

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI**

DOKTORA TEZİ

**AVRUPA BİRLİĞİ GÜVENLİKLEŞTİRME
POLİTİKALARININ ETKİLERİ:
BOSNA HERSEK ÖRNEĞİ (2004-2018)**

**Alptekin TARTICI
2502160564**

**TEZ DANIŞMANI
Prof. Dr. Yaşar ONAY**

İSTANBUL – 2020

TEZ ONAY SAYFASI



T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI



ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : ALPTEKİN TARTICI Numarası : 2502160564
Anabilim Dalı /
Anasanat Dalı / Programı : ULUSLARARASI İLİŞKİLER Danışmanı : PROF. DR. YAŞAR ONAY
Tez Savunma Tarihi : 06.01.2020 Saati : 14:00 / 17:00
Tez Başlığı :
" AVRUPA BİRLİĞİ GÜVENLİKLEŞTİRME POLİTİKALARININ ETKİLERİ: BOSNA-HERSEK
ÖRNEĞİ (2004-2018) "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış,
sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE OYBİRLİĞİ / ~~ÖYÇOKLUĞU~~ LA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. YAŞAR ONAY		KABUL
2- DOÇ. DR. HASAN DURAN		KABUL
3- DOÇ. DR. ÖZGÜN ERLER BAYIR		KABUL
4- DR. ÖĞR. ÜY. ATAHAH BİROL KARTAL		KABUL
5- DR. ÖĞR. ÜY. LAMİA MAMMADOVA		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. MİTHAT BAYDUR		
2- DOÇ. DR. HAKAN GÜNEŞ		

ÖZ

AVRUPA BİRLİĞİ GÜVENLİKLEŞTİRME POLİTİKALARININ ETKİLERİ: BOSNA HERSEK ÖRNEĞİ (2004-2018) ALPTEKİN TARTICI

Bu çalışmada, Avrupa Birliği'nin 2004-2018 yılları arasında Bosna Hersek'te uyguladığı güvenlikleştirme politikalarının ülkede güvenlik, istikrar ve kalıcı barışın sürekli kılınmasına nasıl ve hangi parametrelerde etki yaptığı ortaya koyulmaktadır. Bosna Hersek'te 1992-1995 yılları arasında 3,5 yıl süren ve yüzbinlerce insanın hayatını kaybetmesine, milyonlarca insanın mülteci veya ülkesinde yerinden edilmiş olmasına neden olan haksız savaşı sona erdirmek ve soykırıma varan eylemleri durdurmak amacıyla imzalanan Dayton Barış Antlaşması'nın üzerinden 20 yıldan fazla süre geçmesine rağmen, başta AB olmak üzere uluslararası toplum kalıcı barış ve istikrarı sağlamak adına çalışmalarını hâlâ sürdürmektedir. Bosna Hersek siyasetinde etnik çizgi her zamankinden daha fazla parçalanmış ve taraflar arasındaki savaş başka yollarla devam etmektedir. Uluslararası toplum, Bosna Hersek'in Avrupa Birliği'ne tam üyeliği ile tüm taraflardaki savaş izlerinin iyileşeceğini ummaktadır.

AB, Dayton sisteminin eksikliklerine bir cevap olarak geliştirdiği BH'yi AB'ye entegrasyon stratejisi, Kopenhag Okulu Güvenlikleştirme Kuramı ve Huntington'un Medeniyetler Çatışması Kuramı çerçevesinde, siyasi, askeri, toplumsal, ekonomik ve çevresel sektörler göz önünde bulunarak incelenmiştir. AB'nin 2008 yılında imzalandığı geçici ticaret anlaşması ve 2016 yılında yürürlüğe giren İstikrar ve Ortaklık Anlaşması ile AB üyeliği yolunda önemli gayret sarf edilmiştir. Buna rağmen, BH'nin AB'nin üyelik kriterlerini karşılama konusunda daha yolun başında olduğu, anayasasından seçim sistemin kadar bir çok alanda AB'nin istediği düzenlemeleri tamamlanmadan AB'ye aday ülkesi statüsü kazanmasın bile mümkün olmadığı görülmektedir. Dayton'un ortaya çıkardığı siyasal yapı ve taraflara sunduğu haklar nedeniyle Bosna Hersek halen 1995 yılı siyasetinin çıkmazındadır.

Anahtar Kelimeler: Dayton Barış Antlaşması, Yüksek Temsilcilik, Avrupa Birliği, AB Gücü, AB Özel Temsilciliği.

ABSTRACT

THE EFFECTS OF EUROPEAN UNIONS' SECURITIZATION POLICIES: THE CASE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA (2004-2018)

ALPTEKİN TARTICI

This study demonstrates how and in what parameters the security policies implemented by the European Union in Bosnia and Herzegovina between 2004 and 2018 affected the security, stability and lasting peace in the country. Although 23 years have passed since the Dayton Peace Treaty, which lasted 3.5 years between 1992 and 1995 in Bosnia and Herzegovina, to end the unjust war that ended hundreds of thousands of lives, and millions of people took refuge or were displaced in their country, the international community, in particular the EU, still continues to work to ensure lasting peace and stability. The ethnic line in Bosnia and Herzegovina politics is more fragmented than ever, and the war between the parties continues in other means. The international community hopes that Bosnia and Herzegovina's full membership in the European Union will heal the traces of war on all sides.

The EU has been examined in consideration of political, military, social, economic and environmental sectors within the framework of the strategy of integration of BiH into the EU - which was developed as an answer to the deficiencies of the Dayton system - the Copenhagen School Security Theory and Huntington's Theory of the Clash of Civilizations. Significant efforts have been made towards EU membership with the provisional trade agreement signed by the EU in 2008 and the Stabilization and Association Agreement which entered into force in 2016. However, it is likely that BiH will not even become a candidate country for the EU without completing the EU-required regulations in many areas, from its constitution to the electoral system, where BiH is at the forefront of meeting EU membership criteria. Bosnia and Herzegovina is still in a stalemate of 1995 politics because of Dayton's political structure and the rights it offers to the parties.

Key Words: Dayton Peace Treaty, High Representative, European Union, EU Force, EU Special Representative.

ÖNSÖZ

Bu araştırmanın amacı; Avrupa Birliği'nin 2004-2018 yılları arasında Bosna Hersek'te uyguladığı güvenlikleştirme politikalarını incelemek, bu politikaların Bosna Hersek'te güvenlik, istikrar ve kalıcı barışın sürekli kılınması, yani ülkenin güvenlikleştirilmesine nasıl ve hangi parametrelerde etki yaptığını ortaya koymaktır.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle ortaya çıkan yeni dünya düzeninde uluslararası sistemin nereye doğru evrileceği ve bu sistemin nasıl analiz edileceği konusu akademisyenler arasında en önemli konu olurken diğer tarafta uluslararası güvenlik ve güvensizlik alanında yeni anlayışların ve kalıpların ortaya çıkmasına şahit olunmuştur. Yeni kurulmakta olan dünya düzeninde SSCB'nin dağılmasına paralel olarak 1990'lı yıllarda Balkanlardaki en önemli devlet olan eski Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde de çözülmeye başlamasıyla Avrupa'nın ortasında büyük dramlar zinciri yaşanmaya başlamıştır. Avrupa Birliği'nin bu süreçteki yaklaşımı bu sorunun Avrupa'nın kendi iç sorunu olduğu ve kendisinin çözmesi gerektiği yönünde olmuştur. Avrupa Birliğinin zor kullanmadan tarafları ikna etme çabaları sonuçsuz kalınca Bosna'daki bu sorumluluğu BM'ye devretmiş ve gayretlerini güvenlikleştirme politikalarının en güçlü tarafını oluşturan ekonomik sektörde yoğunlaştırmıştır. 1992 yılında Bosna'ya sıçrayan etnik milliyetçilik yanlısı tavırlar Bosna'yı da 3,5 yıl sürecek bir savaşa sürüklemiştir. AB'nin savaş süresinde de savaşı durdurmaya yönelik katkıları tarafları ikna edememiş, kan dökülmesi engellenememiştir.

Bu savaş, arkasında iki milyondan fazla muhacir, 250 bin ölüm, yüzbinlerce sakatlanma ve on binlerce tecavüzle Avrupa tarihinin 2'nci Dünya Savaşında yaşananlardan sonra yeni bir utanç tablosu olarak tarihe geçmiştir. Aralık 1995'te Dayton Barış Antlaşmasının imzalanmasını müteakip oluşturulan yeni ülkenin inşası çalışmaları sürerken bir yandan da savaşın yaraları sarılmaya çalışılmıştır. Uluslararası toplumun yakın ilgisi ve desteği ile yürütülen reform çalışmalarının üzerinden 23 yıl geçmiş olmasına rağmen ülkede kalıcı barış ve istikrar sağlanamamıştır. AB'nin entegrasyon sürecine dahil ettiği Bosna Hersek aynı statüde Avrupa Birliği Müktesebatı çalışmalarını sürdüren diğer Batı Balkan ülkelerine göre daha geride kalmıştır.

Bosna Hersek'e AB Gücü Harekât Kurmay Yarbaşkanı ve Bosna Hersek Türk Temsil Heyeti Başkanı olarak atandığım 2013 yılından 2014 yılı sonbaharına kadar geçen görev süremde ülkede meydana gelen iki önemli vaka - Şubat 2014 ayında meydana gelen toplumsal olaylar ve Mayıs 2014'te meydana sel ve toprak kaymaları- karşısında gerek Bosna Hersek devletinin gerekse Bosna Hersek halkının olaylara yaklaşımı ve müdahale şekli ile gerekse AB Gücü'nün yaklaşımları, hazırlık ve tepki verme süresi tarafımdan bizzat müşahade edilmiştir. Söz konusu iki olaydan ilki AB'nin Bosna Hersek'te güvenlik ve istikrarı sağlama görevini NATO'dan devraldığından ve dahası 1995 yılında Dayton Barış Antlaşması imzalandığı tarihten o güne kadar meydana gelmiş en ciddi toplumsal olayları oluşturmuştur. Uluslararası toplumun tüm temsilcilikleri yirmi yıldır ülkede uygulanan güvenlikleştirme politikalarının bir anda yok hükmünde sayılabileceği endişesini aylarca yaşamışlardır. Diğer sel felaketi ve toprak kaymaları vakası ise son yüz yılda ülkede meydana ciddi tabiat olayını oluşturmuş, ülke nüfusunun yaklaşık üçte biri olumsuz olarak etkilenmiştir.

Görev sürem boyunca Bosna Hersek'te yakından müşahade ettiğim olaylar ve sonuçları beni görev dönüşünde başladığım uluslararası ilişkiler doktora öğrenimim sonrasında Bosna Hersek ile ilgili daha derin araştırma yapmam konusunda motive etmiştir. Yapmış olduğum araştırmada Bosna Hersek ile ilgili akademik eserlerde ve diğer yayınlarda ülkede uygulanmakta olan güvenlikleştirme politikalarının belli sektörler ön plana (politik ve ekonomik) çıkarılarak incelendiğini tespit ettim. Bu kapsamda, doktora tez çalışmamda güvenlik ve güvenlikleştirme daha olgusunu geniş bir perspektiften incelemem konusunda beni yönlendiren, motive eden kıymetli hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Yaşar ONAY'ın katkıları sayesinde tez konumum sınırlandırılmasında karşılaştığım güçlükleri de aşma fırsatı yakaladım. Sadece İstanbul Üniversitesi gibi Türkiye'nin en saygın üniversitelerinden birinde değil, TSK'nın da en üst eğitim ve öğretim kurumlarını bünyesinde barındıran Harp Akademileri Komutanlığında daha sonra da Milli Savunma Üniversitesi'nde uzun yıllar ders veren ve vermeye devam eden hocamın bilgi ve tecrübesi konunun teorisine ve uygulamalarını hâkimiyeti çalışmalarına ışık tutmuştur. Tamamladığım çalışmalarında son derece süratli, detaylı ve yönlendirici geri bildirimlerde bulunan değerli hocam Prof. Dr. Yaşar ONAY'a sonsuz şükranlarımı arz ederim.

Tez önerisi safhasından başlayarak tez izleme komitelerimde yer alan ve çalışmamım her aşamasında görüşleri ile katkıda bulunan değerli hocalarım Doç. Dr. Özgün Erler BAYIR'a ve Dr. Ögt. Üyesi Atahan Birol KARTAL'a sağladıkları çok kıymetli desteklerinden ötürü sonsuz şükranlarımı sunuyorum.

Alptekin TARTICI
İSTANBUL, 2020



İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ	xiv
KISALTMALAR LİSTESİ	xv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL/KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Genel.....	14
1.2. Kavramsal / Kuramsal Çerçeve.....	15
1.2.1. Güvenlik Kavramı	15
1.2.2. Kopenhag Okulu'nun Güvenlikleştirme Teorisi.....	21
1.2.3. Güvenlikleştirmede Sektörler ve Güvenliğin Kurumsallaşması..	26
1.2.3.1. Siyasal Sektörde Güvenlikleştirme.....	28
1.2.3.2. Askeri Sektörde Güvenlikleştirme.....	34
1.2.3.3. Toplumsal Sektörde Güvenlikleştirme.....	39
1.2.3.4. Ekonomik Sektörde Güvenlikleştirme.....	46
1.2.3.5. Çevresel Sektörde Güvenlikleştirme.....	51
1.2.4. Güvenlikleştirmede Sektörler Arası Etkileşim.....	60
1.2.5. Medeniyetler Çatışması Yaklaşımı.....	68

İKİNCİ BÖLÜM

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL HALK CUMHURİYETİ'NİN ÇÖKÜŞÜ VE ULUSLARARASI ORTAM

2.1. Yugoslavya Sosyalist Federal Halk Cumhuriyeti'nin Çöküşü.....	78
2.1.1. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, Tito'nun Yugoslavyası.....	78
2.1.2. Yugoslavya Sosyalist Federal Halk Cumhuriyeti'nin Parçalanması ve Bosna Hersek'in Bağımsızlığının İlan Edilmesi.....	82
2.1.3. Bosna Hersek'in Bağımsızlık ve Egemenliğinin Savunulması (1992-1995).....	91
2.1.3.1. Yugoslavya Sosyalist Federal Halk Cumhuriyeti'nin Bosna Hersek'e Saldırması.....	91
2.1.3.2. Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin Savunma Kuvvetlerini Oluşturması.....	94

2.1.3.3. Hırvatistan Cumhuriyeti'nin Bosna Hersek Cumhuriyeti'ne Karşı Saldırıları.....	94
2.1.3.4. Bosna Hersek Ordusu Tarafından Bosna Hersek'in Savunulması.....	97
2.1.4. Savaşın Başlaması Üzerine Yuvayı/Toprakları Terk Etmeler, Kaçışlar, Yerinden Edilmiş İnsanlar ve Mülteciler.....	99
2.1.4.1. Yuvayı/Toprakları Terk Etmeler ve Kaçışlar.....	99
2.1.4.2. Uluslararası Toplumun Bosna Mülteci Krizine Verdiği Tepkiler ve Mültecilerin Sığındıkları Bu Ülkelerdeki Yaşam Koşulları.....	102
2.1.5. Bosna Hersek'te Soykırım (Srebrenitsa-11 Temmuz 1995).....	107
2.2. Uluslararası Ortam.....	110
2.2.1. Uluslararası Toplumun Savaşı Sona Erdirmedeki Başarısızlığı ve Dayton'a Giden Yol.....	110
2.2.2. Dayton Barış Antlaşması'nın Bosna Hersek'in Güvenliğini Belirleyici Unsurları ve Bosna Hersek'te Güvenliğinin Tesisinde Yarattığı Genel Problemler.....	117
2.2.2.1. Dayton Barış Antlaşması'nın Bosna Hersek'in Güvenliğini Belirleyici Unsurları.....	117
2.2.2.2. Dayton Barış Antlaşması'nın Bosna Hersek'te Güvenliğinin Tesisine Olumsuz Etkileri.....	120
2.2.3. NATO'nun Bosna Hersek'te Güvenlikleştirme Çabaları.....	124
2.2.3.1. NATO'nun Bosna Savaşı Esnasında (1992-1995) Güvenlikleştirme Çabaları.....	124
2.2.3.2. NATO'nun Dayton Barış Antlaşması Sonrasında (1995-1996) NATO Uygulama Gücü'nün Güvenlikleştirme Çabaları.....	125
2.2.3.3. NATO'nun Dayton Barış Antlaşması Sonrasında (1996-2004) NATO İstikrar Gücü (SFOR) Güvenlikleştirme Çabaları.....	126
2.2.4. NATO ile İmzalanan Berlin Plus Anlaşmasının AB'nin Askeri Yeteneklerine Sağladığı İmkânlar.....	128
2.2.5. Bosna Hersek'teki Uluslararası Organizasyonlar ve Bunların Bosna Hersek'in Güvenliğine Etkileri.....	130
2.2.5.1. Yüksek Temsilcilik Ofisi (YTO).....	130
2.2.5.2. Avrupa Birliği (AB).....	132
2.2.5.3. NATO Saraybosna Karargâhı (NATO HQ Sa).....	134
2.2.5.4. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Bosna Hersek Misyonu.....	135
2.2.5.5. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK).....	137

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BOSNA HERSEK'TE SİYASAL VE ASKERİ ALANLARDA GÜVENLİKLEŞTİRME POLİTİKALARI VE ETKİLERİ

3.1. AB'nin BH'de Siyasal Alanda Güvenlikleştirme Politikaları ve Etkileri.....	139
3.1.1. Bosna Hersek Anayasası'nın Siyasal Alanda Güvenlikleştirme Faaliyetlerine Etkisi.....	141
3.1.1.1. Bosna Hersek'te Büyük Koalisyonun Oluşturulması....	143
3.1.1.2. Bosna Hersek'te Yaşamsal Azınlık Çıkarlarının Korunması İçin Karşılıklı Veto Uygulaması.....	144
3.1.1.3. Bosna Hersek'te Siyasi Temsilde, Kamu Atamaları ve Kamu Fonlarının Tahsisinde Orantılılık.....	147
3.1.1.3.1. Sejdic-Finci Davası.....	148
3.1.1.4. Her Alt-Devletin Kendi İç İşlerini Yürütmesi İçin Yüksek Derecede Özerklik.....	150
3.1.1.5. Yüksek Temsilcilik Ofisi ve Bonn Yetkileri.....	152
3.1.1.5.1. Bonn Yetkileri.....	153
3.1.1.5.2. Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin Geleceği.....	154
3.1.2. Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinin BH'de Siyasal Alanda Güvenlikleştirme Faaliyetlerine Etkisi.....	158
3.1.2.1. Avrupa Birliği (Avrupa Topluluğu) Bosna Hersek İlişkilerine Kronolojik Bakış.....	158
3.1.2.2. Bosna Hersek'de Savaş Sonrası Yeniden Yapılanma (1996-1999): AB'nin Strateji Arayışları.....	161
3.1.2.3. Bosna Hersek'in AB Üyeliği Perspektifi ve İstikrar ve Ortaklık Süreci (İOS)(1999-2018).....	163
3.1.2.3.1. Demokratikleşme Aracı Olarak Avrupa Ortaklığı.....	168
3.1.3. Bosna Hersek'te Kamu Düzenini İnşa Etmek ve Yargı Reformu.....	170
3.1.3.1. Savaş Sonrası Bosna Hersek'te Yargı Sektör.....	172
3.1.3.2. 1998–2003 Arasındaki Uluslararası Toplumun Katkılarıyla Yapılan Adli Reform.....	174
3.1.3.3. 2004-2008 Yılları Arasında Yargı Alanındaki Büyük Değişikliklerin Sağlamaştırılması.....	176
3.1.3.3.1. Yargı Sektörü Reform Stratejisi.....	177
3.1.3.3.2. Ulusal Savaş Suçlarına İşlem Stratejisi.....	179
3.1.3.4. 2008 Sonrasında Yargı Reformu Alanındaki Gelişmeler.....	182
3.1.3.4.1. Bosna Hersek'te Yargı Kurumlarına Saldırıları.....	182
3.1.3.4.2. Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Referandum Çağrısı.....	184

3.1.3.5. Avrupa Birliği Öncülüğünde Yapılan Yargı Reformları.....	186
3.1.3.6. Sırp Cumhuriyeti Mahkemeleri Kanunu Değişiklikleri.....	187
3.1.4. Kolluk Kuvvetleri (Polis) Reformu ve Avrupa Birliği Polis Misyonu (ABPM).....	188
3.1.5. AB'nin Siyasal Alanda Güvenlikleştirme Politikalarının Etkilerinin Değerlendirilmesi	197
3.2. AB'nin BH'de Askeri Alanda Güvenlikleştirme Politikaları ve Etkileri.....	203
3.2.1. Bosna Hersek'te Savunma ve Güvenlik Reformları ile Bu Reformların Askeri Alanda Güvenlikleştirmeye Etkileri.....	205
3.2.1.1. BH Silahlı Kuvvetlerinin Kurulmasına İlişkin Esaslar ve Bu Esasların Askeri Alanda Güvenlikleştirmeye Etkileri.....	214
3.2.1.2. BH Silahlı Kuvvetlerinin BDH Faaliyetleri ve Güvenlikleştirmeye Etkileri.....	220
3.2.1.3. Bosna Hersek'in NATO ile İlişkileri ve Güvenlikleştirmeye Etkileri.....	223
3.2.1.4. Bosna Hersek'te Savaş Sonrası Kalan Hizmet Fazlası Silah, Mühimmat ve Patlayıcının Askeri Alanda Güvenlikleştirmeye Etkileri.....	226
3.2.2. Avrupa Birliği'nin Kriz Yönetimi Mekanizmaları.....	231
3.2.2.1. Avrupa Birliği'nin Askeri Kriz Yöntimi Konsepti.....	231
3.2.2.2. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP).....	233
3.2.3. Avrupa Birliği Gücü'nün Bosna Hersek'te Askeri Alanda Güvenlikleştirme Politikaları.....	234
3.2.3.1. Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'teki ALTHEA Harekâtı'nın Askeri Alanda Güvenlikleştirmeye Etkileri.....	235
3.2.3.1.1. AB Gücü/ ALTHEA Harekâtı Kapsamında Bosna Hersek Ordusunda Kapasite Geliştirme ve Eğitim Faaliyetleri.....	240
3.2.3.1.2. AB Gücü/ ALTHEA Harekâtı Kapsamında Savaş Döneminden Kalan Mayın Tehlikesine Karşı Alınan Önlemler.....	243
3.2.3.2. Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'teki Askeri Alanda Güvenlikleştirme Politikalarının Etkilerinin Değerlendirilmesi.....	244

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
AVRUPA BİRLİĞİ’NİN BOSNA HERSEK’TE TOPLUMSAL, EKONOMİK
VE ÇEVRESEL ALANLARDA GÜVENLİKLEŞTİRME POLİTİKALARI VE
ETKİLERİ

4.1. Avrupa Birliği’nin Bosna Hersek’te Toplumsal Alanda	
Güvenlikleştirme Politikaları ve Etkileri.....	252
4.1.1. Bosna Savaşının Başlaması, Yuwayı Terk Edişler ve Kaçışların Başlaması, Srebrenitza’da ve Diğer Bölgelerde Soykırıma Giden Süreç.....	254
4.1.1.1. Bosna Savaşının Başlaması.....	255
4.1.1.2. Yuwayı Terk Edişler ve Kaçışların Başlaması.....	255
4.1.1.3. Savaşın Şiddetlenmesi ve Uluslararası Toplumun Savaşı Sona Erdirme Çabaları.....	256
4.1.1.4. Srebrenitza ve Diğer Bölgelerde Yaşanan Soykırım Vakaları, Toplu Göçler ve Kamplarda Yaşam.....	259
4.1.2. Başta Avrupa Birliği (Ülkeleri) Olmak Üzere Uluslararası Toplumun Bosna Mülteci/ Sığınmacı Krizine Yönelik Politikaları.....	262
4.1.2.1. Dayton Barış Antlaşmasıyla (DBA) Ülkeye Geri Dönüşün İçin Yaratılan Modelin Siyasi ve Hukuki Çerçevesi ve Uygulaması.....	268
4.1.2.2. Bosna Savaşının Yarattığı Göç ve Mülteci Krizinin Yarattığı Sorunlar ve Bu Sorunların Toplumsal Alanda Güvenliğe Etkileri	273
4.1.2.2.1. Yeniden Yapılandırılan Eğitim Sisteminin Etnik Ayrışmaya Katkıları.....	273
4.1.2.2.2. Topluluklar Arası İlişkilerin İyileşme Olasılığı.....	278
4.1.2.2.3. Dinin ve Karma Evliliklerin Toplumsal Güvenlikleştirmeye Etkisi.....	280
4.1.3. Avrupa Birliği’nin Bosna Hersek’teki Toplumsal Alanda Güvenlikleştirme Politikalarının Etkilerinin Değerlendirilmesi..	282
4.2. Avrupa Birliği’nin Bosna Hersek’de Ekonomik Alanda	
Güvenlikleştirme Politikaları ve Etkileri.....	285
4.2.1. Bosna Savaşı’nın Bosna Hersek Ekonomisine Etkileri.....	285
4.2.2. Dayton Barış Antlaşmasının Ekonomiye İlişkin Düzenlemeleri.....	286
4.2.3. Savaş Sonrası Dönemde (1996-2003) Bosna Hersek’te Ekonomik Alanda Yapılan Reformlar ve Etkileri.....	289
4.2.4. İstikrar ve Ortaklık Süreci (İOS) Kapsamında 2004’den 2018’e Avrupa Birliği’nin BH’de Ekonomik Alanda Güvenlikleştirme Politikaları ve Etkileri.....	319
4.2.5. Avrupa Birliği’nin Bosna Hersek’te Ekonomik Alanda	347

Güvenlikleştirme Politikalarının Etkilerinin Değerlendirilmesi..	
4.3. Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'te Çevresel Alanda Güvenlikleştirme Politikaları ve Etkileri.....	355
4.3.1. Bosna Hersek'te Çevresel Alanda Yapılan Güvenlikleştirme Çalışmaları ve Avrupa Birliği'nin Etkileri.....	355
4.3.2. Bosna Hersek'te Savaş Sonrasında Kalan Kara Mayınlarının Çevresel Alanda Yapılan Güvenlikleştirme Çalışmalarına Etkileri ve Avrupa Birliği'nin Bu Alandaki Güvenlikleştirme Çalışmaları.....	364
4.3.3. Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'te Çevresel Alanda Güvenlikleştirme Politikalarının Etkilerinin Değerlendirilmesi..	371
SONUÇ.....	373
BİBLİYOGRAFYA/KAYNAKÇA.....	394
EKLER.....	430
ÖZGEÇMİŞ.....	435

TABLÖLAR LİSTESİ

	Sayfa
Tablo – 1: Değişik Analiz Seviyelerinde Güvenikleştirme	62
Tablo – 2: BH'deki Kurumlardaki Yolsuzluk Algısı Durumu.....	151
Tablo – 3: BH Silahlı Kuvvetlerinde Tugay ve P.Tb.ları Per.Mlz. Durumu	216
Tablo – 4: BH Silahlı Kuvvetlerinde General Kadrolarının Dağılımı...	217
Tablo – 5: BH Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkısı.....	221
Tablo – 6: NATO İstikrar Kuvveti (SFÖR)'nin 1998-2004 Yılları Arasında Toplanan Silah ve Mühimmat Durumu.....	227
Tablo – 7: AB Gücü'nün Çekilmesi Halinde Savaşın Patlaması Hk. Bosna Hersek Halkının Görüşü.....	247
Tablo – 8: 1998-2000 Yıllarında Azınlık Geri Dönüşleri.....	271
Tablo – 9: 1996-2011 Yılları Arasında Toplam Geri Dönüşler.....	272

KISALTMALAR LİSTESİ

AB	: Avrupa Birliği
ABA	: Avrupa Birliği Antlaşması
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ABÖT	: AB Özel Temsilciliği (EUSR)
ABPM	: AB Polis Misyonu (EUPM)
ABD	: Avrupa Bütünleşme Direktörlüğü
AET	: Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	: Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
A.g.r.	: Adı Geçen Rapor
AGSP	: Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası
AİHM	: Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
AKDK	: Askeri Konulardaki Daimi Komite
APEC	: Asya Pasifik Ekonomik İşbirliği Örgütü
ASDP	: Adli Sistem Değerlendirme Programı
AT	: Avrupa Topluluğu
BAB	: Batı Avrupa Birliği
BH	: Bosna Hersek
BHİA	: BH İstatistik Ajansı
BHMAC	: BH Mayın Harekât Merkezi
BHMB	: BH Merkez Bankası
BHMK	: Bosna Hersek Mali Konseyi

BHO	: Bosna Halk Ordusu
BHUB	: Bosna Hersek Ulusal Bankası
BİO	: Barış İçin Ortaklık (Partnership For Peace- PfP)
BKB	: Bosna Komünist Birliği
BM	: Birleşmiş Milletler
BMÇP	: Birleşmiş Milletler Çalışma Programı
BMGK	: Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (UNSC)
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
BRIC	: Bosna Hersek Karayolu Altyapısı Kamu Kurumu
BUK	: Barış Uygulama Konseyi (PIC)
CARDS	: Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar için Topluluk Yardımı
CAFAO	: Gümrük ve Mali Yardım Ofisi
CEFTA	: Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşması
CESIS	: Ortak Acil İletişim ve Bilgi Sistemi
CFC	: Kloro Flora Karbon
CJTF	: Birleşik Müşterek Görev Kuvveti
CIMIC	: Sivil-Askeri İşbirliği
CITES	: Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaret Sözleşmesi
CLP	: Maddelerin ve Karışımların Sınıflandırılması, Etiketlenmesi ve Ambalajlanması Hakkında Yönetmelik
CTF	: AB / BH İstisare Görev Gücü
ÇED	: Çevresel Etki Değerlendirmeleri

DBA	: Dayton Barış Antlaşması
DEP	: Demokratik Eylem Partisi
DM	: Alman Markı
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
EBRD	: Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası
EDC	: Avrupa Savunma Topluluğu
EPB	: Entegre Polis Birimi
EPC	: Avrupa Siyasi İşbirliği
ERP	: Ekonomik Reform Programı
EU	: Avrupa Birliği (European Union)
EUFOR	: Avrupa Birliği Gücü
EUROSTAT	: Avrupa İstatistik Ofisi
FAO	: BM Tarım Örgütü
FBIH	: Bosna Hersek Federasyonu
FIAS	: Dış Yatırım Danışma Hizmeti
FIPA	: Dış Yatırım Geliştirme Stratejisi
GAC	: Genel İşler Konseyi
GFPA	: Barış için Genel Çerçeve Antlaşması
GUP	: Görev Uygulama Planları
HDZ	: Hırvat Demokrat Toplumu
HJPC	: Yüksek Yargı ve Savcılık Konseyi
ICTY	: Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi
ID	: Yoğunlaştırılmış Diyalog

IED	: Sanayi Emisyonları Direktifi
IFOR	: NATO Barışı Uygulama Kuvveti (Implementation Force)
IGO	: Uluslararası Hükümet Kuruluşları
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IPA	: Kabul Öncesi için Araç- Instrument for Pre-Accession
IPA II	: Katılım Öncesi Yardım Araç-II
IPAP	: Bireysel Ortaklık Eylem Planı
IPP	: Bireysel Ortaklık Programı
ITA	: Dolaylı Vergi Kurumu
ITU	: Uluslararası Telekomünikasyon Birliği
İGG	: AB / Bosna Hersek İstisare Görev Gücü
İOA	: İstikrar ve Ortaklık Anlaşması
İOS	: İstikrar ve Ortaklık Süreci
İvİT	: İrtibat ve İzleme Timi
JA	: Yugoslav Ordusu
KG&E	: Kapasite Geliştirme ve Eğitim
KKK	: Kamu Kurumları Komisyonu
KM	: Konvertible Mark (BH Para Birimi)
KOK	: Kalıcı Organik Kirleticiler
KYO	: Kriz Yönetimi Operasyonları
MAP	: Üyelik Eylem Planı (NATO)
MON	: Milli Odak Noktası
MoU	: Mutabakat Muhtırası

NAFTA	: Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması
NAP	: Ulusal Uyum Planı
NATO	: Kuzey Atlantik İşbirliği Teşkilatı
NATO HQ Sa:	NATO Saraybosna Karargâhı
NDC	: Ulusal Belirlenmiş Katkı
NECP	: Ulusal Enerji ve İklim Planı
NERP	: Ulusal Emisyon Azaltma Planı
NGO	: Hükümet Dışı Organizasyonlar
OGKM	: Ortak Güç Koordinasyon Merkezi
OSGP	: Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası
OPEC	: Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü
PARP	: Planlama, Analiz ve Gözden Geçirme Süreci
PHARE	: Polonya/Macaristan Yeniden Yapılandırılması için Yardım Prg.
PSOTC	: BH Barış Destekleme Harekatı Eğitim Merkezi
RPM	: Reform Süreci İzleme
RRTF	: Geri Dönüş ve Yeniden Yapılanma Görev Gücü
SANU	: Sırp Bilimler ve Sanat Akademisi
SC	: Sırp Cumhuriyeti
SCADA	: Denetleyici Kontrol ve Veri Toplama Sistemi
SCO	: Sırp Cumhuriyet Ordusu
SÇD	: Stratejik Çevre Değerlendirmeleri
SDP	: Sırp Demokratik Partisi
SFOR	: NATO İstikrar Kuvveti

SFRY	: Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti
SIPA	: Devlet Soruşturma ve Koruma Dairesi
SNSD	: Bağımsız Sosyal Demokratlar İttifakı
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
sTESTA	: İdareler arasındaki Güvenli Trans Avrupa Telematik Hizmetleri
STK	: Sivil Toplum Kuruluşu
TRA	: BH Telekomünikasyon Düzenleme Kurumu
TRANSCO	: Dağıtım Altyapı Şirketi
UAİ	: Uluslararası İlişkiler
UCPM	: Avrupa Komisyonu Sivil Koruma Mekanizması Birliği
UEYK	: Uluslararası Eski Yugoslavya Konferansı
UNDP	: Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
UNDP-EWS	: BM Erken İhbar Sistemi Raporu
UNFCCC	: BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNMAC	: Birleşmiş Milletler Mayınla Mücadele Merkezi
UNPF	: Yugoslavya BM Barış Koruma Gücü
UNPROFOR	: BM Barışı Koruma Kuvveti
USAID	: ABD Uluslararası Gelişim Ajansı
VOP	: Vance-Owen Planı
YFHC	: Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti
YHO	: Yugoslav Halk Ordusu
YKP	: Yugoslavya Komünist Partisi

YSK	: Yargı ve Savcılık Konseyi
YUD	: Yugoslav Dinarı
YYSK	: Yüksek Yargı ve Savcılık Konseyi
YT	: Yüksek Temsilci
YTO	: Yüksek Temsilcilik Ofisi



GİRİŞ

İnsanoğlunun varoluşundan itibaren en önemli ihtiyaçlarından birini güvenlik ihtiyacı oluşturmaktadır. Maslow İhtiyaçlar Hiyerarşisi Kuramında kişilerin ihtiyaçlarını bir hiyerarşi içinde gruplandırmış ve varoluşsal fiziksel ihtiyaçların karşılanması halinde kişinin/kişilerin ikinci öncelikli temel ihtiyacı olan güvenlik ihtiyacının karşılamak için gayret sarf edeceğini savunmuştur. Kurama göre alt düzeydeki temel ihtiyaçlar karşılanmadan daha üst düzeydeki ihtiyaçların karşılanmasının mantıksız olacağı prensibi esas alınarak oluşturulmuştur.

Avrupa'daki 30 yıl savaşlarını sonlandırmak amacıyla 1648 yılında yapılan Vestfalya Antlaşması ile Avrupa'daki toplumlara barış ve huzurun getirilmesi amaçlanmıştır. Antlaşma oluşturduğu yenedünya düzeni ile ulus-devlet yapısına kademeli bir geçiş sağlarken bu yeni yapının devlet egemenliği üzerine inşa edilmesini, toprak parçası (vatan) ile egemen iktidar arasında kurulan bağın, ulus-devletin egemen olduğu toprak üzerindeki vatandaşlarını her türlü tehdide karşı korumakla sorumlu bir yapı oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Böylece güvenlik kavramı farklı boyutlarla tanımlanmaya başlanmıştır.

Aslında 1463 yılında, Vestfalya Antlaşmasından 185 yıl önce, Fatih Sultan Mehmet'in Balkan Seferi esnasında Bosna Hersek'i fethi ile bu coğrafyaya getirdiği barış ve hoşgörü ortamı dört yüz yıldan fazla bir süre bu coğrafyada egemen olmuş ve 1878 yılına kadar kesintisiz olarak devam etmiştir. Osmanlının batı Balkanlardan ayrılması ile birlikte bölgede yaşanmaya başlayan dram, yirminci yüzyılın ilk yarısında iki dünya Savaşı ile sürmüştür, 1945'ten itibaren başlayan Soğuk Savaş döneminde Tito'nun önderliğinde kurulan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nde, Keil ve Perry'nin de dediği gibi, kısmen bir çatışmasız barış (negative peace)¹ dönemi yaşanmıştır.

XX. yy.'ın son çeyreğinde Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte, 1992-1995 yılları arasında Bosna'da yaşanan savaş, aslında 1878'den sonra bölgede yaşanan acıların son halkalardan birini oluşturmuş ve insanlık tarihinde daha önce eşine rastlanmamış bir soykırım yaşanmıştır.

¹ Keil Soeren, Perry, Valery, **State-Building and Democratization in Bosnia and Herzegovina**, New York, Routledge, 2016, s.169.

Başta ABD olmak üzere uluslararası toplumun baskıları ile çarpışan tarafların bir araya getirilmesi ve barışın sağlanması girişimleri, adı barış antlaşması olan ancak ülkeye gerçek anlamda barışı getiremeyen bir antlaşma ile sonuçlanmıştır. Dayton Barış Antlaşması, 14 Aralık 1995'te imzalanarak yürürlüğe girmiş, taraflar arasında ateşkes sağlanmış, 3,5 yıl boyunca yakılıp yıkılan ülkeyi ayağa kaldırmak ve yeni bir devlet inşa etmek adına uluslararası toplumun yoğun baskıları ile tarafları Vestfalya Antlaşmasında olduğu gibi aynı masada bir araya getirmeden müzakereler sonrasında antlaşma imzalanmıştır. Ülkenin sadece savaş sonrası inşa dönemine değil, aynı zamanda ülkenin geleceğinin de şekillenmesine engel olabilecek aşılması zor koşullar içerdiği bilinmesine rağmen taraflar imzalamak zorunda bırakılmıştır. Boşnak lider Aliya İzzetbegović'e Dayton Barış Antlaşmasına neden razı olduğu sorulduğunda, *“Bunun adil bir barış olmadığını fakat zulüm dolu savaşın devam etmesine kıyasla daha adil olacağını, mevcut şartlarda ve böylesi bir dünyada daha iyi bir barış antlaşması yapma imkânlarının olmadığını”* söylemiştir.²

Bu çalışmada, Bosna Hersek'te Dayton Barış Antlaşması esaslarına göre oluşturulması hedeflenen barış ve istikrar ortamının inşasında, en önemli aktörlerden Avrupa Birliği'nin, 2004-2018 yılları arasında ortaya koyduğu güvenlikleştirme politikaları ve bunların etkinliği Kopenhag Okulu'nun Güvenlikleştirme Yaklaşımı ve Huntington'un Medeniyetler Çatışması yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmiştir. Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'teki politikaları ile ilgili olarak bugüne kadar yapılan araştırmaların çoğunda bu ülkenin Dayton Sistemi içindeki kazanımları ve sorunları ağırlıklı olarak siyasi ve ekonomik sektörlerde değerlendirilmiş, toplumsal, askeri ve çevresel sektörlerdeki politikaları üzerinde pek durulmamıştır. Bu araştırma, Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'deki güvenlikleştirme politikalarının Kopenhag Okulu'nun Güvenlikleştirme Kuramı kapsamında beş sektörde (Siyasi, Askeri, Toplumsal, Ekonomik ve Çevresel) ve Medeniyetler Çatışması yaklaşımı ışığında incelenerek etkinliğinin ortaya konduğu özgün bir inceleme olma ve literatüre önemli bir katkı sağlama iddiasındadır.

XX.yy.'ın son yıllarında, Avrupa'nın tam ortasında Bosna Hersek'te yaşanan bu trajediye son vermek, taraflar arasındaki haksız ve dengesiz savaştan kurtulmak için imzalanan Dayton Barış Antlaşması'nın üzerinden 20 yıldan fazla zaman

² Bakir İzzetbegović, Aliya Konferansı Konuşma Notları, Europa Otel, Saraybosna, 13 Ocak 2014.

geçmesine rağmen, halen kalıcı barış ve istikrar sorunu tam olarak çözülememiş ve güven bunalımı yaşanmaya devam etmektedir.

Aslında bu barış antlaşması ile toplumsal demokrasinin sağlanması hedeflenmiş olsa da, barındırdığı hükümleri ile etnik ayrımcılığın körüklenmesine neden olmakta birlikte ülkenin gelişimine katkı sağlayacak düzenlemelerin hayata geçirilmesine de engel olmaktadır.

Antlaşmanın savaşı bitirmesi ve Boşnakların diğer etnitelerle birlikte de olsa ilk defa bağımsız bir devlet kurmaları bakımından gerçekten değeri büyüktür. Fakat geriye bırakılan miras, Boşnakların yaşadıkları toprakların çoğundan zorla çıkarılması ve geri bu topraklara dönememiş olmaları, Sırbistan'ın dışında Bosna Hersek'in içerisinde ikinci bir Sırp Cumhuriyeti kurulmuş olmasıdır. Sırp toprak kazançları bakımından bu savaşın en fazla kâra geçen tarafı olmuştur. Sırp toprakları Sırbistan dışında ikinci bir ülkede de devletin bütün karar mekanizmalarında yer alarak ülkenin geleceğinin belirlenmesinde söz hakkına sahip olmuşlardır. Hırvatlar için ise, Bosna Hersek içinde ayrı bir toprakları ve cumhuriyetleri olmasa da, Hırvatistan devleti dışında, Devlet ve Federasyon içinde bütün karar mekanizmalarında yer alma hakkına kavuşmuşlardır. İşte üç entitenin paylaştığı, iki bölge ve bir özerk bölge yeryüzünde eş benzeri görülmemiş bu karmaşık yapı, Dayton Barış Antlaşmasının bir ürünüdür.

Bosna Hersek 1995 Dayton Sisteminin ortaya koyduğu siyasi sistemin içinde sıkışmış kalmıştır. Bosna Hersek Dayton Barış Antlaşması ile bir devlet statüsü kazanmıştır ancak bir ulus hala inşa edilememiştir. Savaşın bitmesinden yirmi yıldan fazla süre geçmiş olmasına rağmen Bosna Hersek'teki politikalar etnik çizgiler boyunca her zamankinden daha fazla parçalanmış durumdadır. Aslında Bosna Hersek'te savaş başka vasıtalar ve yöntemlerle devam etmektedir. Aradan geçen 20 yıldan uzun dönemde bu üç farklı milletin kendi siyasi kazanımlarını korumak konusunda çok hassas davrandıkları, aynı siyasi birim içinde yan yana fakat ayrı toplumlar olarak yaşadıkları, birbiriyle zaman zaman karışmaya ancak entegre olmamaya özen gösterdikleri çok net bir biçimde müşahade edilmektedir. Avrupa Birliği, büyük bir travma yaşamış bu toplumda tarafları profesyonel ortamlarda birlikte çalışmaları dışında bir araya getirme konusunda başarılı hiç bir proje yürütmemiştir.

Dayton Barış Antlaşması ile yaratılan bu sistemle gerek devletin inşası sürecinde gerekse diğer sektörel reformların hayata geçirilmesinde entitelere verilen veto hakkı çok kritik kararların çıkmasını engellemiştir. Etnik ayrılıkçı yaklaşımla davranan taraf/ taraflar ülke menfaatini düşünmeksizin veto haklarını kullanmaları ile özellikle AB müktesabatının ihtiyaç duyduğu yasaların kabulünü geciktirmektedir.

Bu süreç içerisinde, Avrupa Birliği'nin yetkili makamları, kurumları ve AB mekanizmaları BH için aşamalı bir entegrasyon stratejisi belirlemiştir. AB'nin başlangıçtaki amacı, devlet düzeyinde kurumların nihayetinde AB üyeliği için gerekli reformları gerçekleştirme kapasitesinin geliştirilmesi olmuştur. Ancak, Avrupa Birliği'nin Balkan ülkeleri için uyguladığı ortak stratejisi, Bosna Hersek'in tüm komşuları üyelik süreçlerinde önemli ilerlemeler kaydettiği halde BH'de yerinde saymaktadır. Hırvatistan 1 Temmuz 2013 tarihinde AB üyesi olmuş, Sırbistan ise 1 Mart 2012 tarihinde AB aday statüsü almış, muhtemelen 2025 yılına kadar tam üye statüsü kazanacaktır. Başta AB olmak üzere uluslararası toplumun genel kanaati ise, Bosna Hersek'in AB'ye üyeliğinin Bosna Hersek toplumunda savaşın yaralarını zamanla iyileştireceği yönündedir. Ancak savaşın yaralarını fiziki olarak sarmak mümkün olmakla birlikte beyinlerdeki travmanın rehabilitasyonu için oldukça uzunca bir süreye ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

Dayton Barış Antlaşmasının imzalandığı 1995 yılından itibaren, başta Avrupa Birliği olmak üzere uluslararası toplumun Avrupa'nın tam ortasında barış ve istikrarı tesis etmeye yönelik çabalarının, özellikle de 2004 yılı sonundan itibaren AB sorumluluğun yürütülen güvenlikleştirme politikalarının 2018 yılına kadar olan dönemde ülkenin güvenlikleştirilmesine yeterli katkıyı sağlayamadığı görülmektedir.

Dayton Barış Antlaşmasının ortaya koyduğu etnik ayrımcılığa katkı sağlayan hükümlerin, etnisiteler arasındaki güven sorunu çözmede yetersiz kaldığı ve ülkenin, diğer güvenlik sektörleriyle birlikte özellikle de toplumsal alanda güvenlikleştirilemediği için AB ile entegrasyonunun geciktiği, köklü tedbirler alınmadığı takdirde kısa ve orta vadede bu entegrasyonun sağlanamayacağı kıymetlendirilmektedir. Diğer taraftan AB'nin Bosna Hersek'teki güvenlikleştirme politikalarının etkinliğinin yetersizliğinden tek bir tarafın sorumlu olmadığını da akılda tutmak önemlidir. Nitekim AB Müktesabatı'ndaki durgunluğun sebebi Bosna

Hersek'in siyasal yapısından kaynaklanan sistemik bir sorun olmakla birlikte Bosna Hersek için yeni bir AB katılım stratejisi tasarlanmasının çözüm olarak AB tarafından değerlendirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışmada yanıtları aranacak araştırma soruları aşağıdaki gibidir.

- a. Dayton Barış Antlaşması hükümleri ülkedeki her sektörde güvenlikleştirmeye olumlu veya olumsuz katkı yapmakta mıdır? Mevcut Dayton Anayasasına rağmen BH'nin AB'ye entegrasyonu mümkün müdür?
- b. Avrupa Birliğini Bosna Hersek'te güvenlikleştirme politikalarını uygulamaya iten neden ve gelişmeler nelerdir? Güvenlikleştirme politikalarının esasları nelerdir?
- c. Avrupa Birliğinin NATO ile 2003 yılında imzaladığı Berlin Plus Anlaşmasının AB'ye ve ülkenin güvenlikleştirmesine sağladığı katkılar nelerdir?
- ç. Bosna Hersek'te güvenlikleştirme sorumluluğunu 2004 yılında NATO'dan devralan AB Gücünün (EUFOR) başlangıçta ve halihazırdaki görevlerinde yıllara sari olarak ne gibi değişiklikler olmuştur? Bosna Hersek'te tansiyonun hızla yükselebileceği ve bir etnik çatışmaya dönüşebileceği potansiyeli halen var mıdır? Mevcut kuruluşu ile AB Gücü'nün olası bir etnik çatışmaya tırmanmadan müdahale etme kabiliyeti var mıdır?
- d. Dayton Barış Antlaşmasına göre Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerinin yapısı ve emir komuta sistemi ile imkan kabiliyetlerinin ülkedeki güvenlikleştirme politikalarına olumlu veya olumsuz etkileri nelerdir? Ülkede etnik bir kriz ihtimali oluşması halinde BH Silahlı Kuvvetlerinin yaşanan olaylara olumlu veya olumsuz müdahale neler olabilir?

Araştırmanın hipotezi, "Avrupa Birliği, 2004-2018 döneminde Bosna Hersek'te güvenlikleştirme politikalarını uygulamada etkili bir aktör olamamıştır. Politikalarında hedeflediği seviyede başarıyı gerçekleştirememiştir. Ülkenin etnik yapısından kaynaklanan dinamikler, Dayton Barış Antlaşmasının etnik ayrımcılığa katkı sağlayan hükümleri nedeniyle, Bosna Hersek toplumsal anlamda tek ulus/tek

millet olma hedefine ulaşamamıştır. Ülkede mevcut etnik parçalanmışlık nedeniyle, hassasiyet devam etmektedir. Bugün en ufak bir vakanın “*etnik bir olaya*” evrilmesi halinde, bu durum etnik bir çatışmayı çok kısa bir sürede başlatabilecektir. Avrupa Birliği mevcut karar mekanizmaları ve kurumları ile beklenmedik bir olumsuz gelişmeyi, sorumluluğu devraldığı NATO’nun katkıları olmaksızın engelleyebilecek kapasitede değildir. Ülkeyi bugünkü “*negatif barış*”³ haline bile geri getirmesi mümkün değildir.”

Öte yandan, Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte Küreselleşmenin tüm dünyayı saran etkisi artarak devam ederken özellikle 9/11 Eylül olayları sonrasında çok kutuplu dünya düzenine doğru evrilen uluslararası ilişkiler ağında Avrupa Birliği bütünleşik ve istikrarlı yapısıyla sadece siyasi ve ekonomik alanda değil, tüm alanlarda ABD ile birlikte Batı’yı temsilen Doğu’ya karşı sağlam bir duruş sergilemek istemektedir.

Sosyal yapısı ve istikrarı, ekonomik gücü ve inovasyon yeteneğini halen muhafaza eden Avrupa Birliği, yakın gelecekte İngiltere’nin de ayrılmasıyla önemli bir kan kaybı yaşayacaktır. Almanya’nın liderliğinde AB, Balkanlarda güven ve istikrarı sağlayarak Avrupa’nın bütünlüğüne sağlama isteği ve gayreti içerisinde.

Balkanlardan Osmanlı’nın ayrılmasından sonra 1878’den itibaren yaşanan etnik ayrımcılığa dayalı çatışmalar ve onun getirdiği dram ve travmalar, İkinci Dünya Savaşından sonra yerini kırk yıl sürecek çatışmasız barış (negatif barışa) dönemine bırakmış, ancak Tito’nun 1980’de ölümüyle birlikte eski Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti’ni oluşturan milletlerde yeniden etnik bağımsızlık ateşi alevlenmiştir. Batı Balkanlarda 1990 yıllarda başlayan çatışmalar 1999’da Kosova’da NATO’nun müdahalesi ile durdurulabilmiştir. Bölge ülkelerinin istikrar arayışları devam etmektedir. Bu bağlamda Avrupa Birliği ile bütünleşip bu yapının birer parçası olmalarının bölgeye istikrar getireceği değerlendirilmektedir.

Tez çalışmasına konu olan dönem; 2004-2018 yılları arasında Avrupa Birliğinin Bosna Hersek’e ilişkin güvenlikleştirme politikalarını kapsamaktadır.

³ Soeren Keil, Valery Perry, **State-Building and Democratization in Bosnia and Herzegovina**, New York, Routledge, 2015, s.149.

Ancak, yapılan çalışmada Avrupa Birliği'nin bu coğrafyada uyguladığı güvenlikleştirme politikalarını analiz ederken eski Yugoslavya Federal Sosyalist Cumhuriyeti'nin dağılması ile başlayan ve Bosna Savaşının bitimine kadar olan dönem ile Dayton Barış Antlaşmasını sonrasında devletin inşası ve tüm sektörlerde reform çalışmalarını başladığı 1995-2003 yılları arasındaki dönemdeki politikalar ve etkileri, tez çalışması kapsamında 2004-2018 yılları arasında uygulanan politikaların devamı niteliğinde olduğundan dikkate alınmıştır.

Yapılan araştırma çalışmasında tez konusunun bir kuram çerçevesi içerisinde analiz edilmesi ve değerlendirilmesi, konuyla bağlantılı diğer yaklaşımlar boyutuyla da değerlendirmeler yaparak incelemeye derinlik kazandırılması hedeflenmiştir. AB'nin Güvenlikleştirme Politikalarının etkinliğinin Bosna Hersek özelinde 2004-2018 yılları arasında incelenmesi çalışmasına; güvenlik ve güvenlikleştirme konusuna daha geniş bir perspektiften yaklaşmak ve klasik güvenlik anlayışının ötesinde ülkede kalıcı barışın ve istikrarın tesisine katkı sağlayacak diğer sektörlerdeki güvenlikleştirme politikalarını da dikkate alarak inceleyebilmek amacıyla, tez danışmanımın da tavsiyeleriyle, *“Kopenhag Okulunun Güvenlikleştirme Kuramının”* çatı kuram olarak kullanılmasına karar verilmiştir. Diğer taraftan, üç farklı milletten oluşan Bosna Hersek'in çok kültürlü ve çok dinli, kısacası çok medeniyetli yapısında AB'nin güvenlikleştirme politikalarının uygulanmasında ne tür sorunlarla karşılaşıldığı analiz edebilmek amacıyla *“Huntington'un Medeniyetler Çatışması Yaklaşımı”*ndan istifade edilmiştir.

Kopenhag Okulunun, Soğuk Savaş sonrası iki kutuplu dünya düzeninin sona ermesiyle ortaya çıkan yeni uluslararası sistemde özellikle Avrupa'da barışın hâkim kılınması için Avrupalı siyasetçilerin gayretlerini güvenlik dışına çıkarma çabalarıyla açıklarken Waever, Avrupa'da güvenlik kelimesini telaffuz etmenin yarattığı gerginliklerin ve askeri reflekslerin güvenlik konuşmadan ancak güvenlik sağlamaya yönelik işbirliğinin geliştirilmesi ile aşıldığını ortaya koymaktadır. Bu perspektiften bakıldığında Avrupa'nın birleş(tiril)mesi projesini bir güvenlik projesi olarak ortaya çıkmaktadır. Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşının bitmesiyle başlayan Soğuk Savaş döneminde yaşadığı savaşız refah dönemi NATO'nun SSCB'ye karşı koruma kalkanı sağlamasıyla mümkün olabilmıştır.

Kuramın üzerine inşa edildiği temel argüman, söz edimi (speech act) kuramıdır. Kuram, güvenliğe yönelik tehditlerin bireylerin bilgisi veya tespiti olmasa da var olabileceği ancak biz bildiğimiz veya tespit ettiğimiz müddetçe “güvenlik” tehdidi olarak algılayabileceğimizi, hatta bazen herhangi bir sorun olarak kalabileceği veya sorun olarak görülmebileceğini ortaya koymaktadır. Diğer bir ifade ile sorunlar kendi kendine güvenliği tehdit etmezler, aktörlerin onları güvenlikleştirmeyi seçerler. Anahtar kelime seçimidir. Bu anlamda güvenlik siyasetini belirlemek siyasi bir tercihtir. Bu boyutuyla değerlendirildiğinde güvenlik sorunu ne objektif ne de öznel, öznel arası bir değerlendirme sürecinde varılan sonuçtur. Siyasiler veya aktörler tarafından sorunların güvenlikleştirilmesinin siyasi bir tercih olmasının nedeni, güvenlik kelimesi ile birlikte elde edilen otorite yetkisidir. Bu sayede başka türlü mümkün olmayacak uygulama yetkilerini (Kaynak transferi, personel atamaları, özgürlüklerin kısıtlanması, şiddet içeren uygulamaların meşrulaşması vb.) alabilirler.

Buzan, güvenlikleştirmeyi, *“Bir şeyin, değerli olduğu kabul edilen bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit olarak kurgulanması ve bu kurgulamanın buna mukabil bulunan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılmasıdır”*⁴ şeklinde açıklamaktadır. Söylem üzerinden bir gerçeklik oluşturmak, algı yaratmak, özellikle de ifade edilen konunun acil ve hayati öneme haiz olduğu hususunu söylem içeriğine ilave ederek konunun bir güvenlik sorunu olduğuna dinleyici kitleyi inandırmak elitlerin çoğunlukla kullandığı ve daha sonra alacakları tedbirleri meşrulaştırmak için önemli bir yöntem olmaktadır.

Kuram kapsamında yapılacak analizler için temel bileşenler dört birim olarak tanımlanmıştır. Bunlar: söyleme eylemi (speech act), referans nesnesi (referent object), güvenlikleştirici aktör (securiting actor) ve dinleyici topluluğu veya halk kitlesi (audience).dir.

Güvenlikleştirme teorisi ile güvenlik çalışmaları için yeni bir çerçeve oluşturulurken geleneksel güvenlik çalışmaları tamamen ihmal edilmemiştir.

Kopenhag Okulu, güvenlik kavramının farklı formlara göre değişen jenerik bir terim olduğunu, güvenliğin varoluşsal tehditler karşısında hayatta kalmak

⁴ Barry Buzan, Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi, Uluslararası İlişkiler Dergisi, No.18, Yaz 2008, ss. 107-123.

anlamına geldiğini ifade etmektedir. Teori, işlevsel açıdan sektörel bir analiz çerçevesi oluşturarak, güvenlikteki etkileşim türlerini siyasi, askeri, toplumsal, ekonomik ve çevresel sektörler olarak ele almakta, güvenlikleştirme teorisini bu beş sektöre uyarlamaktadır. Sektörlere göre farklılaşan ilişki modelinde; “Askeri sektör, kuvvete dayalı baskı ilişkiler; siyasi sektör, yetki, yönetim statüsü ve tanınmaya dair ilişkiler; ekonomik sektör; ticaret, üretim ve finans ilişkiler; toplumsal sektör, kolektif kimlik ilişkileri ve çevresel sektör de insan faaliyetleri ile gezegenin biyosferi arasındaki ilişkileri ile ilgilidir. Sektörlerde güvenlikleştirme ile ilgili detaylar birinci bölümde ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

Huntington’un Medeniyetler Çatışması yaklaşımında ise, iki dünya savaşından sonra ideolojilere göre ikiye bölünen dünyada ülkeleri aslında bloklardaki pozisyonu, siyasi, kültürel veya ekonomik gelişmelerine ait terimlerle değil, bunun yerine kültür ve medeniyetleriyle ilgili terimlerle gruplandırmanın daha anlamlı olduğunu söylenmektedir.

Medeniyetten kasıt, insanların kendilerini diğer türlerden ayırt eden yönünden başka, onların sahip olduğu en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik seviyesidir. Medeniyet hem dil, tarih, din, adetler, müesseseler gibi ortak objektif unsurlar vasıtasıyla ve hem de insanların subjektif olarak kendi kendilerini teşhis etmeleri suretiyle tarif edilebilir.

Huntington’a göre, medeniyet kimliği, gelecekte gittikçe artan bir şekilde ehemmiyet kazanacak ve dünya büyük ölçüde, belli başlı yedi veya sekiz medeniyet arasında etkileşimle şekillenecektir. Bunların içine; Batı, Konfüçyus, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerika ve muhtemelen Afrika medeniyetleri girmektedir. Geleceğin en mühim mücadeleleri, bu medeniyetlerin birini diğerinden ayıran kültürel fay kırıkları boyunca meydana gelecektir.

Huntington, medeniyetlerin niçin çatışacağı konusundaki tezini altı gerekçeye dayandırmaktadır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi; medeniyetler arasındaki farklıların sadece hakiki değil aynı zamanda da esaslı olmasıdır. Bu farklılıklar arasında en mühimi de din yoluyla farklılaşmadır. Bu farklılıklar asırların ürünüdür ve kısa sürede ortadan kalkmayacaktır. Farklılıklar illâ mücadele etmek olmadığı gibi, mücadele de muhakkak şiddet manası taşımaz. Ancak asırlar boyunca en

şiddetli ve uzun mücadeleleri medeniyetler arasındaki farklılıklar meydana getirmiştir.

Huntington'a göre medeniyetler arasında fay kırıkları, Soğuk Savaş döneminde benimsenen siyasi ve ideolojik sınırlarla yer değiştirmektedir. Soğuk Savaş ile ortaya çıkan Demir Perde Avrupa'yı siyasi ve ideolojik ikiye bölmüş, Demir Perde'nin son bulmasıyla bu bölünmüşlük sona ermiştir. İdeolojik bölünme ortadan kalktıktan sonra Avrupa'da, Batı Hristiyanlığı, Ortodoks Hristiyanlığı diğer yanda ise İslâm ile bu coğrafyalar arasında kültürel bölünme yeniden ortaya çıkmıştır.

Huntington tezinde özellikle SSCB'nin dağılması sonrasında, ideolojik olarak daha önce bölünen Doğu Avrupa ile Batı Avrupa arasındaki yeni hatları fay hatları olarak tanımlayarak ortaya koymuş, özellikle dini ve mezhepsel farklılıklardan kaynaklanan ayrışmaların medeniyetlerin bölünmesine neden olduğu, özellikle de eski Yugoslavya gibi çok sayıda medeniyetin birlikte yaşadığı coğrafyalarda bu sadece farklılık çizgisi olarak kalmamış, aynı zamanda kanlı bir mücadele çizgisi olarak da ortaya çıkmıştır. Bu husus aslında tez konusuna neden olan ve 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Balkanları ve bu kapsamda Bosna Hersek'i Osmanlı İmparatorluğu topraklarına kattığı dönemden itibaren ortaya çıkan dinler arası etkileşimin 500 yıldan fazla bir süre sonra, 20'nci yüzyılın son döneminde ortaya çıkan kültürel ayrışmanın tezahürü olarak ortaya çıkmıştır.

Huntington yaklaşımında yakın döneme ilişkin olarak; Afrika'da Çad'da, Sudan'da, Bosna Hersek'te Saraybosna'da, Kosova'da Sırp ile Arnavutlar arasında, Dağlık Karabağ'da Azeriler ve Ermeniler arasında, Osetyalılar ve İnguşlar arasında, Orta Asya'da Ruslar ile Müslümanlar arasında yaşanan mücadeleleri örnek göstererek medeniyetler arası mücadelelerin gittikçe artan bir şekilde patlak verdiğini ve dinin etnik kimliklerin yeniden canlanmasını güçlendirdiğini vurgulamaktadır.

Öte yandan, İslâmî hükümet ve gruplar da, Bosna Savaşında Boşnakları müdafaya gelmeyen Batı'yı şiddetle tenkit etmişler, başta İranlı liderler olmak üzere İran destekli Lübnanlı gruplar BM silâh ambargosunu ihlâl ederek Boşnaklara silâh ve personel yardımı sağlamıştır. Boşnak kuvvetlerini eğitmek ve teşkilâtlandırmak için gerillalar göndermişlerdir. Suudî Arabistan, 1992'nin sonuna kadar Boşnaklar'a

askerî kapasitelerini Sırp'lar'la mukayese edilebilir ölçüde arttıran silâh ve teçhizat için büyük kaynaklar tahsis etmiştir.

Huntington'a göre, Bosna Hersek gibi bölünük bir ülke, medeniyet kimliğini yeniden tanımlamak için üç şartı yerine getirmelidir. Birincisi, o ülkenin siyasî ve ekonomik seçkinleri bu hareket hususunda umumiyetle taraftar ve hevesli olmalı, ikincisi, kamuoyu söz konusu yeniden tanımlama konusunda uygun davranmaya istekli olmalıdır. Üçüncüsü ise, alıcı konumda bulunan medeniyetteki hâkim gruplar bu medeniyete girmeyi hedefleyen ülkeyi benimsemeye istekli olmalıdırlar.

Diğer taraftan, uluslararası ilişkiler disiplindeki bir araştırmada hangi yöntemin kullanılacağına karar vermek, tüm bilim alanlarında olduğu gibi, bu çalışmanın en kritik safhalarından birini oluşturmaktadır. Bu nedenle, araştırmada öncelikle incelenecek sorunsalın çözümüne uygun olan doğru yöntemin seçilmesi önemlidir. Bu araştırmanın yazarı, çalışmada güvenlikleştirmeye esas teşkil eden sektörleri tarihsel bir perspektiften ele alarak analizler yapmak ve sonuçlara ulaşmak maksadıyla kullanılacak yöntemin nitel bir araştırma çalışması olmasını; bununla birlikte, her bölümde ortaya konan analizlerin nicel yöntemlerle sayısal verilerle, tablolarla ve göstergelerle açıklanmasını uygun görmüştür. Çalışma, bir nitel araştırma yöntemi olan içerik analizi yöntemi ile yapılmıştır.

Araştırmada kullanılan birincil ve ikincil kaynaklar; Dayton Barış Anlaşması gereği 1995-2018 dönemine Bosna Hersek'e atanan Yüksek Temsilcilerin BM Genel Kuruluna sunduğu altışar aylık değerlendirme raporlarından, 2004 yılından itibaren AB Özel Temsilciği'nin AB Komisyonuna sunduğu yıllık ilerleme raporlarından, AB Gücü (EUFOR)'nün altışar aylık değerlendirme raporlarından, AGİT ve AB Komisyonlarının yıllık değerlendirme raporlarından resmi kaynaklar olması nedeniyle geniş ölçüde olarak istifade edilmiştir. Bununla birlikte konu ile ilgili yayımlanmış kitap, makale ve süreli yayınlardan, konuya ilişkin yazılı ve görsel basın ile internetten, daha önce yapılmış anket ve tez çalışmalarından, ulaşılabilen diğer resmi belgelerden faydalanılmıştır. Belirtilen dönemin bir bölümünde (2013-2014) yazarın şahsi olarak elde ettiği tecrübelerinden, ülkede görev yapmış askeri ve sivil uzmanlar ile yapılan mülakatlardan, Bosna Hersek'te görev yapan Büyükelçilik görevlilerinin görüşlerinden, Milli Savunma Üniversitesinde Komuta Kurmay ve Karargâh Subaylığı eğitimlerine katılan Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerine mensup

subayların görüş, tecrübe, temin ettiği kaynaklardan ve belgelerinden istifade edilmiştir. Ayrıca döneme ilişkin geniş bir medya taraması yapılmıştır.

Araştırmada başlıca iki zorluk yaşandığı söylenebilir. Birinci zorluk, Ülkede hazırlanmış, Boşnakça, Sırpça ve Hırvatça akademik eserlerden istifade edilememiştir. Ülkeye yapılan iki ziyaret esnasında her üç etnisiteye mensup şahıslarla yapılan mülakatlarda elde edilen görüşler tarafsızlık ilkesini bozmayacak şekilde çalışmaya yansıtılmıştır.

Araştırmada karşılaşılan ikinci zorluk, terminoloji ve ingilizce kaynakların tercümeleri ilgili olarak yaşanmıştır. Özellikle resmi raporların diploması dilinde hazırlanmış olması nedeniyle kullanılan kavramların anlamlarını tam olarak kavrayıp, Türkçe karşılıklarını bulmak ve doğru kullanmak konusunda oldukça zaman ve gayret sarf edilmiştir. Yapılan araştırmada, Bosna Hersek özelinde oluşturulmuş teknik isim ve kavramların Türkçe karşılıklarının yer aldığı herhangi bir kaynağa da ulaşılammıştır. Bu nedenle, İngilizce dilinde yazılan sözcük ve kavramlar için uygun karşılıkların bulunması, araştırmada bir güçlük yaşanmasına, tahmin edilenden daha fazla zaman ve gayret sarf edilmesine neden olmuştur.

Sonuç olarak bu araştırma, Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'teki güvenlikleştirme politikalarını etkilerini ortaya koyabilmek amacıyla, Kopenhag Okulu Güvenlikleştirme Kuramı ve Huntington'un Medeniyetler Çatışması Yaklaşımı çerçevesinde, bir nitel araştırma yöntemi olan içerik analizi yöntemiyle yapılmış bir çalışmadır.

Araştırmanın birinci bölümünde, güvenlikleştirme kavramı tarihsel perspektifte incelenecek, süreç içerisinde nasıl evrildiği detaylı olarak ele alınacak, bu bölümde ayrıca Kopenhag Okulu Güvenlikleştirme Kuramı ve Huntington'un Medeniyetler Çatışması Yaklaşımı hakkında özet bilgi verilerek araştırmanın kuramsal çerçevesi oluşturulacaktır. İkinci bölüm iki kısım halinde incelenecektir. Birinci kısımda Yugoslavya Sosyalist Federal Halk Cumhuriyeti'nin çöküşü incelenecektir. Bu kapsamda Bosna'da yaşayan halkları savaşa sürükleyen nedenler ve şartlar ortaya konarak Bosna Savaşı'nın başlaması ve gelişim süreci hakkında bilgi verilecek, savaşın başlaması üzerine ülkede yuvayı/toprakları terk etmeler, kaçışlar, yerinden edilmiş insanlar/mülteciler ve Srebrenitsa'da yaşanan soykırım

konusu ele alınacaktır. Bu bölümün ikinci kısmında ise uluslararası ortam hakkında bilgi verilecektir. Bu kapsamda, uluslararası kurum ve kuruluşların savaş ve savaş sonrası sürece katkıları ele alınacaktır. Üçüncü bölümde, AB'nin BH'de siyasal ve askeri sektördeki güvenlikleştirme politikaları ve etkileri incelenecektir. Dördüncü bölümde ise, AB'nin BH'de toplumsal, ekonomik ve çevresel sektördeki güvenlikleştirme politikaları ve etkileri analiz edilecektir. Beşinci ve son bölüm ise AB'nin BH'deki tüm güvenlikleştirme politikalarının etkileri ve sonuçları ortaya konup Avrupa Birliği'nin etkinliği tartışılacaktır.



BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL / KURAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Genel

Güvenikleştirme kavramı doğası gereği, toplumların ve devletlerin tarihsel süreç içerisinde güvenlik algısını nasıl yorumladığını ve Vestfalyan düzen ile ortaya çıkan egemenlik kavramının güvenlik algısı ile birlikte değerlendirilmesi sonucunda, devletlerin hangi koşullar altında karar aldığını ve bu kararlarının kendi çıkarlarını korumak ile ne kadar alakalı olduğunu incelemektedir.

Avrupa, her zaman incelemeye değer, önemli değişimlere önderlik etmiş ve uluslararası ilişkiler teorilerinin ortaya çıkmasına neden olan gelişmelerin yaşandığı en önemli coğrafya olmuştur. Bu coğrafyada patlak veren ve tüm dünyayı saran iki dünya savaşı sonrasında çok önemli değişiklikler yaşanmış, dünyanın siyasi yapısı yeniden kurgulanmıştır. Ancak bu coğrafyada geçici olarak oluşan dengeler, 1980'li yılların sonlarına doğru yaşanan değişimler neticesinde bozulmuş ve yeni krizlerin ve çatışmaların yaşandığı bir bölge olmuştur.

Avrupa'nın göbeğindeki Yugoslavya Sosyalist Cumhuriyeti'nin dağılması ve Soğuk Savaşın da sona ermesi ile birlikte ortaya çıkan belirsizlikler, Balkanlarda büyük istikrarsızlıklara ve egemenlik mücadelelerinin başlamasına neden olmuştur. Bu kapsamda 1992 yılında önce Sırbistan ile Karadağ daha sonra da Hırvatistan'ın saldırıları ile Bosna Hersek'in bağımsızlığına karşı başlayan olaylar⁵, aslında 1877'den bu yana bölgede yaşanan travmalar zincirinin günümüz kuşağının şahitlik ettiği son halkalarından birini teşkil etmiştir.

Soğuk Savaş sonrası dönemde, 1990'lı yılların başlarında, uluslararası ilişkiler sisteminde meydana gelen radikal değişiklikler nedeniyle, geleneksel UAI teorilerinin öngöremediği iki kutuplu dünya düzeninin yıkılması ve bu enkazın ortaya çıkardığı yeni istikrarsızlıklar ve çatışma alanları, o döneme kadar hâkim olan klasik uluslararası ilişkiler teorileri ve geleneksel güvenlik çalışmaları kapsamında

⁵ Selmo Çikotić, *Security Perspectives of Bosnia and Herzegovina*, Sarajevo, BEMUST, 2010, s.84.

yeterli seviyede açıklanamayacak ve analiz edilemeyecek kadar ani ve köklü değişikliklere neden olmuştur.

Bu bağlamda, 1990'lı yılların ortasından itibaren Kopenhag Okulu'nun ortaya koyduğu Güvenlikleştirme Teorisi, bölgesel düzeyde ve sektörel bazda analizler ile klasik bölgesel güvenlik kompleksleri yaklaşımını birlikte uyarlayarak daha rasyonel sonuçlara ulaşılmasına imkân sağlayan bir yaklaşım oluşturmıştır.

Güvenlikleştirme Teorisi analizlerini ağırlıklı olarak bölgesel düzeyde yaparken bu çalışmada Bosna Hersek özelinde lokal düzeyde sektörel bazda analizler yapılarak ülke içi sektörel dinamiklerin yarattığı güvensizlik algısının nedenleri detaylı bir şekilde ortaya konmuştur.

Bu tez çalışmasında; Avrupa Birliği'nin güvenlikleştirme politikalarının etkisine bağlı olarak oluşturulan politikalar, bunların uygulamaları ve sonuçları, 2004-2018 yılları arasında Bosna Hersek özelinde, Kopenhag Okulu'nun Güvenlikleştirme Teorisi ve Samuel Huntington'un Medeniyetler Çatışması yaklaşımı çerçevesinde analiz edilmiştir. Kopenhag Okulu'nun Güvenlikleştirme Teorisi ve Medeniyetler Çatışması Yaklaşımı analizin çerçevesini oluşturduğundan, bu bölümde teorinin esasları ve sektörel bazdaki varoluşsal tehdidi oluşturan hususlar ile Medeniyetler Çatışması yaklaşımı kuramsal çerçeve olarak ayrı ayrı açıklanmıştır.

1.2. Kavramsal / Kuramsal Çerçeve

1.2.1. Güvenlik Kavramı

Güvenlik sözcüğünün evrensel karşılığı *Security*, Latince *Securitas*'tan gelir. Anlamı endişesizlik, kaygısızlık ve huzur halidir.⁶ Kullanılma ortamı itibarıyla tehdit kavramı ile birlikte ve ilişkilendirilerek kullanılan bu kavram, tehditin varlığından kaynaklanan bir ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Elmas, “güvenliği, tehditlerin varlığı güvenli bir çevre oluşturulması için kişi, kurum veya toplumları motive eden ve söz konusu tehditlere karşı savunma yapmayı zorunlu kılan en önemli unsurdur.”⁷ diye açıklamaktadır.

⁶ Sina Kabağağaç, Erdal Alova, *Securitas, Latince/Türkçe Sözlük*, Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2003, s.544.

⁷ M. Salih Elmas, *Modern Toplumun Güvenlik Çıkmazı, Tehdit, Risk ve Risk Toplumu Perspektifinden Güvenlik*, İstanbul, Usak Yayınları, 2013, s. 21.

Güvenlik kavramının farklı tanımlamaları olmakla birlikte genel olarak kabul gören tanımı “*Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet hali*”dir.⁸ Bazı teorisyenler güvenlik kavramını “*zarar veya tehditlere karşı emniyette olma veya hissetme, tehditlerin olmaması durumu*” ya da “*güvenlik derdinin bulunmaması hali*” ifadeleri ile de tanımlamaktadır.

Güvenlik, insanoğlunun varoluşundan beridir temel ihtiyaçları arasında yer alan önemli bir olgudur. Bu olgu, öncelikle hayatta kalabilme mücadelesi şeklinde kendini gösterirken karşılaştığı farklı türde tehditlere karşı öncelikle bireysel güvenlik ve zaman içinde toplumsal düzene geçilmesiyle birlikte güvenli bir çevre oluşturmak maksadıyla tehditlere karşı toplumsal güvenlik tedbirleri üretme ihtiyacını ortaya çıkarmıştır.

Tarihsel bir perspektiften bakıldığında, bugünkü modern dönemin güvenlik algısına benzer tanımlamaların ve tartışmaların ortaya çıkışının Roma döneminden itibaren başladığı görülmektedir. Aydınlanma ve sonraki dönemdeki düşünce sisteminde ise, başta Thomas Hobbes olmak üzere düşünürlerin bakış açısına bağlı olarak farklı tanımlamalar yapılmış ve güvenlik kavramına ilişkin tartışmalara büyük katkılar sağlanmıştır. Thomas Hobbes’un en önemli eseri olan *Leviathan*’ın 13’üncü bölümünde, kişilerin bencil arzulara sahip olmasından, dolaylı olarak da insanın özündeki bencil arzuların genel toplum içinde nasıl bir güvenlik sorunu haline gelebileceği üzerinde durulurken kaynakların kıt olduğu bir ortamda, iki kişi aynı anda aynı şeye sahip olmak isterse, bu durumun iki kişinin birbirine düşman olmasını gerektireceğinden bahsedilir.⁹ Hobbes, saldırgan bir karaktere sahip olan insanın birey olarak toplumsal düzeni ve barışı sağlamanın imkânsız olduğunu, bu açıdan da şiddet uygulama yetkisinin bir elde toplanması ile barışın sağlanabileceği ifade eder. Şiddet uygulama tekeli elinde bulunduran egemen devletin, Hobbes’un tanımıyla *Leviathan*’ın olmadığı bir yerde hukuktan, hukukun olmadığı bir yerde de adaletten söz edilemeyeceğini ile sürer.¹⁰

1648 yılı sonrasında, Vestfalya Anlaşmasının ortaya çıkardığı ulus-devlet sisteminin devlet egemenliği üzerine inşa edilmesini, toprak parçası (vatan) ile

⁸ Güvenlik, **TDK Türkçe Sözlük**, Ankara, TDK Yayınları, 2005, s. 817.

⁹ Thomas Hobbes, **Leviathan**, J.S.A. Gaskin (ter.) Oxford, Oxford Yayınları, 1998, s. 111.

¹⁰ A.e., s. 85.

egemen iktidar arasında kurulan bağın, ulus-devletin egemen olduğu toprak üzerindeki vatandaşlarını her türlü tehdide karşı korumakla sorumlu bir yapı oluşmasını da beraberinde getirmiştir. Böylece güvenlik kavramı farklı boyutlarla tanımlanmaya başlanmıştır. Ortak bir toprak parçası üzerinde yaşayan insanların haklarını ve kendilerini diğer insanların tehditlerinden koruyacak üstün bir güce haklarını devretmesi, bu sayede huzur ve istikrara yani güvenliğe kavuşmaları ile bu olgu bir ihtiyaç haline gelmiştir. Vestfalya Anlaşması güvenlik kavramının tartışıldığı zemini bireyin güvenliğinden ulus-devletin ve ulus egemenliğinin güvenliğine kaydırmıştır.

XVIII. yy.'ın son çeyreğinde Fransız İhtilalinin ve akabinde de Napolyon Savaşlarının etkisiyle güvenlik anlayışında önemli bir değişim yaşanmıştır. Güvenliğin ulus-devlet tarafından diplomatik ve askeri tedbirlerle sağlanması hususu genel kabul görmüş, ulusu oluşturan bireylerin ulus-devlet-halk-toprak arasındaki bağlarının güçlenmesinde Fransız İhtilalinin büyük katkısı olmuştur. Egemen devletin, kendisini ve ona bağlı toplumun güvenliğini sağlamada temel aktör olduğu düşüncesi genel bir kabul olmuştur.

Vestfalyan sistemle birlikte egemen devletlerin ortaya çıkması ve ulusal bir nitelik kazanmaya başlayan güvenlik kavramıyla birlikte tehditler de ulusal çerçevede ele alınmaya başlamıştır. Ulus-devlet çatısı altında vatandaşlar, beraberinde yaşadığı diğer insanlardan değil, öncelikli olarak ulus sınırları dışındaki yabancı tehditlerden korunmak için güvenli bir ortama ihtiyaç duymuşlardır. Güvenlik bireylerin endişe ve korkuları etrafında değil, devletin egemenliğinin ve devlet çıkarlarının sınır ötesinden gelebileceği tehditlerden korunmasını sağlayacak politikalar yönünde gelişim göstermiştir.

Yeniden şekillenen güvenlik kavramıyla birlikte, ulus-devletlerin egemenlikleri ve sınırları içinde yaşayan vatandaşlarını dışarıdan gelebilecek tehditlerden korumak maksadıyla mevcut kuvvetlerini düzenli ordular haline getirmesi, güvenliğin modern toplumlardaki kurumsal yapılara evrilmesi açısından önemli bir gelişmedir. Özellikle düzenli orduların 18'nci yüzyılın sonlarına doğru ulus-devletlerin güvenliğinin kollektif bir ihtiyacı olduğu düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Güvenliğin sağlanması için askeri güç ve askeri yöntemler bir ihtiyaç olduğu kadar modern toplumsal düzeni tehlikeye sokan en büyük tehditlerden

birisinin de askeri kaynaklı olduğunun kabulü yine aynı döneme rastlamaktadır. Zaman içerisinde Avrupa ülkelerindeki orduların beklenenin ötesinde büyümeleri, silah teknolojilerindeki gelişimler ve orduların bu silah ve teçhizatlarla donatılması ülke ekonomilerine büyük yükler getirmiştir. Bu ekonomik yükler bir yandan ülkeler arasında ittifakların oluşmasına neden olurken diğer taraftan silah ve teçhizat üretici zengin sınıfı ile siyasi yönetimi elde bulunduranlar arasında çıkar ilişkileri oluşmasına neden olmuştur.

Uluslararası sistemdeki temel aktörler olan ulus-devletler, egemenliklerini ve vatandaşlarını korumak üzere kurduğu düzenli ordularının asker ve silah sayılarındaki anormal artışlar nedeniyle komşu ülkeler tarafından potansiyel tehdit olarak algılanmıştır. Özellikle ulusal sınırlarının ötesinde, otorite alanını genişletmek isteyen devletlerin bu çıkarıcı tutumu, ulus devletler arasında savaş tehdidinin oluşmasına neden olmuştur. Vestfalyan düzende realizmin etkin olduğu 19 yy.da ulus-devletlerin Leviathan benzeri bir üst otoriteyi kabul etmemeleri, her ülkenin kendini Leviathan olarak görmesi, kendi egemenliklerini başka bir otoriteye teslim etmemesi ve meşruiyetini kaybedebileceği bir sistemin parçası olmak istememesi yüzünden, her ulus bir diğer ulusun varlığına potansiyel tehdit olmuştur.

Napolyon Savaşları döneminde Prusya Ordusunda Komutanlık yapan Clausewitz'e göre; *“Savaş, düşmanı irademizi kabule zorlamak için bir kuvvet kullanma eylemidir ve savaşan her iki tarafın da hedefi, karşı tarafın, daima düşmanın silahtan arındırılması ya da yenilmesidir.”*¹¹ Kitabında bu dönemdeki savaşların gerek ahlaki gerekse de siyasi sınırlamaları yok saydığını ifade etmiş ve bu sınır tanımazlığın ulus-devletler arasındaki modern savaşların temel karakterlerinden biri olduğunu vurgulamıştır. Clausewitz, ulus-devletlerin anarşik bir düzende kendilerine potansiyel tehdit olarak gördükleri diğer devletlerle yaptıkları savaşlar neticesinde yine bir gün kendi sonlarını getireceklerini iddia etmiştir.¹²

XVIII. ve XIX. yüzyıllar boyunca yapılan savaşları devlet siyasetlerinin bir parçası olarak yapan devletler zaman zaman barış ve istikrarı sağlamak adına ittifaklar kurmayı deneseler de, XX.yy.'a kadar ulus-devletlerin güvenlik endişeleri hiçbir zaman eksik olmamış, Birinci Dünya Savaşı'nın gerçekleştiği dönemin hemen

¹¹ Carl Von Clausewitz, **Savaş Üzerine**, İstanbul, Doruk Yayınları, 2015, s. 30-32.

¹² Edward A Kolodziej, **Security and International Relations**, New York, Cambridge University Press, 2005, s. 61.

öncesinde bu tehdit algılamaları ve güvenlik kaygıları en üst seviyeye çıkmıştır. Ulus devletler arasında gerçekleşen bu ilk büyük savaşın yıkıcı sonuçları yeni bir siyasi konjonktürün oluşmasına ve güvenlik politikalarında yeni arayışlar içerisine girilmesine neden olmuştur. Uluslararası ilişkilerin bir disiplin olarak doğuşuna vesile olan bu süreç, uluslararası sistemin akademik olarak ele alınmasına ve savaşın yıkıcı etkilerini en alt düzeye indirebilmek maksadıyla uluslararası işbirliğinin sağlanması için ortak bir irade gösterilmesi gerektiğine olan inancı artırmıştır. Öte yandan da uluslararası sistemin anarşik yapısını ortadan kaldırabilmek için alınabilecek tedbirler uluslararası alanda temel tartışma alanlarının birini meydana getirmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'nın yıkıcı etkisi nedeniyle elde edilen tecrübelerden istifade edilerek insanlığı benzer felaketlerden korumak için teorik yaklaşımların ortaya çıkması, uluslararası ilişkilerde güvenlik algısına kolektif bir bakış açısı getirmiştir. Bu teorik yaklaşımların ilki olan idealizm ulus devletler arasındaki ilişkileri, gerçekte nasıl olduğu üzerinden değil, nasıl olması gerektiği üzerinden değerlendirmiştir. Bu kapsamda savaş sonrası idealizm ekseninde tartışılmaya başlanan “*kolektif güvenlik*” kavramı ulus-devletlerin egemenliğini saldırgan devletlerin ortaya koyduğu tehditlerden korumak amacıyla ortaya atılan uluslararası bir ittifak ve işbirliği arayışı olarak tanımlanabilir.¹³

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İdealizm'in ortaya koyduğu düzenlemelerin iflas etmesi ve İkinci Dünya Savaşı'nı önleyememesi büyük kayıplara ve yıkımlara neden olmuştur. Savaş sonrasında oluşan İki Kutuplu Dünya Düzeni ve Soğuk Savaş döneminde güvenlik anlayışı ve güvenlik politikaları dönemin en etkin teorisi olan realizmin etkisinde şekillenmiş, güçler dengesi politikalarından ve ABD ile Sovyetler Birliği arasındaki ideolojik farklılaşmalardan etkilenmiştir. Savaş sonrasında ayakta kalan devletlerin yeni güç dengesi unsurları haline geldiği iki kutuplu sistemde oluşan güçler dengesi politikaları ile XVIII. ve XIX. yüzyıllarda yaşanan çok kutuplu güç dengesi politikaları mukayese edildiğinde, Soğuk Savaş dönemi politikalarının daha özgün ve daha aşırı seviyelerde uygulandığı görülmektedir.

¹³ William E. Rappard, “Collective Security”, **The Journal of Modern History**, Vol.18, No.3, 1946, ss.195-201.

Soğuk Savaşın sona ermesi beraberinde dünya siyasetinde önemli stratejik dönüşümler ve radikal değişimleri de getirmiştir. Bu dönüşüm ve değişimlerin oluşturduğu yeni siyasi konjonktür içerisinde, Soğuk Savaşın başlangıcı ve gelişiminde olduğu gibi, güvenlik problemlerine bakışta da önemli değişimler olduğu ileri sürülmektedir.¹⁴

Soğuk Savaşın bitmesiyle birlikte ulus devletlerin güvenlik problemlerine bakışında üç temel değişim olduğu iddia edilmektedir:

Bunlardan ilki, devletlerin ekonomik, siyasi ve toplumsal alandaki otoritelerini bozan yeni tehditlerin ortaya çıkmasıyla gerçekleşen değişimdir. 1980'lerin sonunda süper güçler arasında nükleer tehdit ortadan kalkarken küresel kapitalizmin etkisiyle mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı daha da artmış, ulusal sınırların dışında hareket eden ancak ulusları tehdit eden yeni risklerin artmasını da beraberinde getirmiştir. Bunlar başta terörizm olmak üzere, göç ve göçmen kaçakçılığı, çevre sorunları, uyuşturucu ve silah kaçakçılığı, yoksulluk, radikalizm ve aşırıcılık vb. sorunlardır.

Güvenlik problemlerine bakıştaki ikinci değişim, Soğuk Savaş sonrasında küreselleşme ile birlikte uluslararası ekonomik ilişkilerin de küreselleşmesi ve bağımlılığın artmasının toplumsal düzen için yeni bir tehdit alanı oluşturmasıdır. Uluslararası ekonomik ilişkilerin temel unsuru olan güven unsuru küresel ekonomideki belirsizlikler ve kriz söylentileri nedeniyle bireylerin ve toplumların müdahale edemeyeceği uluslararası konjonktürün beraberinde getireceği problemler nedeniyle büyük mağduriyetlere neden olabilecek potansiyel risk alanını da meydana getirmektedir.

Güvenliğe bakıştaki üçüncü değişim ise, son yıllarda toplumların sıklıkla karşılaştığı ekolojik dengesizlikler ve çevresel sorunlardır. Küresel ısınma konusunda başlayan tartışmalarda gündemde daha fazla yer etmeye başlayan çevresel sorunlardan, ilerleyen sanayileşmenin doğada yarattığı tahrifat, hava kirliliği, mevsimsel anormallikler ve doğal afetler gibi ekolojik problemler, modern insanın

¹⁴ Roland Dannreuther, **International Security: The Contemporary Agenda**, Cambridge and Malden, Policy Press, 2007, s. 13.

daha fazla yüz yüze geldiği problemler olmuştur.¹⁵ Öte yandan günümüzde nükleer enerjinin güvenliği ve nükleer atıkların temizliği gibi konular bugün çevre güvenliği açısından daha büyük ve daha önemli tartışma konuları arasında yer almaktadır.

Bütün bu değişimlerle birlikte, küresel sistemdeki değişen tehdit türlerinin ve sorunların yalnızca devletleri değil, bireylerden uluslararası sisteme ve çok-uluslu şirketlerden azınlıklara kadar uluslararası politikanın farklı aktörlerini etkilemeye başlayan, askeri güç veya politik yaptırımlarla yani geleneksel güvenlik perspektifi ile çözülemeyecek sorunlar olması, güvenlik çalışmalarında yeni arayışların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Güvenlik, 1930'lı yılların başından itibaren Stratejik Çalışmalar adıyla ortaya çıkan, bir süre sonra uluslararası ilişkiler disiplininin bir alt-disiplinine dönüşen ve 1980'li yılların ortalarına kadar egemen olan realist teorinin etkisinde kalan, günümüzde de özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemden itibaren birçok güvenlik teorisine temel teşkil eden ve bu çalışmaların adını *Güvenlik Çalışmaları* olarak değiştiren anahtar bir kavramdır.

Güvenlik kavramının Stratejik Çalışmalar ötesinde yeniden tanımlanmasına yönelik olarak ilk çalışmalar, 1980'lerin sonlarına doğru geniş güvenlik gündemi tartışmasına dâhil olan yazarlar tarafından bağımsız olarak askeri tehditlerin ötesinde yapılmıştır. İkinci olarak da, bu kavram özellikle 1990'larda gelişmeye başlayan güvenlik teorileri kapsamında analiz edilmiştir. Böylece güvenlik hem güvenlik teorilerinin çatısı altında, hem de herhangi bir kurama bağlı olmadan akademik çalışmalar kapsamında tanımlanmıştır.¹⁶

1.2.2. Kopenhag Okulu'nun Güvenlikleştirme Teorisi

Güvenlikleştirme teorisi; Soğuk Savaş sonrası dönemde, 1990'lı yılların ortasında, uluslararası ilişkiler sisteminde meydana gelen köklü değişiklikler neticesinde, güvenliğin bölgesel düzeyde analiz edilmesi gerektiğini belirten, güvenlikleştirme, sektörel analiz ve bölgesel güvenlik kompleksleri yaklaşımlarının birlikte çeşitli bölgelere uyarlanması esnasında Kopenhag Okulu teorisyenleri Barry

¹⁵ Sait Yılmaz, *Uluslararası Güvenlik, Teori, Pratik ve Gelecek*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 350.

¹⁶ Sinem Akgül AÇIKMEŞE, "Güvenlik ve Güvenlik Çalışmaları, Güvenlikleştirme", Evren BALTA (Ed), *Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde, Kavramlar, Teoriler, Süreçler*, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 243.

Buzan, Ole Waever, Jaap De Wilde tarafından geliştirilen bir yaklaşımdır.¹⁷ Bu yaklaşımda, uluslararası sistemdeki beklenmedik ani ve köklü değişimi açıklamakta zorlanan klasik uluslararası ilişkiler teorilerinin yerine, 1990'lı yılların başından itibaren ortaya çıkan yeni teorilerin başında yer alan inşacı teorinin bir türevidir, postyapısalcı bir yaklaşım olarak tanımlanabilir. Geleneksel güvenlik çalışmalarına eleştirel bir yaklaşım olarak ortaya çıkmıştır.¹⁸ Kopenhag Okulu tarafından, güvenliğin “*söylemsel olarak inşa edilen*” bir kavram olduğu ve ulus-devletin savunma anlayışının ötesinde çok boyutlu bir yapıda incelenmesi gerektiği ifade edilerek “güvenlikleştirme” yaklaşımı kapsamında kuramsallaştırılmıştır. McDonald, “*Güvenlikleştirme, devletlerin dış politikalarını incelemenin yanı sıra göç, küresel terör, sınır aşan suçlar ve salgın hastalıklar gibi günümüzün toplumsal ve siyasal yapısını sekteye uğratma ihtimali olan alanlardaki durumu analiz etmeye yönelik kuramsal bir yaklaşımdır.*” şeklinde tanımlamaktadır.¹⁹ Bu yaklaşıma göre “Bir güvenlik problemini, güvenlik problemi yapan nedir?”²⁰ sorusuna cevap aramak gerekmektedir. Bu sorunun cevabını Buzan, “*Güvenlikleştirme, bir şeyin, değerli olduğu kabul edilen bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit olarak kurgulanması ve bu kurgulamanın buna mukabil bulunan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılmasıdır.*”²¹ şeklinde açıklamaktadır.

Güvenlikleştirme, aynı zamanda güvenliğin kapsamının belirlenmesi ile ilgili bir süreçtir.²² Bu kapsamda güvenlikleştirme teorisinde yapılacak analizin temel bileşenleri dört birim olarak tanımlanmıştır:

- Söyleme eylemi (speech act),
- Referans nesnesi (referent object),
- Güvenlikleştirici aktör (securiting actor),
- Dinleyici topluluğu (audience).²³

¹⁷ A.e. s. 251.

¹⁸ Ramazan Gözen, (Ed), **Uluslararası İlişkiler Teorileri**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s. 394.

¹⁹ Matt McDonald, Securitization and Construction of Security, **European Journal of International Relations**, 2008, Vol.14, No.4.

²⁰ Ole Waever, **Securitization and Desecuritization**, in Ronnie D. Lischutz (ed.), On Security, New York, Cambridge University Press, 1995, s. 54.

²¹ Barry Buzan, Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi, **Uluslararası İlişkiler Dergisi**, No.18, Yaz 2008, ss. 107-123.

²² Sinem Akgül AÇIKMEŞE, “**Kopenhag Okulu ve Realist Güvenlik Çalışmalarında Aktör, Tehdit ve Politika: Avrupa Güvenliği Üzerine Bir Değerlendirme**”, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2008, s.166.

Yukarıda belirtilenlere ilave olarak, kolaylaştırıcı durumlar (facilitating conditions) olarak tanımlanan ve bileşenler arasında uyumun ve iletişimin sağlanması, böylece başarılı bir güvenlikleştirme süreci geçirilmesi için gerekli olduğu Buzan ve diğer teorisyenler tarafından da kabul edilen faktörler vardır.²⁴

Söyleme eylemi, toplumda önem atfedilen bir elitin geleneksel güvenlik alanı dışında yer alan bir konuyu güvenlik sorunuyla ilişkilendirerek ifade etmesi durumudur. Güvenikleştirme teorisinin temelinde dil felsefesinde yer alan söz edimleri kuramı yer almaktadır. Kopenhag Okulu'nun *güvenikleştirme* tanımlamasında; *“bir toplulukta değerli bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit olarak kabul edilen ve bu tehlide karşı acil ve olağanüstü önlemler alınması çağrısında bulunmayı sağlayan öznelerarası bir anlayışın inşa edildiği başarılı bir söz edimi”*²⁵ olarak tanımlanması dikkate alındığında, teorisinin merkezinde söyleme eyleminin önemli bir yer tuttuğu aşikârdır.²⁶ Söylem üzerinden bir gerçeklik oluşturmak, algı yaratmak, özellikle de ifade edilen konunun acil ve hayati öneme haiz olduğu hususunu söylem içeriğine ilave ederek konunun bir güvenlik sorunu olduğuna dinleyici kitleyi inandırmak elitlerin çoğunlukla kullandığı ve daha sonra alacakları tedbirleri meşrulaştırmak için önemli bir yöntem olmaktadır.

Referans nesnesi ise, varlığı / bekası tehdit edilen ve meşru beka iddiasına sahip objeler olarak tanımlanabilir. Güvenliğine kastedilen obje geleneksel olarak devlet ve daha gizli biçimde de ulustur. Devlet için egemenlik, bir ulus için ise kimlik ile ilgilidir. Güvenlik eylemi genellikle bir topluluğun adına veya ona referans için alınır.²⁷ Özellikle kimlik üzerinden tanımlanan beka sorununda, toplumsal kimlik olgusu ön plana çıkar. Böylece, toplumsal güvenlik, kolektif kimlik oluşumunun dinamiğini, yapısını, kökenini ve kimlik ile çıkar arasındaki ilişkiyi göz önünde bulundurur.²⁸ Kopenhag Okulu tarafından önemli bir referans nesnesi olarak devletin kabul edilmesi olağan hale gelmişken, güvenliğin askeri, ekonomik, siyasal,

²³ Barry Buzan, Ole Waever, Jaap De Wilde, **Security: A New Framework for Analysis**, Colarado and London, Lynne Rienner Publisher, 1998, s.35-42

²⁴ A.e., s.33.

²⁵ Barry Buzan, Ole Waever, **Regions and Powers: The Structure of International Security**, Cambridge, Cambridge University Press, 2003, s. 491.

²⁶ Holger Sritzel, **Towards a Theory of Securitization: Copenhagen and Beyond**, European Journal of International Relations, Cilt 13, No:3, 2007, ss.357-383.

²⁷ Buzan, Waever, De Wilde, **a.g.e.**, s. 36.

²⁸ Keith Krause ve Michael C.Williams, Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods, **Mershon International Studies Review**, Cilt 40, No.2, Ekim 1996, ss. 229-254.

çevresel ve toplumsal sektörler etrafında çok boyutlu olarak analiz edilmesi sonrasında devletin güvenliği tehdit edilen tek referans nesnesi olamayacağı sonucuna da varılmıştır.²⁹

Güvenleştirici aktör terimi, genellikle siyasi parti liderleri ya da toplum tarafından kabul gören kişiler ile toplumun elitleri olarak nitelendirilebilecek figürler kastedilmektedir. Bürokratik yapı, bürokratlar, lobiler veya baskı grupları ‘güvenleştirici aktör’ olarak değerlendirilebilir.³⁰ Bu elitlerin söylemlerinin bir tehdit algısı oluşturacak kadar güçlü olması ise söylenilenlerin referans nesnelere yönelik varoluşsal bir tehdidin var olduğunu belirtmesine bağlıdır.³¹ Bütün bunlar, güvenlikleştirme sürecinde sorunları güvenlikle ilişkilendiren ve toplumda söz sahibi olan elitlerin oynadıkları rol ile direkt bağlantılıdır.

Dinleyici kitlesi, güvenlikleştirme teorisinin en önemli alt-bileşenlerinden biridir ve kamuoyu bu kitleyi oluşturur. Güvenleştirme, güvenlikleştirici aktörlerin ve bu aktörlerin söylemlerinin kamuoyu üzerindeki etkisiyle gerçekleşebilecek bir süreç olduğu göz önüne alındığında, dinleyiciler, sağlıklı bir güvenlikleştirmenin gerçekleşmesi için olmazsa olmaz koşullardan biridir.

Kolaylaştırıcı durumlar ise, güvenliştirmeyi mümkün kılan unsurlar olarak düşünülebilir. Toplumsal koşulların güvenliştirmeye uygun olup olmaması, güvenlikleştirici aktör ile dinleyici grup arasındaki iletişimde dinleyici grubun iddialarını kabul etme olasılığının yüksek olması, güvenlikleştirici aktörün kamuoyu üzerinde otoritesinin olması ve iddia edilen tehditlerin güvenliştirmeyi hızlandırıcı etki yapabilecek niteliğe sahip olması kolaylaştırıcı durumlar arasında değerlendirilebilir.³²

Güvenleştirme teorisi ile güvenlik çalışmaları için yeni bir çerçeve oluşturulmuş, geleneksel güvenlik çalışmaları kapsam dışında bırakılmamış, ancak özünde güvenlik gündeminin çok daha geniş biçimde ele alınmasının siyasi hayata dair bir sakıncası olduğu fikrini de ihtiva etmiştir. Bununla birlikte her iki yaklaşımda da güvenlik kelimesi “siyasi öncelikler oluşturan, kuvvet kullanımını

²⁹ Rafig Rustamov, **Azerbaycan Dış Politikasında Kimlik, Tehdit Algılaması ve Güvenlik Yaklaşımları**, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008, s. 45.

³⁰ Barry Buzan and Lene Hansen, **Evolution International Security Studies**, Cambridge, Cambridge University Press, 2009, s.214.

³¹ McDonald, **a.g.e.**, s. 566.

³² Buzan, Waever, De Wilde, **a.g.e.**, s. 33.

meşrulaştıran, yürütme yetkilerini, gizlilik hakları iddiasını ve diğer aşırı önlemleri yoğunlaştıran bir kavramı çağrıştırmaktadır.³³

Güvenlik kelimesinin kullanımı, politikacıların bir sorunu gündemin öncelikli konusu haline getirip, devletin tüm imkanlarıyla seferber edilmesini gerektirecek acil bir durum imajı yaratmasına ve hatta siyasi düzenini alt-üst etmesine neden olur. Sivil toplumun bu alarm koşullarında baskı altında tutulması, devletin müdahaleci ve baskıcı politikalar izlemesi yüksek bir ihtimalle ekonominin olumsuz olarak etkilenmesine neden olabilecektir.

Bu yeni çerçevede güvenlikleştirme yaklaşımı, geniş güvenlik gündeminin sakıncalarını ve gereksinimlerini harmanlamıştır. Yetkili politikacılar tarafından ele alınan bir sorunun güvenlik tehdidi olabilmesi için bu tehdidin bir öznenin varlığına yöneltilebilir ve bu yetkili aktörler tarafından normal siyasi süreçler dışına taşınan acil ve meşruiyet kazanmış önlemler alınmasını öngören bir sorun olduğu şeklinde tanımlanması, yani tehditin/tehditlerin belirlenmesi ve bunun belirli bir kitle tarafından da kabul edilmesi gerekmektedir. İşte bu süreç Kopenhag Okulu tarafından *güvenlikleştirme süreci* olarak tanımlanmıştır. Bu sürecin üç bileşeni şunlardır; mevcudiyete yönelik tehdit/tehditler, acil önlemler ve dinleyici kitlenin bu tehdit/tehditleri benimseyip acil önlemleri onaylaması.

Kopenhag Okulu, güvenlik kavramının farklı formlara göre değişen jenerik bir terim olduğunu, güvenliğin varoluşsal tehditler karşısında hayatta kalmak anlamına geldiğini ifade etmektedir. Teori, işlevsel açıdan sektörel bir analiz çerçevesi oluşturarak, güvenlikteki etkileşim türlerini askeri, siyasi, ekonomik, toplumsal ve çevresel sektörler olarak ele almakta, güvenlikleştirme teorisini bu beş sektöre uyarlamaktadır.³⁴ Çünkü bazı sektörlerde ortak özellikleri oluşturan kökleşmiş değerler ve birimler bulunurken, diğer taraftan farklı sektörlerde ve birim tiplerinde bekanın ve varoluşsal bir tehdidi oluşturan sorunun doğasının farklı olduğu görülebilmektedir. Her bir sektörde farklılaşan ilişki modeli şu şekilde betimlenmektedir: “*Askeri sektör, kuvvete dayalı baskı ilişkileri; siyasi sektör, yetki, yönetim statüsü ve tanınmaya dair ilişkiler; ekonomik sektör; ticaret, üretim ve*

³³ A.e., s. 208.

³⁴ A.e., s.27.

finans ilişkileri; toplumsal sektör, kolektif kimlik ilişkileri ve çevresel sektör de insan faaliyetleri ile gezegenin biyosferi arasındaki ilişkilerle ilgilidir.”³⁵

1.2.3. Güvenlikleştirmede Sektörler ve Güvenliğin Kurumsallaşması

Güvenlik kelimesinin başarılı olarak kullanılması veya güvenlik işinin hangi konularda, hangi şartlar altında veya hangi etkilerle yapıldığı konusu, üzerinde çalışılması gereken önemli hususlardır. Güvenlik söylem eylemi tek başına güvenlik kelimesinin kullanılması ile tanımlanamaz. Acil eylemler veya özel tedbirler alınmasını gerektiren varoluşsal bir tehdidin tanımlanması ve bunun önemli bir dinleyici kitlesi tarafından da kabul edilmesi gerekmektedir. Bazı durumlarda bu mantık olmaksızın sadece mecazi güvenlik referansına göre güvenlik kelimesinin kullanıldığı örnekler de olabilmektedir. Ancak varoluşsal tehdit politikası olarak kolektif grupların/birimlerin ve prensiplerin hayatta kalmasını güvenlik çalışmalarının merkezine koyduğumuzda, bu konseptin temel özelliğini kaybetmeden çeşitli sektörlerde güvenlik analizini uygulamak için birçok gerekçe bulunabilir. Çünkü farklı sektörlerde varoluşsal tehdidi oluşturan hususlar birbirinden farklıdır.³⁶

Kopenhag Okulu ortaya koyduğu yeni analiz çerçevesi ile güvenlik gündemini geleneksel askeri ve siyasi sektörlerden daha geniş bir sektör yelpazesini kapsayacak şekilde genişletmiştir.³⁷ Güvenlik gündemini genişletmek ne basit ve önemsiz bir şey ne de politik sonuçları gözardı etmektir. Güvenlik kelimesini sadece ekonomik, çevresel ve toplumsal kelimeleri ile ilişkilendirmek de değildir. Daha geniş güvenlik içeriği, güvenlikten ne kastedildiği konusunda çok dikkatli bir düşüncenin ortaya koymasını ve bu yeni anlayışı ile askeri ve politik sektörlerden önemli ölçüde farklı olan diğer sektörlerin etki alanlarının da bu içeriğe uygulamasına ihtiyaç göstermektedir.

Güvenlik çalışmalarında sektörel yaklaşım üç nedenle çok önemlidir. İlk nedeni, geleneksel güvenlik çalışmaları ile güçlü bir bağ muhafaza ettirmesidir. Geleneksel güvenlik çalışmalarının hemen hemen tek sektörlü olması nedeniyle çok sektörlü yaklaşımı geleneksel yaklaşıma uyarlamak kolaydır.

³⁵ Açıkmışe, a.g.e., s. 251.

³⁶ Buzan, Waever, De Wilde, a.g.e., s. 27.

³⁷ A.e., s. 195.

İkincisi, sektörel yaklaşım insanların konuşmalarında sektörel tasarımlarına (ekonomik, çevresel vb.) “*güvenlik*” kelimesini ekleyerek gerçekten ne yapmak istediklerini ortaya koymalarına imkân sağlamasıdır. Genel politik bir münakaşa esnasında yapılan bir konuşmada, bir konudaki önceliği artırmak için tasarlanmış, itici ve yüzelsel taktik hareketler ihtiva etmesine rağmen, güvenlikleştirme bu sürecin en hayati bölümüdür.

Sektörleri kullanmanın üçüncü nedeni ise, geniş bir içeriği sahip olan güvenliğin değişik niteliklerini anlayabilmek maksadıyla bir yöntem oluşturulmasını imkân sağlamasıdır. Sektörlerin bazı nitelikleri ortak olmasına rağmen, her bir sektörün kendine ait terimlerle anlaşılması gereken, kendine özgü aktörleri, referans nesneleri, dinamikleri, çelişkileri ve tehditleri vardır.

Güvenlikleştirme ya önceden tasarlanmış ya da kurumsallaştırılmış olabilir. Eğer ortaya konan tehdit kalıcı veya sürekli tekrarlanan nitelikte ise, müdahale ve aceleciliğin kurumsallaşmış olduğunu tespit etmek sürpriz değildir. Bu durum uzun bir süre silahlı zorlama ve istila tehdidinde maruz kalmış devletlerin askeri sektöründe sıkça rastlanan bir durum olup, ayakta kalan bürokrasiler, uygulamalar ve askeri birlikler inşa ederek bu tehditlerle mücadele etme yolunu seçmişlerdir. Bazı ülkelerdeki söylemlerde kullanılan kelimelerin (örneğin, Savunma veya Dikes gibi) üstü kapalı olarak güvenlik ve önceliklendirme konusunun ima edilmesi için yeterli olduğu, bu alanlarda alınan kararların gerekçeleri sorgulanmaya çalışıldığında bunun görebileceği ifade edilmektedir.³⁸

Demokratik ülkelerde güvenlikle ilgili uygulamalar sadece güvenlik içeren konuşmalarla meşrulaştırılmaz. Çünkü bu konuların bir kısmı kamuoyu ile paylaşılmaz. Ancak güvenlik konularıyla ilgili devletin güvenliği için teşkil edilmiş ve bütçe tahsis edilmiş kurum ve kuruluşların varlığı tüm kamuoyu tarafından bilinir. Ancak bazen sıradışı önlemlerin alınmasını gerektiren ve neden bildirmeden bütçenin bir kısmının kullanılmasını gerektiren durumlar meydana gelebilir. Bu durumlarda yapılacak işlemler yapılacak bir güvenlik konuşması ile meşru bir zemine oturtulabilir. Bu söylem kamuoyu etkisini de azaltır, ancak demokrasilerde halka devlet güvenliği nedeniyle detaylar hakkında bilgi verilmez. Bu maksatla kurulan

³⁸ A.e., s. 28.

gizli servisler güvenlik konularında devletin meşru kurumlarıdır ve uluslararası sistemde bu görevi yürütmekle görevlendirilmiş oldukları bilinmektedir.

Bir anlamda güvenlikleştirme siyasileşmenin aşırı yoğunlaşmış hali olarak tanımlanırken, diğer bir anlamda siyasileşmeye karşıdır. Siyasileşme, ya politik kontrol altında tutulmaması gereken ya da doğa kanunlarından farklı olamayacak konuların aksine, bir konunun açık görünmesinin sağlaması, seçim meselesi yapılması, üzerinde düşünülen, bu yüzden sorumluluk gerektiren konu olması demektir. Uluslararası seviyede güvenlikleştirme bir konuyu acil ve varoluşsal olarak sunmaktır. Öyle önemlidir ki, siyasetin normal pazarlamasına maruz bırakılmamalı, diğer konulara göre daha öncelikli olarak en üst düzey liderler tarafından kararlılıkla ele alınmalıdır.

Günümüzde güç sahipleri ve siyasiler, tehditleri istismar ederek iç politika malzemesi olarak kullanmaktadır. Herhangi bir konuda daha az demokratik kontrol ve sınırlamalarla bazı konuları ele alma konusunda hakları olduğunu iddia etmektedirler. Bundan dolayı, Kopenhag Okulu'nun inancı "*daha fazla güvenlik daha iyidir*" değil, "*Güvenliği negatif ve güvenlik sorunlarını normal politika olarak ele almamak*" esas olarak görülmelidir.³⁹

1.2.3.1. Siyasal Sektörde Güvenlikleştirme

Siyasal güvenlik, sosyal düzen(ler)in örgütsel istikrarı ile ilgilidir. Bu sektörün esasını devlet egemenliğine olan tehditler oluşturur. Bu tehditler askeri tehditler dışında devletin egemenliğine kast eden askeri olmayan tehditler olup siyasi sektör egemenliğe yönelik askeri olmayan tehditlerle ilgilenmektedir.

Bu temelden hareketle, siyasal sektörün endişeleri iki yöndedir. İlki, bu tehditler devletler dışındaki siyasi birimlere eşdeğer ve askeri olmayan tehditleri içerir. İkincisi, birimlerin ötesinde, uluslararası toplum ve uluslararası hukuk gibi sistem seviyesinde referansların savunulmasında siyasi güvenlik de göz önüne alınmalıdır. Güvenlikleştirebileceğimiz hususlar arasında insan hakları, bireylerin

³⁹ A.e., s. 29.

durumlarıyla direkt bağlantılı diğer talepleri de vardır. Böylece bu sektör belki de birey seviyesindeki güvenliğin güvenlik gündeminde olduğu ilk yerdir.⁴⁰

Her bir sektörün en zor sektör olduğu bir görüş olarak kabul edilebilir. Bu sektörlerden, çok fazla içeriği olması nedeniyle ekonomik sektör doğal olarak problemlidir, toplumsal sektör üzerinde en az çalışılan sektördür. Çevresel sektörün ise kendine özgü problemleri vardır. Toplumsal sektör tanımlandıktan sonra belki de en şaşırtıcı sektörden birisi siyasi sektör olmuştur. Siyasi sektör, askeri ve toplumsal sektörler arasına sıkışmıştır. Bu yüzden Barry Buzan'ın yazmış olduğu makalelerde askeri-siyasi veya siyasi-çevresel sektörleri birleştirmesi için elinde çok önemli argümanları mevcuttur.⁴¹

Siyasi sektörle ilgili sorun ve çelişki ise, bu sektörün en geniş ve sürekli genişleyen bir sektör olmasıdır. Çünkü herhangi bir sorun siyasal alanın dışında iken devlet bu sorunla ilgili değildir. Kamusal tartışmanın ve kararların konusu olmayan bu sorun siyasal alana dâhil edilmesi, yani siyasallaşması kamu politikasının bir parçası olarak siyasallaşan bu soruna ilişkin hükümetin bir karar vermesi ve kaynak aktarmasıyla bu sorun toplumsal kesimleri de ilgilendirmeye başlar. Bu sorunun güvenlik sorunu olması ise, *“sorunun acil ve istisnai/olağanüstü önlemler gerektiren olağan siyasi prosedürlerin sınırları dışındaki fiilleri meşru kılan ve varoluşsal bir tehdit olarak sunulmasıyla”* olur.⁴² *“Bir sorun devletin güvenlik gündemine yerleştiği an o soruna öncelik vermek zorunluluğu doğar.”*⁴³ Güvenlik anti-demokratik sonuçlara yol açtığından ve sorunların bir an önce siyasal alana tekrar dâhil edilmesi gerektiğinden idealleştirilen bir durum değildir. *“Daha çok güvenlik daha iyidir”* düşüncesini savunan güvenliğin genişlemesi taraftarlarının anlayışı demokratik idealler açısından sorunlu ve olumsuz bir yaklaşımdır. Bir bakıma siyasallaşmanın aşırı ucu olsa da, başka bir anlamda siyasallaşmanın karşıtıdır. Siyasallaşma bir sorunu açığa çıkarma ve görünür kılma anlamındadır, yani bir seçim meseledir.

⁴⁰ A.e., s.141.

⁴¹ Barry Buzan, Richard Little, “The Idea of International System, Theory Meets History”, **International Political Science Review**, 15:3,1994, ss. 231-235., Barry Buzan, Segal Gerald, “Rethinking East Asian Security,” **Survival**, 36:2 ss. 3-21.

⁴² Buzan, Waever, De Wilde, **a.g.e.**, s. 23-24.

⁴³ Ken Booth, **Security and Self Reflections of a Fallen Realist**, Keith Krause ve Mizheal C.Williams (der), Critical Security Studies: Concepts and Cases, Minneapolis, University of Minneapolis, 1997, ss. 83-120.

Güvenlik birçok ülkede ulusal güvenlik olarak idealleştirildiği için iktidar sahipleri tehdit olarak tanımladıkları sorunları iç politik amaçları doğrultusunda kullanarak demokratik alanı daraltmayı, kısıtlamaları ve kontrolleri için hak iddiasında bulunmayı alışkanlık haline getirebilirler. Hâlbuki ideal olanı siyaset kurumu tarafından tehditleri öne çıkarmadan olağanüstü durumun siyaset sürecin rutin kuralları işletilerek depolitize edilmesidir. Bir anlamda, bütün güvenlik konuları siyasidir.

Bütün tehditler ve savunma konuları önce siyasi olarak oluşturulur ve tanımlanır. Siyasallaştırma, tanımı ve uzanımı gereği siyasidir ve güvenlikleştirme de siyasi bir eylemdir. Böylece, bir anlamda toplumsal, ekonomik, çevresel ve askeri güvenlik gerçekten “siyasi-toplumsal güvenlik”, “siyasi-ekonomik güvenlik” vb. anlamındadır. Bir devletin örgütsel istikrarına yönelik oluşturulan bir siyasi tehdit eğer o ülkenin halkına (kimliğine) tehdit ise, bu tehdit, toplumsal güvenlik, eğer askeri vasıtalar kullanılmışsa, bu bir askeri tehdit (aynı zamanda da siyasi tehdittir) olarak sınıflandırılır. Böylece salt siyasi tehdit, yoğun askeri, kimlikel, ekonomik, veya çevresel vasıtaları kullanmayan siyasi tehditler alt grubunu oluşturur. Bundan dolayı siyasi kategori diğerlerinin hepsinden daha az tutarlı olacaktır. Siyasi güvenliğin ne olduğunu Buzan şöyle tanımlamaktadır:⁴⁴

“Siyasi tehdit, devletin örgütsel istikrarını hedef alır. Onların amacı, ayrılıkçığı teşvik etmek, devletin politik dokusunu bozmak ve askeri bir taarruzdan önce devleti zayıflatmak amacıyla belirli bir konuda hükümeti baskı altına almaktan hükümeti devirmeye kadar amaçları içerir. Devletin düşüncesi özellikle ulusun kimliği ve kurucu ideolojisi ve bunu ifade eden kurumlar siyasi tehditlerin normal hedefleridir. Çünkü devlet siyasi bir varlıktır ve siyasi tehditler en az askeri tehditler kadar korkutucu olabilir. Hedef zayıf bir devlet ise özellikle böyledir.”

Siyasi tehditler, tanınmayı, desteği veya meşruiyeti vermek veya reddetmek ile ilgilidir. Öyleyse siyaset nedir? Bu sorunun kısa ve insanların kabul ettiği kısa bir

⁴⁴ Barry Buzan, **People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations, in Post-Cold War Era**, 2 ed., Boulder Lynne Rienner; Hemel Hempstead: Sussex, Harvester Wheatsheaf, 1991, s. 118.

tanımını Buzan “*büyük insan gruplarını yönetmek amacıyla, insan davranışlarını şekillendirmek,*”⁴⁵ şeklinde tanımlamıştır.

Genel olarak siyasetten farklı olarak siyasal güvenlik, meşruiyete ya da politik birimlerin ya da bunlar arasındaki temel kalıpların (yapılar, süreçler veya kurumlar) tanınmasına yönelik tehditlerle ilgilidir.

Siyasal tehditler, siyasi birimlerin kuruluş felsefesini tanımlayan fikirlerin ve ideolojilerin öncelikli olarak iç meşruiyetine ve devletin dış dünyada tanınmasına yani dış meşruiyetine karşı oluşturulur. Dışarıdan gelen tehditler o ülkenin egemenliğe yöneltmek zorunda değildir ancak ülkenin ideolojik meşruiyetine, yani iç sütununa yönelik olabilir. Bir devletin meşruiyetine dışarıdan itiraz edilmesi mümkündür. Hindistan-Pakistan özel durumunda ve Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi, meşruiyet dışarıdan sorgulanabilir. Bir devletin devlet olarak tanınması için özellikle de dışarıdan tanınma konusuna odaklanılması için iyi bir neden vardır. Siyasal tehditler sınırları aştığında suçlama ve karşı suçlamalar ortaya çıkar.

Modern devlet sisteminde siyasal tanıma konuları normal olarak ya/ya da meselesidir. Temel olarak, devletler birbirlerini eşidi olarak tanır ya da tanımazlar. Dekolonizasyon sonrası dünyada, uluslararası ilişkilerde resmi siyasi eşitsizlikler çok nadirdi. 1945 öncesi tarihin büyük bir bölümünde eşit olmayan siyasi ilişkiler normal idi. Örneğin Ortaçağda krallar anlaşmaları eşitleri aynı zamanda da imparatorlar ve Papa gibi mevkidaşları ile imzalardı.⁴⁶ Ortaçağ’da güvenlikle ilgili çok çeşitli siyasi aktörler siyasal sektörü daha karmaşık bir hale getirmiştir. Ancak yeni modern sistemde devletler hâla hâkim durumda ve siyasi tanıma daha berraktır. Tehditler ülkelerin ya istikrarının dış sütununu, tanınmayı, ya da dâhili istikrar sütununu yani meşruiyetini hedef almaktadır.

Çağdaş uluslararası sistemde siyasal örgütlenmenin en yaygın şekli ülkesel devlet olup, siyasal sektörün ana referans nesnesi olduğu da aşîkârdır. Diğer devlet benzeri veya devlet paralelindeki siyasal örgütlenmeler bazen referans nesnesi gibi hareket ederler. Bunlara en güzel örnek Avrupa Birliğidir. Bazı kendi örgütlenmiş,

⁴⁵ Barry Buzan, Charles Jones and Richard Little, **The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism**, New York Columbia University Press 1993, s. 35.

⁴⁶ Garrett Mattingly, **Renaissance Diplomacy**, Boston, Houghton Mifflin, 1955, s. 21.

devletsiz, toplumsal gruplar, kabileler, azınlıklar ve klanlar gibi resmi uluslararası toplum kurumu olmamakla birlikte referans nesnesi gibi hareket edebilirler.

Referans nesnelerin hayatta kalması hususunu gündeme taşıyan güvenlikleştirici aktörler, diğer bazı sektörlerin aksine, görece olarak daha iyi tanımlanmıştır. Tanımlamaya göre devletler otoriter liderlere sahiptir, Avrupa Birliği'nin resmi fakat kurumsal bir yapısı vardır. Kuvvetli toplumsal-siyasal birimler genellikle açık liderlere ve uluslararası hareketler normal olarak merkezlerinde bazı yetkilere sahiptir. Bir devlet örneğinde, hükümet genellikle güvenlikleştirici aktördür. Bir hükümet, kendisi tehdit altında olduğu durumlarda genellikle güvenlik argümanlarını kullanması gerekecektir. Bu tehditler iç tehditler olduğu kadar dış tehditler de olabilecektir. İç tehditler tipik olarak zayıf ülkelerde (Zaire, Burma/Myanmar, Nijerya vb.) olacaktır.⁴⁷ Güçlü devlette, "ulusal güvenliğe öncelikli olarak devletin tüm unsurları dış tehdit ve müdahaleden korumak açısından bakabilir."⁴⁸

Genel olarak devletler ve uluslararası iş çevreleri tarafından sürekli bir siyasal istikrar için ön koşul olarak değerlendirilen uluslararası kurumlar ve örgütler, sistemik referans nesneleri olarak adlandırılmakta ve referans nesnelerinin bekası için önemli aktörler oldukları vurgulanmaktadır.⁴⁹ Prensip, istikrar ya bu organizasyonlara katılımı ya da bu kurumlarla arasındaki ilişkiler sayesinde küresel ve bölgesel manada sağlanabilmektedir. Örnek olarak; Avrupa Birliği (AB) bölge içinde çatışmalarını önlemek, alt başlık olarak da antikomünizm amaçlı Sovyetler Birliği'ne karşı öncelikle siyasal anlamda birliktelik oluşturmak amacıyla kurulmuş uluslararası bölgesel bir örgüttür. Diğer taraftan tüm egemen devletlerin eşit statüde kabul edildiği Birleşmiş Milletlerin (BM), zayıf devletlerin faaliyetlerine önemli katkıları olmamalarına rağmen bu ülkelerin diplomatik hizmetler ve somutlaşmış temel prensipler (self-determinasyon, ırk eşitliği ve egemen eşitlik vb.) kapsamında siyasal bekası için çok önemli olduğu vurgulanmaktadır.⁵⁰

Siyasal sektördeki sistemik referans nesneler dikkate alındığında, güvenlikleştirme ile siyasallaşma arasındaki ayrımı dikkatli olarak ele almak

⁴⁷ Buzan, **a.g.e.**, ss. 99-103.

⁴⁸ A.e., s.100.

⁴⁹ Buzan, Waever, De Wilde, **a.g.e.**, s. 147.

⁵⁰ Robert H. Jackson, , **Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World**, Cambridge, Cambridge University Press, 1990, s. 42.

gerekmektedir. Bu referans nesneleri belli bir istikrara sahip olmalı ve uluslararası düzenin ana sütunu olarak görülen bu referans nesneleri, tehditleri ortadan kaldıracabilecek yeteneğe sahip olmalıdır. Örneğin AB ile ilgili endişeler şöyle özetlenebilir; AB'nin güvenlikleştirmeyi yönetebilmesi için, söz konusu endişenin belirgin bir biçimi ve özellikleri olmalı, bu manada uluslararası veya bölgesel siyasal düzene karşı bir varoluşsal bir tehditle yüz yüze gelmesi gerekmektedir. Bu tamamıyla AB'nin parçalanmayı önlemek için bütünleşmeye (entegrasyon) ihtiyacı olduğu tartışmasındaki bir senaryodur.⁵¹ Bu tartışma 1989 sonrasında Avrupa siyasetinde önemli rol oynamıştır. Özellikle bu konuyu tipik bir güvenlik biçimi olarak ele aldığımızda bütünleşme konusu aciliyet kazanmıştır, çünkü alternatifi parçalanmaktır ve bu bir anlamda Avrupa Projesini yok edecektir. Avrupa için parçalanma varoluşsal bir tehdittir. Çünkü Avrupa Birliği projesinin kurtarılamayacak şekilde kaybedilebilme veya geri dönüşü olmayan bir noktada gelişme riski vardır.⁵² Bu noktada Bosna Hersek Avrupa'nın tam ortasında güvenlik sorunlarını çözememiş bir ülke olarak 20 yıldan uzun bir süredir büyük bir sorun olarak durmaktadır.

Sistemik referans nesneleri ile birlikte faaliyete gösteren güvenlikleştirici aktörler öncelikle tüm devletlerdir, çünkü uluslararası hukukta devletler uluslararası sistemin resmi veya yarı resmi oyuncularındır. Bir devlete ilişkin özel bir durumda hükümetin güvenlikleştirici rolüne benzer biçimde, bir başka müşterek aktör de güvenlikleştirici aktör olarak tanımlanmıştır. O da Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) (UNSC)'dir. BMGK, BM'nin kuruluş şartının 7'nci bölümüne istinaden geniş kapsamlı bir yetkinliğe sahiptir. Üye devletlerin egemenlik haklarının çiğnenmesi durumunda alacağı bir kararla, *“Bu uluslararası barış ve güvenlik için tehdittir.”* ifadesini telaffuz ederek uluslararası güvenlik anlamında bir takım yaptırımların uygulanması için gereken inisiyatifin başlatılması için hukuki anlamda meşruiyet yolunu açmaktadır. Ancak uygulamada BMGK yapısından kaynaklanan sorunlar nedeniyle bazı şüpheli devletler bu çizgiyi geçme konusunda çok daha dikkatli veya politik davranmak suretiyle, uygulanabilecek yaptırımlarının önünü tıkayabilmektedirler. Veto hakları nedeniyle özellikle Birleşmiş Milletler Daimi Üyeleri arasında bir politik güç gösterisi sık sık yaşanmaktadır.

⁵¹ Buzan, Waever, De Wilde, **a.g.e.**, s.148.

⁵² A.e., s.148.

Uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında en üst düzey yetkili merci olan BMGK'nın aldığı kararlar, güvenlik sorunu olan bölgede veya ülkede faaliyet göstermeye yetkilendirilmiş diğer tüm aktörlerin temel gerekçesini oluşturduğundan en önemli argümandır.

Sonuç olarak, tüm dünya siyasi tarihi boyunca olduğu gibi, bugün de dünyada güvenlik konusunda muhasım tarafların yer aldığı çok sayıda coğrafya ve siyasi taraf mevcuttur ve bazen bu taraflar farklı bölgesel örgütlerle bağlantılı olabilmektedir. Bu bağlantıları yaratan ilkeler bölgesel olduğu kadar da küreseldir. Bundan dolayı, bazı güvenlik uygulamaları, örneğin büyük çaplı BM harekâtları, küresel domino teorisine de dayanmaktadır ve bölgeler arası ilişkiler kurmaktadır. Hâlbuki siyasi sektörü harekate geçiren esas dinamikler, sık sık diğer sektörlerde özellikle de askeri sektörde olduğu gibi, alt-kompleksler olarak gösterilen çeşitli daha küçük gruplar halinde, iki taraflıdan bölgesel seviyelere doğru faaliyet gösterirler.⁵³

Bosna Hersek özelinde değerlendirildiğinde, savaş sonrasında, Dayton Barış Antlaşması ve BH Anayasasından kaynaklanan ve 20 yılı aşkın bir süredir çözilemeyen üç taraflı sorunlara, tarafların etnik köken temelinde ve kendi çıkarları doğrultusunda çözüm aramaları, dış aktörler ve referans nesneleri tarafından somut yaklaşımlar sunulmadığı için her geçen gün daha büyük çözümsüzlüklere ilerlemektedir. Siyasi sektördeki çözüm bulamayan konular diğer sektörlerdeki sorunlarla birleştiğinde Avrupa'nın ortasında istenilen seviyede güvenlikleştirilmemiş bir bölge olarak durmaktadır. Avrupa Birliği'nin bütünleşme politikalarında yaşanabilecek kriz senaryolarında taraflar krizi bölgesel düzeye tırmandırabilecek potansiyele sahiptir.

1.2.3.2. Askeri Sektörde Güvenlikleştirme

Askeri sektör, güvenlikleştirme süreci içerisinde son derece kurumsallaşmış sektörlerden biridir. Gelenekselci yaklaşımın aksine, askeri sektördeki herşey zorunlu olarak güvenlikle alakalı değildir. Hatta son yıllarda bazı devletlerde askeri yeteneklerin sayısal olarak artmasının hiç de güvenlik konuları ile alakalı olmadığını görmek mümkündür. 1990'lı yılların ortalarında, Batı Avrupalı devletlerin çoğu varoluşsal tehdit ile az da olsa yüz yüze gelmişlerdir. Ancak yeterli miktarda silahlı

⁵³ A.e., s. 160.

kuvvetlerini muhafaza etmişler ve bu güçlerini askeri ilişkilerden daha çok politik ve ekonomik ilişkilerle ilgili daha fazla yapabileceklerinin olduğu Barışı Koruma Harekâtları gibi görevlerde kullanmışlar ve kullanmaya devam etmektedirler.⁵⁴

Askeri sektörde devlet hala en önemli, ancak tek referans nesnesi değildir. Devletin yönetimindeki seçkinler de en önemli güvenlikleştirici aktördür ancak tek aktör değildir.

Modern devlette egemenlik “belirlenmiş bir toprak parçası ve onun halkı üzerinde münhasıran kendi kendine yönetim hakkı” olarak tanımlanır. Askeri sektörün gündemi büyük ölçüde devletlerin etrafında yoğunlaşmasına rağmen, diğer referans nesneleri ve güvenlikleştirme aktörleri de bu sektörde rol almaya başlamışlardır.

Askeri güvenliğin gündemi, uygulamada, hükümetin iç ve dış askeri tehditlere karşı kendilerini koruyabilme kabiliyeti etrafında oluşur. Ancak devletleri ve hükümetleri göçmenler ve rakip ideolojiler gibi askeri olmayan tehditlere karşı savunmak için askeri gücün kullanılmasını da içerebilir.

Askeri ve siyasi sektörler konseptsel açıdan birbirinden farklı olmakla birlikte, hükümet sürecindeki güç ve rızanın kısmi değişebilirliği bu iki sektörü birbirine bağlamaktadır. Askeri müdahalelerin etkili olabileceği tehditler ya içeriden ya da dışarıdan kaynaklanabilir, bazen de her ikisinden birlikte tehdit algılanabilir.

En modern devlet şekli olan Avrupalı veya Vestfalyan bir devletin, tüm vatandaşlarını silahsızlandırılması ve devletin çok daha büyük kuvvet unsurlarını yurtiçinde ve yurtdışında meşru olmayan silahlı güçlere karşı etkili biçimde kullanabilecek tek meşru yetkili makam olması idealini sağlaması son derece önemlidir.

Güvenlikleştirme dış tehditlere karşı odaklaştığında, askeri güvenlik bir tarafta öncelikli olarak devletin gerçek taarruz ve savunma yetenekleri arasında iki seviyeli bir etkileşimle, diğer tarafta ise her bir tarafın yetenekleri ve niyetleri hakkındaki algılarla ilgilenir. Örneğin, demokrasi ve barış hakkındaki yazılı literatür demokratik devletlerin diğer demokratik devletlerin askeri yeteneklerinden

⁵⁴ A.e., s. 49.

korkmadıkları fikri üzerine inşa edilmiştir.⁵⁵ Güvensizleştirme ise ayrı askeri yeteneklere sahip olunması halinde bile mümkündür.⁵⁶

Bir kere askeri ilişkiler güvenlileştirilirse, bu gündem ağırlıklı olarak devletlerin sahip olduğu kuvvetlerin unsurları, bu unsurların etkileri ve bu unsurlardaki değişimler tarafından önemli ölçüde şekillendirilir. Bu askeri gündemin ayrıcalıklı bir mantığı ve teknolojik bir zorunluluğu mevcuttur. Devletler arasındaki askeri yeteneklerin birbiriyle etkileşimi politik ilişkilerden derinden etkilenir. Devletler arası seviyede askeri güvenlik gündemi öncelikle devletlerin kuvvet kullanımı için nasıl silahlandığı ve bu konudaki davranışlarının diğer devletler tarafından nasıl yorumlandığı ve yanıtlandığı ile ilgilidir.⁵⁷

Uluslararası ilişkilerde geleneksel teoriler ve uygulamaların çoğu askeri güvenlileştirmenin meşru referans nesnesinin sadece devlet olduğu fikri üzerine inşa edilmiştir.⁵⁸ Avrupa’da gelişen daha sonra dünyanın diğer bölgelerine ihraç edilen Vestfalyan sistemin devlet merkezli uluslararası toplumunda hem kuvvet kullanma hakkı ve hem de yeteneğin kullanımı yetkisi sadece devlete verilmiştir.

Uygulamada, ulus devlet modelinin tüm unsurlar tam olarak oluşmamıştır. Hatta o modele yaklaşanlar bile sivil toplumlarının tüm unsurlarını tam olarak içermemektedirler. Birçok bölgede yönetenlerle yönetilenler arasındaki gerilim devam etmektedir. Bu durum, Balkanlarda ve Kafkaslarda olduğu gibi, devletlerin içinde ve arasında askeri güvenlik için özellikle farklı etnisiteler ve toplumların referans nesnesi olarak kullanılabileceği büyük boş alanlar yaratmaktadır. Fakat modern dünyada bu devlet dışı birimler devlet olma arayışlarını sürdürmektedirler. Bunu başaramasalar bile sadece devlet olmayan geçici referans nesnesi statüsü kazanabilmektedirler.

Din, askeri güvenlileştirme için bir *referans nesnesi* olma potansiyelini muhafaza etmektedir. Eski Yugoslavya ve Ortadoğu’da görüldüğü gibi, modern

⁵⁵ Carol Ember, Melvin Ember and Bruce Russett, “Peace Between Participatory A Cross-Cultural Test of the ‘Democracies Rarely Fight Each Other’ Hypothesis.” **World Politics**, 44:4, 1992, ss. 573-599.

⁵⁶ Buzan, Waeber, De Wilde, **a.g.e.**, s.51.

⁵⁷ A.e., s. 52.

⁵⁸ A.e., s. 52.

dünyada din kavramı ile devlet (İsrail, İran) veya ulus (Sırbistan, Hırvatistan) kavramları birbirine karışmıştır.⁵⁹

Ulus devletler de kendi içindeki dinamiklerden dolayı hassasiyet yaşamaktadırlar. Bu devletler, etnik ayrılıkçı grupları, devrimcileri, birlik oluşturmak ve devlet olmak isteyenler gibi farklı grupları barındırabilmektedir. Bunlar, otonomi isteyen ve birden fazla ülkeye yayılmış olan gruplar ile terörist grupları da ihtiva edebilmektedir. Bunlarından devlet olma iddiaları olanlar yeterli güce ulaşınca kadar çok yüksek sesle telaffuz edilmez. Bazıları ise devlet oluncaya kadar otonom bir birim olarak ilgili devletin kabul ettiği bir varlık (entite) olarak tanınmayı kabul edebilir. Bu birimler sık sık askeri harekât ve planlamaların nesnesi olarak dikkate alındığından askeri güvenlikleştirmenin de referans nesnesi olarak kabul edilebilir.

Son yıllarda uluslararası güvenlik konusu olmamakla birlikte, batılı ülkelerin gündeminde toplum içi şiddet oldukça artmıştır. Rusya'dan ABD'ye kadar yaygın toplumsal şiddet duygusu, siyasetçilerin hukukun klasik güvence hareketinde kullanabilecekleri bir platformdur ve insan haklarının karşı dava politikaları tarafından tehdit edildiği ve güçlü insan mantığının ortaya çıkmaya başladığı bir düzlemdir. Bu durum aslında polis sorumluluğunda çözülmesi gereken ve askerin dâhil olmaması gereken bir durum olmakla birlikte, güvenlik gündeminde birbiriyle ilişkili iki sebep yer alır. Batıda kurumsallaşmış bir yapı olan polis normal olarak angaje olması gerekirken ABD'de ve SSCB sonrası dünyanın birçok yerinde polisten ziyade durumun kontrol dışına çıktığı ve bir şeyler yapılması gerektiği fikri hâkim olur. İkincisi, güvenlikleştirme meydan gelir ve olağanüstü tedbirler savunulur. Güvenlikleştirmenin kendine özgü, büyük aktörleri olarak kendi referans nesneleri, devlet ajanları veya politikacılarından oluşan büyük bir toplumu vardır.

Askeri güvenlikleştirmede bir kural olarak çoğunlukla devletler üzerine odaklanılırken, alt sistemlerde ve sistem seviyesinde referans nesnelerin güvenlikleştirilmesi için olasılıklar mevcuttur. Kuzey Atlantik İşbirliği Teşkilatı (NATO) gibi ittifaklar ile farklı bir yönüyle de Avrupa Birliği (AB) ortak güvenlik politikası özlemiyle bunu kısmen başarabilmektedirler. Bu manada, bir grup devletin taleplerinin birbiri ile birleştirilmesine neden olur fakat medeniyetler gibi daha büyük ölçekli referans nesneleri ile de üst üste çıkışabilir. NATO, Batılı ülkelerin askeri

⁵⁹ A.e., s. 53.

güvenlik alanındaki temsilcisi olarak Soğuk Savaş boyunca başarılı bir şekilde tanımlanmışken, AB askeri güvenlik anlamındaki faaliyetlerine 2000'li yılların başlarından itibaren yönelmiştir.

Güç dengesi, uluslararası toplum, bazı kitle imha silahların yayılmasının önlenmesi ve uluslararası hukuk gibi prensipler askeri güvenliğin referans nesneleri olarak da tanımlanabilmektedir.⁶⁰

Askeri güvenlikleştirmede eğer devlet referans nesnesi ise, *güvenlikleştirici aktör* olarak devlet temsilcileri güvenlik konularında devlet adına konuşabilirler. Askeri güvenlik yöneticileri kısa ve öz biçimde prensiplerden bahsedebilirler. Öte yandan uluslararası organizasyonların yetkilileri örneğin, Birleşmiş Milletler (BM) Genel Sekreteri askeri güvenliğin referans nesnesi olarak kısa bir şekilde kolektif prensiplerden bahsedebilir.

Öte yandan askeri güvenlik genellikle yüksek seviyede organize olmuş ve iyi teçhiz edilmiş kolektif bir müdahaleye ihtiyaç gösterir. Meşru güvenlikleştirici aktörler konusunda diğer sektörler göre belirsizliğe daha az eğilimli olup güç ilişkilerinin yapısını yansıtmaması daha muhtemeldir.

Askeri sektör referans nesnesi, güvenlikleştirici aktör ve sektörün dinamiklerini etkileyen aktörler bakımından zengindir. Bu kapsamda bir orduyu oluşturan farklı kuvvet komutanlıkları, silah sanayi şirketleri, kuvvetler için gerekli vasıtaları temin eden tedarik birimlerine kadar çok geniş bir yelpazeyi oluşturur.

Kendine özgü kültürleri nedeniyle askeri strateji ve tedarik faaliyetleri üzerinde önemli bir baskı oluşturan Kuvvet Komutanlıkları en belirgin fonksiyonel aktörlerdir. Öte yandan Maliye, Savunma ve Dışişleri Bakanlıkları askeri politikaların oluşturulmasında önemli anahtar kurumlardır.

Sonuç olarak; bir devletin toprak bütünlüğünü koruması geleneksel askeri güvenliğin hedefidir. Devlet için en yakın iki çevre yani bölge ve ülke içi tehditler bu sektör için en önemli iki endişedir. Bu sektörde bulunan alt sistemler coğrafi olarak birbiriyle tutarlıdır ve bu sebeple de güvenlik komplekslerini oluştururlar. İttifakların, bölgesel kuruluşların ve uluslararası toplumunun ortaya koyduğu bazı

⁶⁰ A.e., s. 55.

referans nesneleri vardır. Askeri sektörde bulunan güvenlikleştirici aktörlerde çok az bir belirsizlik vardır. Coğrafi, tarihi ve siyasi faktörler de askeri güvenlikleştirme sürecini şekillendirir.

Zayıf devletlerde yerel dinamiklerin yani bölgesel güvenlik komplekslerin ve mikro komplekslerin artan bir etkisi olmakla birlikte, askeri sektör hâlâ bölgesel güvenlik dinamiklerinin büyük etkisi altındadır. Ancak genel olarak klasik güvenlik teorisi bu sektör için geçerliliğini sürdürmektedir.

Bosna Hersek özelinde değerlendirildiğinde; savaşın hemen sonrasında büyük devletlerin dayatmaları ile taraflara imzalatılan Dayton Barış Antlaşması çerçevesinde devletin kurumlarının yeniden inşa edilme çabası, 3,5 yıl birbiriyle savaşmış üç toplum iki alt devlet olarak birbirinden ayrılırken çatışan grupların temasını kesmek için NATO tarafından alınan askeri tedbirlerin etkin olarak uygulanması ve 2004 yılından itibaren AB'nin güvenlikleştirici aktör olarak BH'de sorumluluğu NATO'dan devralması ile Bosna Hersek'te savunma ve güvenlik reformu gibi iki önemli dönüşüm yaşanması, BH Savunma Bakanlığının ve Güvenlik Bakanlığının kurulması, BH Silahlı Kuvvetlerinin teşkili ile yeni bir referans nesnesi olarak ortaya çıkması ve savaştan kalan potansiyel tehditlerin askeri güvenlikleştirme alanında etkileri önemli askeri güvenlik dinamikler olup araştırmada ele alınacaktır.

1.2.3.3. Toplumsal Sektörde Güvenlikleştirme

Ulusal güvenlik kavramı tüm güvenlik ilişkileri alanında anahtar bir kavram olarak oluşturulmuştur. Ancak burada çelişkili görünen, bir güvenlik birimi olarak ulus üzerinde küçük bir yansıması olmasıdır. Siyasi ve askeri sektörlerle de uyumlu olarak odak siyasi ve kurumsal bir birim olarak devlet üzerinde oluşmuştur. Eğer bir kişi ulus üzerine odaklanırsa, diğer bir sektör de bu resmin içine girer, o da toplumsal sektördür. Toplumsal sektör siyasi sektörle yakından alakalı ancak ondan ayrı bir sektördür. Siyasi sektör, devletlerin kurumsal istikrarı, hükümet sistemleri ve hükümetlere ve devletlere meşruiyet kazandıran ideolojilerle alakalıdır.⁶¹

Çok nadir durumlarda devlet ile toplumsal sınırlar birbirine bitişik, yani komşudur. Bu durum toplumsal sektörün ciddi olarak ele alınması için ilk sebebi oluştururken, ikinci sebep olarak da, devlet ve aynı insanlardan oluşan topluluk iki

⁶¹ A.e., s.119.

farklı kavram olup bunlar güvenlik için referans nesnesi olduklarında iki farklı mantığı oluşturur. Devlet sabit bir toprak parçasına ve resmi bir vatandaşlığa dayanır, halbuki toplumsal entegrasyon çok daha çeşitli bir olgudur. Bu entegrasyon muhtemelen hem daha küçük hem de daha büyük ölçeklerde, bazen de mekansal boyutu tamamen aşarak oluşmaktadır. Uluslararası güvenlik analizi için, toplumun anahtarı, sosyal bir grubun üyesi olan bireyleri tanımlayan fikirler ve uygulamalardır. Toplum, toplulukların ve bireylerin bir sosyal grubun üyesi olarak kendini tanımlaması olan kimlikle alakalıdır. Bu kimlikler, çoğu zaman hükümetle alakalı politik örgütlenmeler tarafından açıkça karıştırılmış olsa da farklıdır.

Toplumsal sektörde düzenleyici kavram kimliktir. Toplumsal güvensizlik, toplum olarak bir topluluğun bir gelişmeyi veya potansiyel bir durumu kendi bekası için tehdit olarak algılamasıyla başlar. Burada tanımlanan bir ulus açısından değil, tanımsal olarak, toplumsal güvenlik büyük ve kendi kendine idame edebilen kimlik grupları ile alakalı olup, hem zaman hem de bölge olarak uygulamada farklılık gösterir. Çağdaş Avrupa’da, bu gruplar temel olarak ulusal olmakla birlikte, başka bölgelerde dinsel veya ırksal gruplarla daha fazla alakalıdır. Bu kavram kimlik güvenliği olarak da anlaşılabilir.

Sosyal güvenlikden tamamen farklı olan toplumsal güvenlik kavramıyla sık sık karıştırılır. Sosyal güvenlik, bireyler ve çoğunlukla ekonomik konularla alakalıdır. Toplumsal güvenlik ise, ortak değerler ve onların kimliği ile alakalıdır. Bireylerin yaşamlarına ilişkin sosyal durumlar ortak kimlik sürecini etkilediğinde⁶² ampirik bağlantılar sıklıkla var olacaktır. Toplumsal güvenlik kavramı, bireysel seviyedeki konulara ve esas olarak ekonomik olgulara değil, “biz kimliğini” savunmak için kolektif kimlik ve eylem düzeyine atıfta bulunmaktadır.

Toplumsal kelimesi ile alakalı ikinci problem ise, benzer bir kavram olan toplum kelimesinin daha geniş, daha belirsiz ve her zaman bir kimlik aidiyeti olmayan devlet halkını tanımlamak için kullanılmasıdır. Örneğin Sudan toplumu deninde Sudan ülkesi içinde yaşayan ancak çok sayıda toplumsal birimden oluşan bir insan topluluğundan bahsedilmiş olmaktadır. Ancak teoride toplumsal kavramı tek bir kimlik aidiyeti olan toplulukları ifade etmektedir.

⁶² A.e., s. 120.

Ulus kelimesi de benzer belirsizlik özelliğine sahiptir. Çünkü gerçek uluslar farklı şekilde faaliyet gösterir, bazıları kendi tanımlamalarında ülkede yaşayan ve bu ülkeye sadakatla bağlı insan topluluğu olarak belirtirken, diğerleri kendilerini etnik açıdan ayrıca dil, kan ve kültürleri ile farklı olarak tanımlayan insan topluluğu olarak tanımlayabilir. Bu terminolojik karışıklıklar tamamıyla kimlik temelli toplulukların doğasından kaynaklanmaktadır; Anderson tarafından onlar kendi kendilerini inşa eden "hayal topluluklarıdır."⁶³ şeklinde ifade edilmiştir. Ulus olma kavramı değişik vakalarda aşağı yukarı uygun şekilde kullanılabilen biraz soyut ve analitik bir kategori sorunu değildir. Ulus kimliği fikrini oluşturan esas faktörler dil ve bölge gibi etmenler olmakla birlikte, yine de diğer mevcut tarihi ve kültürel bağların aksine, bir toplumu tanımlamak amacıyla bazı özellikleri vurgulamak politik ve kişisel bir tercih olmalıdır. Bu nedenle kimlik tehditleri, her zaman bir şeyin inşası olarak “biz” ve çoğu kez de “bize”nin yapımına ya da çoğalmasına katkıda bulunan bir şeyin inşası sorunudur.

Toplumsal güvenlik konuları farklı dönemlerde ve farklı bölgelerde farklı aktörler tarafından belirlenmiştir. Toplumsal güvenliğe yönelik ortak olarak görülen en yaygın tehdit konuları üç genel başlıkta özetlenmiştir. Bunlar;

- Göç - *X toplumu Y toplumunu etkisiyle istila edilir veya seyreltilir ise, X toplumu artık eskisi gibi olamaz. Çünkü Y toplumu nüfusu şekillendirecek ve X toplumunu nüfus kompozisyonu içinde değişime uğratacaktır. (Çin'in Tibeti işgali veya Rusya'nın Estonya işgali vb.)*
- Yatay Rekabet – *X toplumu aynı bölgede hâla yaşamasına rağmen, komşudaki Y kültürünün hâkim kültürel ve dile ait yoğun etkileri nedeniyle, X toplumunu değişime uğratacaktır.*
- Dikey Rekabet- *İnsanlar kendilerini X olarak görmeyi sonlandıracak, çünkü ya bir bütünleşmiş proje (örneğin Eski Yugoslavya, Avrupa Birliği) ya da bir ayrılıkçı-bölgeselci proje (örneğin Quebec, Katalanya gibi) onları ya daha dar ya da daha geniş kimliklere doğru çekecektir. Hâlbuki projelerden biri, merkezi pedal diğerleri merkezkaç durumundadır.*⁶⁴

Muhtemelen dördüncü tehdit konusu da belki bir salgın hastalık, savaş, açlık, doğal afet veya imha politikaları ile oluşan nüfus azalmasıdır. Nüfus azalması, kimlik

⁶³ Benedict Anderson, **Imagined Communities- Reflections on the Origins and Spread of Nationalism**, London, Verso Publishers, 1983, s. 6.

⁶⁴ Buzan, Waever, De Wilde, a.g.e., s.121.

taşıyıcılarını tehdit ederek kimliği tehdit eder. Belki de imha politikalarının bir kimliği ortadan kaldırmak arzusu ile motive edildiği Uganda'daki AIDS örneğinde olduğu gibi, niceliğin niteliğe dönüştüğü aşırı durumlar hariç, bu özellikle de toplumsal sektörün bir kısmı olan kimlik mantığında olduğu gibi değildir. İşsizlik ve suçta olduğu gibi, bunlar öncelikle bireylere karşı tehditlerdir (toplumdaki tehditler) ancak sadece toplumun çöküşünü tehdit ederse, toplumsal güvenlik sorunları haline gelirler.⁶⁵

Yukarıda bahsedilen ve kimliğe yönelik tehditler analitik olarak birbirinden farklı olmakla birlikte üçü de basit bir şekilde birleştirilebilir. Bu tehditler bir tarafında kasıtsız ve yapısal, diğer tarafında kasıtlı, programlı ve politik olmak üzere çeşitlilik gösterebilir. Göç eski bir insan hikâyesi olmakla birlikte, ekonomik fırsatlardan çevresel sorunlara veya dini serbesti amacıyla insanlar göç kararı alabilirler. Öte yandan devletin nüfusunu homojen hale getirmek amacıyla politik bir programın bir parçası olarak da insanlar göç edebilir veya ettirilebilir. Yatay rekabet, basit olarak büyük ve dinamik bir kültür ile daha küçük bir kültür arasındaki etkileşimin kasıtsız etkilerini yansıtır. Bazen de işgal edilen düşmanın yeniden inşası esnasında kasıtlı olarak yapılabilir. Dikey rekabet ise büyük bir olasılıkla kasıtlı eylemlerin yoğun olduğu çeşitlilik içerisinde olabilir.⁶⁶

Toplumsal güvenlik konuları daima ve tamamen kimlikle alakalıdır; bazı durumlarda, örneğin savaştıkları ortamda da kimlik (yatay ve dikey rekabet) ön plana çıkarken hâlbuki diğerlerinde (göç, yeniden üretimin alt yapısı) dolaylı olarak kimlik konusu hedeflenmektedir.

Bazı durumlarda toplumlar kimliğe tehdit olarak algıladıkları şeyleri devlet dışı yollarla ele almayı tercih ederler. Örneğin büyük devletten ayrılarak kendi devletlerini kurmaya çalışmayan azınlıkların halen ayrı bir kültür olarak hayatlarını sürdürmek için stratejileri vardır. Genellikle azınlıklar şu üç seçenekten birini yapmak için çaba gösterirler; varolan yönetimde söz sahibi olmak, kendi yönetimlerini teşkil etmek veya yalnız kalmak. Örneğin Çinliler yurtdışında azınlıkları oluştururken içinde bulundukları toplumun kurumlarını kullanmaz, kendi

⁶⁵ Buzan, Waever, De Wilde, **a.g.e.**, s. 121.

⁶⁶ A.e., s. 122.

hukuk sistemini, kamu düzenini ve sosyal güvenliklerini çalıştırmayı denemeyi tercih ederler.

Waever ve arkadaşlarına göre, Avrupa'nın entegrasyonuna ilişkin yapılan analizlerde, toplumsal ve siyasi sektörler arasında ne kadar kuvvetli bir bağ olduğu ve bundan dolayı devletin kimlik konuları üzerinden yeniden seferber olmasının Avrupa'nın bütünleşmesi için büyük bir tehdit oluşturacağı ifade edilirken, buna karşılık toplumsal güvenlik açısından daha ayrı bir güvenlikleştirme, daha iyi bir bütünleşme için daha uygun olabilirken bunun da toplumla devlet arasındaki mevcut farklılaşmayı giderek daha da artırmaktadır.⁶⁷

Toplumsal sektörde referans nesnesi, daha büyük insan gruplarında sadakat ve bağlılık duygusunu yaratan ve o topluma sosyal anlamda güç katan en güçlü argüman olan “biz” kavramının tehdit edilmesidir. Burada biz kavramı aslında bu toplumun kimliğidir.

Günümüz dünya sisteminde toplumsal sektördeki en önemli referans nesneleri, aşiretler, kabileler, uluslar (Diğerlerinin azınlıklar dediği ulus benzeri etnik gruplar) medeniyetler, dinler ve ırktır.

Uluslar bazen bir devletle yakından bağlantılıdır, bazı durumlarda ulusa ve onun kimliğine yönelik göndermeler sıklıkla devlet kademesinde üst düzey makamlarda bulunan kişiler tarafından yapılmaktadır. Bazı durumlarda devlet liderleri konuşmalarında devlete ve egemenliğe yönelik göndermeleri kullanırken, bazıları ise, ulusa ve kimliğe yönelik göndermeler yaparlar. Aslında bu fark ilginç ve incelemeye değerdir. Sahip olmadıkları devlet iktidarı için mücadele eden muhalif politik tarafların liderleri konuşmalarında devletten ziyade ulusa göndermeler yaparlar.⁶⁸

Devletin ve egemenliğin savunulması konusu, yönetimde bulunanları güçlendiren, yapılacak işler ve alınacak önlemler konusunda yetkili mercilere öncelik kazandıran ve iç politika malzeme yapılması konusunda iktidarda bulunanlara fırsatlar sunan hususlardır. Bu konu muhalifler tarafından da kullanılabilir, “ulusun tehlike

⁶⁷ Ole Waever, Barry Buzan, Morten Kelstrup, and Pierre Lemaitre, **Identity, Migration and the New Security Agenda in Europe**, London, Pinter, Chapter 4,

⁶⁸ Buzan, Waever, De Wilde, **a.g.e.**, s. 123.

altında olduğu, iktidarda/yönetimde olanların bu konuda yeterli ölçüde tedbir almadıkları” ulusalcı politikacıların tipik olarak söylemlerinde yer alabilir.

Tüm bu durumlarda medya durumun tanımlanmasına katkı yapan önemli aktörlerden biridir. Çarpışan tarafların kimler olduğu?, çatışmanın neden kaynaklandığı? gibi konularda küçük hikayelerle çekiciliği sağlayarak haberleri “biz” ve “onlar”, yabancı medya ise “Sırplar” ve Müslümanlar” şeklinde tanımlayarak vereceklerdir. Durumu anlamak amacıyla yorumlayıcı vasıta olarak etnik ve dini kategoriler teşkil edilmesi medyanın sık olarak kullandığı bir yöntemdir.

Dini kimikleştirme, bir dini topluluk adına bazı resmi ve yarı resmi olarak konuşabileceğini iddia eden ve sık sık itiraz edilen liderlere tekabül etmektedir. Birçok durumda, genellikle herkes tarafından tanınan ve hiyerarşiye uygun bir lider yoktur. Bundan dolayı çeşitli yerel gruplar, örneğin Mısır’daki kökten dinciler kendilerine ait itirazlarını tüm Müslümanlar adına yapabilmekte, Batı’ya ve mahalli yandaşlarına karşı güvenlik eylemlerini harekete geçirmektedirler. Ana dinler veya semavi dinlerde resmi hale getirilmiş ve genellikle herkes tarafından tanınan yetki çizgileri farklılık göstermektedir. Kabilelerde bu husus daha da fazla değişmekte ve genel anlamda, güvenlikleştirici aktörlerin kendi durumları hakkında daha az şey söylenebilmektedir.

Farklı toplumların kimlikleri farklı şekilde inşa edilmiştir için hassasiyetleri de farklıdır. Eğer bir ülke çok sayıda farklı ulusal yaşamları ve hareketli tarihlere sahip etnik grubun bütünleşmesi ile inşa edilmişse, milliyetçilik ve self-determinasyon fikrinin ülke geneline yayılması öldürücü olabilir (Sovyetler Birliği, Yugoslavya, Çekya, Birleşik Krallık, Hindistan, Güney Afrika vb.). Eğer bir ulus, farklı grupların bir erime potu ideolojisiinde yeni bir gruba karışıyor, varolan ulusal kimlik ırksal ve kültürel farklılığın ve ölçsüzlüğün yeniden tespitine karşı hassas olacaktır (ABD’deki çok kültürlülük gibi). Eğer bu ulus devletine kuvvetli bir bağla bağlanmış ise, politik bütünleşme sürecine maruz kalma hassasiyeti (Danimarka, Fransa vb.) aynı zamanda birden çok politik tabakaya sahip olan ve

devletten bağımsız çalışma geleneği olan (Almanya gibi) diğer bir ulusa göre daha fazla olacaktır.⁶⁹

Dikey rekabet, ya politik bütünleşme politikaları (Örneğin; Avrupa Birliği, eski Sovyetler Birliği ve şimdi ondan ayrılan ülkeler arasında) ya da parçalayıcı ve ayrılıkçı olayların (örneğin; Eski Yugoslavya, Belçika ve Sri Lanka gibi) olduğu zaman en yoğun görüldüğü dönemdir. Parçalanma ve bütünleşme, Avrupa Birliği kapsamında Batı Avrupa ülkelerinde alt-devlet kimlik sürecinin tahrik edilmesinde olduğu gibi birlikte meydana gelebilir (Örneğin; Katalanlar, İskoçlar, Korsikalılar, Kuzey İtalya gibi).

Yatay rekabet her seviyede meydana gelebilir. Ülkelerdeki azınlıklar (Örneğin; Galliler, Quebecililer gibi.) hâkim kültürün (Örneğin; İngiliz, Kanadalı gibi) etkiden dolayı endişeli olabilirler. Komşu ülkelere daha küçük olanlar (Örneğin; Kanada, Meksika, Malezya gibi) daha büyük devletin etkisinden endişelidir. Küresel seviyede, “*Medeniyetler Çatışması*”⁷⁰, İslam ülkeleri ve bazı Doğu Asyalı ülkelerin Amerikalılaştırma veya Batılılaşmanın etkisinden endişe duyması ile birlikte devreye girmektedir.

Toplumsal güvenlikleştirici konularının bölgeselleştirici dinamikler üretip üretmediği, üretiyorsa, hangi modellerle ve hangi bölgelerde olduğu ve bunların diğer sektörlerle aynı olup olmadığı hususu dünyanın 9 farklı bölgesi dikkate alınarak ayrı ayrı bu teori kapsamında incelenmiştir.

Avrupa için, bölgeler ve küreselleşen dinamikler arasında en önemlisi, göçmenlerin yanı sıra tarihsel olarak uyumlandırılmış dini şüphe ile renklendirilmiş olan Ortadoğu ile ilişkilerdir. Afrika’dan göç edenler de Avrupa için sürekli bir endişedir.⁷¹

Sonuç olarak; teori kapsamında toplumsal güvenlikleştirme konusunda analiz yapılması esnasında bölge bölge analiz yapılmasının bölgesel dinamikleri fark

⁶⁹ A.e., s.125.

⁷⁰ Medeniyetler Çatışması, Samuel Huntington tarafından işlenen, Soğuk Savaş sonrasına tekabül eden 1990’lı yıllardan itibaren uluslararası ittifak ya da ihtilaflarda belirleyici olan unsurun politik ya da ekonomik ideolojiler değil, medeniyetler olmaya başladığını ve 21. yüzyılda da bu trendin devam edeceğini ifade eden bir tezdır. Huntington bu tezini ilk olarak 1993 yılında Foreign Affairs adlı akademik dergide yayınlanan bir makalesinde ele almış, ardından da 1996 yılında çalışmasını genişleterek kitaplaştırmıştır.

⁷¹ Buzan, Waever, De Wilde, a.g.e., s. 132.

etmeye yönelik bir önyargı yaratabileceği, ancak bu işlemde bile bazı küreselleşen eğilimler ve faktörlerin de bulunabileceği ifade edilmektedir. Bölgelerarası göçmenler özellikle Avrupa’da önemli bir rol oynamıştır. Bölgelerarası kültürel, dini ve medeniyete ilişkin faktörler özellikle Orta Doğu’da, Doğu Asya’da önemli etmenler olurken Avrupa’da etkin olamamıştır.⁷²

Küreselleşmeye doğru ilerleyen toplumsal sektörde esas güçler belki (1) Güney’deki yoksulluk döngüsü, göç, göç yoluyla bulaşan yoksullukla ilgili hastalıklar ve göçle ilgili örgütlü veya örgütsüz suçlar ve (2) medeniyetler çatışması, özellikle Batılılaşma diyalektiği – kültürel homojenleşmeye doğru bir eğilim ve buna karşı tepkileri oluşturmuştur.

Bosna Hersek özelinde kimlik temelli etnik ayrılıklar ve bunun toplumsal alanda yarattığı güvensizlik hissi, Yugoslavya’nın son dönemlerinde Hırvatistan ve Slovenya’da başlayan ve gün geçtikçe Yugoslavya genelinde artan milliyetçilik akımının etkisiyle bu ülkede de etnik bağımsızlık hareketlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Aynı ülkede aynı şehirde, kasabada ve köyde birlikte yaşayan birbirlerine kız veren kız alan Bosnalı Sırlar, Bosnalı Hırvatlar ve Boşnaklar savaş sonrasında birbirine düşman topluluklar olarak ortaya çıkmışlardır. Bosna Hersek’te savaş öncesinde ve savaş sırasında yaşanan göç, yerinden edilmeler ve soykırımın yarattığı travmalar, toplumsal sektörde yaşanan derin güvensizlik hissi, diğer sektörlerdeki olumsuzlukları ve güvensizlikleri de tetiklemektedir. Yaşanan olaylar ve toplumda yaşattığı tahribatlar ile alınmaya çalışan güvenlikleştirici tedbirler dördüncü bölümde ele alınmıştır.

1.2.3.4. Ekonomik Sektörde Güvenlikleştirme

Ekonomik güvenlik fikri fazlasıyla tartışmaya açıktır ve siyasallaşmıştır. Buzan’a göre “*Kapitalist bir sistemde, bu kavram tezatlar ve karmaşıklıklarla doludur, piyasadaki aktörlerin güvensizlik hissetmeleri halinde piyasa hiçbir verimlilik üretmeyecektir.*”⁷³

Ekonomik güvenlik fikri, anarşinin siyasal yapısı ile pazarın ekonomik yapısı arasındaki ilişkinin doğasına yönelik olarak uluslararası ekonomi politik ile ilgili

⁷² A.e., s. 138.

⁷³ Barry Buzan, **People, States and Fear: An Agenda for International Security Studies, in Post-Cold War Era**, Great Britain, 1983, s. 118.

çözülmemiş bir konudur ve son derece politik tartışmalarda tam olarak yer almaktadır.⁷⁴ Ekonomik güvenlikle ilgili temelde çelişen durumlar; devletlerin, toplumların veya piyasaların farklı önceliklerinin olması gerektiği ve özel ekonomik aktörlerin piyasa kararına karşı dikkate alınması gereken kendilerine özgü güvenlik iddiaları bulunduğu ilişkin görüşlerin olmasıdır. Bu konudaki görüşler kısaca şöyle özetlenebilir;

Merkantalistler ve Neomerkantalistler siyaseti ilk sıraya koyarlar. Devleti, bolluk ve bereketin üretilebilmesi için sosyal ve siyasi amaçları somutlaştıran, hem de firmaların ve piyasanın çalışabilmesi için gerekli olan güvenliği sağlayan temel unsur olarak görürlerken⁷⁵ *Liberaller*, ekonomiyi birinci sıraya koyarlar, ekonominin sosyal dokunun çatısına konması ve piyasanın devlet tarafından herhangi bir müdahaleye maruz bırakılmadan mümkün olduğu kadar serbestçe faaliyet göstermesi gerektiğine inanırlar. Devlet, gerekli kanunların çıkarılması ve siyasi-askeri güvenliğin sağlanması, piyasanın başarılı olmadığı sahalarda sosyal dokunun korunması için gereklidir. Bu bakış açısından, ekonomik güvenliğin esas hedefi, liberalizmin kapitalist eliti korumakla ilgili olduğu konusu tartışılabilir olmakla birlikte, ulusal ekonomiler arasında faktör hareketliliğini yaratan kuralları geliştirmektir.⁷⁶ *Sosyalistler* ise, yukarıdaki ikisi arasında yer alırlar, ekonominin tüm sosyal dokunun çatısında olduğunu ve devletlerin bu mantıktan kurtulabileceğini savunurken görevlerini, iktisadın adalet ve eşitliğin sosyal ve politik hedeflerine yöneltmesi olduğu iddia ederler. Sosyalistlerin güvenlik odağı ekonomik olarak zayıf olanlara doğru ve kuvvetliye karşıdır.

Birkaç farklı yöne çeken de olsa, ekonomik sektörde önemli bir güvenlikleştirici söylemin varlığını inkâr eden yoktur. Bazen bireyler, güvenlikleştirmenin nesnesidir, bazen bir devlet ve bazen de uluslararası ekonomi.⁷⁷

Soğuk Savaş döneminde Batı'nın ezici zaferi, ideolojik tartışmanın sosyalist unsurunu zayıflatmıştır. Ama hiçbir şekilde ekonomik milliyetçi unsur ortadan kaldırmamıştır. Bu zafer belki geçici olarak ideolojik tartışmanın büyük bir bölümünü geri plana iterken yerini liberal endişelerle ve liberal kurallar altında

⁷⁴ Buzan, Waever, De Wilde, **a.g.e.**, s. 95.

⁷⁵ A.e., s. 95.

⁷⁶ A.e., s. 95.

⁷⁷ A.e., s. 96.

alışan uluslararası siyasal ekonominin etkisiyle büyük çapta şekillenen ekonomik güvenlik söylevine bırakmıştır. Halen gündemde olan liberalizmin amacı; nihayetinde, münferit para birimleri ve faktör hareketleri üzerindeki kısıtlamaları ile malların, sermayenin, hizmetlerin ve insanların hareketi üzerindeki nispeten az kısıtlamalarla ulusal ekonomileri küresel bir ekonomiye doğru eritmektir. Esas problemleri; ekonomik ve siyasal istikrarın nasıl korunacağı, eşzamanlı olarak devletlerin birçok gücü ve fonksiyonu ortadan kalkarken kısıtlanmamış pazarların üretme eğiliminde olduğu çok zengin ile çok fakir arasında sürekli büyüyen boşluğun üstesinden nasıl gelineceğı oluşturmaktadır.

Bu genel şartların dışında ekonomik güvenlik açısından belirli konuların gündemi de artmıştır. Bunlar;

- *Devletlerin küresel piyasada bağımsız askeri üretim kapasitesini devam ettirme yeteneğı ya da daha geniş bir ifadeyle, ekonominin devletin askeri seferberlik kabiliyetiyle ilişkisi,*
- *Küresel piyasadaki (özellikle petrol) ekonomik bağımlılığın, siyasi amaçlar doğrultusunda istismar edilmesi, ya da daha geniş bir ifadeyle, devletlerin dışarıdan tedarik kaynağına olan bağımlılığın güvensizlik politikasına son vermesiyle oluşan tedarik güvenliği konuları,*
- *Küresel piyasanın kazanandan çok kaybeden üreteceğı ve halen varolan eşitsizlikleri daha arttıracacağı korkusu,*
- *Kapitalizmin karanlık yüzüne ve özellikle uyuşturucu ile hafif silahlarda ortak suçları güçlendiren yasadışı açık ticaret düzenine, özellik arz eden askeri teknolojilerin ticaretine (özellikle kitle imha silahlarının üretim teknolojisinin ve bu silahların dağıtılması), yaygınlaşan endüstrileşme ve büyük tüketimin yarattığı küresel çevre üzerindeki baskılara ilişkin korkular,*
- *Uluslararası ekonominin; küresel finans sistemindeki yapısal istikrarsızlıklar, artan korumacı tedbirler veya zayıflayan siyasal liderlikler gibi sebeplerin tamamı ve bir kısmının neden olabileceğı krizlere düşebileceğine ilişkin korkular.*⁷⁸

Liberalizm etkisi altında ekonomik güvenliğin en tuhaf özelliğı, aktörlerin acımasızca mücadele edebildiğı istikrarlı durumların yaratılması ile ilgilidir. Bu

⁷⁸ A.e., s. 98.

manada, ekonomik güvenliğin, Avrupa'daki eski dönemler ve XIX. yüzyıldaki askeri güvenlikle paralellik arz eden yanları mevcuttur. Eski rejimin hükümdarları, savaşları önlemek için değil, savaşları sınırlar içinde tutmak için savaşla ilgili kurallara duyulan ihtiyacı kabul etmişlerdir.⁷⁹ Avrupa Uyum, kıtadaki büyük güçler arasındaki savaşlardan kaçınılmasını öngörmekte idi. Başarılı bir diplomasi oluşturulamazsa da bir diplomasi vasıtası olarak algılanan savaş ancak 1914-1945 yılları arasına sığan iki dünya savaşından sonra resmen yasaklanmıştır.

Ekonomik sektörde, diğer her bir sektörde olduğu gibi kendine özgü birimler üretmesine rağmen, üretilen bu birimlerin diğer sektörlerde de anahtar oyuncular olarak ortaya çıkabileceğini anımsamak önemlidir. Kökleri siyasi ve askeri sektörlerde olmasına rağmen, tüm sektörlerde dikkati çeken devlet, aynı zamanda ekonomik sektörün de en önemli birimlerinden biridir.⁸⁰

Ekonomik sektörde sınıflar aracılığıyla bireylerden sınıflara ve devletlere, küresel pazarın kendisinin soyut ve karmaşık sistemine kadar değişen çok sayıda referans nesnesi vardır.⁸¹ Küresel ekonomi ile ilgili endişeler kendi şartlarında güvenlikleştirilebilir. Bir ulusal ekonomi içerisindeki birey grupları seviyesinde veya ulusal ekonominin kendi şartlarında da güvenlikleştirilebilir. Bu arada şirketler de ekonomik sektörün bir aktörü olarak liberal ekonomi içerisinde hayatta kalma mücadelesi vermekte ve ne kadar büyürlerse büyüsünler, piyasa ekonomisine tabi olmaktadır. Piyasadaki rekabete uyumlu ürün ve hizmet üretimi konusunda etkinliklerini yitirince yok olmaları ve yerlerini yeni firmalara bırakmaları kaçınılmazdır.

Güvenlik anlamında ancak iki koşulda şirketler bir referans nesnesi statüsü kazanabilirler. Bunlardan ilki, bir firmanın iflas etmesi halinde bunun bireyler ve bir yerleşim bölgesindekiler üzerindeki yaratacağı ani etkisidir. Bireyler, sendikalar şehir yöneticileri hükümetin bölgesel siyasi temsilcileri şirketi kurtarmak için çaba sarf edebilirler. İkinci tip güvenlikleştirme mantığı ise ulusaldır ve hükümetin devletin harp sanayi üssündeki kritik bir firmaya yönelik tutumunu içerir. Örneğin, bir hükümet, askeri harekât için kendi imkânlarına güvenme kararlılığında ise, bu argüman çok geniş bir alana yayılabilir, örneğin, bot imalatçıları, tersaneler ve

⁷⁹ A.e., s. 98.

⁸⁰ A.e., s. 100.

⁸¹ A.e., s. 100.

elektronik şirketleri gibi kritik alanlarda faaliyet gösteren farklı şirketleri kapsayacak şekilde bu şirket portföyü genişletilebilir. Burada güvenlikleştirici aktör, firmanın kendisi (sübvansiyonlar veya hükümet siparişleri için beklenti içinde olan), bir sendika, yerel seçilmiş bir devlet yetkilisi (işlerle ilgili endişe taşıyan) veya kendi askeri güvenliği anlamında önleyici olarak davranabilen devlet olabilir. Ekonomik milliyetçi hükümetler bu tür argümanları kucaklarken, liberaller buna direnç göstermektedir. Liberaller için, belki de büyük üretim yapan firmalar ve özellikle bankalar gibi ülke ekonomisinin tamamının istikrarını tehlikeye sokabilecek kurumların çökmesi, özellikle de bankalar seviyesinde muhtemel uluslararası finans sisteminin istikrarı açısından en önemli istisnaları oluşturur.⁸²

Özetlemek gerekirse, ekonomik sektörde birim, alt birim ve sistem seviyesindeki en önemli aktörler devlet ve liberal uluslararası ekonomik düzendir, çok sayıda referans nesnesi mevcuttur. Devlet yetkilileri ve Uluslararası Hükümet Kuruluşları (IGO's) bazen daha sakin ve şirketler genellikle en etkili olmalarına rağmen, güvenlikleştirme nesnesi her seviyede bulunabilir. Liberalizmin etkisi altında, sektör için en ayrıcalıklı birim olan şirketler, sektör içinde ağırlıklı olarak sektörün dinamiklerini etkileyen fonksiyonel güvenlik aktörü rolünde görünürler. Şirketler, özellikle de daha az gelişmiş ülke ekonomilerinde ya bir kurtarıcı ya da bir şeytan olarak görünürler. Güvenlikleştirme için gereken güdünün öncelikle ekonomik sektörde mi? diğer sektörlerde mi? olduğu sorusu henüz cevaplanmamıştır.

Liberal ekonomik ilişkilerin doğası dikkate alındığında, ekonomik güvenlik oldukça zor bir konudur. Bu zorluk kısmen ekonomik birimlerin niteliği ve piyasa ilişkilerindeki olağan güvensizlikten, kısmen de diğer sektörlerdeki ekonomik faaliyetlerin yaygın ve önemli sonuçlarından kaynaklanmaktadır.⁸³ Temel düzey hariç olmak üzere, hayatta kalma mantığını sadece ekonomik sektör içinde tartışmak zordur. İktisadi meseleleri güvenceye almaya yönelik girişimler esas olarak uluslararası ekonomi politikte siyasi-ideolojik politika tartışmasının bir parçasıdır.

Liberalizmin içinde az da olsa ekonomik güvenlik gündemi olmasına rağmen, ekonomik faaliyetler açık olarak tüm diğer sektörlerde beka konularını kolayca

⁸² A.e., s. 100.

⁸³ A.e., s. 115.

tetikler. Bu bazen ekonomik başarısızlıklardan (örneğin açlık, olumsuz ekonomik gelişmeler vb.) bazen de ekonomik başarılarından (örneğin kültürel hegemonya, askeri üretimde otonominin kaybolması, kirlilik, vb.) kaynaklanabilir.

Ekonomik güvenliğin zor olduğunu ve bulanık olduğu söylemek doğru olabilir, ancak bu tanımlama çok açıklayıcı değildir. En çok, ekonomik güvenlik bahsetmek bir uyarı gönderir ve bu sektördeki güvenlikleştirme girişimlerinin kullanılmasına ve kabulüne özen gösterilmesini isteyebilir. Ancak liberallerin ekonomik sektörü siyasetten ayırma arzusu göz önüne alındığında, ekonomik liberalizmin güvenlik sonuçlarının çoğunun diğer sektörlerde ortaya çıkması gerçeği, bu sektörlerle ilişkin ilgisinden daha fazladır. Liberal iktisat, görünürdeki bozulmamış kalitesini ancak ve sadece güvenlik sonuçlarının çoğunun net bir şekilde ortaya çıktığı daha geniş bir içeriğe yerleştirildiklerinde, bir takım ayrımlar yaparak koruyabilir.⁸⁴

Bosna Hersek özelinde ekonomik sektörde güvenlikleştirme konusu değerlendirildiğinde; savaş sonrası dönemde ülkede kurulmak istenen ekonomik düzen, başta AB olmak üzere uluslararası toplumun ekonomik olarak sağladığı katkılar ve bağışlar, AB'nin Bosna Hersek'e yaptığı fonlamaların ülke ekonomisine katkıları, ekonomik reform çalışmaları ve bu çalışmalar esnasında etnik ayrımcılık temelinde ortaya çıkan engellemelerin, tek ekonomik alan oluşturulması gayretlerine, ekonomik reform çalışmalarına ve ekonomik güvenliğe etkileri boyutuyla dördüncü bölümde ele alınacaktır.

1.2.3.5. Çevresel Sektörde Güvenlikleştirme

Bazı analizciler çevresel güvenliğini “*nihai güvenlik*” olarak tasvir ederken⁸⁵ diğer bazı analizciler ise “*uygun bir güvenlik kirliliği*” olarak tanımlamaktadır. Çoğu diğerleri ise bu iki tanımın arasında gidip gelmektedirler. Bazı bilim adamları çevresel güvenliğini siyasi ve askeri mercek vasıtasıyla süzgeçten geçirmektedir.⁸⁶ Diğer bazı analizciler ise, *bir sosyal refah konusu* olarak algılamaktadır.⁸⁷

⁸⁴ A.e., s. 117.

⁸⁵ Norman Myers, **Ultimate Security-The Environmental Basis of Political Stability**, Washington, Island Press, 1996, baskılı kitabını adlandırırken “nihai güvenlik” olarak adlandırmıştır.

⁸⁶ Thomas Homer-Dixon, “On the Threshold: Environmental Changes and Acute Conflict”, **International Security**, 16:2,1991, ss. 11-26.

⁸⁷ İlk kez Maastricht Anlaşması 130 R maddesi ile uygulamaya başlayan ihtiyat ilkesi belli bir faaliyetin çevre açısından zararlı ve olumsuz sonuçlar doğuracağı hakkında ciddi bir şüphe mevcutsa,

Uluslararası ilişkiler çalışmalarında çevre, rejim teorilerine ait özel çalışmalarda bir hoşgeldin bahçesi gibi görünmektedir.⁸⁸ Öte yandan çevresel değerleri güvenlikleştirme konusu diğer dört sektörle mukayese edildiğinde çok kısa bir geçmişe sahiptir. Diğer dört sektördeki söylemler, güç mücadeleleri ve güvenlikleştirici eylemler, zaman içinde özellikle devletler, milletler ve BM Sistemi gibi çeşitli organizasyon tarafından somutlaştırılmış ve yansıtılmıştır. Son yıllarda çevreye ilişkin topluluklar, uluslararası çevre örgütleri gibi çeşitli yapılanmalar çevresel konuşmalar yüzünden ortaya çıkmıştır. Çevreye ait endişelerin gelecekte daha hangi politik yapıları ortaya çıkartacağı da henüz bilinmemektedir.

Çevre Güvenliği konusunda ilk söylem 1972 yılında *İnsan Çevresi* konusunda BM Konferansında verilmiştir. Yirmi yıldan daha uzunca bir süre sonra çevre politikaları gözlemlemek amacıyla çevrenin farklı bir merceğe dönüştürülmesi için yeterli momentum kazanılmıştır. Yeni bir profesyonel dergi olan “*Çevre ve Güvenlik*” yayınlanmaya başlanmıştır. Kopenhag Okulu Teorisyenleri çevrenin güvenlikleştirilmesi gerektiğini tartışmadıklarını, en azından bazı aktörlerin bunu yapmaya çalıştığını gözlemlediklerini ifade etmektedirler.

Çevresel sektörün politik ve bilimsel gündemi olmak üzere iki farklı gündemi olması en çarpıcı özelliklerinden biridir. Bu iki gündenden zaman zaman üst üste gelse ve birbirlerini kısmen şekillendirse de bilimsel gündem (doğal) bilimler ve hükümet-dışı faaliyetlerin içine gömülüdür. Bu gündem başta bilim adamları ve araştırma enstitüleri tarafından siyasetin merkezinin dışında oluşturulur ve halen mevcut olan veya mevcut medeniyetin gelişimine engel olacak potansiyeldeki çevre problemleri listesine konur.

Siyasi ajanda aslında hükümet ve hükümetler arasındadır. Çevre sorunları ile nasıl uğraşılacağına konusuna cevap veren kamunun, karar verme süreci ve kamu

bilimsel kanıtın ortaya çıkmasına kadar beklemeden ve çok geç olmadan önlem alınması anlamına gelmektedir. Madde 130 R maddesi:

- Çevre kalitesinin korunması, aynen muhafaza edilmesi ve iyileştirilmesi,
- İnsan sağlığının korunması,
- Doğal kaynakların temkinli ve akılcı kullanılması,
- Bölgesel ya da dünya düzeyinde ortaya çıkan çevre sorunlarına karşı koymayı hedefleyen önlemlerin uluslararası düzeyde geliştirilmesidir.

Çevre alanındaki topluluk politikası, birliğin değişik bölgelerindeki durumların çeşitliliğini dikkate alarak yüksek bir koruma seviyesini hedeflemektedir. İhtiyatlılık ve koruyucu eylem ilkeleri çevreye verilen zararları öncelikle kaynağında düzeltme ve kirleten öder ilkesi üzerine kurulmaktadır.

⁸⁸ Peter Haas, Robert Keohane and Marc A. Levy, **Institutions for the Earth-Sources of Effective International Environmental Protection**, Cambridge, Mass Press, 1993.

politikaları gibi iki unsuru vardır. Politik gündem, genel siyasallaşma ve güvenlikleştirme derecesini yansıtmaktadır. Bu iki gündem medyada ve halk tartışmalarında sık sık üst üste gelebilir. En sonunda bilimsel gündem, güvenlikleştirici hareketleri destekler, hâlbuki siyasi ajanda üç alanla alakalıdır: (1) devlet ve halkın bilimsel gündem konularındaki farkındalığı (2) bu konularla uğraşmak için siyasi sorumluluğun kabul edilmesi (3) mevcut siyasi yönetimin uluslararası işbirliği ve kurumsallaşma problemleri.⁸⁹

Bilimsel gündemin siyasi gündem gibi, sosyal bir yapı olduğu aşikâr olmakla birlikte siyasi gündemden farklıdır. Bilimsel gündem, güvenlikleştirici ve güvensizleştirici eylemleri ile ilgili yetkili tehdit değerlendirmesi ile alakalıdır. Diğer taraftan siyasi gündem, bu eylemlerle ilgili kamusal alanda bir yapının oluşturulması, ortaya çıkacak konularla ilgilenmek için ortak vasıtaların tahsis edilmesi ile ilgilidir.

Bir politikacı veya sivil şahıs, bir uzman veya bir grup saygın bilim adamı tarafından çeşitli çevre tehditleri konusunda bilgilendirilirse bu konularda o politikacı veya sivil şahsın bu durumu sorgulaması için artık hiçbir gerekçesi kalmaz. Eğer iki yıl sonra bu sonuçların aksine yeni sonuçlar bulunmuş olsa bile, o şahıs bu yeni sonuçları da kabul eder. Genel kamuoyunun bu profesyonellere güvenmek veya güvenmemekten başka yapabileceği bir şey yoktur ve siyasi tercihlerini sezgisel olarak yapar.

Bu durum incelenmekte olan tüm sektörler için doğrudur, ancak bilimsel argümanların çevresel güvenlik tartışmalarını yapılandığı boyut, bizi istisnai olarak ilgilendirir. James Rosenau'ya göre bilimsel kanıt talebi, uluslararası sistemde daha kapsamlı bir özelliktir: “*Kanıt ve kanıt soruları, küresel tartışmaların odak noktalarını oluşturmuştur.*”⁹⁰

Çevre sektörü, çok çeşitli sorunlardan dolayı karmaşık hale getirilmiştir. Bilimsel gündemi oluşturan literatürde, kısmen örtüşen anahtar konular yeniden ortaya çıkmaktadır.⁹¹ Çevre gündeminin en geniş, açık ve kesin ifadesi aşağıda ifade edilmiştir. Bu nedenle, mevcut çalışma öncelikli olarak diğer sektörlerin de ele aldığı aşağıdaki konularını içerir.

⁸⁹ Buzan, Waever, De Wilde, **a.g.e.**, s.72.

⁹⁰ James N. Rosenau, **Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity**, New York, Harvester Wheatsheaf, 1990, ss. 425-429.

⁹¹ Buzan, Waever, De Wilde, **a.g.e.**, s. 74.

- *Ekosistemin bozulması* iklim değişikliğini içerir, bio çeşitliliğin kaybı, ağaçların yok edilmesi, ölleşme, diğer erozyon eşitleri, ozon tabakasının delinmesi, çeşitli şekillerde kirlilik,
- *Enerji problemleri* doğal kaynakların tüketilmesi, odunun yakıt olarak kullanılması, çeşitli şekillerde kirlilik, yönetimden kaynaklanan felaketler (nükleer enerji, petrol taşımacılığı, ve kimyasal endüstrilerle alakalı) ve kıtlıklar ile eşit olmayan dağıtım konuları,
- *Nüfus problemleri* nüfus artışı, yeryüzünün taşıma kapasitesinin üzerinde tüketim, salgın hastalıklar, genel olarak kötü sağlık koşulları, azalan okuryazarlık oranı, siyasi ve sosyal olarak kontrol edilemeyen göçler, yönetilemeyen şehirleşme problemleri,
- *Yiyecek problemleri*, fakirlik, açlık, aşırı tüketim, bunların aşırılığından kaynaklanan hastalıklar, verimli toprakların ve su kaynaklarının kaybedilmesi, genel olarak salgın hastalıklar ve kötü sağlık koşulları, ayrıca kıtlıklar ve yiyeceklerin eşit olmayan dağıtımı,
- *Ekonomik sorunlar*, sürdürülemez üretim modellerinin muhafaza edilmesi, zorunlu büyümenin (konjonktürel ve hegemonik kırılmalara neden olur) doğasında var olan toplumsal istikrarsızlık, yapısal asimetriler ve eşitsizlikler,
- *Sivil çekişmeler* bir tarafta savaş sebebiyle çevrenin tahribatı, diğer tarafta şiddetle bağlantılı çevresel bozulmalar.

evre güvenliği ile ilgili tüm yayınlar yukarıda yazılı başlıkların tamamıyla uğraşmaz, bunların tamamı da sürekli olarak güvenlileştirme konusu değildir. Bu kapsamlı liste ile ilgili fikir birliği olduğu da belirsizdir, ancak ekosistemin bozulması bu listede en açık çevresel konudur. Bu listedeki diğer konular başka sektörlerdeki gündemle üst üste gelir ancak burada hepsine çevresel bir mercekten bakılmaktadır. Batı-merkezli gündemde nüfusla ilgili konulara daha büyük önem vermektedir. Güney-merkezli gündem ise ekonomik konuların rolüne daha çok vurgu yapmaktadır.

Çevrenin kendisi veya onun bazı stratejik bölümleri evre güvenliğinin referans nesnesidir. Bunun aslında birçok Yeşilci'nin üstü kapalı görüşü olduğu ve yüksek politika alanına giren acil konular listesine ait sunumda yer aldığı Lodgaard

ve Myers tarafından ifade edilmiştir.⁹² Halen yapılmakta olan birçok tartışmada, mevcut medeniyet seviyesinin muhafazasına ilişkin en önemli endişelerden biri de çevre güvenliğinin ayrı bir endişe konusu olarak tespit edilmiş olmasıdır. Bu görüşe göre, çevresel güvenliğin nihai referans nesnesi başarılmış medeniyet seviyelerinin kaybedilme riskidir.

Çevresel güvenlik tartışmasında, endişe konusu, elde edilmiş medeniyet seviyesini korumak veya daha da geliştirmek için hayati olan ekosistemlerin sürdürülebilir olup olmayacağıdır. Aslında tam olarak bu endişe hepsi olmasa da çok sayıda çevresel tartışmanın arkasındaki derin nedeni oluşturur. Kısaca, çevresel güvenlik, insanlığın bağımlı olduğu hayati destek sistemi olan mahalli veya küresel biyosferin muhafazası ile ilgilenmektedir.

Bu nihai referans nesnesi ile bağlantılı olarak anarşik sistemdeki klasik güvenlik ikilemine benzer bir paradoks ortaya çıkar: toplumları çevresel tehditlerden korumak için onları değiştirmek gerekir. XX. yy. da medeniyet, basit olarak taş devrinden bugünkü döneme kadar bir gelişim süreci olarak algılanmaktadır ve potansiyel olarak kendi kendini yenen formlara ulaşmıştır.

Aslında çevresel güvenlik doğaya veya toprak anaya yönelik tehditlerle alakalı değildir. Jeolojik bakış açısıyla, yer kabuğu üzerindeki hiçbir olayın (küresel ısınma, nükleer kış, ozon tabakasının delinmesi, dinazorların yok olması gibi) önemi yoktur.

Çevresel sektörde, referans nesneleri çevresel hareket içinde iki farklı kanadı ifade eder. Bunlar, çevrenin medeniyetle ve çevreyle bağlarıdır. Bugüne kadar birbiriyle işbirliği halinde birleşik halde bulunmuşlardır. Burada birleşik halde bulunmaları bir harmoni anlamı taşımamaktadır. Özellikle de tehlike halindeki türlerin korunması (örneğin filler, balinalar, gergedanlar gibi) söz konusu olduğunda, bunların bulunduğu çevre akıllarda olduğu gibi, insanlara ait girişimlerin güvenliğini en üst seviyeye koyanlarla ters düştüğünde sözkonusudur.

İnsanların girişimleri sadece çevresel durumlarla tanımlanamaz, aynı zamanda çevreyi belirli bir şekle sokmak söz konusu olduğunda fikir birliği mevcut değildir. Bu gerçeğin farkına yeni varılmıştır. Yapısal çevresel durumlar ile

⁹² Buzan, Waever, De Wilde, **a.g.e.**, s. 75.

muhtemel politika seçenekleri arasında tek yönlü, doğrusal geçici ilişkiler yerine, dinamik birbirinden bağımsız bir ilişki vardır. Bu ilişkide medeniyet kendi gelişim seçeneklerini sınırlayan veya genişleten, işbirliği ve çatışma için dürtüleri etkileyen yapısal çevresel durumların bir kısmından sorumlu tutulur.

Çevresel konularda tartışılan konular çok fazladır. Güvenlikleştirici aktörlere ilave olarak, bir tehdidi önceliklendirirken, bir teşebbüsü ya göz ardı ederek veya itiraz ederek güvenlikleştirici bir eyleme karşı çıkan aktörlerdir. Askeri sektörde olduğu gibi barışa yönelik eylemler bazen ya devletin güvenlikleştirmeye yönelik eylemlerinin maskesini düşürmeyi dener (tehdidin geçerliliğini reddedererek), ya da devleti kendisine karşı döndürür (güvenlikleştirmenin kendisini tehdit olarak göstererek, örneğin silahlanma yarışı başlatarak veya savaş tehdidini artırarak).

Çevresel sektördeki konuların güvenlikle bağlantıları sadece çok kısa bir süre önce ileri sürülmüştür. Sosyal çöküntünün derinliğinden yoksun olup karşı hareketlere karşı çok daha hassastır. Chasek, Downie ve Brown,⁹³ “*başrol aktörler, veto oyuncular ve veto koalisyonları*” fikrini ve kavramlarını kullanarak bu konsepti hâkim olmuşlardır. Aslında aktörler terimi yerine devletler (veto devletler, veto firmalar gibi) ve bazen de diğer fonksiyonel aktörleri kullanmışlardır. Bu kategoriler hem siyasi hem de ekonomik eylemleri somutlaştırmakta ayrıca bu sektördeki güvenlik aktörlerine faydalı bir anlayış kazandırmaktadır.

Başrol aktörlerin, çevresel konulara ilişkin belirli durumlarda etkili uluslararası eylemlere yönelik kuvvetli bağlantıları vardır. Bu aktörler devletler olabilir. Örneğin Avustralya Antartika’daki yönetim oluşumu için liderliği almıştır. İsveç ve Norveç’in sınır aşan hava kirliliği ve özellikle asit yağmuru konusunda uluslararası eylemlere liderlik etmesi diğer bir örnektir. Bazen başrol aktörü bir devlet olmayabilir, ancak küresel çevre konularında duyarlı bir topluluğun, acil olarak tedbir alınması gereken çevre sorunları araştırması, bir gündem oluşturması ve bu gündemi basınla, siyasi seçkinlerle paylaşması ve görüşmesi, bu gevşek topluluğu günümüzde bu sektör için bağımsız bir siyasi güç olarak kabul edilmeye değer hale getirmiştir. Yeşil Barış (Greenpeace) ve Dünya Vahşi Yaşam Fonu (the World Wildlife Fund) gibi örgütler özel başrol aktörler olarak hem aktivist hem de lobi

⁹³ Pamela S. Chasek, David L. Downie, Janet Brown, **Global Environmental Politics**, Boulder; Westview Press, 2014, s. 18-21.

oluşturan hükümet dışı organizasyonlar için en başarılı örnekler arasındadır. Çevreyi güvenlikleştirmek onların işi olarak algılanmaya başlamıştır.

Chasek, Downie ve Brown başrol aktörler için çok sayıda stratejiyi özellikle bu aktörlerden devletler için seçmiştir. Devletler çevreye ilişkin konularda araştırma için finans sağlayarak ve hedef ülkelerdeki kamuoyunu bilgilendirerek konu hakkında farkındalığı artırmalıdır. Bu maksatla, çevreye duyarlılığın artırılması maksadıyla bir topluluğun (Greenpeace gibi) kullanılması için bu topluluğun yurtdışındaki pozisyonunu desteklemelidirler. Bu aktörler tek taraflı eylemler yapabilmeli, bu konuları uluslararası organizasyonların gündemine alabilmeli veya veto aktörlerini izole etmek için diplomasiyi kullanabilmelidir. Mevcut durumların birçoğunda, birçok inisiyatif güvenlikleştirme eylemi olarak tanımlanamaz ancak bu durumlar politikleştirilmektedir. Bu uluslararası sistemde çevresel yönetim oluşumunun bütünsel olarak uygulamasının bir özelliğidir.⁹⁴

Veto aktörleri ise, çevre konularını önemsememeye çalışan endüstriyel ve tarım lobilerinde olduğu gibi NGO'lar şekline dönüşmektedir, fakat esas aktörler yine devletler ve şirketlerdir.

Çevresel politikalar sabit hegemonik güç yapıları veya güç yapılarının dengesi ile yönetilemez. Burada konumlar stratejiktir. Japonya, balina avcılığı ile bağlantılı olarak veto koalisyonunda lider ülke konumundadır. Brezilya, Hindistan ve Çin kendi gelişim programları kapsamında fosil yakıt kullanımının azaltılmasını reddederek iklim değişikliği kapsamında uluslararası anlaşmayı bloke edebilmektedir. Benzer şekilde deniz kirliliği, ozon tabakasının delinmesi, nehir kirliliği, asit yağmuru gibi birçok çevre konusunda çok sayıda endüstriyel kurum ve şirketler menfaatleri uğruna uluslararası anlaşmaları bloke edebilmektedir.

Askeri sektörde olduğu gibi, çevresel sektör de fonksiyonel aktörler bakımından zengindir. Büyük kategorilerden biri, faaliyetleri çevrenin niteliği ile direkt bağlantılı olan ekonomik aktörlerdir (uluslararası şirketler, devlet şirketleri, tarımsal, kimyasal, nükleer endüstriler, balıkçılık, madencilik vb.). Bunların davranışı ekosistemi etkileyen fakat bırakın güvenlikleştirmeyi, genel olarak bu faaliyetin politika malzemesi olmasını bile istemeyen fonksiyonel aktörlerdir.

⁹⁴ Buzan, Waeber, De Wilde, **a.g.e.**, s. 77.

Bunların ortak paydası büyük ölçekli ve genel olarak kâr yapmayı hedefleyen ekonomik aktörler olmasıdır. Bu aktörler insan yaşam alanlarını inşa etmek ve sürdürebilmek için ekosistemleri sömürürler. Çevre konusundaki tartışmaların çoğu bu şirketlerin nasıl çalıştığı ile ilgilidir. Bu sömürünün limitleri ve kabul edilebilir yöntemleri nelerdir? konusu incelenmeye değerdir. Bu durum yukarıda belirtilen aktörleri sık olarak negatif anlamda çevresel güvenlik tartışmalarının merkezine yerleştirmektedir.

Diğer bir işlevsel aktörler grubu ise hükümetler ve onun kurumları ile bazı hükümetlerarası organizasyonlardan oluşmaktadır. Hükümetler ekonomik aktörler için çevresel kuralları belirlerler ve bu kuralları ne kadar iyi uyguladıklarını saptarlar. Bu aktörler, çevresel ilişkilerle ilgili alt bölümlerin oluşturulması ve Birleşmiş Milletler Çevre Programı (BMÇP) gibi hükümetlerarası organizasyonların (IGO) yaratılması, uluslararası hukukun geliştirilmesi, mevcut IGO'lara (BM Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) ve Dünya Bankası gibi) yeni görevler vererek çevresel güvenlikle ilgili işlerin kurumsallaşmasına imkân verirler.⁹⁵ Hükümetler ve onların alt kurumları ekonomik aktörlerin bazı görev ve sorumluluklarını da paylaşırlar. Askeri işlevlerle bağlantılı olarak da, askeri birimlerin nükleer testleri, askeri tatbikatları, nükleer, kimyasal ve biyolojik silahların üretimi, envanterden kalkan fazla silahların ve görev dışı kalmış savaş gemilerin ve benzerlerinin depolanması gibi faaliyetler nedeniyle, askeri aktörler de çevrenin en önemli kullanıcısı ve istismar edicisidir.

Prensipite tehditle ilgili üç ilişki olası çevresel güvenlik evrenini tanımlamaktadır. Bunlardan ilki, insanların faaliyetleri ile meydana gelmeyen doğal ortamdan kaynaklanan insan uygarlığına yönelik olan tehditlerdir. Deprem, volkanik olaylar bu kategoride sayılabilirken, büyük çaplı meteor yağmurları ve doğal geniş buzlanma döngüsü gibi endişeler en tartışılmaz örneklerdir.

İkincisi, yapılan değişikliklerin medeniyetin tamamına veya bir kısmına varoluşsal tehditler oluşturduğu görülen insan faaliyetlerinin gezegenin doğal sistemleri veya yapılarına olan tehditlerdir. Küresel seviyede aşikâr olan tehditler sera gazı emisyonları, CFC (Kloro Flora Karbon) gazının etkileri ve diğer endüstriyel

⁹⁵ N.D. White, **The Law of International Organizations**, Manchester, Manchester University, 1996, Chapter 10.

salınımların ozon tabakası üzerine etkileridir. Bölgesel veya mahalli seviyede çevrenin sömürülmesi ise, daha küçük ekosistemlerin taşıma kapasitesinin üzerinde kaza ile ortaya çıkan tahriplerdir ve bu durum maruz kalan ülkelerin ekonomik tabanını ve sosyal dokusunu bozar.

Üçüncüsü ise, yapılan değişikliklerin medeniyetin tamamına veya bir kısmına varoluşsal tehditler oluşturuyor gibi görünmeyen, insan faaliyetlerinin gezegenin doğal sistemleri veya yapılarına olan tehditlerdir. Bunun en güzel örneği, teknolojilerdeki gelişmelerle kesinlikle ele alınabilen bazı mühendislik uygulamalarındaki dönüşümler nedeniyle çeşitli maden kaynaklarının tüketilmesi yoluyla çevrenin sömürülmesidir.

Bu tehditlerle ilgili üç ilişkiden ikincisi çevresel güvenlik hakkında konuşmak temel ilişkiyi oluşturur: Doğanın geri kalanının çeşitli açılardan kendi kendini yenen oranlara ulaştığı bir manipülasyonu içeren medeniyet sürecinde, medeniyet ile çevre arasındaki dairesel bir tehdit ilişkisini temsil eder. Küresel bir bakış açısıyla, bu dairesel ilişki temel olarak iki gelişimin sonucudur; XX. yy.'ın ikinci yarısında hem dünya nüfusunun hem de ekonomik faaliyetlerin patlayıcı şekilde büyümesidir. Son 2000 yıl boyunca dünya nüfusu tahmini 100 milyondan yaklaşık 6 milyara ulaşmıştır.⁹⁶

Aslında çevresel sorunlarla ilgili problem, insanoğlunun doğa ile değil, kendi kültürünün dinamikleri ile mücadele etmesidir. Kendini ekonomik ve demografik boyutları ile tanımlayan ve uluslararası sistem ve onun alt sistemlerindeki düzeni potansiyel olarak etkileyen medeniyete ilişkin bir konudur.

Küresel olmayan her seviyedeki analizde, nüfus ve ekonomik faaliyetlerin yoğunluğu ekosistemin var olan taşıma kapasitesini değerlendirmede temel olarak alınır. Örneğin şehirleşme, bölgesel aşırı nüfus problemleri ile kirlilik lokal endüstriyel problemlerle, toprak erozyonu ise küçük çaplı ekonomik ve toplumsal baskılarla ilgilidir.

Bazı ülkelerdeki sık sık meydana gelen doğal afetlerden dolayı, doğa uygarlığı tehdit eder ve bu güvenlikleştirmeye esas teşkil eder. Birçok toplum, deprem, sel, volkanik patlamalar, kuraklık gibi yinelenen doğal olaylara sürekli

⁹⁶ Clive Ponting, **A Green History of the World**, London, Sinclair Stevenson, 1991, ss. 91-92.

olarak maruz kalmaktadır. Örneğin Japonya’da depreme karşı alınan tedbirler, Hollanda’da taşan nehirler ve yükselen denizden korunma yüksek seviyede milli öneme haizdir.⁹⁷

Sonuç olarak; çevresel güvenlik sektöründe sistem seviyesi egemendir, çünkü hemen hemen tüm güvenlikleştirme hareketleri çevreye ilişkin gündemi oluşturan ve güvenlikleştiren mevcut uluslararası çevreci sivil toplum kuruluşlar nedeniyle her seviyede meydana gelebilmektedir. Bu uluslararası çevreci sivil toplum kuruluşların politik gücü sınırlıdır, bu durum iki farklı gündemin oluşturulmasına neden olur: İlki bilimsel gündem, diğeri ise uluslararası kurumlarca ve kamuoyu tarafından yüksek politika olarak kabul edilen politik gündemdir. Çevresel bir güvenlikleştirme için, devletlerin, önemli ekonomik aktörlerin ve mahalli toplulukların bilimsel gündemi benimsemesi çok önemlidir. Çevresel konu küresel bir boyutta ise, bunun politik ilişkisine mahalli seviyede karar verilir.

Küresel seviyede güvenlikleştirme hareketleri, belli seviyede politikleşme ile sonuçlanırken ve başarılı güvenlikleştirmeler sınırlı seviyede ve çoğunlukla da gerçek felaketin meydana geldiği bölgede mahalli olarak gerçekleşmektedir.

Özet olarak, çevresel güvenlikleştirme hareketlerine hemem hemen tüm seviyelerde teşebbüs edilir, ancak en çok küresel seviyededir. Bununla birlikte, en başarılı güvenlikleştirme mahalli seviyededir. Bazı alt sistemik oluşumlar ise bölgesel ve bölgesel olmayan seviyede ortaya çıkmaktadır.⁹⁸

Bosna Hersek özelinde çevresel güvenlikleştirme konusu; çevre ve iklim değişikliği (ekosistemin bozulması) , hava kirliliği, endüstriyel atıkların kontrolü, su havzalarının korunması gibi konular ile askeri güvenlikleştirmede de öne çıkan kara mayınları ile kirlenmiş araziler, bu mayınların temizlenme süreçleri ile diğer çevresel sorunların güvenlikleştirmeye etkileri ve diğer sektörlerle ilişkileri boyutuyla dördüncü bölümde detaylı olarak ele alınmıştır.

1.2.4. Güvenlikleştirmede Sektörler Arası Etkileşim

Barry BUZAN’ın (1991) *People, States and Fear* adlı kitabında; askeri ve siyasi sektörlerdeki bölgesel güvenlik komplekslerinin önemine ilişkin sonuçlar net

⁹⁷ Buzan, Waever, De Wilde, **a.g.e.**, s. 81.

⁹⁸ A.e., s. 92.

olarak açıklığa kavuşturulmuştur. Bu kompleksler kendi içinde güçlü bölgesel tutarlılıklar göstermiştir. Buzan'a göre geleneksel güvenlik dinamiklerinin sonuçlarını ve açıklama kaynaklarını bulmak için öncelikli yerlerden birisi bölgesel seviyedir.

Yerel, bölgesel ve küresel seviye arasındaki genel eğilimleri değerlendirmek çoğu zaman argümanların tartışmalı doğasından dolayı karmaşıktır. Bir kişi mahallileşme, bölgeselleşme veya küreselleşme seviyelerinden birine büyük bir vurgu yaparsa, buna karşı durmak kolaydır. Örneğin bir kişi bölgesel blok oluşturma kapsamında ekonomide bölgeselleşmenin artmasına vurgu yaparsa (AB, NAFTA ve APEC vb.), başka birisi buna etkileşim kapasiteleri (Daha düşük taşıma ücretleri, uluslararası para vb.) boyutuyla örneğin küreselleşmeye veya küresel yönetimlere (DTÖ, IMF, Dünya Bankası vb.) işaret ederek karşı çıkabilir. Eğer küresel yapıya vurgu yapılırsa, bölgesel hatta ulusal ekonomilerin önemine vurgu yapmak basittir.

Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme teorisi çalışmasında global ölçekteki uluslararası sistem üzerinde çalışma yapılmıştır. Kıtalararası balistik füzeler, jumbo jetler ve internet dâhil siber uzaydaki gelişmeler gibi nedenlerle uzaklık kavramı anlamını yitirmiştir.⁹⁹ Küresel anlamda yönetim biçimlerinde dönemsel yapılarıdaki değişimler dünya tarihi olarak adlandırılan; emperyalizm çağları, Dünya Savaşları, dekolonizasyon dönemi, iki kutupluluk, küresel bağımlılık dönemlerini kapsamaktadır. Küreselleşmenin son 40 yıldaki zaferine rağmen, aslında bu tüm dünya tarihinin küçük bir parçasıdır. Küresel seviyenin güçlendirilmesi diğer seviyelerin yok edilmesi anlamına gelmemektedir. Küresel yapıya rağmen bölgesel olarak ihmal edilmemesi gereken çok ciddi farklılıklar mevcuttur. Çünkü çeşitli alt sistemlerde farklı oyun kuralları geçerli olmaktadır. Görünmeyen bir takım eller, anarşinin türleri, her bir sektörde işbirliği veya çatışmaların sınırlarını belirleyen uluslararası yönetim biçimleri de bölgeden bölgeye çok büyük değişiklik göstermektedir. Bu sektörlerin bağımsızlıklarına işaret etmektedir.

İki kutuplu sistem sonrasında, birçok yerde bölgesel dinamikler daha önceleri olduğundan daha az kısıtlıdır. Ancak Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte küreselleşme yüzünden kaldırılmış kısıtlamalar nedeniyle, özellikle de ekonomik sektörde, artık *İkinci Dünya* olarak adlandırılan ülkelerin tamamı dünyaya açılmıştır.

⁹⁹ A.e., s. 163.

Bir ölçüde küreselleşmenin diyalektik bir yönü olarak özellikle toplumsal ve çevre sektöründe önemli mahalli gelişmeler de olmuştur.¹⁰⁰

Her bir sektördeki güvenlikleştirme eğilimlerini; küresel, bölgesel ve mahalli eğilimler seviyesinde referans nesneler ve tehditler bazında değerlendirildiğinde; farklı analiz seviyelerinde güvenlikleştirmenin önemi ve bunlara ilişkin argumanlar bir çizelge halinde özetlendiğinde şöyle bir tablo oluşmaktadır. (Tablo-1)

Tablo-1: Değişik Analiz Seviyelerinde Güvenlikleştirme

Dinamikler/ Sektörler	Askeri	Çevresel	Ekonomik	Toplumsal	Siyasal
Küresel	**	****	****	**	***
Bölgesel Olmayan Alt Sistemler	**	**	**	**	*
Bölgesel	****	***	***	****	****
Mahalli	***	****	**	***	**
Açıklama	**** baskın güvenlikleştirme	*** yarı baskın güvenlikleştirme	** az güvenlikleştirme	* güvenlikleştirme yok	

Kaynak: Securitization: A New Framework For Analysis, Buzan. Waever, De Wilde, s.165

Küreselleştirici dinamikler sistem halinde çalışırlar. Alt sistem seviyesinde iki muhtemel yöntem vardır: eğer yöntemler coğrafi olarak tutarlı ise bölgeselleşme, yöntemler tutarlı değilse bölgesel olmayan alt sistemlerdir. Sonuç olarak, alt birim seviyesinde yerelleştirici dinamikler mevcuttur.

Bu sektörler ve dinamikler incelendiğinde hangisinin baskın bir eğilimin olduğu sonucuna ulaşmak hem kolaydır hem de zordur. Tüm gözlemcilerin her biri her sektöre aynı ağırlığı vermemektedir. Politikayı ekonominin önüne koymak veya tersini yapmak gibi klasik bir tartışma hep vardır. Çevreciler her ikisini de kabul etmemektedir. Bazıları ise kimlik konusunun tüm konuların arkasındaki en önemli

¹⁰⁰ A.e., s. 164.

husus olduğunu iddia etmektedir. Geleneksel güvenlik çalışmaları askeri sektöre öyle ağırlık verir ki, onu çalışmaya değer tek sektör haline getirir.

Görece olarak sektörlerin önemi, öncelikli olarak güvenlikleştirmenin derecesine ve sektörel konuların çatışması durumunda güvenlikleştirmeye esas konu çeşitlerinin görece öneminin göz önünde bulundurulmasına bağlı olmalıdır. Örneğin ekonomik sektör en az güvenlikleştirmenin olduğu sektör olmakla birlikte bölgesel seviyede önceliğinin olduğunu iddia etse de belki de en güçlü küreselleşen sektördür.¹⁰¹ Görece önem bakımından geleneksel güvenlik çalışmalarından bir argüman hatırlanmaya değerdir. Bir askeri çatışma ile ilgili bir çalışmada başka sektörlerden birinden bir şeyle karşılaşırsa, askeri-politik argümanlar en büyük ağırlığı taşır. Ancak bu her zaman doğru değildir, çünkü kimlik ve çevre çok kuvvetli nedenler olabilir. Belki temel yaklaşım doğrudur. Farklı konular çarpıştığında bunun en çok neye mal olacağına bakmalıyız. Bu sonuç, farklı sektörlerin bulgularını dengelemek için bir izlenimci olarak çalışıldığında önemlidir.¹⁰²

Sektörler arası bağlantılar nasıldır? Her bir sektörde bölgesel güvenlik komplekslerinin her zaman aynı olduğu sonucuna ulaşmak imkânsızdır. Sektörlerin tamamına yakınında güvenlik dinamikleri bölgeseldir, ancak bölgeler farklıdır. Askeri Avrupa ile siyasi Avrupa veya toplumsal Avrupa aynı mıdır? Diğer tarafta ekonomik Doğu Asya, siyasi Doğu Asya veya çevresel Doğu Asya ile aynı mıdır? Bu alt sistemlerin örtüşüp örtüşmediği ve dolayısıyla tutarlı bölgeler oluşturup oluşturmadığı, yalnızca geçici olarak ve tanımlayıcı bir temelde cevaplanabilir.

Bu sorulara verilen cevaplar, sadece uluslararası ilişkiler teorisi için değil, her bakımdan çok büyük bir öneme sahiptir: beş sektörün dinamikleri aynı sektörleri ne kadar çok öne çıkarırsa, genel olarak uyumlu güç konfigürasyonlarına da daha fazla yönelirler ve böylece bölgesel seviyeyi açıklamaları da daha güçlü olur. Sonuç olarak, sektörel bölgesel alt sistemler arasında uyum sağlama eğilimini destekleyen faktörlerden birisi de, aktörlerin, farklı değerlerin güvenlikleştirilmesinin birbirine nasıl eklemleneceğine ilişkin olarak karar vermeleri gerektiğidir.

Bölgesel güvenlik komplekslerinin sektör genelinde eşleşip eşleşmediği sorusu, sektörlerin birbiriyle bağlantılı olma yollarına bakılarak kısmen

¹⁰¹ A.e., s. 165.

¹⁰² A.e., s. 165.

yanıtlanabilir. Her ne kadar sektörlerin birbirinden ayrıştırılmış dünyasının analitik bir anlam taşıdığını gösterilse de, bu beş sektörde farklı gündemler, değerler, söylemler ve benzerleri makul bir şekilde kümelenebilmektedir. Ancak sektörlerin aynı dünyaya odaklanan farklı mercekler olduğu ve sektörlerde çapraz referanslar olduğu unutulmamalıdır.¹⁰³

Örneğin, askeri sektör diğer sektörlerdeki fonksiyonların gelişimine yardımcı olurken, hâlbuki bir savaş hali diğer sektörlerdeki istikrarın bozulmasına neden olur. Bağımsızlık savaşı, ayrılıkçı bir amaçla ve hudut çatışmalarına yoğunlaşabilir ki bu kimlik sorunları bakımından daha net anlaşılabilir, yönetimdeki bir hükümete karşı bir savaş ise, çevreye ilişkin düşüşten kaynaklanan yaşam şartlarının zorlaşmasının ortaya çıkardığı gerçek bir hayal kırıklığına neden olur. Sektörlerin birbiri ile bağlantılarını Karl Von Clausewitz'in şu sözü çok güzel özetlemektedir. *“Savaş, tüm diğer vasıtalarla birlikte politikanın devamıdır.”*¹⁰⁴

Beş sektör arasında bağlantıların oluşumuna etki eden etmenler ve endişelerin neler olduğunu ve bu endişelerin birbirini nasıl tetiklediğini bilmek önem arz etmektedir. Güvenliği sektörlere ayırmak, güvenlik açıklarının ve tehditlerin ayırt edici kalıplarını, referans nesnelerini, aktörlerle ilgili farklılıklarını ve sistemdeki eğilimlerini bölgeselleştirip ortadan kaldırmak için farklı ilişkiler kurmaya yardımcı olmaktadır. Bununla birlikte, sektörler arasındaki çapraz bağlantıların sayısı, sektörlerin kapalı sistemler olarak ele alınmasına karşı büyük bir uyarı olarak durmaktadır.

Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme yaklaşımında, aktörlerin merceğinden bakarak sektörler arası güvenlik bağlantılarını göz önünde bulundurmada önce; teorinin güvenliği beş ayrı sektör halinde ayrıştırmasının altında yatan amacın güvenliği daha şeffaf bir şekle sokmak olduğu ifade edilmektedir. Yeniden bağlanma işi birbiri ile uyumlu olmayan ve farklı amaçlara hizmet eden iki yöntemle yapılabilmektedir. “Sektörleri karşılaştırmanın bir yolu olarak analiz seviyeleri” bölümünde tüm sektörlerin bulguları hem büyük resim olarak hem de farklı bir formda genel bir ders olarak ölçülüp tartılmıştır.¹⁰⁵

¹⁰³ A.e., s.167.

¹⁰⁴ A.e., s.167.

¹⁰⁵ A.e., s. 168.

Sektörler analitik araçlar olmakla birlikte, güvenlik konseptinin birleştirici bir güç olduğu her yerde sadece teorisyenlerin kafasında değil aynı zamanda politikacıların da kafasında mevcuttur. Aktörler ekonomi, politika ve diğer alanlarda düşünürler ancak, bunların güvenlik sorunlarını geniş kapsamlı değerlendirirler. Bundan dolayı sektörlerde birimler yoktur, sektörler birimlerin içinde farklı güvenlik çeşitleri olarak (siyasi, ekonomik vb.) vardır. Birimler, bunlar devletler olabilir, tarafından bu farklı endişeler önceliklendirilebilir ve toplanabilir.

Bu teorideki temel görüş güvenlik analizindeki analitik sıradır. Belirli bir güvenlik analizi dünyayı sektörlerle ayırarak başlamaz. Bu teorinin anlatımı esnasında genel güvenlik alanında yanlış anlaşılmaları önlemek amacıyla sektör sektör anlatımlara yer verilmiştir. Belirli bir analizde sıralama; (1) güvenlikleştirme ayrı bir uygulama türü ve bir olgudur, (2) güvenlik birimleri, güvenlik eylemleri için yasal referans nesnesi olarak teşkil edilmiş ve güvenlikleştirme yeteneğine sahip birimlerdir, güvenlikleştirici aktörler, (3) birimler arasında karşılıklı referans modelleri-güvenlik kompleksi.

Analiz esnasında sektör sektör bakıldığında, A'ya karşı B tehdidinin bir sektörde yer alması ve A'nın B'ye olan tepkisine neden olan bu tehdidin aslında başka bir sektörde bulunması gibi yoğun güvenlik ikilemlerini kaçırma riski vardır. Bundan dolayı bir analizci her türlü güvenlik konusuna birim birim ve çatışma çatışma bakar ve böylece kompleksi ana güvenlik kaygılarının bir parçası olarak inşa eder.¹⁰⁶

Bir problemin çözülmesi ve bir problem için yapılabilecek açıklamanın bulunabilmesi için güvenlik komplekslerinin biri ve veya birkaçına ait sektöre-özel haritaların kullanılması, bu surette de sektörler arası dinamiklere özel önem verilmesi diğer önemli nedendir. Fonksiyonel bakış açısına göre, ekonomik güvenlik komplekslerinin, çevresel güvenlik komplekslerine göre daha farklı sınırları olduğu, askeri komplekslerden de daha farklı olarak ortaya çıktığı beklenir. Bundan dolayı büyüklüğünü ve kompleksi oluşturan birimleri çok farklı olacak şekilde beklemeliyiz. Gerçekte, sektörler arasında büyük sapmalar olmakla birlikte bazı şaşırtıcı tutarlılıklar da mevcuttur.

¹⁰⁶ A.e., s. 169.

Avrupa’da kuvvetli olmak üzere, bir dereceye kadar da Orta Doğu’da daha küçük kompleksler üreteceği beklenen (örneğin Balkanlar veya Transslovenya gibi alt bölgelere odaklanmak için) toplumsal güvenlik örnekleri tespit edilmiştir. Bununla birlikte, sektörler arası bağlantılardan, özellikle de politik sektörden ötürü, farklı toplumsal çatışmalar birbirine bağlıdır. Devletler, etnik çatışmaları ve ülkelerin kendi kaderlerini tayin etmeleri konusunda bölgesel dinamikleri ve kısmen sistemik ve kısmen bölgesel olan prensipleri genel anlamda bir bakışla değerlendirip hareket etmişlerdir.¹⁰⁷

Ekonomik ve siyasi sektörler arasında olası bir sinerji ve etkileşim olduğu, tanımlamalarda hangisinin içteki hangisinin dıştaki olduğu konusu ile karşılıklı olarak birbirlerini takviye ettikleri günümüz olaylarında da göze çarpmaktadır. Örneğin son günlerde Türkiye ile ABD arasında yaşanan ve kamuoyunda “Rahip Brunson Krizi” olarak adlandırılan siyasi gelişmelerde, ABD ekonomik yaptırımlar uygulayarak kur düzenlemeleri yapması bazı ürünlere ilave gümrük vergileri uygulaması ile iki sektör arasındaki ilişkiyi açıkça ispatlayan bir tutum izlemiştir.

Ayrıca ekonomik sektör, siyasi sektör (belki de askeri sektörle birlikte) ekonomik bölgeselleşmeye ilişkin tuhaf olguyu açıklamakta yardımcı olmaktadır. Kimin stratejik ekonomik rakip olduğu yönündeki siyasi yorumlar ekonomik birlikler ve bloklar oluşmasına katkı sağlamakta ve sırasıyla politik rekabetin artması için artan bir gerekçenin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Diğer yandan toplumsal faktörler de bölgesel ekonomik blokların oluşumuna neden olmaktadır. “Bunlar açık piyasa ekonomisinin kuvvetli homojenleşme etkisine karşı kültürel savunma mekanizmalarıdır. Bu kapsamda orta ve güney Amerika ülkelerini kapsayan ve bu coğrafyadaki ülkeleri küresel ekonomik rakiplerinden korumak amacıyla kurulan Mercosur (Orta ve Güney Amerika Ortak Pazarı) buna güzel bir örnektir. Helleiner (1994) bu hususu “*Uluslararası Siyasi Ekonomide Bölgeselleşme*” adlı kitabında “*Toplumsal güvenliği korumak için, siyasi ekonomik modelde belirli bir bölgesel değişim modeline ihtiyaç vardır*” şeklinde özetlemektedir.

Bu tutarlılık unsurlarının önemli bir nedeni, bir alandaki güvenlik algılarının, başka bir sektörde bir güvenlik sorununu nasıl oluşturduğunun yorumlanmasıyla renklendirilmesidir. Bu kapsamda çevresel etkileşime ait bir lokasyonlama yerine

¹⁰⁷ A.e., s. 169.

sadece çevresel güvenlikle ilgili olan bölgesel etkileşimlerin lokasyonlarının ortaya konduğu bir güvenlikleştirme algısı ile güvenlik problemlerine yaklaşılmaktadır.

Askeri sektörün baskın sektör olduğuna ilişkin geleneksel görüş ve askeri olmayan konulardaki sorunların askeri tehdit ile ilişkilendirilerek bir güvenlik sorununa dönüştürülmesi bir geri dönüşe işaret midir? Bir sektördeki güvenlik sorununun diğer tüm sektörlerle temel teşkil etmesine ihtiyaç yoktur. Sadece güvenlik eyleminin etiketlenmesi esnasında konuyla alakalı sektörlerin bağlantılarını ortaya konması için ihtiyaç duyulabilir. Bu anlayışa göre, devletler güvenlik sorununa beş ayrı alanda değil, biriktirilmiş bir güvenlik sorunu olarak yaklaşırlar ve sektörler içinden hangi tehditlerin en ciddi olduğunu sorgularlar. Biriktirilmiş güç tartışmalarında olduğu gibi, uygulamada bu, çoğunlukla askeri gücün askeri olmayan meselelere nasıl getirilebileceğini ele almayı içerebilir ancak prensipte bu, bir askeri çatışmada ekonomik gücün kullanılması konusunda olabilir. Asıl mesele, sektörlerin yeterli özerkliğe ulaşp ulaşmadığı ve bir sektörden diğer bir sektöre dönüştürmenin maliyetinin artık güce güç katamayacak kadar önemli olup olmadığıdır.¹⁰⁸

Örnekler üzerinden yapılan incelemelerde sektörlerin birleştirilmesi konusunda üç hususa ulaşılmıştır.¹⁰⁹

- *Farklı sektörlerdeki güvenlikleştirmeler birbiri ile bağlantılıdır. Güvenlikleştirmenin ana örnekleri arasında, sürdürülebilir bir birleşme için birçok sektörden unsurlar alarak varoluşsal tehditler ve gerekli eylemler üreten konuşmalar yer almaktadır.*
- *Kendi örgütsel ilkeleri ve güvenlik odağı olarak milletlerin kimliği ve devletlerin egemenlikleri gibi, Avrupa Birliği civarındaki farklı güvenlikleştirmeler eşdeğer genel ölçü olarak entegrasyon üzerinde birleşmiş gibi görünüyorlar.*
- *Sadece farklı milli ve siyasi parti kökenliler değişik güvenlikleştirme çeşitleri üretmezler, farklı kurumsal yapılar da konuları ve vurguları itibarıyla farklı güvenlikleştirme modelleri üretirler. Onların uzun dönemli birleşmeye ilişkin farklı durumları ve somut olarak uygulama ve icraya ilişkin farklı sorumlulukları olması nedeniyle bu bir anlam taşımaktadır. Güvenlikleştirici aktörler özellikle de aynı referans nesnelere başvurdıkları zaman fark yaratırlar.*

¹⁰⁸ A.e., s. 188.

¹⁰⁹ A.e., s. 188-189.

Kopenhag Okulu'nun ortaya koyduğu bu yeni analiz çerçevesi AB'nin Güvenlikleştirme Politikalarının Etkisini Bosna-Hersek özelinde 2004-2018 tarihleri arasındaki uygulamaları üzerinden yaptığım bu araştırmada ana kuramsal çerçeveyi oluşturmuştur.

1.2.5. Medeniyetler Çatışması Yaklaşımı

Samuel P. Huntington tarafından 1993 yılında kaleme alınan ve Foreign Affairs dergisinde yayınlanan makalesinde ortaya koyduğu faraziyede “*Soğuk Savaş sonrası ortaya çıkan yeni dünyada mücadelenin esas kaynağının ideolojik ve ekonomik olmayacağı, beşeriyet arasındaki büyük bölünmeler ve hâkim mücadele kaynağının kültürel olacağı*” ifade edilmektedir.¹¹⁰ Milli devletlerin dünyadaki uluslararası ilişkilerin en güçlü aktörleri olmaya devam edeceği, fakat küresel politikanın asıl mücadelelerinin farklı medeniyetlere mensup grup ve milletler arasında meydana geleceği, global medeniyetler çatışmasının küresel politikaya hakim olacağı, medeniyetler arasındaki fay hatlarının geleceğin muharebe hatlarını teşkil edeceği vurgulanmaktadır.¹¹¹

Medeniyetler arasında yaşanacak mücadele, modern dünyadaki mücadele evriminde nihai sayfa olacaktır. 1648 yılında Vestfalya Barışı'yla birlikte oluşan modern milletler sisteminin ilk birbuçuk asrında Batı dünyasındaki mücadeleler idare ettikleri ülkenin topraklarını genişletmek isteyen prenslerle imparatorlar, mutlakiyetçi monarklarla meşrutiyetçi monarklar arasında meydana gelmiş, bu süreçte milli devletler yüzyıllara sâri olarak vücuda gelmiştir. 1789 Fransız İhtilali ile birlikte esas mücadele prensler yerine milletler arasında olmaya başlamıştır. Bu model 1914'te başlayan 1'nci Dünya Savaşının sonuna kadar devam etmiştir. 1917 Rus İhtilali ve ona duyulan tepkiler nedeniyle; millet mücadeleleri önce komünizm, faşizm-nazizm ve liberal ekonomi arasında daha sonra da komünizm ile liberal ekonomi arasında cereyan eden mücadelelere dönüşmüştür. Bu son mücadele türü Soğuk Savaş döneminde iki süper güç arasında cereyan eden mücadelenin ifadesi olmuştur. Bu iki süper güç de yapısal olarak klasik Avrupalı milli devlet yapısında değildi ve kimliklerini kendi ideolojilerinin terimleri ile tarif ediyorlardı.

¹¹⁰ Samuel P. Huntington, **Medeniyetler Çatışması**, Murat Yılmaz (der.) İstanbul, Vadi Yayınları 11. Basım, 2014, s. 23.

¹¹¹ A.e., s.23.

Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte milletlerarası siyaset Batılı görüşünün dışına çıkmış ve Batı ile Batılı olmayan medeniyetler arasında ve Batı dışı medeniyetlerin kendileri arasındaki etkileşim, milletlerarası siyasetin odak noktası haline gelmiştir.

Huntington, iki dünya savaşından sonra ideolojilere göre ikiye bölünen dünyada ülkeleri aslında bloklardaki pozisyonu, siyasi, kültürel veya ekonomik gelişmelerine ait terimlerle değil, bunun yerine kültür ve medeniyetleriyle ilgili terimlerle gruplandırmanın daha anlamlı olduğunu söylemektedir.

Medeniyetten kasıt, kültürel bir varlık olarak, köyler, bölgeler, etnik gruplar, milliyetler, dini gruplar, ...bütün bunların hepsi kültürel çeşitliliğin farklı seviyelerinde ayrı kültürlerle sahiptir. Bir medeniyet insanların kendilerini diğer türlerden ayırt eden yönünden başka, onların sahip olduğu en yüksek kültürel gruplaşma ve en geniş kültürel kimlik seviyesidir. Medeniyet hem dil, tarih, din, adetler, müesseseler gibi ortak objektif unsurlar vasıtasıyla ve hem de insanların subjektif olarak kendi kendilerini teşhis etmeleri suretiyle tarif edilir.¹¹² Bir medeniyet, Batılı, Latin, Amerikan ve Arap medeniyetinde olduğu gibi tek bir milli devleti de ihtiva edebilir. Medeniyetler alt-medeniyet birimlerini ihtiva edebilirler. Batı medeniyeti Avrupa ve Kuzey Amerika gibi iki ana varyanta, İslam, Arap, Türk ve Malezya gibi alt bölümlere sahiptir. Medeniyetler dinamiktir, yükselir ve düşerler, bölünür ve birleşirler.¹¹³

Batılılar, milli devletleri, dünya hadiselerinin başlıca aktörleri olarak düşünmeye eğilimlidirler. Hâlbuki milli devletler, sadece birkaç asırdan beri öyle olmuşlardır. İnsanlık tarihinin daha geniş bir bölümü medeniyetler tarihi olmuştur. Arnold Toynbee'nin "*A Study of History*"'de teşhis ettiği gibi belli başlı 21 medeniyetten, çağdaş dünyada sadece 6 tanesi mevcut olmuştur.

Huntington'a göre, medeniyet kimliği, gelecekte gittikçe artan bir şekilde ehemmiyet kazanacak ve dünya büyük ölçüde, belli başlı yedi veya sekiz medeniyet arasında etkileşimle şekillenecektir. Bunların içine Batı, Konfüçyus, Japon, İslam, Hint, Slav-Ortodoks, Latin Amerikan ve muhtemelen Afrika medeniyetleri giriyor.

¹¹² A.e., s. 25.

¹¹³ A.e., s. 26.

Geleceğin en mühim mücadeleleri, bu medeniyetlerin birini diğerinden ayıran kültürel fay kırıkları boyunca meydana gelecektir.¹¹⁴

Yazar, medeniyetlerin niçin çatışacağı konusundaki tezini altı gerekçeye dayandırmaktadır. Bunlardan birincisi; medeniyetler arasındaki farklılıkların sadece hakiki değil aynı zamanda da esaslı olmasıdır. Bu farklılıklar arasında en mühimi de din yoluyla farklılaşmadır. Bu farklılıklar asırların ürünüdür ve kısa sürede ortadan kalkmayacaktır. Farklılıklar illâ mücadele etmek olmadığı gibi, mücadele de muhakkak şiddet manası taşımaz. Ancak asırlar boyunca en şiddetli ve uzun mücadeleleri medeniyetler arasındaki farklılıklar meydana getirmiştir.

İkinci husus; dünya her geçen gün daha küçük hale gelmektedir. Farklı medeniyetlerin insanları arasındaki etkileşim gittikçe artmaktadır. Bu etkileşim medeniyetler içinde medeniyet şuurunun ve müşterekliklerini geliştirirken diğer medeniyetlerle farklılıkların da anlaşılmasına imkân sağlayacaktır.

Üçüncü husus; dünya çapındaki sosyal değişimler ve ekonomik modernleşme süreci, insanları çok eski mahalli kimliklerden koparmaktadır. Bu kimlik kaynağı olan milli devleti zayıflatmaktadır. Dünyanın çoğu yerinde bu boşluğu doldurmak için din, sık sık “fundamentalist” diye adlandırılan hareketler şeklinde zaman zaman aşırılığa kaçan eylemlerle uygulanmaya konmuştur. Bu hareketler sadece İslam’da değil Batı Hristiyanlığı, Musevilik, Hinduizm ve Budizm içinde de boy göstermektedir.

Dördüncü husus, medeniyet şuurunun gelişmesi Batı’nın iki yönlü rolü tarafından güçlendirilmektedir. Batı bir yandan kudretinin zirvesindedir. Aynı zamanda da ve belki de netice olarak Batılı olmayan medeniyetler arasında ecdat fenomenine dönüş ortaya çıkıyor. Gücünün zirvesindeki Batı, Batılı olmayan yollardan dünyayı biçimlendirmek için gittikçe daha fazla arzu, istek ve kaynağa sahip olan Batı dışı ülkelerle yüz yüze gelmeye başlamıştır. Batı’nın en iyi okullarında eğitim görmüş Batılı olmayan toplumun elitleri, Batılı değerleri sindirmiş ve Batı ile alakalı insanlardır. Batılı olmayan ülkelerdeki elitlerin yerlileşmesi ve Batı’dan uzaklaşması, diğer taraftan Batı kültürünün - çoğunlukla ABD kültürü- tarz

¹¹⁴ A.e., ss. 26-29.

ve alışkanlıklarını Batılı olmayan hak kütelleri arasında popüler hale gelmesi, büyük kitlelerin yumuşak güç kullanılarak etkilenmesine neden olmaktadır.¹¹⁵

Beşinci husus; siyasi ve ekonomik olanlara nispetle daha az değişme istinadı gösteren kültürel hususlar ve farklılıkların uyuşma ve ayrışmaları da bu yüzden onlara göre daha kolaydır.

Altıncı ve son husus ise; ekonomik bölgeciliğin artması, bölgesel çerçevede kalan toplam ticaret oranları 1980 ile 1989 arasında Avrupa’da % 51’den 59’a, Doğu Asya’da % 33’den 37’ye ve Kuzey Amerika’da % 32’den % 36’ya çıkmıştır. Bölgesel ekonomik blokların önemi artmaya devam edecek, başarılı bölgecilik medeniyet şuurunu takviye edecek, diğer yandan da ekonomik bölgecilik ancak müşterek bir medeniyet içinde kök saldıği zaman başarılı olabilecektir.¹¹⁶ Mevcut ekonomik birliktelikler incelendiğinde; Avrupa Topluluğu, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Bölgesi, Asya- Pasifik Ekonomik İşbirliği Forumu gibi topluluklarda ekonomik ilişkileri hızla ilerlemesi ile birlikte kültürel ortaklıklar ve ideolojik farklılıkların bertaraf edilmesi bölge ülkelerini daha çok birbirine yakınlaştırmaktadır.

İnsanlar kimliklerini etnik ve dini terimlerle tanımladıkça, farklı din ve etnik gruplara mensup kişilerle kendileri arasında birbirlerine karşı “biz ve onlar” ilişkisinin var olduğunu muhtemelen göreceklerdir. Kültürel ve dini farklılıklar, siyasi meseleler üzerinden insan hakları, göç, ticaret, iş ve çevreye kadar uzanan farklılıkları meydana getirmektedir. Huntington’a göre ortaya çıkan bu mücadelelerin en önemli nedeni; Batı’nın kendi liberalizm ve demokrasi değerlerini evrensel değerler olarak öne çıkarmak, askeri üstünlüğünü sürdürmek ve ekonomik menfaatlerini artırmak için sarfettiği çabalar, diğer medeniyetlerden aksi yönde mukabeleler gelmesine sebep oluyor. İdeoloji temelinde ittifaklar kurmak ve destek sağlayabilmek imkânı gitgide azaldıkça, hükümetler ve gruplar ortak din ve medeniyet kimliğine müracaat etmek suretiyle destek sağlamaya teşebbüs edeceklerdir.¹¹⁷

¹¹⁵ A.e., s. 28.

¹¹⁶ A.e., s. 29.

¹¹⁷ A.e., s. 30.

Yazara göre medeniyetler çatışması iki seviyede ortaya çıkmaktadır. Micro seviyede mücavir etnik gruplar, medeniyetler arasındaki fay kırıkları boyunca; toprak ve birbirleri üzerinde kontrol kurmak için çok kere medeniyetlere mensup devletler izafi bir askeri ve ekonomik üstünlük uğruna rekabet eder, milletlerarası kurumlar ve üçüncü taraflar üzerinde kontrol kurmak için mücadeleye girişirler.

Huntington'a göre medeniyetler arasında fay kırıkları, Soğuk Savaş döneminde benimsenen siyasi ve ideolojik sınırlarla yer değiştirmektedir. Soğuk Savaş ile ortaya çıkan Demir Perde Avrupa'yı siyasi ve ideolojik ikiye bölmüş, Demir Perde'nin son bulmasıyla bu bölünmüşlük sona ermiştir. İdeolojik bölünme ortadan kalktıktan sonra Avrupa'da, Batı Hristiyanlığı, Ortodoks Hristiyanlığı diğer yanda ise İslâm ile bu coğrafyalar arasında kültürel bölünme yeniden ortaya çıkmıştır.

Yazar tezinde özellikle SSCB'nin dağılması sonrasında, ideolojik olarak daha önce bölünen Doğu Avrupa ile Batı Avrupa arasındaki yeni hatları fay hatları olarak tanımlayarak ortaya koymuş, özellikle dini ve mezhepsel farklılıklardan kaynaklanan ayrışmaların medeniyetlerin bölünmesine neden olduğu, özellikle de eski Yugoslavya gibi birden fazla medeniyetin birlikte yaşadığı coğrafyalarda bu sadece farklılık çizgisi olarak kalmamış, aynı zamanda kanlı bir mücadele çizgisi olarak da ortaya çıkmıştır. Bu husus aslında tez konusuna neden olan ve 1463 yılında Fatih Sultan Mehmet'in Balkanları ve bu kapsamda Bosna Hersek'i Osmanlı İmparatorluğu topraklarına kattığı dönemden itibaren ortaya çıkan dinler arası etkileşimin 500 yıldan fazla bir süre sonra, 20'nci yüzyılın son döneminde ortaya çıkan kültürel ayrışmasının bir tezahürü olarak ortaya çıkmıştır.

Huntington, Batı ile İslam medeniyetleri arasındaki fay kırıkları boyunca cereyan eden mücadelenin 1300 senedir devam etmekte olduğunu, İslâm ve Batı arasındaki etkileşimin, her iki tarafta da bir medeniyet çatışması olarak görüldüğünü ifade etmektedir.¹¹⁸ Hindu bir Müslüman yazar olan M. J. Akbar'ın müşahedesine göre, "Batı'nın bundan sonra karşılayacağı meydan okuma kesinlikle Müslüman âleminden gelecektir. Yeni bir dünya düzeni için mücadele, Mağrib'den Pakistan'a kadar Müslüman milletlerin faaliyet ve tesir sahasındaki bu âlemde başlayacaktır."¹¹⁹ Bernard Lewis'de benzer bir neticeye varmaktadır:

¹¹⁸ A.e., s. 34.

¹¹⁹ A.e., s. 34.

“Hükümetlerin takip ettikleri politikaların ve dava konusu meselelerin seviyesini çok aşan bir halet—i ruhiye ve hareketle yüz yüze geliyoruz. Bu medeniyetler çatışmasından daha az bir şey değildir. Bu; belki irrasyonel ama bizim Judeo-Hristiyan mirasımıza, seküler varlığımıza ve her ikisinin dünya çapındaki genişlemesine karşı, kesinlikle eski bir rakibin tarihî tepkisi(dir)..”¹²⁰

Yazar, yaklaşımında yakın dönem ilişkin olarak; Afrika’da Çad’da, Sudan’da, Bosna Hersek’te Saraybosna’da, Kosova’da Sırp’lar ile Arnavutlar arasında, Dağlık Karabağ’da Azeriler ve Ermeniler arasında, Osetyalılar ve İnguşlar arasında, Orta Asya’da Ruslar ile Müslümanlar arasında yaşanan mücadeleleri örnek göstererek medeniyetler arası mücadelelerin gittikçe artan bir şekilde patlak verdiğini ve dinin etnik kimliklerin yeniden canlanmasını güçlendirdiğini vurgulamaktadır.

Avrasya’da, medeniyetler arasındaki büyük tarihî fay kırıklarının bir kere daha alevlendiğini iddia etmektedir. Bu, Afrika’nın ucundan Orta Asya’ya kadar uzanan hilâl biçimindeki İslâm ülkeleri blokunun hudutları boyunca bilhassa doğrudur. İslâmın kanlı hudutlara sahip olduğunu iddia eden Huntington, şiddetin, Müslümanlar ile Balkanlar’daki Ortodoks Sırp’lar, İsrail’deki Yahudiler, Hindistan’daki Hindular, Burma’daki Budistler ve Filipinler’deki Katolik’lerin kendi aralarında meydana geldiğini belirtmektedir.¹²¹

Yazar tezinde, medeniyet saflaşması, akraba-ülke sendromu ile ilgili olarak bir medeniyete mensup grup veya devletin farklı medeniyetten bir milletle savaşa girdiğinde tabii olarak kendi medeniyetinin diğer üyelerinden yardım bulmaya gayret ettiklerini ifade ederek, özellikle Soğuk Savaş sonrasında yeni işbirliği ve ittifaklar için başlıca temel olarak görülen geleneksel kuvvet dengesi mütalaalarının ve siyasi ideolojilerin yerine alan medeniyet ortaklığı ve “akraba-ülke” sendromundan bahsetmektedir. Bunun için ortaya koyduğu örnekler, Birinci Körfez Savaşı, Bosna-Hersek Savaşı ve Kafkasya’dır.¹²²

Bosna Savaşı özelinde incelendiğinde, Batılı kamuoyunun Sırp’ların elinde ıstırap çeken Boşnak Müslümanlar’a sempati gösterdiği ve desteklediği ifade

¹²⁰ Bernard Lewis, “The Roots of Muslim Rage”, **The Atlantic Monthly**, vol. 266, September 1990, s.60. (Çevrimiçi) <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1990/09/the-roots-of-muslim-rage/304643/>, 10 Ekim 2018.

¹²¹ Huntington, **a.g.e.** s. 36.

¹²² A.e., ss. 36-39.

edilirken, Hırvatların Müslümanlara saldırımları ve bağımsız devlet haline gelen Bosna Hersek'in dağılmasına katkıda bulunmaları karşısında nispeten daha az bir endişe belirtilmiştir. Yugoslavya'daki parçalanmanın ilk safhalarında Almanya, Avrupa Topluluğu'nun diğer 11 üyesini, müstesna bir diplomatik inisiyatif ve ağırlık sergileyerek Slovenya ve Hırvatistan'ı tanıma konusunda kendisini izlemeye ikna etmiştir.¹²³ İki Katolik ülkeye güçlü bir müzaheret sağlamaya yönelik Papa hükmünün bir neticesi olarak, Vatikan Slovenya ve Hırvatistan'ı Topluluk'tan da önce tanımıştır. Avrupa'yı Amerika Birleşik Devletleri izlemiştir. Bu suretle, Batı medeniyetinin önde gelen aktörleri bu dindaşlarının arkasında toplanmışlardır. Bilâhare, Hırvatistan'ın Merkezî Avrupa, diğer Batılı ülkelerden büyük miktarda silâh alacağı resmen bildirilmiştir. Diğer taraftan Boris Yeltsin hükümeti, Ortodoks Sırlara yakınlık gösterecek fakat Rusya'yı Batı'dan vazgeçirmeyecek bir orta yol takip etmeye çalışmıştır. Bununla birlikte birçok parlamenterin dâhil olduğu muhafazakâr ve milliyetçi Rus grupları, Sırları destekleme konusunda daha ileri gidilmediği için hükümete hücum etmişlerdir. 1993'ün başlarında, yüzlerce Rus, Sırp Kuvvetleriyle birlikte hizmet etmiş ve Sırbistan'a verilmiş olan Rus silâhları hakkında haber alınamamıştır.

Öte yandan, İslâmî hükümet ve gruplar da, Boşnakları müdafaya gelmeyen Batı'yı şiddetle tenkit etmişler, başta İranlı liderler olmak üzere İran destekli Lübnanlı gruplar BM silâh ambargosunu ihlâl ederek Boşnaklara silâh ve personel yardımı sağlamıştır. Boşnak kuvvetlerini eğitmek ve teşkilâtlandırmak için gerillalar göndermişlerdir. Suudî Arabistan, 1992'nin sonuna kadar Boşnaklar'a askerî kapasitelerini Sırlar'la mukayese edilebilir ölçüde arttıran silâh ve teçhizat için büyük kaynaklar tedarik etmiştir.¹²⁴

Yazara göre Batı, bugün, diğer medeniyetlerle ilişkisi açısından olağanüstü bir kudretin zirvesindedir. Batının askerî gücü rakipsizdir. BM Güvenlik Konseyi veya IMF'nin aldığı, Batı'nın menfaatlerini yansıtan kararlar, dünya topluluğunun arzularını yansıtıyormuş gibi takdim edilmektedir.

Yazara göre, gelecekte dünya siyasetinin merkezi mihveri, Kishore Mahbubani'nin tabiriyle, "Batı ile geriye kalanlar" (The West and The Rest)

¹²³ A.e., s.38.

¹²⁴ A.e., s. 39.

arasındaki bir mücadele ve Batılı olmayan medeniyetlerin Batılı güç ve değerlere verdiği karşılıklar olacaktır. Bu karşılıklar, umumiyetle, şu üç halden biri veya her üçünün bir terkibi olacaktır: Uç bir durumda, Burma ve Kuzey Kore gibi Batılı olmayan devletler, Batı'nın 'fesat' tesirinin kendi toplumlarına sirayetini engellemek için izolasyon tavrı izlemeye ve fiiliyatta Batılı hakimiyetindeki global topluluğa katılmama yolunu seçmeye teşebbüs ederler. Ancak, bu yolun maliyetleri yüksektir ve sadece birkaç devlet, münhasıran bu yolu takip etmiştir. Milletlerarası ilişkiler teorisindeki "kervana katılma" (band-wagoning) görüşüne tekabül eden ikinci alternatif, Batı'ya katılmak ve onun değer ve müesseseleri muhafaza ederken, Batılı olmayan diğer toplumlarla Batı'ya karşı işbirliği yaparak, iktisadî ve askerî güç toplayarak Batı'yı "dengeleme" yani Batılaşmadan modernleşmeye çalışmaktır.¹²⁵

Huntington, gelecekte, insanlar kendilerini medeniyete göre tefrik ettikçe Sovyetler Birliği ve Yugoslavya gibi farklı medeniyetlere mensup çok sayıda kavmi bünyesinde barındıran ülkeler parçalanmaya namzet olduklarını söylemektedir. Bu tür bir bölünmenin en aşikâr ve prototipik örneğini *Türkiye* teşkil etmektedir. Türkiye, AT'nin bir üyesi olmayacağını ifade eden Huntington; gerçek sebebinin Cumhurbaşkanı Özal'ın dediği gibidir: "Biz Müslümanız, onlar (ise) Hristiyanıdır ve fakat bunu dile getirmiyorlar." Mekke'yi reddettikten ve ardından Brüksel tarafından reddedildikten sonra, nereye bakar Türkiye? Cevap, Taşkent olabilir." Sovyetler Birliği'nin yok olmasının, Türkiye'ye Yunanistan sınırlarından Çin'e kadar yedi ülkeyi çevreleyen ve yeniden hayat bulan bir Türk medeniyetinin lideri olma fırsatını verdiğini, Batı tarafından teşvik edilen Türkiye'nin bu yeni kimliği benliğine kazımak için hareketli çabalar sarfettiğini söylemektedir.¹²⁶

Yazara göre bölünük bir ülke, medeniyet kimliğini yeniden tanımlamak için üç şartı yerine getirmelidir. Birincisi, o ülkenin siyasî ve ekonomik seçkinleri bu hareket hususunda umumiyetle taraftar ve hevesli olmalı, ikincisi, kamuoyu, söz konusu yeniden tanımlama konusunda uygun davranmaya istekli olmalıdır. Üçüncüsü ise, alıcı konumda bulunan medeniyetteki hâkim gruplar bu medeniyete girmeyi hedefleyen ülkeyi benimsemeye istekli olmalıdırlar.¹²⁷

¹²⁵ A.e., s. 43.

¹²⁶ A.e., s. 43-44.

¹²⁷ A.e., s. 46.

Sonuç olarak; Huntington'un bu tezi özetle şu hipotezleri ileri sürmektedir. Medeniyetler arasındaki farklar ciddî ve mühimdir; medeniyet şuuru artmaktadır; medeniyetler arası mücadele, hâkim global mücadele tarzı olarak ideolojik ve diğer mücadele biçimlerinin yerine geçecek; tarihî olarak Batı medeniyeti içerisinde oynanıp bitmiş bir oyun olan milletlerarası münasebetler artan bir biçimde Batılılaşmışlıktan çıkacak ve Batılı olmayan medeniyetlerin, basit objeleri değil aktörleri olduğu bir oyun haline gelecek; milletlerarası sahada başarılı siyaset, güvenlik ve ekonomi müesseseleri medeniyetler arası olmaktan ziyade, muhtemelen medeniyetler içerisinde gelişecek; farklı medeniyetlere mensup gruplar arasındaki mücadeleler, aynı medeniyete mensup gruplar arasındaki mücadelelerden daha sık, daha kuvvetli ve daha şiddetli olacak; farklı medeniyetlere mensup gruplar arasındaki şiddetli mücadeleler global savaflara yol açabilecek en muhtemel ve en tehlikeli tahrik kaynağıdır; Dünya siyasetinin hâkim mihrakı "Batı ile geri kalanlar" arasındaki münasebetler olacak, Batılı olmayan bazı bölünük ülkelerdeki elitler memleketlerini Batı'nın bir parçası yapmaya uğraşacaklar fakat bunu başarma konusunda ekseriya büyük engellerle karşılaşacaklar; orta vadeli gelecekte, merkezî mücadele mihrakı Batı ve muhtelif İslâmî-Konfüçyen devletler arasında vücut bulacaktır. Bu, medeniyetler arasındaki çatışmaların arzulanır bir şey olduğunu anlamına gelmemektedir.

Bununla birlikte, şayet bunlar makûl hipotezlerse bunlardan Batı politikasına dair çıkarılacak neticeleri gözden geçirmek gerekiyor. Bu neticelerin, kısa vadeli üstünlük ve uzun vadeli uzlaşma arasında ikiye ayrılması iyi olur. Açıkça ortadadır ki, kısa vâdede Batının menfaatine olan şey, kendi medeniyeti içinde, bilhassa Avrupai ve Kuzey Amerikan unsurları arasında daha büyük bir birlik ve dayanışmayı ilerletmek; kültürleri Batı'nınkine yakın Doğu Avrupa ve Latin Amerika'yı Batı toplumlarına katmak; Rusya ve Japonya ile işbirliğine dayalı yakın ilişkileri geliştirmek ve sürdürmek; medeniyet arasındaki mahallî mücadeleleri büyük savaflara dönüştürecek kışkırtmaları önlemek; Konfüçyen ve İslâmî devletlerin askerî kapasite azaltımını hafifletmek ve Doğu ile Güneybatı Asya'daki askerî süperliğini devam ettirmek; Konfüçyen ve İslâmî devletler arasındaki farklılık ve ihtilâfları kullanmak olarak ifade edilebilir.¹²⁸

¹²⁸ A.e., ss. 50-51.

Huntington, medeniyetler çatışması kapsamında Bosna Savaşı'nda, Batı'nın başlangıçta yaşanan olaylara kayıtsız kalmasını uygarlıklar çatışması çerçevesinde değerlendirirken, Müslüman ülkelerin Batılı ülkeleri çifte standart uygulamakla suçlamalarını siyasi realiteye aykırı olarak kıymetlendirmektedir. Huntington'a göre "çarpmış uygarlıklar dünyası kaçınılmaz olarak çifte standartlar dünyasıdır". Aslında dış politikada çifte standart kullanma durumu Huntington'un tezinin aksine ekonomik ve politik çıkarlar nedeniyle olmuştur. Batı uygarlığının dayandığı temeller üzerinden çifte standart uygulanması Batı Uygarlığının sorgulanmasına yol açacaktır.



İKİNCİ BÖLÜM

YUGOSLAVYA SOSYALİST FEDERAL HALK CUMHURİYETİ'NİN ÇÖKÜŞÜ VE ULUSLARARASI ORTAM

2.1. Yugoslavya Sosyalist Federal Halk Cumhuriyeti'nin Çöküşü

2.1.1. Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti, Tito'nun Yugoslavyası

20.yy.'da milyonlarca kişinin ölümüyle ve Avrupa'nın tamamen yıkılmasıyla sonuçlanan iki dünya savaşından, 2'nci Dünya Savaşı'nın ortaya çıkardığı sonuçların en önemlilerinden birisi de Mareşal Tito'nun liderliğini yaptığı Partizanlar'ın galibiyeti sonucunda Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti (YFHC)'nin Kasım 1945'te kurulması olmuştur. Yeni kurulan devletin Ocak 1946'da ilan edilen anayasası beş Yugoslav milletini¹²⁹ tanımakta idi. Anayasa tarafından tanınan bu beş millet sırayla; Sırp, Hırvatlar, Karadağlılar, Makedonlar ve Slovenler'di. Bu milletler arasında yer almayan Bosnalı Müslümanlar daha sonra Yugoslavya'yı oluşturan altı kurucu cumhuriyetten birisi olarak ilan edilmiştir.

Yugoslavya savaştan Balkanlar'ın en güçlü devleti olarak ortaya çıkmıştı ve bu pozisyonunu da Komünist Kamp'ta¹³⁰ etkin bir rol oynayarak göstermek istiyordu. Ancak Yugoslavya'nın bu niyetinden ve yaptığı bölgesel faaliyetlerden rahatsız olan Sovyet Rusya'nın bunu sık sık dile getirmesi üzerine iki ülke arasındaki ipler gerilmiş ve zamanla ciddi bir krize neden olmuştur. 28 Haziran 1948'de Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkarılması sonuçlanan süreç sonrasında, Yugoslavya bazı sosyal bilimciler tarafından Titoizm olarak adlandırılan kendine özgü bir Komünizm modeli yaratmıştır. Bu modeldeki iki temel ilke; ekonomide öz-yönetim ve dış ilişkilerde bağılantısızlık idi.¹³¹

¹²⁹ Yugoslavya Federal Halk Cumhuriyeti'ni kuran milletler Anayasa'da Cumhuriyeti kuran Slav halklarıdır. Milliyetler ise Macarlar ve Arnavutlar başta olmak üzere YFHC'de yaşayan diğer Slav ve Slav olmayan etnik gruplardır. (Çevrimiçi) https://www.wikizero.pro/index.php?q=aHR0_cHM6Ly9lbj53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvU29jaWFsaXN0X0ZlZGVyYWxfUmVwdWJsaWNfb2ZfWXVnb3NsYXZpYQ. 15 Eylül 2018.

¹³⁰ Kominform, Eylül 1947'de Komintern'in yerine kurulmuş; SSCB, Polonya, Bulgaristan Romanya, Çekoslovakya (Çekya), Macaristan ve Yugoslavya arasında işbirliğini geliştirmeye yönelik bir forum niteliğini taşımıştır. SSCB bu formu etkin bir dış politika aracı olarak kullanmıştır.

¹³¹ Çift Kutuplu Dünya'da Bir Bağılantısız Örneği: Tito Dönemi Yugoslavyası, (Çevrimiçi), https://www.academia.edu/5458913/%C3%87ift_Kutuplu_D%C3%BCnya_da_Bir_Ba%C4%9Flant%C4%B1s%C4%B1z_%C3%96rne%C4%9Fi_Tito_D%C3%B6nemi_Yugoslavyas%C4%B1, 15 Ekim 2018.

Tito tarafından sosyalizmin daha yüksek bir modeli olarak tanımlanan öz-yönetimde, devlet iktisadi teşebbüsleri ve işçi konseylerini işçilerin kendileri yönetecektir. Üretim araçlarını oluşturan tüm “sosyal mal” statüsündeki işletmeleri işçi konseyleri işletecek, bu model sayesinde ‘devlet ortadan kalkacaktı’. Ancak devlet hiç ortadan kalkmamıştır.

Sosyalist bir ekonomi oluşturulan Yugoslavya’da Bosna iki önemli nedenden dolayı ağır sanayinin merkezi olarak seçilmiştir. İlki, sahip olduğu mineraller ve suyun bolluğu nedeniyle ağır sanayi için ideal imkânlar sunmakta idi. Diğeri ise Yugoslavya ordusu için, ülkenin coğrafi olarak ortasında, dağlık ve ormanlık yapısı ile ülke toprakları işgal edilmek istendiğinde en güvenli bölge olma niteliği taşımakta idi. Ülkenin askeri savunma endüstrisinin burada kurulmasına karar verildi. Mareşal Tito’nun yapımını herkesten 25 yıl gizlediği sığınak tipi harp karargâhı, silah depoları ve silah/mühimmat imalathaneleri bu coğrafyada inşa edildi.

Ekonomide öz-yönetimi benimseyen, dışişlerinde bağlantısızlık ilkelerini uygulayan Yugoslavya, 1953’te Stalin’in ölümüyle Sovyetler Birliği ile ilişkilerini normalleştirme sürecine sokmuş olmasına rağmen, günden güne III. Dünya ülkeleri ile yakınlaşmaya başlamıştır. Hindistan ve Mısır gibi ülkelerin de yer aldığı bağlantısızlar hareketine katılımı 1955 Bandung Konferansı ile olmuştur.¹³² Bu hareket sayesinde dünya siyasetinde özel bir rol sahibi olurken, diğer yandan Sovyet Bloğundaki ülkelerden kolay olarak ayırt edilebilir sosyalist ülke haline gelmiştir. Bağımsızlar hareketinden en fazla fayda sağlayan grup Bosnalı Müslümanlar olmuştur. Bağlantısızlar hareketine bağlı olan ülkeler daha ziyade müslüman ülkeler olduğundan diplomatik görevlerde bulunan Bosnalı Müslümanlar bu ülkelerin desteğini kazanmışlardır.

Yugoslavya’yı yönetenler 1950’li ekonomik gelişime önem verirken, etnik ayrımcılık ve milliyetçilik fikrinin gelişmesine yerine Yugoslavyacılık düşüncesini geliştirmeye ve yerleştirmeye çalışmışlardır. Yugoslavya Komünist Partisi (YKP)’nin iki önemli misyonu vardı. Bunlar proletarya devrimini güçlendirmek ve bunu yaparken kitlelerin sosyalist bilincini temsil etmektir. Yugoslavyacılık’a vurgu

¹³² Endonezya’nın Bandung kentinde 18-24 Nisan 1955’te toplanan ve o dönem yeni bağımsızlığını kazanan Asya-Afrika devletlerini bir araya getiren konferanstır. Bağlantısızlar Hareketinin bir parçasıdır. Bu hareket, başlangıçta düşünüldüğü gibi, bir Asya-Afrika hareketi olmamış, bunun yerine, daha geniş çapta olmak üzere, milletlerarası politikada bir "Bağlantısızlık" (Non Alignment) yani hiçbir bloka veya askeri ittifaka bağlı olmama akımı ortaya çıkmıştır.

yapılırken milli dil ve kültürlerin tehdit altında olduğu anlamına gelmemeli, milli kimlik ve bağlılıkların yanı sıra Yugoslavya kimliğinin oluştuğu gerçeğinin kabul edilmesini sağlamaktı.¹³³ Ancak zaman içerisinde yöneticilerin Yugoslavyacılık anlayışına giderek daha fazla önem vermeleri halkın tepkilerine neden olmuş ve bir süreliğine de olsa geri adım atmalarına neden olmuş ve 1961 nüfus sayımında Müslümanlar'a kendilerini etnik anlamda tanımlama hakkı verilmiştir.

1960'lı yıllarda Yugoslavya'da yaşanan ciddi ekonomik durgunluk nedeniyle merkeziyetçiliği savunanlar ile liberaller arasında yaşanan büyük çekişmeden liberaller galip çıkmış, ekonomik reformlar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Yapılan tüm reformlara rağmen halk mutlu olmamıştır. 1968 yılı yaz aylarında Belgrad Üniversitesinde öğrencilerin greve giden işçilerle yaptığı gösteriler ve protestolar kısa sürede federasyonu oluşturan diğer cumhuriyetlerin başkentlerine ve özerk bölgelere yayılmıştır. Kosova'da yapılan ve diğer bölgelerden farklı olan gösteriler nüfusun çoğunluğunu oluşturan Arnavutlar tarafından eğitimin kendi dillerinde yapılması ve Kosova'ya da federasyonu oluşturan diğer birimlere verilen cumhuriyet statüsünün verilmesi gibi etnik eğilimli bir şekil almıştır.

Benzer şekilde Bosnalı Müslümanlar'da ülkenin tümünü etkileyen bu gelişmelerin dışında kalması söz konusu olamazdı. Bir grup genç Müslüman akademisyen, komünistlerle birlikte olup Müslümanlar'ın ayrı bir millet olarak tanınmasını talep ettiler. 1963 Anayasası'nda kesin bir çözüm bulunamayan bu sorun, 1968'de Bosna Komünist Birliği (BKB)'nin Müslümanları ayrı bir millet olarak tanıması ve 1971'deki nüfus sayımında kendilerini ayrı bir millet olarak tanımlama hakkını elde etmeleri ile kısmi bir çözüm bulunmuş ve nihayetinde 1981 yılında Bosnalı Müslümanlar Yugoslav devleti tarafından ayrı bir millet olarak tanımlanmıştır.

Aslında Yugoslavya'nın büyük bir bölümünde yaşanmakta olan huzursuzluk hali Hırvatistan'da milli bir hareket olarak ortaya çıkmış, zaman içerisinde bir kitle hareketine (MASPOK¹³⁴) evrilmiştir. Nisan 1970'te YKP'nin cumhuriyetleri ve

¹³³ Leslie Benson, **Yugoslavia: A Concise History**, New York, Palgrave, 2004, p.101.

¹³⁴ Hırvat Baharı (Hırvatça MASPOK kitle hareketi) 1960'lı yılların sonunda Sosyalist Federal Yugoslav Cumhuriyeti'nden ekonomik, kültürel ve politik reformlar isteyen, Hırvat Sosyalist Cumhuriyeti için daha fazla haklar talep eden Hırvatistan Komünistler Birliğinin ortaya koyduğu kültürel ve politik harekettir. 1971 yılında Yugoslav otoriteler bu hareketi kuvvet kullanarak bastırmıştır.

egemenlikleri “federal kurumların yetkilerine ihtiyaç duyulmayan tüm ilişkilerde” tanıma kararı “Hırvat Baharı”na yol açmıştır.¹³⁵ Yugoslavya Devlet Başkanı Tito’nun Hırvat milli hareketini sert biçimde bastırmasına rağmen Hırvat milliyetçiliği ortadan kaldırılamamış, 1980’lerin ortalarına kadar yeraltından faaliyetlerini sürdürmüştür.

1974 yılında Tito Yugoslavya’nın dördüncü Anayasasını ilan etmiştir. Bu anayasa önemli değişiklikleri de beraberinden getirmiştir. Siyasal alanda önemli değişiklikle Sırbistan’a bağlı Kosova ve Voyvodina eyaletlerinin statüleri değişmiş, bu iki eyalete federasyondan ayrılma ve cumhuriyetlerin sahip olduğu hakların aynıları verilmiştir. Diğer taraftan dokuz üyeden oluşan devlet başkanlığı konseyinde birer temsilcileri olacaktı.

Yeni anayasanın getirdiği değişiklikler ülkede radikal bir adem-i merkeziyetçiliğe yol açmıştır. YKP organları ve federal hükümet güçlerini ve yetkilerini kaybederken cumhuriyetler ve eyaletler birer devlet gibi faaliyet göstermeye başlamış, her bölgedeki siyasi parti örgütleri ve iktisadi teşebbüsler günden güne güçlenmiştir. Özellikle ekonomik anlamda kurucu cumhuriyetler arasındaki rekabet artmış, Sırbistan, Slovenya ve Hırvatistan gibi ekonomik olarak avantajlı bölgeler ile ekonomileri iyi olmayan Bosna ve Makedonya arasındaki uçurum iyice derinleşmiştir.¹³⁶

Yugoslavya bu yeni sistemi etkin bir şekilde uygulamaya çalışırken Ekim 1973’den itibaren Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü (OPEC)’ne üye ülkelerin petrol fiyatlarını artırmalarıyla patlak veren kriz neticesinde petrol ürünlerine olan bağımlılığı nedeniyle olumsuz etkilemiş, enflasyon ve dış borcunun artmasına neden olmuştur. Ülke ekonomisini büyük krize sokan bu gelişme ülkenin hayat standartlarını iyice düşürmüş, bir kaç yıl sonra rol fiyatlarında ikinci bir artış ekonomik krizi daha da derinleştirmiş, Avrupa ülkelerinin Yugoslav mallarına olan talebin azalması, turizm gelirlerinin düşmesi de ülkenin 1980’li yıllarda ülkenin büyük bir istikrarsızlığa sürüklenmesine neden olmuştur.

¹³⁵ N. Aslı Şirin Öner, **Dram Sonrası Bosna Mültecilerin Geri Dönüşü Üzerine Bir Alan Araştırması**, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2013, s.35.

¹³⁶ A.e., s.36.

2.1.2. Yugoslavya Sosyalist Halk Cumhuriyeti'nin Parçalanması ve Bosna Hersek'in Bağımsızlığının İlan Edilmesi

Mayıs 1980'de Yugoslavya kurucusu ve efsanevi lideri Tito'yu kaybetmiş ve bir devir kapanmıştır. Tito'nun ölümünün ardından ülkenin içine düştüğü ekonomik ve siyasi kriz, ülkeyi istikrarsızlığa sürüklemekle kalmamış ve parçalanarak sonunun gelmesine de neden olmuştur.

Ülkenin 1980'li yıllardaki çöküşü ve müteakiben parçalanmasına ilişkin pek çok açıklama mevcuttur. Bunlardan ilki Tito'nun liderliği ile ilgilidir. Ülkeyi bir arada tutmak onun karizmatik liderliği sayesinde olmuştur. İkinci açıklama da ise yönetime vurgu yapılmaktadır. Birbirinden farklı siyasal kültüre sahip ve tarih boyunca birbirine karşı düşmanlık besleyen etnik toplulukları komünist bir diktatör yönetimi altında bir arada yaşamaya zorlanmış olmalarıdır. Bu iki açıklamada da Yugoslavya'nın çöküşüne neden olan hususlar şunlardır¹³⁷;

- *Tito ve onun liderliğini yaptığı yönetimin kurmuş olduğu sistemin onun ölümünden sonra ciddi olarak sorgulanması,*
- *Özellikle petrol fiyatlarının artışı ile 1970'li yılların ortasında başlayan ve 1980'li yıllarda şiddetlenen ekonomik krizin öz-yönetimin itibarını yitirmesine neden olması,*
- *Federasyonda ekonomik açıdan daha gelişmiş bölgelerde sisteme karşı oluşan tepkinin milliyetçilik düşüncesiyle birleşmesi.*

Tito'nun ölümüyle birlikte ülkede yaşanan büyük sorunların başında 1974 Anayasa'sının ortaya koyduğu sistemin nasıl çalıştırılacağı yer almıştır. Tito ve yakın mesai arkadaşı Kardel'in hayatlarının son anına kadar etkin olarak tek söz sahibi oldukları sistemi aynı etkinlikle doğru ve etkin şekilde çalıştırmak kolay değildir.¹³⁸ Yapılan yeni düzenlemeler ile YKP etkinliğini önemli ölçüde yitirmiş ve örgütsel anlamda birlik ve beraberlik içinde bir parti olma özelliğini yitirmiştir. Üstelik Tito ölümünden önce kendi sistemini yürütebilecek bir halef de tayin etmemiştir. Ayrıca federal yönetim kurucu cumhuriyetler karşısındaki gücünü her geçen gün yitirince siyasi çöküşe doğru bir gidiş olmuştur.

¹³⁷ Öner, **a.g.e.**, s.37.

¹³⁸ Yugoslavya'nın kuruluşunda sadece Tito yoktur. Kardel, Cilas, Ranković de kurucular arasında yer almaktadır. Zaman içinde Cilas ve Ranković federal yönetimle ters düştükleri için YKP'den tasfiye edilmişlerdir. Kardel ise Tito'nun ölümünden hemen önce hayatını kaybetmiştir. (Benson, 2004)

Ülkenin çöküşüne ve parçalanmasına neden olan diğer önemli bir faktör ise, 1970'lerin ortalarında başlayan ve 1980'lerde etkisini artıran ekonomik krizdir. Artan dış borçlar ve enflasyon karşısında alınan önlemlerin yetersiz kalması Yugoslavya'yı da IMF'nin eline düşürmüştür. IMF'nin koyduğu katı kurallar ve artan fiyatlara rağmen ücretli maaşlarında artış olmaması ve sürekli artan enflasyon halk arasında büyük bir umutsuzluk ve huzursuzluk yaratmıştır. Saraybosna 'da yapılan 1984 Kış Olimpiyatları ülkeye biraz para girişi sağlamış ancak ekonomik krizin derinleşmesine mani olamamıştır.

Ülkenin yaşadığı istikrarsızlıklara katkı sağlayan diğer önemli bir faktör de Kosova'da yoğunlaşan etnik milliyetçilik akımı idi. Tito'nun ölümünden kısa bir süre sonra Mart 1981 ayında Arnavut tarih profesörü Ahmet Malloku'nun tutuklanması üzerine Priştine Üniversitesi'nde öğrenciler tarafından başlatılan gösteriler siyasi bir boyut kazanarak 26 Mart'ta o dönemde greve giden işçilerle birlikte büyük bir protesto yürüyüşüne dönüşmüştür. Kosova'nın bağımsızlığının da talep edildiği gösteriler Arnavutların yoğun olarak yaşadığı Makedonya ve Karadağ'a da sıçramıştır. İki yıl süren asayiş sorunu Yugoslavya Ordusunun müdahale etmesine rağmen tam olarak ortadan kaldırılamamıştır.¹³⁹

1980'li yılların başından itibaren Yugoslavya'da yaşanan bunalım her geçen gün daha da şiddetlenirken YKP sözcüleri bunu bir süre reddetmişler, ancak 1983 yılına gelindiğinde ilk kez parti ileri gelenleri ülkedeki krizi ifade etmek zorunda kalmışlardır. Özellikle 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren federasyona bağlı cumhuriyet yönetimlerindeki seçkinler tarafından, yaşanan bunalımdan ülkeyi çıkarabilmek üzere geliştirdikleri yeni stratejiler ortaya konmaya ve tartışılmaya başlamıştır. Zira YKP Yugoslavya kamuoyunda meşruiyetini, itibarını ve öncülük misyonunu çoktan kaybetmiştir.

Ülkeyi ekonomik ve siyasi bunalımdan kurtarmak adına cumhuriyetlerdeki seçkinler tarafından geliştirilen stratejiler üç ana grupta toplanabilir.

- *Sırp Komünist Birliği lideri Milošević'in ortaya koyduğu milliyetçiliğe dayanan stratejisi,*
- *'Asimetrik Federalizm' ve Rekabetçi Çoğulculuğa dayanan Sloven stratejisi,*

¹³⁹ Öner, a.g.e., s.39.

- *Yugoslavya Federal Hükümetinden Markoviç'in piyasalaştırma programını temel alarak geliştirdiği stratejisi.*¹⁴⁰

Miloşeviç'in ortaya koyduğu Sırp stratejisinin kaynağını 1981 yılında Kosova'da başlayan Sırp ayaklanmasından beridir güçlenen Sırp milliyetçiliği oluşturmakta idi. Sırlar 1974 Anayasası ile ortaya konan yeni yönetim sistemden, ekonomik ve siyasi alanlardaki gelişmelerden memnuniyetsizlikleri yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardı. 1986 yılı Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti'nin parçalanması süreci için kritik bir yıl olmuştur. Sırp Bilimler ve Sanat Akademisi (Serb Academy of Sciences and Arts) (SANU)'nin yayınlamış olduğu Memorandum (muhtıra)'da¹⁴¹ Sırp Milliyetçiliğinin giderek büyüyen kızgınlığı çarpıcı bir dille ifade edilmiştir. Bir yıl sonrasında Miloşeviç'in Sırbistan Devlet Başkanı olarak seçilmesi damgasını vurmuştur. Miloseviç, Tito yönetiminden hoşnut olmayan Sırp halkını ve Sırp Milliyetçiliğini kullanarak gücünü sağlamlaştıracığını ve artıracığını biliyordu.

Miloşeviç'in tutum ve davranışlarından rahatsız olan Yugoslavya'nın komünist liderleri onun görüşlerini sert bir biçimde eleştirmeye başlamıştır. Net düşüncelere sahip olmadığı iddia edilen Miloşeviç, ünlü Sırp ekonomi ve siyaset uzmanlarından oluşan bir grup yardımıyla önce ekonomik iyileştirmeye yönelik bir reform stratejisi taslağı hazırlamış, müteakip yıl da siyasi alanda ülkenin yeniden örgütlenmesine yönelik geniş çaplı bir öneri sunmuştur.

İkinci reform stratejisi, Yugoslavya'nın en zengin ikinci cumhuriyetinden birisi olan Slovenya tarafından, Miloşeviç'in liderliğine ve düşüncelerine tepki olarak ve Slovenya'nın kendi iç gelişmeleri de dikkate alınarak hazırlanmıştır. Slovenlerin ileri gelenleri ve halk federal fonların daha fakir ve az gelişmiş bölgelere gönderilmesine karşı çıkmaktaydı. Federal bütçeye katkısı her yıl %25'ten fazla idi. Bu şikâyetler entellektüel zümre ve öğrenciler arasında giderek büyüyen bir siyasal huzursuzluk yaratmıştır.

¹⁴⁰ Çikotiç, **a.g.e.**, ss.73-79.

¹⁴¹ A.e., ss.73-74. "Memorandum'un başlığı, Yugoslavya'da Gerçek Sosyal Konular hakkında Sırp Bilim ve Sanat Akademisi Akademisyenleri Grubu- 1986, Mutabakat, Büyük Sırbistan'ın geleneksel hedefinin geçerliliğini koruduğunu ve ulusal bir manifesto ile siyasi bir program sunduğunu ilan etmiştir. Bu amaç bütün Sırları tek bir Sırp milli devleti olarak birleştirerek başarılacaktı... ve Sırp halkının ulusal bütünlüğünün tam doğrulanması, cumhuriyetin ya da yaşam bölgesinin ne olursa olsun tarihi ve demokratik hakkı olarak görülmüyordu."

Oldukça farklı ve radikal bir strateji olan reform perspektifi etno-bölgesel özellik taşıyan Sloven davasını ön plana çıkarma isteği ve çoğulculuğun giderek büyümesini yansıtmakta idi.¹⁴² Strateji iki ilkeyi temel alıyordu; “asimetrik federasyon ve rekabetçi çoğulculuk anlayışı. Asimetrik federasyon, federasyonda yer alan her cumhuriyetin güç paylaşımı ve dağılımı meselesini kendi şartlarına göre merkezi hükümetle müzakere edeceği bir düzenleme”dir.¹⁴³ Milošević, Slovenya’nın ortaya koyduğu bu asimetrik federasyon fikrine Yugoslavya’nın parçalanmasının yolunu açabileceği gerekçesi ile şiddetle karşı çıkmıştır.

Rekabetçi çoğulculuk anlayışında ise, YKP bölgesel partilerle (cumhuriyetlerde bulunan KB ler ile) eşit şartlarda rekabet etmeye başlamalıydı. Slovenya’daki komünist liderlik YKP’nin işleyişini eleştiriyordu. Parti içinde kararların çoğunluğun oyuyla alınmasına karşıydılar.

Sırbistan ve Slovenya’nın reform teklifleri ülkenin tamamına hitap etmediği için uygulanması pek mümkün görünmemekte idi. Yugoslav Federal Hükümeti Başbakanı Markoviç tarafından Yugoslavya’nın tümü için bir uygun bir reform programı hazırlanarak tek yetkili makam olan federal hükümet tarafından uygulanması en doğru yöntem olacaktı. Bu arada Kosova ve Voyvodina’nın özerkliğinin kaldırılmasına yönelik anayasa değişiklik önerisi Sırbistan Parlamentosu tarafından kabul edilmişti.

Markoviç, iyi bir teknokrat olarak bir yandan siyasi anlamda çözüme yönelik arayışlar içerisine girerken bir yandan da piyasa reformunu gerçekleştirmek ve ülkenin en önemli sorunu olan gitgide şiddetlenen ekonomik sorunlara ilişkin reform programı hazırlıklarına başlamıştır. Siyasal alanda çözüm için sosyalizmin bırakılmalı ve yerine piyasa ekonomisi getirilmeliydi. Karşılaştığı en büyük sorun, siyasetçilerin ekonomik konularda uzlaşmasına rağmen siyasi konularda hiçbir uzlaşa olmamasıydı. Bu nedenle federal hükümet ekonomik reform çalışmalarına öncelik vermiş ancak ekonomik iyileştirme çabalarından sonuç alamamıştır.

Yugoslavya için tırmanan krizin ülkenin kanlı bir şekilde dağılmasına giden yolda ilk önemli adım, Sırbistan Meclisinde Kosova ve Voyvodina’nın

¹⁴² Lenard. Cohen, **Broken Bonds: Yugoslavia’s Disintegration and Balkan Politics in Transition**, The USA, Westview Press, 1995, s.62.

¹⁴³ Cohen, **a.g.e.**, s.63.

özerkliklerinin kaldırılmasına yönelik anayasa değişikliği önerisinin Mart 1989’da kabul edilmesi olmasıdır. Bu iki bölgenin özerkliği kalkınca Federal Devlet Başkanlığı Konseyi’ndeki oy hakları Sırbistan’a geçmiş ve sekiz üyelik konseyde üç oya sahip olan Sırbistan diğer cumhuriyetlere oranla daha güçlü bir konuma geçmiştir.

İkinci önemli adım, 28 Haziran 1989’da 1’nci Kosova Meydan Savaşının 600. yıldönümünde Gazi Mestan’da yaklaşık bir milyon Sırp’a hitaben yaptığı konuşmada Milošević’in “nihayet Sırp Krallığı’nın kutsal mekânlarına döndüğü¹⁴⁴ müjdesini verirken, “600 yüzyıl sonra bugün, savaşlar ve kavgalarla uğraşıyoruz, bunlar silahlı savaşlar değiller, ancak bu henüz göz ardı edilemez.“ Bu konuşmayı Çikotiç “*Miloseviç, bu konuşmayı toprak taleplerini ifade etmek ve yaklaşmakta olan savaş seferlerini duyurmak için kullandı. Deklarasyonlar, manipülasyonlar ve propaganda, Sırp olmayanların olası direnişini engellemek için Milošević’i ortak devletin bir koruyucusu olarak tanımlamak için kullanıldı.*” şeklinde yorumlamaktadır.¹⁴⁵

Slovenya Milošević’in Yugoslavya’yı tekrara üniter devlet haline getirme çabalarından kendini korumak amacıyla; 1989’un Eylül ve Ekim aylarında Slovenya Meclisi’nde federasyondan ayrılma kararını da içeren bir takım anayasal değişiklikler yaparak en azından federasyon içinde Slovenya’nın pozisyonunu güçlendirmeye çalışmıştır.¹⁴⁶ Bu duruma hoşgörüle yaklaşmayan Milošević, Slovenya’yı da dize getirmek ayrıca YKP’nin akibetini görüşmek amacıyla, olağanüstü biçimde YKP’yi ondördüncü kongreyi yapmaya çağırmıştır. Partinin geleceğine dair bir uzlaşmaya varma ihtimalinin çok zayıf olduğu görüşmelerde, önerilerin kabulü için bile gerekli olan oyların yarısı bile elde edilemediği için Milošević’e kızgın olan Sloven delegasyonu toplantıyı terk etmiştir.¹⁴⁷ Kısa bir süre sonra Hırvat Delegasyonunun da ayrılması ile YKP dağılmıştır. Bu durum her cumhuriyette farklı partilerin kurulmasına neden olmuştur.

Bu başarısız Ondördüncü Kongre’den sonra hemen hemen tüm cumhuriyetlerde çok partili seçimlerin yapılmış, Hırvatistan’da Franyo Tujman

¹⁴⁴ Benson, **a.g.e.**, s.153.

¹⁴⁵ Çikotiç, **a.g.e.**, s. 75.

¹⁴⁶ Benson, **a.g.e.**, s. 155.

¹⁴⁷ Çikotiç, **a.g.e.**, s. 76

liderliğindeki Hırvat Demokratik Birliği, Slovenya’da Milan Kučan liderliğindeki Sloven Demokratik ittifakı, Sırbistan, Karadağ ve Makedonya’da ise Komünist Birlikleri’nin eski liderleri seçimleri kazanarak iktidara gelmişlerdir.¹⁴⁸

Bosna Hersek’te yapılan seçimlerde Bosna’nın çok etnili ve çok dinli yapısını vurgulayan tek parti konumundaki Aliya İzzetbegović’in Demokratik Eylem Partisi (DEP) iki yüz kırk sandalyeli mecliste seksen sekiz sandalye kazanırken, Radovan Karakiç ‘in Sırp Demokratik Partisi (SDP) yetmiş iki, Kluyiç’in Hırvat Demokrat Birliği (HDP) kırk dört sandalyeye sahip olmuştur. Bosna-Hersek’teki etnisitelerin nüfus dağılımı göz önüne alındığında Boşnak’ların ilginç bir şekilde diğer etnik partilere oy verdiği görülmektedir. Bu üç parti koalisyon hükümeti kurarak yönetime geçtiler. Aliya İzzetbegović Devlet Başkanı seçilmiştir.¹⁴⁹

Yugoslav cumhuriyetlerindeki yeni liderler ülkenin geleceğine ilişkin aynı görüşe sahip değillerdi. Hırvatistan ve Slovenya’daki yönetimlerin genel düşüncesi barışçıl ve tüm tarafların mutabık kalacakları biçimde federasyondan gevşek bir konfederasyona geçilmesi iken, Sırbistan ve Karadağ Yugoslavya’nın birliğinin tesis edilmesinden yana idi. Makedonya ve Bosna-Hersek ise gevşek bir federasyondan yana tavır sergileyerek orta yolu bulmaya çalıştılar.

Bağımsızlığı ilanı yönünde ilk hareket Slovenya’dan gelmiştir. 23 Aralık 1990 tarihinde yapılan referandum ile ülkenin siyasal sisteminin altı ay içinde yeniden düzenlenmesi, bunun başari lamaması halinde bağımsızlığın ilan edilmesi hususundaki oylama katılanların büyük çoğunluğu ile kabul görmüştür.

Federasyon’daki yönetim sorunlarının çözümüne ilişkin herhangi bir sonuç alınamadığı gerekçesiyle 25 Haziran 1991’de Slovenya bağımsızlığını ilan etmiştir. Aynı gün birkaç saat önce de Hırvatistan bağımsızlığını ilan etmiştir. Yugoslav Halk Ordusu (YHO)’nun bu bağımsızlık ilânına cevabı 27 Haziran 1991 tarihinde tanklarını Sloven sınırına göndermek olmuş, sadece Lubliana Havaalanı ile sınırdaki polis kontrol noktalarını kontrol etmekten öteye gidemeyen bu operasyon, Slovenya Teritoryal Savunma birliklerinin başarılı savunmaları neticesinde 10 gün

¹⁴⁸ Öner, **a.g.e.**, s 45.

¹⁴⁹ Çikotić, **a.g.e.**, s. 77.

gibi kısa bir sürede püskürtülmüş ve YHO 18 Temmuz 1991’de Slovenya’dan çekilmiştir.¹⁵⁰

Slovenya’nın bağımsızlık ilanı neticesinde çatışmalar başlar başlamaz Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Yugoslavya’yı Avrupa’nın sorunu olarak ilan etmiştir. Aslında Soğuk Savaş sonrasında ilk silahlı çatışma karşısında Avrupa’nın birlik ve beraberlik projesi olan Avrupa Topluluğu (AT)’nin ABD’ye karşı ne kadar birlik içinde olduğunu gösterebilmesi için iyi bir fırsat doğmuştur. Dönemin Lüksemburg Dışişleri Bakanı ve AT’nin Troyka¹⁵¹ üyelerinden birisi olan Jacques Poos, Avrupa’nın istikrarını tehdit eden durum için “Bu Avrupa’nın zamanıdır, Amerika’nın değil.” ifadesiyle de teyit etmiştir.¹⁵² AT’nin bu krize yönelik tavrı çok netti. Tek taraflı bağımsızlık ilanlarını tanımayacaktı. Yapılan açıklamada Yugoslavya’nın toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi ve anayasal düzenin yeniden sağlanması hususunda tüm taraflara çağrıda bulunulmuştur.

AT Troykası’nın arabuculuk çabaları sonucunda 8 Temmuz 1991’de Brioni Anlaşması imzalanmış, bu anlaşma gereği Hırvatistan ve Slovenya’nın bağımsızlık ilanları üç ay askıya alınmış ve YHO’nun kışlarına geri çekilmesiyle Slovenya’daki çatışmalara son verilmiştir.

Slovenya’da YHO’nun başlattığı ve sadece on gün süren çatışmalar, aslında çöküşün eşiğindeki Yugoslavya’da Milošević’in yararına olacak şekilde sonuçlanmış, Slovenya aradan çıkartılarak Sırbistan’ın federasyonda en güçlü cumhuriyet olarak kalması, Sırp çıkarlarına uygun olarak tasarlanacak bir Yugoslavya’nın inşasına karşı çıkabilecek bir güç kalmaması Milošević’in çıkarlarına hizmet etmiştir.

Slovenya’daki çatışmaların durması ve YHO’nun geri çekilmesi sonrasında gözler Hırvatistan’a çevrilmiştir. Hırvatistan’da alevlenen çatışmalar devam ederken ülkesinin YHO ile baş edemeyeceğinin farkına varan devlet başkanı Tujman, ilan

¹⁵⁰ Ten Day War Slovenia, https://en.wikipedia.org/wiki/Ten-Day_War, 20 Eylül 2018.

¹⁵¹ AT Troykası, AT Dönem Başkanı olan üç ülkenin, bir önceki, şu andaki ve bir sonraki, dışişleri bakanlarından oluşan gruptur.

¹⁵² Lüksemburg Dışişleri Bakanı Jacques Poss, AT Troykasının bir üyesi olarak Yugoslavya Federal Hükümet Başkkanı Marković ve Sloven Başkan Yrd.cısı Milan Kučan ve Hırvat Bşk.Yrd. Franco Tujman Zagreb’te yaptıkları toplantısı sonrasında yaptığı açıklamada “This is the hour of Europe, It is not the hour of Americans” şeklinde bir beyanat vermiştir. **Conflict in Yugoslavia Europeans Send a High-Level Team**, New York Times, 1991 Archive, (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/1991/06/29/world/conflict-in-yugoslavia-europeans-send-high-level-team.html>, 20 Eylül 2018,

ettiği bağımsızlığı, YHO'ya karşı askeri bir zafer kazanmaktan ziyade, uluslararası toplumu arkasına alarak ve uluslar tarafından tanınarak muhafaza etmeye çalışmıştır. Sırbistan ve Hırvatistan arasında yaz boyunca ilan edilmemiş bir savaş yaşanmıştır. Ağustos 1991 ayı sonunda Sırp Kuvvetlerinin Hırvatistan'a saldırımları ile alevlenmiş ve nihayet eylül ayında Dubrovnik'in Sırplerce bombalanması ile savaş iyice tırmanmıştır.

Ekim-Kasım ayları savaşın daha da alevlendiği, barış çabalarının diplomatik yollar ve yaptırımlarla sağlanmaya çalışıldığı bir dönem olmuştur. Hırvatistan'ın seferberlik ilanı ve Sırlardan oluşan YHO'na karşı yapılan direniş sürerken bir yandan Milošević kendisinin Belgrad Girişimi olarak tanımladığı bir federasyon teklifini tüm cumhuriyetlere teklif ederken diğer taraftan BD eski Dışişleri Bakanı Cyrus Vance'in BM Genel Sekreterinin Yugoslavya Özel temsilcisi olarak atanması, 25 Eylül 1991'de BM Güvenlik Konseyi tarafından Yugoslavya'da yaşanan olaylar nedeniyle 713 sayılı ilk kararın çıkması¹⁵³ ve bu çerçevede Yugoslavya'ya silah ambargosu uygulanması gibi diplomatik yaptırımlar arka arkaya gelmiştir. Ancak bu yaptırım kararlarından büyük bir silah sanayine sahip olan YHO elindeki silah ve mühimmat stoku ve üretim kapasitesi nedeniyle fazla etkilenmemiş, lakin Hırvatistan tarafı ciddi biçimde güçsüz duruma düşmüştür.

Bütün bu siyasi ve askeri olaylardan şüphesiz Bosna Hersek'de etkilenmiştir. Hırvatistan'daki çatışmaların iyice şiddetlendiği ekim ayı ortalarında Bosna Hersek meclisinde Boşnak ve Hırvat partilerinin ortak teklifi üzerine bir karar kabul edilmiştir. Bu partiler teklifinde Sırp tarafı ile anlaşmaya varma umutları kalmadığı için Bosna Hersek için egemenlik talep ediyorlardı. Aslında sadece yasama anlamında egemenlik isteğini ihtiva eden bu talep ve karar, Bosnalı Sırp SDP partisi lideri Radovan Karaciç tarafından büyük bir tepki ile karşılanmış ve meclisi terk eden Sırp Milletvekilleri Banya Luka'da Sırp Milli Meclisini kurmuşlardır.¹⁵⁴

Aslında Sırlar 1990 yılının son döneminden itibaren meşru yönetimlerin kontrolü dışında otonom Sırp bölgeleri teşkil etmeye başlamışlardır. Özellikle Hırvatistan ve Bosna Hersek'te Sırların yoğun yaşadığı bölgelerde hayata geçirdikleri bu proje ile ileride tesis etmeyi düşündükleri *Büyük Sırbistan* için alt

¹⁵³ BMGK'nin 713 Sayılı Kararı, (Çevrimiçi) <http://unscr.com/en/resolutions/doc/713>, 21 Eylül 2018.

¹⁵⁴ Öner, a.g.e., s 48.

yapıyı hazırlıyorlardı. Bağımsızlık yolundaki ilk adım da Bosna Hersek'teki Sırp partisi SDP'ten gelmiş, sadece Sırp'lar için bağımsızlık konusunda bir plebisit yapılmıştır. Plebisite katılan Sırp'ların çoğunluğu Sırp otonom bölgelerinin bağımsızlığını desteklemiş ve 9 Ocak 1992'de Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti ilan edilmiştir.

Bu arada 1991 yılının son döneminde, Yugoslavya krizinin diplomatik yollarla çözülmesi için AT'nun çabaları olmuştur. Bu kapsamda birkaç saat ile birkaç gün arasında bozulan ateşkeslerin ilanına katkı sağlamıştır. AT tarafından ortaya konan barış planı Sırp lider Milošević tarafından reddedilince 5 Kasım 1991 tarihine kadar süre tanınmış ve kabul edilmemesi halinde ticari yaptırım uygulanacağı bildirilmiş ve bu sürenin dolmasından üç gün sonra yaptırımlar uygulamaya konmuştur. Bu yaptırım aslında AT'nin bu kriz karşısında birlik ve beraberliğini yansıtmaya açısından önemli bir göstergedir. Ancak çok geçmeden bu birlik ve beraberlik dağılmaya başlamış, AT'nin Maastricht Zirvesinde Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlık beyanlarını tekrar gündeme getirerek bu ikinin tanınmasına yönelik bir anlaşma sağlanamazsa Almanya'nın bu iki cumhuriyeti tek tarafı olarak tanıyacağını açıklamıştır.

Bu açıklama üzerine AT “uluslararası alanda tanınmak isteyen bütün Yugoslavya cumhuriyetlerini başvuru yoluyla bu isteklerini 24 Aralık'a kadar iletilmesi” çağrısında bulunmuştur.¹⁵⁵ Başvurular Fransız yargıç Badinter başkanlığında Kasım ayında teşkil edilen bir komisyon tarafından değerlendirilecekti. Bu süreçte başvuruda bulunan Slovenya, Makedonya, Hırvatistan, Bosna Hersek ile Hırvatistan'ın Krayina bölgesinde yaşayan Sırp'lar ve ve Kosovalı Arnavutlar arasından sadece Slovenya ve Makedonya'nın tanınma için gerekli kriterleri taşıdığı, 15 Ocak 1992 tarihinde yayımlanan Badinter Komisyonu raporunda yer almıştır.¹⁵⁶ Hırvatistan'ın bağımsızlık başvurusu Aralık 1991'de hazırlanan anayasa değişiklik paketinde Hırvatistan'da yaşayan Sırp'ların özel statüsünü garanti altına alacak maddelere yer vermediği için, Bosna Hersek'in başvurusu ise Bosna Hersek Hükümetinin “insan hakları konusunda bütün

¹⁵⁵ Tom Gallagher, **The Balkans After The Cold War: From Tyranny to Tragedy**, London and New York, Routledge, 2003, s.78.

¹⁵⁶ Badinter Komisyonu Raporu, **The Opinions of the Badinter Arbitration Committee A Second Breath for the Self-Determination of Peoples**, (Edi) Allen Pellet, (Çevrimiçi) <http://ejil.org/pdfs/3/1/1175.pdf>, 24 Eylül 2018

uluslararası yasalara bağı kalacağına ve insan haklarının gözlemlenmesini garanti altına alacağına söz verdiği” halde Devlet Başkanlığının Sırp üyelerinin hiçbirini bildirilere katılmamıştır. Badinter Komisyonu’na göre bağımsızlık konusunda Sırp nüfusuyla uzlaşmaya varılmamıştır. Bunun üzerine Komisyon Bosna Hersek’e referandum düzenlemesini önermiştir. Bu öneri doğrultusunda 25 Ocak 1992’de Bosna Hersek Meclisinde alınan kararla 29 Şubat-1 Mart 1992’de referandum yapılmasına karar verilmiştir.¹⁵⁷

Almanya’nın, Komisyonun çekincelerine rağmen, yapmış olduğu baskılar sonucunda 15 Ocak 1992 tarihinde Slovenya ve Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Bosna Hersek’te de bağımsızlık için referanduma gidilmesi kararına istinaden, 29 Şubat-1 Mart 1992 tarihlerinde ülke genelinde yapılan ve Sırpların büyük çoğunluğunun boykot ettiği referanduma halkın % 63,6’sı katılmıştır. Referanduma katılanlarından % 93’ünün bağımsızlık için "evet" oyu kullanmasıyla Bosna Hersek 3 Mart 1992’de bağımsızlığını ilan etmiş ancak bağımsızlığın bedelini üç buçuk yıl süren kanlı bir savaşla ödemek zorunda kalmıştır. Sırpların tüm tehdit ve engellemelerine rağmen yapılan referandumun sonucu 6 Mart 1992’de açıklanırken, bu sonuçlara göre, halk bağımsızlıktan yana oy kullanmış, Bosna Hersek, Yugoslavya’dan ayrılıp bağımsızlığını ilan etmiştir. Birleşmiş Milletler, 22 Mayıs 1992’de Bosna Hersek’i üyeliğe kabul etmiştir.¹⁵⁸

Referandum sonuçlarının açıklanması ile birlikte 1991’den itibaren başlayan Bosna’nın dağılma süreci daha da hızlanmıştır. Bany Luka’da kurulan Sırp Milli Meclisi Cumhuriyetin anayasasını ilân ederken 27 Mart’ta Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti’nin Sırbistan, Karadağ ve Hırvatistan’daki Sırp Krayına Cumhuriyeti’nden oluşan Yugoslavya’nın bir parçası olduğunu açıklamıştır. Bosna Hersek’in dağılma sürecinde ulaşılan bu durum ile kaçınılmaz bir savaşa adım adım yaklaşılmıştır.

2.1.3. Bosna Hersek’in Bağımsızlık ve Egemenliğinin Savunulması (1992-1995)

2.1.3.1. Yugoslav Federal Cumhuriyeti’nin Bosna Hersek’e Saldırması

Bundan 26 yıl önce Avrupa’nın tam ortasında, Bosna Hersek’te 1992-1995 yılları arasında trajik ve dramatik sonuçlar doğuran bir savaş yaşanmıştır. 1992

¹⁵⁷ Çikotić, a.g.e., s.81.

¹⁵⁸ A.e., s.82.

yılında önce Sırbistan ve Karadağ daha sonra da Hırvatistan'ın saldırıları ile Bosna Hersek'in bağımsızlığına karşı başlayan bu trajedi,¹⁵⁹ aslında 1877'den bu yana bölgede yaşanan dramlar zincirinin son halkalardan birini teşkil etmiştir.

Yugoslav Halk Ordusu (YHO) daha sonra da Yugoslav Ordusu (JA)'nın Bosna Hersek'in bağımsızlığını hedef alan ilk safhadaki planlı ve koordineli taarruzlarda belirleyici rolleri olmuştur. Daha sonra Yugoslav Halk Ordusu resmen Bosna Hersek topraklarından geri çekilmesinden sonra mevcut silahlarının, mühimmatının ve teçhizatının %90'dan fazlasını yeni teşkil edilen Bosna Hersek Sırp Cumhuriyeti Ordusu'na devretmiştir. Bu sayede Bosnalı Sırp'lar kendi ordularını teçhiz etmişlerdir.¹⁶⁰

Bosna Hersek'e karşı başlatılan savaşta ilk hedef Sırbistan sınırına çok yakın bir yerleşim olan Biyelina olmuştur. 2 Nisan 1992'de "Arkan" lakaplı Jelko Rajnatović ve ona bağlı milis güçlerinin Biyelina saldırısını protesto etmek üzere 6 Nisan 1992 günü gösteri yapan binlerce kişiye Holiday Inn Otelinin çatısından Sırp keskin nişancıların açtığı ateş sonucu bu savaşın ilk kurbanları olan biri Boşnak diğeri Sırp iki genç kadın hayatını kaybetmiştir.¹⁶¹ Müteakip günlerde saldırılar artarak devam etmiştir. Avrupa Topluluğu ve ABD Bosna Hersek'i bağımsız bir devlet olarak tanımıştır.¹⁶²

Devam eden günlerde ve haftalarda öncelikli olarak Boşnak nüfusun yoğun olduğu yerleşim birimlerinde büyük çaplı ve yıkıcı saldırılar başlamıştır. Bunu Sırp birlikleri tarafından Saraybosna'nın kuşatılması ve yoğun bombardımanı takip etmiştir. Dünya tarihinde bir şehrin yaşadığı en uzun kuşatma olan ve 3,5 yıl süren Saraybosna kuşatması sonunda, Saraybosna düşmese de birçok yerleşim birer birer düşmüş ve uluslararası camianın gözleri önünde Srebrenica gibi benzersiz soykırımlar yaşanmıştır.

Bosna'da da savaşın patlak vermesi üzerine müteakip bölümlerde detayları açıklanacağı üzere, Bosnalılar'ın çoğu evlerini ve tüm geçmişlerini de arkalarında bırakarak bilinmez bir geleceğe ve büyük acılara doğru yola çıkmışlardır. Yerinden edilen Bosnalıların bir kısmı kasabaları bombalanmadan hemen önce ayrılmayı

¹⁵⁹ A.e., s.84.

¹⁶⁰ A.e., s. 84.

¹⁶¹ Öner, **a.g.e.**, s. 51

¹⁶² Çikotić, **a.g.e.**, s.85

başarmış, kimileri de sürekli devam eden bombardımana karşı kaçmaya çalışmıştır. Başka seçenekleri olmayanlar tereddüt içerisinde evlerini terk ederken belirsizlikler ve yaşanacak acılarla bu yolculukta kimileri ülke içinde bir yerden başka bir yere sürüklenmiş, mülteci kamplarında bir yaşama mahkûm olmuşlar, kimileri içinse başka ülkelere sığınmaktan başka bir çare kalmamıştı. Başka ülkelere gidenler ya komşu ülkelere ya da güvenli üçüncü ülkelere sığınmıştı. Sonradan da anlaşılaçağı üzere bu savaşıla birlikte ülke nüfusunun neredeyse yarısından fazlası bu şekilde savrulmuştur.

Bosna Hersek'e karşı başlatılan savaşıin hukuki meşruiyeti BMGK'nun 30 Mart 1992'de 757 sayılı kararı ile Yugoslavya'ya ekonomik ve diplomatik yaptırımlar uygulanması ve Hırvatistan'a da aynı yaptırımların uygulanabileceğı konusunda ikaz edilmesi ile teyit edilmiştir.¹⁶³ BM'in 30 Mayıs 1992'den itibaren uygulamaya koyduğı yaptırımlar Sırlar üzerinde yeterince etkili olamamıştır. Bosna Hersek'te şiddeti durdurmak adına alınan yaptırım kararı ile sözde Yugoslavya cezalandırılmak istenmesine rağmen bu ambargo, aslında Bosna Hersek için yaptırım haline dönmüştür. Sırlar ikmallerini Yunanistan, Rusya ve Ukrayna üzerinden yaparken savaşıin sonuna kadar devam eden bu ambargo Batı'nın yardımıyla Bosna Hersek'in yok edilmesi için en önemli katkıyı sağlamıştır.

Bosnalı Sırlar yeni teşkil ettikleri ordunun Yugoslav Ordusundan aldığı silah ve mühimmatla Bosna Hersek'te başlattıkları saldırılarda lojistik destek, uzmanlık ve politik desteğini Yugoslavya'dan ve Yugoslav Ordusundan almaya devam etmişlerdir.¹⁶⁴ Slobodan Miloseviç'in bu orduya bir generali komutan olarak ataması sadece kozmetik bir değışiklik olmuştur. Bu kozmetik değışiklik savaşıin karakterinde bir değışiklik yapmamış, aksine uluslararası politik ve diplomatik manzarada görünür etkileri olmuştur. Bazı önde gelen Batılı politikacılar Bosna Hersek'in bağımsızlığından hoşnutsuz olmuş, (İngiltere Dışışleri Bakanı Douglas Hurd gibi) Bosna Hersek'teki savaşı *Sivil Savaş* olarak nitelendirmeye başlamışlardır.¹⁶⁵

¹⁶³ A.e., s. 86.

¹⁶⁴ A.e., s. 86.

¹⁶⁵ Noel Malcolm, **Bosnia, A Short History**, New Updated Edition, London, Papermac, 1996, s. 391.

2.1.3.2. Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin Savunma Kuvvetlerini Oluşturması

Savaşın başlangıcında esas savunma gayretleri, zayıf organize ve teçhiz edilmiş Bosna Hersek Yerel Savunma güçleri, kendi imkânları ile teşkil edilmiş gruplar ve İçişleri Bakanlığına bağlı birlikler tarafından icra edilmiştir. Bu kendi kendine organize olan güçler Bosna Hersek'e bir saldırının önlenemez olduğu aşikâr hale geldiği dönemin hemen öncesinde kurulmuş ve 15 Nisan 1992'de resmi olarak Bosna Hersek Teritoryal Savunma güçlerine katılmışlardır.¹⁶⁶ 20 Mayıs 1992'de BH Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Bosna Hersek Cumhuriyeti Silahlı Kuvvetleri resmi olarak Bosna Hersek Cumhuriyeti Ordusu olarak adlandırılmıştır. Bu kararname ile ayrıca Ordunun tüm etnisitelerden ve itirafçılardan oluşacağı onaylanırken, bu kuruluş içerisine, kuvvetler, sınıflar ve destek hizmetleri de dâhil edilmiştir.¹⁶⁷

Savunma çabaları Batı Hersek'te savaşın ilk günlerinde daha başarılı olmuş, bu başarılı savunma Hırvat Savunma Konseyi birlikleri tarafından yapılmıştır. Daha iyi hazırlanmış ve teçhiz edilmiş bu birliklerin savunma gayretlerinin niteliği Kasım 1992'den itibaren değişmiş, Hırvat Demokrat Toplumu (HDZ) Başkanı Mate Boban Hırvatistan'a katılma niyetini açık olarak deklare etmiştir. Hırvatistan Başkanı Tucman resmi olarak Bosna Hersek'in toprak bütünlüğünü desteklese de her türlü pratik uygulamada Mate Boban'ın icraatlarını ve yeni kurulan Hersek Bosnasını desteklemiştir.

2.1.3.3. Hırvatistan Cumhuriyeti'nin Bosna Hersek Cumhuriyeti'ne Karşı Saldırıları

Bosna Savaşı başlamadan önce ve başladıktan sonra bu saldırıları durdurmak adına başta BM ve AT olmak üzere uluslararası toplumun çabaları olmuş ancak ilk iki yıl içinde bir başarı sağlanamamıştır. Bosna Hersek'teki savaşı durdurma adına ilk politik çözüm önerisi, BM temsilcisi Cyrus Vance ve AT temsilcisi Lord Owen tarafından hazırlanmış ve Bosna Hersek'i etnik prensipler gözönünde bulundurarak otonom illere bölünmesi esasına dayandırılmıştır. Bu plan Bosnalı Sırplar tarafından reddedilmiştir.

¹⁶⁶ Çikotiç, a.g.e., s.87.

¹⁶⁷ A.e., s.88.

Vance-Owen'ın teklif ettiği etnik iller haritası en son teklif olmamakla birlikte, Hersek bölgesine ilişkin Hırvatistan'ın hassasiyetlerini cevap vermediği için uluslararası toplumun Hırvatistan'ı Bosna Hersek'e saldırmaya itmesi için gerekli altyapıyı sağlamıştır. Batı'nın bu planına göre, Hırvatistan Bosna Hersek'in merkezi bölümündeki Hırvat illerini kendi tarafına çekmeye teşebbüs ettirilecekti.

Çikotiç, Hırvat lider Franco Tucman'ın *“Bosna'nın hiçbir zaman devlet olmadığını, Sırbistan ve Hırvatistan arasında paylaşılması gerektiğini”* ABD'li diplomat Warren Zimmerman'a ifade ettiği belirtmektedir.¹⁶⁸ Bu fikir doğrultusunda Tucman 26 Mart 1991'de Slobodan Miloseviç ile Bosna Hersek'in bölünmesinden sonra büyük Sırbistan ve büyük Hırvatistan'ın kurulması konusunda gizli bir görüşme yapmıştır. Bu görüşmeler ışığında, 1992 yılı başında Bosna Hersek topraklarında *Hırvat Toplulukları* adıyla bir etnik oluşum ilan edilmiş ve 18 Kasım 1992'de Bosna Hersek Hırvat Toplumu olarak resmen bu topluluklar birleştirilmiştir.¹⁶⁹ Bu toplumun oluşturulması tamamen Bosna Hersek'ten ayrılma ve Hırvat Cumhuriyetine katılma amaçlı bir eylemdir. Nitekim bölgedeki Hırvatlar halen bu isteklerinden vazgeçmiş değillerdir.

Bosna Hersek'e karşı savaş başlatıldıktan sonra Hırvat Mate Boban ve Sırp Radovan Karadzic ülkenin bölünmesini sağlamak amacıyla görevlendirilmişlerdir.

Diğer taraftan Hırvat Ordusunun subayları, Kasım 1991'den itibaren Hırvat ordusunu hazırlamak ve kuruluşunu organize etmek üzere görevlendirilmiştir. Bu kapsamda harekât esnasında; komuta kontrol, harekâta hazırlık ve her türlü lojistik destek bu subay kadrosu tarafından sağlanmıştır.

Bosna Hersek Hırvat Toplumunun Bosna Hersek'ten ayrılma sürecine ilişkin diğer aşama 24 Ağustos 1993'te Mostar şehri yeni cumhuriyetin başkenti olacak şekilde Bosna Hersek Hırvat Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi olmuştur.¹⁷⁰

Hırvatistan Ordusuna mensup birlik ve onların unsurları 1992 yılının ikinci yarısından itibaren Bosna Hersek topraklarında çatışmalara başlamışlardır. 1993

¹⁶⁸ A.e., s.91.

¹⁶⁹ Savaştan önce yapılan son nüfus sayımı olan 1991 yılında yapılan nüfus sayımında bu topluluğun olduğu bölgede Hırvat oranı %55 idi. 27 Aralık 1991'de Mate Boban, Franco Tucman'a bir plan sunmuş ve Hersek bölgesinde yapılacak bir temizleme ile Hırvat toplumunun oranının % 65'e yükseltileceğini ifade etmiştir.

¹⁷⁰ A.e., s.92.

yılından itibaren çok sayıda birliği Bosna Hersek'te savaşmak üzere özellikle ülkenin batısına intikal ettirmişlerdir. 1994 yılına gelindiğinde Bosna Hersek topraklarında yaklaşık 25-30.000 civarında Hırvat askeri bulunmaktaydı. Harekâtın ilk safhasında Hırvat birlikleri Hersek bölgesindeki Sırbistan Karadağ birlikleri ile müteakiben Bosna Hersek Ordusu birlikleri ile çatışmışlardır.¹⁷¹

Kasım 1992'den itibaren; Novi Travnik, Gornji Vakuf, Prozor'da saldırılar yapan Hırvat ordusu birlikleri, 1993 yılı başından itibaren Busovacca'da ve Nisan 1993'ten itibaren orta Bosna Hersek'te kitle halinde saldırılarda bulunmuşlardır.¹⁷²

Mart 1993 ayından itibaren Müslümanlarla ile Hırvat Kuvvetleri arasındaki çatışmalar alevlenmiştir. Bunun en önemli nedeni ise her iki tarafın egemenlik ve sembolleri üzerinde yaşanan anlaşmazlıkların çözümlenememesidir. Mesela büyük büyük Müslüman nüfusun yaşadığı Travnik'in Hırvatların eline geçmesi üzerine Hırvat görevlilerin Travnik'te Bosna Bayrağının yanında Hırvat Bayrağını da dalgalandırmak istemesi üzerine çıkan anlaşmazlık diğer sorunlarla da birleşince Merkez Bosna ve Hersek bölgelerinde savaş patlak vermiştir.¹⁷³

Özellikle 16 Nisan 1993'te Ahmici'de masum 116 silahsız yaşlı, genç, bebek Bosnalı Müslümanı diri diri yakmışlardır.¹⁷⁴ Hırvat Ordusu'nun bu eylemleri aslında Hırvatistan Ordusu ve Hırvat Savunma Konseyi'nin Bosna Hersek Hırvat Toplumu için ele geçirmeyi öngördükleri topraklarda etnik temizlik amacını yerine getirmek için toplu katliamlar, işkenceler ve Boşnak halkını topraklarından kovma eylemlerini kapsamaktaydı.

Merkez Bosna'da özellikle de Mostar başta olmak üzere devam eden Hırvat Ordusu ve Hırvat Savunma Konseyine bağlı unsurları fiilen iştirak ettikleri harekât; Kasım 1993'te iyice yoğunlaşmış, Mostar şehri neredeyse tamamen tahrip edilmiş, bunun yanı sıra tarihi Mostar Köprüsü Hırvat tanklarının atışı ile yıkılmış, bu olaylar Bosna Hersek'in çoğulcu, çok etnikli yapısını muhafaza ederek bir uzlaşa sağlamaya

¹⁷¹ A.e., s.92.

¹⁷² A.e., s.93.

¹⁷³ Öner, **a.g.e.**, s.60.

¹⁷⁴ Ahmeci Katliamı, Hırvat Savunma Konseyi'nin özel birlikleri 16 Nisan 1993'te Bosna-Hersek'in Vitez şehri yakınlarında bulunan Ahmici Köyü'ne girip, 43'ü kadın ve çocuk toplam 116 sivil vahşice öldürmüştür. Bazı müslümanlar evlerinin ateşe verilmesinden dolayı yanarak can verirken, kaçabilenler keskin nişancılar tarafından öldürülmüştür. (Çevrimiçi) <http://www.bosnahersek.ba/bosna-hersek/gezilecek-yerler/travnik/ahmici-koyu/>, 30 Ekim 2018.

Çalışanları büyük umutsuzluğa düşürmüştür. ABD'nin 1994 yılında Bosna Hersek'teki savaşı durdurmak amacıyla müdahil olmasına kadar Bosna Hersek topraklarında Bosna Hersek Ordusu ile yapılan çatışmalarda askeri anlamda planlı hedeflerin birçoğunu gerçekleştirmişlerdir.¹⁷⁵

Hırvatistan Eski Savunma Bakanlarından Martin Spegelj, Hırvatistan Cumhuriyeti'nin Bosna Hersek Cumhuriyeti'ne saldırı başlattığı gerçeğini inkâr eden Hırvat yetkililer ve politikacılara ilişkin olarak: ” *Başkan Franco Tucman, Bakan Gocko Susak ve Hırvatistan'daki iktidar HDZ Partisi'nin üst düzey yetkilileri Bosna Hersek Cumhuriyeti Ordusuna karşı savaşı düzenlediler ve yönettiler... bütün diğer iddialar ve teoriler pislikleri halının altına süpürmekten başka bir şey değildir ve bunlar Hırvatistan'a ilave yük getirmektedir.*¹⁷⁶ beyanında bulunmuştur.

2.1.3.4. Bosna Hersek Ordusu Tarafından Bosna Hersek'in Savunulması

Bosna Hersek'e yönelik 2 Nisan 1992'de başlayan saldırılar gün geçtikçe artmaya başlamıştır. Kısa bir süre sonra, 5 Nisan 1992 tarihinden itibaren başkent Saraybosna Sırp Ordusu tarafından kuşatılmaya başlamış ve 44 ay sürecek bu kuşatma, dünya modern harp tarihinin en uzun süreli şehir kuşatması olarak tarihe geçmiştir.

Savaşın başlaması üzere yaşanan çok karmaşık durumda son ana kadar barış ümitlerini koruyan Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı 26 Haziran 1992'de *Harp Dönemi Cumhurbaşkanlığı Platformu*'nu oluşturmuştur. Bu platform Bosna Hersek Savunulması için vatansever Bosnalıların oluşturduğu kuvvetlerin yığınaklanmasının sağlanması ve ülkenin yeniden inşası için çok önemli katkılar sağlamıştır. Platform şu amaçlarla oluşturulmuştur: Bosna Hersek'teki mevcut durumu takip etmek, etnik eşitliği sağlayan kurumlarla ilişkileri devam ettirmek, Bosna Hersek'in menfaatleri için devletler arası ilişkileri düzenlemek, savaşın sona erdirilmesi ve Bosna Hersek'te barışın tesisini sağlamak, ulusal savunmanın siyasi temellerini oluşturmak, tüm vatansever güçlere çağrı yapmak.¹⁷⁷

Savaşın ilk iki yılında büyük zorluklar çeken Bosna Hersek Ordusu savaşın son iki yılında çok sayıda taktik başarı sağlamıştır. Ele geçirdikleri ve kontrol altına

¹⁷⁵ A.e., s. 93.

¹⁷⁶ A.e., s. 93.

¹⁷⁷ A.e., ss. 86-87.

aldıkları bölgeler oldukça genişlemiştir. Bununla birlikte Saraybosna Kuşatmasını kırmayı başaramamışlardır. Bunu Bosnalı Sırp güçlerinin ve Yugoslavya'nın diğer bölgelerinde gelen birliklerinin birleştirilmiş bir harekâtı takip etmiştir. Srebrenitza'daki BM sorumluluğundaki güvenli bölgenin işgal edilmesi ile Avrupa tarihinin II. Dünya Savaşından sonra gördüğü en kötü soykırım suçu işlenmiştir. Srebrenitsa'da 8.000'den fazla Boşnak Bosnalı Sırp tarafından katledilmiştir. BM güçleri kendi sorumluluklarında olmasına ve ellerinde bunu yapabilecek vasıtaları olmasına rağmen bu suçu engellemek adına hiçbir faaliyette bulunmamışlardır. İki hafta sonra da Zepa'daki BM Güvenli bölgesi Bosnalı Sırp tarafından işgal edilmiştir.¹⁷⁸

Bosna Hersek Ordusu'nun sağlamış olduğu operasyonel başarılarla eşzamanlı olarak Bosna Hersek Cumhurbaşkanı Aliya İzzetbegović ile Hırvatistan Cumhurbaşkanı Franco Tuđman 22 Temmuz 1992'de Split'te buluşmuşlar ve askeri işbirliği konusunda bir anlaşma imzalamışlardır.¹⁷⁹ Bu anlaşmanın sonuçları her iki ordunu koordineli harekâtı ile ortak düşmanlarına karşı sahada görünür hale gelmeye başlamıştır.

Sırp Kuvvetlerin Bosna Hersek'te sivil masum insanlara karşı yaptıkları diğer bir suç ise, 28 Ağustos 1995 tarihinde Saraybosna'nın merkezinde Markala Halk pazarına attıkları bir havan mermisi ile 37 masum insanın ölmesi, 85 kişinin yaralanmasına neden olan II'nci Markala Pazarı saldırısı olmuştur.¹⁸⁰ Bu olay üzerine NATO'nun mekanizmaları harekete geçmiş ve NATO hava unsurları ile başta Saraybosna'yı kuşatan saldırgan Bosnalı Sırlara olmak üzere karşı tüm ülkedeki Sırp Birliklerine karşı etkili hava harekâtları düzenlenmiştir.

1995 yılının Eylül ve Ekim aylarında Bosna Hersek Ordusu'nun muharebe sahasında önemli başarılar elde etmiş ve Hırvat ordusu ile koordineli olarak geniş bir bölgeyi (Donji Vakuf, Jajce, Sipova, Mrkonjic, Grad, Sanski Most, Vozuca, vb bölgeler) Bosnalı Sırlardan kurtarmıştır. Bosnalı Sırpların Ordusu Yugoslav yarı askeri birliklerinden yardım ve destek almasına rağmen tüm bölgelerde tamamıyla yenilmek üzere iken Bosna Hersek Ordusu'nun bu başarılı harekâtı başta ABD olmak dış güçlerin etkisiyle durdurulmuştur. Çünkü bu durum ABD liderliğindeki

¹⁷⁸ Benson, **a.g.e.**, s.179.

¹⁷⁹ A.e., s.169.

¹⁸⁰ A.e., s.170.

Temas Grubu'nun önerdiği ve % 51'e % 49 oranında teritoryal bölünmeyi esas alan en son barış girişimi kapsamında kabul edilebilir bir sonuç değil idi. Bosna Hersek Ordusu kesin sonuçlu olarak bir askeri zafer kazanamamış ancak askeri anlamda bu savaşın tek galibi olmuştur.¹⁸¹

Bu savaşta Bosna Hersek Ordusu planlı harekâtına devam edebilseydi, bu Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin karmaşık dokusunda tedavisi çok uzun zaman alabilecek derin yaralar açabilirdi. Savaşı durdurmaya yönelik diplomatik safha Bosna Hersek Ordusunun, Bosnalı Sırp Ordusunun ve Hırvat Ordusunun kontrol altına aldığı topraklar üzerinden uygulanmıştır ki bu yaklaşık olarak Temas Grubunun öngördüğü bölünme ile örtüşmekte idi.

2.1.4. Savaşın Başlaması Üzerine Yuwayı/Toprakları Terk Etmeler, Kaçışlar, Yerinden Edilmiş İnsanlar ve Mülteciler

2.1.4.1. Yuwayı/Toprakları Terk Etmeler ve Kaçışlar

Ülke genelinde başlayan çatışmalar üzerine Boşnaklar'ın çoğu evlerini, mallarını ve de geçmişlerini arkalarında bırakarak sonu bilinmez bir yolculuğa çıkmışlardır. Bazıları daha savaş çıkmadan önce aileleri tarafından güvende olacakları bölgelere hatta ülkelere gönderilirken yerinden edilen Bosnalıların bir kısmı kasabaları bombalanmadan hemen önce ayrılmayı başarmış, kimileri de sürekli devam eden bombardımana rağmen kaçmaya çalışmıştır.¹⁸² Başka seçenekleri olmayanlar tereddüt içerisinde evlerini terk ederken belirsizlikler ve yaşanacak acılarla bu yolculukta kimileri ülke içinde bir yerden başka bir yere sürüklenmiş, mülteci kamplarında bir yaşama mahkûm olmuşlar, kimileri içinse başka ülkelere sığınmaktan başka bir çare kalmamıştır. Başka ülkelere gidenlerin bir kısmı ya komşu ülkelere ya da güvenli üçüncü ülkelere sığınmıştır. Sonradan da anlaşılaacağı

¹⁸¹ Çikotiç, a.g.e., s.97.

¹⁸² Berina Besiç, 34 yaşında bir Boşnak, Saraybosna kuşatması başladığında 8 yaşındadır. Yaklaşık 25 ay evlerinin altındaki 50 metre karelik bir sığınakta 40 kişi yaşamak zorunda kalmışlar, elektrik, hatta mum ışığı dahi olmayan bir ortamda yaşadığı stres ve uzun süre güneş ışığı görmediği için yürüme zorluğu çekmeye başlamış, Saraybosna'da tedavi imkânı olmadığı için babası annesi ile birlikte onu Saraybosna'daki **Hayat Tüneli**'nden kaçırmış ve Türkiye'ye göndermiştir. Hacettepe Hastanesindeki muayenesinde savaş stresi ve yeterli miktarda güneş ışığı alamadığı için yürüyemediği tespit edilmiş, deniz, güneş ve sıcak kum tedavisi önerilmiştir. Tedavi için Avyalık-Balıkesir bölgesinde halasının yanına yerleşen Berina ve annesi 5-6 aylık bir tedaviden sonra tekrar yürümeye başlamış ve savaş bittikten sonra ülkesine geri dönmüştür.

üzere bu savaşı birlikte ülke nüfusunun neredeyse yarısından fazlası bu şekilde savrulmuştur.¹⁸³

Yuwayı terk etme kararı gibi çok zor bir kararın alınması tabi ki kolay olmamıştır. Bazı önemli olaylar bu kararın alınmasını tetiklemiştir. Bazı bölgelere bombaların düşmesi, okulların kapanması ve eli silahlı kişilerin ortalıkta dolaşması gibi olaylar gerginliği artırmış ve halkta büyük korku yaratmıştır. Ayrılmalardan bazıları bırakan özel eşyalarını yanlarına almayı kimlik kartlarını, pasaportlarını bile almak için evlerine uğramadan kaçmak zorunda kalmışlardır. İnsanların evlerini terk ederken düşündükleri tek bir şey vardı, bombalara ve keskin nişancılara hedef olmadan canlarını kurtarmak.

Bu savaşın kaçınılmaz sonuçlarından belki de en önemlisi, ülke nüfusunun yarısından fazlasının evlerini, yurtlarını terk etmek zorunda bırakılmış olmalarıdır. Bosna'nın doğusunda Boşnakların yoğun yaşadığı Biyelyina, Zvornik, Bratunats, Srebrenitsa, Jepa, Rogatitsa, Vişegrad, Gorajde ve Foça gibi kent ve kasabalar kısa sürede Sırp milislerin eline geçmiş ve bu bölgede yaşayan Müslümanlar kendilerini büyük bir zulmün içinde bulmuşlardır. Ülkenin doğu ve kuzey doğusundaki yerleşim birimlerinde yaşayan Müslümanlara Sırp Kuvvetleri tarafından yaşadıkları yerleri terk etmelerini emredilmiş, Drina nehri üzerinden ülkeyi toplu olarak terk etmeleri organize edilmiştir. Sırlar savaşı rağmen aynı yerlerde yaşamaya çalışanları da zorla kovmuşlardır. Sırp güçlerinin saldırılarında sadece doğuda değil, ülkenin batısında ve kuzeybatısında yapılan saldırılarda da binlerce Müslüman öldürülmüş, kaçarken yakalananlara zulmedilmiş veya kurşuna dizilmiştir.¹⁸⁴ Girişilen katliamlar sonucunda ülkenin doğusunda Sırbistan ile sınırı teşkil eden Drina Nehri yer yer kırmızıya dönüşmüş ve bu zulmün sessiz tanığı olmuştur.¹⁸⁵

Evlerini terk eden Bosnalılar için ilk durak mülteci kampları ya da kollektif yaşam birimleri olmuştur. Gittikçe daha da fazla sayıda insan yerlerinden edilince

¹⁸³ Jessie Hronesova, **Migration from Bosnia during the War and Bosnian Diaspora**, s.2, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/14574160/Migration_from_Bosnia_during_the_war_and_Bosnian_diaspora?, 24 Ekim 2018.

¹⁸⁴ Admir Yusufović, Bosnalı Binbaşı, Srebrenitsalıdır. Srebrenitsa katliamı esnasında yaşı küçük ve iyi seviyede İngilizce bildiği için Sırlarca öldürülmemiş ve Sırp Karargâhında BM Birliği ile irtibatlar için tercüman olarak kullanılmıştır. Srebrenitsa'da yaşanan katliama bizzat şahit olmuştur.

¹⁸⁵ Mustafa Sevinç, Türk Gazeteci, 1993 yılından itibaren Bosna Hersek'te savaş muhabiri olarak görev yapmıştır. O dönemde Saraybosna'da ve ülkenin muhtelif bölgelerinde yaşanan zulmü bizzat görüntülemiştir.

insani yardım ihtiyacı daha da acil hale gelmiş, okullar, spor salonları, müzeler, kışlalar mülteci kampına dönüştürülmüştür. Uluslararası Kızılhaç Örgütü ve daha sonra Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) bu kamplarda kalanlara yardım sağlamışlardır. Kamplarda yaşam şartları ve hijyen koşulları genel olarak kötü idi. Yiyecek ikmali yapılırken belge kontrollerinde etnik kimlikleri yüzünden kötü muameleye maruz kalma korkusu yaşayanlar için kampta yaşam çok daha zordu. Bazı kamplarda psikolojik baskı kuruluyor, hamile kadınların durumları göz ardı edilerek doğal haline bırakılıyordu. Çatışmaların şiddetlendiği dönemlerde bazı bölgelerde kimileri toplama kamplarına götürülmek üzere yola çıkartılmış ve yolda kurşuna dizilmiştir.

Bosna Hersek'in çeşitli bölgelerinde kurulan esir ve toplama kamplarında insanlığa sığmayan koşullarda muameleye maruz bırakılan, açlık ve sefalet içerisinde bırakılan insanlar çeşitli işlerde çalıştırılmış, kaçmaya çalışanlar öldürülmüştür.

Bazı bölgelerde ise yöre halkı stadyumlara doldurulmuş, oradan toplama ve esir kamplarına gönderilmişlerdir. Toplama kamplarında, çok zor şartlarda yaşam mücadelesi veren Boşnakların bir kısmı öldürülmüş, her yaştan kadın hatta 11-12 yaşlarındaki kızlar bile sistematik tecavüze maruz bırakılmıştır. İnsanları evlerinden etmek için kullanılan bu vahşi yöntemler ve mezalimin amacı belli idi. Hayatta kalanlar ne geri dönmeyi isteyecekler ne de dönmeye cesaret edeceklerdi.¹⁸⁶

Çatışmalar şiddetlendikçe yerlerinden edilen kişilerin sayısı da artmakta idi. Kimileri evlerinden ayrılıyor ve ülke içinde başka bir bölgeye sürükleniyor, kimileri ise Bosna'da bir kaç gün ya da birkaç ay kalıp bir yolunu buluyor ve başka ülkelere kaçıyordu. Öyle ya da böyle herkes bir şekilde mülteci konumuna düşüyordu.

Çikotiç kitabında Bosna Hersek İnsan Hakları ve Mülteciler Bakanlığınca toplanan bilgilere yer vermektedir. Bu bilgilere göre 1.001,137 kişinin 1992-1995 yılları arasındaki savaş esnasında diğer ülkelere göç ettiği ifade edilmektedir.¹⁸⁷ Bu ülkeler ve göç eden insan sayıları; Almanya 165,955, Sırbistan ve Karadağ 137,000, Amerika Birleşik Devletleri 132,000, Slovenya 114,704, Avusturya 108,047, İsveç

¹⁸⁶ Margaret Vandiver, **Reclaiming Kozarac: Accompanying Returning Refugees. In: Sokolovic, D.&Bieber, F(Eds), Reconstructing Multiethnic Societies: The Case of Bosnia- Herzegovina**(167-184) England Ashgate. Aktaran N. Aslı Şirin Öner, **Dram Sonrası Bosna Mültecilerin Geri Dönüşü Üzerine Bir Alan Araştırması**, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 58.

¹⁸⁷ Çikotiç, **a.g.e.** s.108.

65,000, Hırvatistan 62,000, İsviçre 51,649, Danimarka 27,851, Kanada 26,210, Avusturalya 24,998, Hollanda 24,739, İtalya 15,636, Norveç 15,500, Büyük Britanya 9,000 ve diğer ülkelerdir. Türkiye'ye gelen sayı yaklaşık 25.000 kişidir.

Mülteci durumuna düşen bir milyondan fazla insana ilave olarak ülke içinde bu sayıdan daha fazlası da yerinden edilmiştir. Yerinden edilen insanlar yaşadıkları kötü koşulların dışında etnik kimlikleri nedeniyle kötü muameleye maruz kalma riski yüzünden büyük korku yaşamışlardır. Diğer taraftan yerinden edilen Bosnalıların çoğu savaş süresince terk edilmiş evlerde, mülteci kamplarında veya akrabalarının yanında geçirdikten sonra kolektif yaşam birimlerinde yaşamaya başlamışlardır. Savaş bittikten on yıl sonra bile bu birimlerde yaşamlarını sürdürmeye devam etmişlerdir.

2.1.4.2. Uluslararası Toplumun Bosna Mülteci Krizine Verdiği Tepkiler ve Mültecilerin Sığındıkları Bu Ülkelerdeki Yaşam Koşulları

Bosnalılar hayatlarını kurtarmak amacıyla ülkelerini terketmek zorunda kaldıkları için sığınabilecekler en yakın ülkeler başta Hırvatistan ve Sırbistan olmak üzere komşu ülkeler olmuştur. Bazı ülkeler bu sığınmacılara mülteci statüsü verdiği için o ülkelerde kalmışlar, diğer bazıları üçüncü ülkelere gitmek için komşu ülkeleri basamak olarak kullanmışlardır.¹⁸⁸

Komşu ülkelerde yaşam şartları genel olarak değerlendirildiğinde, bazı ülkelerde iyi niyetli insanların insanlık adına yapmış oldukları iyilikler ve yardımlarla mültecilerin ihtiyaçlarını karşılama için ellerinden gelen yaparken bazı ülkelerde mülteciler aynı ilgi ve alakayı görmemişlerdir. Bir kısmı akrabalarının yanında kalırken bir kısmı da mülteci kamplarında yaşamak zorunda kalmışlardır.

Bosna Savaşının sebep olduğu mülteci krizine acaba 20 yüzyılın son döneminde uluslararası toplum nasıl bir tepki vermiştir? Soğuk savaş sonrasında Avrupa büyük bir sığınmacı akınına maruz kalmıştı. Gelişmekte olan ülkelere sanayileşmiş ülkelere olan mülteci hareketleri özellikle Doğu Avrupa'da komünizmin çökmesi ve Sovyetler Birliğinin dağılmasından sonra büyük bir göç dalgası şeklinde oluştu. Bu, Avrupa'nın II. Dünya Savaşından sonra yaşanan nüfus hareketinden beri karşılaşılan en büyük göç dalgasıydı. Bu süreçte, AB üye ülkelerin

¹⁸⁸ Öner, a.g.e., s.82.

mülteci ve sığınma konularıyla ilgili yaptıkları işbirliği ve politikaların uyumlu hale getirilmesi çabalarına da ivme kazandırmıştı. Çünkü Batı Avrupa Doğu Avrupa'dan gelecek mülteci akımı için endişeli idi.¹⁸⁹

Bosna Savaşı, bu göç ve sığınma konularının Avrupa ülkelerinde çok hararetli biçimde tartışıldığı bu dönemde patlak vermiştir. Tartışmanın esas nedeni Yugoslavya mülteci krizi olmuştur. Çünkü 1991 yılının ikinci yarısında Hırvatistan'da savaşın başlamasıyla pek çok kişi yerinden edilmiş ve Batı Avrupa ülkelerine sığınmışlardı. Bosna Savaşının başlamasıyla mülteci krizi derinleşmiş, Avrupa Konseyi, Avrupalı devletlere daha fazla sığınmacı kabul etmeleri ve onlara geçici koruma sağlamaları tavsiyesinde bulunmuştur. Hırvatistan ve Slovenya baş edebileceklerinden çok fazla sığınmacıya kucak açmıştır. Uluslararası örgütler ve diğer Avrupa ülkeleri yardım etmediği takdirde yeni gelecek sığınmacıların barınma olanağı sağlamak bu komşu ülkeler için çok daha zorlaşacaktı.¹⁹⁰

AT üyesi ülkeler Bosna'dan gelen sığınmacılar krizini tartışmak üzere Cenevre'de bir günlük konferans düzenlemişlerdir. Almanya kota önerisi getirirken her ülkenin büyüklüğüne ve barındırma kapasitesine göre belli sayıda sığınmacı kabul etmesini teklif etmiş, İngiltere buna karşı çıkmıştır. Denizaşırı Ülkelerden Sorumlu Bakan Baronez Chalker, savaş biter bitmez geri dönebilmeleri için sığınmacıların evlerine yakın yerlerde barındırılması gerektiğini ifade etmiştir. Ülkeler daha sığınmacıları kabul etmeden geri dönüş meselesini görüşmeye başlamışlardı.

Sığınmacıları evlerine yakın yerlerde barındırılması, komşu ülkeler olan özellikle Hırvatistan ve Slovenya'nın külfeti üstlenmeleri anlamına geliyordu. Bu iki ülke bugün Türkiye'nin üstlendiği gibi bir sorunla karşı karşıya idiler. Bu noktada bugünlerde olduğu gibi külfeti paylaşma düşüncesi gündeme gelmiş, her iki ülkede bu külfetin paylaşılması çağrısında bulunmuşlardır. Hırvatistan, Bosna'dan daha fazla sığınmacıyı kabul edemeyeceğini, bir önceki yıldan yaklaşık bir milyon Bosnalıyı barındırdığı devasa bir mülteci kampı haline dönüştüğünü bildirmiştir.¹⁹¹ Batılı ülkeler daha fazla mülteciyi kabul ederek bu külfeti paylaşmak zorunda idiler.

¹⁸⁹ A.e., s. 86.

¹⁹⁰ J.Van-Selm Thornburn, **Avrupa Konseyi'nin Yugoslavya Krizi İle İlgili Raporları** 1991-1993, aktaran: N.Aslı Şirin Öner, *Dram Sonrası Bosna*, İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2013, s.87

¹⁹¹ Laura Silber, Allan Little, **The Death of Yugoslavia**, USA, Penguin Books, 1995, s. 88.

1992 yılı sonuna doğru Londra’da yapılan bir başka toplantıda bir dizi ilkeye göre hareket edeceklerini kabul ettiler. AB üyesi ülkeler eski Yugoslavya’dan gelecek kişilere “geçici koruma” sağlama kararı almalarıyla, AB’ye üye ülkeler de defacto politikaları uygulama sinyali vermiş oldular. BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) de “*eski Yugoslavya’dan kaçan ve uluslararası korumaya muhtaç kişiler bu korumadan geçici olmak kaydıyla yararlanmalıdır.*” açıklamasıyla net bir şekilde durumu izah etmişti.

Başta Avrupa Topluluğu ülkeleri olmak üzere bir ülkeye sığınan Bosnalılar her ülkelerde farklı uygulamalara tabi oldular. Örneğin, birçok devlet Bosnalıların statüsünü geçiciden kalıcı oturma iznine dönüştüren usul ve esaslar düzenlerken, Almanya Bosnalılara daimi oturma izni vermemiş, Bosnalılara özgü koşulları karşılamak ve geçici koruma statüsü vermek için Temmuz 1993’te yabancılar yasasında değişiklikler yapmıştır. Almanya’da farklı eyaletlerde farklı muamelelere maruz kalan sığınmacıların bir kısmı aylık maddi yardım alırken bir kısmı ise yakınlarını yanında kaldığı için bu yardımı alamamıştır. Ancak genel olarak Almanya’ya geçici koruma statüsü ile giden Bosnalılar ile yapılan görüşmelerde Alman Hükümetine minnettar olduklarını ifade etmişlerdir.

Diğer ülkelerde mülteci olanların durumuna gelince, AB üyesi diğer ülkeler olan Avusturya, İsveç ve Hollanda gibi diğer ülkeleri ile ABD ve Türkiye gibi AB üyesi olmayan ülkelerde mülteci göçüne ne tür yanıt verildiği konusunu ayrı ayrı ele almak gerektiği ortaya çıkmaktadır. Avusturya o sırada AB üyesi olmamakla birlikte binlerce mültecinin başvurusu ile ilgili işlem yapmak için gerek hukuki gerekse idari düzenlemelere sahip değildi. Yasal önlemler çok sıkı olduğu için Bosnalıları mülteci statüsünü alamıyorlardı. 1965’te Yugoslavya ile imzaladıkları Vize Politikaları Anlaşması gereği Bosnalılardan vize istemiyorlardı 1992 Kasımında durum bu defa farklı idi. İkiyüzlü bir politika izleyerek bir yandan ülkeye girişi kısıtlayan kurallar getirirken diğer taraftan insani nedenleri gerekçe göstererek Bosnalılara kapıları açık tuttular. Geçici koruma statüsü elde eden Bosnalılar ne çalışabiliyor, ne de ülke içinde başka bölgelere serbestçe dolaşabiliyorlardı. Zamanla daha uzun süreli kalıcı ikamet hakları elde etmeye başladılar. Sekiz yıllık yasal ikametinden ardından vatandaşlık için başvuru hakkı edindiler. Bunun için tek bir şey gerekiyordu: *Bosna vatandaşlığından feraget etmeleri. Bu çok zor bir karardı.*

Geçici koruma altında yiyecek, barınak ve sağlık hizmetlerini içeren insani yardım da aldılar. Sığınmacılar günlük ihtiyaçlarını eyaletler tarafından düzenlenen yardım parası ile karşılıyorlardı. *Federal Yönetim-Eyaletler Ortak Planı'nın* uygulandığı süre boyunca sığınmacılar kilise ve insani yardım kuruluşlarının sağladığı özel barınma yerlerinde kaldılar. Bir kısım sığınmacı 1993'ten itibaren çalışma izni elde etmiş ve Avusturyalıların doldurmadığı kadrolarda iş bulabilmiştir.

Hollanda da ise, sığınmacıların Hollanda'ya girmeleri ve geçici olarak kalmalarını izin veren özel ve geçici bir düzenleme yapmıştır. Bu sığınmacılara koruma sağlamak için üç ila altı aylık bir sürenin yeterli olacağı düşünülüyordu. Bu kişilere yerinden edilmiş kişi muamelesi yapılacak, “*ülkeden ayrılma koşulu ile kalma hakkı tanınacak ve yerinden edilmiş kişi kartı verilecekti.*”¹⁹² Sığınmacılar ya sığınmacı kabul merkezlerinde kalacak ya da akrabaları veya yakınları tarafından misafir edilecek ve o ailelere yardım yapılacaktı. Plana 1 Ocak 1994'te son verilecekti, ancak 1 yıl daha uzatılmıştır.

Hollandalı yetkililer daha sonra bu planı sadece Bosnalı sığınmacılar için geçerli olacak şekilde uygulamaya başladılar. 1 Ocak 1994'te yürürlüğe giren Yabancılar Yasası beraberinde geçici oturma iznini de getirmiştir. Bu izin bir yıllığına çıkartılmış sonra her yıl sığınmacılar yenilenmek zorunda bırakılmıştır. Zaman içerisinde Bosnalı sığınmacıların Hollanda toplumuna entegrasyonu aşamalı biçimde hayata geçirilmiştir. Eğitim hakkı, mesleki eğitim hakkı ve mevsimlik işçi olarak çalışma hakkı tanınmış, böylece Hollanda toplumuna ve iş piyasasına uyum aşamalı olarak gerçekleşmiştir.

AB üyesi olmayan ülkelerden Norveç, İsviçre, ABD ve Türkiye de Bosnalı sığınmacılar sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu ülkelerden Norveç, ilk gelen sığınmacıları sığınmacı kabul merkezlerine nakletmiş, sığınmacı sayısı artıkça sığınmacılara geçici koruma sağlamaya karar vermiştir. Başlangıçta beş yıl için bu korumayı sağlamayı planlamış, İsveç ve Danimarka'nın vize uygulaması nedeniyle, Norveç'e gelen sığınmacı sayısı kısa sürede 13.000'e ulaşmıştır. Norveç Bosnalı sığınmacılar için toplu ikamet ve çalışma izni vermek ve on iki ayda bu izinleri yenilemek suretiyle hem geçici korumalarını sağlıyor ve Norveç toplumuna

¹⁹² Öner, a.g.e., s. 101.

entegrasyonu sağlıyor hem de sığınmacıların ülkelerine geri dönmeleri düşüncesini sıcak tutuyordu.

İsviçre Ocak 1992'den itibaren eski Yugoslavya ülkelerinden gelen tüm vatandaşlar için vize uygulamaya başlamış, savaş Bosna'ya sıçrayınca binlerce Bosnalının iltica etmek için Avrupa'ya akın etmesi üzerine Bosnalılar için de vize uygulamaya bağlamıştır. Öte yandan aile birleşmesine izin veriyordu. Vize çıkartılabilmesi için Bosnalıların İsviçre'de ikamet izni olan yakını ve akrabaları olması gerekiyordu. Federal Konsey, eski Yugoslavya Cumhuriyetleri vatandaşlarına sığınma için başvuru hakkı vermiş ve bu vatandaşların geçici statüde toplu olarak İsviçre'ye kabul edilmelerine (F izni) karar vermiştir. İsviçre'de yakınlarının yanında kalan ancak sığınma talebinde bulunmayanlar akraba yanında kaldıklarını ispat etmeleri halinde L tipi “kısa dönemli kalış izni” veriliyordu.

F tipi geçici koruma uygulaması kantonların sorumluluğunda uygulanıyordu. Ekonomik durumuna bağlı olarak çalışma izni veriliyor ve okula gitmek zorunlu olduğundan okul masrafları kantonlarca karşılanıyordu.

Son olarak Türkiye ve ABD'nin Bosna mülteci krizine karşı uyguladığı politikalara bakacak olursak, bu iki ülkenin bu krize yaklaşımları farklı olmuştur. Türk Hükümeti Bosnalılara geçici koruma sağlayıp onları “misafir” olarak değerlendirirken, ABD'deki Bosna vatandaşlarına mülteci statüsü verilmiş ve geniş kapsamlı bir yerleştirme programı uygulanmıştır. Normalde Türkiye'nin 1951 Mülteciler Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi çekince doğrultusunda hukuki anlamda mülteci statüsü sadece Doğu Avrupa ve Eski Sovyetler Birliği'nden zulme uğrama korkusuyla kaçan ve sığınma talep edenlere veriliyordu.¹⁹³

Türkiye coğrafi çekince dışındaki Bosnalılara mülteci statüsü verebilirdi ancak, diğer Avrupalı ülkeler gibi *geçici koruma politikalarına uygun olarak hareket etme* yolunu seçti. 1992-94 arasında yaklaşık 25.000 Bosnalı Türkiye'ye gelmiştir. Bunların çoğu Kırklareli bölgesindeki kamplara yerleştirilmiştir. Orada ikamet iznine gerek duymadan kalmalarına izin verilmiştir. Bu sığınmacılara çalışma izni verilmemiş ancak tüm ihtiyaçlarını karşılayacak tesisler inşa edilmiş ve

¹⁹³ Ersan Barkın, **1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi**, (Çevrimiçi), [http:// www. anka ra barosu.org.tr/siteiler/ankarabarosu/tekmakale/2014-1/12.pdf](http://www.ankarabarosu.org.tr/siteiler/ankarabarosu/tekmakale/2014-1/12.pdf), 27 Ekim 2018.

çalıştırılmıştır. Akraba ve yakınlarının yanında kalanlar ise polis merkezine kayıt yaptırmak ve iki ayda bir yenilenmesi gereken ikamet izin belgesi almıştır.

2.1.5. Bosna Hersek'te Soykırım (Srebrenitsa - 11 Temmuz 1995)

Srebrenitsa'da BM'in güvenli bölgesinde yaşanan bu soykırım, tüm boyutlarıyla değerlendirildiğinde, aslında 1992-1995 yılları arasında Bosna Hersek Cumhuriyeti'nde yaşanan ve Müslüman Boşnaklara karşı işlenen soykırımın görünen yüzünü ve ispat edilmiş bir örneğini oluşturmaktadır.

Birleşmiş Milletler üyesi olan, bağımsız ve uluslararası düzeyde tanınan Bosna Hersek Cumhuriyeti'nin işgal edilmiş bölgelerinde, kuşatma altındaki şehirlerinde, Birleşmiş Milletlerin kontrolü altındaki bölgeler-BM Güvenli Bölgelerinde ve serbest alanlarda (koruma altındaki) ulusal, etnik ve dini grupların mensupları olan Boşnaklara karşı en ağır suç, soykırım suçu işlenmiştir.¹⁹⁴

Srebrenitsa'da yaşanan soykırım, küresel bir kuruluş olan BM'nin bölgede bulunan kuvvetlerine rağmen, gözlerinin önünde suç işlenmesini engellemek için en ufak bir teşebbüste dahi bulunmamasının ve BM bayrağı altında Potoçari'de silahlı, korumasız ve masum binlerce insanların katledilmesine ses çıkarmamasının sonucunda meydana gelmiştir.

Srebrenitsa'da yaşanan bu etnik temizlik aslında büyük Sırbistan ve büyük Hırvatistan özlemiyle etnik çatışmayı göze alan Sırp ve Hırvat toplumlarındaki nefretin Boşnak halkına saldırabilecek boyutlara ulaştığının göstergesidir. . Dr. Diego Arria, BMGK'nin Venezuela Büyükelçisi, Hague'deki Ceza Mahkemesinde Slobodan Miloseviç'in davasında vermiş olduğu ifadede, başta Genel Sekreter Butros Gali olmak üzere BM yetkililerini suçlamış, 1993 yılından itibaren “*aşamalı bir soykırıma*” müsaade ettikleri ve Temmuz 1995'te Srebrenitsa'nın kan gölüne dönüşmesine sebep olduklarını belirtmiştir. Genel Sekreterin, Srebrenitsa'da somut önlemler alınmasını gerektirecek gerçek durumları belirten raporları alıkoyarak etkili kararlar alınmasına engel olduğunu belirtmiştir. ABD dışındaki BM Güvenlik Konseyi Daimi Üyelerini de suçlayan Büyükelçi, Bosna Hersek'e yönelik uygulanan

¹⁹⁴ Smail Çekiç, **Dayton Barış Antlaşmasının Meşrulaştırdığı Boşnak Soykırımı**, İstanbul, Lutka Kitap, 2018, s. 35.

silah ambargosunun kaldırılmaması nedeniyle Boşnakların kendilerini savunma hakkının reddedildiğini söylemiştir.¹⁹⁵

Bosna Hersek'te Sırp saldırılarından masum insanları korumak adına BMGK'nin 4 Haziran 1993'te aldığı 836 sayılı kararla oluşturulan altı güvenli bölgeden (Saraybosna, Tuzla, Bihaç, Srebrenitsa, Jepa ve Gorajde) biri olan Srebrenitsa, BM Koruma Kuvveti (UNPROFOR)'ne bağlı Hollanda Taburunun sorumluluğunda olan bir bölge idi. BM'ye göre güvenli bölgeler oluşturulması iyi bir fikirdi ancak, *Tamamlanmamış Barış* (Unfinished Peace) adlı raporda da belirtildiği üzere bu, “*Batı'nın ölümcül sonuçlar doğuran hatalarından biri*” olarak tarihe geçmiştir, çünkü UNPROFOR güvenli bölgeleri hiçbir şekilde koruyamamış ve bu bölgeler Sırp saldırganlığı için birer hedef haline gelmiştir.¹⁹⁶

Bosna Hersek'te akan kanı durdurmak amacıyla 1994 yılı sonunda ABD önderliğinde sağlanan geçici ateşkesin dört ay sonra sona ermesiyle yeniden şiddetli saldırılar başlamış ve 25 Mayıs 1995 tarihinde Saraybosna yeniden bombalanmaya başlamıştır. Aynı gün üç yüz ellinin üzerinde UNPROFOR askeri rehin alınmıştır. Bunların çoğu Fransız askeridir.¹⁹⁷

Özellikle Fransız askerlerinin esir alınmasından sonra Fransa, 10.000 askerden oluşacak bir “*Acil Tepki Gücü*” oluşturulması yönünde NATO'ya yaptığı baskılarını artırmış ve bu öneri BM ve diğer Batılı ülkeler tarafından da desteklenmiştir. Fransız, İngiliz, Hollandalı, Belçikalı ve Alman birliklerinden oluşacak bu güç için ABD de 50 milyon dolar yardım yapacağını açıkladı. Bu gücün oluşturulması devam ederken Sırp Ordusu da, güvenli bölgelerden biri olan Srebrenitsa çevresinde birliklerini toplayarak bu kasabaya saldırı için hazırlıklara başlamıştır.¹⁹⁸

Fransız General Bernard Janvier (1995 yılı Mart - 1996 yılı Ocak ayı Eski Yugoslavya BM Barış Koruma Gücü -UNPF Komutanı) 4 Haziran 1995 tarihinde Ratko Mladić ile Zvornik'te Vidikovaç Otelinde yaptığı toplantıda gizli bir anlaşma yapmış, BM rehinelere serbest bırakılması karşılığında Sırp birliklerine hava taarruzunun durdurulmasını teklif etmiştir. Böylece Bosna Hersek'teki güvenli

¹⁹⁵ Çikotić, a.g.e., s.116.

¹⁹⁶ Öner, a.g.e., s. 61.

¹⁹⁷ A.e., s. 68.

¹⁹⁸ A.e., s. 68.

bölgeleri Sırp birliklerinin insafına bırakmışlar ve soykırımın yolunu açmıştır. 18 Haziran 1995'te BM rehineleri serbest bırakılmış, Mladiç'te Srebrenitsa'ya yapacağı saldırıya karşı hiçbir hava taarruzu olmayacağına emin olmuştur.¹⁹⁹

24 Haziran'da Sırpların Srebrenitsa'nın BM askerinden arındırılması tehdidi UNPROFOR tarafından önemsenmedi. Sırp güçlerinin Srebrenitsa'yı bombalamaya başlaması üzerine Hollandalı UNPROFOR askerleri bölgeye NATO hava taarruzunun planlanmasını talep etti. Bu talep BM bölge karargâhı tarafından uygun bulunmadı, ancak yoğun Sırp bombardımanı nedeniyle civar köylerde oturan binlerce Bosnalı Müslüman da güvenli bölge olan Srebrenitsa'ya sığındığı sırada Sırp Ordusu Hollandalı otuz UNPROFOR askerini rehin aldı.²⁰⁰

Bu gelişmeler üzerine NATO'ya 11 Temmuz'da hava taarruzu yapma emri verildi. Aynı gün Sırp Komutanı Miladiç'in televizyonda yaptığı konuşmada *"Türkler'den intikam alma anı nihayet geldi, bu şehri Sırp Ulusuna hediye olarak veriyorum"* demesi dikkat çekicidir. Sırp askeri liderlerinin hava saldırıları olursa rehin tutulan Hollandalı askerlerini öldüreceği söylemesi ve Hollanda hükümetinin de NATO hava saldırılarının askıya alınmasını talebi üzerine²⁰¹, Srebrenitsa bir kaç saat içinde düştü. Hollanda birliği 20-25 bin Müslüman aileyi Potoçari'deki²⁰² UNPROFOR üssü olan Pil fabrikasına götürmek zorunda kaldı. Bu esnada bazı Müslümanlar ormanlık bölgeden kaçarak 100 km.'den fazla yürüyerek kurtulmayı başardı.²⁰³

Srebrenitsa düşmesi esnasında ve Potoçari'deki üste bulunan erkekler ve çocuklar UNPROFOR koruması altında olmalarına rağmen baskı ile gözaltına alınarak otobüslere bindirildi ve ölüm tarlaları olarak adlandırılan bölgelere götürüldüler. 8.000'den fazla Boşnak erkeği ve çocuğu (800'ü çocuk) 4 gün gibi kısa bir sürede etnik ve dini kimliklerinden dolayı ve Sırpların Büyük Sırbistan planları

¹⁹⁹ Çekiç, a.g.e., s.109.

²⁰⁰ Öner, a.g.e., s. 69.

²⁰¹ Çekiç, a.g.e., s. 110.

²⁰² Potoçari, Srebrenitsa'nın 5 km kuzeydoğusunda bir köydür. Bu savaş esnasında köyde bulunan pil fabrikası Hollandalı UNPROFOR Tb.K.lığı'nın üs bölgesi olarak kullanılmıştır. Boşnaklar Sırp Birlikleri saldırınca bu üs bölgesine sığınmışlardır. Potoçari'de Srebrenitsa Şehitliği ve Mezarlığı bulunmaktadır. 1996 yılından beri ortaya çıkartılan toplu mezarlardaki kemiklerin DNA testi sonucunda kimlik tespiti yapılmakta ve her yıl 11 Temmuz tarihinde düzenlenen anma ve defin törenleriyle toprağa verilmektedir. Potoçari mezarlığında halen 6.575 kurbanın mezarı bulunmaktadır.

²⁰³ "Ölüm yolu" olarak adlandırılan 100 km.den fazla bir yolu katederek Tuzla istikametinde kaçan Boşnakların bu anısına, her yıl binlerce gönüllü "Barış Yürüyüşü'ne" katılmakta ve üç gün boyunca yürüyerek Potoçari Mezarlığında yapılan törenlere katılmaktadır.

bakımından stratejik öneme haiz olduğu belirtilen yaşam alanlarının işgal edilmesi isteğiyle, bilerek ve isteyerek öldürülmüştür. Üç nesil erkek yok edilmiş ve bu katliam Boşnak ulusal, etnik ve dini topluluğunun radikal bir şekilde yıkımına neden olmuştur.²⁰⁴ 1995 yılının Temmuz ayında BM Güvenli Bölgesi olan Srebrenitsa’da yaşayan Boşnaklar, muhtelif yerlerde Srebrenitsa, Bratunac, Zvornik, Vlasenitsa, Şekoviçi, Zivinice, Kladanj, Olova, Biyelina, Han Pijesak, Rogatitsa, Vişegrad, ve Tırnovo olmak üzere 14 belediyenin sınırları içerisindeki topraklarda öldürülmüştür. Bu soykırıma dönüşen saldırılar Bosna Hersek Cumhuriyeti’ni oluşturan etnisitelerin birbirlerine olan güven duygusunu bir daha onarılamaz şekilde ortadan kaldırmıştır.

2.2. Uluslararası Ortam

2.2.1. Uluslararası Toplumun Savaşı Sona Erdirmedeki Başarısızlığı ve Dayton’a Giden Yol

Tito’nun ölümüyle başlayan Yugoslavya’nın çöküş süreci 25 Haziran 1991’de Slovenya’nın ve hemen arkasından da Hırvatistan’ın bağımsızlık ilânlarıyla birlikte parçalanma sürecine evrilmiştir. Bu süreç başlar başlamaz ABD’nin Yugoslavya’yı *Avrupa’nın Sorunu* olarak ilan etmesiyle birlikte Avrupa Yugoslavya krizini Soğuk Savaş sonrası dönemdeki ilk silahlı anlaşmazlık olması ve Avrupa’nın en önemli projesi olan *Avrupa Topluluğu*’nun ABD’ye karşı birlik ve beraberliğini göstermesi açısından tarihi bir fırsat olarak algılamıştır. AT’nin yapmış olduğu arabuluculuk çalışmaları sonuç vermemiş, Yugoslavya’nın içine düştüğü kriz 1990-1991 yıllarında da iyice tırmanarak ülkenin kanlı bir şekilde dağılmasına giden yol da açılmıştır.²⁰⁵

Bosna Hersek’de yaşanan trajedinin başlangıcında da Avrupa, bu konudaki tüm sorumluluğu ve inisiyatifi üzerine almış ve bu sorunun Avrupa’nın kendi iç işi olduğunu savunmuştur. Başta Avrupa olmak üzere, uluslararası toplumun bu trajediyi barışçıl ve diplomatik yollardan, güç kullanmadan çözmeye yönelik ilk girişimi, büyük Sırbistan hayali ile yanıp tutuşan Sırpları caydırma konusunda başarısız olmuş ve Avrupa üstlendiği bu sorumluluğu Birleşmiş Milletler’e (BM) bırakmıştır. Bu süreç içerisinde BM ve Avrupa Topluluğu’nun (AT) birlikte

²⁰⁴ A.e., s.45.

²⁰⁵ Öner, a.g.e., ss.43-50.

üstlendikleri barış girişimleri ve barışa yönelik çeşitli planları da söz konusu olmuştur.

Bosna Hersek sorununun dışarıdan müdahale ile halledilemeyeceği düşüncesiyle, Birleşmiş Milletler de Avrupa Topluluğu gibi, Bosna'da kuvvet kullanımına başlangıçta olumlu yaklaşmamıştır. Buna rağmen BM Güvenlik Konseyi çıkardığı kararlarla silahlı çatışmanın etkisini azaltmak için Yugoslavya'ya karşı silah ambargosu koymuş, BM Barışı Koruma Gücü (UNPROFOR-UNPROFOR) görevlendirmiş, uçuşa yasak bölgeler ve güvenli bölgeler ilan etmiş ve bu bölgeleri korumak için NATO'ya havadan müdahalede bulunma yetkisi vermiştir.²⁰⁶

Bosna'da yaşanan savaşın gerçek yüzü ve yaşanan trajedi dünya kamuoyunda belli başlı soykırıma varan saldırıların, Saraybosna ve diğer şehirlerde Sırp güçlerinin bombardımanı ve keskin nişancı atışlarına maruz kalan masum sivillerin çektikleri büyük acı ve sefaletin dünya kamuoyunda yer almasıyla farkına varılmaya başlanmıştır. 27 Mayıs 1992'de Saraybosna'da ekmek kuyruğunda beklerken atılan havan mermisiyle hayatını kaybeden 26 Bosnalı'nın maruz kaldığı katliam tüm dünyayı düşündürmeye başlamıştır.²⁰⁷ UNPROFOR'nün sivillere insani yardım ulaştırma görevi, şehirleri kuşatma altında tutan Sırp güçleri nedeniyle engellenmiştir.

Yaşanan bu insan hakkı ihlallerinin artması üzerine AT dönem başkanı olan İngiltere'nin öncülüğünde Ağustos ayı sonunda Londra'da yapılacak konferansa savaşın tüm tarafları davet edilmiştir. ABD Dışişleri Eski Bakanı Cyrus Vance ve İngiltere Dışişleri Eski Bakanı Lord Owen'ın eş başkanlığında Uluslararası Eski Yugoslavya Konferansı (UEYK) adıyla yapılan konferans önemli sonuçlarından birisi de; çatışmaların sona erdirilmesi, güç kullanımına son verilmesi, kuvvet kullanılarak elde edilen kazançların tanınmaması, devletlerin egemenlik ve toprak bütünlüklerinin korunması, tanınmış sınırların dokunulmazlığını içeren anlaşmaya

²⁰⁶ Merve İrem Yapıcı, "Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri", **Uluslararası Hukuk ve Politika**, Cilt 2, No: 8, 2007, s.2.

²⁰⁷ 27 Mayıs 1992 günü Saraybosna'da Ferhadiye Caddesi üzerindeki bir ekmek fırınından ekmek almak üzere sırada bekleyen masum insanın üzerine düşen havan mermisi sonucunda 26 Bosnalı hayatını kaybetmiştir. Bosnalı dünyaca ünlü çello sanatçısı V.Smailović katliamın yaşandığı fırının önünde 26 gün boyunca Albinoni'nin "Adagio G Minör" adlı eserini çalmıştır. Her yıl aynı tarihte ekmek kuyruğunda şehit edilenler anılmaktadır.

varılması için gerekli ilkelerin benimsenmesi olmuştur.²⁰⁸ Ancak Konferans'ta kabul edilen hususların hiçbiri anlaşmaların nasıl uygulanacağına ilişkin maddeleri kapsamadığı için savaşı sona erdirmek amacıyla ortaya konan ve sonuç alınamayan çabalardan birisi olarak değerini yitirmiştir.

Ekim ayının sonlarında UEYK eş başkanları Bosna'da yaşanan acıları çözmek üzere ilk ayrıntılı öneriyi sunmuşlar, ülkede yaşayan Sırp, Hırvat ve Boşnakların taleplerini aldıktan sonra, bu önerilerin geometrik bir orta noktasını bulmaya çalışarak bir çözüm bulmayı hedeflemişlerdir.²⁰⁹ Vance-Owen Planı (VOP)'na göre üniter devletin kabuğu korunacak ancak ülkenin toprak taksimatı ensiteye dayanacaktı. Ülkenin elindeki en önemli yapılar “*kanton*” olarak adlandırılacak on eyaletin içinde olacaktı. Sırlar ve Müslümanlar üçer kanton, Hırvatlar iki kanton alırken bir kanton karma (Müslüman -Hırvat Karma Kantonu-Mostar) olacaktı. Saraybosna askerden arındırılmış bölge olurken her kantonun kendi yasama organı olacaktı. Zayıflatılmış merkezi hükümetin kantonları kontrol altına alabileceği kendine ait bir silahlı kuvveti olmayacaktı.²¹⁰

VOP'da yer alan ve Hırvatlar ile Müslümanların birlikte yaşayacağı öngörülen ve günümüzde de Bosna Hersek'te bir sorun olarak devam eden Mostar Kantonu Hırvat ve Müslüman güçler arasında çatışmaların patlak vermesine yol açmıştır. Bu planda gösterilen sınırların nihai olmadığı izlenimi merkez Bosna'da Müslüman ve Hırvatların çoğunlu oluşturmadağı bölgelere kıyasıyla bir rekabete yol açmıştır. Bosna Savaşının ilk zamanlarında oluşan Müslüman-Hırvat ittifakının çökmesine neden olmuştur.

Malcolm'un da belirttiğı gibi, Bosna'nın mahvolması ve savaşın yarattığı tüm kayıplarda Batı'nın büyük payı vardı. Eski Yugoslavya'da yaşanmaya başlayan krizle birlikte Birleşmiş Milletler'in eski Yugoslavya'ya uyguladığı silah ambargosu Bosnalı Sırlar ve Bosnalı Hırvatları pek fazla etkilemez iken Müslümanları savunmasız bırakmıştı. Diğer taraftan VOP Müslüman-Hırvat ittifakının bozulmasına neden olmuş ve Batı'nın bu tutumlarının bedelini Bosna ağır biçimde ödemiştir.

²⁰⁸ Steven Burg ve P. Shoup, **The War in Bosnia-Herzegovina Ethnic Conflict and International Intervention**, 2000, USA, pp. 211-212, Aktaran N. Aslı Şirin Öner, *Dram Sonrası Bosna Mültecilerin Geri Dönüşü Üzerine Bir Alan Araştırması*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 59.

²⁰⁹ Malcolm, **a.g.e.**, s.247.

²¹⁰ Gallagher, **a.g.e.**, s.102,

Mart 1993'ten itibaren VOP'un oluşturduğu rekabet merkez Bosna'da Müslüman ve Hırvatlar arasında gerginlikleri ve anlaşmazlıkları tırmandırarak çatışmaların patlak vermesine neden olmuştur. Bosnalı Sırpların Planı reddedeceğinden emin olan İzzetbegoviç Planı imzalamış, Sırp Cumhurbaşkanı Karaciç Yunanistan Başbakanı Mitsotakis, Milošević ve Lord Owen'ın baskıları sonucu imzalamaya razı olmuş, ancak Sırp Meclisi'nin Planı kabul etmemiş ve referanduma götürmüştür. Sırpların büyük çoğunluğu planı reddetmiş ve Mayıs 1993 ayında VOP tarihe karışmıştır.²¹¹

Malcolm, birçok analizcinin, Bosna Hersek savaşı ile ilgili yaptıkları değerlendirmelerde, Batılı politikacıların yapmış oldukları esas hatanın savaşın sebepleri, belirtileri ve temelinde yatan nedenlerden daha çok sonuçlarına baktıkları ve Milošević'in projesinin doğasını anlamak istemiyormuş gibi bir tutum sergiledikleri, bu kapsamda “savaşa politik olmaktan daha çok askeri bir problem gibi bakarak çözüm aramakta ısrar ettiklerini ” ifade etmektedir.²¹²

VOP'un başarısızlıkla sonuçlanmasının sonrasında BM Güvenlik Konseyi güvenli bölgeler kurmaya karar vermiştir. Aslında bu proje Bosnalı Sırpların saldırılarını belli hedeflere odaklandırmalarına kısacası ödüllendirilmesine neden olurken diğer taraftan da Bosnalıları kendi ülkelerinde kuşatılmış bölgelerde yaşamaya zorlayacaktır. Bu kapsamda BMGK 4 Haziran 1993'te 836 sayılı kararla Saraybosna, Bihaç Tuzla, Srebrenitsa, Jepa ve Gorajde “*güvenli bölge*” olarak ilan edilmiştir. Bu bölgelerden Birleşmiş Milletler Barışı Koruma Gücü (UNPROFOR) sorumlu olmuştur. BM bu bölgeler vasıtasıyla sözde masum sivilleri koruyacağını düşüncesiyle güzel bir projeyi hayata geçirdiğini düşünürken “*Bitmeyen Barış-Unfinished Peace*” adlı raporda ifade edildiği üzere, “*Bu proje Batı'nın ölümcül sonuçlar doğuran hatalarından biri*” olarak tarihe geçmiştir.²¹³ Çünkü UNPROFOR hiçbir güvenli bölgeyi koruyamamış, bu bölgeler Sırplar için birer hassas hedef haline gelmiştir.

²¹¹ Öner, **a.g.e.**, ss. 60-61.

²¹² Çikotić, **a.g.e.**, s.89.

²¹³ Carnegie Endowment for International Peace, **Unfinished Peace Report**, “Bitmeyen Barış” Raporu 1995 yılında oluşturulan bir Komisyon tarafından Balkanlarda kapsamlı, üst düzey görüşmelere dayanarak yakın zamandaki Balkan ihtilaflarının nedenlerini araştırmış, Avrupa, Amerikan ve BM müdahalelerinin bağımsız değerlendirmesini yapmıştır. Azınlıklara karşı uygulamalar, demokrasinin desteklenmesi ve Balkan işbirliğiyle ilgili öneriler de dahil olmak üzere, geniş çapta istikrar sağlayıcı tedbirler önermektedir. (Çevrimiçi) <http://www.nsf-journal.hr/online-issues/book-reviews/id/1062#.XcbabNUzbb0>, 28 Ekim 2018.

Temmuz 1993 ayında UEYK arabulucuları yeni bir plan daha geliştirmişlerdir. Bu yeni plan daha öncekilerden farklı olarak ne Bosna Hersek'in birliğini ne de savaş öncesindeki nüfus dağılımını yansıtmakta idi. Cyrus Vance'in yerine atanan T.Stoltenberg ve Lord Owen'ın birlikte hazırladığı planda Bosna topraklarının %53'ü Sırlara, % 30'u Müslümanlara, % 17'si Hırvatlara verilmekte idi, Sırlar o an itibarıyla ülke topraklarının % 70'inden fazlasını kontrol ettiklerinden ele geçirdikleri toprakların yaklaşık % 20'sinden feragat etmeleri gerekmekte idi. Ancak bu haliyle bile Sırlar için çok avantajlı idi. Beklenildiği gibi Bosna Hükümeti Owen Stoltenberg Planı'nı şiddetle reddetmiş, ilerleyen aylarda planın değişik versiyonları da tartışılmış, ancak hiçbir taraf bunlardan da memnun olmamıştır.²¹⁴

Tarafların uzlaşmaz tavırları ve şiddeti her geçen gün artan çatışmalar özellikle merkez Bosna'da tahribatlara neden olmuştur. Mostar şehri neredeyse tamamen tahrip olmuş, 427 yıllık tarihi Mostar köprüsü Hırvat tanklarının atışlarıyla yıkılmıştır. Bu olay Bosna Hersek'te çoğulcu ve çok etnili yapısını muhafaza etmeye çalışanların daha da büyük umutsuzluğa düşmelerine neden olmuştur.²¹⁵

Şubat 1994 ayı başında Saraybosna'da Markale pazar yerine Sırlar tarafından atılan havan mermisi ile 69 kişinin hayatını kaybetmesi, onlarca kişinin yaralanması olayı dünya kamuoyunun artık birşeyler yapması gerektiği konusunda fikir birliği yapılmasına neden olmuştur. NATO yayımlamış olduğu bir ultimatona ile Sırların Saraybosna'ya saldırılarını durdurması, şehrin kuşatılmasını sona erdirmeleri aksi takdirde hava saldırılarına maruz kalacakları belirtilmiştir.²¹⁶ Benzer şekilde Bosna Ordusu da şehrin içinden Sırlara karşı hiçbir saldırıda bulunması konusunda uyarılmıştır.

Bütün bunlar yaşanırken ABD, Müslümanlar ile Hırvatlar arasında merkez Bosna'da yaşanan çatışmaları durdurmak ve bu iki etnisite arasında barış sağlamak amacıyla çalışmalarını sürdürmüştür. 1994 yılı Ocak ayı başında UEYK arabulucularının gözetiminde Bosna ve Hırvatistan Dışışleri Bakanları, müteakiben de İzzetbegović ile Tucman kendi aralarında bir toplantı yapmışlardır. Tucman'ın Müslüman Bosna Cumhuriyeti ile Hırvat Hersek-Bosna arasında gevşek bir birlik

²¹⁴ Öner, **a.g.e.**, s.63.

²¹⁵ Donnia ve Fine, 1994, s. 253.

²¹⁶ Burg, Shoup, **a.g.e.**, s.287.

oluşturulması önerisi daha önceki girişimler gibi neticelenmemiş ve zaman içinde taraflar yapılacak bir ateşkesten ve çatışmaları sona erdirmekten her iki tarafın da kazançlı çıkacağını anlamışlardır. ABD'nin yoğun diplomasi çalışmaları sonucunda Hırvatlar o tarih itibarıyla ele geçirmiş oldukları topraklarda ortak bir Müslüman-Hırvat federasyonu kurulması konusundaki ABD teklifine ve planını kabul etmişlerdir. İki tarafın katılımıyla 18 Şubat 1994'te Almanya'da başlayan görüşmeler 22 Şubat 1994'te ateşkes antlaşması ile sonuçlanmış, 1 Mart 1994'te Boşnak Müslüman-Hırvat Federasyonunu kuran anlaşma Washington'da imzalanmıştır. Kurulan bu Federasyonun anayasası ve diğer konulardaki görüşmeler anlaşma sonrası müteakip haftalarda yapılmış ve 18 Mart 1994'te Federasyon Anayasasını yürürlüğe koyan antlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma en azından Hırvatların resmi anlamda Bosna'nın üç siyasi birime bölünmesini istemekten vazgeçtiklerinin göstergesiydi, çünkü Washington Antlaşması ile Bosna Hersek Federasyonu belli sayıda kantondan oluşan bir siyasi birim haline gelmişti. İki etnisi arasındaki en önemli yerleşim olan ve halen de sorunların çözülemediği Mostar AB tarafından yönetilecekti.²¹⁷ Bu anlaşma ile aslında Dayton öncesinde bu anlaşmaya esas teşkil edecek bir federasyon altyapısı hazırlanmış oluyordu. Diğer taraftan bu anlaşma Müslüman ve Hırvat güçlerinin birleşerek Sırlara karşı birlikte mücadele edebilmeleri için bir fırsatı da başlatmıştır.

Washington Antlaşması'nın imzalanmasından sonraki dönemde Bosna Hersek ile ilgili çok taraflı diplomaside çok önemli bir değişim süreci yaşanmaya başlanmıştır. UEYK müzakerelerinde önemli bir ilerleme kaydedilmemesi ve Sırların soykırıma varan saldırılarına karşı güç kullanılması konusunda BM'nin muhalefet etmesi, Clinton yönetiminin tepkisini çekmiştir. ABD içinden gelen baskılar ambargonun kaldırılması ve Bosna Savaşının sona erdirilmesi için güç kullanılması fikrini savunmak durumunda kalmıştır. UEYK bu anlaşmazlığı diplomatik yollarda çözmekten yana olduğundan, ABD'yi diplomasi masasına çekmek ve Avrupa'nın merkezi rolünü de korumak niyetiyle Amerikan, Rus, Fransız,

²¹⁷ United States Institute of Peace, Washington Agreement, 1 March 1994, (Çevrimiçi) https://www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/peace_agreements/washagree_03011994.pdf f. 16 Kasım 2018.

Alman ve İngiliz temsilcilerden oluşan bir Temas Grubu kurulmasını önerdiler ve Nisan 1994 ayında bu Temas Grubu kurulmuştur.²¹⁸

Temas grubu Temmuz 1994'te harita şeklinde bir plan hazırlamıştır. Hırvat ve Müslümanlar'a verilen topraklar Owen-Stoltenberg Planı'na göre daha fazla olacak şekilde, Bosna topraklarının % 51'i Boşnak-Hırvat Federasyonu'na, % 49'u Bosnalı Sırlara verilecekti. Bosna Hükümeti ve Hırvatlar planı kabul ederken Sırp Meclisi Temas Grubu Planı'nı kabul etmemiştir.²¹⁹ ABD yönetimi üzerinde silah ambargosunun kaldırılması yönünde daha fazla baskı yapılmaya başlanmıştır.

ABD eski başkanlarından Jimmy Carter'ın şahsi çabaları ile 1994 yılı sonunda Bosna Halk Ordusu (BHO) ile Sırp Cumhuriyet Ordusu (SCO) arasında bir ateşkes imzalanmış, ülke genelinde çatışmalar önemli ölçüde azalmıştır.²²⁰ Sadece dört ay süren bu ateşkes sonunda ülkenin tamamında çatışmalar yeniden başlamış ve Mayıs ayından itibaren SCO büyük bir askeri harekâta başladılar. 25 Mayıs 1995'te Tuzla'daki bombalamada yetmiş bir kişinin hayatını kaybetmesi, aynı gün Saraybosna'da çoğu Fransız askeri olmak üzere yaklaşık üç yüzden fazla UNPROFOR askerinin Sırp güçlerince rehin alınması NATO'nun sınırlı hava harekâtına Sırların cevabı niteliğinde idi.²²¹

Bu gelişmeler üzerine; başta Fransa olmak üzere Bosnalı Sırların saldırganlığına daha sert bir biçimde karşılık verilmesi, Fransız, Alman, İngiliz, Belçikalı ve Hollandalı birlikleri bünyesine bulunduracak 10.000 askerden oluşacak "Acil Tepki Gücü"nün teşkil edilmesi teklifi BM ve Batı Avrupa ülkeleri tarafından desteklenmiştir.²²²

BM'in güvenli bölge projesi kapsamında ilan ettiği ve Hollanda sorumluluğundaki Srebrenitsa'da 11 Temmuz 1995 tarihinde 9000 civarında çoğu erkek ve çocuk Müslümanın Bosnalı Sırp güçleri tarafından BM'in basiretsizliği sonucu vahşice öldürülmesi, Srebrenitsa'dan sonra Sırp Kuvvetlerinin ikinci hedefi olan Jepa'yı kuşatmaları ve BM gözlem noktalarını bombalamaya başlamaları ABD'nin Bosna'da olup bitenlerle ilgili olarak çok tepkisini çekmiştir. Öncelikle

²¹⁸ Burg, Shoup, **a.g.e.**, s.287.

²¹⁹ A.e., s.306-307.

²²⁰ Çikotić, **a.g.e.**, s.95.

²²¹ Burg, Shoup, **a.g.e.**, s.329.

²²² Öner, **a.g.e.**, s.68.

ABD Senatosu tek taraflı olarak silah ambargosundan çekilme kararı alındı. Sırp güçlerinin 28 Ağustos 1995 tarihinde havan atışı ile düzenledikleri ve otuz sekiz kişinin hayatını kaybettiği ikinci Markale saldırısından iki gün sonra NATO birlikleri düzenledikleri “*Kasıtlı Güç Harekâtı*” adlı bir seri hava operasyonu ile özellikle Saraybosna’yı kuşatan Sırp askeri hedeflerini vurarak Sırpı teslim olmaya zorlamıştır.²²³

Sırp Cumhuriyeti Meclisi bu hava saldırıları üzerine ABD’nin önerisini kabul ettiğini ve müzakerelere başlayacağını duyurdu. ABD, Boşnak-Hırvat Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti arasında bir birlik oluşturulmasını önermişti. Sırp lideri Karaciç’in Jimmy Carter’e gönderdiği mektupta bu girişimi kabul ettiğini ifade etmesine rağmen NATO hava harekâtı 12 Eylül 1995 tarihine kadar sürmüştür.²²⁴ Bu eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinin var olan sınırlarının tanınması ve Bosna devletinin Müslüman-Hırvat Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti adı verilen iki alt-devletten (entite) oluşması için çağrıda bulunan “temel anayasal ilkeler” ile ilgili bir anlaşma imzalanmıştır.” Bosna Savaşı boyunca Sırpların kendi kendine ilan ettikleri devleti Sırp Cumhuriyeti olarak adlandırmışlarsa da Batı bu ismi kabul etmemiştir. Ancak Dayton Barış Antlaşmasında da aynı ismin kullanılması cumhuriyetin tanındığı ve Bosnalı Sırlara büyük bir taviz verildiği anlamına geliyordu.²²⁵ Ekim ayının başından itibaren altmış günlük bir ateşkes tüm taraflara duyurulmuş, ancak hemen uygulamaya geçmemiştir. 1 Kasımdan itibaren Bosna’nın gelecekteki yapısı ile ilgili müzakerelere Sırbistan, Hırvatistan ve Bosna Hersek arasında ABD’nin Ohio eyaletinin Dayton kentindeki Wright-Patterson Hava Üssü’nde başlanmıştır.²²⁶

2.2.2. Dayton Barış Antlaşması'nın Bosna Hersek'in Güvenliğini Belirleyici Unsurları ve Bosna Hersek'te Güvenliğinin Tesisinde Yarattığı Genel Problemler

2.2.2.1. Dayton Barış Antlaşması'nın Bosna Hersek'in Güvenliğini Belirleyici Unsurları

Dayton kentinde başlayan barış antlaşması görüşmeleri üç hafta sürdükten sonra 21 Kasım tarihinde ilk parafeler atılmış, 14 Aralık 1995 tarihinde Paris'te

²²³ A.e., s.68.

²²⁴ Burg, Shoup, **a.g.e.**, ss.352-353.

²²⁵ A.e., ss.355-357.

²²⁶ Öner, **a.g.e.**, s.73.

Dayton Barış Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma ile toprak dağılımı % 51'i Bosna Hersek Federasyonu, % 49'u Sırp Cumhuriyeti olmak üzere iki entite ve bir özerk bölgeden (Brcko) oluşan Bosna Hersek'in bir devlet olarak devamlılığı garanti altına alınmıştır.²²⁷ Üç hafta süreyle yapılan görüşmeler süresince önceki barışı sağlama girişimler esnasında karşılaşılan güçlükler aynen devam etmiş, örneğin Bosnalı Hırvatlar ile Müslümanlar Bosna'daki güç dağılımı konusunda uzun süre anlaşamamışlardır.

Bu üç etnisitenin birbirine olan kin ve nefretin aynı masada oturup savaşı sonlandıracak bir anlaşmanın hükümlerini tartışamayacak kadar büyük olduğu gerçeği Dayton Barış Antlaşması görüşmelerinde yaşanmıştır. Nitekim Barış Antlaşması görüşmeleri döneminde ABD'de Bosna Hersek Askeri Ataşesi (1994-1997) olarak görev yapan ve döneme şahitlik eden, bu kapsamda Boşnakları temsilen antlaşmanın askeri boyutuyla ilgili görüşmelere katılan Dr. (E. Tuğg.) Selmo Çikotić ile yapılan sohbette, barış görüşmeleri ortamını anlatırken bir nokta özellikle ilgi çekicidir. Görüşmeler sırasında, savaşı taraflar birbiriyle masa başında asla temas edememiş, görüşmelerin üçüncü kişiler aracılığıyla yürütülmüştür. Anlaşılan o ki, tarafların karşılıklı olarak sınırlarını ve fedakârlıklarını tartabilecekleri bir ortam yerine, aslında kabul etmeyecekleri sonuçları, üçüncü kişiler üzerinden görüşmeler yaparak taraflara kararları daha kolay ikna ettirmenin bir yolu olarak düşünülmüştür.

Müslümanlar, nüfusa dayalı nispetlik kuralını savunurken Hırvatlar (Hırvatistan tarafından temsil edilen) güç paylaşımının “*üç kurucu millet*” arasında eşitliğe dayanmasında ısrar etmişlerdir.²²⁸ Hırvatlar devlet gücünün merkezi hükümetten daha çok Müslüman-Hırvat Federasyonu'nda olmasını, diğer tarafta Bosnalı Sırp'lar ise merkezi Bosna Devleti'ne rağmen güçlenmiş Sırp Cumhuriyeti'nden yana tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Müslüman Boşnaklar ise bütün yaşadıklarına rağmen birleşik bir Bosna devletinden yana taraf olduklarını belirtmişlerdir. İşte Dayton görüşmeleri öncesinde başlayan bu siyasi görüş ayrılıkları, Antlaşmanın imzalanması esnasında ve halen günümüzde tarafların kalıcı barışı ve istikrarı bulamamasında ana nedenlerden biri olarak ortada durmaya devam etmektedir.

²²⁷ Çikotić, a.g.e., s.100.

²²⁸ Burg, Shoup, a.g.e., s.361.

Görüşmeler esnasında ilk andan itibaren en önemli sorunlardan birisi de savaştan sonra çizilecek Bosna haritası olmuştur. Müslüman ve Hırvat güçlerinin Washington Antlaşması sonrasında özellikle 1995 yaz aylarında başlattıkları taarruzlar sonucunda Bosnalı Sırplar'ın kontrol altına aldığı topraklar oldukça azalmıştı. Müslüman ve Hırvatların kontrol altında tuttuğu topraklar %51, Sırpların kontrol altında tuttuğu topraklar % 49 civarında idi. Sırplar adına karar verecek olan Milošević görüşmeler esnasında 18 Kasım günü bu paylaşımı ve Saraybosna'nın kontrolünün Müslümanlara bırakılmasını kabul etmiştir.²²⁹

Müzakereler 21 Kasım 1995 tarihine kadar geçen çetin görüşmeler sonucunda tüm tarafların kabul ettiği bir metni dönüştürülerek parafe edilmiş ve Fransa'nın talebi üzerine Dayton Barış Antlaşmasının imzalanması 14 Ağustos 1995'te Paris'te gerçekleştirilmiştir.

Antlaşma içerik olarak Bosna Hersek'te barışın sağlanması ve sürdürülmesi ile ilgili birçok farklı içeriği de ihtiva etmektedir. Bunlar özetlenirse; NATO Barış Uygulama Kuvveti'nin (Implementation Force-IFOR) konuşlanması, bölgesel denge, entiteler arası sınır hattı, seçimler, Bosna Hersek Anayasası, tahkim konuları, insan hakları, mültecilerin ve yerinde edilmiş insanların geri dönüşü, milli anıtların korunması komisyonu, Bosna Hersek'te kamu kurumları, sivil uygulamalarla ilgili konular, uluslararası polis görev kuvveti ile ilgili hususlardır.²³⁰

Brcko Özerk Bölgesinin statüsü bu Antlaşmada bir çözüme kavuşturulmamış, tahkim yoluyla çözülmesi öngörülmüştür. Tahkim 5 Mart 1999'da tamamlanmış, Tahkim Heyetinin kararı ile Brcko Belediyesinin savaş öncesi toprakları Bosna Hersek'te özel egemen bir statü (özerk bölge) kazanmıştır.²³¹

Bosna Hersek'te üç buçuk yıl süren savaş boyunca Temas Grubu'nu oluşturan devletler Bosna Hersek'in kendini savunma hakkını sürekli olarak reddetmişler ve silah ambargosunu sürdürmüşlerdir. Aynı konu Dayton görüşmelerinde de gündeme gelmiş, ülkede sürekli bir istikrar ve barışın sağlanabilmesi için Bosna Hersek'e silah ambargosunun devam etmesi ve ülkenin

²²⁹ Öner, **a.g.e.**, ss.72-73.

²³⁰ Çikotić, **a.g.e.**, s.100,101.

²³¹ A.e., s.101.

askersizleştirilmesi bu görüşmelerin son gününe kadar masada olmuştur. Toplantılara bizzat katılan Çikotiç Temas Grubu’nun bu yaklaşımını,

“Tüm katılımcı ülkelerin kendi ülkelerinden çok daha fazla güvenlik ihtiyacı olan Bosna Hersek’i silahsız ve askersiz bırakmayı ülkedeki mevcut durumu ve tarihi tecrübelerini bile bile bir çözüm olarak son ana kadar düşünmeleri ne kadar ikiyüzlü bir tavır sergilediklerinin göstergesidir”²³² şeklinde ifade etmektedir.

Dayton görüşmelerinin atmosferi, devletin güvenliği ve savunması ile ilgili önemli işlevsel konulara yönelik yapıcı çözümlerin gündeme gelmesine müsaade etmemiştir. Tersine Yugoslav görüşme ekibinin temsilcisi olan Bosnalı Sırplar, görüşmeler boyunca Bosna Hersek’in faydasına olacak çözümleri reddetmişler ve engellemişlerdir.

2.2.2.2. Dayton Barış Antlaşmasının Bosna Hersek’te Güvenliğinin Tesisinde Yarattığı Olumsuz Etkileri

Avrupa’nın tam ortasında yaşanan üç yıldan daha fazla süren bu savaşı durdurmak ve taraflar arasındaki haksız ve dengesiz bir savaştan kurtulmak için imzalanan Dayton Barış Antlaşması’nın üzerinden 20 yıldan fazla zaman geçmesine rağmen, halen Bosna Hersek’te istikrar sorunu ve güven bunalımı yaşanmaya devam etmektedir. Ülkede ateşkes başarılı olmuştur ancak ülkeye barış gelmemiştir. Adil olmayan bu barış antlaşması o dönemde acıları dindirmek için çözüm bir gibi gözükse de, içindeki hükümleri halen yaşanan travmaların ve ülkede halen kalıcı barışın tesis edilememesinin en önemli nedenini oluşturmaktadır.

Aliya İzzetbegović’e, Dayton Antlaşmasına neden razı olduğu sorulduğunda, *“bunun adil bir barış olmadığını fakat zulüm dolu savaşın devam etmesine kıyasla daha adil olacağını ve mevcut şartlarda ve böylesi bir dünyada daha iyi bir barış antlaşması yapma imkânlarının olmadığını”* söylemiştir.²³³ Aslında onun bu sözleri, dönemin şartlarını özetlemeye yetecek kadar nettir.

Dayton Barış Antlaşması ve Ekleri, Bosna Hersek’te silahlı kuvvetlerin faaliyetlerini koordine etmekle görevlendirilmiş Askeri İşler Komitesi’nin

²³² A.e., s.101.

²³³ Bakir İzzetbegović’in Konuşma Notları, Aliya Konferansı-2014, Saraybosna, 13 Ocak 2014,

oluşturulmasına ilişkin karar dışında, Bosna Hersek'in savunmasından kurumsal olarak sorumlu hiçbir yapıyı dikkate almamıştır.²³⁴

Devlet seviyesi yerine entitiler seviyesinde askeri kurumlar, polis, diğer güvenlik ve savunma kurumları tanımlanarak Dayton Barış Antlaşması ile küresel politik ve anayasal uygulamalarda yeni bir örnek oluşturulmuştur. Bu durum her bir entitenin ayrı bir silahlı kuvveti olması anlamına gelmekte idi ki bu yapı taraflar arasında kontrol edilemez bir güvenlik sorunu yaratmaya çok müsait idi.²³⁵

Bosna Hersek'te savaşı sona erdirmeyi ve soykırıma varan eylemleri durdurmayı amaçlayan bu barış antlaşmasının olumlu ve olumsuz sonuçları üzere konuşma konusunda her üç etnisiteye mensup insanların da çok isteksiz oldukları göze çarpmaktadır. Özellikle Boşnakların belki de yeni bir tartışmayı alevlendirmek istemedikleri için çok dikkatli bir tavır sergiledikleri dikkati çekmektedir. Ancak Akademisyenlerin bir kesiminde, barışın devamı adına Dayton'a duyulan minnettarlık ilk bakışta dikkati çekmektedir.

Yaklaşık üç buçuk yıl süren savaş arkasında iki yüz elli binden fazla ölüm, yüzbinlerce yaralanma ve sakatlanma, onbinlerce tecavüz, iki milyondan fazla insanın evlerini, işlerini ve topraklarını terk edip bir belirsizliğe doğru kaçmaları ve savaş sonrasında geri dönenlerin eski evlerini ve mallarını geri alamamaları gibi çok büyük travmalar yaşatmış, Bosna'yı oluşturan üç etnisitenin birbirlerine olan güveni temelden sarsılmış ve insanların bilinçaltında tedavisi çok zor yaralar açılmıştır. Yüzyıllarca aynı köyde veya beldede birlikte yaşamış, ortak kaderi paylaşmış, birbirlerine kız vermiş, kız almış bu insanlar görmüş oldukları soykırıma varan muamele sonrası bırakın aynı ortamda yaşamayı, birbirlerinden nefret eder hale gelmişlerdir.

Tüm bu yaşananlar dikkate alındığında artık hiçbir şey Bosna Hersek'te savaş öncesindeki gibi olmayacaktır. Akademik toplantılarda dikkati çeken önemli hususlardan birini ülkede güvenlik ve istikrarın artırılması için öncelikle Dayton Barış Antlaşmasının ortaya koyduğu Bosna Hersek Anayasası'nın revize edilmesi oluşturmaktadır. Ülkenin gelişimi, refahı, iyiliği ve fonksiyonel bir devlet

²³⁴ Çikotić, **a.g.e.**, s.102.

²³⁵ Dayton Peace Agreement, Annex-4, Article V. Presidency, 5. Standing Committee, s.70. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf, 5 Kasım 2018.

oluşturulması maksadıyla her üç etnisiteden seçkin siyasetçilerin ortak hareket ederek Bosna Hersek Anayasası'nın (4 Numaralı Ek) güncellenebileceği fikri bazı akedemisyenler tarafından dillendirilmektedir.²³⁶ Ancak Antlaşma'ya katkı sağlayan başta ABD olmak üzere Garantör Ülkelerinin Antlaşmanın tek bir maddesinin bile değiştirilmesine nasıl tepki vereceği ve ne tür bir krize yol açacağının kestirilemeyeceği de ifade edilmiştir.

Dayton Barış Antlaşmasının ürünü olan Anayasa bugün ülkenin bütün yapısını baştan aşağı etkilemektedir. Antlaşma genel olarak Bosna Hersek'te günlük hukuk uygulamasında ve en yukarıdan en aşağıya kadar idari bütün yapılara etkili olmuştur ve bu etki hala derinleşerek sürmektedir. Bu karmaşık anayasal, idari ve siyasi yapı, karar alma mekanizmasını çoğu zaman kilitlemektedir.

Mesela, Devlet Başkanlığı Konseyi'nde özellikle dış politika ve anayasal konularda alınacak kararlarda üç konsey üyesinin de uzlaşması ve oybirliği sağlanması şartı dolayısıyla çok uzun zaman gerektirmekte veya hiçbir zaman karar alınamamaktadır. Bu konuda yakın tarihte yaşanmış birçok vakada sadece etnik nedenlerle olumsuz kararların alındığı örnekler mevcuttur.²³⁷ Anayasa gereği Cumhurbaşkanlığı üyeleri 4 yıllık bir süre ile seçimle belirlenirken Cumhurbaşkanlığı Konseyi Başkanlığı görevi sekizer ay süreyle ve dönüşümlü olarak yerine getirilmektedir. Benzer şekilde Federasyon Bakanlıklarında da bakan pozisyonu ile bakan yardımcılıkları ile Gnkur. Bşk. ve Gnkur. Bşk. Yrd.larının pozisyonları üç etnisiteden seçilmişler arasında dönüşümlü olarak yürütülmektedir. Anayasa'nın da körüklediği güvensizlik duygusu öyle boyutlara ulaşmıştır ki, uluslararası heyetlerin Bosna Hersek'i ziyaretlerinde özellikle de makam sahiplerinin mevkidaşları ile birebir ofis ziyaretlerinde bile mutlaka her üç etnisiteyi temsilen yetkililer görüşmelere katılmaktadır.

²³⁶ Dayton Antlaşmasının 20.Yılı münasebetiyle Aralık 2015 ayı içerisinde Saraybosna Üniversitesinde bir seri konferans düzenlenmiştir. Prof. Dr. Zarije Seizović yapmış olduğu konuşmada Bosna Hersek Anayasası'nın değiştirilebileceğine ilişkin bir görüş sunmuştur.

²³⁷ 2014 yılı yaz döneminde Türk Silahlı Kuvvetleri ile Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri arasında imzalanan İkili Eğitim ve İşbirliği Anlaşması kapsamında Deniz Harp Okulu Okul Gemisinin Adriyatik'te yaptığı seyir kapsamında Bosna Hersek'in tek deniz çıkışı olan Neum'a yapacağı planlı liman ziyareti, mahalli Hırvat gazetelerinde çıkan haber ve köşe yazıları ile tırmandırılmış, bu gezinin bölgenin turizm gelirlerini olumsuz etkileyeceği, deniz kirliliğine neden olacağı gibi gerçek dışı haberler sonucunda konu Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne kadar tırmandırılmıştır. Hırvat kökenli Cumhurbaşkanlığı Konsey üyesinin olumsuz görüşü nedeniyle Liman Ziyareti Türk Deniz Kuvvetleri Komutanlığı'na iptal edilmek zorunda kalmıştır.

Yine mevcut Anayasa gereği, Bosna Hersek Parlamentosundan bir kanunun geçirilmesi bütün tarafların onayını gerektirdiğinden bu süreç en iyi ihtimalle aylar sürebilmekte veya birçok kanun geçersiz kalabilmektedir. Bu, ülkenin önünü tıkayan yasal düzenlemeleri değiştirmenin veya iptal etmenin neredeyse imkânsız olduğu anlamına gelmektedir.

Diğer taraftan Antlaşmanın savaşı bitirmesi ve Boşnakların ilk defa bağımsız bir devlet kurmaları bakımından gerçekten değeri büyüktür. Boşnaklar bunun farkındadır, fakat geriye bırakılan miras, Boşnakların yaşadıkları toprakların çoğundan zorla çıkarılması ve Sırbistan'ın dışında Bosna Hersek'in içinde ikinci bir Sırp Cumhuriyeti kurulmuş olmasıdır. Sırlar toprak kazançları bakımından bu savaşın en fazla kâra geçen tarafı olmuştur. Sırlar Sırbistan dışında ikinci bir ülkede de devletin bütün karar mekanizmalarında yer alarak ülkenin geleceğinin belirlenmesinde söz hakkına sahip olmuşlardır. Hırvatlar ise, Bosna Hersek içinde ayrı bir cumhuriyetleri olmasa da, Hırvatistan devleti dışında Federasyon içinde de bütün karar mekanizmalarında yer alma hakkına kavuşmuşlardır. İşte üç etnisiteli karmaşık ve yeryüzünde eşi benzeri görülmemiş olan bu yapı, Dayton Barış Antlaşmasının ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Bugün dünyada eşi benzeri görülmeyecek bir yönetim yapısıyla Bosna Hersek Cumhuriyeti; Dayton Barış Antlaşması'na göre hazırlanan anayasal ve siyasi sistemde, devlet, entite ve kantonlarda toplam 4 cumhurbaşkanı, 13 başbakan, 150 den fazla bakan, 760 milletvekili ile yönetilmeye çalışılmaktadır. Bu yapının ülkede yönetimi ne derecede zorlaştırdığı ve nasıl bir maliyet oluşturduğunu tahmin etmek zor değildir.²³⁸

Görüldüğü üzere, ülkenin mevcut siyasi yapısının kaynağını teşkil eden ve günümüzde hemen hemen tüm tartışmalara da temel teşkil eden esas faktör, Dayton Barış Antlaşmasının 4 No.lı Ekini oluşturan yürürlükteki Bosna Hersek Anayasası'dır. Dayton Barış Antlaşmasının revize edilememesi halinde, Bosna Hersek'in sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmesi, dış dünyaya açılması, AB entegrasyonu ve NATO üyeliği gibi Bosna Hersek'in geleceği açısından hayati olan her konuda en büyük engellerden birisi olmaya devam edecektir.

²³⁸ Yücel OĞURLU, 20. Yılında Dayton Antlaşmasına Nasıl Bakılmalı? (Çevrimiçi) <http://www.dunyabulteni.net/gunun-haberleri/349503/20-yilinda-dayton-antlasmasına-nasil-bakilmali>. 21 Kasım 2018.

2.2.3. NATO'nun Bosna Hersek'te Güvenlikleştirme Çabaları

2.2.3.1. NATO'nun Bosna Savaşı Esnasında (1992-1995) Güvenlikleştirme Çabaları

NATO'nun Bosna Hersek'te operasyonlara katılımı 1992 yılında başlamıştır. Aynı yılın Haziran ayında NATO Dışişleri Bakanları İttifakın Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'nün sorumluluğunda ve durum bazında değerlendirerek barışı koruma faaliyetlerini destekleyeceğini ifade edilmişlerdir. Bir ay sonra Temmuz 1992 ayından itibaren, NATO, BMGK'nin 713 ve 757 sayılı kararları çerçevesinde Adriyatik Denizi'nde eski Yugoslavya'ya karşı uygulanan silah ambargosunu ve yaptırımlarını gözlem harekâtına başlamıştır. Ekim 1992'den itibaren NATO AWACS Uçağı, BMGK'nin 781 sayılı, Bosna Hersek üzerinde uygulanan “uçuş yasak bölgesi” kararı kapsamında gözlem harekâtına başlamıştır. Kasım ayında ise, NATO ve Batı Avrupa Birliği BMGK'nin 787 sayılı kararı ile yürürlüğe konan yaptırımları ve ambargoyu uygulamaya başlamıştır. 1992 yılının sonuna doğru, NATO, Birleşmiş Milletlerin otoritesi altında barışı koruma harekâtlarını desteklemeye hazır olduğunu bildirmiştir.²³⁹

NATO, BM'nin Bosna Hersek üzerinde uçuş yasak bölgesi uygulamasına yetkilendirildikten sonra, Nisan 1993 ayında Uçuş Yasağı Harekâtı (Operation Deny Flight)'na başlamıştır. 28 Şubat 1994'te uçuş yasak bölgesini ihlal eden dört savaş uçağı NATO uçağı tarafından vurularak düşürülmüş, ittifakın ilk askeri angajmanı olmuştur.

BM'nin talebi üzerine, NATO arazide bulunan BM Koruma Gücü (UNPROFOR) unsurlarına yakın hava desteğı sağlamış, BM tarafından tanımlanmış güvenli sığınakları korumak amacıyla hava taarruzları gerçekleştirmiştir. Bu taarruzlar tanklar, mühimmat depoları, hava savunma radarları gibi hedeflere karşı yapılmıştır.

NATO'nun Ağustos ve Eylül 1995 aylarında Bosnalı Sırp mevzilerine yaptıkları hava harekâtları kapsamlı bir barış anlaşmasının yolunu açmaya yardım

²³⁹ NATO, Peace Support Operations in Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi), http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52122.htm?, 22 Kasım 2018.

etmiştir. 12 gün süren “Kasıtlı Kuvvet” (Deliberate Force) Hava Harekâtı ile sahada taraflar arasındaki güç dengesinin değişmesine yardımcı olmuştur. Bu harekât aynı zamanda Bosnalı Sırp liderliğini bir barış anlaşması müzakeresinin yararlarının savaşın sürdürülmesine devam etmekten çok daha fazlasını karşıladığı konusunda ikna etmeye de yardımcı olmuştur.

2.2.3.2. NATO’nun Dayton Barış Antlaşması Sonrasında (1995-1996) NATO Uygulama Gücü Güvenikleştirme Çabaları

NATO Uygulama Kuvveti (IFOR) Aralık 1995 ayından itibaren Dayton Barış Antlaşması hükümleri gereği, BM’nin bir yıllık görevlendirme emri ile Bosna Hersek’te konuşlanmıştır. BM Sözleşmesi’nin VII. bölümündeki hükümlere istinaden BMGK’nin 1031 sayılı kararının vermiş olduğu yetkiye ile 15 Aralık 1995’den itibaren göreve başlamıştır.

BMGK’nin 1031 sayılı kararı NATO’ya sadece barışı korumak için değil, aynı zamanda zorunlu kılmak için de bir yetki vermiştir. Bunu daha net ifade etmek gerekirse, IFOR’un icra ettiği daha genel olarak barışı destekleme operasyonu olarak adlandırılan bir barış operasyonuydu. Bu görev NATO İstikrar Kuvveti (SFOR) için de geçerli idi.

IFOR’un amacı; Dayton Barış Antlaşması’nın askeri veçhelerinin uygulanmasını denetlemektir. Bu gücün ana görevi, bir yandan düşmanlıkların sona ermesini sağlamak diğer tarafta Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti’nin silahlı kuvvetlerini birbirinden ayırmaktır.

IFOR arazide; Bosna Hersek Federasyonu ile Sırp Cumhuriyeti Federasyonu arasındaki toprakların transferini, iki entite-arası sınırın belirlenmesini ve ağır silahların onaylanmış kanton alanlarına taşınmasını denetlemiştir.

IFOR’un görevi Eylül 1996 seçimlerinden sonra tamamlanmış, yerini Aralık 1996’da SFOR’a devretmiştir.²⁴⁰

²⁴⁰ NATO, Peace Support Operations in Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi), http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52122.htm?, 23 Kasım 2018.

2.2.3.3. NATO'nun Dayton Barış Antlaşması Sonrasında (1996-2004) NATO İstikrar Gücü (SFOR)'nün Güvenlikleştirme Çabaları²⁴¹

SFOR, BM Sözleşmesinin VII. Bölümündeki hükümlere istinaden, BMGK'nin 12 Aralık 1996 tarihli 1088 sayılı kararı gereği almış olduğu yetki ile harekât icra etmeye başlamıştır. Bu IFOR için olduğu gibi, daha genel olarak barışı destekleme harekâtı olarak adlandırılan bir barış uygulama harekâtı idi.

SFOR'un öncelikli görevi, sivil ve politik yeniden yapılanmaya elverişli, güvenilir ve güvenli bir çevreye katkıda bulunmaktır.

SFOR, özellikle, düşmanlıkların yeniden başlatılmasını engellemek veya önlemek için görevlendirilmiştir. Bunun yanı sıra diğer görevleri, barış sürecinin ilerlemeye devam edebileceği bir iklimi teşvik etmek ve bu süreçte yer alan sivil kuruluşlara araçları ve yetenekleri dâhilinde seçici olarak destek sağlamaktır.

SFOR'un faaliyetleri, savunma reformunun desteklenmesi ve mayın temizleme operasyonlarının denetlenmesi, savaş suçlarından dolayı suçlanan kişilerin tutuklanması ve mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin evlerine geri dönmesine yardımcı olmaktan devriye gezmeye ve alan güvenliğinin sağlanmasına kadar uzanıyordu.

Barışın korunması amacıyla SFOR, güvenli bir ortam sağlamak için Bosna Hersek'te düzenli olarak devriye geziyorlardı. Huzursuzluk olaylarıyla başa çıkmak için çok-uluslu uzman birimleri ülke içerisinde muhtelif bölgelerde konuşlandırılmıştır.

SFOR ayrıca nüfusun genel güvenliğine katkıda bulunmak ve barış sürecinde güven oluşturmak için kişilerin elindeki kayıtsız silah ve mühimmat toplamış ve imha etmiştir. Sadece 2003 yılında, 11.000'den fazla silah ve 45.000'den fazla el bombası imha edilmiştir.

SFOR, Bosna Hersek'te mayın temizleme faaliyetleri ile uğraşan çeşitli kuruluşlardan biriydi. NATO güçleri bir miktar mayın temizleme işlemlerini

²⁴¹ NATO Peace Support Operations in Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi), http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52122.htm?, 23 Kasım 2018.

gerçekleştirdiler ve Banja Luka, Mostar ve Travnik'de mayın temizleme okulları, ayrıca Bihaç'ta bir mayın arama köpek eğitim okulu kurulmasına yardım ettiler.

Dahası, İstikrar Gücü bünyesinde AB Polis Misyonuna (EUPM) yardımcı olan çok uluslu uzman birimler (MSU) vardı. AB Polis Misyonu, Bosnalı yetkililerin polisin yönetsel ve operasyonel kapasitelerini izlemesi, danışmanlık vermesi ve denetlemesi yoluyla en yüksek Avrupa ve uluslararası standartları karşılayan yerel polis güçlerini geliştirmelerinden sorumlu makam idi.

SFOR'un Bosna Hersek'teki çalışmalarının önemli bir unsuru olan ülkenin savunma yapılarının reformunu, düşmanlıkların sonunda üç rakip etnik gruba dönüşmüştü.

Bir Savunma Reform Komisyonu çerçevesinde, hem İstikrar Gücü hem de NATO Kh., Bosna Hersek'in birleşik bir komuta ve kontrol yapısı oluşturmaya ve NATO ve Barış İçin Ortaklık (BİO-PfP) normlarına uygun eğitim ve ekipman için ortak doktrin ve standartlar geliştirmesine yardımcı olmak için çalışmışlardır. Mart 2004'te, devlet düzeyinde tek bir Savunma Bakanı olması ve ülkenin iki ayrı ordusunu tek bir komuta yapısı altında birleştirilmesi için önemli adımlar atılmıştır.

NATO'nun Saraybosna'daki Karargâhı Savunma Reform Komisyonunda liderlik rolüne sahip ve Bosna Hersek'te savunma reformu üzerinde çalışmalarına devam etmektedir.

Suçlanan savaş suçlularının yakalanması, Bosna Hersek yetkililerinin resmi sorumluluğunda olmasına rağmen, NATO güçleri gerçekleştiren tutuklamaların çoğunda etkili olmuştur. Toplamda, İstikrar Gücü 39 savaş suçu zanlısını Lahey'deki eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesine (ICTY) göndermiştir.

İstikrar Gücü ayrıca, eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi soruşturma ekiplerine güvenlik ve lojistik destek sağlamasının yanı sıra iddia edilen toplu mezarlar etrafında gözetleme ve devriye gezme olanağı sağlamıştır. Saraybosna'daki Karargâhı sayesinde, NATO hala tüm savaş suçu zanlılarını adalet önüne çıkarılması konusunda kararlı bir duruş sergilemektedir.

Bosna Hersek'in yeniden inşası konusunda çalışan diğer kuruluşlara yardım etmenin yanı sıra İstikrar Gücü, yapısal mühendislik ve ulaşım gibi alanlarda kendi Sivil-Askeri İşbirliği projelerini başlatmıştır.

İstikrar Gücü, yerel yönetimler ve diğer uluslararası kuruluşlarla işbirliği içinde yol ve demiryollarının bakım ve onarımına da katılmıştır. Bu çalışma Bosna Hersek'te hareket özgürlüğü sağlamak açısından çok önemli bir faaliyet olmuştur.

2.2.4. AB'nin NATO ile İmzaladığı Berlin Plus Anlaşmasının AB'nin Askeri Yeteneklerine Sağladığı İmkânlar

Berlin Plus Antlaşması, 16 Aralık 2002'de NATO ile AB arasında yapılan kapsamlı bir anlaşma paketinin kısa adıdır. Bu anlaşmalar, NATO'nun 1999 Washington zirvesinin sonuçlarına dayanmakta, bazen Birleşik Müşterek Görev Kuvveti (CJTF) mekanizması olarak da adlandırılmaktadır. Bu anlaşma ile AB'nin NATO'nun bazı müşterek askeri kaynaklarını ve yeteneklerini kendi barışı koruma operasyonlarında kullanmasına izin verilmiştir.²⁴²

NATO-AB ilişkilerinin kapsamlı çerçevesi, 17 Mart 2003'te AB Yüksek Temsilcisi Javier Solana ve o zamanın NATO Genel Sekreteri Lord Robertson'un yazdığı mektuplarla tamamlanmıştır.

Berlin Plus anlaşmasının yedi ana bölümü bulunmaktadır. Bunlar;

- Karşılıklı güvenlik koruma kuralları kapsamında gizli bilgilerin değişimini kapsayan NATO-AB Güvenlik Anlaşması,
- AB liderliğindeki Kriz Yönetimi Operasyonları (KYO) için NATO planlama yeteneklerine erişim,
- AB liderliğindeki KYO'ları için NATO muhabere yetenekleri ve karargâhlar gibi NATO varlıklarına ve iletişim birimlerine erişim,
- NATO Varlıklarının ve Yetkilerinin Serbest Bırakılması, İzlenmesi, Geri Dönüşü ve Geri Çağırılması Prosedürleri,
- Avrupa Müttefik Komutan Yardımcısı ve Avrupa Gücü Komutanlığının Görev ve Sorumlulukları,

²⁴² European Union External Action, Berlin Plus Anlaşması ile ilgili detaylı bilgi için bakınız. (Çevrimiçi) http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/berlinplus/berlin_plus_en.pdf 24 Kasım 2018.

- AB'nin önderliğindeki askeri operasyonlar için gerekli olabilecek askeri ihtiyaçların ve yeteneklerin NATO'nun savunma planlamasında yer alması, özellikle tutarlı ve karşılıklı olarak güçlendirme kabiliyetine ilişkin düzenlemeler,
- AB liderliğindeki KYO'nda NATO'nun müşterek kaynaklarını ve yeteneklerini kullanılması kapsamında AB- NATO istişare düzenlemeleridir.

Avrupa Birliği bugüne kadar, NATO'nun desteğiyle iki operasyon gerçekleştirmiştir. Bunlardan ilki eski Yugoslav Cumhuriyeti'nde Makedonya'da Concordia Operasyonudur. AB, görevi NATO'nun Müttefik Uyum (Allied Harmony) Operasyonu'ndan devralmış ve Avrupa Birliği Güvenlik ve İşbirliği Örgütü'nün Ohri Çerçeve Anlaşmasının uygulanmasını denetleyen denetçilere güvenliği sağlamak için 300 civarında personel görevlendirmiştir.

Avrupa Birliği'nin Berlin Plus Antlaşması kapsamında icra ettiği ikinci askeri harekât Bosna Hersek'te Avrupa Birliği Gücü (EUFOR) tarafından yürütülen Althea Harekâtıdır. NATO'nun 2004'teki İstanbul zirvesindeki yılsonuna kadar NATO'nun İstikrar Gücü'nün (SFOR) görevinin sona erdirmeye kararını takiben, AB'nin yedi bin (7000) kişilik personel kadrosuyla 2 Aralık 2004'te NATO'dan devralarak başladığı harekâtın amacı; Dayton Barış Antlaşmasının "Bosna Hersek'te emniyetli ve güvenli bir ortamın ve istikrarın sağlanması" hedefini yerine getirmek amacıyla antlaşmanın askeri veçhelerini yerine getirmektir.

NATO-AB arasında imzalanan Berlin Plus Antlaşması öncesinde, NATO bünyesinde yapılan müzakereler esnasında Türkiye AB üyesi olmadığı için söz konusu AB operasyonlarında NATO müşterek kaynaklarının ve yeteneklerinin kullanılmasını Avrupa Birliği üyesi olmaması nedeniyle birliğin karar alma mekanizmasında yer almadığı için veto etmiştir. ABD, yeni güvenlik ortamında OGSP'nin bir an önce hayata geçirilmesini kendi çıkarları açısından da önemsemeye başladığından Washington Yönetimi Türkiye'yi ikna etmeye yönelmiş, ABD, İngiltere ve Türkiye arasında yürütülen müzakereler 21 Kasım 2001 tarihinde Ankara Mutabakatı²⁴³ adı verilen uzlaşıyla sonuçlanmıştır.

²⁴³ Ankara Mutabakatı, Türkiye'nin dış politikada diplomasi alanında en önemli başarılarından birisi olmuştur. AB Gücü'ne ilişkin karar mekanizmalarda Türkiye AB ülkeleriyle eşdeğer oy hakkına sahip tek platformdur.

Bu mutabakat sayesinde AB liderliğindeki operasyonlara NATO üyesi olup AB üyesi olmayan veya her iki birliği de üye olmayan ülkelerin katkı sağlamaları imkânı doğmuştur. Bu kapsamda Avrupa Birliği üyeleri dışında, Türkiye dâhil toplam 5 ülke (Türkiye, Arnavutluk, Makedonya, Şili, İsviçre) Althea Harekâtına katılmaktadır. Türkiye AB'nin Bosna Hersek'te icra etmekte olduğu Althea Harekâtına AB ülkeleri de dâhil olmak üzere en fazla katkı sağlayan ülkedir.²⁴⁴ Öte yandan Türkiye'nin AB'nin karar alma mekanizmalarında tüm AB üyesi ülkelerle aynı statüde olduğu yegâne platform AB Gücü Komutanlığı ile ilgili konuların istişare edildiği platformlardır.

2.2.5. Bosna Hersek'teki Uluslararası Organizasyonlar ve Bunların Bosna Hersek'in Güvenliğine Etkileri

Bosna Hersek, Dayton Barış Antlaşması'nın ülkeye barış ve istikrarı getirmek için çizdiği genel çerçeve doğrultusunda, uluslararası topluluğun himayesi altında savaş sonrası yeniden yapılanma operasyonuna ev sahipliği yapmıştır. Bu operasyon, başta BM, AB, NATO ve AGİT olmak üzere bölgeye doğrudan ilgi duyan devletler ve uluslararası örgütlerin ortak çabalarını gerektirmiştir. Bugün de bu uluslararası kurum ve kuruluşlar ülkenin yeniden yapılanması sürecine katkı sağlamaktadırlar. Bu kurum ve kuruluşların en başında BM adına görevlendirilmiş olan ve DBA'nın tüm veçhelerinin uygulanmasından sorumlu olan ve uluslararası topluluğun en görünür simgesi olan Yüksek Temsilcilik Ofisi (YTO) bulunmaktadır. AB, AGİT, NATO gibi birçok örgüt, Bosna Hersek'te ülkede istikrarın sağlanması ve birçok sektörde iyileştirme faaliyetlerine yardımcı olmak konusunda etkin rol almaktadırlar. BMMYK ise mültecilerin geri dönüşlerine yardımcı olmaktadır. Bu bölümde ülkede görev yapan uluslararası organizasyonlar, yaptıkları faaliyetler ve bu örgütlerin ülke güvenliğine etkileri ele alınmıştır.

2.2.5.1. Yüksek Temsilcilik Ofisi (YTO)

Uluslararası toplumun Yüksek Temsilcisinin atanması, kesinlikle, Dayton kurulmasındaki en dikkat çekici unsurlardan biridir. Bu makam, Bosna Hersek'teki *uluslararası toplumun birleşik ve şahsi temsilidir*. Dayton Barış Antlaşmasının sivil yönlerinin uygulanmasının denetiminden sorumlu, geçici (*ad hoc*) bir uluslararası

²⁴⁴ Toplam 17 AB ülkesi ve 5 AB dışı ülkeden yaklaşık 600 askeri personelin görev yaptığı AB Gücü'nde, Türkiye sürekli olarak 220 profesyonel askeri personeli ile en büyük katkıyı yapan ülkedir.

kuruluştur. Yüksek Temsilci (YT) aynı zamanda Bosna Hersek’de bulunan sivil örgüt ve kuruluşların faaliyetlerini koordine etme görevini de yerine getirmektedir. DBA’nın imzalandığı 1995 yılından bugüne kadar yedi yüksek temsilci göre yapmış, son yüksek temsilci 2009 yılından beridir bu görevini sürdürmektedir.²⁴⁵

Dayton Barış Antlaşmasının 10 No.lı Eki olan “Sivil Uygulamaya Dair Antlaşma Eki”nin, 2’nci Md.si Yüksek Temsilci’nin görevleri açıkça belirtilmiştir. Bu görevlerden başlıcaları şöyle ifade edilmektedir; “Yapılan barışın uygulanmasını denetlemek, sözleşmenin tarafları ile yakın teması sürdürmek ve antlaşmanın sivil yönlerine uymalarını desteklemek, barışın sivil yönlerinin etkin biçimde uygulanmasını garanti etmek amacıyla Bosna Hersek’de bulunan sivil örgüt ve kuruluşların faaliyetlerini koordine etmek.....”²⁴⁶

Yüksek Temsilci’nin görevleri ve faaliyetlerinde ağırlık vereceği konuların belirlenmesi, YTO’nin finanse edilmesi gibi konular, Barış Uygulama Konseyi (BUK) olarak adlandırılan, devletler ve örgütlerden oluşan geçici ve özel görevi olan (ad hoc) bir koalisyon tarafından yürütülmektedir.²⁴⁷ 14 Aralık 1995’te, Dayton Barış Antlaşmasının imzalanmasından hemen önce Londra’da toplanan Barış Uygulama Konferansı, Yugoslavya için Uluslararası Konferans yerini alacak olan “*Barış Uygulama Konseyi*” kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Bu Konsey, BMGK’nin desteğiyle görev yapmakta ve YTO’nun BH’nin siyasi hayatına dahil olmasında büyük bir rol oynamaktadır. Örnek olarak, ilk YT’nin en önemli sorumluluğu barış sürecinin gereklerini yerine getirmek amacıyla, ilk seçimlerin Eylül 1996 ayında yapılması, Anayasa’da belirtilen devlet ve alt-devlet kurumlarının oluşturulması olmuştur. YTO şu anda mevcut kurumların etkin ve sorumlu biçimde işlevlerini yerine getirmesini sağlamaktadır.

²⁴⁵ Dayton Barış Antlaşması imzalandıktan sonra Bosna Hersek’te Yüksek Temsilci olarak görev yapan kişiler sırasıyla; C.Bildt (Aralık 1995-Haziran 1997), C.Westendorp Haziran 1997-Temmuz 1999), W.Petrtsch (Ağustos 1999- Mayıs 2002), P.Ashdown (Mayıs 2002-Ocak 2006). Beşinci Yüksek temsilci olan C.Schwarz- Schilling’in görevi Ocak 2006’da devraldı. Görev süresi Haziran 2008’de sona erecek, Yüksek Temsilcilik Ofisi, ülkede aşamalı olarak sona erecekti. Ancak Scwardz-Schilling anayasa ve polis reformu konusunda gereken ilerlemeyi sağlayamadığı için yerine Slovakyalı diplomat M.Laycak getirilmiş, Laycak 2 Temmuz 2007’de göreve başlamış ve Mart 2009’a kadar görevini sürdürmüştür. Görevi Mart 2009’da devralan Dr.Valentin İnzko halen bu görevi sürdürmektedir. (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?page_id=1153, 28 Kasım 2018.

²⁴⁶ The Mandate of the OHR, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/ohr-info/default.asp?content_id:38612, 29 Kasım 2018.

²⁴⁷ The Peace Implementation Council and Its Steering Board, (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/pic/default.asp?content_id=38563, 29 Kasım 2018.

BUK toplantılarına alınan kararlar Bosna Hersek'te barışın uygulanması açısından son derece önemli önemlidir. Nitekim YTO'nun görev ve yetkileriyle ilgili çok kritik kararlar alınmaktadır. Aralık 1997 'de Bonn'da yapılan toplantıda Yüksek Temsilci'ye *“yasal yükümlülüklerini ve Dayton Barış Antlaşmasının hükümlerini ihlal eden devlet memurlarını görevden alma, BH'in yasama kurumları yapmadığı takdirde, uygun görürse kanun koyma yetkisini”* vermiştir. *“Bonn Yetkileri”* olarak adlandırılan bu yetkileri bazı Yüksek Temsilciler kullanmıştır.²⁴⁸ Yüksek Temsilci ülkede barışın uygulanması için geniş yetkilere sahip olmakla birlikte, ülke içinde yetkili makamların, memurların ve halkın karşılaştıkları sorunların çözümünde sorumluluk üstlenmeleri büyük önem taşımaktadır.

Yüksek Temsilcilik Ofisi Barış Uygulama Konseyi tarafından finanse edilmektedir. 2018/2019'daki bütçesi 5.328 milyon Euro'dur. En büyük katkısı AB yapmaktadır. Bu bütçeye katkılar şu şekilde dağılmıştır: AB % 54,37, ABD % 22, Japonya % 10, Kanada % 3,03, İslam Ülkeleri İşbirliği Örgütü % 2,5, Rusya % 1,2, diğerleri % 6,9.²⁴⁹

2.2.5.2. Avrupa Birliği (AB)

Bosna Hersek'te barışın sağlanması ve sürdürülmesi, istikrarın sağlanması, her türlü iyileştirme ve varlığını sürdürmesi için uluslararası toplumun yardım projelerinde yer alan önemli aktörlerden biri Avrupa Birliği'dir. AB (O dönemde AT idi.) Yugoslavya'da krizin başlamasıyla birlikte bu krizin çözülmesine ve Bosna Savaşı'nın başlamasından sonrada bu savaşın önlenmesine, başından itibaren dahil olmuştur.

Bosna Hersek'te yaşanan krizin başlangıcında Avrupa, bu konudaki tüm sorumluluğu ve inisiyatifi üzerine almış ve bu sorunun Avrupa'nın kendi iç işi olduğunu savunmuştur. Başta Avrupa olmak üzere, uluslararası toplumun bu sorunu barışçıl yollardan ve güç kullanmadan çözmeye yönelik ilk girişimi, büyük Sırbistan hayali ile yanıp tutuşan Sırları caydırma konusunda başarısız olmuş ve Avrupa üstlendiği bu sorumluluğu Birleşmiş Milletler'e (BM) bırakmıştır. Bu süreç

²⁴⁸ PIC Bonn Conclusions, (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/pic/default.asp?content_id=5182, 27 Kasım 2018.

²⁴⁹ Office Of High Representative (OHR), General Information, bakınız. (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?page_id=1139, 27 Kasım 2018.

içerisinde BM ve Avrupa Topluluğu'nun (AT) birlikte üstlendikleri barış girişimleri ve barışa yönelik çeşitli planları söz konusu olmuştur.

Bosna Savaşı'nın DBA ile bir barış sürecine evrilmesi ile diğer uluslararası kurum ve kuruluşlarla birlikte AB de, Bosna Hersek'te barışın sürdürülmesi, Anayasa'ya uygun olarak teşkil edilecek kurum ve kuruluşları ile, kamu düzenini sağlamış, hukukun üstünlüğü ilkesini geliştirmiş, insan hakları ihlallerini en az düzeye indirmiş, işleyen bir ekonomik sahip, demokratik ve istikrarlı bir ülke haline getirilmesi sorumluluğunu üstlenmiştir.

Aslında başından itibaren Bosna Hersek ile AB ilişkisini, BH'nin AB ile bütünleşmesi kapsamında değerlendirmek gerekmektedir. BH'nin AB'ye üye olması en önemli siyasi hedefini oluşturmaktadır. AB, Batı Balkanlardaki ülkelerin tamamı için çizdiği İstikrar ve Ortaklık Süreci (İOS) çerçevesi kapsamında üyelik şartlarını ortaya koymuştur. AB tarafından istenen şartları yerine getirdiği takdirde BH'nin AB'ye üye olması mümkün olacaktır. Mevcut haliyle potansiyel bir AB üyesi adaydır.

AB'nin savaş sonrasında BH ile kurmuş olduğu ilişkiyi, genel olarak Balkan ülkeleri için geliştirdiği *Bölgesel Yaklaşım* kapsamında değerlendirmek gerekir. Soğuk Savaşın sona ermesi ile birlikte özellikle 1990'lı yılların ikinci yarısında AB'nin Balkan siyaseti değişmiştir.²⁵⁰ Bu yeni yaklaşımda Balkan ülkeleri iki gruba ayrılmıştır. İlk grup AB ile daha eski ve köklü ilişkileri olan Arnavutluk ve Makedonya (Yunanistan'ın itirazları sonucunda anlaşmaya varılmış, Kuzey Makedonya olarak adı değişmiştir.) ikinci gruptaki ülkeler ise, Hırvatistan, Bosna Hersek, Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan eski Yugoslavya Cumhuriyeti idi. AB Komisyonu, Bölgesel Yaklaşımı genişleterek İOS oluşturmak önerisinde bulunmuştur. Kasım 2000'de toplanan Zagreb Zirve toplantısında üç ögeden oluşan İOS oluşturulmuştur: Bunlar; İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları,²⁵¹ tek taraflı ticari imtiyazlar, mali yardımdır. İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları, Avro-Atlantik ile bütünleşme perspektifi sundukları için ayrı bir önem taşımaktadırlar.

²⁵⁰ N.Aslı Şirin ÖNER, Balkans in the Post-Cold War Era,: Quest for Stability and the European Union, **Turkish Review of Balkan Studies** 8, 2003, ss.88-106.

²⁵¹ Directorate for European Integration, Stabilization and Association Agreement (Çevrimiçi) http://www.dei.gov.ba/dei/bih_eu/sporazum/default.aspx?id=9812&lang Tag=en-US, 29 Kasım 2018.

AB, Haziran 2003'te Selanik Zirvesi'nde BH ve Batı Balkan devletlerine geleceklerinin Avrupa Birliği içinde olduğunu ilk defa beyan etmiştir. Bu manada İOS AB üyeliği için ilk basamağı oluşturmaktadır. BH ile ilgili olarak, üyelik, Dayton Barış Antlaşması'nın bütünüyle uygulanması durumunda söz konusu olabilecektir. Müzakereler sonucunda 16 Haziran 2008'de İstikrar ve Ortaklık Anlaşması imzalanmıştır.

AB, 2004 yılında "Avrupa Güvenlik Stratejisi-Bosna Hersek" adlı belgeyi benimsemiştir. Bu belgeye göre BH üç nedenle Avrupa Birliği için büyük önem taşımaktadır. Bunlardan ilki, BH AB ile bütünleşme perspektifi net olan bir ülkedir, ikincisi, AB Gücü (ABG) Bosna Hersek'tedir ve AGSP misyonu oluşturmayı planlamaktadır. Son husus ise, BH Dayton yolundan Brüksel yoluna doğru yöneldikçe, AB'de siyasi olarak büyük bir sorumluluk üstlenecektir. AB Özel Temsilciliği²⁵² oluşturulması bu manada değerlendirilmelidir.

AB Bosna'da hâlihazırda iki önemli dayanak noktası ile faaliyetlerini sürdürmektedir. Bunlar; AB Özel Temsilciliği ve AB Gücüdür.²⁵³ Daha önceleri, AB Polis Gücü²⁵⁴ 1 Ocak 2003'den 2012 yılına kadar, AB Gözlem Misyonu ise, Aralık 2000 'den 2007 yılına kadar ülkede etkin olarak görev yapmıştır. Yukarıda yazılı AB kurumlarının faaliyetleri, AB'nin güvenlikleştirme politikaları kapsamında müteakip bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

2.2.5.3. NATO Saraybosna Karargâhı (NATO HQ Sa)

Kasım 2004'te NATO SFOR görevinin sona ermesiyle birlikte NATO Saraybosna'da çok daha küçük bir mevcudiyetle varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Bu yeni karargâh özellikle Avrupa ve uluslararası kurumlara entegrasyon için temel bir ön koşul olan ve ulusal güvenlik için önemli bir unsur olan Bosna Hersek'in savunma reformu üzerinde odaklanacak şekilde göreve başlamıştır.

²⁵² EU's Special Representatives.(Çevrimiçi) [https:// eeas. europa. eu/headquarters/headquarters-homepage en/3606/EU%20Special%20Representatives](https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/en/3606/EU%20Special%20Representatives), 29 Kasım 2018.

²⁵³ AB Gücü için bakınız. (Çevrimiçi) EUFOR Mission, [http://www.euforbih.org/eufor/ index.php](http://www.euforbih.org/eufor/index.php), 29 Kasım 2018.

²⁵⁴ AB Polis Gücü için bakınız. (Çevrimiçi), EU Police Mission in BiH, <http://gsdrc.org/document-library/the-eu-police-mission-in-bosnia-and-herzegovina-eupm/> 29 Kasım 2018.

NATO'nun Bosna Hersek'e NATO'ya üyeliği konusunda kararlı bir taahhüdü bulunmaktadır.²⁵⁵

NATO Saraybosna Karargâhı'nın görevleri; Barış için Genel Çerçeve Anlaşması'nın (Dayton Barış Antlaşması) askeri uygulamasının tüm sorumluluğunu yerine getirmek ve BH'deki Savunma Reformuna ve Avrupa-Atlantik yapılarına entegrasyonuna yardımcı olmak, savaş suçları ile mücadele edilen kişilerin gözetimine alınması hakkında eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesine (ICTY) destek vermek, NATO'nun Berlin Plus ve Özel Anlaşma'da tanımlandığı gibi AB'nin Operasyonu ALTHEA'ya destek sağlamaktır.²⁵⁶

NATO Saraybosna Karargâhı, İttifakın BH'ye yönelik kararlı taahhüdünün bir göstergesi durumundadır. Bu Karargâh, Barış için Ortaklık (BİO) faaliyetlerini koordine etmekte ve BH hükümetinin BH'nin uzun vadeli Avrupa ve Avrupa-Atlantik entegrasyonu hedefine ulaşmasını daha geniş kapsamlı olarak destek vermektedir.

Bosna Hersek'in NATO üyeliğine hazırlanması amacıyla ulaşılmayı istenen hedefleri; etkin komuta ve kontrol altında tek bir askeri kuvvet oluşturulması, operasyonel etkililiğinden ödün vermeden etnik kaygıları ortadan kaldırılmış ve dönüştürülmüş bir askeri yapı oluşturulması, şeffaf bütçeleme ve yürütme süreçlerine sahip olunması ve Silahlı Kuvvetler üzerinde etkili demokratik sivil bir gözetim mekanizması oluşturulmasıdır.²⁵⁷

Yukarıda yazılı görevleri yerine getirmek amacıyla NATO Saraybosna Karargâhı, BH Savunma Bakanlığı, BH Genelkurmay Başkanlığı ve Avrupa Birliği Gücü Kh. ile yakın işbirliği ve koordinasyon içinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

2.2.5.4. Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) Bosna Hersek Misyonu

Dayton Barış Antlaşmasında görevleri açık olarak belirtilen AGİT Bosna Hersek Misyonu, savaş sonrasındaki geçiş sürecinde Bosna Hersek'e yardım etmekle yükümlü uluslararası kuruluşlardan biridir. Bosna Hersek'in güvenli, istikrarlı ve

²⁵⁵ NATO HQ Sarajevo, (Çevrimiçi), <https://jfcnaples.nato.int/hqsarajevo/about-sarajevo>- 30 Kasım 2018.

²⁵⁶ Missions of NATO HQ Sarajevo <https://jfcnaples.nato.int/hqsarajevo/about-sarajevo/nhqs-mission>, 30 Kasım 2018.

²⁵⁷ NATO HQ Sarajevo Objectives (Çevrimiçi) <https://jfcnaples.nato.int/hqsarajevo/about-sarajevo/nhqs-mission/objectives>, 30 Kasım 2018.

demokratik bir yapıya kavuşması, Balkan Bölgesi ve Avrupa için büyük önem taşımaktadır. AGİT Misyonu, görevi ile ilgili olarak, “demokratik siyasi kurumların geliştirilmesini sağlamak ve belediyelerden devlete kadar tüm düzeylerde hukukun üstünlüğünü güçlendirme ve uluslararası insan hakları ile ilgili kural ve standartların uygulandığını gözlemlemek için programlar oluşturmuştur.”²⁵⁸

AGİT Bosna Hersek Misyonu, 2005 yılından itibaren faaliyetlerini dört alanda yoğunlaşmıştır. Bu alanlardan ilki demokratikleşmedir. Demokratikleşme konusunda Misyon’un amacı, açık, şeffaf ve etkin devlet kurumlarının oluşturulmasında hem sivillerle ilgili konularda hem de gerektiğinde idari konularla ilgilenecek aktif sivil toplum yaratma konusunda BH’ye yardım etmektir.²⁵⁹

Misyonun faaliyet gösterdiği alanlardan ikincisi eğitimidir. Bu alandaki sorumluluk 2002 yılının ortalarından itibaren Yüksek Temsilci’nin isteği üzerine üstlenilmiştir. Bu sorumluluk uluslararası toplumun Bosna Hersek’in eğitim alanındaki faaliyetlerini koordine etmektedir. Misyon’un eğitim alanındaki faaliyetleri üç alanda toplanmıştır. Birincisi, amacı siyasi nüfus ve önyargıdan arındırılmış bir eğitim sistemi oluşturmak olan “herkes için ulaşılabilir, kabul edilebilir ve etkin eğitim” sağlamak, ikincisi eğitim alanında yasal düzenlemeler yapmak ve sonuncusuda eğitim reformunda vatandaşların da görev almalarını sağlamaktır.²⁶⁰

Misyon’un üstlendiği üçüncü alan insan hakları alanıdır. Dayton Barış Antlaşması’nın imzalandığı günden itibaren Misyon insan haklarının gözetilmesi, korunması ve ihlal edilip edilmediğinin gözetlenmesinden sorumludur. Bu alandaki çalışmalarını; ekonomik ve sosyal haklar, azınlık hakları, İnsan Hakları Komisyonu ve Kamu Denetim Kurumu (Ombudsman)²⁶¹ gibi insan hakları kurumları, insan ticareti ile mücadele, suçla ilgili adalet reformu ve davaların adil biçimde yürütülüp yürütülmediğinin gözlemlenmesi konularında yürütmektedir.²⁶²

²⁵⁸ AGİT ve Bosna Hersek’teki Görevleri, (Çevrimiçi), <https://www.oscebih.org/?s=mandate+for+OSCE++>, 30 Kasım 2018.

²⁵⁹ Öner, **a.g.e.**, s.129.

²⁶⁰ A.e., s.130.

²⁶¹ Misyon, Avrupa Konseyi ve AB Komisyonu ile birlikte “var olan üç Ombudsman kurumunun yerini alacak birleştirilmiş, bağımsız ve etkin bir “Ombudsman” kurmaları için Bosna Hersek’in devlet yetkililerine yardımcı olmaktadır. (Çevrimiçi) http://www.oscebih.org/human_rights_institutions.asp#BiHOmbudsman, 30 Kasım 2018.

²⁶² Öner, **a.g.e.**, s.130.

Misyon'un sorumlu olduğu son alan güvenlikle ilgili işbirliğidir. Misyon, DBA'da tevdi edilen görev gereği Bosna Hersek Devleti yetkililerine savunma sanayi hacminin daraltılması ve silah sayısının sınırlandırılmasına destek sağlayarak gerek yerel gerekse bölgesel düzeyde askeri istikrarın sağlanmasına katkıda bulunmaktadır. Bu alandaki çalışmalarını; BH Parlamentosuna silahlı kuvvetler üzerindeki demokratik, kontrolünü genişletmesine yardım etmek, güven artırma ve kurallara uygun hareket etme desteği, hafif silahların tespiti ve sınırlandırılması, bölgesel istikrar ve silahların kontrolü, savunma alanında reform, istihbarat alanında reform ve Savunma ve Güvenlik Komitesi'nin gelecekteki silahlı kuvvetlere bağlı olması konularında yürütmektedir.

2.2.5.5. Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)

Yugoslavya'da başlayan savaşların ortaya çıkardığı insani yardım ihtiyaçları nedeniyle bu yardımlara liderlik etmek amacıyla görevlendirilen Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK)'ne Bosna Savaşı sonrası bu kez yerinden edilmiş insanların evlerine dönüşünü yönetmek ve koordine etmek sorumluluğu verilmiştir. Dayton Barış Antlaşmasının 7 No.lı Ekine istinaden BMMYK mültecilere uluslararası koruma sağlama ve onların sorunlarına çözüm bulma çerçevesinde, Bosna Hersekli mülteciler ve ülkesinde yerinden edilenlerin geri dönüşleri ve yeniden uyum sağlamalarını kolaylaştırıcı tedbirler alacaktı.

BMMYK'nin temel amaçlarından bazıları şöyle özetlenebilir; BH için işleyen bir milli sığınma sisteminin oluşturulması çalışmalarına devam etmek, BH'deki tüm mülteci ve sığınmacılara koruma sağlamak ve hukuki yardım ve malzeme yardımı yapmak, yerinden edilmiş kişi ve mülteciler için "4R"²⁶³ yaklaşımına bağlanmaları için kapasite artırımı yapmak suretiyle kalıcı çözümler üretmek, sürdürülebilir geri dönüş önündeki engelleri kaldırma sürecini hızlandırmak için ulusal Hukuki Yardım Merkezleri arasındaki ađ kapasitesini arttırmak...²⁶⁴

²⁶³ 4R Yaklaşımı, BMMYK, BM Kalkınma Programı ve Dünya Bankası arasında ortaklığın bir ürünüdür. Amacı, BM'nin yerinden edilmiş insanlara sağladığı desteğin farklı evrelerini birbirine bağlamak olup, geri dönüş (repatriation), yeniden uyum (reintegration), rehabilitasyon ve yeniden yapılanma (reconstruction) unsurlarından oluşmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız. (Çevrimiçi) http://www.undp.org/cpc/we_do/4r_approach.shtml, 1 Aralık 2018.

²⁶⁴ BMMYK Bosna Hersek Misyonu, (Çevrimiçi) <http://www.unhrc.ba>, 01 Aralık 2018.

BMMYK Yugoslavya Krizini başlamasıyla birlikte ülke genelinde insani yardımlar sağlamıştır. Bu yardım temel ihtiyaçların karşılanması (giyecek, hijyen, yiyecek vb.) başta olmak üzere savaş süresince de devam etmiştir. Savaştan sonra barınacak yer bulunması, evlerin onarılması ve yeniden inşasına başlanmıştır. Geri dönüşlerin sürdürülebilir olması için güven artırıcı önlemler altında, kendileri bir alt-devlette olup, evleri diğer alt-devlete olan insanlara evlerinin durumunu görmeleri için “git ve gör ziyaretleri” düzenlenmiş ve bu ziyaretler 4-5 yıl sürmüştür. Bunun dışında BMMYK Bosnalılar’a hukuki sorunlarını çözmede yardım sağlamıştır. Bu maksatla BMMYK gözetiminde Hukuki Yardım ve Danışma Merkezi Ağı kısa sürede ‘*Haklarınız*’ ismi ile Hukuki Yardım Ağı tüm ülkede yaygınlaşmış ve hukuki yardım sağlayan en büyük STK halini almıştır. Bu STK’nın 2004 yılında yayınlanan raporunda belirtilen ana hedeflerinden bazıları; BH’nin hukukun üstünlüğü ilkesini desteklemek ve sivil toplumu güçlendirmek, ücretsiz hukuki yardım sağlamak ve danışmanlık yapmak, DBA 7 No.lu ekindeki hükümlere uygun olacak şekilde tüm mülteci ve yerinden edilmiş kişilerin serbestçe evlerine dönmelerini kolaylaştırmak, ülkede sivil, sosyo-ekonomik kültürel haklar ile insan haklarıyla ilgili kamusal farkındalık yaratmak ve projeden istifade etmesi hedeflenen kişilere haklarından istifade etmeleri için adalete ulaşmalarına destek olmak vb. dır. ‘*Haklarınız*’ kuruluşu 2004’te “İdari Adalet Girişimi” adıyla bir program başlatmış, idari hakların uygulanması ve girişimden yararlanacak kişiler için adaleti artırmaktır. Ayrıca İnsan hakları savunuculuğu da bu kuruluşun sağladığı faydalardandır.²⁶⁵

BMMYK ayrıca, 1997 yılının başından itibaren Geri Dönüş ve Yeniden Yapılanma Görev Gücü (Return and Reconstruction Task Force - RRTF) kuruculuğunu ve eş-başkanlığını yapmıştır. Geri Dönüş ve Yeniden Yapılanma Görev Gücü’nün görevi, mülteci ve yerinden edilmiş kişilerin geri dönüşleriyle ilgili bütünleşmiş bir yaklaşımı koordine etmektir. Bu Görev Gücü’nün Barış Uygulama Konseyi’nin Londra Toplantısı’nda alınan karar uyarınca kurulmuştur. RRTF’te yer alan diğer kurum ve kuruluşlar AB Komisyonu, Dünya Bankası, Uluslararası İşletme Grubu ve Bosnalılar’ın mülklerini geri edinmeleri için mülkiyet iddiasında bulundukları ve bu iddiaları değerlendiren Mülk İddiaları Komisyonu’dur.²⁶⁶

²⁶⁵ Öner, **a.g.e.**, ss.139-140.

²⁶⁶ A.e., s. 140.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BOSNA HERSEK'TE SİYASAL VE ASKERİ ALANLARDA GÜVENLİKLEŞTİRME POLİTİKALARI VE ETKİLERİ

3.1. AB'nin BH'de Siyasal Alanda Güvenlikleştirme Politikaları ve Etkileri

Avrupa'nın ortasında ve tüm dünyanın gözü önünde 1992-1995 yılları arasında cereyan eden büyük acıların yaşandığı haksız ve dengesiz bir savaşı durdurma amacıyla, uluslararası toplumun baskısıyla savaşıyan tarafların imzaladığı Dayton Barış Antlaşması, o dönemin zor koşullarında Bosnalı Müslümanlar için varoluş mücadelesinin uluslararası toplum tarafından kabulü iken, Hırvatlar için Boşnaklarla paylaştıkları bir coğrafya ve karar mekanizmalarında diğerleriyle eşdeğer bir statü, Bosnalı Sırp lar için ise büyük Sırbistan hayalini bitiren bir belge olmuştur. Çözüm olarak ortaya konan işte bu belge o günden bugüne Bosna Hersek'te başta siyasal alan olmak üzere yaşanan tüm güvenlik sorunlarının temelini de teşkil etmiş ve etmeye devam etmektedir.

Antlaşmanın tamamı değerlendirildiğinde ülkede ateşkesi sağlamış, ancak ülkeye barışı getirememiş bir metindir. Bu antlaşma, Bosna Hersek'te geçmiş 20 yıldan fazla süreyi ve büyük ihtimalle de yakın geleceğini düzenlemeye devam edecek, kelimenin tam manasıyla “*Bosna Gerçeği*”ni tüm boyutlarıyla sergileyen ve kalıcı barış ve güvenlikleştirme için göz ardı edilmemesi gereken bir belgedir. Fukuyama “*Devletin İnşası*” kitabında;

“Eğer çökmüş durumda bir devlet az miktarda istikrar elde etmek için yeterince şanslıysa, uluslararası yardım sağlanmasının (Bosna'da olduğu gibi) ikinci aşaması devreye giriyor. Bu safhada temel amaç kendi kendine yetebilen ve dış müdahalenin geri çekilmesi halinde hayatta kalabilen devlet kurumları oluşturmaktır. Bu aşama ilk safhadan çok daha zordur, çünkü dış güçler söz konusu sorunlu ülkeden zarif bir çıkış yapacaklarsa bu durum kritiktir.”¹ şeklinde ifade etmektedir.

Gerçekten de Bosna Hersek'te devleti inşa edecek ve işletecek, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve kamu düzenini sağlayacak kurumlar Dayton Barış

¹ Francis Fukuyama, **State Building, Governance and World Order in the 21th Century**, New York, Cornell University Press, 2004, s.100.

Antlaşması çerçevesinde oluşturulmuştur, ancak derin etnik ayrılıklar ve üç yılı aşkın savaşta birbirlerini öldürmüş, yaralamış ve birbirine kin duymuş toplumların bu kurumları kendi toplumsal çıkarları için kullanma talepleri yüzünden dış güçlerin ülkeden ayrılması için uygun ortam bugüne kadar oluşmamıştır.

Öte yandan savaşın bitmesinden yirmi yıldan fazla süre geçmiş olmasına rağmen Bosna Hersek'teki politikalar etnik çizgiler boyunca her zamankinden daha fazla parçalanmış durumdadır. Huntington'un Medeniyetler Çatışması Yaklaşımını ispat edercesine Bosna Hersek'te savaş başka vasıtalar ve yöntemlerle devam etmektedir. Diğer tarafta, başta AB olmak üzere uluslararası toplumun genel kanaati ise, Bosna Hersek'in AB'ye üyeliğinin Bosna Hersek toplumunda savaşın yaralarını zamanla iyileştireceği yönündedir.

Dayton'un ortaya koyduğu sistem, savaş sonrasında savaşın acil sorunlarını ele almakla birlikte, BH'yi AB üyeliğine doğru taşıma kapasitesinden yoksundur. AB'nin BH için bütünleşme stratejisi ise, Dayton sisteminin eksikliklerine cevap niteliğindedir. AB yetkilileri, farklı kriz yönetimi mekanizmaları tarafından desteklenen BH için kademeli bir bütünleşme stratejisi oluşturmuşlardır. Bundan amaç, nihayetinde AB üyeliği için gerekli reformları hayata geçirecek ve yürütecek devlet düzeyindeki kurumları ve kapasiteyi inşa etmektir. Bununla birlikte, Avrupa Birliği'nin BH ile bütünleşme stratejisi, Bosna Hersek'in tüm komşularının üyelik süreçlerinde önemli ilerlemeler kaydettiği bir dönemde durgunlaşmaya devam ettiği için çalışmıyor gibi görünmektedir. Bu bütünleşme stratejilerindeki ilerleme eksikliğinin tek bir tarafı olmadığı gibi, aslında durgunluğun en önemli sebeplerinden biri Dayton Barış Antlaşması'nın kendisinden kaynaklanan sistematik bir konudur. AB ile entegrasyon süreci içine yerleştirilen reformlar, Dayton Sisteminin tek büyük sorunu olmaya devam etmektedir. Bu bölümde Dayton Barış Antlaşması'nın ülkedeki siyasal düzene en çok etkisi olan bölümünü teşkil eden BH Anayasası'ndan başlayarak AB üyeliği yolundaki bu durgunluğun diğer siyasal sebepleri ve AB'nin güvenlikleştirme politikalarının etkileri ortaya konmaktadır.

3.1.1. Bosna Hersek Anayasası'nın Siyasal Alanda Güvenlikleştirme Faaliyetlerine Etkisi

Dayton Barış Antlaşmasının dört (4) numaralı ekini oluşturan Bosna Hersek Anayasası² aslında yeni kurulan bu devletin tüm siyasal sistemini açıklayan bir belgedir. Dayton Barış Antlaşmasının ortaya koyduğu bu siyasal sistem, iki güçlü alt-devlet ve bu iki alt-devletin koordinasyonu için devlet seviyesinde zayıf kurumlar kurmak suretiyle, düşmanlıkların yeniden başlatılmasının politik riskini azaltırken, bir yandan Boşnakların Saraybosna'da merkezî olarak yönetilen üniter bir Bosna Hersek devleti kurulması taleplerini karşılamayı, diğer taraftan da Bosnalı Sırpların azami özerkliğe ulaşma kararlılığı arasındaki dengeyi karşılamayı hedeflemiştir.³ Ancak böyle karmaşık bir devlet sistemin sağlıklı olarak çalışabilmesi, devlet düzeyinde etkili bir yönetişimin sağlanmasını ve politikacıların iyi niyetli olarak yaklaşımını gerektirmektedir. Ancak böyle bir işbirliği ve etkin yönetim için gerekli olan hiçbir teşvik konusu antlaşma içinde yer almamıştır.

Dayton Barış Antlaşmasının ortaya koyduğu BH Anayasası etnik bağlılığı ödüllendiren bir toplumsal sistem getirmiştir. Böylece çoğu seçim yarışında etnik görüşlerinden hiç ödün vermeyen siyasi partiler en çok düzeyde seçim kazanmışlardır. Geçmiş 20 yılı aşkın sürede bir kaç (etnik olmayan) koalisyon teşebbüsü olmuş, ancak bunlardan da hiçbiri başarılı olamamıştır.

Dayton'un Bosna Hersek için ortaya koyduğu ulaşılmaması istenen toplumsal demokrasi⁴ (Consociational Democracy) hedefini incelemeye başlamadan önce, ulusal ayrılık/çokulusluluk ile demokratikleşme arasındaki uyumsuzluğun çok uzun zamandır politik düşünürler arasında bir tartışma konusu olduğunu da belirtmek gerekmektedir. Bosna Hersek, birbirine çok benzeyen dillere ve üç farklı dini inanca ve kültüre sahip, üç farklı milletten oluşmaktadır. Geleneksel olarak bu üç farklı millet kendi politik alanlarını korumaktadır. Furnivall, "*çoğulcu toplumları, farklı*

² General Framework Agreement For Peace in Bosnia and Herzegovina, Annex-4 Constitutions of Bosnia and Herzegovina, ss.59-80, (Çevrimiçi), https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf, 3 Aralık 2018,

³ Doğa Ulaş Eralp, **Politics of the European Union in Bosnia-Herzegovina, Between Conflict and Democracy**, New York, Lexington Books, 2012, ss.46-47.

⁴ Toplumsal Demokrasi (Consociational Democracy), çok etnili Bosna toplumunu sürdürülebilir kılmak amacıyla Dayton Barış Antlaşmasında yer almış bir önemli bir kavramdır. Bir ülkede bulunan çeşitli etnik gruplardan hiçbirinin çoğunluğu elde edememesine rağmen elitlerin aralarındaki anlaşmalar sayesinde ülkedeki demokratik yönetimin istikrarlı bir biçimde, karışıklığa düşmeden devam etmesini öngörmektedir.

kesimlerin yan yana fakat aynı siyasi birim içinde ayrı ayrı yaşadığı toplumlar” olarak tanımlamaktadır.⁵ Bu farklı kesimler birbiriyle karışır ancak entegre olmazlar. Boşnakların, Bosnalı Hırvatların ve Bosnalı Sırların profesyonel ortamlarının yanı sıra, neredeyse hiçbir kesişen üyeliği olmayan, kendilerine ait siyasi ve resmi olmayan ağları mevcuttur. Lijphart, “*çok etnisiteli toplumlarının bir özelliğini, demokrasinin çöküşüne daha fazla eğilimli olmaları*” şeklinde açıklamış ve bu tür toplumlar için üç alternatifli bir son durum öngörmüştür. Bunlar; “*asimilasyon, birleşme veya bölünme*”dir.⁶ Bu bağlamda; Yugoslavya’nın dağılmasından itibaren, Bosna siyaseti, Bosnalı Sırların Boşnak hegemonyası altında asimile olma korkusu ile Boşnak çoğunluğun Bosnalı Sırların BH’yi bölme arzusundan duydukları korku arasında gidip gelen ve belirsizliklerle geçen bir dönem yaşamışlardır. Toplumsalcılık (Consociationalism), çok etnisiteli toplumların hem asimilasyonunu hem de bölünmesini demokrasi çerçevesinde önlemeyi amaçlayan bir düzenlemedir.⁷

Bir toplumsal sistem, iki temel bileşene sahiptir: sosyal tabakalaşmayla bölünmüş çoğulculuk ve uyumlu bir demokrasi. Lorwin’e göre; “*bölünmüş çoğulculuk, toplumsal hareketlerin, eğitim ve iletişim sistemlerinin, gönüllü derneklerin ve siyasi partilerin dini ve ideolojik ayrılık çizgileri boyunca örgütlenmesi*”dir.⁸ Sistem, dindar, sosyo-ekonomik ve politik ilişkilerin çeşitliliğini tanıdığı anlamda çoğulcudur. Siyasi-dini ayrılıklar boyunca pek çok örgütlenme biçiminin kurumsallaşmasına bölünebilir. Uyumlu bir demokraside, çatışma yönetimi, rekabet veya çoğunluk kararından ziyade farklı seçkinler arasında işbirliği ve anlaşma ile yapılır. Farklı dini ve etnik topluluklara mensup seçkinler ülkenin genel yönetimi konusunda hemfikir olmalı ve işbirliği yapmalıdır. Lijphart’a göre toplumsal demokrasiler dört unsur ile karakterize edilir:⁹

- *Çoğul toplumun önemli kesimlerinin siyasi liderlerinin koalisyonuyla oluşan hükümet,*
- *Yaşamsal azınlık çıkarlarını korumak amacıyla eşzamanlı çoğunluk kurallarını sağlayan karşılıklı veto,*

⁵ John Sydenham Furnivall, *Colonial Policy and Practice: A Comparative Study of Burma and Netherlands India*, New York, New York University Press, 1956, s.304.

⁶ Arend Lijphart, *The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in Netherlands*, Berkeley, University of California, 1968, s.69.

⁷ Eralp, a.g.e., s.47.

⁸ Val Regin Lorwin, *Segmented Pluralism, Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies*, *Comparative Politics* 3, 1971, s.141.

⁹ Arend Lijphart, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, New Haven and London, Yale University Press, 1977, s.25

- *Siyasi temsiliyet, kamu atamaları ve kamu fonlarının tahsisinde orantılılık,*
- *Her bir alt-devletin kendi iç işlerini yürütebilmesi için yüksek derecede özerklik.*

3.1.1.1. Bosna Hersek'te Büyük Koalisyonun Oluşturulması

Bosna Hersek'te devlet düzeyinde siyasi kurumlar, ülkenin üç etnik topluluğu arasında büyük koalisyonların oluşumunu teşvik etmek üzere tasarlanmıştır. Üç üyeli Devlet Başkanlığı Konseyi, her biri Federasyon topraklarından seçilen bir Boşnak ve bir Bosnalı Hırvat ve Sırp Cumhuriyeti topraklarından seçilen bir Bosnalı Sırp'tan oluşmaktadır. Devlet Başkanlığı Konseyi üyeleri dört yıl süreyle seçilir. Her sekiz ayda bir dönüşümlü olarak seçilen üyeler arasında Başkanlık görevi değişmektedir.¹⁰

BH Devleti Parlamenterler Meclisi'nin iki meclisi kurucu halklar arasında güç paylaşımı için uygun platformları oluşturmaktadır. Halklar Meclisi, on beş delegayı, Federasyon üçte ikisini (Beş Boşnak ve beş Bosnalı Hırvat), Sırp Cumhuriyeti üçte birini (beş Bosnalı Sırp) içermektedir. Temsilciler Meclisi ise, üçte ikisi Federasyon topraklarından seçilen, üçte biri ise Sırp Cumhuriyeti topraklarından direkt seçimle belirlenen toplam kırk iki temsilciden oluşmaktadır. Temsilciler Meclisi'ne seçilen tüm üyelerin yarısından bir fazlası karar için yeterli çoğunluk oluşturur.¹¹

Bu şekilde tasarlanan bir kontrol ve dengeleme sistemi, iki nedenden dolayı savaş sonrasında BH'de etkinliği azaltan yeni bir çatışma yöntemi mekanizmasını da ortaya çıkarmıştır. İlki, devlet düzeyindeki kurumlar, alt-devletlerin üzerinde yapılanmıştır, böylece gerçek güç, entite (alt-devlet) yapıları içinde kalmıştır. Bu düzenleme etnik olarak daha az homojen popülasyona rağmen Sırp Cumhuriyeti'nde daha verimli çalışmaktadır. Diğer tarafta Bosna Hersek Federasyonu içinde yürütme yetkisi, değişen oranlarda farklı etnisitelerden oluşan homojen olmayan on kantonun lehine olacak şekilde azalmıştır.

Devlet düzeyinde siyaset, Bosnalı politikacılar arasında rekabet ve çekişme yeri halini almıştır. Esas itibarıyla iki konuda, Dayton Anayasası toplumsallaşma

¹⁰ Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article IV Presidency, (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf, 9 Aralık 2018.

¹¹ Bosna Hersek Parlamenterler Meclisi (Çevrimiçi) <https://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvQm9zbnEtSGVyc2VrX1BhcmxhbWVudGVybGVyX01lY2xpc2k>, 9 Aralık 2018.

anlayışını bozmaktadır. İlki, iyi niyetli politikacıların yokluğunda Dayton Sistemi sürekli bir çöküş riski taşıması, ikincisi ise, Sırp Cumhuriyeti'ndeki Sırp Partilerinin, ellerindeki veto yetkisi nedeniyle, devlet seviyesindeki hükümeti AB üyelik süreci için gereken reform önerilerinin yasalaşması aşamasında kendilerine bağımlı ve yetkisiz kılmalarıdır. Bu sebeple, Bosna Hersek'teki uluslararası toplum, Yüksek Temsilci liderliği altında Dayton Sistemin çalışmasını sağlamak amacıyla kendilerini sürekli olarak müdahalede bulunmak zorunda hissetmektedir.¹²

3.1.1.2. Bosna Hersek'te Yaşamsal Azınlık Çıkarlarının Korunması İçin Karşılıklı Veto Uygulaması

Dayton ile ulaşılması istenen toplumsal demokrasinin¹³ (oydaşmacı demokrasi), yaşamsal azınlık çıkarlarının korunabilmesi amacıyla eş zamanlı çoğunluk kurallarını sağlayan unsuru karşılıklı veto hakkıdır. Karşılıklı veto sistemi kötü niyetli kullanıldığı takdirde, karar verme sürecini kilitler.¹⁴ Bosna Hersek'te Devlet Başkanlığı Konseyi hayata geçtiği günden bu güne kadar bu husus sayısız kez kanıtlanmıştır. Dayton Barış Antlaşması kurucu üç halkın da yaşamsal çıkarlarının korunmasını garanti altına alan hükümler içermektedir.¹⁵ Anayasa, hayati çıkarların ihlali durumunda devlet düzeyindeki kararları gözden geçirmek üzere biri Boşnak, biri Bosnalı Sırp, diğeri Bosnalı Hırvat'dan oluşan ortak bir komisyonun kurulmasını amir kılmaktadır. Bu müşterek komisyon herhangi çözüm üretemez ise, Dayton Anayasası'na göre Anayasa Mahkemesi son karar verici olarak görev yapacaktır.¹⁶

Bugüne kadar, ulusal çıkarların tanımlanması ve korunmasındaki en büyük zorluk, reform sürecinde bir tıkanma şekli olarak yeniden ortaya çıkmaktadır.

¹² Eralp, **a.g.e.**, s.49.

¹³ Oydaşmacı Demokrasi, diğer adıyla, oybirliği demokrasisi, **devlet** yönetiminde alınan kararların, oy çokluğuna göre değil oybirliğine göre alındığı bir sistemdir. Belçika ve İsviçre demokrasi sistemleri oybirliği demokrasi sistemine yakındır. Politik kültürlerinde en önemli özellikleri; politik sistemde tek bir baskın grubun oluşmasının engellenmiş olduğudur. 'Kişilerin yanı sıra grupların varlığını onaylayan, kişilerin yanı sıra dini, etnik veya coğrafi gibi temellere sahip belirgin farklı kimlikteki grupların kişilerle eşit öneme sahip olduğunu kabul eden bir demokrasidir. Bakınız. (Çevrimiçi) <http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvT3lkYcWfbWFjxLFfZGVtb2tyYXNp>, 8 Aralık 2018.

¹⁴ Karara esas süreçlerde, örneğin BH Cumhurbaşkanlık Konseyi Üyeleri, hangi üyenin Cumhurbaşkanlığı görevini yürüttüğüne bakmaksızın oybirliği ile karar vermek zorundadır. Üç üyeden biri veto ederse, karar sürecindeki teklif reddedilmektedir. Önemli bir konuda, bir üyenin çekimser kalması halinde diğer iki üyenin oyları farklı ise karar çıkmamakta, teklif uzun bir süre beklemekte ve kabul edilmeden iade edilmektedir.

¹⁵ Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article IV Presidency, 2 Procedures, d., s.68.

¹⁶ Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article VI, 2,3. ss.70-72.

Başarısız anayasa süreci, anlamı ve kapsamı üzerinde bir fikir birliği bulunmadığı takdirde, bir toplumsalcılık unsurunun devletin kurucuları arasında nasıl ilave bir krize yol açacağına mükemmel bir örneğidir. 2002 yılından önce Bosna Hersek'te iki tür kurucu halk tanımlanmıştı: Boşnaklar ve Bosnalı Hırvatlar Bosna Hersek Federasyonu'nda, Bosnalı Sırlar da Sırp Cumhuriyeti'nde idi. Dayton Antlaşması'nın başlangıcında Boşnaklar, Bosnalı Hırvatlar ve Bosnalı Sırlar diğer başkalarıyla birlikte Bosna Hersek'in kurucu halkları olarak tanınmıştı.¹⁷ Boşnaklar ve Bosnalı Hırvatlar BH Federasyonu Anayasası'nda kurucu halk olarak tanımlanırken diğer taraftan Sırp Cumhuriyeti Anayasası'nda bu iki halkın mensupları azınlık olarak tanımlanmakta idi. Aynı husus BH Federasyonu Anayasası için de geçerli idi. Federasyonda yaşayan Sırlar azınlık olarak tanımlanmıştı. Mart 2002'de Yüksek Temsilci, her iki entiteye de Anayasalarını Bosna Hersek Anayasası ile uyumlu hale getirmeleri ve her üç halkın da tüm Bosna Hersek topraklarının tamamında kurucu halk olduğunu kabul etmeleri istenmiştir. Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi 2002 tarihli kurucu halklar kararının uygulanması ile ilgili Antlaşmanın 4'üncü maddesini yani kurucu halkların yaşamsal önem taşıyan ulusal çıkarlarını şöyle tanımlamaktadır:

“Kurucu halklarının haklarının kullanılması; yasama, yürütme ve yargı organlarında yeterince temsil edilecektir. Ayrıca hayati bir ulusal çıkar muamelesi gören diğer konularda; tek bir kurucu halkın kimliği, anayasa değişiklikleri, kamu otoritelerinin örgütlenmesi, karar verme sürecinde kurucu kişilerin eşit hakları, eğitim, din, dil, kültür, gelenek ve kültürel mirasın teşviki, bölgesel örgütlenme, kamu bilgi sistemi ve diğer konularda, Kurucu Halklar Meclislerinden birinde bulunan halkların temsilcilerinin üçte ikisi tarafından talebi halinde kabul edilecektir.”¹⁸

2006'daki başarısız Anayasal reform sürecinin genel bir analizi yapıldığında, Bosnalıların siyasetinde ulusal çıkar olgusunun ne kadar hayati bir şey olduğu net olarak anlaşılabilir. Avrupa Demokrasi Komisyonu (Venedik Komisyonu) BH'de etkin ve verimli yönetişimin önündeki en büyük engelin hayati ulusal çıkar konusu olduğunu, BH'de Anayasa durumunu ve Yüksek Temsilci'nin yetkilerine ilişkin

¹⁷ Constitution of Bosnia and Herzegovina, Annex IV to Dayton Peace Agreement Preamble, s.59.

¹⁸ Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi'nin 2012 yılına ilişkin kararına ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/ohr-dept/legal/const/default.asp?content_id=7274, 9 Aralık 2018.

görüşünü Mart 2006 tarihinde yayınlamıştır.¹⁹ Komisyon, Halk Meclisi'nin kaldırılmasını ve hayati ulusal çıkarlar söz konusu olduğunda veto etme hakkının da Temsilciler Meclisi'ne taşınmasını teklif etmiştir. Diğer bir teklif ise, Devlet Başkanlığı Konseyi'nin kaldırılarak yerine, sınırlı bir süre ile Devlet Başkanı olarak görev yapacak dolaylı olarak seçilmiş bir Cumhurbaşkanı görevlendirilmesini ve böylelikle yürütme yetkisinin Bakanlar Kurulu devredilmesi öngörmekte idi. Venedik Komisyonu'nun tavsiyelerine üzerine üç kurucu halkın temsilcileri, ABD'li ve AB Kurumları ile BH'deki yedi siyasi partinin katılımıyla bir çalışma grubu oluşturulmuştur. Bir yıllık bir çalışmanın ardından, yedi BH siyasi partisinden beşi tarafından kabul edilen pakette, parlamento'da karar süreçlerinin kolaylaştırılması ve Halk Meclisi'nin görevinin sadece hayati ulusal çıkar konusunu gözden geçirme ile sınırlı olması gerektiği hususunda genel bir anlaşma sağlanmıştır. Bu paketin onaylanması esnasında, Bosna Hersek siyasi partilerinden SBİH Partisi Genel Başkanı Haris Silayciç'in "*alt-devletlerin (entitelerin) yetkilerinin SBİH Partisinin talepleri kadar zayıflatılmadığı*" gerekçesiyle karşı çıkması yüzünden devlet-seviyesindeki Temsilciler Meclisi'ndeki oylamada iki oyla farkla karar çıkmamıştır. Silayciç Ekim 2006'da yapılan seçimlerde Devlet Başkanlığı Konseyi'nin Boşnak Üyesi olarak seçilmiş, paketi destekleyen üç ana milliyetçi siyasi parti; SDA, HDZ ve Sırp Demokrat Partisi (SDS) seçimlerde büyük kayıplar vermiştir. Seçimler, paketi reddeden SBİH ile Sırp mevkidaşı Bağımsız Sosyal Demokratlar İttifakı'nın (SNSD) elini güçlendirmiştir. Her iki parti'de seçim çalışmalarında milliyetçi bir üslup kullanmışlar, SBİH her iki alt devletin de lağv edilmesini teklif etmiş, buna karşılık SNSD, ayrılık konusunda bir referandum yapılması tehdidi ile karşılık vermiştir.²⁰

Dayton Anayasası, halkların ulusal çıkarlarını, bireylerin vatandaşın çıkarlarına göre üstün kılmaktadır. Bir BH vatandaşı sadece BH vatandaşı olarak değil, aynı zamanda ve daha önemlisi farklı çıkarları olan kurucu halklardan birinin üyesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım kişinin haklarını devlete karşı koruyan Avrupa vatandaşlığı ile çelişmektedir. Hayati Ulusal Çıkarların korunmasına ilişkin yukarıda bahsedilen anlaşma, hayati önem taşıyan ulusal çıkarların genişletilmiş bir

¹⁹ European Commission for Democracy Through Law, Opinion on The Constitutional Situation in Bosnia and Herzegovina and The Powers of the High Representative ulaşmak için bakınız (Çevrimiçi), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2005\)_004-e.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2005)_004-e.aspx), 11 Aralık 2018.

²⁰ Eralp, a.g.e., s.51.

tanımını sağlamakta olup bu tanım aslında BH'deki toplulukların ayrılığının altını çizmektedir. Bu anayasa değişikliği paketi Nisan 2006'da yürürlüğe girseydi, hayati öneme sahip ulusal çıkarların korunmasına yönelik mekanizmaların kapsamını sınırlamak zorunda kalmadan bir kuruma sınırlandırılması gerekecekti. Hayati bir ulusal çıkar kullanımında gerçek bir değişiklik, kurucu halkların siyasi liderlerinin iyi niyetiyle mümkün olabilecekti.²¹

3.1.1.3 Bosna Hersek'te Siyasi Temsilde, Kamu Atamaları ve Kamu Fonlarının Tahsisinde Orantılılık

Çok etnisiteli toplumlarda, siyasi toplumsalcılığın üçüncü temel unsuru, siyasi temsiliyet, kamu hizmeti atamaları ve kamu fonlarının dağıtımında orantılılıktır. İdeal olarak bakıldığında orantılılık ilkesi azınlık durumunda olan toplulukların da kamu kurumlarına ulaşması için bir imkân yaratmaktadır. Bosna Hersek'te orantılılık ilkesi yalnızca üç kurucu halktan birine mensup vatandaşları için geçerlidir. Bosna Devletinde, Dayton Anayasası'nda "diğerleri" kategorisine giren BH vatandaşları "*ayrımcılığa*" maruz kalmaktadır. Bosna Hersek Anayasası'nın Giriş bölümünde iki vatandaşlık kategorisi mevcuttur: "Kurucu Halklar" (Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlar) ve "diğerleri" (Yahudiler, Romalılar ve diğer ulusal azınlıklar, herhangi bir etnik gruba üye olmadıklarını beyan edenlerle birlikte).²² Parlamento'da ikinci meclis olan Halklar Meclisi ve Devlet Başkanlığı Konseyi sadece bu üç kurucu halkın mensubu olan vatandaşlar tarafından oluşturulur.

Bosna Hersek 2002 yılında Avrupa Komisyonu'na üye olduktan sonra, seçim yasalarını bir yıl içerisinde değerlendireceğini kabul etmiş, ayrıca sözleşme ve protokolleri herhangi bir çekince koymaksızın onaylamıştır. BH, 2008 yılında AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasını (İOA) onaylamasının ardından, Parlamento'daki Halklar Meclisi'nin üyeleri ve Devlet Başkanlığı seçimleri ile ilgili Bosna Hersek seçim yasasını, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ve Avrupa Konseyi'ne kabul sonrası taahhütleri ile iki yıl içerisinde uyumlu hale getireceğini açık bir şekilde taahhüt etmiştir. Ancak bu taahhütleri de yerine getirilmemiştir.

²¹ A.e., s.52.

²² Constitution of Bosnia and Herzegovina, Annex IV to Dayton Peace Agreement, Preamble, s.59.

3.1.1.3.1. Sejdic-Finci Davası

2006 yılında Roman ve Yahudi cemaatlerine mensup ve kamuoyu tarafından da tanınan iki kişi, Dervo Sejdić ve Jacob Finci, Ekim 2006 ayında yapılacak genel seçimlerde, Halk Meclisi ve Devlet Başkanlığı Konseyi seçimlerine katılmak üzere müracaat etmişlerdir. Bosna Hersek Genel Seçim Komisyonu her iki müracaatı da, kendilerinin Anayasa’da öngörülen üç Kurucu Halk kategorisine mensup olmadıkları, bu nedenle gerek Halk Meclisi’ne gerekse Başkanlık Konseyi’ndeki bir pozisyon için seçimlere aday olarak katılamayacakları gerekçesi ile reddetmiştir. Sejdić ve Finci davayı Ağustos 2006’da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM)’ne taşımışlardır. Ocak 2007’de Finci Bosna Hersek Genel Seçim Komisyonu’ndan seçimlerde aday olması için gereken niteliklerini taşımadığına ilişkin yazılı bir belge almıştır. Şubat 2009 ayında AİHM davayı Büyük Kurul’da görüşmeyi ve Venedik Komisyonu’nun üçüncü taraf olarak müdahalesine götürmeyi kabul etmiştir. Haziran 2009’da kamuya açık bir mahkeme yapılmış ve mahkemede Bosna Hersek Devleti’nin, genel olarak ayrımcılık yapılmasını yasaklayan 12 No.lu Avrupa Konvansiyonu’nu direk olarak ihlal ettiği yönünde bir karar açıklamıştır. Mahkeme ayrıca, özgür seçimleri yasama organına karşı koruyan ve 1 No.lu Protokolün 3 No.lu maddesi ile birlikte alındığında, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin 14’ncü maddesinin de ihlal edildiği kanaatine varmıştır.²³

AİHM kararı, uluslararası bir antlaşma olan Dayton Barış Antlaşması’nın eki olan Bosna Hersek Anayasası’na dikkati çekmiştir. Ancak, anayasa değişikliği yapma yetkisi bir iç organ olarak Parlamento’ya verilmiştir. Mahkeme ayrıca, Yüksek Temsilci’nin yetkilerinin Bosna Hersek Anayasası’na dayandığı ve bunun sonucunda da Bosna Hersek devletinin itiraz konusu hükümleri revize etme sorumluluğu olduğunu ileri sürmektedir. AİHM kararında, Dayton Anayasası’nın çok kırılgan siyasi dönemlerde ülkeye barışı getiren bir güç mekanizması olduğunu kabul etmiş, ancak Venedik Komisyonu’nun 11 Mart 2005 tarihli görüşünde, güç paylaşım mekanizmalarında, “kurucu halklara ait olmayan topluluk temsilcilerinin

²³ Sejdic-Finci & Bosna Hersek davasına ilişkin 22 Aralık 2009 tarihli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin kararına ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi) <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96491>, 13 Aralık 2018.

toptan dışlanmasına” otomatik olarak yol açmayan mekanizmaların da göz önüne alınması önerilmiştir.²⁴

Aralık 2009’da Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) Sejdic-Finci davasına ilişkin yasal olarak bağlayıcı bir karar vermiştir. Bosna Hersek’te etnik köken temelli seçim için “...*İnsan Hakları ve Temel Özgürlüklerinin korunmasına ilişkin Avrupa Sözleşmesinin genel ilkeleriyle uyumsuz olduğu*” kararına varmıştır. Kendini üç kurucu topluma ait olarak tanımlanmamış vatandaşların Başkanlık ve Parlamenterler Meclisi Halk Meclisi adaylığını önleyen ayrımcı hükümler Ekim 2010 ayında genel seçimler yapıldığı sırada Anayasa ve Seçim Yasasında kalmaya devam etmiştir.

Ekim 2011’de Bosna Hersek Parlamento Meclisi, seçim hükümlerini değiştirmek de dâhil olmak üzere anayasa reformunu başlatmıştır.

Kasım 2014’te, İngiltere ve Almanya Dışişleri Bakanları Philip Hammond ve Frank-Walter Steinmeier, Bosna Hersek halkına "açık bir mektup" göndermişler ve Bosnalı siyasetçilerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’nin Sejdic ve Finci kararlarına uyumlu bir reform paketi kabul edeceklerine ilişkin yazılı bir taahhütte bulunmaları halinde Bosna’nın AB üyeliğine yönelik önemli ilerleme kaydeceğine ilişkin söz vermişlerdir.

2018 yılına sonu itibarıyla Sejdic-Finci davasında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararın uygulanmasına ilişkin BH Anayasası’nda yapılması gereken düzenlemeler yapılmamıştır. Bu dava temel insan hakları adına seçilme hakkının kullanılması konusunda BH Anayasası’ndaki yetersizliğin en önemli göstergesi olarak AB üyelik kriterlerinden insan haklarının ihlali olarak geçerliliğini sürdürmektedir.

Yüksek Temsilci, 2018 yılında BMGK’ne sunduğu ikinci raporunda;²⁵ “Sejdic & Finci” ve ilgili davalara ilişkin olarak yaptığı değerlendirmede, yapılan Genel Seçimlerde, yetkililerin “Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi” kararlarını

²⁴ Venedik Komisyonu’nun 11-12 Mart 2005 tarihinde 62. Genel Kurul toplantısında Bosna Hersek’teki Anayasal Durum ve Yüksek Temsilci Yetkileri Görüşüne ulaşmak için bakınız. [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD\(2005\)004-e.aspx](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2005)004-e.aspx), 14 Aralık 2018.

²⁵ Office of High Representative, 54th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the United Nations. (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=100167> , 14 Aralık 2018.

uygulamalarına ve temel hakların kullanılmasında ayrımcı uygulamalarına dikkat çekmiştir.

3.1.1.4. Her Alt-Devletin Kendi İç İşlerini Yürütmesi için Yüksek Derecede Özerklik

Alt-devletlere verilen yetki, her bir alt-devletin kendi iç işlerini yürütmesi için verilen yüksek derecede özerklik olarak varsayılmakta ve uygulanmaktadır. Bu alt-bölümlerden birinden gelebilecek muhtemel bir bölünme talebini önlemek için BH Anayasasına konulmuş bir zorunluluk olarak göze çarpmaktadır. BH’de alt devletler, kendi bölgelerindeki finans ve hizmetlerin düzenlenmesi, üretimi ve dağıtılmasından sorumludur. Dayton Anayasası’na göre alt-devletler Bosna Hersek’in egemenliğine ve toprak bütünlüğüne uygun olmak koşuluyla komşu ülkelerle özel paralel ilişkiler kurma hakkına da sahipler. Alt-devletler kendi kolluk kuvvetlerini teşkil edip idare edebilirler. Her bir alt-devlet, Parlamento’nun onayı ile diğer devletlerle ve uluslararası kurumlarla anlaşmalar imzalayabilmektedir.²⁶

Bu bölünmüş yetkilendirme, alt-devletlerin kendi politik ve ekonomik stratejilerini bazen birbirlerine muhalif olacak şekilde tasarımlarına ve yönetmelerine izin vermektedir. Alt-devletlere verilen bu geniş güçler, entite politikacılarına; özelleştirme planlamalarında, alt-yapı projelerine karar vermede, rekabetçi endüstrilere doğrudan yabancı yatırımcıları çekme ve ulaştırma politikaları da dâhil olmak üzere kendi ekonomik gündemlerini geliştirme fırsatı sunmaktadır. Ekonomik ortaklıkların bazıları entitedeki politikacıların politik motivasyonlarına karşı savunmasızdır. Sırp Cumhuriyeti’ndeki Sırp ve Rus Şirketleri imalat sanayinde özelleştirme programlarından yararlanmaları için teşvik edilmekte ve altyapı projelerine yatırım yapmaktadırlar. Örneğin; Sırp Cumhuriyeti’nde en önemli ticari yatırım ortakları; Sırbistan (%51), Rusya (%18), İtalya (%14)²⁷ dir. Bu rakamlar Sırp Cumhuriyeti’ndeki siyasi liderlerin ekonomik ortakların seçimine kadar kendi politik ekonomik gündemini takip etmekte olduklarını göstermektedir. Rusya Federasyonu, Bosna Hersek’te Sırp Cumhuriyeti’nin özerkliğinin en büyük destekçisidir. Aynı

²⁶ Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article III, Responsibilities of and Relations Between The Institutions of Bosnia and Herzegovina and the Entities, 2. (d), s.64.

²⁷ Sırp Cumhuriyeti’ndeki imalat sanayinde yabancı yatırım ortakları ile ilgili bakınız. (Çevrimiçi) <https://www.slideshare.net/dejansoftware/republic-of-srpska-foreign-investment-encourage-ment-strategy-20162020-with-action-plan> ,14 Aralık 2018.

şekilde, Bosna Hersek Federasyonu'nda da Türkiye ve Körfez ülkeleri özelleştirme programlarında daha fazla yer almaktadırlar. Türkiye'nin siyasi desteği Bosna Hersek Federasyonu için büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda 2008 yılında BH Hava Yollarının hisselerinin bir kısmının Türk Hava Yolları tarafından satın alınması güzel bir örnektir.

Alt-devletlere verilen yüksek derece otonomi çok büyük maliyetlerle bürokrasi oluşturulmasına neden olmaktadır. Devlet seviyesinde dokuz bakanlık, Bosna Hersek Federasyonunda Federasyon seviyesinde toplam onaltı bakanlık, Bosna Hersek Federasyonuna bağlı on kantonun her birinde oniki adet olmak üzere Bosna Hersek Federasyonunda değişik yönetim seviyelerde toplam yüz yirmi bakanlık vardır. Sırp Cumhuriyeti'nde de on bakanlık olmak üzere toplam yüz ellibeş bakanlık bulunmaktadır.²⁸ Seçim dönemlerinde siyasi partiler 155 bakanlık için kendi yakın çevrelerine vermiş oldukları destekten dolayı bazı bakanlık pozisyonları vaad etmektedirler. Bu yaygın kayırmacılık dedikoduları, hâlihazırda Bosna'da büyük bir toplumsal sorun olan yolsuzluk sorunu hakkında halkın var olan olumsuz algısını daha da artırmakta, bu da yönetim sistemi ve yöneticilere karşı kızgınlık yaratmaktadır. Bazı kurumlardaki yolsuzluk algılamaları (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı'nın 2010 yılında hazırlanan Erken İhbar Sistemi Raporu (UNDP-EWS)'ndan alınmıştır.) Tablo-2'dedir.²⁹

Tablo-2: BH'deki Kurumlardaki Yolsuzluk Algısı Durumu

Kurumlar	Boşnak Çoğunluk %	Hırvat Çoğunluk %	Sırp Çoğunluk %
BH Devlet Bşk.lığı Konseyi	76.0	84.3	85.0
BH Parlamentosu	80.5	94.5	83.3
BH Bakanlar Kurulu	83.5	94.2	86.2
BH Fed. Parlamentosu	82.6	91.7	87.1
BH Fed. Hükümeti	83.5	92.8	86.4
SC Milli Assamblesi	90.7	95.2	81.8
SC Hükümeti	90.5	92.3	82.0
Belediye Yetkilileri	86.1	92.8	82.7

²⁸ Bosna Hersek'te idari yapılanmasına ilişkin bilgilere ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/phare/evaluation_ad_hoc_evaluation_cards_bih_en.pdf, 01 Ocak 2019.

²⁹ Bosna Hersek'teki kurumlarda yolsuzluk algılamasına ilişkin bakınız. UNDP 2010b, Early Warning System Report, Sarajevo:UNDP

Tablo-2'deki sonuçlar, yönetim düzeyi dikkate alınmaksızın, Bosna Hersek'te üç kurucu halk arasında yolsuzluk algısının çok yaygın olduğunu göstermektedir.

3.1.1.5. Yüksek Temsilcilik Ofisi ve Bonn Yetkileri

Dayton Barış Antlaşması (DBA), Antlaşmanın uygulanmasını ve yönetilmesini sağlamak maksadıyla Barış Uygulama Konseyi (BUK) kurmuştur.³⁰ BUK, barış sürecine farklı açılardan katkı sağlayan ellibeş ülke ve finansal destek veren, birlik katkısı yapan veya doğrudan Bosna Hersek'teki operasyonlara iştirak eden ajanslardan oluşmaktadır. Londra Barış Uygulama Konferansı, Yüksek Temsilci'nin altında BUK'un yürütme kolu olarak çalışacak, BUK'un Yönetim Kurulu'nu teşkil etmiştir. Yönetim Kurulu; Kanada, Fransa, Almanya, İtalya, Japonya, Rusya, İngiltere, ABD, Avrupa Birliği, Avrupa Komisyonu, İslam Konferansı Örgütü adına Türkiye'den oluşmaktadır.³¹

Yönetim Kurulu Yüksek Temsilcilik için siyasi anlamda rehberlik yapmaktadır. 1995 yılı sonunda bu makamın DBA ile teşkil edilmesi ile birlikte bugüne kadar yedi yüksek temsilci görev yapmıştır. Yüksek Temsilci her hafta Yönetim Kurulu üyesi ülkelerin BH'deki Büyükelçileriyle, her üç ayda bir de politik direktörler ile kendi başkanlığında toplantılar icra etmektedir.

DBA, savaş sonrasında BH'in yeniden yapılandırılması için uygulanacak prensipleri belirlemektedir. Antlaşma, her biri, çatışma sonrasındaki inşa sürecinin farklı yönlerini düzenleyen, örneğin; birleştirilmiş Bosna Ordusu'nun kurulması (Savunma Reformu), anayasa, insan hakları gözlem ve eğitimi, polis mentörlüğü ve izlenmesi (polis reformu) vb. eklerden oluşmaktadır. Farklı uluslararası kuruluşlar, Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin koordinatörlüğünde bu farklı işlevlerin yerine getirilmesini sağlamaktadırlar. Yüksek Temsilcilik makamı, halâ sahada barış antlaşmasının hükümlerinin uygulamalarını gözlemleyen ana organdır. Yüksek

³⁰ Barış Uygulama Konseyi (BUK) (Çevrimiçi) <http://www.wikizeroo.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvUGVhY2VfSW1wbGVtZW50YXRpb25fQ291bmNpbA>, 16 Aralık 2018.

³¹ BUK Yönlendirme Komitesi (PIC-Steering Committee) (Çevrimiçi) <http://www.wikizeroo.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvUGVhY2VfSW1wbGVtZW50YXRpb25fQ291bmNpbCNTdGVlcmluZ19Cb2FyZA>, 15 Aralık 2018.

Temsilci, Bosna Hersek'te siyasi dönüşümler aşamasında değişik makamlara özel görevler veren Görev Uygulama Planlarına (GUP) sahiptir.³²

Uluslararası toplumun BH'de en başından beri sürdürdüğü strateji, Bosna'da demokrasinin gelişimini kontrol etmektir. Barış için Genel Çerçeve Antlaşması'nın (GFPA) (DBA) içeriği, savaş sonrası Bosna Hersek'i, ülkenin siyasetine dış aktörlerin direkt müdahalesine vurgu yapan, demokratik bir siyasi sisteme sahip devlet olarak tanımlar ve ayrıntılı bir siyasi eylem planı oluşturur. Dayton Barış Antlaşması ile Yüksek Temsilcilik makamı; yakın temasın izlenmesi ve sürdürülmesi, sivil örgütlerin ve ajansların faaliyetlerinin koordine edilmesi, nihai uzlaş ve siyasetin tam yerli mülkiyeti için politik sürecin sürekli ve periyodik olarak raporlanması gibi kolaylaştırıcı yetkilerle tanımlanmıştır.³³ Öte yandan Dayton ortaya koyduğu sisteminin karakteri uluslararası toplumun müdahalesini gerektirmektedir.

3.1.1.5.1. Bonn Yetkileri

Bosna Hersek'te 1996 yılında yapılan ilk seçimlerin sonuçları, savaştan sonra Bosna Hersek halkının etnik olarak ayrıştığını göstermiştir. Uluslararası toplum, aşırı milliyetçilerin kontrolü sürdürdüğü sürece, üç kurucu millet arasında bir uzlaşma olasılığı görmemiştir. Yüksek Temsilcinin tayin edilen rolü, ülkeyi dönüştürmek için yeterli değildir. Bosna Hersek'in demokratik süreçlerinin uluslararası toplum tarafından denetlenebilmesi ılımlı politikacıların müteakip seçimlerde işbaşına getirilmesini gerektiriyordu. 1997'de Bonn Toplantısında, Barış Uygulama Konseyi (BUK), Dayton Barış Antlaşmasının 10 No.lı Ekini önemli ölçüde gözden geçirmiştir. Yüksek Temsilci'ye aşağıda belirtilen konularda, gerekli gördüğünde, *"bağlayıcı kararlar" verme yetkisi tanımıştır:*

³² Görev Uygulama Planları, 2003 yılından itibaren hayata geçirilen ve Yüksek Temsilci'nin çabalarını önceliklendirilmiş temel görevlerin üzerinde yoğunlaştırması amacıyla, yıllık olarak hazırlanan ve BH'de yetkililer tarafından kaydedilen gelişmeleri işaretlemek üzere sürekli olarak güncellenen bir plandır. Hâlihazırdaki GUP'ın güncel temel görevler, hukukun üstünlüğünün sağlamak, ekonomiyi yeniden yapılandırma ve kurumların inşa edilmesidir. Bu planları Yüksel Temsilci'nin diğer fonksiyon alanlarında çalışan uluslararası aktörlerin faaliyetlerini koordine etmesini sağlamaktadır. Normal olarak Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin belirlenen kapanış tarihi 2007 yılı idi. Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin GUP ile belirlenen görevleri Avrupa Komisyonu'nun fizibilite çalışması ve AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın belirli temel sorun sahaları ile yer değiştirecek idi. Ancak Yüksek Temsilcilik kapanmadığı gibi, 2009 yılından beridir ilk defa aynı Yüksek Temsilci dokuz yıldır bu görevi sürdürmektedir.

³³ United Nations, Terms of References of High Representative in BiH, Dayton Peace Agreement Annex-10 (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_Dayton_Agreement.pdf, 17 Aralık 2018

- *Ortak kurumların toplantılarının zamanlaması, yerini tespit etmek ve başkanlığını yapmak,*
- *Taraflar bir anlaşmaya varamadıklarında yürürlüğe girecek geçici tedbirler almak, (Başkanlık Konseyi veya Bakanlar kurulu endişe konusu olan ve Barış Antlaşması ile tutarlı bir karar alıncaya kadar bu tedbirler yürürlükte kalacaktır.)*
- *Bosna Hersek Devleti ve onun alt-devletlerinde, Barış Antlaşmasının uygulanmasını ve devlet düzeyindeki ortak kurumların sorunsuz işleyişini sağlamak için gereken diğer önlemler almak. Bu tür önlemler, Yüksek Temsilcinin, kamu görevlisi veya yetkililerden makul bir sebebi olmaksızın toplantılarda bulunmayanlar ile DBA veya bu Antlaşmaya ilişkin hükümlerin uygulanmasına ilişkin yasal taahhütleri ihlal ettiği tespit edilen yetkililere karşı eylemleri içermektedir.*

Barış Uygulama Kurulu'nun kararı ile yasama, yürütme ve yargı yetkisi, demokratik yollarla seçilmiş olan Bosnalı yetkililer ve Bosnalı topluma karşı hiçbir yasal yükümlülüğü olmaksızın, uluslararası toplumun Yüksek Temsilcisi'nin elinde toplanmıştır. Bonn Yetkileri, demokratik bir gözetim olmaksızın BH'deki demokrasi uygulamalarını etkileme yetkisi vermiştir.³⁴

İlk olarak Bonn Yetkileri, devlet seviyesinde kurumların yetkinliklerinin geliştirilmesinde ve Dayton Barış Antlaşmasının planlandığı şekilde uygulanmasında etkili olmuştur. Daha sonraki aşamalarda odak noktası daha etkin bir yönetişimin teşviki ve uygulamasına doğru kaymıştır. Kurucu ulusların politikacıları temel siyasi reformlar konusunda bir anlaşmaya varamadığı birçok durumda, Yüksek Temsilciler, Bonn Yetkilerini kullanarak kararlara müdahale etmiş veya karar vermişlerdir. Her bir Yüksek Temsilci kendi döneminde farklı sıklıkta ve farklı niyetlerle, DBA'nın uygulanmasından, ülkenin demokratik olmayan yönetimine kadar değişik alanlarda Bonn Yetkilerini kullanmışlardır.

3.1.1.5.2. Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin Geleceği

Yüksek Temsilcilik, Dayton Barış Antlaşması gereği taraflar ile devlet arasında bir anlaşmazlık olması halinde, nihai arabulucu olarak tayin edilmiştir. DBA bu tür bir siyasi otoriteyi hiçbir Bosna Hersek kurumuna vermemiştir. DBA'nın 10

³⁴ Tim Banning, The 'Bonn Powers' of the High Representative in Bosnia Herzegovina: Tracing a Legal Figment, *Goettingen Journal of International Law* 6 (2014), 2, ss.259-302.

No.11 Eki ve Bonn Yetkileri Yüksek Temsilcinin alacağı kararlara kılavuzluk etmektedir. Bonn Yetkilerini kullanma zamanını tespit etme yetkisi Yüksek Temsilcinin bizzat kendisindedir.

Yüksek Temsilciliğe Bonn Yetkilerini kullanma hakkı verildiği 1997 yılından bugüne kadar 914 kez bu yetki kullanılmıştır.³⁵ Bu Yüksek Temsilcilik müdahaleleri incelendiğinde devletin inşası ve barış inşası olmak üzere iki alt grupta toplanabilecek yedi müdahale alanı bulunmaktadır. Yüksek Temsilcinin bugüne kadar verdiği devlet inşasına yönelik kararlar şöyledir:

- *Devlet Sembolleri, Devlet Seviyesi Meseleler ve Anayasal Meselelerle ilgili konular (114 kez),*
- *Ekonomik alandaki kararları (97 kez),*
- *Yargı Reformu alanında aldığı kararlar (182 kez),*
- *Federasyon, Mostar, Hersek-Neretva Kantonu ile ilgili kararları (77 kez),*
- *Yüksek Temsilcilik Bürosunun Kaldırılması ve Askıya Alınması konuları (191 kez),*
- *Medyanın Yeniden Yapılanması-Nefret Söylemini Önleme konuları (18 kez),*
- *Mülkiyet Hukuku, Toplumun Yeniden Bütünleşmesini Kolaylaştıran Uzlaşma ve Yerinden Edilmiş Kişilerin Dönüşü ile ilgili konular (120 kez)*
- *Eski Yugoslavya'daki savaş suçlarından suçlanan kişilerle ilgili kararlar (115 kez).*

Yüksek Temsilci, Bosna Hersek politik sisteminin ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Yukarıda özetlenen Yüksek Temsilcilik tarafından alınan kararlar, yıllar içinde, güçlü entitelere rağmen Yüksek Temsilcinin esas görevinin devlet seviyesindeki kurumları güçlendirmek olduğunu ortaya koymaktadır. Uzun vadede devletin politik istikrarının ancak devlet düzeyindeki kurumların güçlendirilmesiyle mümkün olacağı kabul edilmektedir. Özellikle 2002-2006 yılları arasında, Yüksek Temsilci Paddy Ashdown döneminde seçilen yetkililerin görevden uzaklaştırılması, ülkedeki alt-devlet (entite) politikacılarının gücünü azaltmak için ekonomik önlemlerin alınması konularında Bonn Yetkileri etkin olarak kullanılmıştır.

³⁵ Yüksek Temsilci'nin aldığı kararlara ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?page_id=1196, 23 Aralık 2018.

Yüksek Temsilci Paddy Ashdown'dan sonra uluslararası toplum Schward-Schilling gibi daha az agresif politik figürler olan Yüksek Temsilciler görevlendirmeyi tercih etmişlerdir. Bundan amaç; Yüksek Temsilcinin karar sürecinde Barış Uygulama Konseyi'nin etkinliğini artırmak, Yönetim Kurulu üyeleri arasında daha derin bir dayanışma sürecinin uygulanmasına imkân sağlamaktır. Bosnalı politikacıların daha özgür hareket etmelerine imkân sağlamak ve bu surette Bosna'nın AB üyeliği sürecinde kendi başlarına karara almalarını teşvik etmek idi. Uluslararası toplum, "Dayton Döneminin ve Müdahale Döneminin Sonunu" belirlemek, Bosna Hersek'in Avro-Atlantik yapılarla bütünleşmesi için Bosnalı politikacıların çabalarını desteklemek ve bu kapsamda uluslararası toplumun müdahaleci tutumunu azaltarak "Brüksel Döneminin Başlamasını" istemiştir.

Barış Uygulama Konseyi Yönetim Kurulu'nun Siyasi Direktörleri 26 ve 27 Şubat 2008'deki Brüksel'deki toplantılarında, Bosna Hersek makamları tarafından Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin kapanmasından önce yerine getirilmesi gereken şartları belirlemiştir. Bu şartlar, Bosna Hersek'teki yetkililer tarafından kabul edilmiş ve iyi şekilde tanımlandıktan sonra Yönetim Kurulu tarafından onaylanmıştır. Yüksek Temsilcilik Ofisi kapatılmadan önce tamamlanması gereken hedefler ve koşullar (5+2) şunlardır:³⁶

- (1) *Devlet ile diğer alt-devletler arasındaki mülk paylaşımı sorununun kabul edilebilir ve sürdürülebilir şekilde çözülmesi,*
 - (2) *Savunma mallarının kabul edilebilir ve sürdürülebilir şekilde çözülmesi,*
 - (3) *Brčko Özerk Bölgesi hakkındaki son kararın tamamlanması,*
 - (4) *Mali sürdürülebilirlik (Ulusal Mali Konsey Kurulması ve daimi olarak Uluslararası Ticaret Ajansı ile birlikte çalışma metodolojisi konusunda anlaşmaya varılması suretiyle teşvik edilmiştir.)*
 - (5) *Hukukun üstünlüğünün sağlanması (Ulusal Savaş Suçları Stratejisi'nin Kabulü, Yabancılar ve Sığınma Yasası'nın kabulü ve Ulusal Adalet Sektörü Reform Stratejisi'nin kabul edilmesiyle gösterilmiştir.)*
Tamamlanması istenen iki koşul ise;
- (1) *AB ile İstikrar ve İşbirliği Antlaşması'nın (İOA) imzalanması,*
 - (2) *Dayton Barış Antlaşmasına tam uyumuna bağlı olarak, ülkedeki durumun Yönetim Kurulu tarafından pozitif olarak değerlendirilmesi.*

³⁶ Barış Uygulama Konseyi Yönlendirme Kurulu tarafından belirlenen, Yüksek Temsilcilik kapanmadan önce Bosna Hersek tarafından tamamlanması gereken hedefler ve koşullara ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?page_id=1318, 23 Aralık 2018.

Barış Uygulama Konseyi Yönetim Kurulu, bu 5+2 gündeminde Şubat 2008'den bu yana yaptığı toplantılarda kaydedilen ilerlemeyi düzenli olarak gözden geçirmektedir. Bazı alanlarda ilerleme kaydedilmesine rağmen, ana siyasi partiler arasındaki kronik anlaşmazlık gündemin tam olarak uygulanmasını engelleyen bir kilitlenme üretmektedir.

Bosna Hersek 5+2 gündemindeki konuların çoğunu tamamlamıştır. Ancak Bosna Hersek Devleti ile diğer alt-devletler arasındaki mülkün paylaşımı sorunu ile savunma mallarının kabul edilebilir ve sürdürülebilir şekilde çözülmesi konusu tamamlanamamıştır. Diğer taraftan, 5+2 kriterinin yerine getirilmiş olması mutlaka Bosna Hersek Devleti'nin ülkeyi idare etme konusunda kendi yetkinliklerini geliştirdiği anlamına gelmeyecektir. Bosna'daki politika çevreleri arasında, Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin kapatılması halinde Bosna Hersek'in dağılacağı konusunda belirgin rahatsızlık vardır. Diğer taraftan Banya Luka'daki Sırp siyasi liderliği 5+2 kriterinin tamamlanmasına bakmaksızın Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin derhal kapatılmasını istemektedir.

Saraybosna'daki Boşnak politikacılar Yüksek Temsilcilik Makamını, Banya Luka'dan giderek artan bir şekilde devam eden muhalif siyasi söylemlere karşı değerli bir ittifak ve müttefik olarak görmektedir. Ayrıca Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Milorad Dodik, Yüksek Temsilcilik Ofisi'ni SC'nin egemenlik haklarını kısıtlayan ve sürekli olarak Banya Luka'yı cezalandıran Saraybosna'nın bir aracı olarak kabul etmektedir.

Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin kapatılması konusundaki görüşmeler uluslararası toplumda bir paradoksun yaşanmasına neden olmaktadır. Bir tarafta, uluslararası toplumun Bosna Hersek'ten ayrılması politikasını destekleyenler, ki bunlar uluslararası toplumun müdahaleci politikalarının son yirmi yılda liberal bir ekonominin gelişmesini etkilemediğini, Bosnalılara yardım etmenin en iyi yolunun, risklerden bağımsız olarak, yönetişimin tüm sorumluluğunun Bosnalı yöneticilere devredilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Uzun zamandır Bosna Hersek yasal sisteminin ayrılmaz bir parçası olan Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin kaldırılması, Bosna Hersek'in siyasal yapısını kısa sürede felç edebilir. Eğer Ofisin kapatılması Bosna Hersek'te devlet düzeyindeki kurumlara yeni yürütme yetkilerini devretmek için net bir geçiş stratejisi olmadan gerçekleşirse, Sırp Cumhuriyeti devletin işleyişini

kısıtlayacaktır. Tartışmanın diğer tarafında, Sırp Cumhuriyeti'nin BH toprak bütünlüğüne ve egemenliğine gerçek bir tehdit olduğunu iddia edenler, Dayton Antlaşması hükümleri tam olarak uygulanmadan Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin görevinin bitmeyeceğini iddia etmektedirler. Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin zamansız olarak kapatılması, Dayton Barış Antlaşmasına yönelik önceki diğer tehditlerden daha büyük bir istikrarsızlığı neden olabilecek hukuki bir boşlukla sonuçlanabilir.

3.1.2. Avrupa Birliği ile Bütünleşme Sürecinin Bosna Hersek'te Siyasal Alanda Güvenlikleştirme Faaliyetlerine Etkisi

3.1.2.1. Avrupa Birliği (Avrupa Topluluğu) Bosna Hersek İlişkilerine Kronolojik Bakış

Avrupa Birliği ile Bosna Hersek arasındaki tarihsel süreç içerisinde yoğunlaşan ilişkiler kronolojik bir bakış açısıyla incelendiğinde; Soğuk Savaş'ın bitmesiyle birlikte uluslararası politikada önemli bir aktör olarak ortaya çıkan Avrupa Birliği'nin NATO'nun güvenlik şemsiyesi altında diplomasi, stratejik iletişim, dış yardım, sivil katılım ve ekonomik yeniden yapılanma ve gelişme gibi şiddetsiz işbirliği ve cazibe araçlarıyla siyasi hedeflerine ulaşmayı başardığını görmekteyiz. AB, zor kullanımına başvurmadan etkide bulunan yumuşak bir güç oluşturmuştur. Bugün, Avrupa Birliği dünyadaki en büyük birleşik ekonomik bloktur ve Avro Bölgesi ülkeleri ABD'den sonra en büyük ikinci ekonomik bölgeyi oluşturmaktadır.³⁷

1990'lı yıllarda doğu ve orta Avrupa ülkeleri temel ekonomik ve politik reformlar yapmışlar ve sürekli ve güçlü bir ekonomik büyüme öngören Avrupa ekonomik bölgesine entegrasyon için AB Müktesebatını kabul etmişlerdir. 2004 yılına kadar, otoriter Varşova bloğunun eski üyeleri, işleyen parlamenter rejimlerle liberal piyasa ekonomileri haline gelmiştir. AB yanlısı bilim adamlarına göre, Avrupa Birliği'nin liberal demokratik değerlere bağlılığı, o zamanki güçlü ekonomik göstergeleriyle birlikte aday ülkelerdeki demokratik geçişleri de etkilemiştir.

Bosna Savaşı (1992-1995) savaşı öncesinde, 1991 yılında Yugoslavya'da kriz başlayınca, Avrupa Topluluğu krize uygulanabilir bir çözüm bulmak amacıyla

³⁷ Eralp, a.g.e., s.72.

ortaklar arasında kendisini eşitlerin birincisi (primus) olarak ilan etmiştir. Bu sorunu Avrupa'nın kendi iç işi olarak görmüş ve Avrupa kıtasındaki siyasi meseleleri ABD'den önce kendilerinin çözeceğini deklare etmiştir. Eski Yugoslavya Barış Konferansı adı altında görüşmeler yoluyla savaşı durdurmayı hedeflemiştir. Uygulamaya koyduğu diplomatik ve ekonomik yaptırımlar yoluyla tarafları ateşkes yapmaya zorlamıştır.

1992'deki ikinci yarısında BH'deki çatışmanın yoğunlaşmasıyla birlikte Birleşmiş Milletler ülkedeki kanlı saldırılara müdahale etmiştir. Avrupa Topluluğu'nun çabaları, BM'nin barışçıl yollarla çatışmaya son verme girişimlerinin bir parçası olmuştur. Fransa, İngiltere ve Almanya gibi Avrupa Komisyonu'nun önde gelen üyeleri diplomatik çabalara, yaptırımların uygulanmasına ve insani yardım sağlanmasına katılmıştır.

1993 yılından itibaren yenilenen Avrupa Komisyonu çabalarının güzel bir örneği, Amerikalı Cyrus Vance ve Avrupa Topluluğu adına görev yapan İngiliz Lord Owen'ı tarafından BM'nin himayesinde Cenevre'de başlatılan Eski Yugoslavya Konferansı'dır. Ocak 1993'ün başlarında, Vance ve Lord Owen bir barış önerisi için savaştan tarafların liderleri ile pazarlık etmeye başlamışlardır. Vance-Owen Planı hazırlanmış ve taraflara sunulmuştur. Ancak, Sırp Parlamentosu'nun reddetmesi üzerine 18 Haziran 1993'de yapılan bildiri ile plan uygulanamadan rafa kaldırılmıştır. Bu gelişmeler üzerine, Bosna'nın komşuları ile arasında ticareti yasaklayan ve silah ambargosunun uygulanmasına yönelik yaptırımların AT/AB'nin yardımıyla uygulanmasını taahhüt etmesiyle BMGK Kararları doğrultusunda yeni bir yaptırım rejimi onaylanmıştır.³⁸ Avrupa Topluluğu, insani yardım sağlanmasında önemli bir bileşen haline gelmiştir. Bu arada, AT'ye üye devletler Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (UNPROFOR) için önemli birlik katkısı sağlamışlardır.³⁹

Barış arayışları ara vermeden sürmüş, Mayıs 1993'te, ABD, Rusya, İngiltere, Fransa ve İspanya, üç cumhuriyetten oluşan bir birliğin ortak eylem planını

³⁸ BMGK 17 Nisan 1993 tarihli ve 821 Sayılı Kararı ile Avrupa ülkelerinin BH komşularına ticari kısıtlamalar getirme konusundaki taahhüdüne bağlı kalmış, böylece silahların ve savaşçı grupların hiçbirisi tarafından alınmamasını sağlamıştır. (Çevrimiçi) <http://www.nato.int/ifor/un/u930417a.htm>, 25 Aralık 2018.

³⁹ Fransa ve İngiltere UNPROFOR Harekâtına en büyük katkıyı sağlayan ülkeler idi. UNPROFOR birliklerinin yaklaşık üçte birini (Otuz dört ülkeden toplam 24.000 mavi helmetli askerin 8700'ünü (6.200 asker Fransa'dan)) bu iki ülke karşılamıştır. Bakınız. (Çevrimiçi) http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unprof_b.htm, 25 Aralık 2018.

geliştirilmiştir. Plan, Bosna sınırlarını kapatıyor ve UNPROFOR'un Bosna'nın üç doğu bölgesini ve Saraybosna, Bihaç ve Tuzla kentlerinin korunmasını da kapsayacak şekilde görev süresini uzatıyordu. Ortak Eylem Planı, üç yönlü bir bölüme doğru bir sonraki müzakere aşamasının habercisi olarak görülüyordu. Savaş amaçlarının kesin olarak kabul edildiğini varsayan Sırp milliyetçileri, Bosna'nın % 60'ından fazlasını oluşturacak olan Sırp Cumhuriyeti için bir harita ile hızlı bir şekilde yanıt vermişlerdir. Sırp ve Hırvat paramiliterleri Boşnak topraklarında saldırılarına devam ederken, AB müzakerecileri önerilen üç cumhuriyete tahsis edilmek üzere topraklar üzerinde pazarlık yapıyorlardı. Eylül ayı sonunda, üçünün sınırları konusunda bir anlaşmaya vardılar. Taraflar Saraybosna'nın BM, Mostar'ın AB yönetimi altına alınması konusunda anlaştılar. Owen-Stoltenberg Planına göre; Sırp Cumhuriyeti Bosna Hersek'in %53'ünü, Hırvat Cumhuriyeti %17'sini, Boşnaklar ise % 30'nu oluşturacaktı. Bu tahsis demografik oranları yansıtmamakta idi, Nitekim savaş öncesinde Sırlar nüfusun %37'sini, Boşnaklar %43'ünü oluşturmaktaydı. Savaş öncesi toprak dağılımına uyulması gerekiyordu. Bosnalıların kimliği ve varlığının sorgulanabilir hal aldığı bu plan teklifi Bosna Parlamentosu tarafından reddedilmiş ve Kasım 1993 ayında bu kez Fransa ve Almanya Boşnakların itiraz ettiği konulara çözüm getiren AB Eylem Planı'nı teklif etmişler, bu sefer de Sırlar bu planı reddetmişlerdir ve savaş devam etmiştir.⁴⁰

Sorunun çözülmesi için 1994 yılında oluşturulan Temas Grubu (ABD, Rusya, İngiltere, Almanya, Fransa, İtalya) uluslararası toplumun Bosna'daki Savaş konusundaki politikalarına tutarlılık getirmek amacıyla oluşturulmuştur. Avrupa Birliği tamamıyla müzakere masasının dışında tutulmuştur. Ancak Bosna'daki trajedi karşısında temas grubu içinde ortak bir AB dış politikası oluşturma olasılığı, İngiltere'nin AB Başkanlığını elinde tutması, Almanya'nın AGİT'in başkanlığını üstlenmesi ve Fransa (İngiltere gibi)'nin BM Güvenlik Konseyi'nin daimi bir üyesi olması nedenleriyle mümkün gibi düşünülmeyle birlikte, Temas Grubunun şekli ve fonksiyonları bu safhada sadece bir inisiyatif olarak kalmıştır. Srebrenitsa soykırımı ve Saraybosna'da pazar yerine atılan havan mermisi görüntüleri medya yoluyla dünyaya yayınlandığında tüm uluslararası kamuoyu BMGK'ya pasif tavrından büyük öfke duymuş ve NATO'nun derhal göreve çağrılarak bu çatışmaya son verilmesi konusu gündeme getirilmiştir. ABD ve Temas Grubu Bosna Hersek'te çatışmalara

⁴⁰ Silber and Little, **a.g.e.** s. 303.

son verilmesi konusunda uluslararası topluma öncülük yapmıştır. Bosna'da savaşı durdurmak amacıyla NATO kuvvetlerinin bombardımanı esnasında Boşnak-Hırvat güçleri Banya Luka'ya doğru ilerlerken Dayton'da başlayan müzakerelerde, müzakere masasındaki AB Temsilcisi olarak bulunan Carl Bildt'in rolü,⁴¹ AB'nin siyasi rolünü oluşturmaktan ziyade AB'nin çatışmanın durdurulmasından hemen sonraki aşamada, gelecekteki sivil katılımını ortaya koymak olmuştur.

AB'nin BH'deki savaşı durduramaması, AT/AB'nin üyelerinin kendi arasında belirsiz ve çelişkili politikalar izlemesi o dönem için siyasi olarak zayıf bir topluluk olduğunu göstermiştir. Dış politika, güvenlik ve savunma konularında ortak bir Avrupa kimliğinin olmayışı, Avrupa Birliği'nin çatışma sonrası dönemde Bosna Hersek'e yakın bir çehre olamaması ve politik bir etki yaratamamasına neden olmuştur. Kısa vadede, AB Bosna'daki çatışma sonrası gelişmeleri etkilemek için daha güçlü olduğu ekonomik gücünden yararlanmak zorunda kalmıştır.

3.1.2.2. Bosna Hersek'de Savaş Sonrası Yeniden Yapılanma (1996-1999): AB'nin Strateji Arayışları

Uluslararası toplumun Bosna Hersek'te savaşın sona ermesinden hemen sonra yürüttüğü faaliyetlerin bir parçası olarak Avrupa Birliği devlet ekonomisinin serbestleşmesini denetlerken esas olarak ekonomik altyapının yeniden inşasını ve geliştirilmesini üstlenmiştir. 15-16 Aralık 1995'te Dayton Barış Antlaşmasının imzalanmasından hemen sonra Madrid'te yapılan Avrupa Konseyi Zirvesinde, AB, Bosna Hersek'te yeniden yapılanma görevini teyit etmiştir.⁴²

Savaşın hemen sonrasında Bosna Hersek, 2001 yılında “*Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar için Topluluk Yardımı (CARDS)*” programı adı altına bir havuz oluşturuluncaya kadar; Avrupa Komisyonu İnsani Yardım Ofisi'nin insani yardım programlarından, Polonya ve Macaristan'ın yeniden Yapılandırılması için Yardım Programından (PHARE), çatışma sonrası yeniden yapılanma, mültecilerin geri

⁴¹ Carl Bildt, İsveçli siyasetçi ve diplomattır. 1991-1994 yılları arasında İsveç Başbakanı olarak, 1986-1999 yılları arasında İlimli Parti Başkanı ve 2006-2014 yılları arasında İsveç Dışişleri Bakanı olarak görev yapmıştır. Balkan çatışmalarında ise bir arabulucu olarak görev yapmıştır. Haziran 1995'ten itibaren Eski Yugoslavya'nın Avrupa Birliği Özel Temsilcisi olarak görevlendirilmiş, Kasım 1995 yılında Dayton Antlaşmasında eş başkan, Bosna Savaşı'ndan sonra Aralık 1995-Haziran 1997 yılları arası Bosna-Hersek Yüksek Temsilciliği görevini yapmıştır. 1999-2001 yılları arasında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri Balkanlar Özel Temsilcisi görevinde bulunmuştur.

⁴² Avrupa Konseyi Madrid Zirvesi (15-16 Aralık 1995) sonuçlarını incelemek için bakınız. (Çevrimiçi) http://www.europarl.europa.eu/summits/mad1_en.htm, 28 Aralık 2018.

dönüşü, bölgesel işbirliği ve uzlaşma konularında bölgesel işbirliği programları (OBNOVA)’dan istifade etmiştir.⁴³ 2007’den itibaren CARDS yerini “*Kabul Öncesi için Araç- Instrument for Pre-Accession (IPA)*”’a bırakmıştır.

AB, Şubat 1996’dan itibaren bölgedeki barışı güçlendirmek suretiyle, bölgede komşu ülkeler arasındaki ortaklıkları teşvik etmek için Batı Balkanlara yönelik bölgesel bir yaklaşım benimsemeye karar vermiştir.⁴⁴

AB, 1997’den başlayarak, yardım programlarına olan yoğun talepten yararlanarak politik ve ekonomik reformlar için “*şartlılık*” fikrini geliştirmiştir. Genel İşler Konseyi (GAC) şartlılığı şu şekilde tanımlamıştır:

*“Siyasi ve ekonomik koşullar, ticaret, finansal yardım ve ekonomik işbirliği ile sözleşmeli ilişkiler alanında ikili ilişkilerin geliştirilmesine yönelik tutarlı ve şeffaf bir politika için temel teşkil etmektedir. AB stratejisi, bu şartları yerine getirmek için ilgili ülkelere engel teşkil etmemeli, teşvik edici olmalı.”*⁴⁵

AB'nin ekonomik ve politik şartlarını yerine getirmek, tüm Batı Balkan ülkeleri ve özellikle de Bosna Hersek için Avrupa Topluluğu bütçesinden yeniden yapılanma ve kalkınma yardımı almasının ön şartı haline gelmiştir. Koşulluluk düşüncesi, işleyen bir piyasa ekonomisine geçişin insan hakları rejiminin serbestleştirilmesi, demokratik uygulamaların pekiştirilmesi ve hukukun üstünlüğünün eşlik etmesi gerektiğine dair liberal inanış üzerine kuruludur. Koşulluluk ilkesinin bir araç olarak kullanılmasıyla AB, uzun vadede çatışmalara yapısal bir çözüm getirerek Batı Balkanlar'da daha yakın işbirliğini teşvik etmeyi amaçlamıştır. Bununla birlikte, bu

⁴³ CARDS Programı (Community Assistance for Reconstruction, Development and Stabilisation) için bakınız. (Çevrimiçi), <http://www.wikizeroo.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lb3Jlbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvQ29tbXVuaXR5X0Fzc2lzdGFuY2VfZm9yX1JlY29uc3RydWN0aW9uLF9EZXXZlG9wVudCxfYW5kX1N0YWJpbGlzYXRpb24>, 28 Aralık 2018.

⁴⁴ Avrupa Birliği Konseyi’nin 26 Şubat 1996 yılındaki toplantısında kabul edilen bölgesel yaklaşım için bakınız. (Çevrimiçi), http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/gena/028a0001.htm, 28 Aralık 2018.

⁴⁵ 29 Nisan 1997 tarihli toplantıda, Genel İşler Konseyi, Güneydoğu Avrupa’ya yönelik tutarlı ve şeffaf bir politika kabul etmeyi kabul etmiştir. Arnavutluk’un yanı sıra Eski Yugoslavya’nın (Hırvatistan, Bosna Hersek ve Makedonya) halefi cumhuriyetlerine de yöneliktir. Politika, bu ülkelerin AB ile ilişkilerin ticareti, yardımı ve derinleşmesine hak kazanabilmesi için yerine getirmesi gereken net şartları ortaya koymaktadır. “Yukarıdakiler ışığında, AB, bölgesel yaklaşım çerçevesinde, ilişkilerin gelişmesine ilişkin tutarlı ve şeffaf bir politikanın temelini oluşturacak politik ve ekonomik koşulları tanımlamayı kabul etmiştir. Gerekli esneklik derecesini dikkate alarak ticaret, finansal yardım ve ekonomik işbirliği alanındaki sözleşmelerin yanı sıra sözleşmeli ilişkiler alanında ikili anlaşmalar yapılmıştır. AB stratejisi, ilgilenen ülkeleri bu şartları karşılamaları ve onları engellemeleri için teşvik etmelidir.” Ayrıntılı bilgi için bakınız. (Çevrimiçi), https://www.consilium.europa.eu/en/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/gena/%20028a0%20057.htm, 28 Aralık 2018.

dönemde AB, Batı Balkanların gelecekteki statüsü konusunda herhangi bir siyasi taahhütte bulunma yoluna ve gücüne sahip değildi. Aralık 1998’de, Avrupa Birliği Konseyi Batı Balkanlara yönelik ortak bir strateji benimseme kararı almıştır. Ancak bu tür bir strateji bölgenin AB’ye gelecekteki entegrasyonu için herhangi bir perspektif içermiyordu.⁴⁶ Avrupa Komisyonunun birinci önceliği, Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinin Birliğe entegrasyonunun ekonomik olarak kolaylaşmasıydı. Batı Balkanların siyasi geleceği Avrupa Birliği’nin yapılacak işler listesinde çok sonra gelmekteydi.

3.1.2.3. Bosna Hersek’in AB Üyeliği Perspektifi ve İstikrar ve Ortaklık Süreci (İOS) (1999 – 2018)

Bosna Hersek bu dönemin başında AB üyeliği perspektifiyle ilgili alternatif bir siyasi vizyon geliştirmemiştir. BH’nin AB’ye katılımı konusu bu dönemde çarpıcı bir şekilde değişmiştir. Ülkenin kalkınma ve yeniden yapılanma yardımı sağlama konusundaki önceki gündemi, birleşmiş Bosna Hersek için tek uygun gelecek olan AB üyeliğinin tanıtımına odaklanmıştır.

Avrupa Komisyonu 26 Mayıs 1999’da, BH de dâhil olmak üzere Güneydoğu Avrupa’daki beş ülke için yeni *İstikrar ve Ortaklık Süreci*’nin başlatılmasını önermiştir. Bu sürecin ana hedefleri şöyle sıralanmıştır: “Bölgeyi AB yapılarına tam entegrasyon olasılığına yaklaştırmak ve demokrasinin sağlamlaştırılması, hukukun üstünlüğü, ekonomik gelişme ve reform, yeterli idari yapıların teşkili ve bölgesel işbirliğinin desteklenmesi”.⁴⁷

İstikrar ve Ortaklık Süreci (İOS), Bosna Hersek’in ilerlemesinin değerlendirildiği AB’nin en önemli politika aracı haline gelmiştir. İOS, AB genişleme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır ve Batı Balkan ülkeleri için AB ile olan ilişkilerinin çerçevesini ve gelecekteki üyelikleri için esasları belirlemiştir. İstikrar ve Ortaklık Süreci, sosyo-ekonomik ve politik yaşamın farklı sektörlerinde reformları teşvik etmek için şartlılık ilkesini kullanırken Bosna Hersek’i Avrupa ile bütünleşme

⁴⁶ AB Devlet Başkanları Konseyi’nin 11-12 Aralık 1998 tarihinde Viyana’da yaptığı Zirve kararlarına ulaşmak için bakınız, (Çevrimiçi) http://www.europarl.europa.eu/summits/wie1_en.htm, 28 Aralık 2018.

⁴⁷ Avrupa Komisyonu’nun 26 Mayıs 1999’da, BH de dahil olmak üzere Güneydoğu Avrupa’da beş ülke için yeni İstikrar ve Ortaklık Süreci’ne ilişkin Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi ile yaptığı yazışmaya ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), <http://aei.pitt.edu/3571/1/3571.pdf>, 29 Aralık 2018.

yoluna koymayı hedeflemektedir. İOS'un etnik olmayan politikaları teşvik ederek hukukun üstünlüğünü güçlendirmesi, işleyen bir piyasa ekonomisi yaratması, yolsuzluk ve organize suçla mücadele edecek bir politika aracı olarak hizmet etmesi beklenmektedir. AB, üç ana mekanizma ile ticaret, maddi yardım ve sözleşmeye dayalı ilişki yoluyla BH ile AB arasındaki güçlü bağlantıların kurulmasını amaçlamıştır. AB, 1996–2003 döneminde, BH'ye çatışma sonrası yeniden inşa ve yardım çalışmaları kapsamında milyarlarca Avro değerinde mali yardımda bulunarak uluslararası toplumun en büyük bağışçısı durumuna gelmiştir.⁴⁸ Batı Balkan ülkelerinin AB'ye gelecekteki üyelik olasılıkları ilk olarak Haziran 2000'deki Avrupa Konseyi'nin Feira Zirvesi'nde, İstikrar ve Ortaklık ülkelerinin AB üyeliği için “*potansiyel adaylar*” olduğu ifadesiyle belirtilmiştir.⁴⁹

İstikrar ve Ortaklık Süreci, 24 Kasım 2000'de icra edilen Zagreb Zirvesi'nde, AB ve Bosna Hersek'te dâhil Batı Balkan ülkeleri tarafından resmi olarak onaylanmıştır. Avrupa Birliği Antlaşması (ABA)'na göre, 1993 Kopenhag kriterleri ve bu talebi destekleyen bir yardım programı temelindeki katılım teklifine karşılık, Batı Balkan ülkeleri, AB'nin şartlılık ilkesine uymalı, özellikle de İstikrar ve Ortaklık Anlaşmaları kapsamında, AB'ye katılım perspektifinin taleplerine kendilerini hazırlamak için bir başlama aracı olarak kullanmalıydı.

Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar için Topluluk Yardımı Programı (CARDS), 2001 ve 2006 arasında AB'nin özellikle İstikrar ve Ortaklık ülkeleri için özel olarak tasarladığı temel topluluk destek mekanizması olmuştur. CARDS programı, Batı Balkanlar olduğu gibi BH'deki genel AB siyasi hedeflere ulaşılmasına da hizmet etmiş ve aynı zamanda bunu şartlılıkla yürütmüştür. Bu program kapsamındaki AT yardımı, Avrupa Birliği'nin bölge için ortaya koyduğu siyasi hedeflerine uyum sağlamak ve özellikle de istikrar ve ortaklık sürecine katkıda bulunmak ve bu süreçle ilgili alıcı ülke ve kuruluşların sorumluluğunu artırmak için

⁴⁸ 1996-98 döneminde, Bosna Hersek yaklaşık % 35 ortalama büyüme oranı elde etmiştir. Bu yüksek büyüme oranı çok düşük GSYİH düzeyleri ile başlamış ve ülke dış kaynaklı olarak Uluslararası Bağış Topluluğu tarafından 5,1 milyar ABD doları Ekonomik Geri Kazanım ve Yeniden Yapılanma Programı (1996-1999) kapsamında desteklenmiştir. AT bütçesinden ise 1996-2003 yılları arasında Bosna Hersek için sağlanan maddi yardım yaklaşık 1.343,73 milyon Euro'dur. Ayrıntılı bilgi için bakınız. (Çevrimiçi), <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2003:0669:FIN:EN:PDF>, 30 Aralık 2018.

⁴⁹ Avrupa Konseyi'nin 19-20 Haziran 2000 tarihlerinde icra ettiği Feira Zirvesi Sonuç Raporuna ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi) https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec_00200-r1.en0.htm, 30 Aralık 2018.

genişletilmesi ve yönlendirilmesi gerektiğine vurgu yapmış ve bir ön koşul olarak yardım almak için, alıcı devletlerin demokratik ilkelere, hukukun üstünlüğüne, insan ve azınlık haklarına, temel özgürlüklere ve uluslararası hukukun ilkelerine saygı göstermesi gerektiği ifade edilmiştir. (2666/2000 sayılı Avrupa Konseyi Regülasyonu'nun 5. ve 7. maddeleri).⁵⁰

Haziran 2003'teki Selanik Zirvesi'nde İOS, Batı Balkanlar için AB politikası olarak onaylanmış ve bu ülkeler için AB perspektifi tasdik edilmiştir. Selanik Zirvesi, AB'nin kabul ettiği ve AB ile Batı Balkan ülkeleri arasında bir sözleşmenin yapıldığı önemli bir toplantı olmuştur. Selanik Zirvesi basın bildirisinde:

“İstikrar ve Ortaklık Süreci (İOS), Batı Balkan ülkelerinin Avrupa'ya gelecekteki üyeliği için bir çerçeve olmaya devam edecektir. Sürdürdüğü süreç ve sunduğu beklentiler, Batı Balkanlar'daki reform için çapa görevi görmektedir. Aynı şekilde katılım süreci Orta ve Doğu Avrupa'da da yapılıyor. Her bir ülkenin AB'ye doğru ilerlemesi, Kopenhag kriterlerini ve İOS için belirlenen ve Kasım 2000 ayında Zagreb Zirvesi'nin son bildiriminde onaylanan şartları yerine getirme konusundaki bireysel başarılarına bağlı olacaktır.”⁵¹ denmektedir.

Selanik Zirvesi'nin ardından, AB ile BH arasındaki ilişki, şartlılığın çekirdeğini oluşturan programlar yoluyla daha kurumsallaşmıştır. 2001-2006 arasında Bosna Hersek 412 milyon Avro tutarında CARDS Program Fonu kullanılırken, toplam AB mali yardımı BH'deki çatışma sonrası dönemde 1,952 milyar Avro seviyesine yükselmiştir.⁵² İOS'un Haziran 2008'de imzalanmasıyla birlikte, BH ve AB, aday statüsüne hak kazanmak için BH'nin piyasa serbestleştirmesi ve kurum inşası konusundaki reformları tamamlamasını gerektiren resmi bir sözleşmeli ilişkiye girmişlerdir. Avrupa Birliği, 2008-2013 yılları arasında BH'ye geçiş yardımı ve kurum inşası ve sınır ötesi işbirliğinde kullanılacak Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) Programı kapsamında toplam 488 milyon Avro tahsis

⁵⁰ CARDS Programına ilişkin Avrupa Komisyonunun 2666 sayılı Düzenlemesine ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX: 32000R 2666: bEN:HTML> , 01 Ocak 2019.

⁵¹ AB Selanik Zirvesi Basın bildirisine ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), http://europa.eu/rapid/press-release_PRES-03-163_en.htm , 1 Ocak 2019.

⁵² Eralp, **a.g.e.**, s. 83.

etmiştir.⁵³ Maalesef, BH'de siyasi istikrarın olmaması fonların kullanımını risk altına sokmuştur.

AB ile bütünleşme yolunun, önceliklerin birlikte tanımlandığı bir ortaklığın sonucu olduğu söylenirken ortaklardan yalnızca birinin önceliklerinin gerekli reformlarla karşılanıp karşılanmadığını değerlendirmesi söz konusu olmuştur. Koşulluluk ilkesinin bir ortaklık olarak yeniden tanımlanması, bütünleşme sürecine doğrudan katılanlar için bile bir hayal kırıklığı yarattığı görülmüştür. Örneğin, vize şartlarının hafifletilmesi konusu, 2003'de yapılan Selanik Zirvesinden itibaren AB-BH ilişkilerinde bir gündem maddesi olmasına rağmen, Avrupa Komisyonu 2007 yılında, 2008'den itibaren BH'ye vize kolaylığı sağlayacağını kabul etmiş ve nihayetinde vize rejimi Aralık 2010'da kaldırılmıştır.

Bosna Hersek'in AB üyeliğine giden uzun yolunun başlangıç noktası 2000 yılının Mart ayıdır. Bu uzun yolculukta dört alanda reform yapılması gerekiyordu. Bunlar; ekonomi, demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü alanlarıdır. Bu kapsamda onsekiz öncelikli reform alanı belirlenmiştir. Yönetişim yapılarının devlet düzeyinde güçlendirilmesi, Bosna geliştikçe gelecekteki reformların önünü açmak ve çalışan bir insan hakları rejimi oluşturmak amacıyla gerekli yasal prosedürlerin benimsenmesi öngörülmüştür. Eylül 2002'ye kadar, AB / BH İstişare Görev Gücü (CTF) bu reform sürecini kolaylaştırmak için on bir toplantı yapmıştır.⁵⁴ Bu yol haritası, AB bütünleşmesinden yararlanmak amacıyla, liberal bütünleşmiş bir piyasa ekonomisine ve politik açıdan yetenekli devlet seviyesinde kurumlara olan ihtiyacı vurgulamıştır.

Siyasi kurumsallaşma reformları ile işleyen bir seçim sistemi oluşturmak, yolsuzlukla mücadele etmek, bir Sivil Hizmet Yasası oluşturmak ve mültecilerin her iki taraftaki savaş öncesi mülklerine geri dönmelerini teşvik etmek için kriterler belirlenmiştir. Demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü alanlarında izlenmesi gereken adımlardan bazıları, sürdürülebilir geri dönüş koşullarını oluşturmak ve

⁵³ Avrupa Komisyonu Genişlemeden Sorumlu Direktörlüğü tarafından hazırlanan CARDS Programı'nın 2001-2006 yılları arasındaki performans değerlendirmesine ilişkin "CARDS Programı Özel Değerlendirmesi Raporu"na ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/phare/evaluation/ad_hoc_evaluation_cards_bih_en.pdf, 1 Ocak 2019.

⁵⁴ İstişare Görev Gücü (İGG), 1998 yılında siyasi diyalog ve uzman tavsiyesi için ortak bir araç olarak kurulmuştur. İGG toplantıları teknik ve politik değişimler için merkezi bir forum oluşturmuştur. 2006 yılında İGG, Reform Süreci İzleme (RSİ) olarak yeniden adlandırılmıştır.

Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi kararlarının uygulanmasını sağlamak için her seviyede daha güçlü bir katılımın olmasını sağlamıştır.

AB / Bosna Hersek İstisare Görev Gücü'nün (İGG) on bir toplantıdan sonra, Avrupa Komisyonu yol haritasının 19 Eylül 2002'de "büyük ölçüde tamamlandığını" ilan etmiştir.

Ayrıca, BH Avrupa Bütünleşme Direktörlüğü, AB'ye üye ülkelerinin AB üyeliği için politika ve strateji formülasyonunu yapmak, İOS'ın müzakere ve uygulanması ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın müzakere edilmesine ve uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, BH'in devlet düzeyinde bir mevkidaşının bulunması talebine istinaden kurulmuştur. Avrupa Bütünleşme Direktörlüğü (ABD) ile Avrupa Komisyonu tarafından ortak bir çalışma ile fizibilite çalışmasının tasarımı ortaya konmuştur.

Selanik'te 19 ve 20 Haziran 2003 tarihlerinde icra edilen AB-Batı Balkanlar Zirvesi, AB'nin Avrupa perspektifini gerçekleştirmek için Avrupa Ortaklığı başlığı altında Bosna'ya katılımında yeni bir aşama başlatmıştır. Selanik Zirvesi, İstikrar ve Ortaklık Sürecini Mayıs 2004'te Birliğe katılacak on yeni üye devlete yol açan ön hazırlık sürecinden ilham alan unsurlarla güçlendirmiştir. 14 Haziran 2004'te Avrupa Birliği Konseyi, Bosna Hersek ile Avrupa Ortaklığını başlatmıştır.⁵⁵ Avrupa Ortaklığı, Bosna Hersek'te AB bütünleşmesinin asıl görevinin, ortaklık ve AB mevzuatına uyum sağlanması yoluyla ülkeye siyasi istikrar sağlamak olduğunu kabul etmiştir. Avrupa Ortaklığı, AB-BH ilişkiler yapısını da, Avrupa Birliği'ni müteakip düzenlemelerin yanı sıra; ilkeler, öncelikler ve koşullar hakkında asimetrik kararlar alabilen bir ortak olarak belirlemiştir.⁵⁶

Kasım 2005'te AB Komisyonu, BH'nin fizibilite çalışması reformlarının uygulanmasında yeterli ilerleme kaydettiğini ve İOS'u BH ile imzalamak için müzakerelerin başlatılmasını önerdiğini belirtmiştir. AB ile BH arasındaki İOS müzakereleri resmen Avrupa Ortaklığının başlamasından bir yıldan fazla bir süre

⁵⁵ Bosna Hersek ile Avrupa Ortaklığında yer alan ilkeler, öncelikler ve koşullar hakkındaki 14 Haziran 2004 tarihli 2004/515 / EC sayılı Konsey Kararı (OJ L 221, 22.6.2004, s.10). Bakınız. (Çevrimiçi), <https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2004/515/oj>, 02 Ocak 2019.

⁵⁶ Avrupa Komisyonu'nun 22 Mart 2004 tarihinde aldığı 533 sayılı düzenlemesine ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:32004R0533> ,04 Ocak 2018.

sonra Kasım 2005'te resmen başlatılmış, gelecekteki İstikrar ve Ortaklık Anlaşması metninin önemli bir kısmı kabul edilmiştir.⁵⁷

AB / Bosna Hersek İstişare Görev Gücü'nü halefi olan Reform Süreci İzleme Komisyonu, AB ile Bosna Hersek arasındaki siyasi diyalog için esas vasıta olmuştur. İstikrar ve Ortaklık Anlaşması başlamasından sonra reformun izlenmesi ve teşvik edilmesi amacıyla Reform Süreci İzleme (RPM) toplantıları yapılmaya başlanmıştır. AB, kalıcı bir çatışma dönüşüm aracı olarak katılım sürecinden yararlanmayı amaçlamaktadır. Bosna Hersek için belirlenen ana öncelikler öncelikli olarak yerine getirme kapasitesiyle ilgilidir. Bunlar:⁵⁸

- 1993'te tanımlanan Kopenhag kriterleri,
- İstikrar ve Ortaklık Süreci için belirlenen koşullar (29 Nisan 1997 ve 21 ve 22 Haziran 1999 tarihli Konsey sonuçları,;
- 2000 Zagreb ilanı ve
- 2003 Selanik Gündemidir.

3.1.2.3.1. Demokratikleşme Aracı Olarak Avrupa Ortaklığı

Kısa ve orta vadeli öncelikler şu şekilde sınıflandırılmıştır:

- Esas öncelikler: polis kuvvetlerinin reformu; eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesiyle (ICTY) tam işbirliği; kamu yayıncılığı reformu; 2006 yılında kabul edilen kamu yönetimi reform stratejisinin uygulanması; İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasının (İOA) uygulanması için idari kapasitelerin güçlendirilmesi; ikili sorunların çözümü; tek bir iç ekonomik alan yaratılması; işgücü piyasasının işleyişini engelleyen yapısal engellerin düzeltilmesi; kurumsal yapıların işleyişi ve uygulanabilirliğinin iyileştirilmesi ve insan haklarına saygı ve gerekirse, anayasal çerçeve reformunu da içeren temel özgürlükler;

- Siyasi kriterler: demokrasi ve hukukun üstünlüğü (anayasa, yönetim, seçim mevzuatı, kamu idaresi ve hizmeti, yargı sistemi ve yolsuzlukla mücadele politikası), insan hakları ve azınlıkların korunması (Sırp Cumhuriyeti Anayasası'ndaki ölüm cezasının kaldırılması), Avrupa Konseyi'nin de dâhil olduğu

⁵⁷ Commission of The European Communities, Commission Staff Working Document, Bosnia and Herzegovina 2006 Progress Report, dated 8.11.2006, p.4. için bakınız.(Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2006/nov/bih_sec1384_en.pdf, 4 Ocak 2019.

⁵⁸ Eralp, a.g.e., s. 87.

uluslararası standartlara ve sözleşmelere uygunluk, adalete erişim, cezaevi sisteminin reformu, sosyal içerme ve Romanlar dâhil azınlıkların hakları ve korunması), bölgesel meseleler ve uluslararası yükümlülükler.⁵⁹

Reform Süreci İzleme Komisyonun Bosna Hersek'teki gelişmelere ilişkin değerlendirmeleri özellikle Ortaklık tarafından belirlenen önceliklere dayanmaktadır. Esas öncelikler; polis yapılarında reform, kamu yayıncılığı sistemi, kamu yönetimi, iç pazarın entegrasyonu ve devlet düzeyindeki kurumların güçlendirilmesine odaklanmaktadır. Bu reform talepleri, AB'nin devlet inşasına dolaylı katılımının altını çizmektedir. Avrupa Ortaklığının orta vadeli öncelikleri, çoğunlukla siyasi olanlardır ve BH siyasi makamlarına Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşların üyelik gereklilikleri doğrultusunda yükümlülüklerini yerine getirmek için gerekli önlemleri almalarını hatırlatmaktadır. Bütün bu talepler rejimin demokratik niteliklerin sağlamlaştırılmasına ülkenin tamamında hukukun üstünlüğünü güçlendirilmesine odaklanmaktadır. Bu bağlamda, BH, Avrupa Ortaklığı'nın desteğiyle tam üyeliğe doğru ilerlerken kritik önceliklerinden olan devlet oluşturma önlemleri orta vadeli demokrasi inşa hedefleriyle desteklenmektedir. Şartlılık ilkesi, Avrupa Ortaklığının her zaman merkezinde olmuştur:

*İstikrar ve Ortaklık Süreci kapsamında Batı Balkan ülkelerine yönelik Topluluk yardımı, Kopenhag kriterlerinin karşılanması ve bu Avrupa Ortaklığının belirli önceliklerinin yerine getirilmesinde ilerleme konusunda daha fazla ilerleme şartına bağlıdır.*⁶⁰

Saraybosna'daki AB yetkilileri, şartlılık ilkesini, AB'nin reform sürecinin yerel olarak sahiplenilmesi konusundaki tek odağının bir göstergesi olarak kullanmakta ve bunu teşvik etmektedir. Şartlılık ilkesine göre, Bosnalı politikacılar durgunluk ve aksilik hallerinde cezalandırılmaz iken ilerleme gösterdiklerinde ödüllendirilmektedir. Bugüne kadar, Avrupa Birliği de, uluslararası toplumla aynı tuzağa düşmüştür. AB, Bosnalıların reform sürecine sahip olma zorunluluğunu savunurken, reformları Avrupa Ortaklığı belgesinde belirtildiği gibi uygulamamaya karar vermeleri halinde, BH'li siyasileri, ülkeye topluluk yardımının kesilmesiyle

⁵⁹ A.e., s.87.

⁶⁰ Bu koşullara uyulmaması halinde Konsey'in 2666/2000 Sayılı Yönetmeliğin (EC) 5. Maddesine dayanarak uygun önlemleri almasına neden olabileceği ifade edilmektedir. Avrupa Komisyonunun 2666 sayılı Düzenlemesine ulaşmak için bakınız.(Çevrimiçi), <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000R2666:bEN:HTML>, 04 Ocak 2019.

(çoğunlukla CARDS / IPA programı) tehdit etmektedirler. Bu düzenleme aslında, Avrupa’da demokratikleşmeyi empoze eden zorlayıcı ve cezai bir belgedir.⁶¹

3.1.3. Bosna Hersek’te Kamu Düzenini İnşa Etmek ve Yargı Reformu

Çatışma sonrası dönemde, bozulmuş ve sıkıntılı bir adalet sektörünü yeniden inşa etmek kamu düzenini kurmanın ön koşulu ve temel yapı taşlarından biridir. Ancak BH’de savaş sonrası dönemde seçimler ve malların geri dönüşü gibi konular da dahil olmak üzere yargı reformu çok öncelikli bir konu olarak ele alınmamıştır. Adalet sektöründe, doğal olarak polis ile ilgili konular ilk önce reformun odağı olmuştur. Bununla birlikte, 1990’ların sonundan itibaren, uluslararası toplum dikkatini yargıya çevirmiştir.

Taraflar arasındaki çatışmanın 1995 yılında DBA ile sonlandırılmasından sonraki 10 yıllık dönem içinde yargı reformu ile ilgili, uluslararası ve ulusal çabalar arasındaki etkileşim ve devlet yargı kurumlarının (BH Yargı Kurumları) güçlendirilmesine karşı gösterilen direnç ve mücadeleler, bu alanda entitelerin tutumları ile bu gelişmelerin siyasal alandaki güvenlikleştirme konularına etkisi incelenmesi gereken çok önemli bir konudur.

Bir tarafta Sırp Cumhuriyeti’ndeki siyasi ortamın düşmanca yaklaşımları diğer tarafta Bosna Hersek Federasyonu’ndaki (FBiH) siyasi ortamın kayıtsızlığı yargı reformunu olumsuz yönde etki etmiştir. Bununla birlikte, en çok endişe duyulan konular ise yargı reformu çabalarının siyasallaşması ve BH yargı kurumlarının yetkileri ve yetki alanlarına meydan okuma girişimleri olmuştur.

Yargı reformunun tüm paydaşları - hem ulusal hem de uluslararası - hukukun üstünlüğünü daha fazla sağlamlaştırmak yerine geçmiş reformların korunmasına odaklanmak zorunda kalmıştır. Bu konuda veriler yetersiz olmasına rağmen, yargı reformu alanındaki gelişmeler halkın yargıya yönelik algısını olumsuz yönde

⁶¹ AB, 2000 yılına kadar uygulamaya çalıştığı reform çalışmalarında Batı Balkanlarda istediği ölçüde ilerleme sağlayamayınca daha önce yayınladığı bir adet regülasyonu yürürlükten kaldıran ve dört adet regülasyonda değişiklik yapan, 5 Aralık 2000 tarihli ve 2666/ sayılı yeni bir regülasyonu yürürlüğe koyarak Batı Balkanlardaki ülkelerdeki politikacılar üzerinde baskı kurmaya çalışmıştır. (Çevrimiçi), [https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri= CELEX:32000_R2666:bEN:HTML](https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000_R2666:bEN:HTML), 05 Ocak 2019.

etkilemekte ve yargı kurumlarına yönelik genel halk güvenini zayıflatmaya hizmet etmektedir.⁶²

Kamu düzeninin sağlanması kapsamında yargı reformu kavramı ile; adaletin kalitesini, yargının etkinliğini, bağımsızlığını ve hesap verebilirliğini geliştirme süreci ele alınmaktadır. Güneydoğu Avrupa’da, özellikle eski Yugoslavya’nın parçalanması ile birlikte tek partili sistemin egemenliği ortadan kalkmış ve ortaya çıkan tüm ülkeler yeni kurulan demokrasilerinde hukukun üstünlüğünü sağlama yeteneğine sahip, bağımsız ve etkili bir yargı yaratmak gibi benzer amaçlarla yargı reformu çabalarında bulunmuşlardır. Batı Balkanlardaki aday ülkeler “demokrasiyi güvence altına alan kurumların istikrarını, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygı gösterilmesini ve korunmasını içeren ve 22 Haziran 1993’te Avrupa Konseyi Başkanlığı tarafından formüle edilen Kopenhag Kriterleri’nde⁶³ belirtilen geniş kavramlar tarafından yönlendirilmeye başlanmıştır. Ancak savaşın devam ettiği 1993 yılında ortaya konan bu kriterler BH için ayakları yere basmayan ve gerçeklerden çok uzak ve ülkenin ihtiyaçlarına hitap etmeyen bir önkoşul idi. Süreç içerisinde 1995’den itibaren yargı reformu adına yapılan oluşumlar ve değişimler, davaların daha verimli bir şekilde ve Dayton Anayasası’nda belirlenen insan hakları standartlarına uygun olarak işlenebilmesinin yanı sıra, etnik ve müttefik ittifaklarının zorlu ve ihtilaflara dolu yollarında dolaşma yeteneğine sahip bağımsız bir yargının oluşturulması yönelik önemli teşebbüsleri kapsamaktadır. Yargı reform çabaları önemli ilerleme sağlasa da, bağımsızlığı destekleyen kurumlar ve prosedürler mevcutken, BH henüz yargı bağımsızlığının gerekli unsurlarını tam olarak pekiştirememiştir.⁶⁴

⁶² Bosna Hersek Birleşmiş Milletler Gelişim Programı (UNDP- BiH), 2010 yılı Ocak ve Şubat aylarında Bosna Hersek genelinde 1800 Bosna Hersek vatandaşıyla yaptığı anket çalışmasının özel raporunu “Facing the Past, and Access to Justice From a Public Perspective, Special Report” adı altında yayımlamıştır. Bu anket sonuçları, Bosna Hersekli’lerin adalet sistemine olan güvenlerini ifade etmeleri açısından önemli, bir o kadar da endişe vericidir. Adalet ve yargı sistemine tam güvenen; ankete katılan Boşnakların yaklaşık %15’i, Hırvatların %8’inin biraz üzerinde ve Sırlarda % 4’ün altında olduğunu görülmektedir. Bu durum yargı sistemine güvenin ciddi şekilde zarar gördüğünü ve yargıya karşı güçlü bir şüphecilik oluştuğunu göstermesi açısından önemlidir. UNDP (2011) Özel Raporu’nuna Ulaşmak için bakınız.(Çevrimiçi), http://www.ba.undp.org/content/dam/bosnia_and_herzegovina/docs/Research&Publications/Crises%20Prevention%20and%20Recovery/Facing_%20the%20Past%20and%20Access%20to%20Justice/BiH_facing_the_past_and_access_to_justice.pdf, 6 Ocak 2019.

⁶³ Commission of The European Communities: Copenhagen Criteria (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/accession-criteria_en, 06 Ocak 2019.

⁶⁴ Avrupa Komisyonu’nun 2012 yılına ilişkin Bosna Hersek İlerleme Raporuna ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), <https://www.ecoi.net/en/document/1285261.html>, 06 Ocak 2019.

Yargının bağımsızlığını arttırmak ve hukukun üstünlüğünü güçlendirmek amacıyla yapılan reform çabalarının sağlamlaştırılması siyasi gündem maddeleri ile engellenmiştir. Bosna Hersek'te yargı sektörü reformunun çalışmaları üç geniş döneme ayrılabilir: 1998–2003 arasındaki uluslararası toplumun önderliğinde yapılan adli reformlar; 2004-2008 arasındaki reformların birleştirilmesi ve yerel otoritelerin sürece dâhil edilmesi ve 2009'dan günümüze kadar olan süreç yargı reform çabalarını ve Avrupa Birliği'ne (AB) katılımı olumsuz yönde etkileyen bölünmüş bir politik ortamla karakterize edilmektedir. 1998-2003 yılları arasındaki yargı reformu çalışmaları kısaca ele alınmış, genel reformu etkileyen önemli müdahaleler, en yakın geçmişe odaklanarak her dönemde vurgulanmıştır.

3.1.3.1. Savaş Sonrası Bosna Hersek'te Yargı Sektörü

Dayton Barış Antlaşmasına ilginç bir şekilde yargıyla ilgili konulara hiç yer verilmemiştir. İnsan hakları konusunda Antlaşmanın EK-6'sında, hem İnsan Hakları Ombudsmanı hem de insan hakları ihlalleriyle ilgili davaları incelemek için uzmanlaşmış bir mahkeme olan İnsan Hakları Dairesi kurulmuştur. Dayton Barış Antlaşması'nın EK-11'inde, BM'ye Uluslararası Polis Görev Gücü oluşturma ve polise müdahale edici destek sağlama yetkisi verilmiştir. Ancak yargıdan bir bütün olarak hiç bahsedilmemiş olması, yargı reformunun çatışmanın hemen sonrası dönemde öncelikli olmamasının bir nedeni olabilir.

Doğrudan çatışmadan etkilenmeyen yerlerde, yargı bir dereceye kadar çalışmaya devam etmiştir. Yerinden olma ve anlaşmazlığın bir sonucu olarak yüksek oranda bir adli personel devri vardı ve siyasi güçler bu açıklıkları yargıdaki pozisyonları doldurmak için kullanmışlardır.⁶⁵ DBA'nın imzalanması üzerine, yargı sistemi savaş sonrası yeni güç dağılımı, etnik gruplaşmalarla ve bazı değişikliklerle birlikte, yavaş yavaş ülke genelinde işlerine devam etmiştir. Belirgin sorunlara rağmen uluslararası toplumun karşı karşıya kalması daha büyük olasılıkla görünen mülk iadesi ve güvenlik sorunları gibi birçok öncelikleri vardı.

BH'deki yargı yapıları da, karmaşık anayasal yapıyı yansıtacak şekilde büyük düzeyde parçalı bir yapıdaydı. Sırp Cumhuriyeti ve Bosna Hersek Federasyonu'nda birinci derece (Temel ve Belediye) mahkemeler ve ikinci derece (Kanton ve bölge

⁶⁵ Soeren Keil, Valery Perry, **a.g.e.**, s. 67.

mahkemeler, bir yüksek mahkeme ve bir anayasa mahkemesi mevcuttu. DBA'nın EK-4'ünü teşkil eden BH Anayasası bölümüne istinaden bir BH Anayasa Mahkemesi kurulmuş ve BH'nin “*Uluslararası ve Etnisiteler Arası, Interpol ile ilişkiler dâhil, ceza hukuku uygulamalarından*”⁶⁶ sorumlu olduğunu belirtilmiştir. Daha sonra BH Mahkemesi ve BH Cumhuriyet Başsavcılığı, BH’de yetkisi dâhilindeki konularda adli çözümler ve adli soruşturmalar sağlamak için kurulmuştur. Karmaşık federal ülkeler de dâhil olmak üzere, çoğu ülkenin aksine, uygulamada ve kanunların yorumlamasında homojenlik sağlayan tekdüze piramit benzeri bir yapı yoktur.

Her yargı bölgesi (Devlet, Sırp Cumhuriyeti, Bosna Hersek Federasyonu ve Brčko Özerk Bölgesi) kendi usulleri ve yasalarıyla kendi kendine yetecek düzeydedir. Yargının yönetimi hepsinde eşit derecede karmaşıktır: 14 Adalet Bakanlığı vardır (Devlet, Entite, Kanton ve Brčko Bölgesi). Pek çok uzman, BH'deki yargı sistemlerinde federal sistemlerin geleneksel yargı özelliklerinden bazılarının eksik olduğu, ülkenin oldukça parçalı bir yargı sistemine sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır.⁶⁷

3.1.3.2. 1998–2003 Arasındaki Uluslararası Toplumun Katkılarıyla Yapılan Adli Reformlar

1998 yılı ile başlayan dönem, yargı reformu adına doğru ve daha hızlı adımlarla ilerlemeye başlanan bir süreç olarak tanımlanırken, 2001 yılında daha proaktif ve kapsamlı bir yaklaşım ortaya çıkmıştır. Yüksek Temsilcilik Ofisi (YTO), Barışı Uygulama Konseyi'ne (BUK) destek olma adına yargıdaki açıklar hakkında en fazla bilgi sahibi olan konumda bulunuyordu. 1998 yılında YTO, uluslararası toplumun faaliyetlerini koordine etmek için bir *Yargı Reformu Çalışma Grubu* oluşturmuştur. Diğer kuruluşlar somut yardımın gözlenmesi veya sunulmasıyla ilgilenmişlerdir.

Temmuz 1998’de, BM Güvenlik Konseyi 1184 sayılı Kararı ile BH’de Birleşmiş Milletler Misyonu Adli İzleme Programı oluşturmuştur. Kasım 1998’de, ülke çapındaki adli endişeleri izlemek, değerlendirmek ve belgelendirmek için Adli

⁶⁶ General Framework Agreement For Peace in Bosnia and Herzegovina, Annex IV, Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article III Responsibilities of and Relations Between The Institutions of Bosnia and Herzegovina And the Entities, s.63.

⁶⁷ Venedik Komisyonu’nun BH’de Adli Bağımsızlık ve Yasal Kesinlik Üzerine Görüşler konulu raporuna ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL - AD\(2012\) 014-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL - AD(2012) 014-e), 8 Ocak 2019.

Sistem Değerlendirme Programı (ASDP) başlatılmıştır. Aynı yıl Aralık ayında yapılan toplantıda Barış Uygulama Konseyi, kamu düzeninin inşa edilmesini 1999 yılındaki en öncelikli iş olarak istemiş ve yeni devlet yargı kurumlarının geliştirilmesi de dâhil olmak üzere bir dizi reform önerisi ortaya koymuştur.⁶⁸ 2000 yılında yapılan BUK toplantısında ise BH’de devletin inşası kapsamında bir devlet mahkemesi kurulması istenmiştir. AGSP raporlarından ve belirtilen diğer kaynaklardan gelen bulgulara göre, bağımsız hâkimlerin ve savcılarının eksikliği, yasaların eski olması ve çok fazla dava listesi olması dâhil olmak üzere, dikkat edilmesi gereken çok alan vardı.⁶⁹

Bu dönemde ilk önemli reformlardan biri, devlet düzeyinde bir mahkeme olan yeni bir yargı kurumunun kurulması olmuştur. Önerilen yargı yetkisi, BH halkı tarafından cezai suçlarla başa çıkma çağrısında bulunan “1998 Madrid Deklarasyonu” doğrultusunda, devlet kurumlarının idari kararları ve devlet kurumları içindeki yetkililerin görevlerini yerine getirirken kamu görevlileri tarafından işlenen cezai suçlar ile sınırlandırılmıştır.⁷⁰

Bu mahkemenin kuruluşu ve işlevine ilişkin kanun teklifi Parlamento’da görüşülmüş, ancak Kasım 2000 seçimlerinden önce kabul edilmeyip yürürlüğe sokulmamıştır. 12 Kasım 2000’de Yüksek Temsilci, “Bosna Hersek Devleti Kanunlarında tanımlanan suçlar” hakkında bu mahkemeye yetki veren BH Mahkemesi Yasasını yürürlüğe koymuştur. İki yıl sonra, BH Parlamento Meclisi, Yüksek Temsilci tarafından getirilen yasaların fiili olarak kabul edilmesinin ardından 2002 yılında BH Mahkemesi Yasası’nı kabul etmiştir.⁷¹

Yüksek Temsilci, “Bosna Hersek Devleti’nde hukukun üstünlüğünün kurulmasının ön şartı” olarak devletin yetki alanına giren suçları soruşturmak ve kovuşturmak üzere 12 Ağustos 2002’de daha önceden tasarlanmış bir kurum olan BH Savcılığı Kanunu’nu da yürürlüğe koymuştur.⁷² BH Savcılığı, organize suçlar ve

⁶⁸ Barış Uygulama Konseyi’nin Aralık 1998 ‘te Madrid’te yaptığı toplantıda alınan kararlara (BUK Madrid Deklarasyonu) ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=54105>, 9 Ocak 2019.

⁶⁹ Birleşmiş Milletler Bosna Hersek Misyonu 2000 yılı Raporu.

⁷⁰ BH ‘de devlet seviyesinde yeni kurulması istenen yargı kurumlarına ilişkin deklarasyona ulaşmak için bakınız.(Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=54105>, 11 Ocak 2019.

⁷¹ Yüksek Temsilci’nin kararı ile yürürlüğe giren Bosna Hersek Mahkemesi Kanunu’na ilişkin karara ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=67097>, 11 Ocak 2019.

⁷² Yüksek Temsilci’nin yürürlüğe koyduğu BH Savcılığı Kanunu’na ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi) <https://advokat-prnjavorac.com/legislation/Law-on-The-Prosecutors-Office-of-BH.pdf>, 11 Ocak 2019.

yolsuzluğun kovuşturulması için özel bir bölüm de içermektedir. Ocak 2003'te Yüksek Temsilci'nin katkılarıyla BH Mahkemesi ve BH Savcılığının yargı yetkisi, BH Ceza Kanunu'nda büyük ölçüde genişletilmiştir. Yargı alanındaki bütün bu gelişmelere ilave olarak yeni adli organlara yürütme desteği sağlamak amacıyla 7 Mart 2003'te BH Adalet Bakanlığı kurulmuştur.⁷³

Sırp Cumhuriyeti Ulusal Meclisi'nden yirmi beş temsilci, BH Mahkemesi Yasasının BH Anayasasında temeli olmadığı gerekçesiyle hemen BH Anayasa Mahkemesine itiraz etmiştir. 2001 yılının Eylül ayında, BH Anayasa Mahkemesi, BH Mahkemesi Yasasının, Anayasa'da öngörüldüğü üzere, devlet ile entiteler arasındaki yeterlilikler paylaşımını ihlal etmediğini, aksine, BH'nin vatandaşlarının yasal korunmasını güçlendirmek ve Avrupa Sözleşmesine saygı gösterilmesini sağlamak için mahkeme de dâhil olmak üzere bu sorumluluklarını yerine getirmek için ek kurumlar kurmaya yetkili olduğunu tespit etmiştir. Ayrıca Venedik Komisyonu 2013 yılında BH Mahkemesi içinde bir Temyiz Mahkemesi kurulmasını da onaylamıştır.⁷⁴

Yeni kurulan bu iki yargı kurumu, BH Mahkemesi ve BH Başsavcılığı, eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesinin kuruluş stratejilerinin tamamlanması ve davaların sonunda bu mahkemeden BH'e devredilmesi konusundaki tartışmalar esnasında esas ilgi odağı olmuştur. Bu iki yargı kurumu uluslararası toplumun daha çok müdahaleci olduğu günlerin bir emaresi olmuştur. Uluslararası toplum, bu kurumların BH'nin karşılaştığı en ciddi ve hassas davaların etkin bir şekilde görülmesi için hayati bir bileşen olduğunu belirlemiştir. Bu kurumlar savaş suçları ile bu suçlarla ilişkili diğer davaların görülmesinde önemli rol oynarken, organize suçlar ve yolsuzlukla mücadele davalarında aynı ölçüde davaya bakamamışlardır.

Şubat 2002'de Barış Uygulama Konseyi birleşik tek bir *Yargı ve Savcılık Konseyi*⁷⁵ kurulmasını ve kapsamlı bir yeniden atama sürecini içeren yeniden

⁷³BH Adalet Bakanlığı 7 Mart 2003 tarihinde Resmi Gazete'de yayınlanarak kurulmuştur. (Çevrimiçi), <http://www.vijeceministara.gov.ba/ministarstva/pravda/default.aspx?id=128&langTag=en-US>, 11 Ocak 2019.

⁷⁴ Venedik Komisyonu'nun 2013 yılı Bosna Hersek'in Taslak Mahkemeler Yasasına yasasına ilişkin 14-15 Haziran 2003 tarihinde kabul edilen görüşüne göre; BH Mahkemesi bünyesinde bir Temyiz Mahkemesi kurulması hususu yer almıştır. (Çevrimiçi), [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD\(2013\)015-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2013)015-e), 14 Ocak 2019.

⁷⁵ Yargı / Savcılık Konseyleri Avrupa'da ve diğer medeni hukuk geleneklerinde yaygındır. Bağımsız adalet dağıtımından sorumlu yasama ve yürütme yetkilerinden ayrı bağımsız kurumlardır. Modeller

başlatılmış bir yargı reformu stratejisini uygulamak istemiştir. Entitelere ait olan Yüksek Yargı/Savcılık Konseylerini tek bir çatı altında birleşerek *BH Yüksek Yargı/Savcılık Konseyi (BHYYSK)* olarak teşkil edilmesi, bu kapsamda entite konseylerinin yetkilerini devretmesi konusunda entitelerin dayatmasına üzerine, Yüksel Temsilci Entite Başbakanlarına talimat verecek bu işlemin hızlandırılmasını sağlamıştır.

Tüm BH’de yargı bağımsızlığının kuvvetlendirmek ve entite yargı makamları üzerinde atama yetkilerini birleştirmek amacıyla, öncelikli reform alanlarından birisi olan tek bir birleştirilmiş BH Yargı ve Savcılık Konseyi, Haziran 2004 yılı Avrupa Komisyonu kararı ile talep edilmiştir.⁷⁶

Yargı reformu alanında en önemli gelişmelerden biri olan BH YYSK Yasası, Mayıs 2004’te BH Parlamentosu tarafından kabul edilmiştir. BH YYSK, hâkim ve savcıların atanmasından, disiplin soruşturmasından, eğitimden ve adli idarenin atanmasından sorumludur. YYSK, adli reformun temel taşı ve adli bağımsızlığın kilit güvencesi olarak görülmektedir. Oluşumuna karşı direnç başında itibaren görülmüş, Sırp Cumhuriyeti, yetki ve yetkililerine meydan okumaya halen devam etmektedir.

3.1.3.3. 2004-2008 Yılları Arasında Yargı Alanındaki Büyük Değişikliklerin Sağlamaştırılması

Bu dönem, hükümet ve yargı alanındaki paydaşlar için zorluklarla dolu ve zorlu bir çalışma ortamıyla tanımlanabilecek bir süreç olmuştur. Bununla birlikte uzlaşma kültürünün yavaş yavaş görülmeye başlandığı bir dönem olmuştur. Uluslararası toplum destekleyici ve yüksek oranda rol oynarken Yüksek Temsilcinin yetkilerini kullanımında bir azalma görülmüştür. Uluslararası toplum çıkış stratejileri aramaya başlamıştır. Yerel paydaşlar arasında yargı reformu ile ilgilenmek için artan bir istek olduğu görülmüştür. Bu, özellikle 2006’da başlayan bir süreç olan Adalet Sektörü Reform Stratejisinin gelişmesiyle ilgiliydi.

Şubat 2008’de, BUK Yönetim Kurulu, sık sık 5+2 gündemi olarak bilinen Yüksek Temsilcilik Ofisi’sin kapatılmasına yönelik geçiş planı üzerinde mutabık kalmıştır. Bu, “*Hukukun üstünlüğüne giriş*” şartlardan biri olarak belirlenmiştir. O

değişiklik gösterse de, temel işlevleri genellikle şunlardır: 1) randevu ve terfi; 2) disiplin; 3) yönetim / Bilgi Teknolojileri ; 4) finansman. Konseyler öncelikle yargı mensuplarından oluşur ve bu nedenle “kendi kendini yöneten” organlar olarak kabul edilirler.

⁷⁶ Avrupa Konseyi’nin 14 Haziran 2004 tarihli Kararına ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32004D0515>, 14 Ocak 2019.

zamanlar, Adalet Sektörü Reform Stratejisi ve Ulusal Savaş Suçlarına Yapılacak İşlem Stratejisinin kabulü de dahil olmak üzere çeşitli somut önlemlere göndermeler yapılmıştır. 5 + 2 koşulu, siyasi liderleri bir süredir taslak aşamasında olan bu Stratejilerin benimsenmesine doğru harekete geçirme yönünde ekstra bir baskı aracı olarak katkı sağlamıştır. Bu Stratejilerin geliştirilmesinde politik yönelimli itirazlar ortaya çıksa da, nihai belgeler üzerinde anlaşmaya varılmış ve temel kaygılar ele alınmış veya karşılıklı olarak bazı hususların dâhil etmemesi kabul edilmiştir.⁷⁷ Bu dönem yargı reformu için vizyonun geliştiği ve uluslararası toplum daha az açık bir şekilde rol aldığı bir süreç olmuştur.

3.1.3.3.1. Yargı Sektörü Reform Stratejisi

Brüksel'de 2006 yılında yapılan BH Adalet Sektörü konulu bağış konferansında BH Bakanlar Kurulu, ulusal bir adalet sektörü stratejisi geliştirmeyi kabul etmiştir. Yeni kurulan BH Adalet Bakanlığı, İngiltere Hükümeti ve yerel danışmanların da desteğiyle, bu stratejinin geliştirilmesi sürecine öncülük etmiştir.

Bu yeni strateji için, entite, kanton ve Brčko Bölge Adalet Bakanlarından ve her bir kurumun adalet bakanlıkları ve yargı unsurlarından oluşan beş alt çalışma grubunun oluşturduğu bir Yönetim Kurulunu içeren bir örgütlenme yapısı hızla geliştirilmiştir.⁷⁸ Hükümet, yargı ve sivil toplum kurumlarının katılımı ile yapılan çok sayıda toplantı sonunda bir strateji geliştirilmiştir.

Çalışmalar esnasında tarafların fikir birliğine varamadığı aşağıdaki üç konuda sorun ortaya çıkmış, Sırp Cumhuriyeti temsilcilerinin itirazlarına rağmen, pek çok katılımcı bu meseleleri bir kenara koyarak çalışmaların sürdürülmesi konusunda hem fikir olmuştur. Bu konular şunlardır; yargının finansmanının bir esasa bağlanması; esasa müteallik hukuk, usûl hukuku ve ceza kanunlarının uyumlaştırılması ve mahkeme uygulamalarının ülke genelinde uyumlaştırılması. Bu konulardaki

⁷⁷ Adalet Sektörü Reform Stratejisi ve Ulusal Savaş Suçlarına Yapılacak İşlem Stratejisinin kabulüne ilişkin bilgilere ulaşmak için bakınız. COMMISSION STAFF WORKING PAPER BOSNIA AND HERZEGOVINA 2011 PROGRESS REPORT Accompanying the document COMMUNICATION FROM THE COMMISSION TO THE EUROPEAN PARLIAMENT AND THE COUNCIL Enlargement Strategy and Main Challenges 2011-2012, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2011/package/ba_rapport_2011_en.pdf, 15 Ocak 2019.

⁷⁸ Çalışma grupları, Stratejinin beş ayağına karşılık gelmektedir. Bunlar; 1. adli sistem 2. cezai yaptırımların uygulanması 3. adalete erişim 4. ekonomik sektöre destek ve 5. koordine edilmiş, iyi yönetilen ve güvenilir bir sektör oluşturma alanlarında stratejiye destek sağlayacak girdiler yapmak üzere karma çalışma gruplarıdır.

çözümler; BH Adalet Bakanlığı aracılığıyla tüm yargı için tek bir finansman kaynağı oluşturulması, merkezi düzeyde tek, temel ve usul yasaların yürürlüğe konması, BH Adalet Sektörü Reformu yoluyla devlet düzeyinde güç sağlaması ve BH Yargıtay'ı konuları olup, bunların tamamı reddedilmiştir. İmtiyaz yoluyla, bu hususlar “*Adalet Sektörünün çözülmemiş stratejik sorunları*” bölümünde Strateji'ye dahil edilmiş ve çözümlerin anayasa reformu sürecinde bulunması gerektiği belirtilmiştir.⁷⁹

Strateji, Haziran 2008'de, giderek kutuplaşmış bir ortamda büyük bir başarı olarak tüm Adalet Bakanları tarafından kabul edilmiştir. Stratejinin uygulanması, ülkedeki 14 Adalet Bakanlığının katılımıyla düzenli toplantılar içermiştir. Bir İletişim Stratejisinin yanı sıra buna eşlik eden bir de Eylem Planı geliştirilmiştir. Stratejinin kabul edilme sürecinde, adalet sektörü reformunun ileriye doğru büyük bir adım attığını ummak için pek çok neden vardı ve önceki reformlardan farklı olarak, yerel paydaşların bu seferki süreçten sorumlu olmasının yanı sıra, başta AB olmak üzere uluslararası toplumun finansmanı ve desteği de vardı.

3.1.3.3.2. Ulusal Savaş Suçlarına İşlem Stratejisi

Ulusal Savaş Suçlara İşlem Stratejisinin Aralık 2008'de kabul edilmesi bir diğer kritik konudur ve BH'nin savaş suçları ile ilgili davaların çok büyük miktarda birikiminin daha etkin bir şekilde ele almasına yardımcı olmak için çok gerekli bir önlem olmuştur. Bu stratejinin kabulü, BH'deki savaş suçları için hesap verilebilirliğin sağlanmasını ve yüzlerce davanın adil yargılama standartlarına uygun olarak ve mağdur haklarına saygı duyularak görülmesini sağlamıştır. Ulusal Savaş Suçlarına İşlem Stratejisi, 2015 yılına kadar en karmaşık savaş suçlarının araştırılması ve kovuşturulmasını, 2023 yılına kadar da tüm davaların tamamlanması için çağrıda bulunuyordu. Stratejinin geliştirilmesinden önce, bekleyen savaş suçu davalarının boyutu bile bilinmiyordu; kimilerine göre 13.000-17.000 arasında şüpheli olduğu tahmin ediliyordu. Kapsamlı bir vaka haritalama çalışması sonucunda 1.300 savaş suçu dava dosyasından yaklaşık 8.000 şüpheli ortaya çıkarılmıştır.⁸⁰

⁷⁹ BH Adalet Sektörü Reform Stratejisi (2008- 2012) konusunda ayrıntılı bilgiye ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), <https://issat.dcaf.ch/content/download/2249/19520/file/Bosnia%20and%20Herzegovina%20Justice%20Sector%20Reform%20Strategy.pdf> , 16 Ocak 2019.

⁸⁰ Ulusal Savaş Suçlarına İşlem Stratejisi konusunda yapılan alan çalışmaları ve davalara ilişkin çalışmalar konusunda detaylı bilgiye ulaşmak için bakınız. “Observations on the National War Crimes Processing Strategy and its 2018 Draft Revisions, including its relation to the Rules of the Road

Stratejinin esas katkısı, bu davalara işlem yapabilmek maksadıyla ceza adaleti kaynaklarının etkin kullanımı için parametreleri ortaya koymaktı. Taslak çalışmalar sonunda, ülkedeki 14 yargı bölgesinin tümü arasında paylaşılan davaların işlenmesi konusunda “*koordine edilmiş ve merkezileştirilmiş*” bir karar oluşturulmuştur.⁸¹ Strateji ile çok sayıda bekleyen savaş suçu vakasıyla ilgilenmek; bu davaları devlet, entite/Brčko özerk bölgesi arasında dağıtmak suretiyle uygun bir çözüm sunulmuştur. Strateji ayrıca, davaların değerlendirilmesi, ilgili mahkemelere dağıtılması ve işlem yapılması konusunda BH Mahkemesine öncü bir rol ve yetki vermiştir.⁸²

Stratejinin ortaya koyduğu kritere göre; BH adli kurumları en karmaşık davalarda yargı yetkisini elinde tutuyor ve davanın ağırlığına ve karmaşıklığına bağlı olarak diğer davaları entite ve Brčko Özerk Bölgesi yargı kurumlarına tahsis ediyordu. Davaların devlet seviyesinden diğer yargı bölgelerine devredilmesine ilişkin bu süreç yalnızca 2010'da ciddi olarak başlamıştır. AGİT Misyonuna göre, dava birikiminin yaklaşık yarısı BH yargı kurumları ve diğer yarısı da entite ve Brčko Bölgesi tarafından işleme konacaktı. 2013 yılında katkı sağlayan bağışçı toplumu, AB⁸³ ve AGİT Misyonu, bu dava yükünün tamamlanmasını desteklemek için kanton ve bölge savcılığına büyük miktarda adli personel desteği vermek üzere ortak olmuştur.

Strateji gereği Sırp Cumhuriyeti, Bosna Hersek Federasyonu ve Brčko Özerk Bölgesindeki yargı kurumları kendi bölgelerinde savaş suçları konusunda araştırma ve kovuşturma yapma konusunda aktif olarak işlem yaparken Sırp Cumhuriyeti politikacıları gerek söylemlerinde gerekse faaliyetlerinde, stratejinin genel olarak uygulanmasında kilit rol oynayan BH Mahkemesi ve Savcılık Ofisinin çalışmalarını sarsan yaklaşımlar sergilemişlerdir. Sırp Cumhuriyeti, BH yargı kurumlarının Sırlara karşı önyargılı olduğu, Sırlar aleyhinde işlenen suç sayısının az olmasının bunu kanıtı olduğunu iddia etmişlerdir. Ayrıca, SC'deki liderler, özellikle de Başkan

“Category A cases”, (Çevrimiçi) <https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/397541?download=true>, 16 Ocak 2019,

⁸¹ Ulusal Savaş Suçlarına İşlem Stratejisi oluşturulmasında uygun parametrelerin bulunması konusunda detaylı bilgi için bakınız. “Delivering Justice in Bosnia and Herzegovina: An Overview of War Crimes Processing from 2005 to 2010” s.32 (Çevrimiçi), <https://www.osce.org/bih/108103?download=true>, 16 Ocak 2019,

⁸² A.e., s.33.

⁸³ Ayrıca, Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) 2012 aracılığıyla AB, 2014-2016 döneminde savaş suçu davalarına işlem yapılması amacıyla 7,5 milyon Euro bağış yapmayı taahhüt etmiştir.

Dodik, BH Mahkemesi ve eski Yugoslavya Ceza Mahkemesi (ICTY) tarafından kanıtlanan suçları reddetmiştir. AGİT Misyonu tarafından yapılan değerlendirmeye göre, bu tür yaklaşımlar savaş suçu davalarının görülmesinde yargıya ve kamu desteğine olan güveni zayıflatmaktadır.⁸⁴

Öte yandan Sırp Cumhuriyeti mahkemelerinin savaş suçlularını tespitine yönelik önyargılı yaklaşımları bazı örneklerde çok çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır. Bunun örneklerinden biri de Bosna Savaşı esnasında Boşnak Silahlı Kuvvetlerinde komutanlık yapan Boşnak generallerini direkt olarak savaş suçu davalarına konu ederek savaş suçlusu olarak ilan etmesi ve görüldüğü yerde tutuklanmalarına ilişkin karar vermeleri olmuştur. Bu kapsamda Saraybosna'da Bosna Ordusunun eski bir generali Fikret Prevljak, Saraybosna savunmasını organize eden birimlerden yeşil berelilerin eski komutanı Emin Svrakiç gibi isimler savaş suçlusu olarak Sırp Cumhuriyeti mahkemelerinin kararı ile savaş suçlusu olarak aranmaktadırlar. General Prevljak'ın Bosna Hersek Türk Temsil Heyeti Başkanlığına ziyaret etmesi ve Türk Askerleri ile savaş anılarını paylaşması amacıyla yapılan ziyaret davetine kendisinin verdiği yanıt çok dikkate çekicidir.

“Saraybosna'daki AB Gücü Karargâhı'nın bulunduğu Butmir Kışlasının yarısı Sırp Cumhuriyeti diğer yarısı BH Federasyonu topraklarındadır. Kışla'ya giriş için mevcut nizamiyeye ulaşmak için BH Federasyon topraklarından SC topraklarına geçilmesi gerektiğinden SC tarafına geçişim esnasında Sırp Cumhuriyeti polisleri tarafından savaş suçlusu olarak hemen tutuklanırım, bu nedenle nazik davetinize icabet edemiyorum.”

Görüldüğü gibi Bosna Hersek'te savaşın üzerinden 23 yıl geçmiş olmasına rağmen o döneme ait çözümlenemeyen sorunlar ve güvensizlik nedeniyle Bosnalı bir eski general kendi ülkesinde savaş suçlusu olarak aranmakta ve yaşadığı tedirginlik ve güvensizlik gözlerinden okunmakta idi.

2005-2010 yılları arasında beş yıl boyunca savaş suçu davalarını yakından izleyen AGİT Misyonu tarafından yapılan değerlendirmede “BH'deki yargı sistemi savaş suçlarının araştırılması ve kovuşturulması konusunda başarılı değildir.”

⁸⁴ AGİT Misyonunun 2005-2010 yılları arasında Bosna Hersek'te yargı reformu ve adaletin dağıtılması konusundaki yapılan çalışmaları değerlendirdiği çalışmaya ulaşmak için bakınız. “Delivering Justice in Bosnia and Herzegovina: An Overview of War Crimes Processing from 2005 to 2010”. s.86, (Çevrimiçi), <https://www.osce.org/bih/108103?download=true>, 16 Ocak 2019,

şeklinde ifade edilmektedir.⁸⁵ BH Mahkemesi ve BH Cumhuriyet Başsavcılığına büyük miktarda bağış ve adli personel desteği yapılmasına rağmen, uluslararası toplumun SC'deki politikacıların olumsuz söylemlerine karşı özel bir stratejisi bulunmamaktadır.

BH'de yargı reformu adına 2009 yılına kadar önemli gelişmeler olmuştur. Bundan sonraki süreçte özellikle SC politikacıların tutumları ve söylemleri ile o güne kadar meydana gelen gelişmelere gölge düşürecek şekilde istismar edilmiştir. BH Savcılığı'ndaki uluslararası savcılar 2008'de Başbakan Dodik'e karşı, yaptıkları suistimal iddialarının önemli bir dönüm noktası olduğunu iddia ederek ön soruşturma başlatmışlardır. 2008 sonbaharında SC hükümeti, savcılığın iddia edilen suç araştırma yetkisi bulunmadığı gerekçesiyle BH Savcılığına istenen belgeleri vermeyi resmen reddetmiştir. Aralık 2008 ayında Dodik, basında çıkan haberlerde, *“Sırp Cumhuriyetinin vatandaşlarını Müslüman hakimlerinin yargılamasının ve yasal olarak oluşturulan şikayetler atmasının Sırp Cumhuriyeti için kabul edilemez olduğunu”* belirtmiştir. Ayrıca *“onların Müslüman ve Boşnak oldukları için Sırp Cumhuriyeti'ne karşı olumsuz yönelimlerinin olduğunu düşünüyoruz ve yaratılan komployu görüyoruz.”* şeklinde beyanat vermiştir. 2009 yılında, Devlet Soruşturma ve Koruma Dairesi (SIPA) ve BH Cumhuriyet Başsavcılığı, Dodik ve diğer üst düzey SC yetkililerinin, SC Hükümet Binasının inşası, yeni otoyolun bazı bölümleri ve diğer bazı iddialarla ilgili olarak görevi kötüye kullandığı iddiasıyla ilgili resmi bir suç duyurusunda bulunmuştur. Bu olay, SC politikacılar tarafından BH kurumlarına ve uluslararası topluluğa karşıt söylem ve duruş içeren bir saldırı durumunu ortaya çıkarmıştır. Çeşitli gerekçelerle bu araştırma görevi BH Savcılığından SC Savcılığına devredilmiş, Aralık 2011'de de SC Özel Savcılık Bürosu yeterli delil olmadığı gerekçesiyle davayı kapatmıştır. Aynı gün, BH'deki siyasi liderler, 15 ay süren bir çıkmazın ardından devlet düzeyinde bir hükümetin kurulması konusunda anlaşmaya varmışlardır. 2011 yılında Başkan Dodik düzenlediği bir basın toplantısında, *“Düşünmemiz gerekenleri alamadık, ancak hiç kimse de istediği her şeyi alamadı”* demiştir.⁸⁶

Yargı reform stratejisi adına 14 adalet bakanının bir araya gelmesi ile başlayan süreçte yargı reformu adına yapılacak işlerin ve gayretlerin başarılı

⁸⁵ A.e., s.34.

⁸⁶ Keil ve Perry, a.g.e., s.71.

olacağına olan umut bakanlıklar arasında işbirliğinin sağlanmasına ve uluslararası desteği canlandırılmasına imkân sağlanmıştır. Ne yazık ki oldukça erken bir tarihte itibaren stratejinin uygulanmasında gecikmeler yaşanmaya başlamıştır. Bunun birçok nedeni olmakla birlikte, esas neden yine politik irade eksikliği olmuştur. Özellikle Sırp Cumhuriyeti olmak üzere, birçok adalet bakanının ve çalışma gruplarındaki temsilcilerin sürecin izlenmesi ve önemli stratejik kararların alınması için planlanan toplantılara katılmamaları bunun en önemli göstergeleri idi. SC ve Kanton Adalet bakanlıkları devlet adına bir cezaevi kurulması ve federal seviyede savcılık daireleri kurulmasını ilişkin kanunun kabulü yönündeki taahhütlerinden vazgeçmeye başlamışlardır.⁸⁷ Bosna Hersek Federasyonu Adalet Bakanlığı otorite eksikliğinden muzdariptir ve zaman zaman yeterli personel eksikliği yaşarken, kanton Adalet Bakanlıkları da halen adli personelden ve planlama kapasitesinden yoksundur.

3.1.3.4. 2008 Sonrasında Yargı Reformu Alanındaki Gelişmeler

Bosna Hersek'te 2008 yılı sonrasında siyasi liderlerin yargının bağımsızlığı ve devletin kolluk kuvvetlerinin görevini baltalamak adına yaptıkları ciddi girişimlerine rağmen bir ilerleme sağlanmıştır. Bosna Hersek'te Nisan 2008'de Yabancılar ve Sığınmacıların Ülkede Oturumu ve Yer Değiştirmesi Yasası kabul edilmesiyle, ayrıca Haziran 2008'de adalet sektörü reform stratejisinin kabul edilmesi ile olumlu sonuçlar elde edilmiştir. Savaş suçları stratejisinin geliştirilmesinde de önemli gelişmeler olmuştur.⁸⁸

3.1.3.4.1. Bosna Hersek'te Yargı Kurumlarına Saldırıları

2008'den başlayarak, devlet yargı kurumlarına, özellikle BH Mahkemesine ve BH Cumhuriyet Başsavcılığına karşı sistematik ve hedefli saldırılar büyük ölçüde SC'deki siyasi güçler tarafından başlatılmıştır. Bu saldırılar uluslararası kuruluşlar, araştırmacılar ve analistler tarafından yayınlanan bir dizi raporda belgelenmiştir.

Bosna'nın önde gelen Sırp partisi (SNSD) seçim kampanyasında hazırladığı, “*Gelecek İçin Adımlar*” adlı belgede BH Mahkemesi ve Savcılarının rolünün

⁸⁷ A.e., s.70.

⁸⁸ 34th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, bakınız, (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=36616>, 18 Ocak 2019.

azaltılmasını veya kapatılmasını istemiştir.⁸⁹ Dolayısıyla bu saldırılar sadece seçimlerde fazla puan alma niyetinden öte, açıkça tanımlanmış bir politik hedefi yansıtıyordu.

2009 yılında SC Başbakanı Dodik, Yüksek Temsilcinin BH'deki durumu ilgili resmi raporuyla ve sunumu ile örtüşecek şekilde BM Güvenlik Konseyi'ne rapor sunmaya başlamıştır. Bu raporlarda genellikle adalet sektöründeki sorunlara odaklanılmaktadır. Örneğin, Kasım 2009'un ikinci raporunda, yargıda uluslararası personel varlığına yönelik olarak: “Bu düzenleme, ceza adalet sisteminin siyasi manipölasyonu ile sonuçlandı. Nitekim, BH'deki yabancı hakimlerin çalışma şartları ve alacakları tazminatlarla ilgili düzenleme yetkisine sahip Yüksek Temsilci ve diğer yabancı yetkililere itaat etmek için geçerli nedenleri vardı. SC'nin Kasım 2012'deki BM'ye sunduğu Sekizinci Raporu,⁹⁰ BH yargısında yapılması gereken reformların kapsamlı bir listesini ve Sırp savaş suçu mağdurlarının soruşturulması ve kovuşturulmasında BH kurumlarının önyargılı olduğu iddiasıyla ilgili ayrıntılı iddialar içeriyordu.

Özellikle, Yüksek Yargı ve Savcılık Konseyi'nin (YYSK), BH Mahkemesi'nin ve Bosna Hersek Cumhuriyet Başsavcılığının meşruiyeti ve rolü, Sırp Cumhuriyeti'nden gelen siyasi temsilciler tarafından tehdit edilmiş, yargı sisteminin bağımsızlığını baltalama girişimi ciddi bir endişe konusu olmaya devam etmiştir. Ocak 2012'de, SC Ulusal Meclisi'nin bir üyesi abartılı bir yasama teklifi girişiminde bulunmuş, BH Parlamentosu'nda, “*BH Mahkemesi ve Savcılığının ilişkin yasanın yürürlüğe girmesinden sonraki 30 gün içinde iptalini öngören*” bir tasarı sunmuştur. Bu nedenle yasanın kabulü Mayıs ayına kadar ertelenmiştir.⁹¹

Bu tür resmi girişimlerin yanı sıra, başta SC medyası olmak üzere bu kurumların çalışmaları hakkında sürekli bir olumsuz baskı vardı. Saldırıları o kadar şiddetliydi ki yargının bağımsızlığı sorgulanmaya başlamıştı. Başta Avrupa Birliği

⁸⁹ A.e., s.70.

⁹⁰ SC'nin BMGK'ne sunduğu sekizinci raporuna ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), <http://www.vla.dars.net/eng/Documents/Republika%20Srpska%E2%80%99s%20Eighth%20Report%20to%20the%20UN%20Security%20Council.pdf> , 18 Ocak 2019.

⁹¹ Her iki yasanın kabulünün ertelenmesine ilişkin detaylara ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), Commission Staff Working Paper Bosnia and Herzegovina 2012 Progress Report Accompanying the document Communication From The Commission to the European Parliament and The Council Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013, s.13, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2012/package/ba_rapport_2012_en.pdf 18 Ocak 2019.

olmak üzere uluslararası toplum, ara sıra yayınlanan basın bültenleri veya yıllık raporlarında belirtilenler dışında, demokratikleşme adına olumsuz olarak gelişmekte olan en önemli sorunlardan birini ele almak için çok fazla birşey yapmamıştır.

3.1.3.4.2. Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın Referandum Çağrısı

Şubat 2010'da SC Cumhurbaşkanı Dodik, SC Ulusal Meclisinde “*Referandum ve Vatandaş Girişimleri Yasası*” çıkarmak için bir inisiyatif başlatmıştır. Yargı reformunun geleceği için belirleyici bir hareketi geriye dönük olarak incelemek üzere Nisan 2011’de de Dodik, referandum çağrısında bulunmuş, bu surette; 1. BH Mahkemesi ve Savcılığının meşruiyetini 2. BH Parlamento Meclisi tarafından alınan kararların meşruiyetini ve 3. Yüksek Temsilcinin yetkileri hakkında halkın fikrine başvurulması gerektiğini ifade ederek aslında yargı reformu aleyhine yaptığı açıklamalara meşru bir temel kazandırmayı amaçlamıştır. Ayrıca, 13 Nisan 2011’de SC Cumhurbaşkanı Dodik, SC Ulusal Meclisinde, Sırp savaş mağdurlarının yargılanmaması, savaşın “*kâfirlere karşı cihad*” olduğu iddiası içeren ve her türlü endişelerini dile getiren ateşli bir konuşma yapmış, Saraybosna’da bir İslam devletinin gelişmekte olduğu iddiasında bulunmuştur.⁹² Dodik ayrıca Dayton Anayasası’na aykırılıklarından dolayı, BH Mahkemesinin ve BH Savcılığının yasadışı olmasını da uzun süre tartışma konusu yapmıştır.

Dodik’in konuşmasını takiben, SC Ulusal Meclisi aşağıdaki soruyla referandum yapmak üzere bir karar almıştır: “*Bosna Hersek'teki Uluslararası Topluluğun Yüksek Temsilcisi tarafından dayatılan özellikle de BH Mahkemesi'ne ve BH Savcılığına ilişkin kanunları, aynı zamanda bu yasaların Bosna Hersek Parlamentosu'nda anayasaya aykırı olarak onaylanmasını destekliyor musunuz?*” Bu konuda SC’nin içsel önyargısı açıktı ve bu soru ile uluslararası toplumun BH’deki varlığı ve etkileri sorgulanıyordu. Bununla birlikte, SC Ulusal Meclisi’nde resmi olarak görüşülmüş ve kararlaştırılmış olan bir karar olması gerçeği, uluslararası toplumdan gelecek keskin bir cevabı haklı çıkarmaktaydı.⁹³

⁹² Uluslararası Kriz Grubu’nun 2011 yılında yayınladığı 214 sayılı raporunda SC Cumhurbaşkanı Milorad Dodik’in 13 Nisan 2011 tarihindeki konuşması ve referandum talebine ilişkin değerlendirmeler ulaşmak için bakınız, (Çevrimiçi), <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/bosnia-and-herzegovina/bosnia-what-does-republika-srpska-want>, s.7, 19 Ocak 2019.

⁹³ Keil ve Perry, **a.g.e.**, s.71.

Yüksek Temsilci Valentine Inzko, bu eylemin Dayton Barış Antlaşmasının imzalanmasından bu yana karşılaşılan en ciddi ihlal olduğunu söylemiştir. Uluslararası toplum, konuyla ilgili onun bu endişesinde birleşmiş, ancak konunun nasıl çözüleceği bir çekişme noktası haline gelmiştir. Inzko, referandumu iptal etmek için Bonn yetkilerini kullanmada BUK'un desteğini alacağını düşünürken, AB konuyu kendi liderliğinde ele almış ve Yüksek Temsilciyi muhatap etmeden kendi planını yürürlüğe koymuştur. AB temsilcilerinin Dodik ve SC Parlamento sözcüsü ile ayrı ayrı yüz yüze görüşmelerine rağmen çözüm bulunamayınca, 13 Mayıs 2011'de AB Yüksek Temsilcisi Paddy Ashton Banya Luka'da Dodik ile bir görüşme gerçekleştirmiştir. Bu toplantı, SC Hükümetinin referandum kararını iptal edeceği ve Avrupa Adalet ve İçişleri Komisyonu ile yapılan yapısal bir diyalog karşılığında istenen sonuçları gözden geçireceğini belirten sözlü bir anlaşma ile sonuçlanmıştır. Ashton'ın Dodik'le yaptığı görüşmeleri takiben yaptığı açıklamada, endişelerini şaşırtıcı bir şekilde teyit ettiği görülmüştür. Ashton ifadesinde: *“Bay Başkan, dört özel endişeyi ortaya koymuştur. Bu ve daha pek çok konuda yargıya kapsamlı bir genel bakış sunan yapısal diyalogda tartışılacağına dair güvence verdik.”*⁹⁴ demiştir.

31 Mayıs 2011 tarihinde Cumhurbaşkanı Dodik, SC Ulusal Meclisi'nde Ashton'la yapılan anlaşmayı ve yargı reformu konusunda ileriye dönük yolu açıklayan bir konuşma yapmıştır. SC Ulusal Meclisi, o dönem için yargıya yönelik referandum yapılmasına ihtiyaç olmadığını içeren bir düzeltilmiş kararı kabul etmiştir. SC Ulusal Meclisi, uzun dönemde yargının temelden yeniden yapılandırılmasına yönelik yapısal diyalog teklifini destekleyeceğini ifade etmiştir.⁹⁵

1 Haziran 2011'de SC Ulusal Meclisi, Yapısal Diyalogun yürütülmesi için, bazı önerileri içeren kararları da almıştır. Bunlar: yargı ve savcılık konseylerinin kurulması, BH Anayasa Mahkemesi kararlarının gözden geçirilmesi ve farklı bir “yargı sistemi için BH düzeyinde sistem, yapı ve yetkinliklerini” yeniden belirlemek vb. konulardır. Bu tekliflerin hepsi BH yargı kurumlarının etki alanını sınırlandırmak

⁹⁴ AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'un 13 Mayıs 2011'de SC Cumhurbaşkanı Milorad Dodik ile yapmış olduğu toplantı sonrasında yaptığı basın açıklamasına ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/12_1984.pdf, 19 Ocak 2019.

⁹⁵ SC Ulusal Meclisinin 2011 yılında aldığı karar sonuçlarına ulaşmak için bakınız.(Çevrimiçi), <http://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/zaklju%C4%8Dci/zaklju%C4%8Dci-broj-01-86811>, 19 Ocak 2019.

veya kaldırmak için önerilerdi ve son 10 yılda elde edilen önemli yargı reformlarının birçoğunun geri alınması anlamına gelmekte idi.

Dodik'in baskın çıkmaya yönelik şovu başarılı bir kumardı. AB'nin önde gelen liderlerinden birini Banja Luka'ya ayağına getirmeyi başarmış ve medyada AB'ye, yargı sisteminin büyük bir revizyona ihtiyaç olduğunu kabul ettiği bir dönüş yaptırmıştı. Büyük çoğunluk bunu AB'nin politik bir zaferi gibi göstermeye çalışırken, bazı analistler AB'nin yaklaşımının milliyetçi ve engelleyici söylemleri ödüllendirerek yerel yetkililere yanlış mesaj gönderdiğini iddia etmişlerdir.⁹⁶

3.1.3.5. Avrupa Birliği Öncülüğünde Yapılan Yargı Reformları

AB'nin yargı reformu adına yapmış olduğu katkılar neticesinde, *“İlk Yapılandırılmış Diyalog Toplantısı”* Haziran 2011'de Banja Luka'da aceleyle düzenlenmiş, BH'deki yargı reformu için yeni bir dönemi de başlatmıştır. Kökenleri siyasi bir anlaşmaya dayanmasına rağmen, AB, Yapılandırılmış Diyaloğun adalet ve içişleri konularında yeni bir stratejinin önkoşulu olduğu konusunda ısrar etmiştir. Bunun gerekçesi de, AB üyeliğine aday diğer ülkelerden öğrenilen dersler kapsamında, adalet reformlarının gerçekleşmesinin çoğu zaman en uzun süreyi aldığı ve AB'ye katılım sürecinde en önemli alanların birisi olduğu gerçeğidir. AB Delegasyonu bunun yeni bir mekanizma olduğunu ve BH'nin bu yeni metodolojiden istifade edecek ilk genişleme ülkesi olduğunu kabul etmiştir.⁹⁷ Avrupa Komisyonu'nun 2012 yılı ilerleme raporunda amacın *“mevzuatın ve kurumların işleyişinin Avrupa standartlarına uygun şekilde gözden geçirilmesini ve bağımsız, etkili, tarafsız ve hesap verebilir bir adli sistemin oluşturulmasını sağlamaktır.”* şeklinde belirtmektedir.⁹⁸

Tüm yargı bölgelerindeki kilit adli mevkiidâşları içeren Yapısal Diyalog Genel Kurulları yılda iki kez yapılmaktadır. AB, bunun AB ile BH arasında mülkiyet ve sorumluluk üzerine dayalı önemli bir uygulama olduğunu vurgulamaktadır. Temel kurallardan biri, web sitesindeki öneriler üzerinde anlaşmaya varılmasıdır. Ancak bu işlemle ilgili başka hiçbir bilgi halka açık değildir. Sivil toplum, Diyaloğun BH ve

⁹⁶ Keil ve Perry, **a.g.e.**, s.71.

⁹⁷ A.e., s.78.

⁹⁸ Avrupa Komisyonu 2012 Yılı İlerleme Raporuna ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2012/package/ba_rapport_2012_en.pdf, 19 Ocak 2019.

AB kurumları arasında bir süreç olduğunun açıklanması nedeniyle temsil edilmemektedir. Bununla birlikte, AB'ye üye devletlerin elçiliklerinden temsilciler katılabilmektedir. Sivil toplum örgütleri gelişmelerden haberdar olduklarını teyit ediyorlar, ancak toplantı sonrası bilgilendirme çalışmalarında reaktif rol alabilmektedirler.

Yapılandırılmış Diyalog birçok yönüyle Yargı Sektörü Reform Stratejisinin oynayacağı merkezi rolü değiştirmiştir. Bu Stratejinin Adalet Bakanlıkları arasında işbirliği açısından düşük olduğu bir dönemde, Yapılandırılmış Diyalog, Yargı sektöründe hukukun üstünlüğüne ve AB standartlarına daha fazla saygı gösterme konusundaki ilerlemesini desteklemek amacıyla AB liderliğinde bir platform olarak ortaya çıkmıştır. Ne yazık ki, paydaşlarca Yapısal Diyaloğun gelişinin Yargı Sektörü Reformu Stratejisi'nde ilerlemenin bir kenara atılması için diğer bir neden olduğu algılanmıştır. Avrupa Komisyonu 2012 Yılı İlerleme Raporunda Yapısal Diyaloğun Savaş Suçları İşleme Stratejisi üzerinde “*olumlu bir etkisi*” olduğu belirtilmiştir.⁹⁹ Gerçekten de, Yapılandırılmış Diyalog'da ele alınan konuların çoğu, Yargı Sektörü Reform Stratejisi veya Savaş Suçları İşleme Stratejisinde uygulanmayan faaliyetlerdir.¹⁰⁰

3.1.3.6. Sırp Cumhuriyeti Mahkemeleri Kanunu Değişiklikleri

SC Mahkemeleri Kanununda yapılan değişikliklerle ilgili fiyasko başlangıçta Yapılandırılmış Diyaloğun rolü açısından bir başarı olarak lanse edilmiştir. Aralık 2011'de, SC Ulusal Meclisi, Yüksek Yargı ve Savcılık Konseyi (YYSK)'nin yetkilerini ihlal eden bazı hükümlere rağmen SC Mahkemeleri'nde değişiklik yapmayı kabul etmiştir. Oysa bundan önceki aylarda; Yüksek Temsilci, AB Özel Temsilcisi ve AGİT Misyonu, Yüksek Yargı ve Savcılık Konseyi'nin yetkilerine ve rolüne saygı duyacak şekilde yasanın düzenlenmesini güvence altına almak için SC Hükümetine sayısız kez müdahalede bulunmuşlardır. Kasım 2011'de Yapılandırılmış Diyalog tavsiyelerinde bile, taslak yasanın sonuçlandırılması konusunda SC ile YYSK arasında “*yakın eşgüdüm*” istenmiş ve AB, yasanın “*yargının bağımsızlığına dikkat etmesini ve YYSK'nin ayrıcalıkları ve önerileri ile tam olarak uyumlu olmasını beklediğinin altını çizmiştir.*” Yapılandırılmış Diyalog ve Yasanın kabulü arasındaki

⁹⁹ A.e., s.12.

¹⁰⁰ Keil ve Perry, a.g.e., s.72.

ay içerisinde YYSK, SC Adalet Bakanlığı ile koordine etmek için birkaç girişimde bulunmuş, ancak sonuç alamamıştır. SC Ulusal Meclisi YYSK'nın yetkilerini ihlal eden değişiklikleri kabul etmiştir.

Uluslararası toplumun müdahalelerinin sonrasındaki olayların ardından, SC hükümeti bu değişiklikleri yürürlüğe koyduğundan, YYSK'nın kaygılarına uymak için meclis işlemlerinde daha fazla değişiklik yapılmasını kabul etmiştir. SC'nin amacı; YYSK ve diğer kurumlarla elde edilen yeterlilikler hakkında tartışma başlatarak gereksiz zaman ve çaba harcanmasına sebep olmak ve böylece yargı reformunun daha ileriye dönük safhalarının gerçekleşmesini önlemektir. Bu nedenle BH'de yargı reformu ilerlemeden uzak görünmektedir. Daha doğrusu, bu süreç, SC'deki yetkililerin yargı reformun şeklini ve hızını dikte etmeyi nasıl başardıklarının sadece bir örneğini oluşturmaktadır. Yani kanunu kanunla, anlaşmazlığı anlaşmazlıkla karşılayarak ortamı kendi menfaatleri doğrultusunda şekillendirmek amaçlanmaktadır. Ancak Temmuz 2014 itibarıyla vaat edilen değişiklikler sadece ilk oturumda kabul edilmiştir.

Görülmektedir ki, SC 2014 sonrasında da yargı reformu konusunda gündemi istediği biçimde şekillendirmeye devam etmekte, yapılandırılmış diyalog kapsamındaki çalışmalarda yapılacak reformlarda ağır ve ilgisiz davranmaya devam etmektedir. SC'deki siyasetçiler tüm bu yaklaşımları ile ülkede etnik ayrımcılık adına medeniyetler çatışması tezinde belirtilen çatışma stratejilerini değişik vasıtalarla yürütmektedirler.

3.1.4. Kolluk Kuvvetleri (Polis) Reformu ve Avrupa Birliği Polis Misyonu (ABPM)

Dayton Barış Antlaşması sonrasında, Bosna Hersek'in polis güçlerine kamu düzenini ve güvenliğini sağlamada ve her türlü şiddetli etnik ihtilafın yeniden ortaya çıkmasının önlenmesinde kilit rol verilmiştir.¹⁰¹ Ancak BH Polis Teşkilatı, uluslararası toplumun savaş sonrası BH'de devletin yeniden inşasını ve demokratik dönüşümünü desteklemeye başladığı süreçte, en zayıf dönemlerinden birini yaşamakta idi.

¹⁰¹ Dayton Peace Agreement, Annex -11, Agreement on International Police Task Force ss.116-120, ulaşmak için bakınız.(Çevrimiçi), https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_9511_21_DaytonAgreement.pdf, 21 Ocak 2019.

Savaş öncesinde, polis oldukça profesyonel bir anlayışla görev yapmakla birlikte siyasetten bağımsız olma geleneği yoktu. Savaş sırasında, İçişleri Bakanlığı etnik bileşenlere bölündüğü ve polis etnik temizlik ve savaş suçlarına katılmaya başladığı için polis teşkilatı derin bir profesyonelleşme ve ileri düzeyde politikleşme süreci geçirmiştir. Polisi yeniden düzenlemek, onları suçlardan arındırmak, mesleki seviyelerini yükseltmek ve siyasi müdahaleye karşı korumak, kamu düzenini ve güvenliğini sağlamak, demokratik konsolidasyonu desteklemek, uluslararası çabaların en önemli önceliklerinden biri haline gelmiştir.

AB'nin siyasal alanda güvenlikleştirme politikalarının başında gelen hukukun üstünlüğünün sağlanması ve bu bağlamda yargı sektörü reformu çalışmalarının yürütülmesi ile paralel olarak bu politikaların sahada uygulaması yapacak sivil kolluk kuvvetlerinin de DBA'nın hükümlerine uygun olarak uluslararası standartlara göre teşkilatlanması, teçhiz edilmesi, eğitilmesi ve operasyonel olarak desteklenmesi gerekmekte idi.¹⁰² Avrupa Birliği Polis Misyonu (ABPM), Dayton Barış Antlaşmasından sonra ülkede göreve başlayan ve 2002 yılı sonu itibarıyla görevi sona eren Birleşmiş Milletler Uluslararası Polis Görev Gücü'nden görevi devralmıştır.

ABPM, 1 Ocak 2003'te üç yıllık bir dönemi için göreve başlamıştır. Bosnalı otoritelerin talepleri doğrultusunda AB, değiştirilen görev ve büyüklükte bir polis teşkilatı kurma kararı almıştır. ABPM-II'nin görevi ise iki yıl sürmüştür (1 Ocak 2006'dan 31 Aralık 2007'ye kadar). BH polis güçlerini üç ana faaliyet alanına göre BH polisini gözlemlemiş, tavsiyelerde bulunmuş ve denetlemiştir. Bunlar; polis reform sürecine destek verilmesi, polisin hesap verebilirliğinin güçlendirilmesi ve organize suçla mücadelenin desteklenmesidir.

Avrupa Birliği Polis Misyonunun da desteğiyle oluşturulan bir ekip tarafından; polis memurları incelenmiş, polis memurlarının sayısı azaltılmış, polis müdürü ve polis komiseri pozisyonları entite ve kanton seviyelerinde belirlenmiş, adayları seçmek için bağımsız kurullar oluşturulmuş, polis memurlarının işe alınması

¹⁰² Dayton Barış Antlaşması,1995, EK-1A Barışın Yerleştirilmesinin Askeri Boyutları Anlaşması, Md.2, Düşmanlıkların Durdurulması, s.9. Bakınız. (Çevrimiçi), https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf , 21 Ocak 2019,

ve terfi edilmesi için şeffaf kurallar tespit edilmiş ve polis eğitim ve öğretimi modernize edilmiştir.¹⁰³

Bu önlemler orta derecede başarılı olsa da, ülke polisinin çeşitli hükümet düzeyleri arasındaki yapısal parçalanmanın ve çok sayıda polis teşkilatı arasında süregelen kurumsal hiyerarşi eksikliğinin üstesinden gelmeme nedenleriyle, önemli bir reform başarısız olmuştur. 2007'deki polis reformunun çöküşü, Batı'nın ve halihazırda da Avrupa Birliği'nin önderliği altındaki polis reformu politikasının karşı iç direnç karşısında şartlılığının seviyesini düşürmesine neden olan ilk büyük gelişme olmuştur.¹⁰⁴

Brüksel'in 2007'de İOA'yı başlatmasından sonra siyasi liderlerin polis reformuyla ilgili mevcut anlaşmaya rağmen, gelecekteki polis reformuna yönelik sadece yazılı bir taahhüt nedeniyle devlet düzeyinde bir dizi kuruluşu oluşturulması (BH Polis Organları Koordinasyon Direktörlüğü vb.) reformun hiç olmadığı anlamına gelmekteydi. Ne siyasi elitler ne de AB, reform taahhüdünü tekrar gözden geçirmiştir. 2012'de AB, kendisine verilen görevi tamamlamamasına rağmen, hatta her iki entitede, ABPM'nin kapanış kriterlerini belirlediği alanlarda reformu çalışmaları tüm hızıyla devam ederken AB Polis Misyonunu (ABPM) kapatmıştır.

AB'nin bu ciddi ve önemli reformdan ayrılması, AB'nin her iki entitede de yapısal sorunları dikkate almadığı anlamına gelmektedir. Sırp Cumhuriyeti'nde (SC), polis hem merkezileşmiş hem de politikleşmiştir. BH Federasyonu'nda ise, polis teşkilatları parçalanmış ve güçsüz olarak kalmaya devam etmektedir. Federasyon polis teşkilatı etnik Boşnak ve etnik Hırvat kantonlarına bölünmüş, ancak karışık kanton polis teşkilatları kendi içinde bölünmemiş, Federasyon ile kanton polisi arasındaki işbirliği geçici ve iyi niyete bağlı olarak devam etmektedir. Devlet düzeyindeki Güvenlik Bakanlığı ve BH Polis Organları Koordinasyon Direktörlüğü kurumsal olarak etkinliklerini ortaya koyamamışlar ve varlıklarını hissettirememişlerdir. Aralarında ve çeşitli diğer kurumlar arasında işbirliği, nadiren

¹⁰³ Bodo Weber, Democratic Policy Council, **The Police Forces in BiH–Persistent Fragmentation and Increasing Politicization**, AI-DPC BiH Security Risk Analysis Policy Note # 06, Berlin, 2015, s.1, ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi) http://www.democratizationpolicy.org/pdf/BDaily_Persistent%20Fragmentation%20and%20Increasing%20Politicization_ss.8-9.8-9.pdf , 21 Ocak 2019.

¹⁰⁴ The Police Forces in BiH, In a Report from Atlantic Initiative and Democratization Policy, **Bosnian Daily**, November 19, 2015, s.8. (Çevrimiçi), http://www.democratizationpolicy.org/pdf/BDaily_Persistent%20Fragmentation%20and%20Increasing%20Politicization_ss.8-9.8-9.pdf, 22 Ocak 2019.

ortaya çıkacak olan iyi niyete bağlıdır. Bu kapsamda Avrupa Birliği Gücü ile BH Polis Organları Koordinasyon Direktörlüğü arasında işbirliği protokolü, 2013 yılı sonu itibarıyla yapılmıştır.¹⁰⁵

AB'nin polis reformundan ayrılmasının ikinci bir sonucu da, Batı politikasındaki değişimi izleyen ilk genel seçimler yapıldıktan sonra, özellikle 2011'den itibaren iktidardaki siyasi seçkinler tarafından, yoğun bir şekilde polis teşkilatı ile ilgili reform çalışmalarını geri alma girişimleri ile karşı karşıya kalınmasıdır. Sırp Cumhuriyeti'nde polis memurları hakkında yeni bir yasa ve yeni bir içişleri yasası kabul edilerek polis üzerindeki politik baskı ve etkinlik daha da artırılmıştır. 2014 yılına kadar, SC Cumhurbaşkanı Milorad Dodik gayri resmi bir paralel yapı ile İçişleri Bakanını atlayarak polis üzerinde daha büyük bir siyasi kontrol sağlamıştır.

BH Federasyonu içinde ise, Federasyon ve kantonların içişleri bakanları arasında, Federasyon polis şefleri ile kanton polis şefleri arasında ayrıca en büyük iki siyasi parti olan Demokrat Eylem Partisi (SDA) ile BH'nin Sosyal Demokrat Partisi (SDP) arasında, Kantonların içişleri bakanları, polis şefleri ve SDP Partisinin yeni içişleri kanunları vasıtasıyla polis üzerinde siyasi kontrol kurma girişimi nedenleriyle açıkça bir çatışma yaşanmıştır.¹⁰⁶

Polis üzerinde oluşturulmak istenen daha büyük politik baskı yaratma ve polisi kontrol etme eylemi, yönetici durumundaki elitleri etkileyebilecek organize suç ve yolsuzluk gibi davalardan zarar görmemeleri amacıyla, Devlet Araştırma ve Koruma Ajansı (SIPA)'dan başlayarak kanton seviyesindeki polis teşkilatlarına kadar her seviyede ve eş zamanlı olarak uygulanmıştır. 2006'dan itibaren uluslararası toplumun politika kaymasından sonra uluslararası toplumun polislik üzerindeki etkisi son derece sınırlı kalmıştır. Yüksek Temsilcinin Ofisindeki kamu güvenliği departmanı ülkedeki en aktif uluslararası oyuncu olarak faaliyet göstermiştir.

ABPM'nin 2012 yılında sona ermesiyle AB, savaş sonrası ve kriz yönetimi yardımlarını katılım öncesi sürecin çerçevesi içine yerleştirilen bir yardıma

¹⁰⁵ AB Gücü Harekât Kurmay Yarbaskanı olarak görev yaptığım 2013-2014 yılları arasında, bizzat şahsımın da bulunduğu bir komisyon tarafından hazırlanan protokol, Aralık 2013'te yapılan bir törenle imzalanarak yürürlüğe girmiştir.

¹⁰⁶ The Police Forces in BiH, In a report from Atlantic Initiative and Democratization Policy, **Bosnian Daily**, November 19, 2015, p.9. (Çevrimiçi), http://www.democratizationpolicy.org/pdf/BDaily_Persistent%20Fragmentation%20and%20Increasing%20Politicization_pp.8-9.8-9.pdf, 22 Ocak 2019.

dönüştürmüştür. Organize suç ve yolsuzlukla mücadele mekanizmaları AB üye ülkeleri için gereken düzeyde değildir. Katılım öncesi yardım aracı (IPA) çerçevesinde, BH makamları, ABPM ve AB Heyeti ile ortaklaşa sürdürülebilirliği desteklemek amacıyla bir dizi teknik destek önlemi tasarlamışlardır. Bosna Hersek'teki kolluk kuvvetlerinin geliştirilmesinin desteklenmesine yönelik sürece siyasi olarak bağlı kalmak amacıyla, AB Özel Temsilciliği Ofisinde özel bir bölüm oluşturulmuştur. Bu araçların ve AB entegrasyon sürecinin, polisin operasyonel bağımsızlığını güvenceye almak, profesyonellik seviyesini daha da arttırmak ve demokratik değerleri yakalamak için etkinliği arttırmak, hesap verilebilirlik ve hukukun üstünlüğü sağlamak amacıyla yerel makamlar üzerinde yeterli bir etkiye sahip olup olmayacağı, daha sonraki dönemde görülmeye devam etmektedir. Aksi takdirde, Bosna Hersek'te organize suç ve yolsuzlukla mücadelede daha fazla ilerleme kaydedilmesi mümkün olmayacaktır.¹⁰⁷ Bu süreçte kurumlar arasındaki gayri resmi işbirliğinin en büyük başarısı, BH Federasyonunda SDP tarafından ileri sürülen İçişleri Kanunların yasalaşmasının önlenmesi olmuştur.

BH Federasyonunda ve kantonlarda polis mevzuatında iyileştirmeler yapılması için Yüksek Temsilcinin büyük katkılarıyla Federasyon Temsilciler Meclisinde kabul edilen İçişleri Kanunu ilk taslağının, Federasyon Halk Meclisinde de kabul edilmesi için yapmış olduğu girişimler neticesinde ilk taslak 25 Temmuz'da kabul edilmiştir. Polis yönetiminin bütçe ve hukuki olarak bağımsızlığı ile idari yönetiminin sağlamlaştırılması amacıyla bazı hükümlerin geliştirilmesi için yapılan bu teklifler aslında operasyonel polislik faaliyetleri önündeki en büyük engelleri teşkil etmekte idi.

Kolluk kuvvetleri meseleleri için kurumsal çerçeve, işlev ve kapasiteleri pekiştirme faaliyetlerine 2012 sonrasında da devam edilmiştir. Bununla birlikte, 2008 yılı polis reform yasalarına ilişkin çelişkili yorumlar, devlet düzeyinde etkili bir kurumsal ortamın gelişmesini engellemekte, kolluk kuvvetlerinin yapısındaki çarpıklıklardan dolayı polislik devlet ve entite / kanton polis teşkilatları arasındaki kurumsal koordinasyon ve işbirliği eksikliği, polis hizmetlerinin etkin bir şekilde verilmesini engellemeye devam etmektedir. Polis teşkilatındaki eksiklik, Şubat

¹⁰⁷ Tobias Flessenkemper and Damien Helly, Ten years after: Lessons from the EUPM in Bosnia and Herzegovina 2002-2012, **European Union Institute for Security Studies Joint Report**, January 2013, s.33.

2014'te, polis güçlerinin birkaç milyon avro değerinde fiziksel hasara ve yüzlerce kişinin yaralanmasına neden olan şiddetli sokak protestolarını ele almakta ciddi şekilde zorluklarla karşılaştığında tekrar kanıtlanmıştır.

2014 yılı başından itibaren Polis Birimleri Koordinasyon Direktörlüğü başta olmak üzere, Sınır Polisi ve SIPA'daki üst düzey kritik kadrolara atamalar yapılmaya başlanmıştır. Adli tıp laboratuvarları için teçhizat alımı yapılırken personel seviyesi % 50 seviyesinde kalmıştır. Polis Destek Kurumu, devlet düzeyindeki diğer polis teşkilatlarıyla işbirliğini resmileştirmiş ve satın alma konusundaki temel görevini yerine getirmeye başlamıştır. Eğitim ve İleri Eğitim Kurumu, personel alımı ile % 70 seviyesine ulaşmıştır. Eğitim tesislerinin inşaatının ikinci aşamasına başlamıştır.

Bosna Hersek'teki polis memurları yasasında yapılan değişiklikler 2014 yılı içerisinde Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiş ve Federasyondaki İçişleri Kanunu, Temmuz 2014'te onaylanmıştır. Kanun, polisin operasyonel ve finansal bağımsızlık ilkelerini yinelemiş, İçişleri ile ilgili yasaları değiştirirken Kantonlara örnek teşkil edecek şekilde tasarlanmıştır. Federasyon ve Kantonlar, ilgili yasaları polis memurları için aynı seviyeye getirmek için girişimlerde bulunmuşlardır. Kişisel verilerin korunmasına ilişkin hükümler tüm polis organlarında AB standartlarının altında kalmıştır. Sırp Cumhuriyeti'ndeki polis memurları yasası ve içişleri yasasında da değişiklikleri yapılmıştır.¹⁰⁸

2015 yılında ülke genelinde polis teşkilatları kapasitelerini artırmaya devam etmiştir. Toplam polis memuru sayısı yaklaşık 16.000'dir. Aynı dönemde, Avrupa Birliğinde 100.000 kişiye ortalama 211 polis düşerken, Bosna Hersek'te 100.000 kişi başına 453 polis memuru bulunmaktadır.¹⁰⁹ Polis ve kovuşturma sicillerinin elektronik veri alışverişi için sistem operasyonel ve bazı teknik sistemin yönleri güncellenmekte ve geliştirilmektedir. Ancak, bazı yasal hükümler devlet düzeyinde

¹⁰⁸ Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2014 Progress Report Accompanying the document, Communication From the Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Enlargement Strategy and Main Challenges 2014-2015, s.56 bakınız. (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2014/20141008-bosnia-and-herzegovina-progress-report_en.pdf, 26 Ocak 2019.

¹⁰⁹ Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2018 Report Accompanying the Document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2018 Communication on EU Enlargement Policy, s.23, bakınız. (Çevrimiçi), <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-bosnia-and-herzegovina-report.pdf>, 26 Ocak 2019.

etkili bir kurumsal çerçevenin gelişimini engellemektedir. Genel olarak kanun uygulayıcı kurumlar arasında koordinasyon ve işbirliği yapılmaması polisin görev alanına giren tüm hizmetleri sunması engellemektedir. Hukuki düzenlemeyi artıracak Polislik mevzuatın çerçevesi henüz kabul edilmemiştir. Mevzuat kamu şikâyet mekanizmaları, polisin şeffaf bir şekilde denetlenmesi de dâhil olmak üzere bağımsızlık sağlarken, uygulamada genellikle hatalar vardır. Bu nedenle, özellikle kıdemli polis memurlarının atanması, belirsiz kuralların ve polis teşkilatları ile organları arasında genel işbirliği ve eşgüdüm eksikliğinin giderilmesi için gereksiz etkilerin sınırlandırılmasına ihtiyaç vardır. Veri ve veri tabanlarına erişim haklarını düzenleyen mevzuatın kabul edilmesi gerekmektedir. Çeşitli kolluk kuvvetlerinde çalışanlar ve kurumlar güçlendirilmelidir.¹¹⁰

2016 yılına gelindiğinde devlet düzeyinde etkili bir kurumsal çerçeve hala eksiktir. Polis ve kovuşturma kayıtlarının elektronik veri değişimi sistemi Federasyon kuruluşlarında çalışmamaktadır. Kolluk kuvvetleri arasında genel koordinasyon ve işbirliği eksikliği, polisin her türlü hizmeti sunma yeteneğini engellemektedir. Sırasıyla Aralık 2015 ve Mart 2016'da, Devlet Soruşturma ve Koruma Ajansı (SIPA), kantonlarda, Federasyonda, Sırp Cumhuriyeti'nde ve Brčko Özerk Bölgesinde polislerle karşılıklı yardım ve operasyonel işbirliği konusunda anlaşmalar imzalamıştır. Ekim 2015'te Bosna Hersek Federasyonu ve beş kantonu arasında kriz durumlarında polisin işbirliğini geliştirmek için bir mutabakat zaptı imzalanmıştır. Nisan 2016 ayında Sırp Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı ile Başsavcılığı da, bölge savcılık ofisleri ve kamu güvenlik merkezleri arasında işbirliği için bir forum kurmak üzere bir Protokol imzalamıştır.

Polisin içişleri ile ilgili ilişkilerini düzenleyen yeni yasa Haziran 2016 ayında Sırp Cumhuriyeti'nde kabul edilmiştir. Polis güçleri için daha fazla finansal ve operasyonel bağımsızlık sağlamak amacıyla üç kantonda (Saraybosna, Tuzla ve Gorajde) yeni bir mevzuat kabul edilmiş, böylece gereksiz siyasi etki riski azaltılmıştır. Mevzuat, halkın şikâyet mekanizmaları da dâhil olmak üzere polisin

¹¹⁰ Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2015 Progress Report Accompanying the document, Communication From the Commission to The European Parliament, The Council , The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions, Enlargement Strategy and Main Challenges 2015-2016, s.61 bakınız.(Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2015/20151110_report_bosnia_and_herzegovina.pdf , 27 Ocak 2019.

bağımsız ve şeffaf bir şekilde izlenmesini sağlarken, pratik uygulanmasında çoğu zaman hatalar görülmektedir.¹¹¹

Özellikle kıdemli polis memurlarının atanması ve görevden alınmasındaki aşırı dış etkiler, belirsiz kurallar ve polis teşkilatları ile diğer organlar arasında genel bir işbirliği ve koordinasyon eksikliğini düzenlemek için daha fazla çabaya ihtiyaç vardır. Veri ve veri tabanlarına erişim haklarını düzenleyen bir mevzuatın kabul edilmesi gerekmektedir. Çeşitli kolluk kuvvetlerinde ve kurumlarında çalışan personelin güçlendirilmesine olan ihtiyaç devam etmektedir.

Europol ile operasyonel ve stratejik işbirliği anlaşması Mart 2017'de yürürlüğe girmiştir. Operasyonel Anlaşmada öngörülen hükümlere uygun olarak Ulusal İrtibat Noktası henüz kurulmamıştır. 11 Nisan 2018'de BH Güvenlik Bakanı ile İçişleri Bakanları arasında Temas Noktası'nın kurulmasının önünü açan ve hızlı bir şekilde uygulanması gereken bir siyasi anlaşma imzalanmıştır. Veri değişimine ilişkin mevcut düzenleme, geçmişte Stratejik Anlaşma temelinde Europol ile veri alışverişi ve taleplerinden sorumlu otorite olan Polis Koordinasyon Müdürlüğü aracılığıyla yürütülmektedir. Bosna Hersek ayrıca anlaşmada yer alan irtibat görevlisini Europol'e atamamıştır.

Öte yandan, Bosna Hersek, 2018 yılı içinde Güneydoğu Avrupa'da Polis İşbirliği Sözleşmesine de imza atmıştır.

Sırp Cumhuriyeti'nin, Mart 2018 ayında, SC polisi için Sırbistan'daki bir üreticiden 2500 adet uzun namlulu silah 1,5 milyon adet mermi satın alması ülke içinde önemli tartışmaların yaşanmasına neden olmuştur. Silahlar alımı için SC gerekli yasal prosedürü takip etmiş, yeni silahların ithalatı, başka polis birimleri tarafından yapılan benzer alımlara da dikkat çekmiş, Bosna Hersek Polisi "*yeniden silahlanıyor*" endişesini de kışkırtmıştır. AB Gücü (EUFOR) BH'deki 16 polis

¹¹¹ Commission Staff Working Document, Bosnia and Herzegovina 2016 Progress Report Accompanying the Document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2016 Communication on EU Enlargement Policy, s.72. bakınız. (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2016/20161109_report_bosnia_and_herzegovina.pdf, 28 Ocak 2019.

teşkilatının tümünün uzun namlulu silah envanteri hakkında bilgi vermesini istemiş, silahlara ilişkin bilgiler Nisan 2018 ayında AB Gücü'ne rapor edilmiştir.¹¹²

BH için hukukun üstünlüğünü AB'ye katılım kriterlerine göre oluşturmak, sadece işleyiş ve bağımsız yargı ile değil, aynı zamanda etkin bir kanun uygulama (kolluk kuvveti) sektörünü de oluşturmakla mümkündür. Kanunların uygulanması için kolluk kuvveti (Polis) sektörü, artan güvenlik endişeleriyle başa çıkmak ve özellikle çok uluslu bir niteliğe sahip organize suçlar ve yolsuzlukla mücadele ederek kamu güvenliğini sağlamak için çok önemlidir.

Aslında, şeffaf ve hesap verebilir polis hizmetlerinin eksikliği, kovuşturma ve emniyet makamları arasında yetersiz koordinasyonla birlikte, vatandaşlar için yasal belirsizliğe neden olmakta, suçla yetersiz mücadeleler uzun vadede kamu güvenliğini tehdit etmekte, ekonomik büyümeyi ve yabancı yatırımları engellemektedir. BH'de organize suçları ve yolsuzluğu bastırmak ve vatandaşlar arasında adaleti sağlamak için önemli çabalar gerekiyor.

Bosna Hersek, 3,5 yıllık yıkıcı bir savaştan sonra ülkenin iç dinamikleri ve hassasiyetlerinin çok boyutlu olması nedeniyle iç ve dış faktörler tarafından kolayca istismar edilebilmekte, etnik parçalanmışlığı yüzünden de toplumsal nefret ve güvensizlik algısı yüksek seyretmektedir. Bu faktörlere ilave olarak Avrupa coğrafyasındaki konumu nedeniyle; yolsuzluk, organize suçlar, silah ve insan kaçakçılığı gibi çok uluslu suçların yoğun olması, Avrupa'nın güvenliğini de olumsuz olarak etkilemektedir.

Bu nedenle, AB'nin bu sektördeki desteğinin amacı, organize suçlarla, yolsuzlukla ve diğer suç çeşitleriyle mücadelede, kolluk güçleri ile kovuşturma makamları arasında koordinasyonu güçlendirmek ve hudut polisinin yeteneklerini artırmaktır.

BH'de çok parçalı (16 farklı polis teşkilatı) polis teşkilatları arasındaki koordinasyon ve bilgi akışının eksikliği, polis teşkilleri arasında hiyerarşik bir ilişki olmaması nedeniyle, yaptırım gücü olmaması polislik hizmetlerinin adil, süratli ve

¹¹² OHR, 53rd Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the UN, bakınız. (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=99230>, 30 Ocak 2019.

güvenilir bir şekilde yapılmasına engel olmaya devam etmektedir. Savcılarının ve kolluk kuvvetlerinin kapasitelerinin daha da geliştirilmesi, mahkeme yargılamalarında kanıtlanmış suçlara yapılacak işlemlerin etnik ayrımcılık yapmaksızın uygulanması gerekmektedir.

3.1.5. AB'nin Siyasal Alanda Güvenlikleştirme Politikalarının Etkilerinin Değerlendirilmesi

AB'nin Bosna Hersek'te siyasal alanda uyguladığı güvenlikleştirme politikaların sonucunu istediği ölçüde alamamıştır. Bosna Hersek'te siyasal alanda güvenlikleştirme politikaları taraflar arasındaki çatışmanın sona ermesi ve ülkeye barış getirmesi amacıyla başta ABD ve Avrupa Birliği olmak üzere uluslararası toplumun dayatması ve baskılarıyla imzalanan Dayton Barış Antlaşmasından hemen sonra başlamıştır. Söz konusu antlaşma yeni devletin kurulması için gereken tüm yasal düzenlemeleri yürürlüğe sokarak çok etnisiteli bir devletin siyasal temellerini atmıştır. Ancak imzalanmasının üstünden yirmi üç yıldan fazla süre geçmiş olmasına rağmen bu antlaşma ülkeye tam ve kalıcı barışı getirememiştir. Bosna Hersek'te devleti işletecek, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve kamu düzenini sağlayacak kurumların büyük bir kısmı Dayton Barış Antlaşması çerçevesinde kısa bir sürede oluşturulmuştur. 1996 yılında yapılan seçimlerden sonra devletin temel organları fonksiyonel olarak görevlerini de yapmaya başlamıştır. Dayton Barış Antlaşmasının kurulan iki güçlü alt-devlet ve bu iki alt-devletin koordinasyonu için devlet seviyesinde oluşturulan zayıf kurumlar, düşmanlıkların yeniden başlatılmasının siyasal riskini sözde azaltırken, bir yandan Boşnakların üniter bir Bosna Hersek devleti kurulması taleplerini, diğer taraftan da Bosnalı Sırların azami özerkliğe ulaşma kararlılığı arasındaki dengenin karşılanmasını hedeflemiştir. Fakat bu sözde denge mekanizması özellikle Bosnalı Sırlarda etnik/ulusal çıkarları koruma anlayışının baskın olması nedeniyle, başta yasama sistemi olmak üzere siyasal sistemi kilitlemiş veya gerekli olan yasa tekliflerinin daha görüşülmeden değerini yitirmesine neden olmuştur ve olmaya devam etmektedir.

Dayton'un ortaya koyduğu ve savaşın hemen sonrasında devletin inşasını ve acil sorunları çözmeyi hedef alan bu siyasal sistem BH'yi AB üyeliğine taşıyabilecek kapasitesinden çok uzaktır. Bu nedenle AB'nin BH ile bütünleşme stratejisi, Dayton sisteminin eksikliklerine çözüm niteliğinde hazırlanmıştır. Ancak ülkedeki siyasal

alandaki sorunların birçoğu Dayton Anayasası'nın ortaya koyduğu siyasal sistemden kaynaklandığı düşünüldüğünde çözümsüzlük kaçınılmaz bir durumdur.

Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme teorisyenleri siyasal alanda güvenlik endişelerinin iki temel istikamette ortaya çıktığı ifade etmektedir. Bunlardan ilki, devletlerin dışında, ülkenin siyasal birimlerine etki eden askeri olmayan tehditlerdir. Diğerisi ise, sistem seviyesinde birimlerin korunması ile ilgili siyasal güvenlik konularıdır.

Ülkedeki siyasal alanda en önemli güvenlik sorunu, Dayton Barış Antlaşması'nın kendisinden ve özellikle de DBA'nın ortaya koyduğu BH Anayasasından kaynaklanan sistematik bir konu olduğu, bu anlaşmanın imzalanmasından kısa bir süre sonra gün yüzüne çıkmaya başlamıştır. BH Anayasasında devletin temel kurumları, bunların yapısı ve fonksiyon alanları genel olarak belirtilmektedir. Anayasa hükümlerin uygulanması esnasında, yeni kurumların oluşumu ve işlevleri ile diğer detayları görüşülürken veya yasalaşması esnasında etnik görüş ayrılıkları nedeniyle oylamalar esnasında süreç ya kilitlenmekte ya da çok ağır ilerlemektedir. İki alt-devlet ve bir özerk bölgeden oluşan devlet sisteminden özellikle Sırp Cumhuriyeti'nin etnik ulusal çıkarları koruma bahanesiyle, devlet seviyesinde alınacak kararlarda hemen hemen her konuda, özellikle de ülkenin AB ile üyelik ilişkilerini düzenleyen yasaları geciktiren veya zora sokan yaklaşımları ile Bosna Hersek devletinin siyasal çıkarlarını ve uluslararası toplumla entegrasyonunu olumsuz olarak etkilemektedir.

Başta Avrupa Birliği olmak üzere uluslararası toplumun Bosna Hersek'te demokratikleşme ve hukukun üstünlüğünü sağlama adına yapmış olduğu çalışmalar neticesinde birçok yeni kurumun oluşturulması ve siyasal anlamda güvenlikleştirme çabalarına rağmen, etnik milliyetçilik söylemleri ile siyasi menfaatlerini korumak adına hukukun üstünlüğünü hiçe sayan her seviyedeki yetkilinin yargının bağlayıcı kararlarını göz ardı etmesi veya reddetmesi yapılan ve yapılacak olan güvenlikleştirme çalışmalarına olumsuz olarak yansımaya devam etmektedir.

Bu hususta en çarpıcı örnek; BH Federasyonu merkezli partilerin, BH Anayasa Mahkemesinin “*Ljubic davasındaki*”¹¹³ kararından kaynaklanan sorunları çözmek için siyasi olarak bir anlaşmaya varma konusunda samimi çaba sarf etmemeleriyle kanıtlanmıştır. Bir başka husus ise, BH Anayasa Mahkemesi kararından dolayı Mostar şehrinde yerel seçimlerin¹¹⁴ 2008 yılından beri yapılamamasıdır. BH Federasyonunda Hersek bölgesinin ve Bosna Hersek’in en önemli şehirlerinden olan Mostar’da şehrin yönetimi BH Seçim Kanunu’na yapılan itirazlar nedeniyle oluşturulan bir kayyum heyeti tarafından on yıldan uzun bir süredir yönetilmeye çalışılmaktadır. Diğer yandan Sırp Cumhuriyeti yönetimi, BH Anayasa Mahkemesi ve BH Devlet Mahkemesinin devlet malları (yaklaşık 1000 adet kamu binası, kamu tesisi ve arazileri) ile savunma mallarının (23 adet askeri karargâh ve kışla) tescili ile ilgili kararına uymayı reddetmeye¹¹⁵ devam etmektedir. Bunun altında yatan en önemli neden SC’nin bağımsızlık ilanı ve/veya Sırbistan’a bağlanma konusunda başından beri devam eden isteğidir. Bu bina, arazi ve kışlaların BH Devletine ve BH Savunma Bakanlığına devredilmesi halinde ve bu haklarından mahrum kalacakları korkusundan kaynaklanmaktadır. Öte yandan savunma mallarının devri konusu, Yüksek Temsilcilik Ofisinin kapatılması için 5+2 gündeminde yer alan koşullardan biri olmakla birlikte, aynı zamanda Bosna

¹¹³ 1 Aralık 2016 tarihinde, Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi Ljubić davasında bir karar vermiştir. BH Seçim Yasasının kurucu halklarına karşı ayrımcılık yaptığını “Ljubić Örneği”nde iktidar da doğrulamıştır. BH Federasyonu Halk Meclisindeki delegeler (BHF yasama meclisinin iki odasının üstünde) Kanton (Federasyonu oluşturan 10 federal birim) temsilcileri yerine Kurucu Halkların temsilcileri olmalıdır. Aynı ilke, meşru olması gereken Kurucu Halkların temsilcilerinden oluşan üç üyeli Başkanlık üyeleri için de geçerlidir.

¹¹⁴ Mostar Şehri Konseyi, etnik gruplar arasındaki güç mücadelesi (%50 Boşnak, %50 Hırvat’ın yaşadığı bir yerleşim) nedeniyle, 2008 yılından beridir Mostar Şehri statüsünün gereklerine uygun olarak yeni bir belediye başkanı seçememektedir. MOSTAR Belediye Seçimlerine ilişkin BH Anayasa Mahkemesinin 2010 yılı kararı. (Çevrimiçi) <http://www.ustavnisud.ba/dokumenti/en/U-9-09-386218.pdf>, 11 Şubat 2019..

¹¹⁵ Temmuz 2012’de, BH Anayasa Mahkemesi, BH topraklarındaki devlet malları ve savunma malları konusunda BH Anayasası’ndan aldığı yetkiye dayanarak önemli bir karar vermiş, BH Anayasası uyarınca iki önemli konuyu açıklığa kavuşturmuştur. Bunlar; BH Devletinin mülkiyetinde hak sahibi olduğu mallar ve devlet mülkiyetindeki varlıklarının çeşitli devlet kademeleri arasında nasıl paylaştırılması gerektiği hususudur. İlk konuda Mahkeme, BH Devletinin tüm eski Federal Yugoslavya Cumhuriyeti/Bosna Hersek Cumhuriyeti mülklerinin tapusunun sahibi olduğunu tespit etmiştir. İkincisi, BH Parlamento Meclisinin, Devletin ve Savunma Mülkiyetinin (daha fazla paylaştırılması) konusunu, başka bir deyişle hükümetin hangi mülkleri alacağına karar verme konusunda özel bir yetkinliğe sahip olduğuna karar vermiştir. Sırp Cumhuriyeti, bölgesinde bulunan ve savaş öncesinde var olan 63 adet Karargâh binası ve kışlaların BH Savunma Bakanlığı envanterine bağlanmasına itiraz etmektedir.

Hersek'in NATO Üyelik Eylem Planı (NATO Membership Action Plan) statüsünü kazanabilmesi için de bir önkoşuldur.¹¹⁶

BH'nin Avrupa Birliği (AB) entegrasyonu konusundaki arzuları, tüm zorluklara rağmen gündemde kalmaya devam etmektedir. Haziran 2008'de İstikrar ve Ortaklık Anlaşması'nın (İOA) imzalanmasından sonra, BH'deki en önemli gelişme vize serbestleştirme anlaşmasının imzalanması olmuştur. Vize serbestleştirilmesi, tüm Bosnalıların etnik gruplarından bağımsız olarak yararlanmak istedikleri bir reform alanı olmuştur.

Politik ortam ve dikkat edilmesi gereken husus, Avrupa Komisyonu'nun 2018 yılının ilk dönemde BH'deki reform çalışmalarındaki gelişmeleri de içeren anket sorularına ilk cevapların sunulmasının ardından, BH makamları Haziran 2018 ayında yaklaşık 650 takip sorusu daha almıştır. Hukukun üstünlüğünü sağlamak adına, uzun süren anlaşmazlıkların ardından, başta AB olmak üzere geniş bir uluslararası topluluk desteği ile, BH Ceza Muhakemesi Usulü Kanunu'nun uzun süredir bekleyen değişiklikleri neredeyse tüm siyasi partilerin oybirliği ile kabul edilmiştir.

Öte yandan Yüksek Temsilci'nin 2018 yılına ilişkin ikinci raporunda da belirttiği gibi, SC Cumhurbaşkanı Dodik tarafından BH'nin varlığını devletini inkâr eden ifadelerinin¹¹⁷ devamı da dâhil olmak üzere çok sayıda politikacının bölücü ve dengesiz söylemlerinde bir artış görülmektedir. Her ne kadar uluslararası medya Eylül 2018 genel seçimleri sırasında ayrılıkçı söylemlerden kaçındığını bildirse de, seçim kampanya süresinin son günlerinde yayınlanan röportajında Dodik BH'nin feshi ve SC'nin bağımsızlığına ilişkin tehditlerine devam etmektedir. Bu yaklaşım biçimi Dayton Barış Antlaşması ile kurulan BH'in siyasal alanda egemenliğe karşı en büyük tehditlerden birini teşkil etmektedir.

Ülkede AIHM tarafından Dayton Anayasası'nda yapılması istenen değişiklikler daha henüz yapılmamış, bu bağlamda BH Federasyonu ve Kanton anayasaları ile seçim yasalarının değiştirilmesine ve uyumluluğuna ilişkin eksiklikler

¹¹⁶ OHR, 54th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the United Nations, s.4, 11 Şubat 2019.

¹¹⁷ SC Cumhurbaşkanı Dodik'in BH Anayasası'nı yok hükmünde sayarak sürekli olarak Sırp Cumhuriyeti'nin BH'den ayrılacağını ifade eden beyanatları ülkenin siyasal alanda güvenliğine en büyük tehdidi oluşturmaktadır. <http://hr.n1info.com/English/NEWS/a330074 /Dodik-Second-Trump-term-could-be-a-chance-for-RS-secession.html>, 11 Şubat 2019.

ve ihtiyaçlar halen devam etmektedir. AB'nin bu aşamada aldığı kararlarda siyasi yaptırım gücü sadece AB ile üyelik müzakerelerini geciktirmek, askıya almak veya ekonomik yardımlarda kısıtlamaktan öteye gitmeyen tedbirleri içermektedir.

Ülkenin genelinde hukukun üstünlüğünü sağlamak adına yapılan reformlar ve çalışmalar büyük ve önemli gelişmeler olarak değerlendiriliyor olsa da etnik ayrılığa ve etnik çıkarlara ilişkin anlayış ve bunun siyasetçiler tarafından her türlü söylemde yer alması, yapılan tüm gelişmeleri değersiz kılmaktadır.

AB-BH Ortaklık belgesinde belirtilen kısa ve orta vadeli öncelikler tamamlandıktan sonra, Bosna Hersek'te demokrasi ve devlet yapılarının Avrupa Birliği standartlarına ulaşacağı anlamına geleceği düşünülebilir. Ancak, bu yaklaşımla ilgili esas sorun, AB yönergelerinin ve şablonlarının uzun vadede yararlı olduğu varsayımına dayanmasıdır. Bununla birlikte, bu varsayım zorla dayatılan demokratikleşmenin gerçek demokratikleşmenin yerini almadığı gibi, reformların sahiplenilmesinin, zorla dayatılmasının da gerçek olmadığını unutmuş gibi göründüklerinden Brüksel'deki politika yapıcıların vizyonunu bulanıklaştırmaktadır. Koşulluluk ilkesinin olumsuz bir şekilde kullanması, AB yeliği bağlamında uluslararası toplumun demokratik olmayan müdahalesini de yeniden üretmektedir.

Avrupa Ortaklığı, Bosnalı politikacılar arasında reformlar için siyasi irade oluştırma konusunda başarılı değildir.  kurucu etnisitenin siyasi liderleri, reformların şekli ve kapsamı konusunda aynı fikirde birleşmemektedirler. Bu anlaşmazlıklarının bir sonucu olarak, Avrupa Ortaklığı belgesi, kısa ve orta vadeli öncelikleriyle birlikte kaldıraç olma fonksiyonunu yitirmektedir. Bosna siyasetinin sosyal ve etnik parçalanmışlığı karşısında, şartlılık ilkesi tersine çalışmakta ve taraflar arasındaki siyasi bölünmeleri daha da ortaya çıkarmaktadır. Bosnalı liderler AB yeliğini orta vadede, seçim dönemlerinde kendi lehlerine çalışan etno-milliyetçi söylemlerden vazgeçmeye değecek gerçekçi bir hedef olarak görmüyorlar ve bunu kullanmıyorlar.

2006'dan bu yana Avrupa Ortaklığı belgesindeki kilit reformların çoğu tam olarak uygulanmamış olmasına rağmen, BH'nin üyelik sürecinde ilerlemesine izin verilmiştir. 2011'den itibaren, kamu yayıncılığı sistemi konusunda yoğun uğraşlara rağmen, Hırvat siyasi liderlerinin hayati öneme sahip ulusal veto hakkı nedeniyle Federasyonda ortak bir noktada birleşilememiştir. Polis güçleri BH Federasyonunda

iki taraf arasında birleştirilememiş olarak kalmaya devam etmektedir. Bosna Hersek iç pazarında Sırp Cumhuriyeti ve BH Federasyonu'nda, ayrı ayrı entiteler arasında milliyetçi rekabet olarak iki ayrı özelleştirme süreci yaşanmaya devam etmektedir.

Kamu düzeninin sağlanmasında en kritik reformlardan biri olan ve sıradan vatandaşların günlük yaşamını etkileyen Polis Reformu, orduya nazaran çok daha fazla Bosna Hersek'in kültürü, idari düzenlemeleri, gelenekleri ve ülke yasaları ile bağlantılıdır. 1992-1995 savaşı sırasında polis, etnik olarak homojen bölgeler oluşturmak için özellikle Sırp Cumhuriyeti (SC) ve Federasyonun Hırvat bölgelerinde etnik temizliğin kilit aracı olarak kullanılmıştır. Savaş sonrasında, Bosna Hersek'te üç polis gücü ayrıışmış olarak ortaya çıkmıştır. Boşnak, Hırvat ve Sırp, her biri kendi yetki alanlarına sahipti. İlk ikisi o zamandan beri, en azından teknik olarak bir araya gelmiş, ancak SC, yapılarını düzeltme veya diğer etnik gruplarkilerle bütünleştirme çabalarını reddetmiştir.

BH'nin AB'ye katılım süreci, polis, eğitim, medya ve serbest piyasa ekonomisine geçiş sektörlerinde kabul edilen reformların uygulanmasını yürütebilecek güçlü devlet düzeyinde kurumların geliştirilmesine odaklanmaktadır. Ancak, ülkenin şu anki toplumsal örgütlenme yapısı ve kararsız milliyetçi duygular, AB reform sürecini merkezîyetçilik yanlısı Boşnak liderleri ile özerklik yanlısı SC hükümeti arasında bir düello haline getirmiştir. Siyasi liderler tarafından defalarca dile getirilen AB üyeliğine ilişkin ortak istek, sadece en iyi siyasal söylem olarak politik liderler tarafından kullanılmaktadır.

BH'deki AB bütünleşme politikası ve üyelik sürecine dâhil olan koşulların, Orta ve Doğu Avrupa'daki eski sosyalist ülkeleri ile genişlemenin deneyiminde yaşandığı gibi dönüştürücü bir güç taşıdığı varsayımına dayanmaktadır. Ancak, BH ile olan süreç, Orta ve Doğu Avrupa Ülkelerinde olduğu kadar kolay bir şekilde ilerleyememektedir.

Son dönemdeki en önemli gelişme ise, BH'de 7 Ekim 2018'de yapılan genel seçimlerde SC'nin daha önceki Cumhurbaşkanı Milorad Dodik'in BH Üçlü Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin Sırp üyesi olarak seçilmesidir. Bu sonuç ülkenin siyasi anlamda güvenlikleştirilmesi için önemli bir tehdit olarak ortaya çıkmıştır. BH'nin geleceğine inanmayan, SC'nin bağımsızlığını sürekli gündeme getiren ve Dayton Barış Antlaşması hükümlerini sürekli eleştiren bir politikacının BH'de en üst

düzey siyasi makamına atanması başta AB olmak üzere BH'deki tüm uluslararası toplum temsilciliklerinde endişeyle karşılanmıştır.

AB'nin son genişlemeden aldığı dersler, bu ülkelerin hiçbirinde ulusal egemenlik, çok az yürütme yetkisi verilmiş devlet düzeyinde kurumlar ile iki güçlü entite ve üç kurucu millet arasında bölüşülmediği için BH için geçerli olmamaktadır. AB'nin BH'deki varlığı, sadece siyasal alanla güvenlikleştirme ile sınırlı değildir. Bosna Hersek, aslında AB'nin güvenlik ve savunma kabiliyetlerini değerlendirmek için bir test davası haline gelmiştir.

AB, Bosna Hersek'te siyasal alanda güvenlikleştirme konusunda öngördüğü ve hedeflediği başarıyı gerçekleştirememiş, kısa ve orta vadede gerçekleştirebileceği de değerlendirilmemektedir. Dayton'da elde ettikleri kazanımları kaybetmek istemeyen Sırplar, anlaşmadan kaynaklanan haklarını kullanarak ülkede farklı bir mücadele yöntemi uygulamakta ve bu kapsamda medeniyetler arasındaki çatışmayı sürdürmektedirler.

3.2. AB'nin BH'de Askeri Alanda Güvenlikleştirme Politikaları ve Etkileri

Güvenlikleştirme süreçlerinden en önemlilerinden biri olan askeri alanda güvenlikleştirme diğer güvenlikleştirme alanlarına göre son derece kurumsallaşmış ve organize olmuş bir yapıdadır. Bunun nedeni, 1648'den sonra, Vestfalyan sistemle birlikte egemen devletlerin ortaya çıkması ve ulusal bir nitelik kazanmaya başlayan güvenlik kavramıyla birlikte tehditlerin de ulusal çerçevede ele alınmaya başlanmış olmasıdır. Ulus-devlet çatısı altında yaşayan vatandaşlar, birlikte yaşadığı diğer insanlardan değil, öncelikli olarak ulus sınırları dışındaki yabancı tehditlerden korunmak için güvenli bir ortama ihtiyaç duymuşlardır.

Güvenliğin, bireylerin endişe ve korkuları etrafında değil, devletin egemenliğinin ve devlet çıkarlarının sınır ötesinden gelebilecek tehditlerden korunması sağlayacak politikalar yönünde gelişim göstermesi üzerine, ulus-devletler mevcut kuvvetlerini düzenli ordular haline getirmeye, ulusal güvenlik ise modern toplumlarda kurumsal yapılara evrilmeye başlamıştır.

18'nci yüzyılın sonlarına doğru düzenli orduların ulus-devletlerin güvenliğinin kolektif bir ihtiyacı olduğu düşüncesi olduğu kadar modern toplumsal düzeni tehlikeye sokan en büyük tehditlerden birisinin de askeri kaynaklı olduğunun

kabul edilmeye başlamıştır. Zaman içerisinde özellikle Avrupa ülkelerindeki orduların beklenenin ötesinde büyümeleri, silah teknolojilerindeki gelişimler ve orduların bu silah ve teçhizatlarla donatılması ülke ekonomilerine büyük yükler getirmiştir. Bu ekonomik yükler bir yandan ülkeler arasında ittifakların oluşmasına neden olurken diğer taraftan silah ve teçhizat üretici zengin sınıfı ile siyasi yönetimi elde bulunduranlar arasında çıkar ilişkileri oluşmasına neden olmuştur.

Tarihsel süreç teknolojik ve yapısal açıdan büyük değişimler gösterse de ülkelerin egemenliği ve toprak bütünlüğü için silahlı kuvvetler ülkelerin askeri güvenlikleştirme alanında en önemli güvenlikleştirme aktörü olmaya devam etmektedir ve edecektir. Kopenhag Okulu'nun askeri alanda güvenlikleştirme politikaları incelendiğinde askeri müdahalelerin etkili olabileceği tehditler ya içeriden ya da dışarıdan kaynaklanabilir, bazen de her ikisinden birlikte tehdit algılanabilir. Bosna Hersek'teki en önemli tehdit ise, yoğun etnik ayrımcılığın sebep olduğu 3 yıldan fazla süren bir iç savaş sonrasında, bir anlaşma ile savaşı durduran, barışı tesis eden aynı zamanda bir devleti inşa etmeyi hedefleyen bir barış antlaşmasını etnik ayrımcılığı ve düşmanlığı ortadan kaldıracağına, devam etmesine hatta daha da büyümesine imkân sağlayan hükümler içermesinin ve yarattığı yeni güvenlik ortamı ve BH'de oluşturulan yeni savunma kurumlarının (BH Savunma Bakanlığı, BH Silahlı Kuvvetleri vb.) olası etnik gerginlik veya çatışma halinde nasıl bir tutum sergileyeceği, çatışmaların kontrolden çıkması halinde buna olumlu veya olumsuz nasıl katkı sağlayabileceği ve askeri alanda güvenlikleştirmeyi nasıl etkileyeceği boyutuyla önem kazanmaktadır.

Bosna'da 1992 yılında başlayan ve şiddetini artıran savaşın en yoğun şekilde yaşandığı 1994 yılında, ABD'nin katkılarıyla Boşnak ve Hırvatlar arasında barışı sağlamak için sürdürülen çabalar meyvesini vermiş ve savaş sonrasında Dayton Barış Antlaşması ile de oluşan Bosna Hersek Federasyonu'nun temelleri 1 Mayıs 1994'te Vaşington Antlaşmasıyla atılmıştır.¹¹⁸ 1 Temmuz 1995'te ise Hırvat lideri Tujman ve Boşnak lider İzzetbegović arasında imzalanan askeri işbirliği anlaşması ile Sırlara karşı birlikte mücadele edilmeye başlanmış ve BH Federasyonu Askeri Gücü'nün oluşuma katkı sağlayacak bir anlayış gelişmeye başlamıştır. 1995 yılı sonunda

¹¹⁸ Selmo Çikotić, "Development of Bosnia and Herzegovina's Armed Forces", **Bosnia and Herzegovina: Law, Society and Politics**, Ed. Yücel Oğurlu, Ahmet Kulaniç, Sarajevo, The International University of Sarajevo, 2016, s.248.

Dayton Barış Antlaşması ile savaşın durdurulması ve Bosna Hersek devletinin kurulması sağlanırken, bu antlaşmada savaştan yeni çıkmış ve yıllarca birbirini yok etmek için savaşmış bu üç toplumun bir araya gelerek ortak bir BH Silahlı Kuvvetleri oluşturmasının yaratabileceği muhtemel sıkıntılar değerlendirilerek herhangi bir askeri güvenlikleştirme tedbirinden, kısacası askeri bir teşkilatlanmadan bahsedilmemiştir. Ancak alt devletlerin kendi bünyelerindeki silahlı kuvvetlerin Dayton barışını bozmayacak ve saldırgan bir tavır göstermeyecek şekilde bulunacağı, bu kuvvetlerin faaliyetleri ise Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne bağlı bir Askeri Konularda Daimi Komite tarafından koordine edileceği belirtilmiştir.¹¹⁹ Bosna Cumhuriyeti Ordusu ile Hersek-Hırvat Savunma Konseyi birleştirilmesi suretiyle Bosna Hersek Federasyonu Askeri Gücü oluşturulmuştur. Bu oluşum 2006 yılında Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri (AFBiH) kuruluncaya kadar devam etmiştir.

Boşnak ve Hırvatlara ait askeri kuvvetlerin entegrasyonu ve Bosna Hersek Federasyonu Askeri Gücü'nün profesyonelleşmesi, ABD'li özel bir askeri eğitim şirketi tarafından "*Silahlandır, Eğit ve Donat Programı*" kapsamında etkili bir şekilde gerçekleştirilmiş ve desteklenmiştir. Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri ise, savaş sonrasında işlevlerini devam ettiren Bosna Hersek Federasyonu Askeri Gücü ile Sırp Cumhuriyeti Ordusu'nun Savunma Reformu kapsamında bir araya getirilmesi ile oluşturulmuştur. Şu ana kadar yeterince zaman geçmemiş olmamasına rağmen, iki alt-devletin askeri kuvvetlerinin entegrasyonu ile devlet seviyesinde silahlı kuvvetler oluşturulması süreci daha önce BH Federasyonunda gerçekleşen Boşnak ve Hırvat Kuvvetlerinin entegrasyonundan daha iyi bir şekilde yapılabilmektedir.¹²⁰

3.2.1. Bosna Hersek'te Savunma ve Güvenlik Reformları ile Bu Reformların Askeri Alanda Güvenlikleştirmeye Etkileri

XX.yy. sonunda ve XXI.yy. başında büyük çaplı küresel değişimler yeni güvenlik eğilimlerinin oluşmasına neden olurken uluslararası barış ve güvenlik için yeni tehditler, zorluklar ve risklerin ortaya çıkmasına da katkı sağlamıştır. Bu kapsamda, BH'nin mevcut durumu, küresel ve bölgesel seviyede tehditler, zorluklar ve risklerle birlikte değerlendirildiğinde BH'ye karşı şu anda veya uzun vadede

¹¹⁹ General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, Annex 4, Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article V, Presidency, Standing Committee, s.70,

¹²⁰ Çikotić, a.g.e., ss. 248-249.

konvansiyonel bir askeri tehdidin düşük seviyede olduğu sonucuna varılabilir. Askeri yetkililerle yapılan değerlendirmelerde de benzer ifadeler sarf edilmektedir. Ancak ülke özellikle toplumsal, ekonomik ve istikrara yönelik ciddi tehlikelere neden olabilecek diğer farklı politik faktörler nedeniyle çok sayıda iç problemle mücadele etmek zorunda kalmaktadır. Bu nedenle savunma ve güvenlik sistemlerinin başta iç tehditler olmak üzere oluşturulması ve geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

BH'nin savunma ve güvenlik kurumlarının ve sistemlerinin oluşturulmasında uluslararası toplumun temsilcileri önemli rol oynamışlardır. Yüksek Temsilci Paddy Ashdown'un 2 Nisan 2003'te ilgili aldığı önemli kararlar BH'deki güvenlik sisteminin işleyişindeki zayıflıkların giderilmesi ve devlet düzeyinde güvenlik ve savunma yapılarının güçlendirilmesine önemli katkılar yapmıştır. Aralık 2003 ayında NATO Genel Sekreteri George Robertson BH'nin Barış İçin Ortaklık (PfP) ve nihayetinde NATO'ya katılabilmesi için karşılması gereken kriterleri ortaya koymuştur. Yüksek Temsilcinin kararları ve NATO Genel Sekreteri tarafından BH'nin NATO üyesi olması için ortaya konan kriterler ile uzun vadeli hedefler örtüşmüştür. Bu kriterler şunlardır;

- *BH Güvenlik Politikasının Geliştirilmesi,*
- *BH'ye devlet düzeyinde demokratik ve parlamento gözetimi altında Silahlı Kuvvetler oluşturulması,*
- *BH Silahlı Kuvvetleri üzerinde devlet düzeyinde komuta kontrol sağlanması ve devlet seviyesinde Savunma Bakanlığı'nın kurulması,*
- *Devlet seviyesinde planların ve bütçenin tam şeffaflığının sağlanması,*
- *Silahlı Kuvvetlerin eğitimi ve donatılması için ortak doktrinler ve ortak standartlar geliştirilmesi,*
- *İç politik bölünmelerin tamamen üstesinden gelinmesi, devlet düzeyinde kurumların desteklenmesi ve bölgesel işbirliği, uzlaşma ve istikrarın teşvik edilmesi,*
- *BH siyasi liderliğinin mültecilerin ve yerlerinden edilmiş kişilerin geri dönüşünü tam olarak desteklemesi,*
- *Dayton Barış Anlaşması uyarınca savaş suçlarından suçlananların tutuklanması ile ilgili yükümlülüklerin yerine getirilmesi.*¹²¹

¹²¹ Kenan Dautović, "Security Policies in the Western Balkans: Bosnia and Herzegovina", Ed. Miroslav Hadžić, Milorad Timotić and Predrag Petrović, **Security Policies in the Western Balkans**,

Dayton Barış Antlaşması'nın imzalandığı 1995 ile 2003 yılı arasında kalan dönemde; başta BH Savunma Politikasının hazırlanması ve kabulü ile askeri konularda Daimi Komite yapısının ve Sekreteryası'nın geliştirilmesi olmak üzere, devlet düzeyinde savunma ve güvenlik yapılarının inşasında önemli ölçüde ilerleme kaydedilmiştir. Bosna Hersek'in Savunma Politikasının geliştirilmesi, kabul edilmesi, BH'nin kalkınması için bir başlangıç noktası ve güvenlik politikası ile güvenlik sisteminin geliştirilmesi için temel teşkil etmektedir.

BH Cumhurbaşkanlığı Konseyi'nin 10 Mayıs 2001 tarihli NATO Barış için Ortaklık Programına katılma kararına istinaden, 9 Mayıs 2003'te Yüksek Temsilci aynı zamanda AB Özel Temsilcisi Paddy Ashdown'un kararıyla yerel ve uluslararası temsilcilerden oluşan *BH Savunma Reformunu Komisyonu* (SRK) kurulmuştur.¹²²

Savunma Komisyonunun amacı, BH'nin Avrupa savunma yapılarına katılım şartlarının yerine getirilmesi, bölgesel istikrara katkıda bulunulması ve uluslararası barışı destekleme operasyonlarına katılım için gerekli yeteneklerin kazanılmasının sağlanmasıdır. Bu nedenlerden dolayı, Bosna Hersek devlet düzeyindeki yapıları güçlendirmeye, savunma üzerinde kapsamlı ve şeffaf bir parlamento denetimine ve Silahlı Kuvvetlerin makul bir boyuta indirilmesine ihtiyaç vardı.

Savunma reformu süreci, Bosna Hersek'te devlet düzeyinde güvenlik sisteminin kurulmasında önemli bir rol oynamıştır. Devlet düzeyinde bütün sistemi işlevsel olarak geliştirmek ve birbirine bağlamak için değişiklikler ve reformlar hem pratikte hem de politik olarak olumlu bir itici güç olmuştur. Çünkü Dayton Anayasası devlet düzeyinde rolü ve işlevi belirsiz olan "*Silahlı Kuvvetlerin faaliyetlerini koordine etmekten sorumlu olan bir Askeri Daimi Komite*"¹²³ öngörmekte idi. Anayasanın 5'nci maddesinin 5b. fıkrasına göre Cumhurbaşkanlığı

Belgrade, Belgrade Centre for Security Policy, 2010, s.37. (Çevrimiçi) <http://www.bezbednost.org/publikacije>, 23 Şubat 2019.

¹²² Yüksek Temsilci Paddy Ashdown, Mayıs 2003'te Irak'a yasadışı silah satışı konusundaki çıkan haberlerin ardından Savunma Reformu Komisyonunu kurulması kararını vermiştir. Komisyonun 12 üyesi ve dört gözlemcisi, ilk defa bir araya gelerek güvenliğe dâhil olan yerel yetkililer ve uluslararası kuruluşların tüm görevlerini yerine getirmiş ve çalışmalarını belirli bir kurumsal reformlar setine odaklamıştır. NATO, Kriz Yönetimi Gen.Sek.Yrd. Büyükelçi Robert Serry ve NATO İstikrar Gücü Komutanı (SFOR) tarafından temsil edilmiştir. (Çevrimiçi) <https://www.nato.int/docu/review/2004/historic-changes-balkans/Bosnia-defence-institutions/EN/index.htm>, 24 Şubat 2019.

¹²³ General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, Annex 4, Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article V, Presidency, Standing Committee, s.70,

Konseyi Üyeleri aynı zamanda Askeri Konularda Daimi Askeri Komite üyelerinin atamasından sorumlu ve Askeri Konularda Daimi Komite'nin de üyeleridir.

Diğer taraftan Savunma Reformu Komisyonu, 10 işlevsel çalışma grubuna ayrılarak Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti'nin silahlı kuvvetlerinin nasıl birleştirileceği konusunda öneriler geliştirmiştir. Bu öneriler, Ekim 2005'te BH Parlamento Meclisi tarafından kabul edilen ve BH Federasyonu ile SC Savunma Bakanlıklarını ve silahlı kuvvetlerini ortadan kaldıran bir Savunma Reformu Yasası'nın oluşmasına neden olmuştur.¹²⁴

BH Savunma Bakanlığı ve Savunma Reform Komisyonu müşterek olarak yaptığı çalışma sonrasında, ciddi reform değişikliklerinin gerekli olduğunu konuları belirlemiştir.¹²⁵ Bunlar;

- *“BH Federasyonu Ordusu ve SC Ordusu, savaş döneminde birbirleriyle çarpışan, daha sonra Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri olarak birleşen ordulardır. Bu iki ordu BH Silahlı Kuvvetlerin birer parçası olur olmaz, aralarındaki ayrışmalar ve bölünmeler somutlaşmıştır. BH'nin ortak savunma çıkarları ve güç birliği yerine, ortaya çıkan çok sayıda tutarsızlık ve çözilemeyen konu Entite Silahlı Kuvvetleri ile devlet düzeyindeki BH Savunma Bakanlığı arasında gün yüzüne çıkmıştır.*
- *Devlet düzeyinde Parlamento'nun Silahlı Kuvvetler üzerinde bir gözetimi yoktur.*
- *BH'de Silahlı Kuvvetlerin komuta kontrol sistemi yetersizdir.*
- *Silahlı Kuvvetler, Savunma Politikası ve güvenlik zorlukları bakımından ortaya konan gereklilikler açısından gerekenden daha büyük bir etki alanına sahiptir. Bunun sonucu olarak, savunma bütçesi ve maliyetleri çok yüksektir.*
- *Mukayese edildiğinde, Rezerv Unsuru askeri silah (çoğunlukla eski) ve teçhizat fazlası (çoğunlukla yetersiz şekilde depolanmış) sorunu boyutuyla planlanan Aktif Unsur boyutuna göre çok büyüktür.*
- *Dayton Barış Antlaşmasının Ek 1B'sinde belirtilen bazı sorumluluklar mutabakatlar (AGİT'in gözetimi altında yürütülmekte olan) tamamen bitmemiş veya kısmen tamamlanmıştır.”*

¹²⁴ Keil, Perry, **a.g.e.**, s.79.

¹²⁵ Çikotić, **a.g.e.**, s.258.

Çalışmalarının ilk yılında BH Savunma Reform Komisyonu çeşitli reform alanlarında birkaç önemli adım atmıştır. Komisyon entite ve devlet düzeyindeki sistemde iyileştirme yapılmasına izin veren savunma mevzuatında önemli ölçüde yeniden düzenleme yapmıştır. Devlet düzeyinde ilerleme, BH Savunma Kanunu, Teşkilatlanma ve BH Savunma Kurumlarının İşleyişi Kararını kapsamaktadır.¹²⁶ BH Federasyonu ve SC Anayasalarında, Savunma Kanunu ve Ordu Kanunu ile ilgili yapılan değişiklikleri kabul etmiştir.¹²⁷

1 Aralık 2003'te yürürlüğe giren “*BH Savunma Kanunu*” BH’de Silahlı Kuvvetlerin kuruluşunu ve genel olarak savunmanın devlet düzeyinde yapılmasını sağlayan temel yasal belge olmuştur. Bu Kanun,¹²⁸ BH Silahlı Kuvvetlerini, devlet ve entite organlarının sorumluluklarını, devlet düzeyinde komuta ve kontrol sistemini, BH Savunma Bakanlığını, Müşterek Operasyonlar Komutanlığını ve Meclis’in BH Silahlı Kuvvetleri üzerindeki gözetimini tanımlamaktadır. Ayrıca söz konusu kanun, savunma işlerinde ve bütçe konularında şeffaflık sağlamış ve Askeri Konulardaki Daimi Komite (AKDK)’nin rolünü yeniden tanımlamıştır.

Bosna Hersek’te yeni kanunların kabulü ve yapılan düzenlemeler siyasi ve savunma yapılarında olumlu değişikliklere neden olmuş, ancak bu süratli değişim sürecine ilişkin olarak özellikle de SC temsilcileri tarafından savunma alanında BH devleti seviyesinde yapılan büyük değişimlere direnç gösterilmiştir.

2005 ve 2006 yılı başlarında, siyasi iradenin varlığı, alınan kararlar ve kabul edilen yasalar, BH’de Silahlı Kuvvetlerin yeniden yapılandırılması için uygulamalı eylemlere dönüştürülmüştür. Bu eylemlerden bazıları,¹²⁹

- *Entitelerde bakanlık ve ordularının yeniden inşası,*
- *Savunma Bakanlığı ve BH Silahlı Kuvvetlerinin kilit personellerinin atanması (Bakan, bakan yardımcıları ve bakan asistanları, yönetmeliklerin geçişi ve yeni yapıların çalışması için gerekli sistemik çözümler),*
- *BH Şeref Kitası Birliğinin kurulması (Kasım 2004)*
- *BH Barış Destekleme Harekâtı Eğitim Merkezinin (PSOTC) kurulması,*

¹²⁶ Defence Reform Commission Report, The Path to PfP, September 2003, ss. 85-127, (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/archive/drc-report/pdf/drc-eng.pdf>, 24 Şubat 2019.

¹²⁷ A.e., ss.127-174.

¹²⁸ Defence Reform Commission 2005 Report, AFBII: A Single Military Force For The 21st Century, s.193, (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/archive/drc-report/pdf/drc-report-2005-eng.pdf>, 25 Şubat 2019.

¹²⁹ Çikotić, a.g.e., s..259-260.

- *BH'nin barış misyonlarına ve operasyonlarına katılımı,*
- *Devlet seviyesinde mayın temizleme kuruluşunun ve fonksiyonlarının hayata geçirilmesi,*
- *Diğer kurumlara, özellikle de Sivil Korunmaya yardım sağlanması.*

BH Savunma Komisyonu 2005 yılında devlet düzeyinde savunma yapılarını güçlendirmek amacıyla birçok önemli ve başarı çalışmalar yapmıştır. Bunlar; BH Silahlı Kuvvetleri komuta ve kontrol sistemi, Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi ile işbirliği prosedürleri, savunma fonksiyonları, entite savunma bakanlıkları ve silahlı kuvvetlerinden BH devletine yetki devri, NATO prosedürleri ile bütünleşme, teknikler ve normlar, güvenlik ve savunma politikalarının güncellenmesi, tek bir askeri güç kurulması ve bölgede güvenliğin istikrara kavuşturulması için gerekli ek reformları kapsamaktadır.

BH Savunma Reformu Komisyonu, savunma reformunda yer alan reform adımlarını mümkün kılmak üzere, çeşitli reform alanlarına odaklanmıştır.¹³⁰ Bu reform alanları; BH Silahlı Kuvvetlerinin etkin unsurunun organize edilmesi, silahlı kuvvetlerin profesyonelleşmesi, rezerv unsurunun yeniden tasarlanması, zorunlu askerlik sisteminin kaldırılması, NATO ile uyumlu birer askeri güç olarak BH Silahlı Kuvvetleri Alaylarının teşkili, BH Silahlı Kuvvetlerinde etnik temsil usulleri, etnate bakanlıklardan ve askeri komutanlıklarından devlet düzeyine fonksiyon devri yapılması, savunma bütçeleri ve diğer önemli görevlerin tamamlanması için son tarihlerin belirlenmesidir.

2003 yılında yürürlüğe giren Savunma Kanunu ile Hizmet Yasası üzerinde Savunma Reform Komisyonunun yaptığı düzenlemelerle 2005 yılında yeniden yürürlüğe giren BH Savunma Yasası, BH Silahlı Kuvvetlerin oluşturulması ve entitelerdeki savunma yapılarının kapatılması askeri güvenlikleştirme açısından çok kritik gelişmelerdir.

Söz konusu Savunma Kanunu, BH devletinin ve entitelerin savunma ve devlet teşkilatındaki rolleri ile ilgili bazı ikilemlere son vermiş, önceki döneme göre daha fazla verimlilik sağlayan çok daha basit bir Silahlı Kuvvetler örgütlenmesini (EK-A) ortaya koymuştur. BH Silahlı Kuvvetleri birlik ve kurumlarının konuş durumları etnisitelerin yoğunluk durumu da göz önünde bulundurularak

¹³⁰ A.e., s.260.

oluşturulmuştur.¹³¹ Aynı Kanun, Bosna Hersek'te savunma alanında devletin münhasır takdir yetkisine sahip olduğunu tek bir Silahlı kuvvet ve bir savunma sistemi kuruluşunu öngörmüştür. Kanunun 1'inci maddesi şöyledir: *"Bu yasa Bosna Hersek'in ortak savunma sistemini düzenler, Bosna Hersek'in sivil denetim ve egemenliği ile toprak bütünlüğünün korunması için tam kapasiteye ulaşması amacıyla emir komuta zincirinin ve tüm unsurların rolünü oluşturur ve tanımlar."*¹³² (EK-B).

BH Savunma Kanununda, BH Silahlı Kuvvetlerinin görevleri:¹³³

- Ortak güvenlik operasyonlarına, barışı koruma operasyonlarına, özsavunma ve teröre karşı mücadele operasyonlarına katılım,
- Bir saldırı durumunda Bosna Hersek topraklarının ve BH vatandaşlarının savunulması,
- Doğal afet ve diğer acil durumlarda sivil kuruluşlara yardım,
- Bosna Hersek'te mayın temizleme çalışmalarına katılım,
- Bosna Hersek'in uluslararası taahhütlerini yerine getirmek olarak belirtilmiştir.

Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri, Bosna Hersek Devleti tarafından oluşturulan ve kontrol edilen profesyonel tek bir askeri güçtür. Silahlı Kuvvetlerinin görevde olan birlikleri ve ihtiyatı teşkil eden reserve unsurları vardır. Bosna Hersek Anayasası ve diğer ilgili yasaları uyarınca, Bosna Hersek'in bir kurumu olarak Silahlı Kuvvetler üç Kurucu Halk ve Diğerlerinden oluşmaktadır.¹³⁴

Kanun'un 66'ncı maddesi, entite savunma bakanlıkları ile entite silahlı kuvvetleri kurum ve kuruluşlarına son verilmesi ve devlet savunma kurumlarına geçiş sürecinin uygulanması için 1 Ocak 2006 tarihini miat olarak belirlemiştir.¹³⁵ Savunma Kanunu, Bosna Hersek'te savunma alanındaki kurumların haklarını ve yükümlülüklerini ve BH Silahlı Kuvvetlerin Teşkilat Yapısını da (EK-C) tanımlamaktadır.¹³⁶ Kanun bunlara ilave olarak, acil durum beyan etme yeterliliği,

¹³¹ A.e., s.262.

¹³² Defence Reform Commission 2005 Report, AFBIIH: A Single Military Force For The 21st Century, s.191, Bakınız. (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/archive/drc-report/pdf/drc-report_2005_-eng.pdf, 25 Şubat 2019.

¹³³ A.e., s.44.

¹³⁴ A.e., s.44.

¹³⁵ A.e., s.77.

¹³⁶ Çikotić, a.g.e., s. 264.

doğal afet ve diğer felaketlerde savunma birliklerinin sorumlulukları, çıkar çatışması, profesyonellik, Genel Müfettiş'in rolü, yemin, bayrak, milli marş ve askeri rütbe işaretlerinin yanı sıra savunma faaliyetlerini entitiden devlet seviyesine yetki devrini düzenleyen geçici ve nihai hükümleri kapsamaktadır.¹³⁷

BH Savunma Kanunu devlet seviyesinde savunma prensiplerini ve konseptlerini ayrıntılı olarak ortaya koymuş, Hizmet Kanununa göre ise, Silahlı Kuvvetlerin kadro ve insan kaynakları yönetiminden sorumlu tek makam olma görevini BH Savunma Bakanlığı üstlenmiştir.¹³⁸(EK-Ç)

Savunma reformunun önemi, sadece güvenlik değişiklikleri ve devlet inşası bağlamında değil, aynı zamanda daha sonraki birçok reform çözümü için örnek model olarak alınmasındadır. BH'nin BİO ve NATO'ya yaklaşması çoğu zaman BH'nin diğer Avrupa Atlantik yapıları katılma çabalarında kullanılabileceği alınan dersler noktasından analiz edilmektedir. Bir bakıma savunma reformu, dahili ve harici olarak ülkeyi daha iyi hale getirmek, daha işlevsel ve verimli çalışmalar yapmak için gerekli toplam geçiş çabalarının öncüsü olarak görülmektedir. Savunma Reformu tarafından gösterildiği gibi, devlet düzeyindeki yapıların işlevselliği çok önemlidir. Çikotiç'e göre,

“BH'deki savunma reformu alanındaki geçişin nihai hedefi, bu ülkeyi daha güvenli ve istikrarlı hale getirecek değişiklikleri uygulamak, vatandaşların günlük yaşamları için daha iyi bir çevre yaratmak ve ülkeye BİO ve NATO gibi uluslararası toplumun aktif bir üyesi olma yeteneğini kazandırmaktır. Bu geçişin özünün ülkedeki durumu iyileştirmek olduğuna dikkat etmek önemlidir, ancak bu sadece ülkenin farklı Avrupa Atlantik kurumlara katılmasını sağlamayacak ayrıca BH'de yaşam kalitesinin ve ekonominin geliştirilmesini de sağlayacaktır. Başka bir deyişle, bu savunma reformu sadece Brüksel'de (NATO'da) oturan insanların gereksinimlerini karşılamaya yönelik değildir, aynı zamanda BH'deki insanların, yani BH Silahlı Kuvvetleri mensuplarının ve BH vatandaşlarının tümünün de gereksinimlerini karşılamaya yöneliktir.”¹³⁹

¹³⁷ Defence Reform Commission 2005 Report, AFBIIH: A Single Military Force For The 21st Century, ss. 41-81, Bakınız. (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/archive/drc-report/pdf/drc-report -2005-eng.pdf>, 28 Şubat 2019.

¹³⁸ A.e., s. 51-52.

¹³⁹ Çikotiç, a.g.e., s. 268.

Savunma ve güvenlik alanında yapılan reformlar, özellikle de ülkedeki iki silahlı kuvvetin birleştirilerek tek bir emir komuta birliği altında ve BH Devletinin denetimi ve gözetimi altında teşkil edilmesi, ülkede birlikte yaşama bilincinin ve ortak hedeflere ulaşmak için birlikte gayret sarf edilmesi gerektiği bilincinin gelişmesine çok önemli katkılar sağlamış ve ülkedeki en başarılı reform çalışması olmuştur. Ancak aşağıda açıklanan durumlar, askeri alanda karşılıklı güvenin halen tam olarak oluşmadığını ve karşılıklı kontrol mekanizmalarına ihtiyaç olduğunu gösteren önemli kanıtlardır. BH Güvenlik Politikasının elemanlarının hazırlanmasında tutarlı bir yaklaşım elde etmek için büyük çaba harcanmış, güvenlik politikasını hazırlamak için kurumlar arası bir çalışma grubu teşkil edilmiştir. Bakanlar Kurulu'nun 82 oturumluk uzun bir çalışma sonrasında BH Güvenlik Politikasının son hali Aralık 2005'te düzenlenerek BH Cumhurbaşkanlığı Konseyi'ne sunulmuş ve 8 Şubat 2006'da onaylanarak yürürlüğe girmiştir.¹⁴⁰

Diğer taraftan BH Güvenlik Politikasının kabul edilmesi, BH'deki güvenlik sisteminin kurulması, şekillendirilmesi ve devlet düzeyinde entegrasyonunun sağlanması sürecinin tamamlanması için atılmış çok önemli bir adımdır. Bu yeni güvenlik politikasının içeriği ve ruhuyla, Dayton Barış Antlaşmasında ve bu antlaşmanın 4 No.lu ekinde bulunan Bosna Hersek Anayasası'nda hiç öngörülme-yen BH Devleti için güvenlik alanında yeni anayasal yeterliliklerin tanımlandığına da dikkat çekmek gerekmektedir.

Dayton Barış Antlaşması'nın imzalandığı 1995 ile 2003 yılları arasındaki dönemde devlet seviyesinde güvenliğin tesis edilmesi için gerekli olan yasaların hazırlanması ve siyasi bir uzlaşmaya ulaşılabilmesi için büyük gayret sarf edilmiştir. 2003 yılındaki en önemli dönüm noktası BH güvenlik sistemi için yeni kurumların teşkil edilmesidir. Yeni kurulan en önemli kurumlar; Devlet Sınır Hizmetleri, Devlet Bilgi ve Koruma Ajansı (SIPA) ve İnterpol ile İşbirliği Ofisi'ni de bünyesinde barındıran *BH Güvenlik Bakanlığı* olmuştur.

¹⁴⁰ A.e., s.38.

3.2.1.1. BH Silahlı Kuvvetlerinin Kurulmasına İlişkin Esaslar ve Bu Esasların Askeri Alanda Güvenlikleştirmeye Etkileri

Savunma Reformu kapsamında yapılan en önemli gelişme şüphesiz ki, BH Silahlı Kuvvetlerinin tek bir kuvvet olarak devletin tam gözetimi ve denetimi altında iki entitenin silahlı kuvvetlerinin birleştirilmesi ile oluşturulmasıdır. 1 Aralık 2003 yılında yürürlüğe giren Savunma Reformunda 2005 yılında Savunma Reformu Komisyonu tarafından yapılan yeni düzenlemelerden birisi de, Harekât Komutanlığı ve Destek Komutanlığı adıyla eşit seviye iki komutanlık kurulması, her iki komutanlığın da sırasıyla, Gnkur. Bşk.na, hükümet düzeyinde sorumlu icra makamı olarak BH Savunma Bakanlığına ve nihayetinde BH Cumhurbaşkanlığı'na bağlı olması öngörülmüştür.¹⁴¹ Bu kapsamda 2003'teki yasal düzenleme öncesindeki ayrı savunma kuruluşlarının bulunduğu önceki yapılarda düzenleme yapılmış, Savunma Reformu Komisyonu'nun düzenlemesi ile iki entitenin savunma yetenekleri devlete aktararak bu savunma kurumları kapatılmış, iki komuta zinciri altında (Harekât ve Destek Komutanlıkları) devlet düzeyinde tüm bu kurumlar birleştirilmiştir.

Diğer taraftan, Komisyon tarafından yeni savunma teşkillerinin politik gerçeklerle de uyumlu olması, en önemlisi teşkil edilecek yeni personel, lojistik ve eğitim kurumların mevcut entite kurumlarından tamamen ayrı ve açık olarak devlet kontrolü altında bulunması önerilmiştir. Bu şekilde düzenlemeler tüm teşkiller için yapılmıştır. Bosna Hersek'te savunma kurumlarının fiziksel olarak konuşlanacağı yerler çok merkezli ve temel unsurların yerlerinin coğrafi olarak ulusal temsiliyeti yansıtabilecek şekilde olması esas alınması öngörülmüştür. Birçok büyük batı ülkesinde olduğu gibi savunma kurumlarının adem-i merkeziyetçi olarak konuşlandırılması standart bir uygulamadır. Bu kapsamda, bu kurumların coğrafi olarak merkezi olmayan ancak yeterli iletişim kanalları ile güçlü bir şekilde birbiriyle bağlantılı, komuta zincirinin ve altyapının ayrılmaz birer parçaları olmaları vazgeçilmez bir zorunluluk olarak BH Silahlı Kuvvetlerinin konuşlanmasında dikkate alınmıştır.¹⁴²

2006 yılından itibaren, Bosna Hersek'in askeri gücü 10.000 muvazzaf, 5.000 yedek ve 1.000 sivil personelden oluşmaktadır. Bunlardan, subay % 20, astsubay % 30 ve asker % 50 oranındadır. Askeri güçlerin yanında 1.000 kişilik sivil personel

¹⁴¹ Defence Reform Commission 2005 Report, s.1. (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/archive/drc-report/pdf/drc-report-2005-eng.pdf>, 1 Mart 2019.

¹⁴² A.e., p.2.

de mevcuttur. 10.000 profesyonel askerlerin milliyetler arası dağılımı ise, % 45,9 Boşnak, % 33,6 Sırp, % 19,8 Hırvat ve % 0,7 ise diğerleridir.¹⁴³

Savunma Reform Komisyonu, bütün ilgili faktörleri dikkate alarak BH Silahlı Kuvvetler için yeni bir komuta ve kontrol yapısı önermiştir. Bu kapsamda Bosna Hersek'in ana muharip unsurlarının tugay düzeyinde bir yapıda olması öngörülmüştür. Milli Savunma Bakanlığı, Genelkurmay Bşk.lığı, Operasyon Komutanlığı muhafaza edilmiş ve Destek Komutanlığı adıyla tüm idari unsurları içeren bir komutanlık ilave edilmiştir. (EK-C)

Savunma Bakanlığı, genel savunma strateji ve politikalarından sorumlu büyük ölçüde sivil bir kuruluş olarak faaliyet gösterirken, Genelkurmay Başkanlığı bu strateji ve politikaları detaylı planlara çevirmekten sorumlu makam olmaya devam edecektir. Harekât Komutanlığı, bütün tugaylar ve diğer hareket yeteneğine sahip birimlerin tamamının emir komutasını elinde bulundurarak, harekâtlarla ilgili planların uygulanması ve tatbikatlar dâhil toplu arazi eğitimlerinin (takım, bölük, tabur ve tugay seviyelerinde eğitimler) planlanması ve icrasından sorumludur. Destek Komutanlığı ise, personel yönetimi, lojistik ve eğitimle ilgili alt unsurlarıyla, personel yönetimi, lojistik ve bireysel “okul” eğitimleriyle ilgili planların ve programların uygulanmasından birincil derecede sorumludur. (Acemi ve/veya yeni katılanların eğitimi, bireysel askeri becerilerin öğretilmesi, mesleki gelişim ve genel olarak önceden idari komuta zincirine verilmiş olan işlevler).

Bu savunma reformu kapsamında; BH Federasyonu Ordusu'nun ve SC Ordusunun muharip birlikleri, yani piyade birlikleri öncelikle, biri Sırp Alayı, biri Boşnak Piyade Alayı ve diğeri Hırvat Piyade Alayı olmak üzere toplam üç piyade alayı şeklinde teşkilatlandırılmıştır. Reform kapsamında yeni teşkil edilen her bir piyade tugayında ise, her bir etnisiteden birer piyade tabur olmak üzere toplam üç piyade taburu bulunmaktadır. Böylelikle tugay yapıları muharip unsurları itibarıyla karma olarak teşkil edilmiştir. Bu tugayların komuta kontrol yetkisi, (örneğin harekât, eğitim, idare ve lojistik konuları) sırasıyla; BH Cumhurbaşkanlığından, Savunma Bakanlığına, Genelkurmay Başkanlığına, Harekât Komutanlığına, Tugay Karargâhlarına ve onlardan da tabur komutanlıklarına devredilmiştir.

¹⁴³ Şaban Kadriç, Bosna Hersek Silahlı Kuvvetler Harekat Komutanlığında plan subayı olarak görev yapan, Kara Harp Akademisinde ve Müşterek Harp Enstitüsünde eğitim görmüş, piyade yarıbay rütbesiyle subay ile yapılan görüşme notları. 1 Mart 2019.

Ancak burada dikkat edilmesi gereken çok önemli husus, teşkil edilen her bir tugayın özünde BH Anayasasına göre kurucu milletlerin her birinin temsil ediyor olmasıdır. Tugay karargâhlarının her biri ilgili etnisitesinin yoğun olarak yaşadığı bir yerde konuşlanırken kuruluşundaki diğer piyade taburları (örneğin biri Sırp, diğeri Boşnak Taburu) ve Tugay bağlı birlikleri, yine o tugayın sorumluluk bölgesinde başka yerleşimlerde konuşlanmıştır. Örneğin; 4'ncü Piyade Tugayı Karargâhı Hırvat Bölgesi olan Caplina'da konuşludur. Tugaya bağlı piyade taburlarından birincisi %100 personel ve malzeme kadrolu olarak tamamen Hırvat subay, astsubay ve askerlerden oluşmaktadır. İkinci piyade taburu ise % 70 personel (%30 yedek kadrosu) ve malzeme kadrolu olarak Sırpların oluşturduğu bir piyade taburudur. Üçüncü piyade taburları ise tamamen Boşnaklara ait bir piyade taburu olup % 30 personel (% 70 yedek kadrosu) ve malzeme kadrosuna sahiptir. Bunun yanı sıra bu tugayda Tugay Komutanı Hırvat kökenli Tuğgeneral iken, tugay karargâhın tüm faaliyetlerinden sorumlu olan kurmay başkanı Boşnak bir albay, karargâhtaki en kritik şube olan Harekât ve Eğitim Şube Müdürü Sırp bir albaydır. Bu çapraz yapılanma güvenlikleştirme adına birçok maksadın sağlanmasına imkân vermektedir. Bunlardan ilki ve en önemlisi, olası bir etnik gerginlik halinde, en etkili muharip unsur olan piyade tugaylarının etnik amaçlarla kullanılmaması için bir “*iç kontrol ve denetim mekanizması*” oluşturmaktadır. İkincisi; üç yıldan fazla birbiri ile ölesiye savaşmış ve birbirine büyük bir kin beslemiş milletlerin ordu mensuplarının yan yana ve ortak bir amaç için çalışmasını sağlayarak taraflar arasında zaman içerisinde karşılıklı güven hissini oluşturmak, üçüncüsü, taraflar arasında tecrübe aktarımına imkân sağlamaktır. BH Silahlı Kuvvetlerinde ana muharip unsurları teşkil eden piyade tugaylarının Kh. teşkili ve piyade taburlarının personel durumu gösteren çizelge Tablo-3'dedir.

Tablo-3: BH Silahlı Kuvvetlerinde Tugay ve P.Tb.ları Personel-Malzeme Durumu

Tugaylar	Tug.K.	Kur. Bşk.	Hrk. ve Eğt.Ş. Md.	Boşnak P.Tb.	Sırp P.Tb.	Hırvat P.Tb.
4'üncü P.Tug. (HIRVAT)	Hırvat	Boşnak	Sırp	%30	% 70	%100
5'inci P.Tug. (BOŞNAK)	Boşnak	Sırp	Hırvat	% 100	% 30	%70
6'ncı P.Tug. (SIRP)	Sırp	Hırvat	Boşnak	% 70	% 100	% 30

BH Savunma Reformu kapsamında, silahlı kuvvetler yapısı içerisindeki general kadrolarının etnisitelere göre dağılımında da etnik kimlik durumu ve sayısal denge gözetilmiştir. Komutanlık ve üst düzey makamlarda rütbelere göre dağılım durumunu aşağıda sunulmuştur. (Tablo-4).

Tablo- 4: Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerinde General Kadrolarının Dağılımı

Görev / Etnisite	Boşnak	Sırp	Hırvat
Gnkur.Bşk.	Korgeneral		
Gnkur.Bşk.Hrk.Yrd.			Tümgeneral
Gnkur.Bşk.İda.Yrd.		Tümgeneral	
Hrk. Komutanı		Tümgeneral	
Hrk.K.Hrk. Yrd.	Tuğgeneral		
Hrk.K.İda.Yrd.			Tuğgeneral
Destek Komutanı			Tümgeneral
Destek K.İda. Yrd.	Tuğgeneral		
Destek K.Hrk. Yrd.		Tuğgeneral	
4'üncü P.Tug.K.			Tuğgeneral
5'inci P.Tug.K.	Tuğgeneral		
6'nci P. Tug.K.		Tuğgeneral	
Genel Müfettiş	Tuğgeneral		
TOPLAM	5 General	4 General	4 General

Tablo-4'de de görüldüğü üzere BH Silahlı Kuvvetlerinde bir kontrol mekanizması oluşturmak amacıyla, ki bu husus karşılıklı güvensizlik algısının devamı olarak da değerlendirilebilir, üst düzey yapılarda hatta tugaylardaki karargah yapılarında üç etnisiteninde etkin pozisyonlarda olmaları öngörülmüştür. Bu görev dağılımı tugay komutanlıkları dışında, Genelkurmay Başkanlığı makamına yapılan değişinceye kadar tablo'daki esaslara göre yürütülecektir.

BH Silahlı Kuvvetlerinde general kadrolarına atamalarda ve uygulamalarda ve alınacak kararlar karşılıklı güvenin tesisi adına dikkat çeken önemli örnekler şunlardır;

- BH Milli Savunma Bakanlığı seviyesinde alınacak önemli kararlarda, diğer etnisiteden olan BH Milli Savunma Bak.Yrd.ları ile konsensus sağlaması esas olmaktadır. Oybirliği olmadığı takdirde ülke veya BH Silahlı Kuvvetlerinin menfaatine olacak katkılar bile ret edilebilmekte, bu güvensizlik ortamı ve önyargılı yaklaşımlar tüm Bosna Hersek’e ikili ilişkilere zarar verebilmektedir.¹⁴⁴
- Gnkur.Bşk., Harekât Komutanı ve Destek Komutanı makamları her dönemde ayrı etnisiteden olacak şekilde atanmaktadır.
- Herbir üst düzey makamda (Tugay Komutanlıkları hariç) makam sahibi generaller ve yardımcıları alınacak her türlü önemli kararda konsensus sağlamaları ve oybirliği ile karar almaları gerekmektedir.
- Üst düzey heyet ziyaretlerinde gelen misafir Gnkur.Bşk.’nın heyetler arası görüşme dışında mevkidaşı olan BH Gnkur.Bşk. ile birebir görüşme talebi diğer iki BH Gnkur.Bşk.Yrd.’nın da görüşmeye katılmaları gerektiği belirtilerek uygun görülmemekte, başbaşa görüşmeler BH Gnkur.Bşk.’lığı heyeti ile yapılabilmektedir.¹⁴⁵ Bu husus BH Silahlı Kuvvetlerinde üç kurucu millet arasındaki güvensizlik sorununun halen devam ettiği şeklinde algılanmıştır.

Diğer taraftan dönemin TC Gnkur. Bşk. Org. Necdet ÖZEL tarafından Bosna Hersek Türk Temsil Heyeti Bşk.’lığına yapılan denetleme ve ziyaretler esnasında, 2012 yılında BH Silahlı Kuvvetleri ile TSK arasındaki İkili Askeri Eğitim İşbirliği Anlaşması kapsamında BH Silahlı Kuvvetlerinin gelişime katkı sağlamak amacıyla hibe edilmesi teklif edilen maddi yardımın Sırp yetkililerin itirazları

¹⁴⁴ Türkiye ile Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri arasında imzalanmış olan İkili Askeri Eğitim ve İşbirliği Anlaşması gereği, 2014 yılı yaz döneminde yapılması planlanan ve karşılıklı olarak mutabık kalınan Türk Deniz Harp Okulu Öğrenci Gemisinin Zeum Limanı (Bosna Hersek’in Adriyatik’teki tek limanıdır) Ziyareti öncesinde Hırvat bölgedeki yerel gazetelerde çıkan köşe yazılarında, geminin turizm döneminde deniz kirliliği yaratacağı, turizm faaliyetlerini olumsuz etkileyeceği yönünde çıkan haberler üzerine konu tırmandırılmış, söz konusu Liman Ziyaretinin iptal edilmesi yönündeki baskılar üzerine konu BH Milli Savunma Bakanlığı seviyesinde ve Dışişleri Bakanlığı seviyesinde görüşülmüş ve bir çözüme kavuşturulmamıştır. Liman ziyaret konusu BH Cumhurbaşkanlığı Konseyine taşınmış, bu makamda Cumhurbaşkanı Hırvat üyesinin olumsuz karar vereceği bilgisi üzerine T.C. Dışişleri Bakanlığı ve T.C. Genelkurmay Başkanlığı arasında yapılan koordinasyon ile iptal edilmiştir.

¹⁴⁵ Mart 2014 ayı içerisinde Türkiye Cumhuriyeti’nin 28’nci Gnkur.Bşk. Org. Necdet ÖZEL’in BH Gnkur Bşk.’nın resmi davetlisi olarak geldiği Saraybosna’da, BH Gnkur.Bşk. ile başbaşa görüşme talebine, BH Gnkur.Bşk. Korg. Anto JELEÇ tarafından birebir bir görüşme olamayacağını Gnkur.Bşk.Yrd.ları ile birlikte bir görüşme gerçekleşebileceği ifade edilmiş ve toplantı BH Gnkur.Bşk.’lığı heyetiyle birlikte gerçekleştirilebilmiştir.

neticesinde kabul edilmediğini ve söz konusu yardımın yapılamadığı ifade edilmiştir.¹⁴⁶

Bütün bu olumsuzluklarına rağmen, BH Silahlı Kuvvetlerinin kurulması sürecini analiz ederken yeni kanun ve tüzük geliştirme şartları ve tek bir silahlı kuvvetin gerektirdiği örgütsel değişikliklere yönelik yapılan tüm olumlu değişiklikleri takdir etmek gerekmektedir. Ancak bu süreçte en karmaşık aşama, üç ordunun etnik ve duygusal kimliklerinin ortadan kalkarak ait oldukları tek ülke ile özdeşleşecek şekilde üniformalarında tek bir ordunun kimliğini taşımaya başlayacağı zaman başlamıştır. Aslında bu süreç, BH Silahlı Kuvvetlerini oluşturan tek bir askeri teşkilatın sadece kendi mekanizmalarıyla çözemeyeceği karışık ve karmaşık sorunları da içermektedir.

Bosna Hersek'te savunma reformu ülkede uzun vadede istikrar ve güvenliğin yaratılması ve askeri alanda güvenlikleştirme politikaları açısından çok önemli bir gelişmedir. BH'deki toplam geçiş süreçlerindeki genel karmaşıklık BH'de çeşitli geçiş süreçleri arasındaki bağlantılara da yansımaktadır. Ancak, zihniyet değişikliği uygulamada politika, güvenlik ve diğer değişikliklerden daha önce gelmesi gereken bir şeydir. Yolsuzluk ve organize suçlarla mücadele kanun uygulayıcı kolluk kuvvetlerinden ziyade tüm sosyal yapılar, gümrükler, denetim kuruluşları ve yargı tarafından yapılmalıdır. Yolsuzluk ve organize suçla mücadelenin başarısı halen devam etmekte olan birçok reformun başarısını büyük ölçüde etkileyecektir.

Bu konuda aşikâr olan sonuç şudur; BH Silahlı Kuvvetlerinin yapısı, yetenekleri, donatımı ve uluslararası görevlere katılımı öncelikle birleştirilmiş siyasi desteğe (etnik politika yolu ile) ve ikincil olarak uluslararası faktörlerin (askeri ve politik) BH Silahlı Kuvvetlerine olan yaklaşımına bağlıdır. Öncelikle etnik kökenler arasında gerekli siyasi irade eksikliği, BH'nin dengesini bozabilecek, etnik gruplar arası çatışmalara, paramiliter örgütlerin ve BH'deki genel güvenlik için tehlikeli olabilecek diğer yapıların üretilmesine ve etnisiteler arası çatışmalara sebep olabilecek potansiyele sahiptir.¹⁴⁷

¹⁴⁶ Mart 2014 ayı içerisinde Türkiye Cumhuriyeti'nin 28'nci Gnkur. Bşk. Org. Necdet ÖZEL'in BH Gnkur Bşk.'nın resmi davetlisi olarak geldiği Saraybosna'da ,yapılan ikili görüşmeler de bizzat ifade edilmiştir.

¹⁴⁷ Çikotić, **a.g.e.**, s. 268.

Bosna Hersek mevcut Gnkur. Bşk. Korgeneral Senad Mašović (Boşnak) 2015 yılında Türk Harp Akademileri Yüksek Sevk ve İdare Akademisinde müdavim olarak eğitim almıştır. Bu eğitimleri esnasında yazmış olduğu bir makalesinde BH Silahlı Kuvvetlerinin geleceğine ilişkin ifadeleri ilgi çekicidir. Sırp Lideri Milorad Dodik (2018 Yılında yapılan genel seçimlerde BH Üçlü Cumhurbaşkanlığı Konseyi üyesi olmuştur.) NATO'ya üyelik konusunda zaman zaman farklı olumsuz söylemlerde bulunsa da, yüz yüze temaslarda görüşülen tüm Boşnak generalleri ve subayları tarafından NATO üyeliğinin hayati ve öncelikli bir hedef olduğu ifade edilmektedir.

“Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri tüm potansiyel tehditlere karşı yeterli caydırıcılığı sağlayabilmek için harekât alanında azami ölçüde esneklik geliştirmeye çalışacaktır. Ülke savunmasını etkin biçimde uygulayacak, terörizmle mücadele de dahil olmak üzere barışı destekleme harekâtlarına katılacaktır. Barış İçin Ortaklık (PfP) ve NATO girişimleri ile birlikte Bosna Hersek'te güvenli bir ortam oluşturacak ve stratejik baskın olasılığını önleyip uluslararası yükümlülüklerini yerine getirecektir.”¹⁴⁸

3.2.1.2. Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerinin BDH Faaliyetleri ve Güvenlikleştirilmeye Etkileri

2005 Yılında yasalaşan BH Savunma Kanunu'na göre, BH Silahlı Kuvvetleri gelecekte alabilecekleri her türlü görev için hazırlı olmak amacıyla gerekli tüm muharebe eğitim ve öğretim faaliyetlerini icra etmektedir. Barışı destekleme harekâtları bakımından, aşağıda Tablo-5'de gösterilen BM ve NATO öncülüğünde yapılan birçok harekâta önemli katkıları olmuştur.¹⁴⁹ Bu faaliyetlere katılım BH'ye Avrupa-Atlantik kurumlarla birlikte çalışabilirlik kriterlerini daha etkili olarak karşılama ve icra etme, ayrıca NATO'da tam üyeliğe giden yolda önemli kazanımlar sağlamaktadır. Bu kapsamda çok sayıda askeri personelini başta Türkiye olmak üzere birçok ülkede kurslara ve eğitimlere göndermekte ve lider seviyesinde birlikte çalışabilirlik seviyesini yükseltme çabasını sürdürmektedir. NATO Harekât Planlama

¹⁴⁸ Senad Mašović (Halihazır Bosna Hersek Genelkurmay Başkanı), “Bearing in mind necessary focal points of national security and their influence on defense and military strategy, while evaluating the current global environment for next 20 to 30 years, what kind of force structure, concepts and capabilities we should have?”. İstanbul, SKYÜSİDAK, 2015.

¹⁴⁹ BH Barış için Ortaklık Eğitim Merkezinde (Peace Support Operations Training Centre-PSOTC) eğitmen Yb. Admir Yusufović ile yapılan görüşme sonucunda ilgili kurumdan elde edilmiştir.

Usullerini geliştirmek adına Milli Savunma Üniversitesi bünyesindeki Kuvvet Harp Enstitülerine, (Komuta Kurmay ve Karargâh Subaylığı eğitimleri için) ve Harp Okullarına çok sayıda subay ve askeri öğrenci göndermektedir.

Tablo-5: BH Silahlı Kuvvetlerinin Barışı Destekleme Harekâtlarına Katkısı

Hrk. Tipi	Adı	Devlet	Dönemi		Katılan Pers. Sayı.	Rot. Sayısı	Topl. Sayı	Rot. Sür.	Görev Tipi	Görevin Durumu
UN Mission	UNMEE	Etopya ve Eritre	2001	2008	9	7	63	1 yıl	As Gözl.	Bitti
UN Mission	MO-NUSCO	Dem. Kongo Cum.	2002		5	13	65	1 yıl	As. Gözl.	Devam
UN Mission	Mİ NUSMA	Mali Cum.	2004		2	1	2	1	Kh. Sb.	Devam
BDH	Irak'a Özgürlük	Irak	2005	2008	36	8	288	6 Ay	Mayın Temizliği	Bitti
			2008	2008	48	1	48	6 Ay	Koruma Brl.	Bitti
BDH	ISAF	Afgani- stan	2009	2012	2	6	12	6 Ay	Kh.Sb.	Bitti
			2009	2014	8	11	88	6 Ay	Kh.Sb.	Bitti
			2010	2014	45	8	360	6 Ay	Koruma Brl.	Bitti
			2012	2013	6 ve 2	2	8	6 Ay	As.İz. Eğt.	Bitti
			2013	2013	26	1	26	1 Yıl	As.İz Brl.	Bitti
BDH	Kararlı Ds. Gör.	Afgani- stan	2015		45	2	90	6 Ay	Koruma Brl.	Devam
			2015		8	3	24	1 Yıl	Kh.Sb.	Devam
			2015		2	2	4	6 Ay	Kh.Sb.	Devam
AB Gücü Hrk.	AB OAC	Orta Afrika. Cum.	2019		3		3	6 Ay	Kb..Sb. Asb.	Devam

BH Silahlı Kuvvetleri, doğal afetler ve diğ er felaket durumlarında sivil kuruluşlara yardım konusunda, özellikle sel ve orman yangınlarında BH halkına hizmet etmek amacıyla istekli olduğunu defalarca kanıtlamıştır. Silahlı Kuvvetler tıbbi tahliye, altyapı projelerine ve sayısız sivil-askeri işbirliği projelerinde önemli

düzenek imha edilmiştir.¹⁵⁰ Ülke yüzölçümünün (51.197 kilometrekare) olduğu yaklaşık % 2,1'nin savaş esnasında şüpheli mayınlanmış bölge olduğu (1.018 kilometrekare) dikkate alındığında, 1996 yılından 2018 yılına kadar mayınla kirletilmiş bölgenin ancak 207.4 kilometrekaresi temizlenebilmiştir. Yapılmakta olan sistematik mayınlı bölge araştırma operasyonları sonrasında, EK-E'de gösterilen yaklaşık 79.000 mayın/patlama düzeneği döşendiği tahmin edilen 8.525 şüpheli mikro bölge tanımlanmıştır. BH'deki 129 şehirde/belediyede mayın veya patlamamış imha düzeneğinin etkisinin genel bir değerlendirmesi yapıldığında, 1,388 irili ufaklı yerleşimde bu tehdidin insanları etkilediğini belirlenmiştir. Mayın/patlamamış imha düzeneği ile kirlenmiş mikro lokasyonlar, yaklaşık 546.000 kişinin veya toplam BH nüfusunun %15'inin güvenliğini doğrudan etkilemektedir.¹⁵¹

Savaş bittikten sonra 1996 yılından 2018 yılına kadar 614'ü ölümle sonuçlanan mayına/patlayıcıya maruz kalma olayında 1.758 kişi, yürütülmekte olan mayın temizleme operasyonları esnasında ise 121 mayın temizleme personeli hayatını kaybetmiştir.¹⁵²

Bu çalışmanın müteakip bölümlerinde ülke genelinde hem BH Silahlı Kuvvetleri ve AB Gücünün (EUFOR) hem de diğer ülkelerin ve özel şirketlerin katkılarıyla yapılan mayın temizleme faaliyetinin ülkenin askeri alanda güvenlikleştirilmesine olan etkileri ve katkıları çevresel sektörde güvenlikleştirme boyutuyla da ele alınacaktır.

3.2.1.3. Bosna Hersek'in NATO ile İlişkileri ve Güvenlikleştirmeye Etkileri

Bosna Hersek'in NATO ile ilişkileri diğer devletlerle olan ilişkilerden çok daha farklı ve çok yönlüdür. NATO tarihindeki ilk harekât görevi, 1994 yılında BM'nin BH Hava Sahasında Uçuşa Yasak Bölge Kararına istinaden icra edilmiştir. Ardından Ağustos ve Eylül 1995'te NATO'nun hava harekâtı yapılmıştır. 1995'in sonunda Bosna Hersek'te NATO Uygulama Gücü (IFOR) göreve başlamış, 1996 yılı sonunda ise görevini NATO İstikrar Gücü (SFOR)'ne devretmiştir. 2004 yılı sonu itibarıyla NATO bu görevini Avrupa Birliği Kuvvetleri (EUFOR)'ne bırakmıştır. Bu

¹⁵⁰ Çikotić, a.g.e., s. 270.

¹⁵¹ A.e., s.270.

¹⁵² Bosnia and Herzegovina Mine Action Centre, Current Mine Situation/Plan/Report, (Çevrimiçi) http://www.bhmac.org/?page_id=747&lang=en, 21 Mart 2019.

tarihten itibaren NATO Saraybosna Karargâhı (NATO HQ Sa) teşkil edilmiş, Bosna Hersek'in Savunma Reformu faaliyetlerinin uygulamasına yardım ve nezaret etmekle görevlendirilmiştir.

Bosna Hersek Kasım 2006'da, BH Silahlı Kuvvetlerin teşkilini müteakip NATO'nun Riga Zirvesinde Barış için Ortaklık (BİO) Programına davet edilmiştir. BH BİO kapsamında planlanan ve icra edilen eğitim ve birlikte çalışabilirlik faaliyetlere katılarak önemli bir gelişme sağlamıştır. Bu kapsamda NATO'ya üyelik yolunda önemli ve gerekli basamakları süratle tırmanmaya başlamıştır;

- Ocak 2007 Sunum Belgesi,
- 2007'den itibaren – Planlama, Analiz ve Gözden Geçirme Süreci (PARP),
- 2007'den itibaren – Bireysel Ortaklık Programı (IPP),
- 2008'den itibaren – Bireysel Ortaklık Eylem Planı (IPAP),
- 2008'den itibaren – Yoğunlaştırılmış Diyalog (ID),
- 2010 – Bosna Hersek Üyelik Eylem Planına (MAP) katılmak üzere davet edilmiştir.¹⁵³

Bosna Hersek Üçlü Cumhurbaşkanlığı Konseyi MAP'a katılmak üzere başvuruda bulunma kararını Mart 2012'de almışlardır. Mayıs 2012'de NATO'nun Şikago Zirvesi'nde taşınmaz tüm savunma mallarının devlet malı olarak kaydedilmesi üzerine varılan siyasi anlaşma taraflarca memnuniyetle karşılanmış, gecikmeksizin anlaşmayı uygulamaları yönünde yapıcı çabaların geliştirilmesi yönünde Bosna Hersek'teki siyasi liderlere çağrıda bulunulmuştur. Bu kapsamda altmış üç adet savunma taşınmazın (Kışla, Karargâh Binaları dâhil) mülkiyetinin BH Savunma Bakanlığı'nın kullanımı için devlet adına kayıt altına alınması koşuluna bağlanmıştır. Söz konusu taşınmazların kırk (41) adedi Bosna Hersek Federasyonu bölgesinde, yirmi iki (21) adedi Sırp Cumhuriyeti bölgesinde, bir (1) adet kışlanın ise toprakları her iki tarafda (Camp Butmir- AB Gücü ve Saraybosna NATO Kh'nın müşterek kullandığı kışla) olmak üzere toplam 63 kışlanın 2018 yılı itibarıyla 31 adedi BH Devleti adına kayıt edilmiştir. BH Savunma Bakanlığı tarafından BH Sırp Cumhuriyetine ait taşınmazların Kamu Mahkemesi nezdinde talepte bulunulmasına rağmen halen bir sonuç alınamamıştır. 2010 yılından bugüne kadar yaşanan sekiz yılı aşkın süreçte özellikle Sırp Cumhuriyeti'nin sınırları

¹⁵³ Eralp, a.g.e., s. 109.

içerisindeki hiçbir kışının BH Devletine teslim edilmesine yanaşmaması nedeniyle NATO'ya tam üyelik yolundaki en önemli eşik olan Üyelik Eylem Planı aşamasına da geçilememiştir. Söz konusu ön koşul aynı zamanda Yüksek Temsilcilik makamının geleceğine ilişkin ortaya konan koşullardan biridir.

Saraybosna NATO Karargâhı, AB Gücü Karargâhı ile işbirliği halinde, BH'nin Savunma ve Güvenlik Reformu ile Barış için Ortaklık Programlarının uygulanması ve nihai hedef olarak Bosna Hersek'in NATO üyeliği amacını gerçekleştirebilmesi için BH Makamlarını destekleme ve danışmanlık yapma görevini ABD'li bir Tuğgeneral'in komutasında yaklaşık 70 kişilik bir personel kadrosu ile yürütmektedir.

NATO'nun BH'nin tam üyeliği için işbirliği öncelikleri; Avrupa ve Avrupa-Atlantik yapılar ile işbirliğinin, hukukun üstünlüğünün, silahlı kuvvetler ve istihbarat-güvenlik sisteminin demokratik kontrolünün, savunma reformunun, savunma harcamalarının planlanmasının ve bütçelenmesinin, askeri açıdan birlikte çalışabilirliğin, insan kaynakları yönetiminin, kriz yönetimi ve sivil acil durum planlamasının, verilerin korunmasının, güvenlik sisteminin ve kamu diplomasisinin güçlendirilmesi şeklinde belirlenmiştir.¹⁵⁴

BH'nin NATO üyeliği kapsamında uygulaması gereken bazı programlar ve askeri alanda gerçekleştirmesi gereken ortaklık hedefleri mevcuttur. Söz konusu hedefleri karşılayabilmesi için NATO Danışmanlar Timi Toplantıları, seminerler, paneller düzenlenmekte ve söz konusu aktivitelerde çeşitli tavsiye kararları alınmaktadır.

Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri Bosna Hersek'te en iyi ve en etkili kurumlarından biri olarak görülmektedir. BH Silahlı Kuvvetlerin yaratıldığı Savunma Reformu; BH'de Dayton Barış'ın ardından sonra yapılan en başarılı reform olarak kabul edilmektedir. Bu reform, savaş sonrası toplumun yeniden inşasını ve devlet sınırları içinde ve devlet açısından ilerlemeyi sağlamak, uluslararası altyapı ve ilişkilere entegrasyonu gerçekleştirmek için amaçlanan diğer reformlar için de iyi bir örnek olmuştur.

¹⁵⁴ Bosna Hersek Türk Temsil Heyeti Başkanlığının "Bosna Hersek Devletinin NATO Üyelik Süreci" konulu bilgi notu, s.2, 23 Mart 2019.

BH Silahlı Kuvvetleri bugün, ülke içinde ve dışında devlet kimliğinin önemli parçasıdır ve önümüzdeki dönemde de aynı rolü üstlenecektir. Ancak günümüzde ve yakın geçmişte başta BH Devlet Başkanlığı Konseyi üyesi eski Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Milorad Dodik olmak üzere Sırp Cumhuriyeti'ndeki siyasi liderlerin BH'nin NATO'ya katılımı konusundaki olumsuz yaklaşımları, bağımsızlık konusunda referandum taleplerini sık sık dile getirmeleri¹⁵⁵ ve benzer yaklaşımların Sırbistan'daki bazı siyasiler tarafından da ifade edilmesi NATO'ya tam üyelik konusunda bugüne kadar yapılan çabaları ve savunma reformu konusundaki gayretleri olumsuz olarak etkilemektedir. Bu durum Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerinde Bosnalı Hırvatların da motivasyonunu olumsuz etkilemektedir.

3.2.1.4. Bosna Hersek'te Savaş Sonrası Kalan Hizmet Fazlası Silah, Mühimmat ve Patlayıcının Askeri Alanda Güvenlikleştirmeye Etkileri

Bosna Hersek Savunma Bakanlığı ve BH Silahlı Kuvvetlerin önemli sorunlarından biri de envanterindeki çok fazla miktarda güvenilmez ve eski mühimmat, mayınlar ve patlayıcılardır. Bunların bir kısmı eski Yugoslavya Ordusundan kalan mühimmat ve patlayıcılar bir kısmı ise savaş sonrası toplanan veya ele geçirilen silah ve mühimmattır. Bu konuya ilişkin çözüm, BH Cumhurbaşkanlığı kararı ile ortaya konan, fazla silah mühimmat ve patlayıcının (bağış, imha ve satış yoluyla) elden çıkarılmasını öngören, savunma amaçlarına hizmet edecek şekilde hazırlanan *"Taşınmaz Mallar Üzerindeki Tüm Haklar ve Yükümlülükler Üzerindeki Nihai Elden Çıkarma Anlaşması"* uyarınca sistemli olarak yapılması planlanmıştır. Söz konusu sorunun oluşmasındaki nedenler aşağıda özet olarak açıklanmıştır.

Bosna Hersek toprakları Tito'nun eski Yugoslavyası döneminde ülkenin coğrafi olarak tam ortasında olması, diğer bölgelere göre nispeten daha dağlık, örtü ve gizleme sağlayan, zengin su kaynaklarına sahip yapısı nedenleriyle, ülkenin silah, mühimmat ve ağır sanayi üretim tesislerinin kurulduğu bir bölge olarak seçilmiştir. Halen yedisi (7) Sırp Cumhuriyeti'nde, on (10) adedi Bosna Hersek Federasyonu'nda olmak üzere toplam on yedi (17) adet savunma sanayi tesisi Bosna Hersek sınırları

¹⁵⁵ Milorad Dodik'in Sırp Cumhuriyeti'nin bağımsızlık söylemleri ve Bosna Hersek'in neden NATO'ya üye olamayacağına ilişkin söylemlerini içeren makalaya ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi) <https://nationalinterest.org/feature/bosnia-boondoggle-why-sarajevo-cant-join-nato-41287>, 24 Mart 2019.

içinde faaliyet göstermektedir. Hatta Mareşal Tito muhtemel Sovyet tehdidine karşı kendisi ve karargâh personeli için 26 yıl sürede yaptırdığı gizli ve korunaklı harp karargâhını (*Kod adı İstanbul'dur*) Bosna Hersek'in tam ortasında dağların arasında hava taarruzları ve nükleer silahlardan etkilenmeyecek şekilde inşa ettirmesi bunun en önemli göstergesidir.¹⁵⁶ Bu coğrafyada kurulan bazı mühimmat tesisleri halen faal olup Makina Kimya Endüstrisi Kurumu ile de bağlantılı üretimler yapmakta ve üretilen mühimmatları çeşitli ülkelere ihraç etmeye devam etmektedir.

Bariştan itibaren Eski Yugoslavya'nın ağır sanayisinin konuşlandığı Bosna Hersek coğrafyasında eski Yugoslav Ordusunu kullandığı silah ve mühimmat depolarının bir kısmı halen mevcudiyetini sürdürmektedir. Eski Yugoslavya Ordusundan kalan çok fazla silah ve mühimmata ilave olarak, 1992-1995 yılındaki Bosna Hersek Savaşı sonrasında gerek NATO Kuvvetleri (IFOR ve ağırlıklı olarak SFOR döneminde) gerekse AB Gücü'nün silah toplama faaliyetleri ile toplanan silahların ve mühimmatın da dâhil olmasıyla birlikte, elde bulunan çok büyük miktarda fazla silahın, mühimmatın ve patlacının depolanması, bakımı ve güvenliğinin sağlanması askeri alanda güvenlikleştirme bakımından önemli bir tehdit ve sorun olarak algılanmaktadır. Söz konusu mühimmatı miktarı konusunda genel bir fikir vermesi açısından SFOR tarafından 1998-2004 yılları arasında toplanan silah ve mühimmat miktarını gösteren Tablo-6 aşağıdadır.¹⁵⁷

Tablo-6: SFOR'un 1998-2004 yılları Arasında Toplanan Silah ve Mühimmat Durumu

Silah ve Mühimmat Tipi	Yaklaşık Olarak Toplanan Silah ve Mühimmat Miktarı
Küçük ve Hafif Silah Mühimmatı	16.000.000
El Bombası	80.000
Küçük ve Hafif Silah	43.000
Kara Mayını	3.500
Patlayıcı	40.000

Halen ülke genelinde değişik bölgelerde iki (2) adedi sadece depolama maksadıyla oluşturulmuş ve büyük kapasiteli olmak üzere, yirmi yedi adedi (27) ise birlik

¹⁵⁶ Konjiç bölgesinde Neratva Nehri kıyısında halen müze olarak muhafaza edilmektedir. Söz konusu Harp Karargâhının inşası öyle büyük bir gizlilik içerisinde yapılmıştır ki inşaatın tamamlanmasını müteakip bu projeye katılanların hiç biri hayatta kalmamıştır. Tito'nun Gizli Harp Karargâhı'nın bilgilerine ulaşmak için bakınız.(Çevrimiçi), <http://titos.bunker.ba/>, 18 Mayıs 2019.

¹⁵⁷ NATO SFOR Informer, bakınız, (Çevrimiçi), www.nato.int assessed on 17 Ocak 2008.

içerisinde yer alan, değişik kapasite ve büyüklükte, içlerinde farklı miktarda depo binası bulunan toplam yirmi dokuz (29) adet silah depolama bölgesi bulunmaktadır. Daha önce kullanılmakta olan silah depolama alanlarından beş (5) adedi 2006 yılından itibaren kapatılmış, burada bulunan silahlar diğer depolara konulmuştur. Ayrıca, ülke genelinde farklı bölgelerde değişik depolama kapasitesine sahip toplam on dört (14) adet mühimmat ve patlayıcı madde depolama bölgesi vardır. 2006 yılından bugüne kadar on iki (12) mühimmat deposu kapatılmıştır. Bu silah ve mühimmat depolarının bakım ve onarımı ile güvenliği BH Savunma Bakanlığı'nın genel sorumluluğunda Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerinin görevlendirdiği komutanlıklar vasıtasıyla yürütülmektedir.¹⁵⁸ Diğer yandan AB Gücü BH Silahlı Kuvvetlerine kapasite geliştirme eğitim faaliyetleri kapsamında “*Cephane ve Silah Depolama Yönetimi*” alanında eğitimler vermektedir.

BH'de savaş sonrasında taraflardan kalan çok büyük miktarda silah, mühimmat ve patlayıcı ülkede tekrar oluşabilecek bir istikrarsızlık halinde yeniden büyük çaplı çatışmalara neden olabilecektir. Bu fazla silah mühimmat ve patlayıcının varlığı ülkeyi istikrarsızlaştırma potansiyellerinden biridir. Çok büyük miktardaki, kimyasal olarak dengesiz, çok tehlikeli ve yanlış ellere düştüğünde suç olaylarını ve terörist faaliyetlerini şiddetlendirebilecek olan bu cephanenin hangi yöntemle olursa olsun elden çıkarılması çok önemlidir. Bu tür senaryolar tüm bölge için geniş bir alana yayılabilecek tehlikeli sonuçlar doğurabilir.

Birleşmiş Milletler Eylem Programı-1 (2001) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT)'in Küçük ve Hafif Silahlar Belgesi-2 (2000 yılında kabul edilmiş, 2012 yılında yeniden yayınlanmıştır.) içinde yer alan ve özellikle de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu tarafından kabul edilen (31 Mayıs 2001'de kabul edilmiş, Temmuz 2005'de yürürlüğe girmiştir.) “Yasadışı İmalat ve Ateşli Silah Ticaretine Karşı Protokol, Parçaları, Bileşenleri ve Mühimmat” esas alınarak Bosna Hersek sistematik bir şekilde 2006-2016 yılları arasında İlk Küçük ve Hafif Silah Stratejisini, müteakiben 2013-2016 arası için ikinci stratejiyi kabul etmiş ve uygulamaya başlamıştır.¹⁵⁹

¹⁵⁸ EUFOR HQ Briefings on” AFBİH Ammunition Storage Sites (ASS) and AFBİH Weapon Storage Sites (WSS) dated 01 Feb 2016,

¹⁵⁹ The Small Arms and Light Weapons (SALW) Control Strategy in Bosnia and Herzegovina 2016-2020, Small Arms and Light Weapons Coordination Board, 21 November 2016, s.5, (Çevrimiçi)

BH'de 2006 yılından itibaren yukarıda belirtilen stratejiler kapsamında kadro fazlası silah, mühimmat ve patlayıcı maddenin elden çıkarılması ve yok edilmesi faaliyetine aralıksız olarak devam edilmektedir. Bu kapsamda, 2006-2015 yılları arasında çeşitli yöntemlerle (sökülme, patlatma vb) toplam 14.420 ton kadro fazlası mühimmat ve patlayıcı madde elden çıkarılmış, yaklaşık 572,5 ton mühimmat ise Irak'a hibe edilmiştir. Küçük Silah ve Hafif Silahların elden çıkartılması kapsamında 2009-2016 yılları arasında toplam 42.452 silah imha edilmiştir.¹⁶⁰ Hâlihazırda Bosna Hersek'teki Mühimmat Depolama bölgelerinde toplam 18.000 ton kadro fazlası askeri mühimmat, 21.000 adetten fazla küçük silah ve hafif silah fazlası bulunmaktadır. Bu mühimmatın bir kısmının kimyasal olarak istikrarsız olduğu ve kontrolsüz patlama riskinin yüksek olduğu raporlarla tespit edilmiştir. Bu cephaneler mevcut haliyle yerel halk için güvenlik tehlikesi yaratmakta ve bölge halkının kalkınma umutlarını da olumsuz olarak etkilemektedir. Diğer taraftan, depolanan mühimmat ortalama 20 yaşın üzerinde olmasına rağmen, BH bölgede kontrolsüz olarak mühimmat kazalarının olmadığı tek ülkedir. Depolama alanlarından bazıları Hırvatistan, Sırbistan ve Karadağ ile sınırlara yakın olması nedeniyle kontrolsüz mühimmat patlamalarının bölgede de olumsuz bir etkisi olabileceği değerlendirilmektedir. Bu cephanelik ve silah depolarındaki emniyet tedbirleri ve güvenlik standartları bu tür kazalara ve olaylara sebep olabilecek derecede çok düşük bir seviyededir. Mevcut depolarda mühimmatın depolanması, mühimmatın elden çıkarılması, bakımı ve güvenliği için bir yıllık masrafı yaklaşık 1,5 milyon Euro harcanmasına ve 850 askerin güvenlik ve bakım hizmetine tahsis edilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. BH Savunma Bakanlığının depolama tesislerinde uygun standartların sağlanmasına yönelik kapasitesi, yetenekleri veya finansal kaynakları yok denecek kadar azdır.¹⁶¹

Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'teki Savaş Kalıntıları Patlayıcı Mühimmat İmha Projesi Delegasyonu'nun EXPLODE Projesinin Ek-I'sında "*Güneydoğu Avrupa etnik gerilimlerin hâlâ devam ettiği ve silah ve mühimmat yanlış ellere*

http://www.seesac.org/f/docs/Bosnia-and-Herzegovina/SALW_ENG-FINAL_BiH_1.pdf, 2 Nisan 2019.

¹⁶⁰ A.e., s.17.

¹⁶¹ Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina Explosive Ordnance and Remnants of War Destruction Project in Bosnia and Herzegovina (EXPLODE) Grant Application Form, Annex-I, s.7, bakınız, (Çevrimiçi) https://info.undp.org/docs/pdc/Documents/BIH/Annex_I-Description_of_the_action.pdf, 31 Mart 2019.

geçerse şiddet kıvılcımlarının kontrolsüz olarak hızla ortaya çıkabileceği bir bölgedir. Diğer taraftan, Güneydoğu Avrupa dışındaki ülkelerde de bir tehdit mevcut olup teröristlerin elindeki silahlar ve/veya mühimmat ele geçirilmeli ve bu silah ve mühimmat acilen imha edilmelidir.”¹⁶² şeklinde değerlendirilmektedir.

AB, söz konusu fazla mühimmat, patlayıcı ve silahların Avrupa standartlarına uygun olarak ve gerekli olan güvenlik standartlarında depolanması, depoların iç ve dış güvenlik hizmetlerin eksiksiz ve aksaksız olarak yürütülmesi ve fazla mühimmat ve silahın elden çıkarılması sürecinin emniyetli ve hızlı biçimde yürütülmesi konularına azami önem vermektedir. Bu kapsamda; Bosna Hersek'teki Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) yetkilileri, 2005-2011 yılları arasında yürütülen Küçük Silahların Kontrolü Programı esnasında elde ettikleri sonuçları ve tecrübeleri Bosna Hersek’li yetkililerle paylaşmışlardır. UNDP, Bosna Savaşından kalan büyük miktardaki kontrolsüz patlayıcı ve mühimmat kalıntılarının ortaya koyduğu tehdit ve riskleri ortadan kaldırmalarında önemli katkı ve destek sağlamaktadır. Bu projenin 1’nci ve 2’nci safhalarının icrasına ilişkin olarak AB tarafından BH’ye yaklaşık 4,5 milyon Euro maddi katkı sağlanmıştır. Bunun yanı sıra söz konusu riskin azaltılması kapsamında AB Gücü olarak BH Silahlı Kuvvetlerinin kapasitesini geliştirmek maksadıyla yaptığı önemli faaliyetlerden biri olan “Mühimmat ve Silah Depolama Yönetimi” eğitimleridir. Bunu gerçekleştirmek amacıyla, BH birliklerinin mevcut depolama kapasitesini ve güvenlik kabiliyetlerini her bir depo bölgesinden sorumlu birim ile birlikte yerinde denetlemek suretiyle tespit etmekte ve tespit edilen aksaklık/eksiklikleri rapor etmektedir. Depolama şartları açısından eksiklikler maddi imkânlar ölçüsünde giderilmeye çalışılmaktadır. Depoların özellikler dış kuşak fiziki emniyetleri açısından önemli eksiklikler olduğu müteaddit defalar AB Gücünün ilgili karargâh birimlerince rapor edilmiş, yapılan değerlendirme toplantılarına konu edilmiştir.

Özellikle küçük çaplı hafif silahların bulunduğu depolar ile bu silahlara ait mühimmatın bulunduğu depoların güvenliği ülke içinde yaşanabilecek bir kriz halinde istismar edilebileceği, bu silahların ve mühimmatların art niyetli etnik gruplar tarafından kullanılabileceği riskini azaltmak adına, AB Gücü Kh. ısrarlı bir tavırla BH Silahlı Kuvvetleri yetkililerini bu depolardaki güvenlik tedbirlerini

¹⁶² A.e., s.6.

artırılması konusunda uygun biçimde bilgilendirmektedirler. Konuya ilişkin olarak güvenlikleştirme faaliyetleri açısından istenilen seviyeye ulaşılamamıştır.

3.2.2. Avrupa Birliği'nin Kriz Yönetimi Mekanizmaları

Avrupa Birliği, Yugoslavya'nın dağılması sırasında erken diplomatik çabalarının başarısızlığından itibaren kriz yönetimi yetkinliklerini geliştirmeyi amaçlamıştır. O sırada AB Barış Gücü oluşturma çabaları, AB'nin taraflar üzerindeki yeterli askeri varlığının eksikliği yüzünden başarısız olmuştur. Bosna Hersek'deki ilk girişimi ile Avrupa Birliği'nin askeri kriz yönetimini öğrenmek ve diğer misyonlarda uygulamak için bir deneme fırsatı yaratmıştır. Bosna Hersek'te NATO'dan teslim alınan nispeten istikrarlı güvenlik ortamı, AB'nin kriz yönetimine yönelik çalışmalarının kalitesini değerlendirmek için değerli ve risksiz bir fırsat sunmaktadır. Bu çalışmalar, BH üzerinden yasadışı uyuşturucu, silah ve insan kaçakçılığı, organize suç ağları ve savaş suçlularının aranması gibi olağanüstü zorlukları içeren bir dizi zor güvenlik sorunları ile mücadele ve yerinde yardımları içermektedir.

3.2.2.1. Avrupa Birliği'nin Askeri Kriz Yönetimi Konsepti

Batı Avrupa ülkeleri için Soğuk Savaş'ın başlamasından itibaren ayrı bir güvenlik kimliğine sahip olma isteği sürekli gündemlerinde olan bir konu olmuştur. Soğuk Savaş'ın başlamasından sonra, 1948 yılında, bu istekleri Batı Avrupa Birliği (BAB) adıyla bir teşebbüs olarak hayata geçirilmiştir. BAB, 17 Mart 1948 tarihinde Brüksel'de imzalanan Ekonomik, Sosyal ve Kültürel İşbirliği ve Toplu İşbirliği Antlaşması ile (Brüksel Antlaşması) Belçika, Fransa, Lüksemburg, Hollanda ve Birleşik Krallık tarafından kurulmuştur. Paris'te, 23 Ekim 1954'te imzalanan protokol tarafından değiştirilmiş ve tamamlanmıştır. Brüksel Antlaşmasının temel şartı, imzacı Avrupa ülkelerden herhangi birine yapılacak saldırıyı karşılıklı savunma anlayışı çerçevesinde hareket etmeyi taahhüt etmekte idi. Brüksel Antlaşması ABD'nin Avrupa güvenlik çerçevesini geliştirmeye katılmasını da teşvik etmiştir. Bu teşvikin nihaî sonucu olarak 1949'da imzalanan Washington Antlaşması ile Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO), Kanada, Danimarka, İzlanda, İtalya, Norveç ve Portekiz'i güvenlik çerçevesine dâhil etmiş ve ABD birliklerinin, Doğu'dan gelebilecek olası bir Sovyet istilasına karşı Batı Avrupa'yı savunacağına ilişkin ABD'nin taahhüdünü resmileştirmiştir. NATO'nun Avrupa'daki varlığı ve genişleme süreciyle birlikte tüm Batı Avrupa Birliği ülkelerini kapsaması, ABD'nin hegemon

güç olarak NATO'daki varlığı ve bu varlığın Varşova Pakti'na karşı koruyucu bir kalkan olarak görev yapması, Batı Avrupa Birliğinin kendine ait güçlü bir askeri kriz yönetimi mekanizması oluşturmamasını olumsuz olarak etkilemiştir. 1950 yılında Brüksel Antlaşması imzacı ülkeleri askeri yeteneklerini NATO bünyesinde birleştirmeye karar vermişlerdir. Ekim 1950'de Fransa, Batı Almanya'yı ortaya çıkmakta olan güvenlik yapılarına entegre edecek NATO çerçevesi altında bir Avrupa Ordusu oluşturulmasını önermiştir. Fransa'nın teklifi ile Mayıs 1952'de Belçika, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Hollanda ve Batı Almanya'nın katılması beklenen bir Avrupa Savunma Topluluğu (EDC) kurma Antlaşması'nın yolu açılmıştır. Ancak, Fransa Ulusal Meclisinin Ağustos 1954'te Antlaşmayı onaylamayı reddetmesi, birleşik bir Avrupa Ordusu için planın en az kırk yıl ertelenmesine neden olmuştur. Batı Avrupa Birliği, Batı Almanya ve İtalya'yı Kuzey Atlantik ve Batı Avrupa güvenlik çerçevelerine entegre etmek amacıyla, başarısız Avrupa Savunma Topluluğu (EDC)'na bir alternatif olarak kurulmuştur. 1954 Eylül'ünde, İngiltere ve ABD liderliğinde Londra'da düzenlenen özel bir konferansta, Batı Almanya ve İtalya Brüksel Antlaşması'na davet edilmiştir. 1954 Ekim ayında, Paris Antlaşması Brüksel Antlaşması'nı değiştirmiş ve Batı Avrupa Birliği'ni (BAB) yeni bir uluslararası örgüt olarak oluşturulmuştur. 1973 yılına kadar, BAB, Batı Avrupa'da Avrupa Konseyi üyeleri ve İngiltere gibi üye olmayanlar arasında işbirliği ve iyi niyet yaratılmasında önemli bir rol oynamış, Batı Almanya'nın NATO'ya entegrasyonunu kolaylaştırmıştır.

1980'lerde, Avrupa Siyasi İşbirliği'nin (EPC) güvenlik ve savunma sorumluluklarının genişlediği görülmektedir. BAB, Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) yapılarından ayrı, üye ülkeler arasındaki işbirliği için paralel bir platform haline gelmiştir. Ekim 1984'teki Roma Deklarasyonu ile BAB yalnızca Batı Avrupa'nın güvenliğinden sorumlu olmayıp aynı zamanda NATO üyeleri için de yeni hedefler koymuştur.

Soğuk Savaşın sona ermesinin ardından, BAB dünyadaki çatışma ve kriz bölgelerinde daha aktif rol almaya başlamıştır. Bu etkinlikler; İran-Irak Savaşı esnasında Hürmüz Boğazı mayın temizleme görevi, 1'inci Körfez Krizi'nde deniz ambargosunun koordinasyonu, Kuzey Irak'ta Iraklı mülteciler için yapılan insani yardım faaliyetlerini koordine etmek, Yugoslavya'daki savaşlarda NATO

operasyonlarına önemli bir katkı olarak BAB Adriyatik Denizi'ndeki eski Yugoslavya'ya karşı yapılan deniz ambargosuna katkıda bulunmuş, benzer şekilde, Yugoslavya'daki silah ambargosunu desteklemek için Tuna Nehri havzası ülkeleri Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'da AGİT ile ortak keşif görevleri gerçekleştirmiştir. BAB ayrıca, 1994 yaz döneminde başlayarak iki yıl boyunca Mostar kentindeki AB idarelerine polis hizmetlerinde katkı sağlamış, Yugoslavya'daki savaşlarda NATO operasyonlarına önemli bir katkı olarak, BAB Adriyatik Denizi'nde eski Yugoslavya'ya karşı yapılan deniz ambargosuna katkıda bulunmuştur. Bunlara ilave olarak, BAB, Yugoslavya'daki silah ambargosunu desteklemek için Tuna Nehri havzası ülkeleri Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'da AGİT ile ortak keşif görevleri gerçekleştirmiştir. 1997-2001 yılları arasında Arnavutluk'ta polis eğitimi faaliyetleri icra etmiştir. Hırvatistan'da, 1999-2001 yılları arasında mayın temizleme desteği, 1998-1999 yıllarında Kosova'da genel güvenlik gözetim görevleri icra etmiştir.

3.2.2.2. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP)

1990'lı yıllardaki Yugoslav savaşları esnasında yaşanan olumsuz deneyim, Avrupalıların BAB'ın etkinliğini sorgulamasına ve daha sağlam bir savunma politikası geliştirmenin yollarını aramasına neden olmuştur. NATO'nun Yugoslavya'ya müdahalesi üç gerçeği gün yüzüne çıkarmıştır. İlk olarak, Avrupa kıtasındaki NATO operasyonlarında kaçınılmaz olan Amerikan stratejik ve operasyonel liderliği, Fransa ve Almanya'daki Avrupa yanlısı çevreler arasında rahatlık yaratmıştır. Nitekim bu çevreler, Avrupa kendi savunma ve güvenlik stratejisini ve politikalarını geliştirip uygulamaya koymadıkça, ABD'nin müdahalesine bağlı kalacağını ve bu nedenle uluslararası sahnede herhangi bir politik güvenilirliği bulunmayacağını konusunda önemli bir argüman olmuştur. İkincisi, Avrupa hükümetleri savunma için ABD'nin üçte ikisi kadar harcamalarına rağmen çatışma bölgelerinde toplam asker sayısının sadece % 10'u asker bulundurmaya başarabilmişlerdir. Eğer AB etkili bir askeri aktör olacaksa bütçe tahsislerinin uyumlu hale getirilmesine ihtiyaç vardır. Aksi takdirde, güvenlik ve savunma politikalarını geliştirecek sağlam ve bütünleşik bir finansal yapı olmayacaktır. Üçüncüsü, NATO'nun NATO'nun Uygulama Gücü (IFOR) ve İstikrar Gücü'nün (SFOR) altındaki Avrupa ülkeleri arasındaki başarılı işbirliği, uzun vadede bir

Avrupa askeri ittifakının sağlanabileceği konusunda ümit vermektedir. Aralık 1998’de St.Malo’da yapılan Fransa-İngiltere Zirvesinde, AB, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası’nın (AGSP) oluşturulması yoluyla Ortak Dış ve Güvenlik Politikasının (ODGP) güçlendirilmesi çağrısında bulunmuştur. 2009 yılında Lizbon Antlaşması’ndan sonra “*Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP)*” olarak yeniden adlandırılmıştır.

Avrupa Konseyin üç önemli toplantısı ve alınan kararlar; 1999 Köln Zirvesi, 1999 Petersburg görevleri ve 1997 Amsterdam Anlaşması ile BAB ile AB arasındaki görev uyumsuzlukları ortadan kaldırılmıştır. Bu bağlamda hem Avrupa Birliği (AB) hem de Batı Avrupa Birliği (BAB)’nin yetkilendirildiği barışı koruma ve barış yapma görevleri 1997’deki Amsterdam Antlaşması ile Avrupa Birliği Antlaşması’na dâhil edilmiştir.

Takip eden yıllarda, askeri kriz yönetiminin güçlendirilmesi için önemli adımlar atılmıştır. 2002’nin sonunda, AB-AGSP ve NATO arasındaki istişare mekanizmaları konusunda bir anlaşmaya varılmış, Berlin Plus Anlaşması ile AB’nin NATO’nun varlık ve tesislerine erişimi sağlamıştır. Bu anlaşma sayesinde AB 2003 yılında AB Gücü CONCORDIA ve 2004 yılında Bosna Hersek’te AB Gücü ALTHEA harekâtlarına başlamıştır.

3.2.3. Avrupa Birliği Gücü’nün Bosna Hersek’te Askeri Alanda Güvenlikleştirme Politikaları

AB Gücü’nün BH’de 2004 yılının sonundan itibaren icra etmeye başladığı Althea Harekâtı, AB’nin Askeri Kriz Yönetim Konseptinin ilk pratik uygulamasıdır. Avrupa Birliği, Yugoslavya’nın parçalanması esnasındaki ilk diplomatik çabalarındaki başarısızlıktan itibaren kriz yönetimi yetkinliklerini geliştirmeyi amaçlamıştır. O dönemde AB’nin barış yapma çabaları, AB’nin taraflar üzerindeki yaptırım gücü eksikliği yüzünden başarısız olmuştur. Bosna’daki bu fırsat, aslında Avrupa Birliği’nin öğrenmesi ve diğer misyonlara katılımı amacıyla tecrübe kazanması için önemli bir deney olmuştur. NATO’nun Dayton Barış Antlaşmasından sonra dokuz yıl süreyle yürüttüğü İstikrar Harekâtından sonra, Bosna Hersek’teki nispeten istikrarlı güvenlik ortamı, AB’ye barışın inşasındaki sonuçların kalitesini değerlendirmek için değerli ve risksiz bir fırsat sunmuş ve sunmaya da devam etmektedir. Bu sonuçlar, BH üzerinden yasadışı uyuşturucu, silah ve insan

kaçakçılığı, organize suç ağları ve savaş suçlularının aranması gibi olağanüstü zorlukları ele alan bir dizi sert güvenlik garantisi ve yerinde yardımları da içermektedir.

3.2.3.1. Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'teki ALTHEA Harekâtı'nın Askeri Alanda Güvenlikleştirmeye Etkileri

Avrupa Birliğinin BH'de askeri alanda güvenlikleştirme politikalarının başında şüphesiz ki AB Gücü'nün icra ettiği Althea Harekâtı gelmektedir. Ülkede diğer güvenlikleştirme alanlarında aktif bir biçimde yer alan AB'nin ülkedeki çalışmalarda elde ettiği tecrübeleri ve NATO'nun 1995 yılından itibaren ülkede sağlamış olduğu güvenlik ortamını, barış ve istikrarı da göz önünde bulundurularak barışı destekleme harekâtı sorumluluğunu devralması için uygun koşullar oluşmuştur. Zaten NATO harekâtının başından beri Avrupa Birliği ülkeleri NATO kapsamında tahsis ettikleri birliklerle bu harekâtı icra etmekte idi. Aşağıda açıklandığı gibi NATO ile AB arasındaki devir teslimden sonra AB Gücünde görev alan birliklerin % 80'i NATO görevinden tahsis edilen birliklerden oluşmuştur.

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (UNSC) 1575 Sayılı Kararı 22 Kasım 2004 tarihinde oybirliğiyle kabul edilmiş ve AB'nin BH'de bir AB askeri operasyonu başlatma niyeti memnuniyetle karşılanmıştır. Bu karar ile Dayton Barış Antlaşmasının EK-1-A ve EK-2'sinde belirtilen görevlerin uygulanması ile ilgili görevleri yerine getirecek olan birleşmiş komuta ve kontrol altında ve SFOR'a yasal halef olarak çok uluslu bir istikrar gücü (AB Gücü- EUFOR) kurma konusunda AB'ye ve işbirliği içinde hareket eden üye devletlere yetki verilmiştir.¹⁶³ AB Gücü, Barış Antlaşmasının askeri yönleri altındaki temel barış ve istikrar rolünü yerine getirmekle görevlendirilmiştir. AB'nin Althea Harekâtını başlatma kararı, NATO'nun başarılı SFOR Harekâtını sonuçlandırma kararını takip etmiştir. ALTHEA Harekâtı, NATO "Berlin Plus" ile kararlaştırılan esaslara dayanarak NATO varlık ve yeteneklerine başvurmak suretiyle gerçekleştirilmeye başlanmıştır.

¹⁶³ UNSC Resolution 1575, The Situation in BİH, bakınız, (Çevrimiçi), <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1575>, 9 Nisan 2019.

AB, BH’de, BM Şartı VII Bölümünün barış uygulama yetkisi uyarınca (Güvenlik Konseyinin 1551 sayılı kararı) AB Gücü vasıtasıyla etkili bir askeri güç bulundurmaktadır.¹⁶⁴

AB Gücünün ana hedefleri¹⁶⁵ gelişmelere bağlı olarak değişmekle birlikte 2018 yılında yayımlanan AB Gücü Bilgilendirme Dokümanında;

- *AB’nin BH’deki tüm kapsamlı yaklaşım gayretlerini desteklemek,*
- *Ülkede emniyetli ve güvenli bir ortam sağlamak, özellikle BH’nin bu konudaki çabalarını desteklemek,*
- *BH Silahlı Kuvvetlerine kapasite geliştirme ve eğitim desteği vermek, BH Silahlı Kuvvetlerini uluslararası standartlara ulaştırmak” şeklinde açıklanmıştır.*

Diğer taraftan ALTHEA Harekâtının temel amaçları:

- *Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerinin toplu ve birleşik eğitimlerinin desteklenmesi, NATO standartlarına ilerlemelerinde desteklenmesi,*
 - *Dayton / Paris Anlaşmasının EK-1A ve 2 Ekinde belirtilen caydırıcılık sağlamak ve devam ettirmek sorumluluğunu yerine getirme (BH’deki Barış İçin Genel Çerçeve Anlaşma),*
 - *BH’de görev süresine uygun olarak emniyetli ve güvenli bir çevreye katkıda bulunmak ve Yüksek Temsilcilik Uygulama Planı ile İstikrar ve Ortaklık Sürecinde (İOS) temel görevlerin yerine getirilmesidir.¹⁶⁶*
- şeklinde tanımlanmaktadır.

AB’nin politik hedefleri açısından değerlendirildiğinde; Haziran 2003’teki Selanik Deklarasyonu, Batı Balkanların geleceğinin AB içinde olduğunu doğrulamaktadır. İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (İOA) ise, BH’nin Avrupa ile entegrasyonunun çerçevesini oluşturmuş ve 1 Haziran 2015’te yürürlüğe girmiştir.

¹⁶⁴ UNSC Resolution 1551, The situation in Bosnia and Herzegovina, bakınız, (Çevrimiçi), <http://unscr.com/en/resolutions/1551>, 12 Nisan 2019.

¹⁶⁵ Operation Althea European Union Force in BiH, May 2019, Camp Butmir, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina Information Booklet, s.6, bakınız, (Çevrimiçi) http://euforbih.org/eufor/images/pdfs/EUFOR_Information_Booklet.pdf, 12 Nisan 2019.

¹⁶⁶ The Key Objectives of Althea, (Çevrimiçi) <http://www.euforbih.org/eufor/index.php/about-eufor/background>, 12 Nisan 2019.

AB, BH'de savunma ve güvenlik, kalkınma ve diplomasiye odaklanan kapsamlı bir yaklaşım doğrultusunda devlet düzeyindeki kurumları reform etmeye ve BH'nin ekonomik ilerleme kaydetmesine desteklemeye odaklanmaktadır.

AB Gücü'nün bu kapsamlı yaklaşımdaki rolü ise; istikrarlı, güvenilir, barışçıl ve çoklu etnik yapıdaki, komşularıyla barış içinde işbirliği yapan ve AB üyeliğine doğru geri dönüşü olmayan yolda ilerlemekte olan BH'nin uzun vadeli politik hedefini gerçekleştirmesi için gerekli koşulların sağlanmasına yardımcı olmaktır.

Althea Harekâtı, AB'nin BH'ye yönelik kapsamlı yaklaşımını güçlendirmekte ve BH'nin kendi çabalarıyla AB üyeliğine doğru ilerlemesini desteklemektedir. Harekât aynı zamanda, BH'deki genel Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası (AGSP) misyonunun ve BH'deki yakın ve koordineli bir AB varlığının parçasıdır.¹⁶⁷

AB Gücü'nün Althea Harekâtı NATO İstikrar Kuvveti (SFOR)'nin yerine geçecek şekilde planlanmış ve 2 Aralık 2004'te icra edilen devir teslim töreni ile görevine başlamıştır. AB'nin bu harekâtı birçok yönüyle NATO'nun diğer harekâtlarındaki öncül birliklerin harekâtına benzemektedir. Her şeyden önce ülkede konuşlandırılan birliklerin ve personelin % 80'i NATO İstikrar Gücü (SFOR) ile aynıydı. AB Gücü Karargâhı ile birlikte NATO'nun Bosna Hersek'e uzun vadeli bağlılığı Saraybosna'daki Butmir Kışlasında yeni bir NATO Karargâhının (NATO Saraybosna Kh.) açılışı ile başlamıştır. AB Gücü'nün NATO Saraybosna Karargâhı (NATO HQ SA) ile aynı binada ve birliklerin coğrafi olarak konuşlanmaları ise SFOR'unkine benzemekte idi. NATO ile AB Gücü arasında yapılan devir teslimde büyük bir sorun yaşanmadığı belirlenmiştir.

AB Gücü birlikleri başlıca ülkenin üç ana bölgesinde konuşlanmıştır:¹⁶⁸

- *Çok Uluslu Görev Gücü (Kuzey) - Tuzla'da bulunan yaklaşık 1300 personel,*
- *Çok Uluslu Görev Gücü (Kuzey Batı) - Banja Luka'da bulunan yaklaşık 1.000 personel,*
- *Çok Uluslu Görev Gücü (Güney Doğu) - Mostar merkezli yaklaşık 1.400 personel*

¹⁶⁷ EU Political Objectives in BiH, (Çevrimiçi) <http://www.euforbih.org/eufor/index.php/about-eufor/background>, 12 Nisan 2019.

¹⁶⁸ Original Force Structure of EUFOR, (Çevrimiçi), <http://www.euforbih.org/eufor/index.php/about-eufor>, 12 Nisan 2019.

AB Gücü Karargâhı ve karargâh bağlı unsurları, Saraybosna'da Butmir Kışlasında ve yaklaşık 500 personelden oluşan Entegre Polis Birimi (EPB) ile birlikte bulunmakta idi. Bu birimlere ilave olarak BH genelinde çeşitli bölgelerde İrtibat ve İzleme Timlerinde (İVİT) 2.000 personel bulunmakta idi.

AB Gücü'nün 22'si AB ülkesi ve 11'i AB dışı ülkeden olmak üzere, yaklaşık 7000 personeli ile başladığı görevinde,¹⁶⁹ 2006 yılının başında personel sayısı yaklaşık 6000'e ve 12 Aralık 2006'da Avrupa Konseyi'nin aldığı geçiş planı kararı ile 2007 yılında yaklaşık 2.500 askere düşürülmüştür.¹⁷⁰ Bu yeni yapısal dönüşümle birlikte çok uluslu bir manevra taburu Saraybosna'da AB Gücü ile aynı kışlada olacak ve buna ilave olarak irtibat ve gözlem ekipleriyle ülke genelinde AB Gücü varlığını sürdürecektir ve ülke genelinde muhtemel bir olayda tepki verme kapasitesini koruyacaktır. İhtiyaç halinde, Bosna Hersek dışında farklı ülkelerde hazır durumda bulunan rezerv kuvvetleri ile müdahale etmeye hazır olacaktı. Ayrıca Bosna Hersek dışında konuşlu toplam dört tabur NATO ile müşterek ihtiyaç olarak kullanılmaya hazır olacaktı. Kosova'daki NATO KFOR Kh. ile de karşılıklı ihtiyat gönderme düzenlemeleri de yürürlükte idi.¹⁷¹

AB Gücü'nün Bosna Hersek'teki varlığı her yıl kasım ayında ülkedeki genel siyasi durum değerlendirilerek BMGK tarafından verilen görevlendirme emri ile bir yıl süreyle uzatılmaktadır.

AB Gücü'nün personel sayısı 2010 yılına gelindiğinde yaklaşık 1500 askere düşmüştür. Bu kuvvete birlik ve yetenek katkısı yapan ülkelerin politikalarındaki düzenlemelere istinaden insan gücü sayılarında değişimler olmaktadır. AB Gücü/ALTHEA askeri harekâtı ülkedeki güvenli ve emniyetli bir ortamın korunmasına katkıda bulunmaya devam etmiştir. Eralp, özellikle 2006 yılında BİO Anlaşmasının imzalanmasından ve 2010 yılında Üyelik Eylem Planı (MAP)'na davet

¹⁶⁹ European Commission Brussels, Bosnia and Herzegovina 2005 Progress Report, dated 9 November 2005, p.13. Bakınız (Çevrimiçi), https://europa.ba/wp-content/uploads/2015/05/delegacijaEU_2011121404174977eng.pdf, 11 Nisan 2019.

¹⁷⁰ EU Council Secretariat~Factsheet~ EU military operation in Bosnia and Herzegovina (Operation EUFOR-Althea) ATH/08 dated 28 February 2007, bakınız. (Çevrimiçi), http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede230610factsheeteuforalthea/sede23010_factsheeteuforalthea_en.pdf, 12 Nisan 2019.

¹⁷¹ Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2009 Progress Report accompanying the Communication from the Commission to The European Parliament and the Council Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010, s.6, (Çevrimiçi) <https://www.refworld.org/docid/4adc28fe2.html>, 13 Nisan 2019.

edildikten sonra AB Gücü'nün BH'deki varlığının temel işlevini, ülkedeki çatışma sonrası aşamadan demokrasiye geçiş aşamasına ilerlerken psikolojik güvence sağlamak olarak açıklamaktadır.¹⁷² Javier Solana ve Olli Rehn'in 2006 yılında AB Gücü /Althea misyonu hakkında hazırladıkları ortak raporda belirtildiği gibi, Althea Harekâtı BDH dışında farklı bir operasyon yönüne evrilmektedir.¹⁷³

AB Dışişleri Bakanları 2010 yılında, AB Gücü BH Silahlı Kuvvetlerine “*Kapasite Geliştirme ve Eğitim Desteği*” (KG&E) verilmesi, askeri uzmanlık alanlarında uluslararası standartlara göre eğitilmesi, Barışı Destekleme Operasyonlarına katılımlarının sağlanması ve BH'nin dayanıklılığının artırılması (örneğin afet yardımı harekâtı) kararı alınmıştır.¹⁷⁴

Althea Harekâtı kapsamında AB Gücü yeniden yapılandırılmış ve BH'deki AB Gücü asker sayısı 2012 yılında 600 personele indirilmiştir. 1 Eylül 2012 tarihinden itibaren ALTHEA Harekâtı yeniden yapılandırılmış ve odağı *BH Silahlı Kuvvetlerinin Kapasite Geliştirme ve Eğitimi* olarak değiştirilmiştir. Bununla birlikte, BH makamları için güvenli ve emniyetli ortamın devamlılığının sağlanması yükümlülüğünü de yerine getirmeye devam etmektedir.¹⁷⁵ Kapasite Geliştirme ve Eğitim Başkanlığı'nın bir şubesi olan Birleşik Askeri İşler Şubesi, Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerini, Mayın Temizleme Faaliyetlerini, Askeri Mühimmat Hareketlerinin Kontrolünü, Mühimmat ve Silahlar ile Silah ve Mühimmat Depolama Yönetimine ek olarak, Savunma Sanayi Fabrikaları tarafından yürütülen faaliyetleri soruşturmakta, izlemekte ve Bosna Hersek'in yerel halkını (Okullarda öğrenciler, avcı dernekleri, çiftçiler, kamu kurumları vb.) mayın ve patlayıcı maddelerin olumsuz etkilerine karşı bilinçlendirmek amacıyla bugüne kadar ülkenin her bir köşesinde on binlerce kişiye “*mayın riski eğitimi*” vermekte ve bu faaliyetlerine

¹⁷² Eralp, **a.g.e.**, s. 109.

¹⁷³ Summary note on the joint report by Javier Solana, EU High Representative for the CFSP, and Olli Rehn, EU Commissioner for Enlargement, on a Reinforced EU Presence in Bosnia and Herzegovina, bakınız, (Çevrimiçi), https://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/reports/91339.pdf, 13 Nisan 2019.

¹⁷⁴ EUFOR Mandate and Mission, Operation Althea European Union Force in BiH November 2018 Camp Butmir, Sarajevo Bosnia and Herzegovina Information Booklet, s.4, (Çevrimiçi) http://www.euforbih.org/eufor/images/pdfs/201811_infoBooklet.pdf, 13 Nisan 2019.

¹⁷⁵ Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2012 Progress Report accompanying the Communication from the Commission to The European Parliament and the Council. Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013, p.6, bakınız, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/keydocum_ents/2012_package/rapport_2012_en.pdf, 13 Nisan 2019.

aralıksız olarak devam etmektedir. 1996 yılından bugüne kadar (SFOR dahil) ülkede 250.000’den fazla kişiye mayın risk eğitimi verilmiştir.¹⁷⁶

3.2.3.1.1. AB Gücü/ALTHEA Harekâtı Kapsamında Bosna Hersek Ordusunda Kapasite Geliştirme ve Eğitim Faaliyetleri

AB Gücü/ALTHEA Harekâtı kapsamında kapasite geliştirme ve eğitim faaliyetlerinin esas amacı; aşağıda belirtilen katkıları sağlayarak BH Silahlı Kuvvetlerinde; uygun karargâh yapıları teşkil ederek uluslararası standartlarda ve Avrupa-Atlantik kuruluşlara katılacak yetenekte personel yetiştirilmesi, güçlü ve kendi kendine sürdürülebilir eğitim sisteminin oluşturulmasını sağlamaktır.¹⁷⁷

- *Askeri uzmanlık ve teknik destek ile yardımcı olmak,*
- *BH Silahlı Kuvvetlerine kapasite geliştirme ve eğitim ile müşterek askeri ilişkiler uzmanlık görevleri alanlarında eğitim ve danışmanlık sağlamak,*
- *BH Silahlı Kuvvetleri kapasite geliştirme ve eğitim faaliyetlerine mentörlük ve gözlemcilik hizmeti sağlamak.*

Bu katkıları sağlamak amacıyla, AB Gücü Karargâhında yeni oluşturulan Kapasite Geliştirme ve Eğitim Başkanlığınca; NATO Saraybosna Kh, NATO temas noktası Büyükelçiliği (her iki yılda bir NATO ülkelerinden birinin büyükelçiliği temas noktası büyükelçisi olarak tayin edilmektedir) ile yakın işbirliği içinde çalışma grubu oluşturarak yatay ve dikey yaklaşımla stratejik seviyeden taktik seviyeye kadar kapasite geliştirme süreci ele alınmakta, BH Silahlı Kuvvetleri ile ortak planlama çerçevesinde hazırlanan yıllık *Yol Haritası Anlaşması* çerçevesinde kapasite geliştirme ve eğitim faaliyetlerini planlamakta ve karşılıklı onayın ardından eğitimler icra edilmeye başlanmaktadır.

Bu çalışma kapsamında, AB Gücü’nün harekât konsepti; planlama, eğitim, mentörlük ve gözetim rolü sorumluluklarını ihtiva etmektedir. *Planlama rolü* içeriğindeki sorumluluğu; *Yol Haritası Anlaşması ve Müşterek (Entegre) Kapasite Geliştirme ve Eğitim Planı* olarak sonuçlandırılacak yıllık eğitim sürecinin planlanması, hazırlanması ve koordinasyonunda eğitim uzmanlığı desteği

¹⁷⁶ International Mine Action Day and EUFOR Mine Risk Education, (Çevrimiçi) <http://euforbih.org/eufor/index.php/eufor-news/1632-international-mine-action-day-and-eufor-mine-risk-education>, 13 Nisan 2019.

¹⁷⁷ Operation Althea, About EUFOR, (Çevrimiçi) <http://www.euforbih.org/eufor/index.php/about-eufor/background>, 14 Nisan 2019.

sağlamaktır. *Eğitim, Mentörlük ve Gözetim rolü* içeriğindeki sorumluluğu planlama ve icra safhalarında, BH Silahlı Kuvvetleri ile Mobil Eğitim Timi ve Mobil Mentör Timi katkısı sağlayan ülkeler arasında bir arayüz sağlamak, BH Silahlı Kuvvetleri eğitimcilerinin eğitimcilik standartlarını ve kalitesini değerlendirmek, bireysel eğitim ve birlik seviyesinde birleşik eğitimler planlamaktır.¹⁷⁸

AB Gücü KG&E Başkanlığınca, örnek olarak 2016 yılında, aşağıdaki alanlarda eğitim desteği sağlayan ülkeler ve AB Gücü Kh.daki uzman personeli vasıtasıyla mobil eğitim timleri ve mobil mentör timlerince BH Silahlı Kuvvetleri birliklerine ve personeline eğitim desteği verilmiştir.

- *Muhabere İrtibatları ve Coğrafi (Haritacılık) Hizmetler,*
- *İstihkâmcılık,*
- *Felaket Kurtarma Desteği*
- *Lojistik,*
- *Mühimmat ve Silah Depolama Yönetimi,*
- *Askeri İntikal Kontrolü,*
- *Mayınla Mücadele Harekâtı*
- *Havacılık (Helikopter)*
- *BDH Eğitim Mrk ve Mayın Tarlasından Acil Kurtarma Eğitimi,*
- *Tatbikatlar ve Birleşik Eğitimler*
- *İliştirilmiş Danışmanlık Timi Faaliyetleri*

AB Gücü'nün 2013-2016 yıllarında bireysel eğitim ve müşterek eğitimler kapsamında planladığı ve icra ettiği faaliyetler;

- *2013 yılında 58 faaliyet,*
- *2014 yılında 48 faaliyet,*
- *2015 yılında 54 faaliyet,*
- *2016 yılında 72 faaliyet olmak üzere toplam 232 faaliyet.*

Bireysel eğitimler kapsamında, 2010-2016 yılları arasında 1099'u subay, 2274'u astsubay ve erler, 100'ü sivil personel olmak üzere toplam 3825 personel

¹⁷⁸ EUFOR HQ CB&T Division Briefing, dated 15 March 2014.

eğitime tabi tutulmuş, BH Silahlı Kuvvetlerinden 80'den fazla personel yurtdışı kurslarına tefrik edilmiştir.¹⁷⁹

Diğer taraftan, 10 farklı BH Silahlı Kuvvetleri biriminde (Piyade Tugay Kh.ları, EDOK.K.lığı, Harekât ve Destek Komutanlıkları, Genelkurmay Başkanlığı Kh. vb.) görev yapan iliştirilmiş danışma timleri vasıtasıyla, etkili bir kapasite geliştirme katkısı sağlanmaktadır. Tüm bu eğitimlerin amacı BH Silahlı Kuvvetleri'nin NATO standartlarına uygun, uluslararası ortamda birlikte çalışabilirlik kriterlerini yerine getirebilen, kısacası askeri alanda güvenlikleştirme politikalarını uygulayabilecek bir silahlı kuvvetler haline getirmektir.

3.2.3.1.2. AB Gücü/ALTHEA Harekâtı Kapsamında Savaş Döneminden Kalan Mayın Tehlikesine Karşı Alınan Önlemler

Bosna Hersek dünyada en ciddi mayın sorunları ile karşı karşıya olan ülkelerden biridir. Ülke yüzölçümünün yaklaşık %2,1'i (yaklaşık 1018 kilometrekare) savaş esnasında mayınlanmış ve savaş sonrasında temizlenmeden bırakılmıştır. Ülkedeki mayın tehlikesini ortaya koyan mayınlanmış bölgeleri gösteren harita EK-E'dedir. AB Gücü güvenli ve emniyetli bir çevreye katkıda bulunmak amacıyla,¹⁸⁰

- *Bosna Hersek'te mayın temizlemeden sorumlu makamları daha etkili ve verimli kılmak amacıyla destekleyecek,*
- *AB'nin önemli fonlar yatıracığı BH'deki yeni mayın temizleme projeleriyle ilgili teknik konularda Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerini destekleyecek,*
- *BH Mayın Temizleme Taburunun mayın temizleme operasyonlarında harekât ve lojistik açıdan etkinliği artırmak amacıyla faaliyetlerini izleyecek, tavsiyelerde bulunacak ve yardım etmek suretiyle destekleyecek,*
- *Çiftçiler, ormancılık şirketleri, avcı kulüpleri ve dahası her yaştan çocuklar gibi hassas ve risk altındaki gruplar için özellikle farkındalığı arttırmak ve güvenli davranış şeklini geliştirmek için Mayın Riski Eğitimleri vermeye devam edecektir.*

¹⁷⁹ EUFOR HQ, Capacity Building&Training Division Annual Evaluation Briefing, dated 12 February 2017, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina.

¹⁸⁰ Operation Althea European Union Force in BiH, November 2018 Camp Butmir, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina Information Booklet, Mine Action, s.16., (çevrimiçi), http://www.euforbih.org/eufor/images/pdfs/201811_infoBooklet.pdf. 15 Nisan 2019.

Bosna Hersek'teki savaş döneminden kalan en önemli sorunlardan biri olan mayınlanmış sahaların işaretlenmesi ve temizlenmesi işi 2002 yılından itibaren BH Mayın Harekât Merkezi (BHMACE) ve BH Mayın Temizleme Komisyonu isimli sivil kuruluşların sorumluluğunda, özel şirketler ve sorumluluk alan ülkelerin de katkılarıyla BH Silahlı Kuvvetlerine bağlı Mayın Temizleme Taburunun etkin katılımıyla icra edilmektedir. AB bu konudaki etkisi BH Silahlı Kuvvetlerinin imkânlarının artırılmasına yönelik faaliyetlerdir. Bu kapsamda yıllara sari olarak safhalandırılan mayın temizleme harekâtında;¹⁸¹

- 2007-2010 yılları arasında, üç etnisiteye ait mayın temizleme birlikleri birleştirilerek BH Silahlı Kuvvetleri Mayın Temizleme Taburu teşkil edilmiştir. 27 Eylül 2007'de AB Gücü Karargâhı ile BH Silahlı Kuvvetleri arasında Mutabakat Muhtırası (MoU) imzalanmıştır. Bu muhtıraya istinaden; 31 adet 4X4 araç, 249 adet Metal Mayın Dedektörü, 449 adet personel koruyucu ceket, 456 adet helmet ve vizör, 26 adet araç telsizi, 16 patlayıcı arama köpeği, 7 adet römorku ve yedek parçalarıyla birlikte mayın temizleme makinası hibe edilmiştir. BH Silahlı Kuvvetleri 2009-2019 Mayın Temizleme Stratejisini hazırlanmış ve AB Gücü de bu karşı mayın harekâtını gözlemeye devam etmiştir.
- 2010-2019 yılları arasında BH Mayın Temizleme Taburu, Mayın Temizleme Stratejisi ve yıllık planlara istinaden mayın temizleme görevlerini icra etmiş ve etmeye devam etmektedir. AB Gücü bu faaliyetleri gözlemlemiş ayrıca bu tabura ihtiyaçları doğrultusunda muhtelif eğitimler vermiştir. 2010-2014 yılları arasında Norveçli Hükümet-dışı organizasyonu olan İnsani Yardım Örgütü hem eğitim desteği vermiş hem de patlayıcı arama köpeği (14), mayın dedektörü (40) ve mayın temizleme makinası (3) hibe etmiştir.¹⁸²

AB Gücü BH de emniyet ve güvenli bir ortam oluşturmak amacıyla ülke genelinde konuşlu 17 adet İrtibat ve İzleme Timi vasıtasıyla her yıl sorumluluk bölgelerindeki okullarda öğrencilere, sivil toplum kuruluşlarına, avcılık derneklerinin mensuplarına mayın tehlikesi ve riskine ilişkin alınacak tedbirler konusunda durumsal farkındalık eğitimleri verilmektedir. UNICEF'in de destek verdiği bu

¹⁸¹ Report of European Union on Demining Activities (2004-2015), Effects of EU on Demining Activities, Private Companies, Other Countries Working on Demining in BiH, Activities Increasing AFBİH Demining Capabilities, s.1.

¹⁸² A.e., s.2.

eğitimler kapsamında medya yoluyla, sunumlar yaparak ve etkilenen nüfusla yapılan birebir görüşmeler yoluyla mayın bilincini artırmak, mağdur sayısını azaltmak ve mayınlardan kaynaklanan uzun vadeli bir tehlikeye işaret etmek hedeflenmektedir.

BH'deki mayınla kirlenmiş bölgeler sorunu aslında sadece askeri güvenlikleştirme politikaları açısından değil, toplumsal, ekonomik ve çevresel alanlarda da güvenlikleştirmeye etkileriyle dikkate alınması gereken bir tehdittir.

Görüldüğü üzere AB Gücü 2010 yılında AB Dışışleri Bakanlarının aldığı karara istinaden BH Silahlı Kuvvetleri ile yakın bir angajmana girmiş, gerek Bosna Hersek'te bulunan ihtisas sahibi askeri ve sivil uzman kadrosuyla gerekse harekâta katkı sağlayan ülkelerin desteğiyle değişik alanlarda ve seviyelerde eğitim ve tatbikat planlamaları yaparak BH Silahlı Kuvvetlerinin yetenek ve kapasitesini geliştirmek için önemli katkılar sağlamaktadır.

3.2.3.2. Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'teki Askeri Alanda Güvenlikleştirme Politikalarının Etkilerinin Değerlendirilmesi

AB'nin Bosna Hersek'te askeri alanda güvenlikleştirme politikalarında göstermiş olduğu çabaların etkileri görece olarak diğer güvenlikleştirme alanlarına nisbeten daha başarılı olduğu değerlendirilmekle birlikte, diğer güvenlikleştirme alanlarındaki sorunların askeri alana etkileri nedeni ile çözüm bekleyen ve ilerlemesi gereken çok sayıda askeri sorun sahası bulunmaktadır.

Bosna Hersek'te savaşın sona ermesinden hemen sonra, yıllardır birbiriyle savaşan tarafların mevcut kuvvetlerinin fiziki temasını kesmek, yapılan barışı korumak, güvenlik ve istikrarı kalıcı hale getirmek amacıyla BMGK'nin 1031 numaralı kararına istinaden, NATO Uygulama Kuvveti (IFOR) 1995 yılı başında derhal göreve başlamış ve bir yıl sonra 1996 yılında yapılan genel seçimleri müteakip bu görevini NATO İstikrar Kuvveti (SFOR)'ne devrederek 2004 yılı sonuna kadar başarı ile bu görevini sürdürmüştür. 1995 yılından 2004 yılına kadar NATO sorumluluğunda yürütülen Barış Uygulama ve İstikrar Harekâtlarının oluşturduğu nispeten istikrarlı güvenlik ortamının kazanımları üzerine inşa edilen AB Gücü/Althea Harekâtı aslında hazırlanmış bir temel üzerine yeni bir bina inşa edilmesi gibi değerlendirilmelidir. Bu anlamda AB Gücü çok önemli bir deneyim fırsatı yakalamıştır.

AB, Althea Harekâtına başlayabilmek için 1948'den itibaren ortaya koyduğu ancak bir türlü hayata geçiremediği Batı Avrupa Birliği hayalini gerçekleştirebilme fırsatını NATO'dan aldığı destekle uygulama imkânı bulmuş, AB'nin sadece ekonomik ve politik bir birliktelik olmadığı algısını hem kendi üyelerine hem de tüm dünyaya kabul ettirme şansını yakalamıştır.

AB'nin en büyük avantajı Bosna Hersek'te NATO ile başlayan Barış Destekleme Harekâtı (BDH)'nin uygulama ve istikrar safhalarının birçok yönüyle sorunsuz tamamlanmış olmasıdır. Bu nedenle 7000 personelle başlayan AB Gücü'nün Althea Harekâtında kısa sürede kademeli olarak personel sayısı azaltılmış, ülkede barış ve istikrar durumu irtibat ve izleme timleri vasıtasıyla tüm ülkede gözlenmeye başlanmıştır.

Bu süreçte özellikle en etkin askeri güvenlikleştirme politikalarından biri, 2003 yılından itibaren Yüksek Temsilcilik Uygulama Planı kapsamında yürürlüğe konmuş olan, *“BH'nin fonksiyonel bir devlet olması ve Avrupa-Atlantik entegrasyonunun esası olan devlet düzeyinde silahlı kuvvetler üzerinde sivil komuta ve kontrolün kurulması ve güvenlik sektörü reformunun hayata geçirilmesi”* olmuştur.¹⁸³ Uluslararası toplumun devlet düzeyindeki kurumları güçlendirmeye odaklanması savunma reformunun kapsamını şekillendirmiştir. Savunma Reformu, esas olarak, birleşik bir profesyonel silahlı kuvvetler oluşturmak için her iki alt devlette yürütme yetkilerine sahip devlet düzeyinde *tek bir Savunma Bakanlığı kurmayı ve silahlı kuvvetlerin boyutunu azaltmayı* amaçlamıştır.

2003 yılında yürürlüğe giren Savunma Kanunu ile Hizmet Yasası üzerinde Savunma Reform Komisyonunun yaptığı düzenlemelerle 2005 yılında yeniden yürürlüğe giren yeni BH Savunma Yasası, BH Silahlı Kuvvetlerin oluşturulması ve entitelerdeki savunma yapılarının kapatılması askeri alanda güvenlikleştirme politikaları ve etkileri açısından çok kritik gelişmeler olmuştur.

Bu reform çalışmaları uygulanmaya başlamışken diğer taraftan 2006 yılından itibaren BH'nin Barış için Ortaklık üyesi olarak kabul edilmesi de AB'nin askeri alanda yürüteceği politikaların uygulanmasında işini kolaylaştırmıştır. Bu anlaşma BH'yi gelecekteki bir NATO üyesi yapacak ve Avrupa-Atlantik işbirliği çerçevesinde

¹⁸³ OHR Mission Implementation Plan, 30 Jan. 2003, (Çevrimiçi) www.ohr.int/ohr-info/ohr-mip/default.asp?content_id=29145, 15 Nisan 2019.

uluslararası güvenliğini yeniden tanımlamasına imkân sağlayacaktır.¹⁸⁴ Bu anlamda düşünüldüğünde BH'nin NATO üyeliği perspektifindeki angajmanları askeri anlamda güvenlikleştirme politikalarına çok olumlu etkiler yapmıştır. Nisan 2010'da NATO, BH'yi savunma mülkleri sorununu çözmesi şartıyla Üyelik Eylem Planı'na (MAP) davet etmiştir. SC siyasi liderliği ile BH arasında devam etmekte olan ihtilaf, savunma mallarının devlet seviyesine yeniden tahsisi konusundaki sorun çözülünceye kadar BH'i Üyelik Eylem Planı dışında tutmaya devam etmektedir.

Savunma Reformu kapsamında; 2006 yılından itibaren ülkede sivil otoritenin denetimi, gözetimi ve kontrolü altında tek bir silahlı kuvvetin oluşturulması askeri alandaki en önemli ve en kritik güvenlikleştirme gelişmesidir. Bu gelişme kapsamında silahlı kuvvetleri oluşturan etnisitelerin nüfusları oranında temsil edilmeleri, komuta kademesindeki kritik general kadrolarının üçlü sisteme göre dengeli olarak etnisitelere dağıtılması gibi hususlar olumlu gelişmeler olmakla birlikte, her kademedede üçlü komuta yapısı oluşturulması ile alınan kritik kararların veya verilen emirlerin her üç etnisitenin kontrolü altında oluşturulması karşılıklı güvensizlik gerçeğini değiştirmemektedir. Aynı birlik veya karargâh içindeki üç farklı etnisiteye mensup askerlerin birbirlerine olan güven sorunu halen ortadan kalkmamıştır. Bu güvensizliğin altında yatan gerçeğin, geçmişte birbirlerini yok etmek için savaşmış olmalarının bilinçaltılarında tazeliğini koruması ve politikacıların siyasi gelecekleri adına etnik politik söylemleri ve etnik ayrımcılığı öne çıkarmaları olduğu değerlendirilmektedir.

Öte yandan BM Gelişim Programı (UNDP)'nın 2010 yılında hazırladığı BH Erken Uyarı Raporu'na¹⁸⁵ göre “*AB Gücü geri çekilirse BH'de savaşın yeniden patlayacağını düşünüyor musunuz?*” sorusuna her üç etnisitenin verdiği cevaplar şöyledir.

¹⁸⁴ The speech of the NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer, at the meeting of the Signing of the Partnership for Peace Framework Document by Bosnia-Herzegovina on December 14, 2006, emphasizes the strategic importance of the agreement for BiH. Bakınız. (Çevrimiçi), <http://www.nato.int/docu/speech/2006/s061214b.htm>, 15 Nisan 2019.

¹⁸⁵ Eralp, a.g.e., s.109.

Tablo-7: AB Gücü'nün Çekilmesi Halinde Savaşın Patlaması Hk. Bosna Hersek Halkının Görüşü

	BOŞNAKLAR	HIRVATLAR	SIRPLAR
EVET	35.9	22.6	15.3
HAYIR	53.4	69.9	69.4
KARARSIZ	10.7	7.5	15.3

Tablo-7'deki rakamlar Bosna Hersek halkının şiddetin yenilenmesini büyük bir olasılık olarak görmediğini göstermektedir. AB Gücü birliklerinin varlığı, radikaller arasında herhangi bir etnik tehdit ihtimaline karşı psikolojik bir caydırıcılık işlevine sahiptir. Geleneksel olarak Boşnaklar, üç kurucu etnisite arasındaki kendini en riskte hisseden gruptur. Bu nedenle uluslararası bir kurumun (AB Gücü) sürdürülmesini Sırp yayılmacı milliyetçilik anlayışına karşı bir güvence olarak desteklemektedir.

AB Gücü iki ana amaca hizmet etmektedir. *Birincisi, Bosna Hersek'in uzun vadeli siyasi istikrarı için psikolojik güvence sağlamaktadır.* Bosna Hersekli ier ihtilafın yeniden başlatılmasını uzak bir olasılık olarak görmelerine rağmen, AB Gücü'nün sahadaki varlığı ile bu algıları güçlendirmektedir.

AB Gücü'nün 2016 yılında ülke genelinde 18 yaş üzerinde rastgele seçilmiş 2500 denek üzerinde yaptığı “*Kamuoyunda AB Gücü Algısı*” adlı anket çalışmasının sonuçları önemli ipuçları vermektedir.¹⁸⁶ Bu ankete göre Bosna Hersek halkının % 63'ü AB Gücü birliklerinin Bosna Hersek'teki varlığını desteklemektedir. Burada göze çarpan durum Bosnalı Sırp'ların sadece % 36'si AB Gücü'nün BH'deki varlığını desteklerken % 37'si kesinlikle AB Gücü'nün varlığını istememekte, buna ilave olarak % 22'si ise biraz karşıdır. “*AB Gücü birliklerinin geri çekilmesinden sonra çatışmaların yeniden başlaması olasılığı ne olurdu?*” şeklinde sorulan bir soruya katılan deneklerin % 44'ü önemli bir değişiklik olmayacağı yönünde görüş bildirirken katılanların yaklaşık % 10'u hâlâ AB Gücü geri çekilir çekilmez yeni bir savaşın başlayacağına inanmaktadır. Katılanların ilave % 25'i AB Gücü olmadığında ülkede şiddet olaylarının artacağını ancak bunun savaşa dönüşmeyeceğine ifade etmektedir.

¹⁸⁶ EUFOR, Omnibus Survey Results “Public Perception of EUFOR” Survey Results Analysis, ss.4-5, January 2016.

Yapılan ankete katılanların % 60'dan biraz fazlası AB Gücü Kh.'nın Saraybosna'da konuşlu olduğundan haberdardır. Çoğunluğu BH Silahlı Kuvvetleri mensubu personel olmak üzere % 57'si Kapasite Geliştirme ve Eğitim Başkanlığının özellik arz eden faaliyetleri hakkında bilgi sahibi ve BH halkının büyük bir bölümü (% 60) AB Gücü'nün BH Silahlı Kuvvetlerini eğitme gayretleri hakkında çok pozitif bir görüşe sahip olduğunu ifade etmektedir.

. AB Gücü'nün hizmet ettiği amaçların ikincisi, *Althea harekâtı ile siyasi güvenlik ikileminden kaynaklanan herhangi bir taşkınlığın karşıt gruplar arasındaki şiddete dönüşmesine karşı gerekli korumayı sağlamaktır*. En önemlisi, AB Gücü-Althea Harekâtı, katılan AB üyesi ulus devletlerin ve diğer ülke askerlerinin ortak bir komuta yapısı altında çalışmasına ve çatışma sonrası bir ülkedeki gözetim yetkinliklerini başarabilmelerine imkân sağlamıştır.

Öte yandan Althea Harekâtı'nın kilit destekleyici görevleri arasında yer alan, ancak pek fazla öne çıkartılmayan Eski Yugoslavya Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (ICTY) ve savaş suçu olduğu iddiası olan kişilerin tutuklanması ile ilgili makamlara operasyonel destek verilmesi ve polisin örgütlü suç şebekelerine karşı hareket edebildiği güvenlik ortamının sağlanması görevi konusunda özellikle *Sırp Cumhuriyeti'nin savaş dönemi Cumhurbaşkanı Radovan Karadžić'in ve SC Ordusunun savaş dönemi komutanı General Ratko Mladić'in aranması ve yakalanması* konusunda AB Gücü hiçbir gayret sarf etmemiştir. Bu, başından beri politik bir karar olmuştur. AB Gücü yüksek bir politik risk taşıyan aktif bir takip ve yakalama görevi almak istememiştir. AB Gücü, Saraybosna ile Banja Luka arasında Bosnalı Sırlar aleyhinde bir izlenim bırakmaktan kaçınmıştır. İkincisi, hem Avrupa Birliği yetkilileri hem de uluslararası topluluk, savaş suçu olduğu iddiası olan kişilerin tutuklanması işinin Bosna İstihbarat ve Koruma Ajansı (SIPA) gibi yerel güvenlik makamları tarafından kendi araçları ile yapılmasını tercih etmiştir.

AB Gücü'nün ülkede barış ve güvenliği sağlamak adına yasadışı ve gizli silah depolarının tespit edilmesi konusundaki baskıları organize suçla mücadeledeki görev başarısının örneklerini oluşturmaktadır. Bu tür eylemlerin, herhangi bir siyasi risk olmadan, AB Gücü'nün güvenilirliğini artırmak için ideal faaliyetler olduğu, AB'nin Althea Harekâtı'nı politik olarak olabildiğince tarafsız tutmak istediği göz önüne alındığında, AB'nin BH'deki kapsamlı yaklaşımına da uygun olarak organize suçla

mücadele konusunda 2012 yılına kadar başarılı olduğu değerlendirilebilir. Avrupa Birliği Polis Misyonu görevini 2012 yılında tamamladıktan sonra bu alandaki etkinliği yok denecek kadar azalmıştır.

Avrupa Birliği kriz yönetimi yetkinliklerini mevcut Kuzey Atlantik Güvenlik Çerçevelerinden ayrı bir kimlik olarak BH'de uygulama ve süreç içerisinde geliştirme fırsatı bulmuştur. Çatışma sonrası Bosna Hersek, AB kriz yönetimi mekanizmalarının önemli ölçüde uygulanması için ideal bir test alanı sağlamıştır. Ancak, AB Gücü'nün gerçek bir kriz durumunda henüz test edilmediğini unutmamak gerekmektedir. Althea Harekâtının 2004 yılından bu yana risksiz başarısı, Srebrenica'yı 1995'teki Sırp paramiliterlere bırakan '*tarafsız*' Hollandalı barış güçlerinin karanlık imajını henüz ortadan kaldıramamıştır.

AB'nin askeri alandaki güvenlikleştirme politikaları bir bütün olarak ele alındığında AB Gücü'nün varlığı, uluslararası toplumun herhangi bir etnik çatışmanın yenilenme riskine karşı psikolojik bir güvencesi olarak hizmet etmektedir. AB Gücü yetkilileri, siyasi olarak tarafsız kalmaya özel önem vermektedirler. Savunma reformunun neredeyse tamamlanmış olması, ülkeye yayılmış AB Gücü'ne bağlı 17 İrtibat ve Gözlem Ekibinin görevlerini de kolaylaştırmaktadır.

Ancak BH'de bir güvenlikleştirme alanında yaşanan sorunun diğer güvenlikleştirme alanlarında bir tehdit veya risk yaratabileceği de ortaya çıkmıştır. Kopenhag Okulu'nun Güvenlikleştirme Teorisinin ortaya koyduğu gibi, güvenlikleştirme alanlarının birinde meydana gelen bir tehdit veya riskin birden fazla alandaki etkisinin çapraz olarak analiz edilmesi gerekmektedir. 4 Şubat 2014 tarihinde BH'de ekonomik alandaki genel sıkıntılar (işsizlik, gelir seviyesi vb.) ve uygulanan özelleştirilme politikalar neticesinde Tuzla şehrinde özel sektöre devredilmiş fabrikalarda çalışan işçilerin ücretlerini uzun bir dönem alamamaları sonucu yaptıkları gösteriler esnasında, kolluk kuvvetlerinin orantısız güç kullanmaları sonucu çıkan arbede kontrolsüz olarak tırmanmış ve göstericilerin devlet binalarını ateşe vermesine kadar uzanan vahim olaylar yaşanmıştır. Bu olay bir anda başta başkent Saraybosna olmak üzere ülke çapında özellikle BH Federasyonunda farklı yerleşimlerde gösterilerin patlak vermesine neden olmuştur. Bu kapsamda Saraybosna'da Cumhurbaşkanlığı Binası ve Kanton Devlet binalarının

ateşe verilmesine kadar büyüyen ciddi olaylar yaşanmış, BH'deki bulunan 14 farklı ve birbirinden bağımsız polis teşkilatı tüm bu olaylara müdahale etmekte açıkça yetersiz kalmıştır. Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerinin yaşanan olaylara müdahale etmesi söz konusu dahi olmamıştır.

Bosna Hersek'te 1995'te biten savaştan sonraki yaklaşık yirmi yılda yaşanan en ciddi olaylara tanıklık edilmiş, kimi çevrelerce o dönemde "*Balkan Baharı*" olarak tanımlanan bu gösteriler çok kısa sürede BH Federasyonu bölgesinde saman alevi gibi büyümüştür. AB Gücü görevi başladığı 2004 yılından 2014 yılına kadar böyle bir tehdit ile karşılayacağını hiç tahmin etmemiştir. Ülkede yaşanan nispi istikrarlı durum göz önünde bulundurularak daha küçük çaplı olası tehditlere karşı ihtimalat planları hazırlanmıştır. Şubat 2014'te meydana gelen olayların en ufak bir istismar ile etnik bir çatışmaya dönüşme ihtimali uluslararası toplumda çok büyük bir gerginlik yaratmıştır. Askeri anlamda yapılan değerlendirmelerde AB Gücü'nün mevcut birlikleri ve ufuk ötesi ihtiyatlarının aynı anda birçok bölgede meydana gelebilecek etnik olaylara müdahale etmekte yeterli olamayacağı, NATO'nun ihtiyatlarının kullanılmasına ihtiyaç duyulacağı ortaya çıkmıştır. Diğer taraftan söz konusu vakada AB Gücü'nün müdahalesini gerektirebilecek durum oluşması ihtimaline rağmen AB'nin siyasi kanadı ve Belçika-Mons'ta bulunan AB Gücü Karargâhı mevcut bu ihtimalat planların uygulanması konusunda gerekli hazırlık emrini bile verememiştir. Bu gerginlik durumu ülkedeki etnik fay hatlarının mevcudiyetinin ortadan kalkmadığını tüm uluslararası topluma bir kez daha hatırlatırken, AB Gücü'nün askeri anlamda yeterliliği konusunda soru işaretleri yaratmış, ihtimalat planların NATO ile birlikte ele alınması gerektiğini ortaya çıkarmıştır.

AB'nin BH'de askeri alandaki güvenlikleştirme politikaları bir bütün olarak değerlendirildiğinde; savunma reformunun kabulü ve bu reform kapsamında teşkil edilen kurumları (BH Savunma Bakanlığı ve Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerinin kurulması, BH'nin BİÖ üyeliğine kabul ve bu Üyelik eylem Planına şartlı olarak davet edilmesi vb.), AB Gücü tarafından BH Silahlı Kuvvetlerine kapasite geliştirme ve eğitimler verilmesi, NATO ile BİÖ üyeliği kapsamında eğitimler vb., çok önemli ve başarılı politikalar/gelişmeler olduğu değerlendirilmektedir. AB tarafsız ve iyi niyetle, kapsamlı yaklaşım çerçevesinde tüm unsurları ile BH'nin AB ile

entegrasyonunu sağlıklı biçimde yürütme gayreti içerisindedir. Muhakkak ki eksik ve yetersiz olduğu konular vardır. Bununla birlikte, zamana bağlı olarak bu eksiklerin giderilmesi yönünde BH tarafında bir irade mevcuttur. Ancak SC siyasi liderliğinin tutumları ve NATO yeliği dâhil Avrupa-Atlantik kurumlara ye olmak konusunda olumsuz tutumları en önemli engeli teğkil etmektedir. SC eski Cumhurbaşkanı Milorad Dodik, Ekim 2018 seçimlerinde BH Devlet Bağkanlığı Konseyi Sırp yesi olarak seilmiğtir. Agresif yapısı ve fanatik Sırp milliyetçiliği ile Dodik'in bu pozisyonda kaldığı müddetçe (iki dönem toplam sekiz yıl) BH'in NATO yeliği konusunun olumsuz olarak etkileneceği değerlendirilmektedir.



DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ'NİN BOSNA HERSEK'TE TOPLUMSAL, EKONOMİK VE ÇEVRESEL ALANLARDA GÜVENLİKLEŞTİRME POLİTİKALARI VE ETKİLERİ

4.1. Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'te Toplumsal Alanda Güvenlikleştirme Politikaları ve Etkileri

Bosna Hersek'te 1992-1995 yılları arasında yaşanan trajik ve dramatik savaş faciası aslında Tito'nun ölümünden sonra eski Yugoslavya'da yaşanmaya başlayan etnik parçalanmanın en önemli halkalarından birini oluşturmakta idi. Arkasında iki milyondan fazla muhacir, iki yüz elli binden fazla ölüm, yüzbinlerce yaralanma ve sakatlanma, onbinlerce tecavüzle, 2'nci Dünya Savaşında sonra Avrupa'da yaşanan yeni bir utanç tablosu olarak tarihi geçen bu dönem birbirinden çok farklı dinamikleri olan üç etnisitenin yıllarca baskılanmış kimlik mücadelesinin dışa vurumu olarak ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere, bugün de dünyanın birçok bölgesinde yaşanan baskı, zulüm, iç çatışma, savaş ve felaketler nedeniyle milyonlarca insan evinden yurdundan ayrılmak zorunda kalmaktadır. Bir kısmı ülkelerinin değişik bölgelerine gitmeye zorlanırken büyük bir kısmı ise ülkelerini terk etmek, başka ülkelere sığınmak zorunda bırakılmaktadır. Yakın dönemde benzer örneklerine Irak ve Suriye'de şahitlik edilen savaş ve göç travması sadece bu muameleye maruz kalanları değil, başta komşu ülkeler olmak üzere tüm uluslararası toplumu olumsuz olarak etkilemektedir.

Bosna'da ortaya çıkan toplumsal kırımla hatları, yüzyıllarca birlikte ve aynı bayrak altında barış içinde yaşamış, birbirine kız vermiş, damat almış insanlar arasındaki ilişkinin Eski Yugoslavya'nın dağılma döneminden itibaren ülkenin her kesiminde esen etnik milliyetçilik rüzgârının etkisi ve Sırp milis güçlerinin saldırgan tavırları neticesinde etnik bir çatışmaya dönüşmüştür.

Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme teorisine göre, toplumsal güvensizlik toplum içinde bir topluluğun bir gelişmeyi veya potansiyel bir durumu kendi bekası için tehdit olarak algılamasıyla başlamaktadır. Aynı teoriye göre toplumsal güvenliğe

yönelik ortak olarak görülen en yaygın tehdit konuları üç genel başlıkta özetlenmiştir. Bunlar; göç, yatay rekabet ve dikey rekabettir.¹ BH’de yaşayan her üç etnisite için de Bosna Savaşı bir beka sorunu olarak algılanmıştır. Çünkü etnik ayrımcılık etnik çatışmaya dönüşmüş ve kimliklerin varlığını tehdit etmiştir. Ancak Bosna Savaşı’nın yarattığı en büyük toplumsal güvensizlik travmaları ülkede yaşanan göç ve yerinden edilmelerle birlikte özellikle *Boşnaklara uygulanan soykırım vakalarıdır. Soykırım, bir insanlık suçu olarak çok yaygın bir tehdit türü olmaması nedeniyle Kopenhag Okulunun güvenlikleştirme teorisinde dikkate alınmamıştır.*

Savaşın patlak vermesi kısa bir süre içerisinde yüzbinlerce insanın göç etmesine ve yerinden edilmesine neden olmuştur. Yerinden edilen Bosnalıların bir kısmı kasabaları bombalanmadan hemen önce ayrılmayı başarmış, kimileri de sürekli devam eden bombardıman esnasında kaçmaya çalışmıştır. Başka seçenekleri olmayan masum insanlar tereddüt içerisinde evlerini terk ederken belirsizlikler ve yaşanacak acılarla dolu bu yolculukta, kimileri ülke içinde bir yerden başka bir yere sürüklenmiş veya mülteci kamplarında bir yaşama mahkûm olmuşlar, kimileri için ise başka ülkelere sığınmaktan başka bir çare kalmamıştır. Başka ülkelere gidenler ya komşu ülkelere ya da güvenli üçüncü ülkelere sığınmıştır. Sonradan da anlaşılabileceği üzere bu savaşla birlikte ülke nüfusunun neredeyse yarısından fazlası bu şekilde savrulmuştur.

Çalışmanın bu bölümünde; 1992 yılında başlayan Bosna savaşı birlikte göç dramının boyutları, mülteci kamplarında yaşanan travmalar, toplu göçler ile Srebrenitza ve diğer bölgelerde yaşanan soykırım vakaları özet olarak ele alınmakta; Avrupa’nın göbeğinde yaşanan bu göç trajedisine uluslararası toplumun verdiği yanıtlar ortaya konmaktadır. Toplumsal güvenlikleştirme kapsamında; Dayton Barış Antlaşmasıyla ortaya konan ülkeye geri dönüşün siyasi ve hukuki çerçevesi irdelenerek, Bosna Hersek’te başta AB olmak üzere uluslararası toplumun varlığını oluşturan kurum ve kuruluşların mültecilerin ve yerinden edilenlerin geri dönüşüne ilişkin toplumsal güvenlikleştirme politikaları, oynadıkları roller ve etkinlikleri değerlendirilmektedir.

¹ Buzan, Waeaver, Wilde, **a.g.e.**, s.121.

Bu bağlamda, insan hakları hukukunda yer alan “*Geri Dönüş Hakkı*” ve ülkeye barışı getiren ve mülteciler ile ülkesinde yerinden edilenlerin geri dönüşlerine ilişkin haklarını net bir biçimde belirten Dayton Barış Antlaşmasının ilgili hükümleri çerçevesinde² mülteciler ve ülkesinde yerinden edilenlerin savaştan önceki evlerine dönüp dönemedikleri, bu geri dönüş sürecini hızlandırmak için AB ve uluslararası toplumca geliştirilen projeler ve yaşanan sorunlar irdelenmektedir. Bütün bu bilgiler ışığında, Bosna Savaşının yarattığı göç, mülteci krizi ve soykırımın ortaya çıkardığı toplumsal yapıdaki sorunların ülkede kalıcı barışın ve istikrarın sağlanması üzerine yarattığı olumsuz etkiler güvenlik boyutuyla ortaya konmaktadır.

4.1.1. Bosna Savaşının Başlaması, Yuvayı Terk Edişler ve Kaçışların Başlaması, Srebrenitza’da ve Diğer Bölgelerde Soykırıma Giden Süreç

4.1.1.1. Bosna Savaşının Başlaması

Kurucusu ve “efsanevi” lideri Tito’yu Mayıs 1980’de hayatını kaybetmesiyle birlikte Yugoslavya için bir devir kapanmış, O’nun ölümüyle içine düştüğü ekonomik ve siyasi kriz 1980’li yıllarda ülkeyi istikrarsızlıkla dolu bir karanlığa sürüklemekle kalmayıp dağılmayı da beraberinde getirmiştir. Tito’nun ölümü ile birlikte onun sisteminin ciddi bir şekilde sorgulanması, 1970’li yılların ortalarında başlayıp 1980’li yıllarda şiddetini artıran ve özyönetimin itibarını yitirmesine neden olan bir ekonomik krizin yaşanması ve ülkede ekonomik açıdan gelişmiş bölgelerde sisteme karşı oluşan tepkinin etnik milliyetçilikle birleşmesi Yugoslavya’nın çöküşü ile ilgili üç önemli etkidir.³

Ülkede yükselen etnik milliyetçilik hareketi 1980’li ve 90’lı yıllarda Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti (YSFC)’nin üye ülkelerinin bağımsızlık talep etmeleri ve federasyonlardaki etnik milliyetçi hareketlerin artması Yugoslavya Komünist Birliği yöneticilerinin birbirleriyle uzlaşmaz tavırları ile birleşince, yaşanan ekonomik kriz ve Tito sonrasında Yugoslavya Komünist Birliği yöneticilerinin federasyonları yönetmedeki zafiyetlerin de etkisiyle siyasal bir krizi tetiklemiş, bu krizin 1990-1991 yıllarında daha da büyümesi ülkenin kanlı bir şekilde dağılmasına neden olmuştur.

² Dayton Peace Agreement Annex-4, Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article II Human Rights and Fundamental Freedoms, Item 5, 5. Refugees and Displaced Persons, s.65, (Çevrimiçi), https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_Dayton_Agreement_.pdf, 20 Nisan 2019.

³ Öner, **a.g.e.**, s. 37.

Slovenya ve Hırvatistan'ın 25 Haziran 1991'de bağımsızlık ilanları diğer Yugoslavya Cumhuriyetlerindeki bağımsızlık ve dağılma fitilini ateşlemiştir. Bu gelişmeler üzerine 3 Mart 1992'de Bosna Hersek bağımsızlığını ilân etmiş, akabinde Bosnalı Sırp'lar da Banja Luka'da kendi Anayasalarını kabulü etmiştir. 27 Mart 1992'de de Sırbistan, Karadağ ve Hırvatistan'daki Sırp Krayina Cumhuriyeti'nden oluşan Yugoslavya'nın bir parçası olacağını açıklamıştır.⁴ Bu gelişmelerle Bosna Hersek kaçınılmaz son olan savaşa adım adım yaklaşmıştır.

Bosna Hersek'te savaş 02 Nisan 1992'de "*Arkan*" lakabıyla tanınan Sırp Jelko Rajnatović ve "*Kaplanlar*" adı verilen milis güçlerinin Bosna'nın kuzeydoğusundaki Biyelyina'ya saldırılarıyla başlamıştır.⁵ Binlerce göstericinin 5 Nisan 1992 günü "*Biz Barıştan Yanayız*" sloganıyla başlattıkları barış yanlısı gösteriler esnasında Holiday Inn otelinin çatısındaki Sırp keskin nişancılarının halkın üzerine ateş açması üzerine Saraybosna'ya da sıçramıştır. Bu olayda biri Boşnak biri Sırp iki genç kadın bu savaşın ilk kurbanları olmuştur.⁶ Ertesi gün önce Avrupa Topluluğu (AT)⁷ sonra da ABD Bosna Hersek'i bağımsız bir devlet olarak tanımıştır. Ardında Sırp Ordusunun Saraybosna'yı kuşatması ve bombardımanına başlamasıyla devam eden savaş üç yıldan fazla sürmüş, büyük bir trajediyi de beraberinde getirmiştir. Bu savaş yüzünden milyonlarca insan oradan oraya savrulmuş, yüzbinlerce hayat paramparça olmuş, ülke nüfusunun yarısından fazlası mülteci durumuna düşmüş veya yerlerinden edilmiştir.

4.1.1.2. Yuvayı Terk Edişler ve Kaçışların Başlaması

Ülke genelinde başlayan çatışmalar üzerine Boşnaklar'ın çoğu evlerini, mallarını ve de geçmişlerini arkalarında bırakarak sonu bilinmez bir yolculuğa çıkmışlardır. Bazıları ise daha savaş çıkmadan önce aileleri tarafından güvende olacakları bölgelere gönderilmişlerdir. Yuvayı terk etme kararı gibi çok zor bir kararın alınması kolay olmamıştır. Bazı önemli olaylar bu kararın alınmasını tetiklemiştir. Bazı bölgelerde ise bombaların düşmesi, okulların kapanması ve eli silahlı kişilerin ortalıkta dolaşması gibi olaylar gerginliği artırmış ve halkta büyük

⁴ Benson, **a.g.e.**, s.164.

⁵ Öner, **a.g.e.**, s. 51.

⁶ Saraybosna kuşatmasının ilk kurbanları anıldı. (Çevrimiçi) <http://www.pusulahaber.com.tr/saraybosna-kuşatmasının-ilk-kurbanlari-anildi-439586h.htm>, 20 Nisan 2019.

⁷ Çikotić, **a.g.e.**, s. 85.

korku yaratmıştır. Ayrılanlardan bazıları bırakın özel eşyalarını yanlarına almayı, kimlik kartlarını, pasaportlarını bile almak için evlerine uğramadan kaçmak zorunda kalmışlardır. İnsanların evlerini terk ederken düşündükleri tek bir şey bombalara ve keskin nişancılara hedef olmadan canlarını kurtarmak olmuştur. Örneğin, 1.425 gün süren Saraybosna kuşatması esnasında Sırp milisler tarafından şehre her gün ortalama 400 havan mermisi atılmıştır.⁸

Bosna'nın doğusunda Boşnakların yoğun yaşadığı Biyelyina, Zvornik, Bratunats, Srebrenitsa, Gorajde ve Foça gibi kent ve kasabalar kısa sürede Sırp milislerin eline geçmiş ve bu bölgede yaşayan Müslümanlar kendilerini büyük bir mezalimin içinde bulmuşlardır. Sırp güçlerinin saldırıları sadece doğuda değil, ülkenin batısında ve kuzeybatısında da yapılan saldırılarda binlerce Müslüman öldürülmüş, kaçarken yakalananlara zulmedilmiş veya kurşuna dizilmiştir.⁹

Bazı bölgelerde ise yöre halkı stadyumlara doldurulmuş, oradan toplama ve esir kamplarına gönderilmişlerdir. Toplama kamplarında, çok zor şartlarda yaşam mücadelesi veren Boşnakların bir kısmı öldürülmüş, her yaştan kadın hatta 11-12 yaşlarındaki kızlar bile sistematik tecavüze maruz bırakılmıştır. İnsanları evlerinden etmek için kullanılan bu vahşi yöntemler ve mezalimin amacı belli idi. Hayatta kalanlar ne geri dönmeyi isteyecekler ne de dönmeye cesaret edeceklerdi.¹⁰

4.1.1.3. Savaşın Şiddetlenmesi ve Uluslararası Toplumun Savaşı Sona Erdirme Çabaları

1992 Nisanında başlayan Bosna Savaşı her geçen gün daha da şiddetlenmeye başlamış, Saraybosna'da yaşayan ve Sırp bombardımanına ve keskin nişancılardan saldırılarına maruz kalan halkın çektiği acılar belli trajik olaylarla daha çok dünya kamuoyunun dikkatini çekmeye başlamıştır. 26 Mayıs 1992 tarihinde ekmek kuyruğundaki insanların üzerine düşen havan mermisi ile yirmi iki (22) masum insan hayatını kaybetmesi, 5 Şubat 1994'te Markela Pazarına atılan havan mermisi ile altmış dokuz (69) kişi ölmesi, 28 Ağustos 1995'e aynı pazar yerine ikinci havan saldırısında otuz sekiz (38) kişinin ölmesi, bir anda dünya kamuoyunun Bosna'da

⁸ Bu konuda farklı kaynaklarda değişik rakamlar telaffuz edilmektedir. Örneğin, sadece 22 Temmuz 1993 günü şehre yaklaşık 3800 adet havan atılmıştır. Ortalama 400 rakamı BH Cumhurbaşkanı Sayın Bakir İzzetbegović'in 19 Ekim 2013 tarihinde Aliya İzzetbegović'in 10'ncü ölüm yıldönümünde icra edilen Aliya Konferansında yaptığı konuşmasında ifade etmiştir.

⁹ Smail Çekiç, **Boşnak Soykırımı**, Lutka Kİtap, İstanbul, 2018. ss.37-38.

¹⁰ Vandiver, **a.g.e.**, s.58.

yaşanan mezalimin ve Saraybosna ve diğer şehirlerde Sırp güçlerinin bombardımanına maruz kalan sivillerin çektikleri acı ve sefaletin farkına varmasına neden olmuştur.¹¹

Uluslararası toplumun savaşı sona erdirmeye ve barış çabaları sonuç vermemiş, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararı ile güvenli bölgeler kurmaya karar vermiştir. Bu karar aslında Bosna Hersek halkını belli bölgelerde yaşamaya zorlayarak Sırp saldırganların amacına hizmet etmiştir. Müslüman Boşnakların karşı çıkmasına rağmen BMGK 4 Haziran 1993’de aldığı 836 sayılı karar ile *Saraybosna, Tuzla, Bihaç, Srebrenitza, Jepa, ve Goradje’de güvenli bölgeler* ilan etmiştir. Bu karar doğru gibi gözükmeyle birlikte aslında “Bitmemiş Barış - *Unfinished Peace*” adlı raporda da belirtildiği gibi “*Batı’nın ölümcül sonuçlar doğuran önemli hatalarından biri*” olarak tarihe geçmiştir.¹² Çünkü etkisiz BM Koruma Gücü (UNPROFOR) bu güvenli bölgeleri koruyamamış ve bu bölgedeki insanlar Sırp saldırganlar için birer hedef haline gelmiştir.

Bosna Hersek’in çeşitli bölgelerinde kurulan esir ve toplama kamplarında insanlığa sığmayan koşullarda muameleye maruz bırakılan, açlık ve sefalet içerisinde bırakılan insanlar çeşitli işlerde çalıştırılmış, kaçmaya çalışanlar öldürülmüştür.¹³

Merkez Bosna’da özellikle de Mostar başta olmak üzere devam eden çatışmalar Kasım 1993’te iyice yoğunlaşmış, Mostar şehri neredeyse tamamen tahrip edilmiş, bunun yanı sıra tarihi Mostar Köprüsü Hırvat tanklarının atışı ile yıkılmış, bu olaylar Bosna Hersek’te çoğulcu, çok etnikli yapısını muhafaza ederek bir uzlaşma sağlamaya çalışanları büyük umutsuzluğa düşürmüştür.

Mostar Köprüsünün yıkılışını izleyen aylarda 1994 yılı Şubat ayında Saraybosna Markala pazarına atılan havan mermisi ile yaklaşık yetmiş kişinin hayatını kaybetmesi, dünya kamuoyu ayağa kaldırmış, NATO bir ultimatoma yayınlayarak Sırpların Saraybosna’ya saldırılarını durdurmalarını ve şehrin kuşatmasını bitirmelerini aksi halde hava taarruzlarına maruz kalacaklarını belirtmiştir.¹⁴

¹¹ Tom Gallagher, **The Balkans After the Cold War**, London and New York, Routledge, 2003,s.120.

¹² International Commission on the Balkans, **Unfinished Peace**, Carnegie Endowment, New York, 1996,

¹³ Çekiç, **a.g.e.**, ss.51-53.

¹⁴ Burg ve Shoup, **a.g.e.**, s.287.

Saraybosna'da kuşatmayı kaldırmak için çabalar devam ederken, ABD merkezi Bosna'da Müslümanlarla Hırvatlar arasında barış sağlama gayreti içerisinde olmuştur. Yapılan görüşmeler neticesinde her iki taraf da kendi aralarında yapılacak bir ateşkesten kazançlı çıkacaklarını anlamışlardır. ABD'nin aracılık ettiği planı her iki taraf da kabul etmiş ve 22 Şubat 1994'te ateşkes imzalanmıştır. 1 Mart'ta Boşnak Hırvat Federasyonu'nu kuran Vaşington Anlaşması ve 18 Mart'ta BH Federasyonu Anayasasını yürürlüğe koyan anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma Hırvatların resmi olarak Bosna'nın üç siyasi birime bölünmesini istemekten vazgeçtiklerini göstermesi bakımından önemlidir. Bu federasyon belli sayıda kantondan oluşacak, Mostar da AB tarafından yönetilecekti.¹⁵

Vaşington Anlaşmasından sonra Sırlara karşı güç kullanılması konusunda BM'nin muhalefet vetosu yüzünden işlevsiz kalması nedeniyle ABD için de silah ambargosunun kaldırılması ve güç kullanılması yönünde baskılar artmış, Amerikan, Rus, Fransız, Alman, İngiliz temsilcilerden oluşan bir Temas Grubu kurulması ve taraflarla birebir görüşmeler yapılması yöntemi de işe yaramamıştır. Öte yandan büyük devletlerin soruna çözüm bulunması yönündeki duruşları da değişmemiş, ABD'nin Bosnalı Sırlara baskı uygulanması görüşüne de Ruslar şiddetle karşı çıkmıştır.

Temas grubu Temmuz 1994'te hazırladığı haritaya göre bölümlenme önerisi¹⁶ (Boşnak-Hırvat Federasyonuna % 51, geriye kalan % 49 ise Bosnalı Sırlara) Bosna Hükümetince kabul edilmiş, Bosna Sırp Meclisi kabul etmediği için bu plan da başarıya ulaşamamıştır.

ABD eski Başkanlarından Jimmy Carter'ın çabaları sonucunda 1994 yılının son aylarında Bosna Hersek Ordusu ile Sırp Cumhuriyeti Ordusu arasında ateşkes imzalanmış, ancak dört aylık dönemden sonra çatışmalar yeniden başlamıştır. Mayıs 95 ayında Sırların saldırıları yoğunlaşmış ve Saraybosna'yı bombalanmaya yeniden başlamışlardır. Sırp milis güçleri büyük bir çoğunluğu Fransız askeri olmak üzere 350'den fazla UNPROFOR askerini rehin almışlardır.

¹⁵ Sumantra Bose, **Bosnia After Dayton, Nationalist Partition and International Intervention**, UK, 2002, s.106-116.

¹⁶ Burg and Shoup, **a.g.e.**, s.307.

4.1.1.4. Srebrenitza ve Diğer Bölgelerde Yaşanan Soykırım Vakaları, Toplu Göçler ve Kamplarda Yaşam

Özellikle Fransız askerlerinin esir alınmasından sonra Fransa, 10.000 askerden oluşacak bir “*Acil Tepki Gücü*” oluşturulması yönünde NATO’ya yaptığı baskılarını artırmış ve bu öneri BM ve diğer Batılı ülkeler tarafından da desteklenmiştir. Fransız, İngiliz, Hollandalı, Belçikalı, ve Alman birliklerinden oluşacak bu güç için ABD de 50 milyon dolar yardım yapacağını açıklamıştır. Bu gücün oluşturulması devam ederken Sırp Ordusu da, güvenli bölgelerden biri olan Srebrenitsa çevresinde birliklerini toplayarak bu kasabaya saldırı için hazırlıklara başlamıştır.¹⁷

24 Haziran 1995’te Sırpların Srebrenitsa’nın BM askerinden arındırılması tehdidi BM Koruma Gücü tarafından önemsenmemiş, Sırp güçlerinin Srebrenitsa’yı bombalamaya başlaması üzerine Hollandalı BM Koruma Gücü askerleri bölgeye NATO hava taarruzunun planlanmasını talep etmiştir. Bu talep BM bölge karargâhı tarafından uygun bulunmamış, ancak yoğun Sırp bombardımanı nedeniyle civar köylerde oturan binlerce Bosnalı Müslüman da güvenli bölge olan Srebrenitsa’ya sığındığı sırada Sırp Ordusu Hollandalı otuz iki BM Koruma Gücü askerini rehin almıştır.¹⁸

Bu gelişmeler üzerine NATO’ya 11 Temmuz’da hava taarruzu yapma emri verilmiştir. Aynı gün Sırp Komutanı Miladiç’in televizyonda yaptığı konuşmada “*Türkler’den intikam alma anı nihayet geldi, bu şehri Sırp Ulusuna hediye olarak veriyorum*” demesi dikkat çekicidir. Sırp askeri liderlerinin hava saldırıları olursa rehin tutulan Hollandalı askerlerini öldüreceği söylemesi ve Hollanda hükümetinin de NATO hava saldırılarının askıya alınmasını talebi üzerine, Srebrenitsa bir kaç saat içinde düşmüştür. Hollanda birliği 20-25 bin Müslüman aileyi Potoçari’deki BM Koruma Gücü üssü olan Pil fabrikasına götürmek zorunda kalmıştır. Bu esnada bazı Müslümanlar ormanlık bölgeden kaçarak kilometrelerce yürüyerek kurtulmayı başarmıştır. Her yıl 8-10 Temmuz tarihleri arasında “*Srebrenitsa Barış Yürüyüşü*”

¹⁷ Öner, a.g.e., s.68.

¹⁸ Benson, a.g.e., s.169.

“Marş Mira” adı altında Potoçari Soykırım Mezarlığında son bulan ve binlerce kişinin katıldığı yüz kilometrelik bir anma yürüyüşü yapılmaktadır.¹⁹

Srebrenitsa’nın düşmesi esnasında ve Potoçari’deki üste bulunan erkekler ve çocuklar BM Koruma Gücü koruması altında olmalarına rağmen baskı ile gözaltına alarak otobüslere bindirilmiş ve ölüm tarlaları olarak adlandırılan bölgelere götürülmüştür. 9.000 civarında Müslüman erkeği ve çocuğu 3 gün gibi kısa bir sürede öldüren Sırp askerleri Bosna Savaşı esnasında yaşanmış en büyük soykırımı yapmışlardır.²⁰ Srebrenitsa katliamı II. Dünya Savaşı’ndan bu yana Avrupa’da gerçekleşmiş en büyük toplu insan kıyımı olması ve Avrupa’daki hukuksal olarak ilk kez belgelenmiş soykırım olması açısından da önem taşımaktadır. Srebrenitsa’da katledilen 800’ü çocuk 8000’i aşkın masum insan evlerini topraklarını terk etmeyen veya terk edemeyen Müslüman Boşnaklardı.²¹

Bosna Hersek’te savaşın bitmesine yakın bir dönemde Bosnalı Sırp larca gerçekleşen Srebrenitsa soykırım suçu tüm dünyada infial uyandırmıştır, ancak bu vakadan çok daha önce ülkenin değişik bölgelerinde başlayan benzer suçlar da en az Srebrenitsa kadar vahim sonuçlar doğurmuş, aynı köyde yüzyıllardır barış içinde birlikte yaşayan bu insanlar nasıl bir intikam duygusu ile birbirine düşman olmuş ve gözünü kırpmadan bebek, yaşlı kadın demeden masum insanları topluca katletmişlerdir. Çekiç’in ifadesine göre²² “Şimdiye kadar 500’den fazla toplu mezar, 5000’in üzerinde müstakil mezar bulunmuştur. 31.500 kişi resmi kayıtlara kayıp olarak geçmiş, bugüne kadar 22.000 kayıpın naaşına ulaşılmıştır.” Her yıl 11 Temmuz tarihinde Srebrenitsa’da öldürülen Boşnaklardan cesedine ulaşılan ve DNA testleri sonucunda kimlik bilgilerine ulaşılanlar dualarla defnedilmekte ve yaşanan acılar bir kez daha tazelenmektedir. Bu kadar büyük acıların yaşandığı bir toplumda; etnisitelerin birbirine güven duyması, hoşgörü göstermesi, ortak hedefler için birlikte yürümesinin sağlanması, kısacası tek bir millet olması sadece bir barış antlaşması ile

¹⁹ 11 Temmuz 1995 tarihinde Srebrenitsa Sırp güçlerine teslim edilmiştir. Sırp kuvvetlerinden kaçmak isteyen 15.000 civarında Boşnak dağlara yönelmiş, yoğun Sırp bombardımanı altında orman içlerinden gece gündüz yürüyerek kurtarılmış bölge Tuzla’ya ulaşmaya çalışan gruptan ancak 5.000’i bunu başarabilmiştir. Uzun yıllar “Ölüm Yürüyüşü” olarak adlandırılan bu yolculuk “Barış Yürüyüşü” adı altında her yıl uluslararası katılım ile Srebrenitsa’da ve bu yürüyüş yolunda hayatlarını kaybedenleri anmak için tekrarlanmaktadır. Üç gün süren 110 Km’ lik bu yürüyüşe isteyen herkes katılabilmektedir. (Çevrimiçi) <http://marsmira.turkiye.org/>, 21 Nisan 2019.

²⁰ Srebrenitsa Katliamı, (Çevrimiçi) https://tr.0wikipedia.org/wiki/SrebrenitsaKatliam_%C4%B1, 21 Nisan 2019.

²¹ Çekiç, a.g.e., s.43.

²² A.e., s.10.

ne kadar mümkün olabilecektir? Toplumsal güvenliği sağlamanın fiziki boyutu dışında bir de toplumsal psikolojik boyutu var ki, onun tedavisi için çok büyük meşakkate ve uzun bir zamana ihtiyaç olduğu değerlendirilmektedir.

Bu savaşın toplumsal güvenlikleştirme boyutuyla en önemli sonuçlarından biri de, ülke nüfusunun yarısından fazlasının evlerini, yurtlarını terk etmek zorunda bırakılmış olmalarıdır. Zvornik, Biyelyina gibi ülkenin doğu ve kuzeydoğusundaki yerleşim birimlerinde yaşayan Müslümanlara Sırp Kuvvetleri tarafından yaşadıkları yerleri terk etmeleri emredilmiş, Drina nehri üzerinden ülkeyi toplu olarak terk etmelerini organize edilmiştir. Sırp savaşı başladıktan sonra aynı yerlerde yaşamaya çalışanları da zorla kovmuştur. Evlerini terk eden Bosnalılar için ilk durak mülteci kampları ya da kollektif yaşam birimleri olmuştur. Gittikçe daha da fazla sayıda insan yerlerinden edilince insani yardım ihtiyacı daha da acil hale gelmiş, okullar, spor salonları, müzeler, kırlar mülteci kampına dönüştürülmüştür. Uluslararası Kızılhaç Örgütü ve daha sonra Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) bu kamplarda kalanlara yardım sağlamıştır.²³

Çatışmalar şiddetlendikçe yerlerinden edilen kişilerin sayısı da artmıştır. Kimileri evlerinden ayrılmış ve ülke içinde başka bir bölgeye sürüklenmiş, kimileri ise Bosna’da bir kaç gün ya da birkaç ay kalıp bir yolunu bulup başka ülkelere kaçmıştır. Öyle ya da böyle herkes bir şekilde mülteci/sığınmacı konumuna düşmüştür.

Kamplarda yaşam şartları ve hijyen koşulları genel olarak kötü durumda idi. Yiyecek ikmalî düzenli olmadığı gibi, askerlerin yaptığı belge kontrollerinde etnik kimlikleri yüzünden kötü muameleye maruz kalma korkusu yaşayanlar için kampta yaşam çok daha zor olmuştur. Bazı kamplarda psikolojik baskı kurulmuş, kamplarda mahkûm kadınlara ve kızlara tecavüz edilmiş veya cinsel tacize uğratılmış, hamile kadınların durumları göz ardı edilerek doğal haline bırakılmıştır. Çatışmaların şiddetlendiği dönemlerde bazı bölgelerde yakalanıp hapsedilen tüm yetişkin erkekler

²³ 18 Mayıs 1992 tarihinde Kızılhaç’ın yardım konvoyuna yapılan saldırı sonucunda heyet başkanı Frédéric Maurice hayatını kaybetmiş, üç kızılhaç görevlisi yaralanmıştır. Bu olay üzerine Kızılhaç Komitesi tüm delegelerini ülkeden çekme kararı almıştır. Bunun üzerine yerlerinden edilmiş Bosnalıların hızla artan ihtiyaçlarını karşılamak için BMMYK görevi üslenmiştir. BMMYK’da on bir kamyonun kaçırılması üzerine ülkedeki operasyonlarının dondurma kararı almak zorunda kalmıştır.

ve erkek çocukları kimileri yalnızca kimlikleri, ulusal, etnik ve dini kökenleri nedeniyle, sistematik bir şekilde ve plan dâhilinde topluca kurşuna dizilmiştir.²⁴

4.1.2. Başta Avrupa Birliği (Ülkeleri) Olmak Üzere Uluslararası Toplumun Bosna Mülteci/Sığınmacı Krizine Yönelik Politikaları

Soğuk Savaş sonrasında Avrupa büyük bir sığınmacı akınına maruz kalmıştı. Gelişmekte olan ülkelere sanayileşmiş ülkelere olan mülteci hareketleri özellikle Doğu Avrupa’da komünizmin çökmesi ve Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra büyük bir göç dalgası şeklinde oluşmuştur. Bu, Avrupa’nın II. Dünya Savaşı’ndan sonra yaşanan nüfus hareketinden beri karşılaşılan en büyük göç dalgası olmuştur. Bu süreçte, AB’ye üye ülkelerin mülteci ve sığınmacı konularıyla ilgili yaptıkları işbirliği ve politikaların uyumlu hale getirilmesi çabalarına ivme kazandırmıştır. Çünkü Batı Avrupa Doğu Avrupa’dan o dönemde gelecek mülteci akımı için endişe duymakta idi.

Bosna Savaşı, bu göç ve sığınmacı konularının Avrupa ülkelerinde çok hararetli biçimde tartışıldığı dönemde patlak vermiştir. Tartışmanın esas nedeni Yugoslavya mülteci krizidir. Çünkü 1991 yılının ikinci yarısında Hırvatistan’da savaşın başlamasıyla pek çok kişi yerinden edilmiş ve Avrupa Topluluğu ülkelerine sığınmışlardı. Bosna Savaşı’nın başlamasıyla mülteci krizi daha da derinleşmiş, Avrupa Konseyi, Avrupa Topluluğu devletlerine daha fazla sığınmacı kabul etmeleri ve onlara geçici koruma sağlamaları tavsiyesinde bulunmuştur. Hırvatistan ve Slovenya baş edebileceklerinden çok fazla sığınmacıya kucak açmıştır. Uluslararası örgütler ve diğer Avrupa ülkeleri yardım etmediği takdirde yeni gelecek sığınmacılara barınma olanağı sağlamak bu komşu ülkeler için çok daha zor olacaktı.²⁵

AT ülkeleri Bosna Mülteci krizini görüşmek üzere hemen Cenevre’de bir günlük konferans düzenlemiştir. Konferans’ta Almanya kota önerisi getirmiş, buna öneriye göre ülkeler büyüklüğüne ve barındırabilme yetkinliğine göre belli sayıda sığınmacıyı kabul etmesi teklif edilmiş, İngiltere bu görüşe karşı çıkmış, İngiliz temsilcisi tarafından savaş biter bitmez geri dönebilmeleri için sığınmacıların

²⁴ Çekiç, a.g.e., s.45.

²⁵ J.Van-Selm Thornburn, *Avrupa Konseyi’nin Yugoslavya Krizi İle İlgili Raporları* 1991-1993.

evlerine yakın yerlerde barındırılmasından yana olduklarını bildirilmiştir. Oysa Bosnalı Sırp'lar için savaşın esas amacı yerlerinden edilenlerin geri dönmelerini sağlamaktır. Bu toplantıda görüşülen kriz siyasi olmaktan çok insanî bir krizdi. O yüzden karşılıklı siyasi değil, insani bir karşılık olmalıydı.

Sığınmacıları evlerine yakın yerlerde barındırılması, komşu ülkeler olan özellikle Hırvatistan ve Slovenya'nın külfeti üstlenmeleri anlamına geliyordu. Bugün Türkiye'nin üstlendiği gibi bir sorunla karşı karşıya idiler. Bu noktada bugünlerde olduğu gibi külfeti paylaşma düşüncesi gündeme geldi. Her iki ülkede bu külfetin paylaşılması çağrısında bulundular. Hırvatistan, Bosna'dan daha fazla sığınmacıyı kabul edemeyeceğini, bir önceki yıldan yaklaşık bir milyon Bosnalı'yı barındırdığı devasa bir mülteci kampı haline dönüştüğünü bildirdi.²⁶ Batılı ülkeler daha fazla mülteciyi kabul ederek bu külfeti paylaşmak zorunda idiler. 1992 yılı sonuna doğru Londra'da yapılan bir başka toplantıda bir dizi ilkeye göre hareket edeceklerini kabul ettiler. AB üyesi ülkeler eski Yugoslavya'dan gelecek kişilere “geçici koruma” sağlama kararı almalarıyla, AB'ye üye ülkeler de de facto politikaları uygulama sinyali vermiş oldular. BMMYK'de “*eski Yugoslavya'dan kaçan ve uluslararası korumaya muhtaç kişiler bu korumadan geçici olmak kaydıyla yararlanmalıdır.*” açıklamasıyla net bir şekilde durumu izah etmişti.²⁷

Slovenya ve Hırvatistan sürekli olarak mülteci sorunundan dolayı ortaya çıkan külfeti paylaşma isteklerini dile getirmelerine rağmen herhangi bir karşılık alamamışlardır. Yerinden edilmiş kişilere yapılan yardımın külfeti günden güne artıyordu. Mart 1993'te Slovenya Hükümeti mülteci sorunu ile ilgili bir duruş sergilemiş ve 1951 yılında yürürlüğe giren “*Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme*” maddelerinin askeri saldırganlık sonucunda ortaya çıkan kitlesel göç durumlarına uygun olmadığını düşüncesiyle “geçici mülteci” diye yeni bir kavram ortaya koymuştur.²⁸ Buna bağlı olarak, askeri saldırganlık sonucu yerlerinden edilen ve evine dönmek isteyenlere *geçici olmak koşuluyla* insani yardım sağlanacaktı. Bu sığınmacıları yerel devletler sadece belirli bir süre koruyacaklar, eğer koruma süresini uzatmaya gerek duyulursa uzakta bulunan devletler de bu külfeti mali ve pratik anlamda paylaşmak durumunda kalacaklardı.

²⁶ Silber and Little, **The Death of Yugoslavia**, Penguin Books, 1995, s. 88.

²⁷ Thornburn, **A.g.e.**

²⁸ Marko Valenta, Sabrina P Ramet, **The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities**, Farnham, Ashgate Publishing Limited, 2011, s. 209.

Diğer taraftan, Bosna Hersek'te yüzbinlerce insanın yerlerinden edilmesine yol açan çatışmaların o insanların hayatlarını kurtarmak amacıyla yapılmış olmasına rağmen, bazı çevrelerce bu insanları savaş bölgesinden uzaklaştırmanın saldırganların terör eylemlerine ve etnik temizliğe devam etmelerine katkıda bulunacağına inanılıyordu. Bu nedenle ülke içinde “*güvenli bölgeler*” oluşturulması ve böylece yerinden edilmiş kişilerin çoğunu kendi ülkelerinde bulundurarak mülteci sorununa ülke içinde çözüm bulunması sağlanacaktı. Bu bölgelerin sorumluluğu BM Koruma Gücü'nde olacaktı. Ancak güvenlik bölgelerinin ne kadar güvensiz olduğu Srebrenitsa'daki soykırımla ortaya çıkmıştır.

Bosna mülteci krizini Bosnalıları ülkelerinde tutarak çözme stratejisi olan “*güvenli bölge ve çevreleme*” stratejisi geçici koruma mekanizması benimsenmeden önce geliştirilen strateji idi ve söz konusu strateji özellikle Avrupa Birliği devletlerin Bosna'dan gelen sığınmacıları istemedikleri gerçeğini ortaya çıkararak başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Geçici koruma o zaman için en iyi çözüm olarak gözükiyordu, ancak Avrupalı devletler savaştan kaçanlara katı vize politikaları uygulayarak yanlış yapıyorlardı. BMMYK'nın geçici korumadan yana politikaları desteklemesi, hem geçici koruma statüsü veren devletlere hem de bu statüden yararlanacaklara pek çok avantaj sağlayacaktı.²⁹

Selmo Çikotić kitabında, Bosna Hersek İnsan Hakları ve Mülteciler Bakanlığınca toplanan bilgilere göre 1.001,137 kişinin 1992-1995 yılları arasındaki savaş esnasında diğer ülkelere göç ettiğini söylemektedir.³⁰ *Bu ülkeler ve göç eden insan sayıları şöyledir; Almanya 345,000, Sırbistan ve Karadağ 137,000, Amerika Birleşik Devletleri 132,000, Slovenya 114,704, Avusturya 108,047, İsveç 65,000, Hırvatistan 62,000, İsviçre 51,649, Danimarka 27,851, Kanada 26,210, Avusturya 24,998, Hollanda 24,739, İtalya 15,636, Norveç 15,500, Büyük Britanya 9,000 ve diğer ülkelerdir. Türkiye'ye gelen yaklaşık 25.000 kişidir.*

Bu ülkelerde mülteci olan Bosnalılar her ülkelerde farklı uygulamalara tabi olmuştur. Örneğin, birçok devlet Bosnalıların statüsünü geçiciden kalıcı oturma

²⁹ Öner, a.g.e., s. 91.

³⁰ Çikotić, a.g.e., s. 108.

iznine dönüştüren usul ve esaslar düzenlerken Almanya Bosnalılara daimi oturma izni vermemiş, Bosnalılara özgü koşulları karşılamak ve geçici koruma statüsü vermek için Temmuz 1993'te yabancılar yasasında değişiklikler yapmıştır. Almanya'da farklı eyaletlerde farklı muamelelere maruz kalan sığınmacıların bir kısmı aylık maddi yardım alırken bir kısmı ise yakınlarını yanında kaldığı için bu yardımı alamamıştır. Ancak genel olarak Almanya'ya geçici koruma statüsü ile giden Bosnalıların Almanya'nın sağladığı destekten memnun olduklarını yapılan Almanya'ya gidip dönen mültecilerle yapılan görüşmelerde ifade edilmiştir.³¹

Diğer ülkelerde mülteci olanların durumuna gelince, AB üyesi diğer ülkeler olan Avusturya, İsveç ve Hollanda gibi diğer ülkeleri ile ABD ve Türkiye gibi AB üyesi olmayan ülkelerde mülteci göçüne ne tür yanıt verildiği konusunu ayrı ayrı ele almak gerektiği ortaya çıkmaktadır. Avusturya o sırada AB üyesi olmamakla birlikte binlerce mültecinin başvurusu ile ilgili işlem yapmak için gerek hukuki gerekse idari düzenlemelere sahip olmadığından ve yasal önlemler çok sıkı olduğu için Bosnalıları mülteci statüsüne alamamıştır. 1965'te Yugoslavya ile imzaladıkları Vize Politikaları Anlaşması gereği Bosnalılardan vize istemiyorlardı 1992 Kasımında durum defa farklı idi. İkiyüzlü bir politika izleyerek bir yandan ülkeye girişi kısıtlayan kurallar getirirken diğer taraftan insani nedenleri gerekçe göstererek Bosnalılara kapıları açık tutmuşlardır.

Geçici koruma statüsü elde eden Bosnalılar ne çalışabiliyor, ne de ülke içinde başka bölgelere serbestçe dolaşabiliyorlardı. Zamanla daha uzun süreli kalıcı ikamet hakları elde etmeye başladılar. Sekiz yıllık yasal ikametinin ardından vatandaşlık için başvuru hakkı edindiler. Bunun için tek bir şey gerekiyordu: Bosna vatandaşlığından feragat etmeleri. Bu çok zor bir karardı.

Geçici koruma altında yiyecek, barınak ve sağlık hizmetlerini içeren insani yardım da aldılar. Sığınmacılar günlük ihtiyaçlarını eyaletler tarafından düzenlenen yardım parası ile karşılıyorlardı. *Federal Yönetim-Eyaletler Ortak Planı'nın* uygulandığı süre boyunca sığınmacılar kilise ve insani yardım kuruluşlarının sağladığı özel barınma yerlerinde kaldılar. Bir kısım sığınmacı 1993'ten itibaren

³¹ Bihaç'te yaşamakta iken 1992 yılında Almanya'ya iltica eden Ermin Dupoviç ve İsmeta Dupoviç çifti Almanya'nın mültecilere karşı tutum ve davranışlarından son derece memnun kalmışlardır.

çalışma izini elde etmiş, ancak Avusturyalıların doldurmadığı kadrolarda iş bulabilmiştir.

Hollanda da ise, sığınmacıların Hollanda'ya girmeleri ve geçici olarak kalmalarını izin veren özel ve geçici bir düzenleme yapmıştır. Bu sığınmacılara koruma sağlamak için üç ila altı aylık bir sürenin yeterli olacağı düşünülüyordu. Bu kişilere yerinden edilmiş kişi muamelesi yapılacak, *“ülkeden ayrılma koşulu ile kalma hakkı tanınacak ve yerinden edilmiş kişi kartı verilecekti.”*³² Sığınmacılar ya sığınmacı kabul merkezlerinde kalacak ya da akrabaları veya yakınları tarafından misafir edilecek ve o ailelere yardım yapılacaktı. Plana 1 Ocak 1994'te son verilecekti, ancak bir yıl daha uzatılmıştır.

Hollandalı yetkililer daha sonra bu planı sadece Bosnalı sığınmacılar için geçerli olacak şekilde uygulamaya başladılar. 1 Ocak 1994'te yürürlüğe giren Yabancılar Yasası beraberinde geçici oturma iznini de getirmiştir. Bu izin bir yıllığına çıkartılmış sonra her yıl sığınmacılar yenilenmek zorunda bırakılmıştır. Zaman içerisinde Bosnalı sığınmacıların Hollanda toplumuna entegrasyonu aşamalı biçimde hayata geçirilmiştir. Eğitim hakkı, mesleki eğitim hakkı ve mevsimlik işçi olarak çalışma hakkı tanınmış, böylece Hollanda toplumuna ve iş piyasasına uyum aşamalı olarak gerçekleşmiştir.

AB üyesi olmayan ülkelerden Norveç, İsviçre, ABD ve Türkiye de Bosnalı sığınmacılar sorunu ile karşı karşıya kalmışlardır. Bu ülkelerden Norveç, ilk gelen sığınmacıları sığınmacı kabul merkezlerine nakletmiş, sığınmacı sayısı artıkcı sığınmacılara geçici koruma sağlamaya karar vermiştir. Başlangıçta beş yıl için bu korumayı sağlamayı planlamış, İsveç ve Danimarka'nın vize uygulaması nedeniyle, Norveç'e gelen sığınmacı sayısı kısa sürede 13.000'e ulaşmıştır. Norveç Bosnalı sığınmacılar için toplu ikamet ve çalışma izni vermek ve on iki ayda bu izinleri yenilemek suretiyle hem geçici korumalarını sağlıyor ve Norveç toplumuna entegrasyonu sağlıyor hem de sığınmacıların ülkelere geri dönmeleri düşüncesini sıcak tutuyordu.

İsviçre, Ocak 1992'den itibaren eski Yugoslavya ülkelerinden gelen tüm vatandaşlar için vize uygulamaya başlamış, savaş Bosna'ya sıçrayınca binlerce

³² Öner, a.g.e, s. 101.

Bosnalının iltica etmek için Avrupa'ya akın etmesi üzerine Bosnalılar için de vize uygulamaya bağlamıştır. Öte yandan aile birleşmesine izin veriyordu. Vize çıkartılabilmesi için Bosnalıların İsviçre'de ikamet izni olan yakını ve akrabaları olması gerekiyordu. Federal Konsey, eski Yugoslavya Cumhuriyetleri vatandaşlarına sığınma için başvuru hakkı vermiş ve bu vatandaşların geçici statüde toplu olarak İsviçre'ye kabul edilmelerine (F İzni) karar vermiştir. İsviçre'de yakınlarının yanında kalan ancak sığınma talebinde bulunmayanlar akraba yanında kaldıklarını ispat etmeleri halinde L tipi “ kısa dönemli kalış izni” veriliyordu. F tipi geçici koruma uygulaması kantonların sorumluluğunda uygulanıyordu. Ekonomik durumuna bağlı olarak çalışma izni veriliyor ve okula gitmek zorunlu olduğundan okul masrafları kantonlarca karşılanıyordu.

Son olarak Türkiye ve ABD'nin Bosna mülteci krizine karşı uyguladığı politikalarla bakacak olursak, bu iki ülkenin bu krize yaklaşımları farklı olmuştur. Türk Hükümeti Bosnalılara geçici koruma sağlayıp onları “*misafir*” olarak değerlendirirken ABD'deki Bosna vatandaşlarına mülteci statüsü verilmiş ve geniş kapsamlı bir yerleştirme programı uygulanmıştır. Normalde Türkiye'nin 1951 Mülteciler Sözleşmesi'ne koyduğu coğrafi çekince doğrultusunda hukuki anlamda mülteci statüsü sadece Doğu Avrupa ve Eski Sovyetler Birliği'nden zulme uğrama korkusuyla kaçan ve sığınma talep edenlere veriliyordu.³³

Türkiye coğrafi çekince dışındaki Bosnalılara mülteci statüsü verebilirdi ancak, diğer Avrupalı ülkeler gibi *geçici koruma politikalarına uygun olarak hareket etme* yolunu seçmiştir. 1992-94 arasında yaklaşık 25.000 Bosnalı Türkiye'ye gelmiş, bunların önemli bir bölümü İstanbul ve Bursa'daki yakınlarının yanında ikamet etmiştir. Geri kalanları Kırklareli'deki kamplara yerleştirilmiştir. Orada ikamet iznine gerek duymadan kalmalarına izin verilmiştir. Bu sığınmacılara çalışma izni verilmemiş ancak tüm ihtiyaçlarını karşılayacak tesisler inşa edilmiş ve çalıştırılmıştır. Akraba ve yakınlarının yanında kalanlar ise polis merkezine kayıt yaptırmak ve iki ayda bir yenilenmesi gereken ikamet izin belgesi almıştır.³⁴

³³ Ersan Barkın, **1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi**, <https://dergipark.org.tr/download/article-file/398152>, 28 Nisan 2019.

³⁴ Cumhuriyet Döneminden Günümüze Bosna Hersek'ten Göçler ve Nedenleri, (Çevrimiçi) <https://www.bosnakmedya.com/cumhuriyet-doneminden-gunumuze-bosnahersekten-turkiyeye-goclerin-nedenleri/>, 6 Mayıs 2019.

4.1.2.1. Dayton Barış Antlaşmasıyla (DBA) Ülkeye Geri Dönüşün İçin Yaratılan Modelin Siyasi ve Hukuki Çerçevesi ve Uygulaması

İnsanlık tarihinde göç olayları süregelen bir hareket olmakla birlikte, bölgesel veya devlet seviyesinde büyük çatışmaların yaşandığı dönemlerde kısa süre dilimlerinde kitlesel olarak yapılan göçler ve mülteci hareketleri fazla ilgi çekmemiştir. Soğuk Savaşın sona ermesiyle birlikte eski ve yorgun kıta Avrupasında, eski Yugoslavya’da meydana gelen savaşırlardan Bosna Savaşı yirminci yüzyılın son on yılında ciddi biçimde önem kazanmaya başlamıştır. Soğuk Savaşın sona ermesinden sonra “*mülteci döngüsünün sonu*” veya “*barış payı*” olarak algılanan gönüllü geri dönüşlere, savaşırların paramparça ettiğı toplumların iyileşmesinde köşe taşı görevi gördüğüne olan inanç nedeniyle politikacılar tarafından büyük önem ve destek verilmektedir.

Geri dönüş ve uyum süreci, savaşırlan çıkmış ülkelerin yeniden inşa edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bosna Hersek gibi savaşırlan etnik kimlik adına yapıldığı ve üzerinde çatışmaların yaşandığı, toprağın belirli bir etnik topluluktan temizlenmesi amaçlandığı ülkede mülteci ve yerinden edilenlerin evlerine geri dönmeleri, savaş sırasında yapılan etnik temizliği tersine çevirmede temel bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda yerinden edilmiş gruplara mensup kişilerin evlerine geri dönmelerini sağlamakla “*etnik toplulukların yeniden karışmaları*” hedeflenmiştir.

Bosna’da geri dönüşün iki temel boyutu vardır. İlki, izlenen *geri dönüş siyaseti*, ikincisi ise bu *geri dönüşün sürdürülebilirliğidir*. Aslında “*geri dönüş hakkı*” insan hakları hukukunda yer alan haklardan birisidir. Bu hak, insan hakların birisi olduğu gibi, savaşırlan paramparça ettiğı toplumların iyileşmesi adına da son derece önemlidir. Söz konusu toplumda sağlanacak barış için atılacak ilk adımdır.

Bosna Hersek, bağımsızlığını ilan ettikten çok kısa bir süre sonra kendini vahşi bir savaşırlan içinde bulmuştur. Üç yıldan fazla süren bu savaşırla durduran ve aynı zamanda ülkeyi kırılgan hale getiren Dayton Barış Antlaşması (DBA) ile mülteciler ve ülkesinde yerinden edilenlerin geri dönüşleri için genel bir çerçeve çizilmiştir. Ancak bu anlaşmanın diğer barış anlaşmalardan farklı bir yönü vardır. *DBA kişilere*

savaş öncesinde yaşadıkları yerlere dönmeleri şartını getirmiştir.³⁵ Bu husus ilk defa karşılaşılan bir husustur. İlk kez DBA’da yer alan bu hak, ikametgâha geri dönüş hakkıydı ve Bosna’ya özgüydü. Savaşan tarafların temel amaçlarından birisi olan etnik temizlik tersine çevrilecekti.

DBA, geri dönüş hakkıyla ilgili pek çok hüküm içermektedir. DBA’nın 4’üncü eki olan Bosna Hersek Anayasasının 2’nci Md.si (5) fıkrasında geri dönüş,³⁶

“Tüm mülteci ve yerinden edilmiş kişiler kendi evlerine (Savaştan önceki ikametgâhları kastediliyor.) serbest şekilde geri dönme hakkına sahiptir. Genel Çerçeve Antlaşmasının 7. Ekinde yer alan hükümlere uygun olarak, 1991 yılından itibaren çıkan düşmanlıklar sırasında yoksun bırakıldıkları mülkleri geri edinme ve geri edinilemeyen mülkler için tazminat alma hakkına sahiptirler. Cebren yapılan mülk edinimiyle ilgili işlem ve açıklamaların herhangi bir geçerliliği yoktur.” şeklinde tanımlanmaktadır.

Aslında geri dönüş süreci ile ilgili herşey DBA’da belirtilmiştir. Bosna Hersek Anayasası ve DBA’nın 6’ncı Eki olan İnsan Hakları Sözleşmesi dışında, geri dönüşle dair her türlü hükmün yer aldığı özel bir eki vardır. Ek-7 olarak bilinen ve *“Mülteciler ve Yerinden Edilmiş Kişilere Dair Sözleşme”*, Bosna’da geri dönüş sürecinin nasıl işleyeceğini açıkça ortaya koymaktadır. Ek’in ilk kısmı *koruma sağlanması*, ikinci kısmı ise, mülklerin geri ediniminden sorumlu bir *Yerinden Edilmiş Kişiler ve Mülteciler Komisyonu* kurulması ile ilgilidir. Ek-7’nin ilk paragrafı kişinin kendi evine dönme ve mülkünü geri edinme hakkını belirtmekteydi. Geri dönen kişiler gitmek istedikleri yerleri seçmekte özgürdür. İsterlerse savaştan önceki bölgeler dışındaki bölgelere gitme hakkı da bu kişilere tanınmıştır.

Geri dönüş ve yeniden uyum sürecinden sorumlu aktörlerin ilk grubu; yerinden edilenler ve ülkesine geri dönen mülteciler, ikinci grubu ise bu sürece dâhil olan kurum ve kuruluşlar idi. Bunlar; Uluslararası düzeyde; BMMYK, AB, Yüksek Temsilcilik Ofisi, AGİT ve Uluslararası Göç Örgütü, alt seviyede ise BH Devleti, geri dönüş dernekleri ve pek çok ulusal düzeyde koordinatör ulusal düzeyde aktörlerdi.

³⁵ Dayton Peace Agreement, Annex-7 Agreement on Refugees and Displaced Persons, s.94, (Çevrimiçi), https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf, 28 Nisan 2019.

³⁶ A.e., s. 62.

BMMYK, bu konuda 1996 yılında ilgili tüm taraflarla görüşerek üç aşamalı bir geri dönüş programı hazırlamıştır. Bu programda, ilk grupta o dönemde ülkesinde yerinden edilen yaklaşık bir milyon olduğu tahmin edilenler; İkinci grupta, eski Yugoslavya Cumhuriyetlerinde o sırada mülteci olarak bulunan yarım milyondan fazla Bosna vatandaşı, üçüncü ve son grupta ise yedi yüz bin olduğu tahmin edilen koruma altındaki eski Yugoslavya vatandaşları bulunmakta idi.³⁷

DBA'nın mimarları, Bosna'nın çok etnikli yapısını yeniden yaratma ve dolayısıyla savaş süresince yapılan etnik temizliği tersine çevirmenin ülkede kalıcı barışın sağlanmasında kilit rol oynadığını düşünüyorlardı. Bu nedenle geri dönüş savaş sonrası önceliklerin başında gelmekteydi.

Geriye dönüşler başladığında misafir eden ülkelere talepler ilgili ülkelere iletilmiştir. Bu insanların ulaşım ihtiyaçları dâhil her türlü düzenleme planlanmasına rağmen, planın uygulanmasına yönelik çabalar, siyasi yetkililerin geri dönüşü engelleyici politikalar izlemesi, yetkililerin geri dönüşü kabul etme konusunda isteksiz davranmaları nedeniyle ortaya çıkan sorunlarla BMMYK'nın baş edememesi yüzünden iyi bir sonuç alınamamış, planlar kağıt üzerinde kalmıştır.

BMMYK ilk başlarda Bosna'ya geri dönüş konusunda gayet iyimser olarak işe başlamıştır. Aralık 1997'ye kadar iki milyonun üzerinde Bosnalı mülteciye evlerine geri dönmeleri için yardım edilmesi umut ediliyordu. Tarafların yükümlülüklerini yerine getirmede isteksiz davranmaları ve sürecin yavaş ilerlemesi neticesinde barışın ilk yılında 870.000 olarak tahmin edilen sayı 250.000'de kalmıştır. Bu dönüşlerin büyük bölümü (240.000) çoğunluk geri dönüşleri olmuştur.³⁸ Yani kendi etnik toplumunun çoğunluğu oluşturduğu bölgelere geri dönmeyi güvenlik açısından daha çok tercih ediyorlardı.

Geri dönüş sürecinin beklenenin aksine uzun süreceği 1996 yılında gerçekleşen dönüşlerle ortaya çıkmaya başlamıştır. Barışın ilk yılına spontan çoğunluk geri dönüşü damgasını vurmuş, zira gönüllü geri dönüşlerin % 90'ı kendiliğinden gerçekleşmiştir. Azınlık geri dönüşleri o bölgelerdeki çoğunluk

³⁷ UNHCR Bosnia Repatriation Plan, 1996, (Çevrimiçi), <http://www.un.org/press/en/1996/19960117.ref1131.html>, 28 Nisan 2019.

³⁸ Öner, **a.g.e.**, s.151.

oluşturan etnik grubun yöneticileri tarafından tehdit unsuru olarak görüldüğü için kabul edilmemiş ve engellenmeye çalışılmıştır.

1996-1997 yıllarında; 191.764'ü mülteci, 156.073'ü ülkesinde yerinden edilen olmak üzere toplam 347.837 kişi Bosna Hersek Federasyonuna, 16.625 mülteci, 67.054 ülkesinde yerinden edilen olmak üzere toplam 83.679 kişi Sırp Cumhuriyetine geri dönüş yapmıştır. Toplam 431.516 kişinin geri dönüş yaptığı bu iki yılda azınlık geri dönüşü sadece 33.837 kişi olmuştur.³⁹

Tablo-8: 1998-2000 Yıllarında Azınlık Geri Dönüşleri⁴⁰

	1998	1999	2000
BH Federasyonuna	32.605	27.987	34.377
Sırp Cumhuriyetine	8.586	13.020	27.558
Brčko Bölgesine			5.510
Toplam	41.191	41.007	67.445

Uluslararası toplumun geri dönüşle ilişkin geliştirdiği projeler özellikle azınlık geri dönüşüne yoğunlaştırılmış, sürdürülebilir geri dönüşün sağlanması ve yeniden uyumun elde edilmesi için oluşturulan programlar başta AB olmak üzere uluslararası kuruluşlarca titizlikle uygulanmış ancak DBA'nın öngördüğü hedeflere ulaşmak mümkün olamamıştır.

Geri dönüşlere ilişkin 1996-2011 yılları arasında gerçekleşen rakamlar Tablo-9'de görülmektedir.

“Savaştan sonraki onbeş yıla baktığımızda başarılı bir geri dönüşten söz edebilir miyiz?” sorusuna, bu sürecin olumlu ve olumsuz gelişen tarafları olduğu şeklinde yanıt verilebilir. Bosna'da savaşın ardından bir milyonun üzerinde Bosnalının ülkesine dönebilmesi bir başarı olarak gösterildiği, 2000 yılından itibaren azınlık geri dönüşünde bir ivme yakalandığı ve 2002 yılında en yüksek seviyeye ulaştığı, ancak 2004 yılından itibaren sayıların düşmeye başladığı, mülklerin geri edinimi konusunda ilerleme kaydedilmesinin geri dönüşler konusunun iyi taraflarını oluşturduğu söylenebilir. Ancak, insanların evlerine dönmeleri kadar hatta daha

³⁹ ICG Bosna Projesi Raporu Nu.33, 14 Mayıs 1998, <http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/Bosnia%2015.pdf>, 19 Nisan 2016.

⁴⁰ 2002 UNHCR Statistical Yearbook, Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi), <https://www.unhcr.org/414ad5707.pdf>, 29 Nisan 2019.

önemli olan yeniden uyum sürecidir. Bu yeni süreç geri dönenler için bir son mu, yoksa yeni bir başlangıç mıdır?

Tablo-9: 1996-2011 Yılları Arasında Toplam Geri Dönüşler ⁴¹

Yıllar	Mültecilerden Geri Dönerler	ÜYE lerden Geri Dönerler	Toplam
1996	100.618	-	100.618
1997	120.852	58.360	179.212
1998	129.073	29.570	158.643
1999	31.783	43.385	75.168
2000	18.715	59.347	78.062
2001	18.665	80.172	98.837
2002	41.703	70.775	112.478
2003	14.102	40.303	54.315
2004	2.442	17.948	20.390
2005	1.273	5.164	6.437
2006	1.419	4.184	5.603
2007	3.062	4.516	7.578
2008	966	715	1.681
2009	885	299	1.184
2010	903	277	1.180
2011	383	185	568
Toplam	486.844	415.200	902.044

Geri dönüşlerle ilgili tüm bu olumlu gelişmelere rağmen olumsuz gelişen hususların olduğunu da göz ardı etmemek gerekir. Bosna'da silahların susmasının ertesinde yaşanan olumsuzluklar, DBA'nın bir mucize yarattığı düşüncesinin ciddi biçimde sorgulanmasına yol açmıştır. Bunlar arasında; bazı bölgelerde yerel yetkililerin geri dönmelere mani olmaya çalışmaları, geri dönerlerin güvenlik sorunu ile karşılaşması, Srebrenitsa gibi bazı bölgelerde ise Müslüman azınlık grupların evlerine hiç geri dönememeleri sayılabilir. *Geri dönüşün önündeki en önemli engellerden birisi, belki de en önemlisi ekonomik sorunlardır.* Savaştan sonraki on yıl ülke ekonomisinde önemli gelişmeler olsa da gerçek anlamda iyileşme tam olarak

⁴¹ 2002 UNHCR Statistical Yearbook, Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi), <https://www.unhcr.org/414ad5707.pdf> , 29 Nisan 2019.

sağlanamamıştır. Savaştan hemen önceki büyüme hızını yakalamak mümkün olamamıştır.

4.1.2.2. Bosna Savaşının Yarattığı Göç ve Mülteci Krizinin Yarattığı Sorunlar ve Bu Sorunların Toplumsal Alanda Güvenliğe Etkileri

Bosna Savaşı ve bu savaşın yarattığı göç ve mülteci krizi ülkede yaşamakta olan üç etnik topluluk arasındaki ilişkileri nasıl şekillendirmiştir? Her şeyden önce ülkesinde yerinde edilenler ve mülteci/sığınmacı konumuna düşenlerin geri dönüşleri ile ilgili çalışmalar ve gayretler hedeflenen seviyede başarılı olamamıştır. Yeniden inşa edilen ülkede artık iki alt devlet ve bir özerk bölge oluşmuştur. Dolayısıyla geri dönüşlerde yaşanabilecek kötü olaylar nedeniyle birçok aile azınlık geri dönüşü yapmayı tercih etmemiş, kendi etnisitesinin yoğun olarak yaşadığı bölgelere geri dönmüştür. Bu durumda, özellikle Sırp Cumhuriyeti'ndeki bazı yerleşim yerleri, savaş öncesi Müslüman Boşnakların çoğunluk olduğu bölgeler iken yeni durumda Sırp yoğun bölgeler haline gelmiştir. İkamete dayalı bir geri dönüş sağlanarak *etnik toplulukların yeniden karışmaları ve toplumsal barışın yeniden tesis edilmesi* hedeflenirken sosyal dokudaki değişimler ilişkileri olumsuz yönde etkilemiştir.

Ülkesine geri dönen azınlık gruplarına mensup olanların bazıları eski arkadaşları ve komşuları ile iyi ilişkiler sürdürürken bazıları, komşuları ve arkadaşları ile aralarına mesafe koymuşlardır. Bu süreçte özellikle Müslüman Boşnaklar azınlık olarak geri dönüş yaptığı bölgelerde büyük sorunlarla karşı karşıya kalmış, kimileri fiziksel saldırıya maruz kalırken kimileri ise sözlü taciz ve sataşma şeklinde sorunlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Bu süreçten en çok etkilenenler okul yaşındaki çocuklar olmuştur. Azınlık oldukları bölgelerde çoğunluk okulundaki öğretmenler ve öğrencilerin tavır ve davranışları ile ağır tahriklerine maruz kalmaktadırlar.

4.1.2.2.1 Yeniden Yapılandırılan Eğitim Sisteminin Etnik Ayrışmaya Katkıları

Dayton Barış Antlaşması ile ortaya çıkan yeni yapısal düzen, toplumsal alanda yeniden yapılanmaya ve toplumsal güvenlikleştirmeye olumsuz olarak etki edebilecek yeni uygulamaları da beraberinde getirmiştir. Bu uygulamalardan eğitim alanındaki yeniden yapılanma çabaları; toplumsal barışın tesis edilmesini, sosyal uyumun ve kaynaşmanın inşasını, ekonomik iyileşmenin sağlanmasını ve daha birçok alanda kalkınmayı sağlayacak hamleleri de etkileyecek şekilde önemli bir rol

oyunmaktadır. Dünya Bankası 2005 yılında yayımladığı “*Geleceği Şekillendirmek-Eğitim ve Çatışma Sonrası Yeniden Yapılanma*” adlı raporunda⁴² savaştan çıkmış toplumlara yönelik eğitim modelini geliştirirken dikkate alınması gereken ilkeleri ortaya koymuştur. Bu ilkeler kadar önemli iki nokta ise, ayrılıkçı bir yaklaşım sergileyen müfredattan kaçınılması ve sistemin ihtiyacı olan öğretmenlerin yetiştirilmesidir. Ancak bu raporun aksine olacak şekilde, Bosna Hersek’te Anayasa’nın öngördüğü yapıya uygun olarak; Bosna Hersek Federasyonunda Federasyon Mili Eğitim Bakanlığı (koordinatör) ve on kantonun her birinde toplam on ayrı Kanton Milli Eğitim Bakanlığı, Sırp Cumhuriyeti’nde ayrı bir Milli Eğitim Bakanlığı ve Brcko Özerk Bölgesinde Hükümetin bir Milli Eğitim Bakanlığı olmak üzere BH’de toplam on üç ayrı Milli Eğitim Bakanlığı bulunmaktadır. Anayasal düzene uygun olarak yapılan bu teşkilatlanma ülkenin eğitim sistemine dolayısıyla da geleceğine dinamit koymaktadır. Her bir etnisite ve hatta kantonlarda birbirinden farklı eğitim müfredatları uygulamakta, özellikle tarih kitaplarında Bosna Hersek’te yaşanan Bosna Savaşı her etnisitenin kendi bakış açısı ile öğretilmektedir. BH Federasyonunda Boşnak ve Hırvat çocuklar aynı veya yan yana binalarda farklı dersliklerde ders görmekte, etnik ayrımcılık çocukluktan itibaren yeni nesillere öğretilmektedir. Bunun yanı sıra her üç dil birbirine çok benzemekle birlikte Boşnak okullarında Boşnakça, Hırvat okullarında Hırvatça, Sırp Okullarında kiril alfabesi kullanılarak Sırpça dillerinde eğitim ve öğretim yapılmaktadır.

Etnik ayrımcılığın ülkenin ilerlemesinin önündeki en önemli engel olduğu gerçeği bilinmesine rağmen, eğitim ve öğretimde yaşanan yapısal bozukluklar nedeniyle bu ayrımcılık gelecek nesillere de aktarılmaktadır. Bunun yanı sıra eğitim ve öğretimle ilgili diğer bir önemli konuda seçmeli yabancı dil eğitimlerinde yaşanmaktadır. BH’deki tüm ilkokul ve orta dereceli okullarda iki seçmeli yabancı dil eğitimi verilmektedir. Birinci seçmeli yabancı dil tüm okullarda ingilizce olup ikinci seçmeli yabancı dil ailelerin tercihleri ile belirlenmektedir. Misyonerlik veya kamu diplomasisi bağlamında değerlendirilebileceği üzere, BH Federasyonundaki

⁴² Worldbank Report, Reshaping the Future-Education and Post Conflict Reconstruction, 2005, (Çevrimiçi), https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/14838/344190_PAPER0Re101_Official0use0only1.pdf?sequence=1&isAllowed=y, 29 Nisan 2019.

Hırvat ve Boşnak okullarında ve karma okullarda⁴³ Almanya ve Avusturya Almanca'nın ikinci seçmeli yabancı dil olması için yoğun çaba sarfetmektedir. Diğer taraftan Türkçe'nin seçmeli dil olarak öğretilmesi konusu 1992 yılından 2009 yılına kadar BH'de NATO ve AB Gücü bünyesinde bulunan TSK Bosna Hersek Türk Temsil Heyeti Başkanlığı marifeti ile yürütülmüş, bu tarihten itibaren Yunus Emre Enstitüsü bu görevi yürütmeye başlamıştır. Halen BH Federasyonunda yaklaşık 110 okulda 6500 civarında öğrenci Türkçe eğitimi almaktadır. Almanca ve Türkçe öğrenen öğrencileri sayılarının artırılması konusunda Almanya ve Türkiye önemli bir mücadele verilmektedirler.

BH'deki yetkililer üç ayrı eğitim sistemini uygulamaya devam ederken, uluslararası toplum, başta Yüksek Temsilcilik makamı olmak üzere, yeniden uzlaşmanın okulda başlaması gerektiği düşüncesi ile ülkede “*bir eğitim reformu yapılması ve siyasetin sınıftan çıkarılması*” konusunda baskı kurmaya devam etmektedirler. Ancak bugüne kadar yetkililer buna yanaşmamışlardır. Temmuz 2002'den itibaren AGİT BH Misyonu uluslararası toplum adına eğitim sektöründeki her türlü işi koordine etme ve kolaylaştırmadan sorumlu kuruluş olmuştur.

Uluslararası toplum, yaptığı çalışmalarda özellikle geri dönen çocukların BH'deki okullarda asimilasyonu ve ayrılmasına karşı çok karmaşık bir durumla karşı karşıya kalmıştır. Savaş sonrası toplu dönüşler esnasında, birçok yerde geri dönenlerin çocukları okullara kayıt başvurularında reddedilmişlerdir. Daha sonraki geçici çözümler arasında yerel okul binalarında geri dönenler için ayrı okullar kurulması gibi tedbirler de vardır. Ancak, yerel yetkililer daha fazla entegrasyonu engellemişler bunun sonucunda “*Tek çatı altında iki okul*” diye bilinen bir yöntem uygulanmaya başlamıştır.⁴⁴ Ancak, bu tür okullar problemlili sahalarından sadece bir tanesidir. Müfredat, okul ortamları ve uygulamaların birçoğunda veya tamamında ülke okullarının büyük çoğunluğunda yalnızca ve sadece etnik çoğunluğa hizmet

⁴³ Boşnak-Hırvat, Boşnak-Sırp veya Hırvat - Sırp Okulunun tek bir çatı altında olduğu, aynı binada farklı dersliklerde veya iki ayrı binada eğitim yaptıkları okullardır. Hâlihazırda 56 okulda tek çatı altında eğitim ve öğretim yapılmaktadır.

⁴⁴ Bosna Hersek'te 2002'den sonra geriye dönen bölgelerde çocukların eğitim ihtiyacını karşılamak amacıyla, özellikle de BH Federasyonu'nda aynı okul çatı altında iki entiteye ait okulun faaliyet göstermesi uygulamasıdır. AGİT'in Helsinki Nihai Yasası'nın temelini oluşturan temel ilkede belirtildiği gibi, insan haklarına ve temel özgürlüklere saygı olmadan gerçek bir güvenlik olmayacaktır. Etnik ayrımcılığı körükleyen, ulus kimliğinin öne çıkmasına ve varoluşsal tehdit algısının yükselmesine neden olan bu uygulama aslında her iki okulda da var olan ayrımcılık nedeniyle eğitim ihlal edilmektedir.

vermeye devam ederken ebeveynler, çocuklarının yerel okulda asimilasyona maruz kalması ile çocuklarını farklı bir etnik çoğunluğa sahip uzak bir okula göndermek arasında seçim yapmak zorunda kalmıştır.

2002 yılı Bosna'daki eğitim alanında önemli gelişmelerin yaşandığı bir yıl olmuştur. Bu gelişmelerden ilki, BH Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti eğitim bakanlarının Mart 1992 ayında geçici anlaşma imzalaması olmuştur. Ebeveynlerden bu seçenekleri bulunmayanlar için, 2002 yılında “*Geri Dönen Çocukların Konaklamasına ilişkin Özel İhtiyaçları ve Hakları* konusunda geçici anlaşmanın imzalanmasından sonra “*Ulusal Grup Konuları*”⁴⁵ için bazı alternatiflerin sunulması bir imkan haline gelmiştir. Ancak, bu dokümanın tüm çocuklar için çözüm önerileri bulunması konusundaki kararlılığına rağmen, Ulusal Grup Konuları pratikte yalnızca, çok sayıda geri dönen çocukların ve ebeveynlerin olduğu bölgelere öneriler sunmuştur (Brcko Bölgesi dışında). Geçici Anlaşmanın gerektirdiği kalıcı çözümler bulunmasına devam edilmektedir. İkinci gelişme ise, Kasım 2002 ayında Barış Uygulama Konseyi'ne “*Bosna Hersek'e Daha İyi Bir Gelecek Vermek Amacıyla Eğitimin İyileştirilmesi*” başlıklı bir *Eğitim Reformu Gündemi*⁴⁶ sunulmasıdır. Bunun amacı, eğitimi siyaset alanından çıkarmak ve ülkede tüm çocukların çok kültürlü okullarda, eşit koşullarda, modern ve yüksek kalitede bir eğitim almalarını sağlayan şartları yaratmaktır.

AGİT genel koordinatörlüğünde, başta AB olmak üzere (Barış Uygulama Konseyi'nin ve Yönetim Kurulu'nun aktif katkı sağlayan üyesidir) uluslararası toplum tarafından eğitim sektöründeki reform çalışmalarına katkı sağlanmaktadır. AB, Katılım Öncesi Yardım Arac-II (IPA II) kapsamında BH'e 2014-2017 yılları arasındaki döneminde 237,2 milyon Avro, 2018-2020 yılları arasındaki döneminde 314,9 milyon Avro olmak üzere toplam 552,1 milyon Avro yardımın 73,8 milyon

⁴⁵ Çoğunluğun olduğu bölgelerde, azınlık ailelerinin çocukları çoğunluğun müfredatına göre eğitim alırken, “ulusal grup konuları” tarih, din ve dil derslerinde kendi müfredatına göre eğitim almaktadırlar.

⁴⁶ Bosna Hersek'te Okuma, Yazma ve Uzlaşma: Eğitim Reformu, (Çevrimiçi), https://www.academia.edu/5856746/Reading_Writing_and_Reconciliation_Educational_Reform_in_Bosnia_and_Herzegovina_ECMIWorking_Paper_18_September2003, 4 Mayıs 2019.

Avroluk bölümünü BH'deki eğitim reformu, istihdam ve sosyal politikaları desteklemek maksadıyla tahsis etmiştir.⁴⁷

Bosna Hersek'i AB yolunda desteklemek için 2014 - 2017 dönemine ilişkin mali yardım önceliklerini belirlemek üzere hazırladığı strateji belgesine göre,⁴⁸ AB yardımının amacı, farklı yönetim düzeyleri arasındaki yönetim yapıları ve politika koordinasyonunu geliştirmek amacıyla, eğitim sektöründe kapasite geliştirme faaliyetlerini desteklemektir. Daha fazla yardım, tüm seviyelerde eğitim yeterlilik çerçevelerinin geliştirilmesini destekleyecek ve ilk ve ortaöğretimde müfredatın gelişmesine yardımcı olacaktır. AB yardımının bir başka amacı da kapsayıcı eğitimi desteklemek ve okul altyapılarının modernizasyonudur.⁴⁹

AB, eğitim sektöründeki ana bağışçıdır ve faaliyetlerini diğerleriyle bağışçılarla koordine etmektedir. Bağışçılar, özellikle Avusturya, Almanya, Avrupa Konseyi, UNICEF, Norveç ve Japonya'dır.

Dayton Barış Antlaşmasından yirmi üç yıl geçmiş olmasına rağmen, eğitim sektöründe etnik ayrımcılığı körükleyen sistemin ortadan kaldırılması halen başılamamıştır. Dayton Barış Antlaşmasının ortaya koyduğu alt devlet sistemleri ve birbirinden sınırlarla ayrılmış iki entite ve bir özerk bölge yapısı var olduğu sürece eğitim sisteminde köklü değişiklikleri beklemek uluslararası toplum için de zor görünmektedir. BH'deki eğitim reformunun nihai başarısı ne yazık ki ülkedeki daha büyük siyasi sorunlardan ve belirsizliklerden ayrı düşünülemeyeceği için devam etmektedir. BH'de ve her iki alt devlette siyasi yapılar üzerine iç ve dış tartışmalar ve sorunlar, hem destekçiler hem de rakipler arasındaki belirsizliği artırmaya devam etmektedir. BH Devleti seviyesinde Savunma Bakanlığı örneğinde olduğu gibi bir Milli Eğitim Bakanlığı teşkil edilmesi, entite ve kanton Milli Eğitim Bakanlıklarının ilga edilmesi ve her üç ulusun ihtiyaçlarına cevap verecek müfredat, ders kitapları ve öğretmen/eğitici yetiştirilmesi konuların çalışma yapılması konuları ancak uluslarüstü bir yapının yani AB'nin kararlı duruşu, yeterli teknik ve finansal destek vermesi veya bağış sağlamasıyla başarılabilecektir.

⁴⁷ Bosnia and Herzegovina - Financial Assistance Under Instrument for Pre-accession Assistance II (IPA II), (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/bosnia-herzegovina_en, 6 Mayıs 2019.

⁴⁸ Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA II), s.23, (Çevrimiçi), http://europa.ba/wp-content/uploads/2016/01/annexe_acte_autonome_nlw_part1v1.pdf, 6 Mayıs 2019.

⁴⁹ A.e., s. 25.

Aslında BH'nin geleceği, kişilerin kültürel ve politik/toplumsal kimliklerinin, Bosna Hersek üst kimliğinin üç farklı parçası olarak elde edilebildiği; kişilerin kültürüne veya dinine yönelik kültürel sadakati ve gelenekleri ile politik ve toplumsal aidiyet duygularının BH vatandaşlığında birleşebildiği ölçüde başarılı olacaktır.⁵⁰ BH'deki eğitim reformunun başarısı, eğitimin, ortak bir vatandaşlık ve deneyim paylaşımı için bir yapı taşı olarak hizmet etme derecesini yansıtacak, böylece Avrupa ve küresel yapılara başarıyla entegre edilebilecektir. Ancak mevcut politik altyapı, politikacıların yaklaşımları, Dayton Barış Antlaşmasının ortaya koyduğu ulusal hakların korunmasını ilişkin hükümler nedeniyle, kısa ve orta vadede bir başarı sağlanamayacağı değerlendirilmektedir.

4.1.2.2.2 Topluluklar Arası İlişkilerin İyileşme Olasılığı

Bosna Hersek'te yaşanan savaş ve yarattığı göç ve yerinden edilmeler, ölümler, yaralanmalar ve tecavüzler sonrasında bugünün Bosnası'nda üç etnik topluluğun kısa sürede bütün bu olanları olmamış gibi sayması ve uzlaşması hiç kolay değildir. Bunu yaşayan nesiller ve kuşaklar var oldukları müddetçe çok uzun bir zaman alabilecek veya hiç gerçekleşmeyebilecektir. Savaşın patlamasıyla birlikte evlerinden edilen, yakınları öldürülen, tecavüze uğrayan Bosnalılar, diğer etnik topluluklarla yeniden uzlaşma sağlanması konusuna çok net bir şekilde olumsuz olarak yaklaşmaktadır.

Özellikle Müslüman Boşnaklar savaş öncesinde Sırlara nazaran daha iyi geçindikleri Hırvatlardan savaş esnasında gördükleri insanlık dışı eylemleri ve zulmü hiç unutamamaktadırlar. Orta Bosna'da kendisiyle görüşülen ve 16 Nisan 1993 tarihinde beş saat içinde 3 aylık bebekten 82 yaşında bir dedeye kadar 116 insanın katledildiği Ahmeci Köyü'nün imamı, "Sırların düşmanlığını biliyorduk ancak yıllarca iç içe dostça yaşadığımız Hırvat köylülerimiz tarafından arkadan vurulduk."⁵¹ şeklindeki ifadesi çok düşündürücüdür.

Srebrenitza'da katledilen 8000'den fazla insanın her yıl anıldığı 11 Temmuz Srebrenitsa Soykırımını Anma Törenleri ve DNA testleri sonucunda kimlikleri

⁵⁰ Valery Perry, **Reading, Writing and Reconciliation: Educational Reform in Bosnia and Herzegovina**, European Centre for Minority Issues, ECMI Working Paper # 18, 2003, s. 100.

⁵¹ Ahmeci Camii içinde yer alan Soykırım Resim Müzesinin restorasyonu 15 Mayıs 2014 tarihinde BH Türk Temsil Heyeti Başkanlığınca tarafından tamamlanmış ve hizmete açılmıştır. Müzenin yer aldığı Ahmeci Camii İmamı Mahir Husiç ile yapılan görüşmelerde Hırvatlar tarafından yapılan katliamın hiç beklenmediği söylemiştir.

belirlenen Boşnakların her yıl aynı gün defin törenlerinde yaşanan acılar ve kanayan yaralar tazelenmektedir. Boşnak halkının asla unutmayacağı bu soykırım ve diğerleri tazeliğini dün gibi korurken Boşnaklarla Sırpın nasıl uzlaşabilecekleri büyük bir soru işaretidir.

Bu üç etnik topluluğun kendi anlayışlarına göre tarihi yeniden yazma eğilimleri Bosna'daki üç etnisitenin yeniden uzlaşma şansını daha da düşürmektedir. Öte yandan bazı Bosnalılar yeniden uzlaşmanın sağlanması için savaş sırasında yaşanan gerçeklerin neler olduğunun kabul edilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu kapsamda; Srebrenitsa Anneleri Derneği Başkanı Hatice Mehmedović'in Bosna Hersek Türk Temsil Heyeti Başkanlığı Karargâhına 4 Mart 2014 tarihinde yaptığı ziyaret esnasında kullandığı ifadeler uzlaşma konusundaki görüşleri tam olarak ortaya koymaktadır. *“11 Temmuz 1995'te yaşanan soykırımın Sırp tarafından kabul edilmesi, ikinci olarak suçluların yakalanması ve yargılanması gerekmektedir. Srebrenitsa'da olanların sorumluları tutuklanıp, yargılanması ve cezalandırılması gerçekleşmeden uzlaşmacı bir tavır takınmamız mümkün değildir.”*⁵²

Birlikte görev yapılan Bosnalılar'la yapılan yüz yüze görüşmelerde büyük bir çoğunluğu topluluklar arasındaki güvenin yitirildiğini ve ilişkilerin asla savaştan önceki gibi olmayacağını ifade etmişlerdir. Özellikle bir yakını kaybeden veya zorla evinden ayrılmak zorunda bırakılan ve evlerine dönemeyenlerin yaklaşımı bu şekildedir.

Aslında BH'de yeniden uzlaşma sağlanması adına atılmış çok önemli adımlar da mevcuttur. Bunlardan biri ve en önemlisi askeri alanda güvenlikleştirme politikaları arasında yer alan entite silahlı kuvvetlerinin lağv edilerek BH Silahlı Kuvvetlerinin kurulması sürecidir. Karşılıklı olarak birbirini öldürmek için üç buçuk yıl savaşmış askerlerin 2006 yılından itibaren yaklaşık 13 yıllık sürede ortak bir hedef uğruna (NATO Üyeliği) aynı çatı altında görev yapmaları, birbirlerine olan nefret duygularının törpülenmeye başlamasına ve birbirlerini pek sevmeseler de birlikte çalışabilirlik adına olumlu bir tutum sergilemelerine neden olmuştur.

⁵² Srebrenitsa annelerinin sembol ismi Hatice Mehmedović Srebrenitsa katliamında 2 oğlunu ve eşini kaybetmesinin ardından Srebrenitsa Anneleri Derneğini kurarak tüm dünyanın bu soykırım suçundan haberdar olmasını ve soykırımın kabul edilmesini sağlamak için çok büyük çaba sarfetmiş bir Boşnak kadındır. 22 Temmuz 2018'de vefat etmiştir.

Bazı bölgelerde örneğin Brčko bölgesinde, cadde ve sokak isimlerini her üç etnisitenin de ayrı ayrı saygı duyduğu, nefret uyandıracak işler yapmamış, aşağılayıcı ifadeler kullanmamış önemli kişilerin isimleri ile değiştirmişlerdir. Bu adımlar geri dönüş yaşayan aileler için önemli bir adım olmuştur. Diğer yandan Sırp Cumhuriyeti'nde ise, Bosna Savaşında masum insanları öldüren ve Bosna Kasabı diye bilinen eski Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı'nın adını bazı caddelere tesislere verilmesi toplumsal nefret duygularını körüklemektedir.

4.1.2.2.3 Dinin ve Karma Evliliklerin Toplumsal Güvenlikleştirmeye Etkisi

Bosna Hersek'te toplumsal güvenlikleştirmenin etkilerinin incelenmesi gereken diğer bir alan ise din ve karma evlilikler konusudur. Bosna Hersek'teki üç farklı etnisitenin ulusal ve etnik ayrışmalarındaki temel unsur dini kimliklerdir. BH'de dini kimlik açısından toplum; Müslüman Boşnaklar, Ortodoks Bosnalı Sırlar ve Katolik Bosnalı Hırvatlar, üç ana gruba ayrılmaktadır. Ancak Müslümanlık Boşnaklar için dini olduğu kadar milli bir kimliktir. Aslında bir mozaik olan eski Yugoslavya'da çıkan çatışmalar dini bir boyut da içermekte idi. Savaşın böyle bir boyutu da olmasaydı çatışmalar esnasında kiliseler ve camilerin hiçbiri imha edilmezdi. Savaş döneminde 1992-1995 yılları arasında Sırp ve Hırvat güçleri tarafından birçoğu Osmanlı Döneminden kalmış toplam 614 cami imha edilmiştir.⁵³ Sırp güçlerinin kontrolündeki bölgelerdeki 534 cami yıkılırken, Hırvat güçlerinin kontrolü altındaki yerlerde de 80 cami yıkılmıştır.⁵⁴ Diğer taraftan, 483 Katolik kilisesi ve 470 Sırp Ortodoks kilisesi tahrip edilmiş veya imha edilmiştir.⁵⁵

Diğer taraftan karma evlilikler eski Yugoslavya döneminde Bosna kültürünün önemli bir ögesi olmuştur. 1960'lı yıllarının sonlarına doğru özellikle şehirlerde karma evliliklerin ve diğer yandan kendini etnik Yugoslav olarak nitelendirenlerin artması Bosna'da sosyal ve etnik bariyerleri yıkmaya başlamıştır. "Etnik

⁵³ Dini mekânlara yapılan saldırılar özellikle Boşnakların tarihle bağları kesmek adına yapılmış eylemler olarak Sırlar tarafından yaşanan kinin ölçüsünü de göstermektedir. 1449 Yılında daha İstanbul'un Fethi gerçekleşmeden yapılan Foça'daki Alaca Camii, Banja Luka'daki 1579 yılında yapılmış olan Ferhadiye Camii gibi toplam 614 cami Sırp ve Hırvat güçlerince imha edilmiştir. (Çevrimiçi), <https://trtworld.com/video/social-videos/bosnias-aladza-mosque-reopens/5ccea6d6e0252f7cb0590a32>, 8 Mayıs 2019.

⁵⁴ Bosna Savaşı'nda yıkılan camiler küllerinden doğuyor., <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bosna-savasinda-yikilan-camiler-kullerinden-doguyor/813056>, 8 Mayıs 2019.

⁵⁵ Grqoryul Mose, "Destruction of Churches and Mosques in Bosnia and Herzegovina: Seeking a Right-based Approach to the Protection of Religious Cultural Property", **The Buffalo Journal of International Law**, Vol.3, Summer 1996, Number 1, ss. 191-192.

Yugoslavlar'ın sayısı 1971'de 43.796'ya yükselmiş ve 1981'de 326.280'e (Boşnak nüfusunun % 7,9'u) ulaşmıştır. Bir sonraki nüfus sayımına göre sayıları tekrar % 5,5'e düşmüştür (239,834). Bosna Hersek'te özellikle etnik olarak karma evliliklerin sayısının şehirlerde artmasından dolayı (Karma evliliklerin % 20 ila 30'nun kentsel alanlarda: Mostar'da % 28, Saraybosna'da % 22, Zenitsa'da % 19, Boşnakların ortalaması ise % 16) “etnik Yugoslav” kategorisi özellikle güçlü hale gelmeye başlamıştır.⁵⁶ Burada dikkat çeken en önemli husus, karma evliliklerin özellikle kırsalda yaşayan Müslümanlar arasında hiç yaygın olmaması ve daha çok Müslüman olmayanlar arasında yapıyor olmasıdır.⁵⁷

Savaştan din ve karma evlilikler nasıl etkilenmiştir? Savaştan sonraki dönemde Bosnalılar dini ibadetlerini serbestçe yapabilmişler midir? Cami, kilise gibi dini yapılar yeniden onarıldı mı? Din adamlarının etnik gruplar arasındaki toplumsal uzlaşmayı destekliyor mu yoksa engel mi oluyor? Karma evlilikler savaştan nasıl etkilenmiştir? Karma evlilik yapanlara ayrılmaları için toplumsal bir baskı olmuş mudur?

Bosna Savaşı toplumdaki etnik ayrışmaları daha da artırmış ve daha keskin hale getirmiştir. Bosna'da insanlar diğer dinlere mensup insanları sadece dini inançları farklı diye ayırtırmaya tabi tutmamaktadır. Çünkü ülkedeki kurucu ulusların hepsi tek tanrılı dinlere inandıkları için farklı dinlerle pek ilgilenmemektedir. Ancak bilinçaltında toplumsal kimliğinin en önemli ögesine yani dininin gereklerini yaptığı kutsal mekanlara saldırılması veya komple tahrip edilmesi her bir kurucu toplumda travma yaratmakta, toplumsal kin ve nefreti körüklemektedir. Yukarıda da belirtildiği üzere, Osmanlı döneminden kalan çok sayıda tarihi ve dini mekân taşıdıkları tarihsel kimlik nedeniyle de toplumun geçmiş ile bağlarını devam ettirmektedir. Bu mekânların yıkılması, tahrip edilmesi toplumdaki din adamlarının da toplu ibadetler esnasındaki söylemleriyle birleşince toplumsal uzlaşmayı yakalama imkânı da azalmaktadır.

Dini mekanların yeniden yapılması veya onarılması işi gerek uluslararası toplumun ülkeye gönderdiği maddi yardımlardan gerekse bazı ülkelerin direkt bağış yapmaları veya bizzat yapım ve onarım işini üstlenmeleri suretiyle yıllara sari olarak

⁵⁶ Mitja Velikonja, **Religious Separation and Political Intolerance**, USA, Texas A&M University Press, 2003, s. 224.

⁵⁷ Öner, **a.g.e.**, s.296.

devam etmektedir. Türkiye'nin BH'de TİKA aracılığı ile Osmanlı'dan kalan tarihi ve dini eserleri ihya etme projesi özellikle 2000 yılların ikinci yarısından sonra büyük hız kazanmıştır.

BH'de her üç farklı inanca sahip insanlar dini inançlarını özgürce yerine getirebilmektedirler. Son yıllarda Suudi Arabistan, Katar, BAE gibi ülkelerin Bosna Hersek'teki dini kurumlara ilgisinin artması, yeni camiler inşa etmeleri ve vahabi inancını öne çıkaracak bir yaklaşım sergilemeleri dikkatle izlenmektedir.

Karma evlilikler konusunda ise savaş öncesinde etnik kimlik konusu çok öne çıkartılmadığı için özellikle şehirlerde çok sayıda karma evlilik yapılmıştır. Hatta bazı örneklerde görüldüğü üzere, Hırvat bir erkek Sırp bir kadınla evlenmiş, oğullarından biri de Müslüman bir kızla evlenmiştir. Ancak savaş sonrasında karma evliliklerin bir kısmı devam etmemiş, çok sayıda çift ayrılmıştır. Evliliklerini devam ettiren çiftler de büyük toplumsal baskı altında kalmışlardır. Bunlardan bir kısmı çareyi yurtdışına gitmekte bulmuştur. Savaş sonrası dönemde karma evlilikler bıçakla kesilmiş gibi azalmıştır. Bu sonuç toplumların birbirlerine olan güvensizliklerinin ne kadar keskinleştiğini ve toplumsal uzlaş kanallarından birinin tıkalı olduğunu göstermektedir.

4.1.3. Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'teki Toplumsal Alanda Güvenlikleştirme Politikalarının Etkilerinin Değerlendirilmesi

Bosna Hersek'te 1992-1995'te yaşanan ülkede büyük bir yıkıma ve insan kayıplarına neden olan savaşın, soykırıma dönüşen insanlık dışı eylemlerin, kin ve nefretin BM Koruma Kuvvetinin ve tüm insanlığın gözü önünde yaşanması üzerine uluslararası toplumun baskısı üzerine hayata geçirilen Dayton Barış Antlaşması ile çatışmalar durdurulmuş ve barış tesis edilmiştir. Ancak savaşın neden olduğu en büyük toplumsal mesele diğer ülkelere göç ve ülke içinde yerinden edilmeler olmuştur. Savaş bittikten sonra ülke nüfusunun yarısından fazlası bir taraftan başka bir tarafa savrulduğu anlaşılmıştır.

Toplumsal güvenlikleştirme adına en önemli travma olan savaş ve soykırım sonucunda; ikiyüz binden fazla insanın hayatını kaybetmesi, iki milyondan fazla insanın göçe ve ülkesi içinde yerinden edilmeye zorlanması, kırk binden fazla kadının tecavüze uğraması, ülke içerisinde oluşturulan toplama kampları, üç entitenin

askeri güçlerinin ele geçirdikleri düşman askerleri için oluşturduğu esir kampları, buralarda yaşanan soykırıma varan uygulamalar düşünüldüğünde, toplumsal hayatı tamamen paramparça etmiş bir süreci, oluşturulan güvensizlik ortamını ortadan kaldırmak muhakkak ki çok zor, zahmetli ve yıpratıcı bir süreçtir. Bu süreci yönetmek amacıyla uluslararası toplum; başta BM olmak üzere, NATO, AB, AGİT gibi uluslararası kurum ve kuruluşlar ile ülkelerin uyguladıkları bireysel politikalar, bireysel bağışlar ve katkılar yoluyla en kısa sürede BH'yi toparlama sürecine girişmişlerdir.

Bosna Hersek'te toplumsal alandaki en önemli güvenlik meselesi, savaş esnasında yaşanan göçün ve yerinden edilenlerin savaş sonrasında geri dönüşleri ve bu dönenlerin yeniden uyum süreci olmuştur. Ülkeden göç edenlerden geri dönenler ve ülkesinde yerinden edilenlerin geri dönüş işlemlerinin yürütülmesi ve desteklenmesi görevi AGİT genel sorumluluğunda başta AB olmak üzere uluslararası toplumun maddi katkılarıyla yürütülmüştür.

Aslında ülkede AB Gücü'nün halen var olması bu meselenin tam olarak çözülemediğinin ve toplumsal güvenlik adına sorunların halen devam ettiğinin net bir göstergesidir. Savaştan hemen sonra NATO Uygulama gücü daha sonra NATO İstikrar Gücü, Aralık 2004'ten itibaren de AB Gücü uluslararası toplum adına ülkenin güvenlik durumu gözlemlemektedir. BH'de gerek devlet seviyesinde gerekse mevcut alt devletlerde toplumsal güvenlik alanında yapılan çalışmalar yeterli seviyede değildir. Uluslararası toplumun katkıları ve tavsiyelerine rağmen ülkede kanun uygulama gücü olan polis teşkilatının halen birleşik tek bir polis gücüne dönüştürülememesi toplumsal güvenlik adına mevcut durumu yansıtmaktadır.

AB savaşın başlamasından önce siyasi anlamda önlemler alarak savaşı önlemek adına girişimlerde bulunmuş ancak başarılı olamamıştır. Savaş sonrası dönemde uluslararası toplumun yürüttüğü çabaların bir parçası olarak, devlet ekonomisinin liberalleşmesini denetlerken, ekonomik altyapının yeniden yapılandırılmasını ve geliştirilmesini de üstlenmiştir. Bu bağlamda; aşağıda belirtilen fonların hepsi 2000 yılında CARDS (Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar için Topluluk Yardımı) programına dâhil edilinceye kadar BH'nin; Avrupa Komisyonu İnsani Yardım Komisyonu'nun insani yardım programlarından, Polonya ve Macaristan: Ekonomilerinin Yeniden Yapılandırılması İçin Yardım fonlarından,

OBNOVA (çatışma sonrası yeniden yapılanma, mültecilerin geri dönüşü, bölgesel kalkınmada bölgesel yardım odaklı işbirliği ve uzlaşma programlarından istifade etmesine imkân sağlanmıştır.⁵⁸ BH, AB'nin genişleme politikası kapsamında batı Balkan ülkeleri için tahsis ettiği maddi yardımlarından;

- 1991-2000 yılları arasında tahsis edilen toplam 6,8 milyar Avro'dan bir kısmını,

- 2000-2006 yılları arasında CARDS (Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar için Topluluk Yardımı) kapsamında tahsis edilen toplam 412 milyon Avroyu,

- 2007-2013 yılları arasında IPA (Katılım Öncesi Yardım Aracı) kapsamında tahsis edilen 655,30 milyon Avro'yu almıştır.⁵⁹

- 2014-2020 yılları arasında IPA II (Katılım Öncesi Yardım Aracı) kapsamında doğrudan tahsis edilen 237,2 milyon Avro'yu halen kullanmaktadır.

- 2018-2020 döneminde, BH için (Sivil Toplum Tesisleri, Bölgesel Konut Programı ve mülteci göç akışlarını yönetmede Bosna Hersek'e Özel Tedbirler için) 314,9 milyon Avro tutarında bir ödenek tahsis etmiştir.⁶⁰

Görüldüğü üzere, AB'nin toplumsal alanda güvenlikleştirme adına uyguladığı politikalar, yapmış olduğu maddi yardımlar ile ülkede hayatın normalleşmesi için yapmış olduğu çabalara rağmen ülkede toplumsal güvensizlik, etnisiteler arasındaki kin ve nefret duygusunu tam olarak ortadan kaldıramamıştır. Aslında Huntington'un söylediği gibi Bosna Hersek'te taraflar arasında etnik ayrılıktan kaynaklanan bir savaş başka yöntemlerle devam etmektedir. Toplumsal güvensizlik duygusu her üç etnisitenin de önemli bir kısmında; yaşam koşullarını, ekonomik durumlarını, işsizlik sorunlarını olumsuz yönde etkilemiştir ve etkilemeye devam etmektedir.

⁵⁸ Eralp, **a.g.e.**, s.79.

⁵⁹ European Commission, Instrument for Pre-accession Assistance, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/overview_en, 10 Mayıs 2019.

⁶⁰ IPA II Financial Aid for BiH, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/bosnia-herzegovina_en, 10 Mayıs 2019.

4.2. Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'de Ekonomik Alanda Güvenlikleştirme Politikaları ve Etkileri

4.2.1 Bosna Savaşı'nın Bosna Hersek Ekonomisine Etkileri

Bosna Hersek'te 1992-1995 yılları arasında üç buçuk yıl süren savaşın ortaya çıkardığı en kötü sonuçlardan birisi de şüphesiz savaşın ülke ekonomisine yaptığı tahribat olmuştur. Ülkede ortaya çıkan ekonomik durum son derece zordu. Ülke nüfusunun yarısından fazlası başka ülkelere sığınmış, ülke içinde evlerini terk etmiş veya yerinden edilmiş, nüfusun % 80'i en azından kısmen insani gıda yardımına bağlı hale gelmiştir. Bosna Hersek'teki etnik savaş, kalifiye işçilerin çoğunun ölmesine, ülkeyi terk etmesine veya işyerleri ve fabrikalarının kapanması nedeniyle işlerini kaybetmesine, ülkedeki fabrikaların tamamına yakını kapandığından üretimin 1992'den 1995'e kadar % 80'den fazla oranında düşmesine neden olmuştur. Banka varlıkları donduğundan çok sayıda insan tasarruflarını kaybetmiş, ülkedeki altyapı büyük hasara uğramış, konutların yarısından fazlası ağır hasar görmüş ve çocuklar yıllarca okullarından mahrum kalmıştır.⁶¹ Ulaşım ve iletişim sistemleri, köprüler, yollar bombalanmış, demiryolları ve iletişim merkezleri harap edilmiş veya kullanılamaz hale getirilmiştir. Ülkenin para birimi Yugoslav dinarı ya da Hırvat dinarı savaş sırasında ve savaştan hemen sonra ülkenin farklı bölgelerinde kullanılmaya başlamıştır. Başta gıda maddeleri olmak üzere tüm ihtiyaç duyulan ürünlerde çok büyük bir karaborsa oluşmuştur.⁶² Bosna Savaşı'nın ülke ekonomisine olan toplam maddi zararının 200 milyar dolar olduğu ifade edilmektedir.⁶³

Ülkede kişi başı yıllık gelir 1990'daki 1.900 ABD doları iken 500 ABD dolarına düşmüştür. Savaş sonrası sanayi üretimi 1990'daki üretimin % 5'i civarına ve elektrik tüketimi savaş öncesi seviyesinin % 10'nun altında inmiştir.⁶⁴ Kısacası, Bosna Hersek ekonomisinin ayağa kaldırılması ve ülkenin yeniden yapılanması konusunda şok edici derece büyük zorluklarla karşı karşıya kalmıştır.

⁶¹ Dino Djipa, Mirsada Muzur, and Paula Franklin Lytle, **War-Torn Lives**, (Çevrimiçi) <http://site.resources.worldbank.org/INTPOVERTY/Resources/335642-1124115102975/1555199-1124115210798/lanbosnia.pdf>, 24 Mayıs 2019.

⁶² Douglas A. Phillips, *Bosnia and Herzegovina*, Philadelphia, Chelsea House Publishers, 2004, s. 74.

⁶³ Economy of Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi) <http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvRWNVbm9teV9vZl9Cb3NuaWFfYW5kX0hlcnpIZ292aW5h>, 24 Mayıs 2019.

⁶⁴ 1st Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nation, Economic Reconstruction, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=57327#3.5>, 24 Mayıs 2019.

4.2.2. Dayton Barış Antlaşmasının Ekonomiye İlişkin Düzenlemeleri

Bosna Hersek'teki çatışmaları durdurmak, ülkede kalıcı barışı ve istikrarı sağlamak ve Bosna Hersek Devleti'ni yeniden inşa etmek amacıyla imzalanan Dayton Barış Antlaşması'nın ihtiva ettiği maddeler arasında, ülkenin ekonomik tahribatını ortadan kaldırmayı ve ekonomiyi yeniden yapılandırmayı sağlayacak pek fazla faydalı hüküm yoktur. Dayton'un ekonomik yönetim için yasal çerçevesinin pek çok yönü işlevsiz, değilse de sorunludur.⁶⁵ BH Devletinin ekonomik sorumlulukları esas olarak dış ticaret politikası, gümrük politikası, dış borç ve şehirlerarası ulaşım ve iletişimin düzenlenmesi gibi konularını içermektedir. Diğer tüm ekonomik fonksiyonlar entite hükümetlerine verilmiştir.⁶⁶

Dayton Anlaşmalarına dâhil edilen mali strateji hükümlerinden, özellikle Dünya Bankası'nın bağışçıları yeniden yapılandırma çalışmaları özel bir öneme sahiptir. Aslında Bosna Hersek deneyimi, ekonomik iyileşme sürecini engellemekten daha ziyade geliştirilmesi muhtemel olan ekonomik yönetim hükümlerini mümkün olduğu ölçüde bir barış anlaşmasına dâhil etmesi bakımından önemlidir. Dayton'un etkili ekonomik yönetim ve devam eden siyasi gerilimlerin önündeki engellerine rağmen, ilk bir buçuk yılda önemli bir ekonomik toparlanma görülmüştür. Bu bağlamda Dünya Bankası, bu iyileşme için kritik önem taşıyan dış kaynakların mobilizasyonu ve uygulanmasında da merkezi bir rol oynamıştır.⁶⁷

Dayton Anlaşmalarında yer alan ve devletin olağandışı mali zayıflığını oluşturan iki hüküm, özellikle Dünya Bankası'nın yeniden yapılanma çalışmaları anlamında Bağışçılar için özel önem taşımaktadır. Bunlardan birincisi, *devletin kendine ait önemli bir gelir kaynağı olmamasıdır*. Merkezi bütçeyi finanse etmek için, Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti'nden yapılacak transferlere güvenmek zorundadır. Devletin gelecekteki doğrudan gelir kaynaklarına sahip olması yasaklanmamıştır, ancak bu tür kaynaklar yalnızca entitelerin anlaşmasıyla yasalaştırılabilecektir. İkincisi, devlete ticaret ve gümrük politikasından sorumluluk verilirken bunların idaresi entitelerin elindedir. Diğer taraftan Federasyon içinde de

⁶⁵ Alcira, Kreimer, **Bosnia and Herzegovina : Post-conflict Reconstruction Country Case Study Series**, World Bank, 2000, s.23,

⁶⁶ Kreimer, **a.g.e.**, s.24.

⁶⁷ Kreimer, **a.g.e.**, s.12.

federasyon, kanton ve belediye kademeleri arasında yetki ve sorumlulukların dağılımında başka karmaşıklıklar mevcuttur.⁶⁸

Dayton Barış Antlaşmasında belirtilen mali hükümleri analiz edildiğinde, düzenlemelerde önemli belirsizlikler (gümrük tarife oranlarını kimlerin belirleyeceği konuları vb.) ve ekonomik yönetim açısından verimsizlikler olduğu ve devletin sürdürülebilirliğin zayıf bir temel üzerinde olduğu göze çarpmaktadır. Boşnaklar nispeten güçlü bir federasyonu desteklerken, ekonomik olarak daha iyi durumda olan Hırvatlar dezavantajlı olmaktan korkmakta ve Hırvat olmayan bölgelere yapılan transferleri finanse etmek için kendilerini vergilendirmeye karşı korumak için azami ölçüde yerel yönetim tercih etmektedirler.⁶⁹

Özetle, Dayton Barış Antlaşması yeniden yapılanma süreci ve sürdürülebilir barışı sağlayacak ekonomik ve sosyal koşullar yaratmaya çalışan tüm kurumlar için zor ve önemli sorunlar yaratmaktadır. Antlaşma, Dünya Bankası ve diğer yabancı kurumlara muhatap ve muhatap olarak hizmet etmek için oldukça zayıf bir devlet yaratmıştır. Devlet iki anlamda zayıftır. Birincisi, devlet, vatandaşlarının veya kurucu entite bölgelerinin bir parçası üzerinde anlaşma ya da uygunluk sağlama konusunda neredeyse hiçbir yetkiye sahip değildir. İkincisi, devlet mekanizması olağanüstü bir biçimde kaynaklardan ve kurumsal kabiliyetten yoksundur. Bununla birlikte, BH geçici olarak tükenmiş olmasına rağmen, daha az gelişmiş ülkelerdeki çatışma sonrası dönemlerde Dünya Bankası'nın genellikle karşılaştığından daha güçlü insan kaynaklarına sahiptir. Telekomünikasyon konusunda olduğu gibi, yeniden yapılanma faaliyetinin niteliği gereği, özellikle eskiden savaşıyan taraflar arasında yoğun işbirliğine ihtiyaç duyulan konularda zor durumlarla karşılaşmıştır.⁷⁰

Dayton Barış Antlaşmasının ekleri incelendiğinde, Ek-4'ünü teşkil eden Bosna Hersek Anayasasının önsözünde diğer hükümlerle birlikte ekonomiye ilişkin olarak “*Özel mülkiyetin korunması ve piyasa ekonomisinin desteklenmesi yoluyla, genel refahın ve ekonomik büyümenin desteklenmesini isteyen, kurucu halklar olarak Boşnaklar, Hırvatlar ve Sırlar (diğerleriyle birlikte) ve Bosna Hersek'in*

⁶⁸ A.e., s. 24.

⁶⁹ A.e., s. 25.

⁷⁰ A.e., s. 25-26.

vatandaşları Bosna Hersek Anayasasını aşağıda olduğu gibi kararlaştırmışlardır.”⁷¹ şeklinde bir ifade göze çarpmaktadır.

Dayton Anayasasının VII. Maddesi BH Merkez Bankası ile ilgili olarak “*Tüm Bosna Hersek'te para basımı yapan ve para politikaları konusunda tek otorite olan bir Merkez Bankası olacağı*” ifade edilmektedir. Bununla birlikte, Anayasanın yürürlüğe girmesinden sonraki ilk altı yıl içinde para basarak kredi veremeyebilecek, bu anlamda bir para kurulu olarak görev yapacak, daha sonra Parlamento Meclisi bu yetkiyi verebilecektir.⁷²

Merkez Bankası'nın ilk yönetim kurulu, Uluslararası Para Fonu tarafından başkan olarak atanan bir yabancı yönetici ve BH Cumhurbaşkanlığı tarafından atanan ikisi Federasyondan (biri Boşnak, biri Hırvat (bir oyu paylaşacaklar)) ve bir üye de Sırp Federasyonundan olmak üzere üç üyeden oluşacaktır. Üyelerin hepsi altı yıllık bir süre görev yapacaktır. Yönetici, Bosna Hersek veya herhangi bir komşu devlet vatandaşı olmayacak ve Yönetim Kurulunda gerektiğinde bağlayıcı oy kullanabilecektir.

Dayton Barış Antlaşmasının EK-9'u “*Bosna Hersek Kamu Kurumlarının Kuruluş Sözleşmesi*”, Bosna'nın ekonomik olarak dirilişi için önemli olan yeniden yapılanma konusunda altyapı, ulaşım ve diğer tesislerin kurulması ve işletilmesi ile ilgili hususları düzenleyen bir sözleşmedir. Bu sözleşme ile barış anlaşmasının uygulanmasına dâhil olan kuruluşların ve kurumlarının sorunsuz çalışması için, Bosna Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'nin kabul ettiği hükümleri ihtiva etmektedir.⁷³

Dayton Barış Antlaşmasının EK-10'u “*Barışı Tesis için Sivil Uygulamalar Sözleşmesi*” ülkede altyapının rehabilitasyonu ve ekonomik yeniden yapılanma konusunu diğer geniş kapsamlı konularla birlikte ülkede barışın tesisini sivil uygulamalar arasında saymış, alt-devletlerin ve sivil uygulamalara katılacak uluslararası kurum ve kuruluşların faaliyetlerini koordine etmek ve BMGK kararlarını uygulamak için bir Yüksek Temsilci'nin BMGK tarafından atanmasını

⁷¹ Constitution of Bosnia and Herzegovina, Preamble, s.59, (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf

⁷² A.e., s. 72.

⁷³ Constitution of Bosnia and Herzegovina, Annex-9 Agreement on Establishment of Bosnia and Herzegovina Public Corporations, s.108, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf, 27 Mayıs 2019.

anlaşmaya imza koyan devletler kabul etmiştir.⁷⁴ Bu sözleşme Yüksek Temsilciye görev ve yetkiler vermiştir. Bu kapsamda, BH’de Dayton kapsamında 1995 yılından bugüne kadar görev yapan yedi Yüksek Temsilcilerin tamamı Barış Uygulama Konseyi Yönetim Kurulu Başkanı olarak görev yapmış *AB ülkelerinden seçilmiş diplomatlardır*. Yüksek Temsilciler 2002 yılından itibaren aynı zamanda “*AB Özel Temsilcisi*” olarak da görev yapmışlardır. Yüksek Temsilciler Görev Uygulama Planı kapsamında faaliyetlerini Barış Uygulama Konseyinin Prensipleri ve aldığı kararlar çerçevesinde yürütmüşlerdir. Yüksek Temsilcilik Ofisi’nin yıllık bütçesinin yaklaşık %55’i AB tarafından karşılanmaktadır. Bu kapsamda Yüksek Temsilci’nin diğer alanlarda olduğu gibi ekonomi alanındaki kararlarında ve uygulamalarında AB çok etkin bir rol oynamaktadır. Bu kapsamda Yüksek Temsilciler 1998 yılından 2011 yılına kadar ekonomik alanda güvenlikleştirmeye katkı sağlayacak doksan yedi adet kritik ve önemli karar almışlardır.⁷⁵

4.2.3. Savaş Sonrası Dönemde (1996-2003) Bosna Hersek’te Ekonomik Alanda Yapılan Reformlar ve Etkileri

Bosna Savaşı, AB’nin siyasi bir güç olarak zayıflığını ortaya koymuş ve ABD’yi savaşı sona erdirmek için önderlik etmeye itmiştir. AB’nin bu dönemde birlik olarak siyasi bütünlükten uzak durumu nedeniyle savaş sonrası güvenlik çerçevesinden de dışlanmıştır. *AB, siyasi iradesindeki ve askeri gücündeki eksiklikler nedeniyle zorlu güvenlik görevlerini üstlenememiş, ekonomik yeniden yapılanmayı ve sosyal kalkınmayı kolaylaştırma rolünü üstlenmiştir*. AB nihayet 1999’da siyasi olarak daha aktif olmaya karar verdiğinde Batı Balkanların siyasi geleceği hâlâ belirsizdi. 2000’deki Zagreb Zirvesi’nde AB açıkça Bosna Hersek ve Batı Balkanlar’ın siyasi geleceğinin AB’de yatmakta olduğu ifade etmiş⁷⁶ ve müteakip yıllarda AB, Bosna Hersek ile Batı Balkanları birbirine ve Avrupa Birliği’ne yaklaştırmayı amaçlayan bir dizi araç ve süreç başlatmıştır.

⁷⁴ Constitution of Bosnia and Herzegovina, Annex-10 Agreement on Civilian Implementation of the Peace Settlement, s. 111, https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf, 27 Mayıs 2019.

⁷⁵ Yüksek Temsilcilerin 1998 yılından 2011 yılına kadar ekonomik alanda almış oldukları kararlara ulaşmak için bakınız, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?cat=326>, 27 Mayıs 2019.

⁷⁶ European Commission Zagreb Summit 24 November 2000 Final Declaration, (Çevrimiçi) <https://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/ZagrebSummit24Nov2000.pdf>, 27 Mayıs 2019.

Savaş sonrası dönemde ülkenin ekonomik canlanması ve uzun vadeli yeniden yapılanmasının politik istikrar ve barış için ön koşullar olduğu ortaya konmuştur. Bunun ana sorumluluğu Dayton ile Federasyon hükümetleri ve Sırp Cumhuriyeti'ne verilmiş olsa da, başta AB (Bu dönemde Avrupa Topluluğu olarak adlandırılmaktadır. Çalışmada Avrupa Komisyonu'nun ve Yüksek Temsilciliğin kararları ve faaliyetleri AB adına yürütülen politikalarını ifade etmektedir.) olmak üzere uluslararası toplumun rolü 1996 ve sonraki yıllarda ekonomik yeniden yapılanmanın sağlanmasında çok önemli rol oynamıştır. Özellikle Dayton Barış Antlaşması sonrasında başlayan dönem ekonomik alanda güvenlikleştirme çalışmaları açısından yoğun tedbirlerin alındığı bir süreç olması nedeniyle önem arz etmektedir.

Dayton Barış Antlaşmasının imzalanmasını müteakip BMGK'nin BH'de görevlendirdiği ilk Yüksel Temsilci olan Carl Bildt'in BM Genel Sekreterine gönderdiği ilk raporunda, hem Bosna'da hem de uluslararası alanda ekonomik yeniden yapılanma çabalarının koordinasyonu için yaptığı çalışmaları şöyle ifade etmektedir:

“Bosna içi ve uluslararası ekonomik yeniden yapılanma çabalarının koordinasyonu için düzenlemeler yaptım. Ekonomik Uygulama Ajansları (Dünya Bankası, Avrupa Komisyonu, Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Uluslararası Yönetim Grubu) ile yeniden yapılanma çabalarına erken bir başlangıç yapma ihtiyacını, özellikle bunları vurgulayan planları ve öncelikleri görüşmek üzere 13 Şubat ve 1 Mart 1996'da Brüksel'deki ofisinde toplantılar yapıldı. Bu toplantılar düzenli aralıklarla devam edecek ve bir sonraki toplantı 26 Mart 1996'da yapılacaktır.”⁷⁷

Brüksel'deki 12-13 Nisan 1996 tarihlerinde gerçekleşen ve Avrupa Komisyonu ve Dünya Bankası sponsorluğundaki ilk *Bakanlar Bağış Konferansı*, yeterli finansmanın sağlanmasında çok önemli rol oynamıştır. Bu toplantı, Aralık 1995 ayında yapılan taahhütlerin doğrulanması ve müteakip birkaç yıl için planlanan programların finanse edilmesi için yeterli yeni para taahhütlerinin sağlanması açısından çok faydalı olmuştur. Bu toplantıda 1996 yılı için 1,8 milyar ABD doları

⁷⁷ 1st Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reconstruction, #37, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=57327#3.5>, 1 Haziran 2019.

hedefine ulaşmak için gerekli fonların yapıldığı söylene de, daha sonraki gözden geçirme çalışmalarında, bunun bir kısmının öncelikli yeniden yapılanma çabalarıyla koordine edilmeyen ikili programlar olduğu görülmüştür. 1996 yılında planlanan programlar için yaklaşık 1 milyar ABD dolarının bulunabileceği ve dolayısıyla en yüksek önceliğe sahip programlarda da ciddi bir finansman açığı yaratabileceği değerlendirilmiştir.⁷⁸ Bu toplantıya Sırp Cumhuriyeti davet edilmesine rağmen, iç siyasi sorunlar nedeniyle SC katılım sağlamamıştır.

Ülke ekonomisinin savaştan barışa uyum sağlamasında ve çok uzun süreli yeniden yapılanma çabalarında; enerji (doğalgaz ve elektrik vb.), telekomünikasyon, karayolu ve demiryolu bağlantıları alanlarındaki kilit altyapı gereksinimlerine öncelikli olarak yönelmesi gerekmekte idi. Bu çabalar daha sonra çok sayıda mültecinin geri dönmesini sağlamak için çok önemli olan konutların yeniden inşasına da büyük katkıda bulunacak girişimlerdi. İlk BH Yüksek Temsilcisi Carl Bildt BH Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti arasındaki işbirliğine katkıda bulunan projelere de özel önem vermiştir. Bu dönemde, ülke genelinde uygulanabilir bir ekonomiyi yeniden inşa etme çabalarının yanı sıra, insani yardım için de sürekli bir ihtiyaç bulunmakta idi.

Yüksek Temsilcilik tarafından hem BH Federasyonuna ve Sırp Cumhuriyetine kendi bölgelerinin ekonomilerini yeniden tesis etmede çok önemli rolleri olduğu açıkça izah edilmiştir. Oluşturulan *Ortak Geçici Komisyon*⁷⁹ çerçevesinde, ortak parasal düzenlemeler ve ortak gümrük düzenlemeleri üzerine çalışmalar başlatılmıştır. Bu dönemde hızlı yol alabilmek adına *Federasyon ile Sırp Cumhuriyeti arasında malların, hizmetlerin, sermayenin ve kişilerin serbest dolaşımına Barış Antlaşmasına uygun olarak izin verilmesi* çok önemlidir.

Ortak Geçici Komisyona ilave olarak bu komisyonun alt komisyonları olacak şekilde, farklı sivil barış uygulama konularını ele almak için düzenli olarak toplanmak üzere *Ortak Sivil Komisyon* (OSK) ve askeri uygulama konularını ele almak için düzenli olarak toplanmak üzere *Ortak Askeri Komisyon* (OAK)

⁷⁸ 2nd Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reconstruction, #20. (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=57315#3.3>, 1 Haziran 2019.

⁷⁹ Ortak Geçici Komisyon, Bosna Hersek'te BH Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti Başbakanlarının bir araya gelerek oluşturdukları ortak bir komisyondur. İlk olarak 24 Ocak ve 16 Mart 1996'da Saraybosna'da ve 27 Şubat 1996 tarihinde Banja Luka'da bir araya gelerek çalışmalarını yürütmüştür.

oluşturulmuştur. Ortak Sivil Komisyona bağlı bir bölgesel alt komisyon olarak 10 Ocak 1996'da kurulan Saraybosna Ortak Sivil Komisyonu, Saraybosna bölgesinin bölgesel transferlerinde özel bir rol oynamış ve önemli görevler yerine getirmiştir. Bölgesel Ortak Sivil Komisyonlar kısa bir süre sonra ülkenin farklı bölgelerinde de kurulmuştur.

Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin 1996 yılında BMGK'ne sunduğu 2 no.lu raporuna göre;

“Bosna Hersek'in ekonomik iyileşmesini ve piyasa ekonomisine geçişini kolaylaştıracak reformlar çerçevesinde; yeniden yapılanma programının altyapısının canlandırılması, istihdam yaratma ve üretimin yeniden başlatılması, devletin ve kurumlarının her kademedeki uygulama yeteneklerinin kurumsal olarak oluşturulması ve güçlendirilmesi, sosyal sektörü teşvik etmek ve hassas gruplara ve mültecilere sosyal destek sağlamak gibi önceliklere odaklanılması gerekmektedir.”⁸⁰

1996 yılı yaz döneminde, bağışçıların çabalarını koordine etmek amacıyla Avrupa Komisyonu ve Dünya Bankası tarafından on üç “Sektörel Görev Gücü” kurulmuştur. On iki sektörden oluşan görev gücü, bağış çabalarını ilgili alanlarda koordine etmek için Avrupa Komisyonu ve Dünya Bankası tarafından ortaklaşa kurulmuş, on üçüncü görev gücü ise, IMF ve Dünya Bankası'nın ortaklaşa başkanlık ettiği “Makroekonomik Sorunlar Görev Gücü”dür. Görev güçleri projelerin uygulanmasını tartışmak, finansman boşluklarını belirlemek ve sektörel kalkınma konularını ele almak için en önemli bağışçıları ve aynı zamanda faydalanıcı temsilcileri bir araya getirmektedir.⁸¹

1996 yılında yapılan istatistiklere göre bağış taahhütleri 1.520 milyon ABD dolarına yükselmiştir. Farklı uygulama aşamalarındaki toplam miktarı 880 milyon dolar olup, bunun 558 milyon doları ödenmiştir. Federasyon bölgesi uygulamalarda toplam yardım çabalarının % 82'sini, entiteler arası nitelikteki faaliyetlerde ise % 17'si kullanılmıştır. Sırp Cumhuriyeti'nde toplam faaliyetler sadece % 1'ine karşılık

⁸⁰ 2nd Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reconstruction, #22, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=57315#3.3>, 1 Haziran 2019.

⁸¹ 3rd Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reconstruction, #63, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=57307>, 1 Haziran 2019.

gelmektedir. BH Federasyonu'ndaki yardım çalışmaları sadece iki kanton ve Saraybosna'da toplam yardımın üçte ikisini kapsayan birkaç alanında yoğunlaşmıştır. Bu eğilimin tersine çevrilmesi ile hem Federasyon bölgesi hem de Sırp Cumhuriyeti ile ilgili olarak hasar, ihtiyaç ve siyasi şartlar dikkate alınarak daha dengeli bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi gerektiği Yüksek Temsilcilik tarafından devamlı olarak gündeme getirilmiştir.⁸²

Dayton Barış Antlaşmasına göre, 1996 yılı Eylül ayında yapılması planlanan ilk demokratik seçimler dikkate alınarak Bosna Hersek'in ekonomik kalkınmasının seçim sonrasında ele alınması gereken başlıca görevler; devlet kurumlarının hızlı olarak kurulması, sağlam makro-ekonomik politikaların uygulanması, piyasa ekonomisine geçiş için elverişli bir yasal çerçevenin kabul edilmesi ve yeniden yapılanma çabalarıdır. Bu çabaların başarısı, büyük uluslararası uygulama ajansları arasındaki yakın işbirliğinin performansına dayanmaktaydı.⁸³

14 Eylül 1996'de ülkede ilk demokratik seçimlerin yapılmasıyla birlikte barış, yeniden yapılanma ve normal hayata dönüşün ilk sonuçları ortaya çıkmaya başlamıştır. Ancak, daha yapılacak çok şey vardı ve mültecilerin geri dönüşünü kolaylaştırmak gibi önemli zorlukların çok ivedi olarak karşılanması gerekmekte idi. Yüksek Temsilci Carl Bildt, Dünya Bankası, Avrupa Komisyonu, Avrupa Yeniden Yapılanma ve Kalkınma Bankası, Uluslararası Para Fonu ve Uluslararası Yönetim Grubu gibi büyük uygulama kurumları ve uluslararası finansman kurumları ile koordinasyon çalışmalarına devam etmiş, ekonomik yeniden yapılandırma planlarını tartışmak, koordine etmek ve öncelikleri belirlemek için Ekonomik Görev Gücü ile birlikte Saraybosna'da bu kurumlarla haftalık olarak düzenli toplantılar yapmaya başlamıştır.⁸⁴

Yüksek Temsilci tarafından Bosna Hersek'in ekonomik iyileşmesini ve piyasa ekonomisine geçişini kolaylaştıran reformlar çerçevesinde; altyapı, istihdam yaratma ve üretimin yeniden başlatılması gibi bazı öncelikli sektörler ağırlık verilmesi konusu her ortamda dile getirilmiş ve öncelik verilmiştir. Bu dönemde; Saraybosna Havaalanına düzenli ve sınırlı miktarda ticari uçuş yapılması,

⁸² A.e., Economic Reconstruction, # 65.

⁸³ A.e., Economic Reconstruction, # 67.

⁸⁴ 4th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reconstruction, #62, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=57303>, 2 Haziran 2019.

Saraybosna ile Mostar arasındaki iki büyük köprü inşasının tamamlanması ve diğer onbir köprünün yeniden inşasına devam edilmesi; beş ana enerji santralinin ve dört ana enerji iletim hattının rehabilitasyonu ve küçük ölçekli ticaretin toplanması gibi olumlu birçok gelişme örneklerinden söz edilebilir. Tamamlanan ya da devam eden inşaat işleri, mal ve hizmetlerde toplam proje sayısı 900'ü aşmış, bununla birlikte, bağışçı topluluğuna yönelik girişimlere rağmen, tüm büyük sektörlerde halen devam eden finansman boşlukları da devam etmiştir.⁸⁵

1997'nin ilk çeyreğinde, 1996 yılının dengesizliğini düzeltmek için, BH Federasyonunda neredeyse tüm yeniden inşa projelerinin başladığı dönemde, Sırp Cumhuriyeti için bir taşımacılık sektörü programı Dünya Bankası tarafından, Sırp Cumhuriyeti'nin telekomünikasyon sisteminin omurgasının onarımını finanse etmek, nihayetinde BH Federasyonuna bağlanacak olan sistem için Avrupa Konseyi bir sözleşme imzalamıştır.⁸⁶

Saraybosna'daki Ekonomik Görev Gücü için 1997 yılında bir Sekreteryaya oluşturulmuş ve Ekonomik Görev Gücü, ekonomik politika ilkelerinin ve uluslararası yeniden yapılanma yardımının önceliklerini koordine etmenin temel aracı olmaya devam etmiştir. Bu girişim, Dünya Bankası ve Avrupa Komisyonu'ndan iki ek ekonomistin bu sekreteryada görevlendirilmesiyle desteklenmiştir.⁸⁷

Yüksek Temsilci tarafından yoğun gayretleri ile üç ay gibi kısa bir sürede tamamlanan veya imzalanan sözleşmelerin sayısı 600'den fazla artmış ve toplam inşaat işleri ile ilgili sözleşme, mal ve hizmetlerin sunulmasıyla ilgili proje sayısı 1500'ü aşmıştır.⁸⁸ Bağışçı bulunması konusunda tüm büyük sektörlerde var olan boşluklar, ayrıca, demiryolları veya telekomünikasyon gibi bazı sektörlerde, entitelerdeki siyasi kısıtlamalar zaman zaman hızlı proje uygulamalarını engellemiştir.

1997 yılı için en büyük zorluk, mültecilerin Batı Avrupa'daki ülkelere Bosna Hersek'e beklenen toplu dönüşlerdir. Bunun çok kırılgan olan iyileşme

⁸⁵ A.e., Economic Reconstruction, #75.

⁸⁶ 5th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reconstruction, #115, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=57299>, 3 Haziran 2019.

⁸⁷ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #114,

⁸⁸ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #117.

sürecine büyük bir yük getireceği değerlendirilmiştir. Ekonomik Görev Gücüne ilave olarak teşkil edilen *Yeniden Yapılanma ve Dönüş Görev Gücü*, ekonomik yeniden yapılanma ve mültecilerin dönüşü ile ilgili kilit kurum ve kuruluşları bir araya getirmiştir. Yeniden Yapılanma ve Dönüş Görev Gücü de, Ekonomik Görev Gücüne gibi bölgesel görev güçleri oluşturmuştur. Bu konuda “*Yeniden Yapılanma ve Dönüş Görev Gücü*”nın eşgüdümlü rolü, kitlesel geri dönüşünün dengesizleştirici etkisinden kaçınmak için çok önemli rol oynamıştır.⁸⁹

Bosna Hersek'te uygulanabilir bir entegre ekonomi için asgari yasal çerçeve oluşturulması için “*Ekonomik Hızlı Başlangıç Paketi*” BH Parlamentosunda kabul edilmiştir. 1997'nin ikinci çeyreğinde, Bosna Hersek'te yeniden yapılanma projeleri kapsamında onbir hibe anlaşması imzalanmıştır. 1996 Bağış Konferansı sırasında tespit edilen ve kullanılan kaynaklar tükenmeye başladığı için, 1997 Bağış Konferansının daha fazla geciktirilmeden en geç Temmuz 1997 ayında yapılması planlanmıştır.⁹⁰ 1997 yılının ikinci çeyreğinde de altyapı yeniden yapılanma çabalarının merkezinde olmaya devam etmiş ve güçlü bir istihdam yaratma gayretiyle, 75 yeni sözleşme imzalanmıştır. Haziran ayı sonu itibariyle, Dünya Bankası 1.340 sözleşmeyi tamamlamıştır. O güne kadar yapılan tüm bağışlarla hayata geçirilen toplam 2.500'den fazla sözleşmenin yaklaşık değeri 1 milyar dolara yakın idi.⁹¹

Avrupa'daki ev sahibi ülkelerden önemli sayıda mültecinin beklenen geri dönüşü 1997 için ekonomik anlamda büyük zorluklara neden olmuştur. Yüksek Temsilcilik Ofisinin başkanlık ettiği Yeniden Yapılanma ve Geri Dönüş Görev Gücü; BMMYK, Avrupa Topluluğu, Dünya Bankası, Uluslararası Yönetim Grubu, Mülteciler ve Yerinden Olmuş Kişiler için Gayrimenkuller Komisyonu ve Ekonomik Görev Gücü temsilcilerinin de katılımıyla yapılan toplantıda, 1997 yılının Nisan ayında geri dönüşe politik, yasal ve ekonomik yaklaşım konusunda fikir birliği belgesi sunmuştur.⁹²

⁸⁹ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #117.

⁹⁰ 6th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reform and Reconstruction, #95, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=57295>, 3 Haziran 2019.

⁹¹ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #97.

⁹² A.e., Economic Reform and Reconstruction, #99.

1997 yılının ikinci yarısında, Bosna Hersek'teki yetkililerle altı hibe anlaşması imzalanmıştır. Dünya Bankası, toplam 195 milyon ABD Doları tutarındaki iki projenin finansmanı için toplam 50 milyon ABD Doları tutarındaki krediyi onaylamıştır. Temmuz 1997 ayında toplanan *Üçüncü Bağışçılar Konferansı*, 1.2 milyar doları aşan taahhütlerle sonuçlanmıştır. Gelecek vaatlerle birlikte, 1.4 milyar dolarlık tahmini yeniden yapılanma ihtiyacının karşılanması öngörülmüştür.⁹³

Bosna Hersek ekonomisi için asgari yasal çerçeve Haziran 1997 ayında kabul edilmiş ancak BH Federasyonu'nda özelleştirme ile ilgili kilit mevzuat, bankaların ve işletmelerin dış borç yükümlülüklerinin belirlenmesine ilişkin siyasi anlaşmazlıklar nedeniyle durdurulmuştur. Yüksek Temsilcilik Ofisi ABD Hazinesi ile işbirliği içinde, sorunu çözmek için Boşnak ve Hırvat liderleriyle çalışmalar yapmış, diğer taraftan Londra Ticari Alacaklılar Kulübü ile borcun yeniden yapılandırılması kapsamında, ticari borcun net o günkü değerinden yaklaşık % 80'lik bir düşüş içeren bir anlaşmaya varmıştır. Ülke para biriminin tasarımı ve Sırp Cumhuriyeti'nde devam etmekte olan kriz konusundaki anlaşmazlık IMF ile Destek Anlaşmasını geciktirmeye devam etmiş, bu arada yeni *Bosna Hersek Merkez Bankası* faaliyete geçmiştir.⁹⁴

1997 yılının üçüncü çeyreğinde yeniden yapılanma çabası, istihdam yaratmaya büyük önem verilerek altyapıya odaklanmaya devam etmiş, yaklaşık 500 yeni sözleşme imzalanmıştır. Bu sözleşmelerle birlikte toplam sözleşme sayısı 3.300'e, toplam sözleşme değeri ise yaklaşık 1,4 milyar dolara yükselmiştir. Siyasi anlaşmazlıklar, ana demiryolu hizmetlerinin yeniden başlatılmasını engellemeye devam etmiştir. Telekomünikasyonda, Bosna Hersek Bakanlar Kurulu ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası (EBRD) arasında kabul edilen ilkeler ve EBRD mutabakat zaptı imzalanmasıyla uygulanabilir bir ara çözüme ulaşılmıştır. Bu telekomünikasyon altyapısının finansmanı için hibe ve imtiyazlı kredilerin yolunu açmıştır. Avrupa Topluluğu projesi ile ilk defa şirketler arası telefon bağlantısı kurulmuştur.⁹⁵

⁹³ 7th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reform and Reconstruction, #86. (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=57291>

⁹⁴ A.e., Economic Reform and Reconstruction, # 87.

⁹⁵ A.e., Economic Reform and Reconstruction, # 88.

Daha fazla sayıda mültecinin geri dönüşünün önündeki en büyük engel, her iki tarafın da ekonomik yoksunluğun yanı sıra mülkiyet mevzuatında değişiklik yapamamasından ve Sırp Cumhuriyeti'ndeki siyasi iklimden kaynaklanmıştır. Konut sektöründe de önemli kaynak kısıtlamaları olmuştur.⁹⁶

1997 yılının son çeyreğinde, Ekonomik Görev Gücü'nden oluşan bir çalışma grubu tarafından, Bonn Konferansı tarafından onaylanan bir “*Yolsuzlukla Mücadele Stratejisi*” hazırlanmıştır. Amerika ve Almanya, Yeniden Yapılanma ve Dönüş Görev Gücüne tam kurumsal üye olarak katılmışlardır. 10 Aralık 1997’de icra edilen Bonn Konferansında, Yeniden Yapılanma ve Dönüş Görev Gücü Sekreteryasının kurulması desteklenmiş, üyeleri ve bağışçıları 1998 programlarında bağış sağlamaya teşvik edilmiş ve ilgili tüm Hükümetler, Yüksek Temsilcilik bölge ofislerine ve diğer Yeniden Yapılandırma Görev Güçlerine uygun personel görevlendirmeye davet edilmiştir.⁹⁷

Bonn Konferansı, BH’de ekonomik yönetim ve geçişle ilgili önceliklerin doğrulanması, sürecin hızlandırılması açısından önemli bir toplantı olmuş, Konferansta, Bosna Hersek’in yetkili makamlarının ekonomik yönetim alanında önemli birkaç konuda anlaşmaya varmalarını istemiştir. Bunlar; *ortak para birimi, Gümrük Tarifeleri Kanunu, Yabancı Yatırım Kanunu ve Devlet ile Entitelerin 1998 bütçelerinin belirlenmesi* konularıdır. Konferansta, önemli ilerleme kaydedilmiş, ortak para birimine geçilmesi, devlet bütçesi ve bunun entitelerin bütçesinden finanse edilmesi, emeklilik reformu ve temel ticaret mevzuatına ilişkin atılacak adımlar için ortak bir program hazırlanmıştır. Bu program çerçevesinde 1998 yılında büyüyen ve birleşmiş bir devlet ekonomi politikası çerçevesi oluşturulabileceği değerlendirilmiştir.⁹⁸

Bosna Hersek makamlarının ekonomik yönetim konusundaki eksikliklerine rağmen, uluslararası yeniden yapılanma yardımı, ekonominin toparlanmasına devam etmiştir. Ülkede 1997 yılı sonuna kadar yaklaşık toplam 1,5 milyar ABD doları yardım faaliyeti uygulanmış, bunun yaklaşık % 95’i Saraybosna dâhil olmak üzere

⁹⁶ A.e., Economic Reform and Reconstruction, # 89.

⁹⁷ 8th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reform and Reconstruction, #15-16. (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=57287>, 6 Haziran 2019.

⁹⁸ Peace Implementation Council – Summary of Bonn Conclusions, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=54133>, 6 Haziran 2019.

BH Federasyonu'nda kullanılmıştır. Sırp Cumhuriyeti için kullanılan maddi yardımın oranı artmaya başlamıştır. 1997'nin dördüncü çeyreğinde, Bosna Hersek'teki yetkililerle sekiz hibe anlaşması imzalanmıştır. Dünya Bankası, toplam 123 milyon dolarlık iki projenin finansmanı için toplam 27 milyon dolar tutarında krediyi onaylamıştır. Bu yardım Sırp Cumhuriyeti'ne tahsis edilen yeniden yapılanma yardım projesini (82 milyon dolar) de içermektedir. 1997 yılının son üç aylık döneminde, 150 yeni sözleşme daha imzalanmıştır. Aynı dönemde, Avrupa Komisyonu BH ile toplam 125 milyon ABD Doları tutarında hibe sözleşmesi imzalamıştır.⁹⁹

Dayton Anlaşması 9 No.lı ekine istinaden oluşturulan Kamu Kurumları Komisyonu ile birlikte Yüksek Temsilcilik Ofisi ülkede müşterek bir *Demiryolu Şirketi* kurmak için görüşmelerde bulunmuş, bu kapsamda Ocak 1998 ayında trafiğe başlayacak şekilde bir çerçeve anlaşmanın taraflarca imzalanması ve bu sektörün organizasyonu ile ilgili son görüşmelerin Mart 1998 ayına kadar tamamlanması kararlaştırılmıştır. Diğer taraftan posta hizmetleri konusunda da ön görüşmelere başlanmıştır.¹⁰⁰

Yeni kurulan çok etnisiteli bir devletin ekonomik yapılanmasında en önemli konulardan biri de ortak ve milli para biriminin oluşturulmasıdır. Bosna Hersek Devlet Başkanlığı Konseyi ortak ve milli bir para biriminin tasarımları konusunda anlaşmaya varamamış, Yüksek Temsilci hakemlik görevi yapmak zorunda kalmıştır. Yeni para birimi banknotların ait tasarımlar halka sunulmuş ve Mayıs 1998 ayının başından itibaren piyasaya sürülmesi planlanmıştır. Ortak para birimi ile entiteler arasında ticaretin kolaylaştırılması ve ekonomilerinin karşılıklı olarak güçlendirilmesine katkıda bulunması hedeflenmiştir.¹⁰¹

1998 yılının ilk üç aylık döneminde, büyük bağışçılardan Dünya Bankası bir gaz projesinde kullanılmak üzere 109 milyon dolar, Avrupa Parlamentosu onayı ile Avrupa İmar ve Kalkınma Bankası 15 milyon dolar değerinde bir enerji projesini, 20 milyon dolarlık bir telekomünikasyon projesini ayrıca Avrupa Komisyonu 69 milyon dolar değerinde başka bir sözleşmeyi imzalamak suretiyle yürürlüğe koymuştur.

⁹⁹ A.e., Economic Reform and Reconstruction, # 73.

¹⁰⁰ A.e., Economic Reform and Reconstruction, # 76.

¹⁰¹ 9th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reform and Reconstruction, #88, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=57283>, 6 Haziran 2019.

Toplam proje maliyeti 141 milyon ABD Doları olan entegre yeniden yapılandırma ve geriye dönüş programı kapsamında yaklaşık 20.000 kişiye yeni konut sağlamıştır. Buna ek olarak, Avrupa Komisyonu 1998 yılında 11 milyon dolar tahsis ederek mevcut mayın temizleme projesine devam edeceğini ve 2,7 milyon dolar ek taahhütte bulunacağına dair bir mutabakat anlaşmasını da imzalamıştır.¹⁰²

Sırp Cumhuriyeti'nin ve Bosna Hersek Federasyonu'nun ilk bütçeleri olan 1998 yılı bütçeleri kabul edilmiştir. Bu iki bütçede de, ilk devlet bütçesi ve dış borcun karşılanmasına ilişkin hükümler bulunmaktadır.¹⁰³

Saraybosna'dan Banya Luka'ya savaş sonrası ilk posta teslimi Şubat 1998 ayının başında gerçekleşmiş, 25 Mart 1998 tarihinde entiteler arasında posta taşımacılığının yeniden başlatılmasına ilişkin bir anlaşmaya varılmıştır. Avrupa Komisyonu tarafından Sırp Cumhuriyeti'nde bir omurgası oluşturulan telekomünikasyon yeniden yapılanma projesi sonucunda, Mart 1998 ayı sonunda 30 hattın her birinde üç bağlantı faaliyete geçirilmiştir. Ayrıca, telekomünikasyon konusunda devlet düzeyinde bir yasa geliştirilmesinde de önemli ilerleme kaydedilmiştir.¹⁰⁴

Yeni gümrük hukuk rejimini tamamlamak ve yeni gümrük kodu oluşturmak üzere Avrupa Komisyonu'nun uzman personel katkılarıyla oluşturulan çalışma grubu tarafların kabul ettiği son bir metin oluşturmuştur. Bu yeni yasa mevcut geçici Gümrük Politikası Yasasının yerini alacak ve mevcut Avrupa Gümrük Kanunu ve diğer uluslararası mevzuata dayanan modern gümrük usul ve yöntemlerini getirmiştir.¹⁰⁵

Avrupa Komisyonu ve Dünya Bankası tarafından Mayıs 1998 ayında, Bosna Hersek için dördüncü bağış konferansı düzenlenmesi planlanmıştır. Savaşın sonunda uluslararası yardım için belirlenen hedef 5,1 milyar dolardı. Önceki üç konferansta bağışçılar toplamda 3,4 milyar dolar vaatte bulunmuşlardı.¹⁰⁶

1998 yılının ikinci çeyreğinde Barış Uygulama Konseyi Bakanlar Yönetim Kurulu'nun 9 Haziran 1998'te yayımladığı Lüksemburg Deklarasyonunda; BH'de

¹⁰² A.e., Economic Reform and Reconstruction, #90.

¹⁰³ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #91.

¹⁰⁴ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #95.

¹⁰⁵ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #96.

¹⁰⁶ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #98.

bütünleşik tek bir ekonomi alan kurmanın ve ülkede pazarın yönlendirdiği bir ekonomiye geçmenin önemi vurgulanmıştır. Bu bağlamda, gözden geçirme döneminde önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Ancak, ekonomik yönetimde reformların uygulanması çoğu zaman zor olmuştur.¹⁰⁷

Sürdürülebilir ekonomik gelişme için atılmış büyük bir adım, 29 Mayıs 1998'de bir stand-by düzenlemesinin IMF İcra Kurulu tarafından onaylanması olmuştur. Anlaşmaya göre, özellikle Merkez Bankasının mali durumunu güçlendirmek için toplam 82 milyon ABD Doları tahsis edilmiştir. Kredi, BH makamları tarafından sunulan 1998-1999 yılları makroekonomik programının gerçekleştirilmesini kolaylaştırmıştır. Kamu maliyesinde kilit ekonomik reformların gerçekleştirilmesi için daha fazla destek ise, Dünya Bankası tarafından verilmiştir. IMF anlaşmasının ardından, 4 Haziran 1998'de 63 milyon ABD Doları olan Kamu Mali Yapısal Uyum Kredisi onaylanmıştır.¹⁰⁸

Uluslararası Para Fonu (IMF)'nin destek kredisi, BH Merkez Bankası (BHMB) için gerekli yedek fonları sağlamıştır. Bu destek BH'nin yeni ortak para birimi olan *Konvertible Mark'ın* (KM) tanıtımına imkân sağlamıştır. Bosna Hersek resmi para birimi, *Almanya'nın etkinliğini de ortaya koymasıyla ve Mark'ın Avro ile birlikte tedavülden ortadan kalkacağı gerçeği de göz önünde bulundurularak KM adıyla, bire bir oranında Alman Markı'na (DM) sabitlenmiştir.* Bu döviz kuru, dolaşımdaki tüm KM'lerin DM veya diğer dönüştürülebilir para birimleri tarafından destekleneceği para kurulu kısıtlamaları ile de güvence altına alınmıştır. KM'nin tanıtımı 22 Haziran 1998'de gerçekleşmiştir. İlk girişinde bazı zorluklarla karşılaşmış olsa da, KM tüm BH için güvenilir para birimi olarak kullanılmaya başlanmıştır.¹⁰⁹ 20 yıla aşkın süredir KM, Alman Markının ABD Doları ve Avro ile paritesi göz önünde bulundurularak nominal değerinde işlem görmektedir.

BH'nin gelecekteki ekonomik gelişimi için birleşik tek bir ekonomik alan ön şarttır. Bu nedenle, BH için gümrük işlemleriyle ilgili neredeyse tamamlanmış olan yasal çerçevenin tüm yönleriyle ve 1 Ocak 1999'dan itibaren uygulanması, BH'nin AB uygulamasına uygun modern gümrük usul ve yöntemlerine sahip olması

¹⁰⁷ 10th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reform and Reconstruction, #104, <http://www.ohr.int/?p=57279>, 8 Haziran 2019.

¹⁰⁸ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #105.

¹⁰⁹ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #106.

ekonomik anlamda çok önemlidir. Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen Gümrük ve Mali Yardım Ofisi (CAFAO), gümrük rejiminin düzgün bir şekilde uygulanmasını sağlamak ve ilgili tüm alanlarda idareyi iyileştirmek ve gümrük gelirlerini artırmak için yardımcı olmaya devam etmiştir.¹¹⁰

Birleşik bir gümrük uygulamasının yanı sıra, engelsiz bir iç ticaret, birleşik ekonomik alanın ikinci temel bileşenidir. Yüksek Temsilcilik Ofisinin katkılarıyla, Entiteler BH içinde ticaretle ilgili konularda yapıcı bir diyalog başlatmışlardır. Pek çok engel kaldırılmış olsa bile, alınan bazı ilk kararlar ticareti arttırmayı kolaylaştırmaya başlamıştır. Özellikle, Sırp Cumhuriyeti satış vergileri sistemini değiştirmiş ve her iki taraf da diğer entite ile ticaret yapma konusundaki kısıtlamaları kaldırmıştır.¹¹¹

BH Bakanlar Kurulu, Yüksek Temsilcilik Ofisi tarafından hazırlanan Girişimlerin ve Bankaların Özelleştirilmesi Hakkında Çerçeve Yasa taslağını kabul etmiştir. Bu gelişme, ileriye yönelik önemli bir adımdır, çünkü bu Yasa her iki tarafın da uygulayacağı özelleştirme programlarının yasal ortamını güvence altına almaktadır. Kanun ayrıca, yerinden edilmiş insanlara ve mültecilere ayrımcılık yapılmaması, şeffaflık ve kamu hesap verebilirliği gibi temel ilkelere uyulması gerektiğini öngörmektedir. Özelleştirme sürecinin Dayton Barış Antlaşması ve bu Kanun ile uyumlu olduğunu gözlemlemek için Yüksek Temsilcilik makamına tavsiyelerde bulunacak ve rapor verecek bir “Özelleştirme İzleme Komisyonu” kurulmuştur.¹¹²

BH'ye yönelik dördüncü bağış konferansı 7-8 Mayıs 1998'de Brüksel'de gerçekleşmiştir. *30 ülke ve uluslararası kuruluş tarafından toplam 1,2 milyar ABD doları tutarında taahhütte bulunulmuştur.* Bağışçılara BH'nin doğu kısmı da dâhil olmak üzere SC'de mali çabalarını artırmaları yönünde Yüksek Temsilciliğin yapmış olduğu öneriler olumlu karşılanmış ve SC'de daha fazla yeniden yapılanma projesinin başlatılmasına karar verilmiştir.¹¹³

1998 yılında tamamlanmış olan yeniden yapılandırma projeleri toplam 730 milyon ABD Doları ulaşmıştır. Bu proje yatırımlarının üçte ikisi BH

¹¹⁰ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #108.

¹¹¹ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #109.

¹¹² A.e., Economic Reform and Reconstruction, #110.

¹¹³ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #112.

Federasyonunda yapılmış, SC'de yapılan yatırımların payı toplam 730 milyon ABD Dolarlık yatırımın dörtte birinden fazladır. Kalanların çoğu, 60 milyon ABD dolarlık bölümü başta enerji, elektrik ve telekomünikasyon sektörlerinde olmak üzere her iki entiteyi içeren projelerde ulusal düzeyde harcanmıştır.¹¹⁴

Altyapıda yeniden yapılanmanın finansmanı, konut hariç tüm sektörlerde SC'de önemli ölçüde artmıştır; evlerin ve dairelerin yeniden inşasında harcanan toplam 121 milyon doların % 90'ı BH Federasyonu'na gitmiştir. Bu, büyük ölçüde, SC'de BH Federasyonu'na göre daha düşük olan geriye dönüş oranı ile de ilgilidir.

Nisan 1998 ayında, Avrupa Topluluğu, mültecilerin ve yerlerinden edilen kişilerin geri dönüşünü kolaylaştırmak için tasarlanan ve AB tarafından finanse edilen projelerin uygulanmasıyla ilgili sivil toplum kuruluşlarıyla 70 milyon dolar değerindeki 17 sözleşmeyi onaylamıştır. Bu projeler, Avrupa Komisyonu tarafından finanse edilen daha geniş çaplı 150 milyon ABD Dolarlık bir geri dönüş programının da bir parçasıdır.¹¹⁵

Yeniden yapılanma çabalarının neredeyse yarısı üç ana bağışçı tarafından finanse edilmiştir: *Avrupa Topluluğu, USAID ve Dünya Bankası*. Ancak, Avrupa dışındaki ülkeler de dâhil olmak üzere çok sayıda hükümet bu süreci ikili olarak da cömertçe desteklemiştir. Bağışçıların yanı sıra, ticari şirketler ülkenin geleceği konusunda giderek güven duymaya ve ekonomiye katılımlarını artırmaya başlamıştır, örneğin Alman Volkswagen Firması Saraybosna'daki otomobil üretim tesisini 1998 yılından itibaren yeniden hizmete açmıştır.¹¹⁶

28 Temmuz 1998'de, BH Merkez Bankası tarafından (BHMB) 20, 50 ve 100 Konvertibil Mark (KM) banknotları dolaşıma sokulmuştur. Daha düşük banknotlar ise 22 Haziran'da tanıtılmıştır. Para birimi Alman Markına 1:1 oranında sabitlenmiştir.¹¹⁷

¹¹⁴ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #113.

¹¹⁵ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #119.

¹¹⁶ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #120.

¹¹⁷ A.e., Economic Reform and Reconstruction #90,

1998 Devlet bütçesinin uygulanması kapsamında her iki entitedeki Ortak Kurumların banka hesabına para aktarmıştır. Ortak Kurumların bütçelerinin kullanıcıları ilk ödemelerini resmi ödeme kanallarından almıştır.¹¹⁸

1 ve 2 Eylül 1998 tarihindeki oturumlarda BH Parlamento Meclisi *BH Gümrük Politikası Yasasını* kabul etmiştir. Kanun 1 Ocak 1999'da yürürlüğe girmiştir. Kanun, Avrupa Gümrük Kanunu'na dayanmaktadır. Bu Kanunun ve bu yılın Mart ayından bu yana yürürlükte olan Gümrük Tarife Kanununun kabulü ile yeni gümrük yasal çerçevesi tamamlanmıştır. Her iki Kanunun da tam olarak uygulanması, birleşmiş bir BH gümrük bölgesi için ön şarttır.¹¹⁹

1 Ağustos 1998 tarihinde SC ve Federasyonun Ticaret ve Maliye Bakanları, iç ticaretteki engelleri kaldırmak için kendilerinin taahhüt ettikleri bir anlaşma imzalamışlardır. Bu, BH'deki kişilerin, malların, hizmetlerin ve sermayenin hareket alanlarına ulaşmada bir başka adımdır. Anlaşmanın uygulanmasının zor olduğu kanıtlanmış olsa da, her iki entitenin Bakanlıkları, yasal bir bakış açısıyla diğer entitenin varlığını göz ardı edemeyeceklerini ve her iki taraf da karşılıklı işbirliğinden ekonomik olarak fayda sağlayacağını kabul etmişlerdir.¹²⁰

20 Ağustos 1998'de, ekonomik ve sosyal göstergelere ilişkin ulusal istatistiklerin üretilmesinden sorumlu olan *BH İstatistik Ajansı (BHİA)* Avrupa Komisyonu, İtalya, İsviçre ve İsveç'ten yaklaşık 10 milyon KM'ye kadar önemli miktarda mali yardımın serbest bırakılmasıyla kurulmuştur. İstatistikler, Entite istatistik enstitüleri tarafından sunulan verilere dayanacaktır.¹²¹

Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin kaleme aldığı Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilen *İşletmelerin ve Bankaların Özelleştirilmesine İlişkin Çerçeve Yasası*, Temmuz 1998 ayında BH Temsilciler Meclisini kabul etmesine karşın, Sırp muhalefetinden dolayı Halk Meclisi tarafından reddedilmiştir. Söz konusu Kanun 23 Temmuz 1998'de, Yüksek Temsilci'nin kararı ile Halklar Meclisi bu Yasa'da gerekli değişikliği yapana kadar geçici olarak değişiklik yapılmaksızın ve hiçbir şart olmaksızın mevcut şekliyle yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, özelleştirme sürecinin sorunsuz ilerlemesine yardımcı olmak için, Yüksek Temsilcilik tarafından Kasım

¹¹⁸ A.e., Economic Reform and Reconstruction #91.

¹¹⁹ A.e., Economic Reform and Reconstruction #95.

¹²⁰ A.e., Economic Reform and Reconstruction #96.

¹²¹ A.e., Economic Reform and Reconstruction #97.

1998'den itibaren faaliyete geçecek olan “Özelleştirme İzleme Komisyonu” kurulmuştur.¹²²

Bu dönemdeki diğer önemli bir gelişme ise 7 Temmuz 1998'de Mostar Havaalanının resmen sivil trafik için açılmasıdır. Saraybosna ve Banja Luka'dan sonra Mostar, düzenli uluslararası hava hizmetlerine açılan BH'deki üçüncü havaalanıdır. Açılış, AB ve İspanya Hükümeti gerekli fonları sağladıktan sonra mümkün olmuştur. Bu havaalanı özellikle yaz sezonunda charter uçuşlarla Mostar'a gelen turistik seyahatlara katkı yapmaktadır.¹²³

1998 yılının son çeyreğinde entiteler arası ve uluslararası otobüs trafiğinin düzenlenmesi ile ilgili talimatlar İçişleri ve Haberleşme Bakanlığı tarafından imzalanmıştır. Entite bakanlıkları entiteler arasında kırkbeş otobüs hattını onaylamıştır. BH Bakanlar Kurulu Sava Nehri'nde nehir taşımacılığı ile ilgili düzenlemeler konusunda bir anlaşmayı kabul etmiştir. Avrupa Komisyonu ve ABD Yardım Kurumu (USAID) tarafından finanse edilen Gradiska ve Brod'daki köprüünün ayrıca Karuse köprüsünün yeniden inşası yeniden inşasına 1999 yılı başlarında başlamıştır.¹²⁴

Enerji alanında, Kamu Kurumları Komisyonu tarafından oluşturulan çalışma grubu, elektrik gücünün iletimi için *Ortak bir Güç Koordinasyon Merkezi* kurmaya karar vermiştir. Mevcut üç Elektrik Dağıtım Şirketi, 3 Kasım 1998 tarihinde bu konuda bir anlaşma imzalamış ve ardışık uygulama aşamaları üzerinde anlaşmaya varmıştır.¹²⁵

9 Aralık 1998'de, 420 adet entiteler arası telefon bağlantısı yeniden kurulmuştur. Telekomünikasyon Düzenleme Kurumunun yapısı ve düzenlemeleri için taslak teklifleri kabul etmiş, tarife politikası konusunda ortak anlayış oluşturacak konuma gelmiş ve BH telefon numaralandırma sistemine yönelik sonraki adımları tartışılmaya başlamıştır.¹²⁶

¹²² A.e., Economic Reform and Reconstruction #98.

¹²³ A.e., Economic Reform and Reconstruction #100.

¹²⁴ 12th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations,, Economic Reform and Reconstruction, # 82-83, <http://www.ohr.int/?p=57271>, 11 Haziran 2019.

¹²⁵ A.e., Economic Reform and Reconstruction #84.

¹²⁶ A.e., Economic Reform and Reconstruction #86.

Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin kilit rol oynadığı diğer bir husus ise, Paris Kulübü üyelerinin, BH'nin dış hükümetlere olan dış borçlarını ertelemeyi kabul ederek BH'ye önemli bir borç yardımı sağlaması olmuştur. Anlaşma, 30 Nisan 1999'a kadar ödenmemiş anapara ve faiz değerinin % 67'sini geri çekmeyi kabul etmiştir.¹²⁷ Paris Kulübü, BH'nin Uluslararası Para Fonu ile uygun bir anlaşmaya devam etmesi ve BH ile alacaklı ülkelerinin 30 Nisan 1999 tarihine kadar ikili anlaşmalar yapmaları şartıyla, kalan borcun geri ödemesini görüşmek üzere başka bir toplantı yapmayı kabul etmiştir.¹²⁸

1999 yılına ilk çeyreğine gelindiğinde, mevcut siyasi duruma rağmen, BH'deki bağışçı bağlılığı değişmemiş, ancak 1999 Mart ayının başlarında, SC Cumhurbaşkanı Poplasen'in görevden alınması ve BH Federasyonu İçişleri Bakanının ölümünün ardından pek çok reform girişimi ve müzakeresi neredeyse durma noktasına gelmiştir.¹²⁹

BH'deki genel siyasi durum ve 1999 yılında Sırbistan'a yönelik hava taarruzlarının yarattığı belirsizlikler nedeniyle Sırp Cumhuriyeti'ndeki uluslararası topluluğun yaz döneminde yeniden inşa için projelerin hazırlandığı bir zamanda yokluğu, Sırp Cumhuriyeti'nde ve Brcko'da projelerin devam etmesini olumsuz olarak etkilemiş, projelerin hazırlanmasında ve imzalanmasında oluşan gecikme nedeniyle bu oran düşmüştür.¹³⁰

Kamu Hizmetlerinde Reform ve Dayton Barış Antlaşması'nın Ek-9'nun Uygulanması kapsamında;

- Mevcut olan üç Elektrik Dağıtım Şirketi'nin 3 Kasım 1999'da imzaladığı anlaşma uyarınca Ortak Güç Koordinasyon Merkezi (OGKM) kurulmuş,¹³¹

¹²⁷ Paris Kulübü, gelişmiş ülkelerle gelişmekte olan ülkeler arasındaki mali ilişkileri düzenleyen karmaşık, hatta kafa karıştırıcı kurumlar sisteminin bir parçasıdır. Bu yapı içinde Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu ve gelişmiş 7 ülkenin oluşturduğu G-7, ayrı ayrı rollere sahiptir. Paris Kulübü, esas olarak gelişmekte olan ülkelerin zengin ülkelere olan borçlarıyla ilgilenmektedir. Kulübe asil üye olan ülke sayısı 19. Bu ülkeler: "Avusturya, Avustralya, Belçika, Kanada, Danimarka, Finlandiya, Fransa, Almanya, İrlanda, İtalya, Japonya, Hollanda, Norveç, Rusya, İspanya, İsveç, İsviçre, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri"dir.

¹²⁸ A.e., Economic Reform and Reconstruction #93.

¹²⁹ 13 rd Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations,, Economic Reform and Reconstruction, # 84. <http://www.ohr.int/?p=57267>, 12 Haziran 2019.

¹³⁰ A.e., Economic Reform and Reconstruction #87.

¹³¹ A.e., Economic Reform and Reconstruction #88.

- BH Federasyonu Demiryolları Teşkilatı Hakkında Kanun Tasarısı kabul edilmemiş, Uluslararası Demiryolları Birliği denetiminde yapılacak bir envanterin ardından, entiteler ile mevcut vagonlar konusunda bir anlaşmaya varılmış,¹³²

- Telekomünikasyon alanında Yüksek Temsilciliğin Aralık 1998'de entiteler arası telefon bağlantılarını yeniden kurulmasına ilişkin müdahalesinden sonra, telekomünikasyon alanındaki gelişmeler çok üst seviyede olmuştur. 1999 yılının ilk çeyreğinde 600'den fazla entiteler arası bağlantı faal duruma geçmiştir,¹³³

- Posta alanında entiteler arası posta değişimleri kesintisiz gerçekleşmeye devam etmiştir. Yeni bir Posta Yasası taslağı hazırlanmıştır.¹³⁴

- Konvertible Mark geniş bir halk kabulü kazanmaya devam etmiş, Yugoslav Dinarı (YUD) ve Hırvat Kunası'nın değer kaybetmesi, insanları bölgedeki en istikrarlı para birimi olan KM'yi kullanmaya ikna etmiştir. 1 Nisan 1999'dan itibaren, KM, Avrupa'da üç ülkedeki dört büyük Avrupa bankasında, bunlar Avusturya Bankası ve Raiffeisen Merkez Bankası, Almanya'da Dresdner Bank ve İsviçre'de Credit Suisse bankalarıdır, alım ve satıma başlanmıştır.¹³⁵

Gümrük ve Ticaret alanında Bosna Hersek'te tek bir ekonomik alan yaratma konusunda iyi bir ilerleme kaydedilmiştir. Bakanlar Kurulu, Ocak 1999 ayında Gümrük Politikası Yasasına birkaç tüzük ilave ettikten sonra, gümrük mevzuatı çerçevesinin en önemli kısımları hazırlamış, ayrıca gümrük yasalarının tam olarak uygulanmasına doğru atılmış büyük bir adım olarak her iki entite de devlet düzeyinde ek ithalat vergileri ile ilgili görevleri kabul etmiştir.¹³⁶

Piyasa ekonomisine geçiş için bir diğer önemli yasal yapı ise Menkul Kıymetler Komisyonu'dur. BH Federasyonu Menkul Kıymetler Komisyonu Nisan 1999'da faaliyete başlamıştır.¹³⁷

Yüksek Temsilcilik Ofisinin katkılarıyla, 20-21 Mayıs 1999 tarihlerinde Brüksel'de *Beşinci Bağış Konferansı* düzenlenmiştir. Konferansa 45 ülke ve 20 kuruluş (Dünya Bankası, Avrupa Komisyonu ve IMF dâhil) katılmış ve 1.052 milyar ABD Doları tutarında taahhütte bulunulmuştur. Bu taahhülle birlikte Yeniden

¹³² A.e., Economic Reform and Reconstruction #89.

¹³³ A.e., Economic Reform and Reconstruction #90.

¹³⁴ A.e., Economic Reform and Reconstruction #91.

¹³⁵ A.e., Economic Reform and Reconstruction #93.

¹³⁶ A.e., Economic Reform and Reconstruction #95.

¹³⁷ A.e., Economic Reform and Reconstruction #96-99.

Yapılanma Programı kapsamında 5,1 milyar dolar hedefine ulaşmıştır. Konferansta bağışçı yorgunluğu henüz tespit edilmemiş, ancak Konferanstaki BH yetkilileri “bağış yorgunluğunun” çok uzak olamayacağı konusunda uyarılmıştır.¹³⁸

Yolsuzlukla mücadele, Dayton Barış Antlaşması ile birlikte Bosna Hersek Devleti’nin kuruluşundan itibaren yine büyük bir sorun olmaya devam etmiştir. Yüksek Temsilcinin başkanlığında uluslararası toplum, Mart 1999 ayında Barış Uygulama Konseyi Yönetim Kurulu tarafından onaylanan Bosna Hersek’e yönelik kapsamlı *Yolsuzlukla Mücadele Stratejisini* uygulamak için yoğun bir şekilde çalışmaya başlamıştır. Yolsuzlukla mücadelede çok gerekli olan yeni *Tanık Koruma Yasası* Yüksek Temsilciliğin katkılarıyla hazırlanmıştır.¹³⁹

30 Temmuz 1999’da, BH Cumhurbaşkanı İzzetbegović ile Hırvatistan Cumhurbaşkanı Tudjman, iki ülke arasında 1.000 kilometrelik karşılıklı sınır çizgisini tanımlayan *Bosna Hersek ile Hırvatistan Cumhuriyeti arasındaki Devlet Sınır Antlaşması’nı* imzalamıştır. Bu Antlaşma, BH ile Hırvatistan arasındaki her konuda ilişkilerin pozitif olarak geliştirilmesinde önemli ve tarihi bir olaydır. Devletlerarası Diplomatik Sınır Komisyonunun önemli faaliyetleri arasında, sınırın yakınında yaşayan her iki ülkeden insanların yaşam koşullarını iyileştirmesi amacıyla bir *Sınır Bölgesi Rejimi Anlaşması’nın* geliştirilmesi de yer almaktadır.¹⁴⁰

Gümrükle ilgili durumlarda ciddi bir iyileşmeler olmuştur. 15 Mayıs 1999’dan itibaren BH Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti BH Gümrük Tarifesi Yasası hükümlerine tamamen uymaya başlamıştır.¹⁴¹

Mayıs 1999 ayında IMF Yönetim Kurulu, BH’nin Kosova krizinin ekonomik sonuçlarıyla başa çıkmasında yardım etmek için 23 milyon dolar daha artırılmıştır. Haziran ayında ve Ekim ayında olmak üzere toplam 41,8 milyon ABD Doları tutarında bir dilimi daha serbest bırakmıştır.¹⁴²

¹³⁸ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #63.

¹³⁹ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #68.

¹⁴⁰ 15th Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to The Secretary-General of the United Nations, Economic Reform and Reconstruction, #85,(Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=57259>, 18 Haziran 2019.

¹⁴¹ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #88,90.

¹⁴² A.e., Economic Reform and Reconstruction, #92.

1999 yılının üçüncü çeyreğine gelindiğinde, telekomünikasyon, posta hizmetleri, sosyal güvenlik sistemi, özelleştirme, yolsuzlukla mücadele, emeklilik sistemi reformu, tarımsal ve kırsal kalkınma, ticaret odalarının kurulması, BH İstatistik Enstitüsü kurulması alanlarında önemli mevzuat geliştirmeler, entiteler arası işbirliği, tek bir ekonomik bölge oluşturulması ve pazar ekonomisine geçiş için gerekli alt yapının oluşturulması gayretleri Yüksek Temsilciliğin liderliğinde devam etmiştir.

Bosna Hersek'te en önemli sorunlardan birisi olan yolsuzlukla mücadele konusunda Şubat 2000 ayında Yüksek Temsilcilik Ofisi koordinatörlüğünde, yolsuzluk ve sahtekârlığa karşı somut adımlar atmanın yanı sıra şeffaflığı artırmak ve çıkar çatışmalarını ele almak için somut adımlar atılmasını amacıyla *Bosna Hersek Yolsuzlukla Mücadele ve Şeffaflık Konferansı* düzenlemiştir. Yerel yargı ve kolluk kuvvetlerinin katıldığı yolsuzlukla mücadele ve kapasite geliştirme seminerleri ve tartışma toplantıları düzenlenmiştir.¹⁴³

Yabancı Yatırımlar konusunda; Doğrudan Yabancı Yatırım Politikası Kanunu'na dayanarak, devlet düzeyinde yeni bir “*Yabancı Yatırım Teşvik Ajansı* (FIPA)” kurulmuştur. Dış Yatırım Danışma Hizmeti (FIAS, International Finance Corporation ve Dünya Bankası'nın ortak bir hizmetidir) FIPA için dış yatırım geliştirme stratejisi üzerine bir çerçeve sunmuştur. Avrupa Birliği ve FIAS, BH için daha fazla teknik yardım sağlamayı taahhüt etmiştir.

Bosna Hersek Dış Ticareti 2000 yılı başı itibarıyla değerlendirildiğinde; ülke ihraç ettiğinden dört kat daha fazla ithalat yapmaktadır. Avrupa Birliği ile imzalanan bir ticaret anlaşması 1 Ocak 2000'de yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşma Bosna Hersek ve Hırvatistan'dan AB üyesi ülkelere ürün ithalatını düzenlemektedir.¹⁴⁴

2000 yılı itibarıyla yapılan tahminlere göre, 1999'da Bosna Hersek için reel GSYİH büyümenin % 5-8 arasında olacağı değerlendirilmiştir. Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti'nde, 1999 yılında sanayi üretimi sırasıyla % 10,6 ve % 1,6 olarak kaydedilmiştir. Bosna Hersek İstatistik Ajansının verilerine göre, 400'den fazla ürünün üretimi Bosna Savaşından sonra devam etmemiş veya keskin bir düşüş yaşanmıştır. Bunun başlıca nedenleri, üretim kapasitelerinin imha edilmesi ve

¹⁴³ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #44.

¹⁴⁴ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #50.

Federal Yugoslavya Cumhuriyeti de dâhil olmak üzere piyasaların kaybedilmesi olarak değerlendirilmiştir.¹⁴⁵

Kamu Hizmet Programları Reformu ve Ek-9'un Uygulanması kapsamında: Kamu Kurumları Komisyonu (KKK); limanlar, gaz sektörü ve dağıtım-iletim altyapısı ile ilgili reform ihtiyaçlarını gözden geçirmek için oluşturulan çalışma grupları, bu sektörlerde entiteler arası kamu şirketlerinin oluşturulmasını değerlendirmiş ve daha fazla analize tabi olmak üzere bir Dağıtım Altyapı Şirketi (TRANSCO) kurulmasının faydaları konusunda fikir birliğine varmıştır.¹⁴⁶

6 Mart 2000'de, her iki entite yetkilileri *Bosna Hersek Karayolu Altyapısı Kamu Kurumu* (BRIC) teşkil anlaşmasını imzalamışlardır. Bu kurum, Ek-9 altındaki ikinci kamu kuruluşudur. BRIC, kurumsal işbirliğini sağlamak, ortak planlamayı ilerletmek ve her iki entite için de önemli olan acil yol iyileştirme projelerinin uygulanmasını hızlandırmak amacıyla kurulmuştur. Yüksek kaliteli, ekonomik açıdan sürdürülebilir bir karayolu ağı, tek bir ekonomik alanı ve Bosna Hersek'in Avrupa'nın geri kalanıyla olan bağlantısını kolaylaştırması hedeflenmiştir.¹⁴⁷

24 Şubat 2000 tarihinde, BH Telekomünikasyon Düzenleme Kurumu (TRA), Uluslararası Telekomünikasyon Birliği (ITU) tarafından bağışlanan ilk mobil izleme istasyonunu teslim almış ve Bosna Hersek Telefon Numaralandırma Planına ilişkin bir yönetmeliği de onaylamıştır. Plan, Bosna Hersek'in tüm bölgesinde tek tip aramaları mümkün kılarken modern ve verimli bir telekomünikasyon sektörü yaratmada atılmış büyük bir adımdır.¹⁴⁸

2000 yılının ilk çeyreğinde ekonomik alanın önemli bir parçası olan tarım sektörüne odaklanma artırılmıştır.¹⁴⁹ 2000 yılların üçüncü çeyreğine gelindiğinde; BH'deki ekonominin durum kırılganlığı sürdürmüş ve makroekonomik eğilimler karışık sinyaller vermeye devam etmiştir.¹⁵⁰

¹⁴⁵ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #51.

¹⁴⁶ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #53.

¹⁴⁷ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #54.

¹⁴⁸ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #56.

¹⁴⁹ A.e., Economic Reform and Reconstruction, #58.

¹⁵⁰ 17th Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to The Secretary-General of the United Nations, General Overview of the BiH Economy, #29, (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=57335>, 4 Temmuz 2019.

Brüksel’de 23-24 Mayıs 2000’de icra edilen Barış Uygulama Konseyi (PIC) toplantısında, uluslararası toplumun BH için oluşturduğu stratejinin merkezine, ekonomik reformu derinleştirmeyi ve kendi kendini sürdürebilen pazar odaklı ekonomik büyümenin koşullarını oluşturmayı hedefleyen ve ülkede ekonomik bir krizden kaçınmayı hedefleyen bir ekonomik reform yerleştirilmiştir. Bu reform stratejisi üç ana hat boyunca açıklanmaktadır, bunlar: *tek bir ekonomik alan yaratmak, özel sektör büyümesini sağlamak, özelleştirmeleri teşvik etmektir.*¹⁵¹

Telekomünikasyon alanında yeni BH Telefon Numaralandırma Planı başarıyla uygulanmaya başlamış ve bağlantılar arası anlaşmalar imzalanmıştır. Telekomünikasyon Düzenleme Kurumu’nun (TRA) faaliyetleri için rehberlik eden EBRD’nin yardımı ile BH telekomünikasyon sektörü için yeni bir politika geliştirilmiştir.¹⁵²

2000 yılındaki genel olarak, BH ekonomisinin kırılganlığı devam ederken, ana zorluklar dış borç gereksinimlerinin artması ve bunların entitelerin bütçeleri üzerindeki etkileridir. SC’de ücret artışları, KM’nin ABD dolarına karşı değer kaybı ve mültecilere ve yerlerinden edilmiş kişilere yapılan harcamaların tümü, entite bütçelerine baskı yapmaya başlamıştır.¹⁵³ Ekonomik ve sosyal koşullar, nüfusun büyük çoğunluğunu ekonomik anlamda güvencesiz bırakmaktadır. İşsizlik son derece yüksektir (% 40-50) ve yaşanan nüfusun sorunlarını artırırken ekonominin kalkınmasına katkıda bulunabilecek en genç ve en parlak olanların birçoğu ülkeden ayrılmaya başlamış ve devam etmektedir.¹⁵⁴

Başta Avrupa Birliği olmak üzere uluslararası toplumun ekonomik reform programı vergi tahsilatının iyileştirilmesi, vergi sisteminin yeniden yapılandırılması, finansal reformun yapılması, sosyal güvenlik ağının oluşturulması, iş ortamının iyileştirilmesi, yabancı yatırımların teşvik edilmesi, özelleştirmenin hızlandırılması, tarım sektörünün geliştirilmesi ve kamu hizmetlerinin (ulaşım, telekomünikasyon ve enerji dahil) yeniden yapılandırılması ve özelleştirilmesi konularına odaklanmıştır.¹⁵⁵

¹⁵¹ A.e., General Overview of the BiH Economy, #31-36.

¹⁵² A.e., General Overview of the BiH Economy, #40.

¹⁵³ 18th Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to The Secretary-General of the United Nations, General Overview of the BiH Economy, #19, (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=57335>, 4 Temmuz 2019.

¹⁵⁴ A.e., General Overview of the BiH Economy, #20.

¹⁵⁵ A.e., The May Brussels PIC and Its Economic Goals, #21.

BH işgücü mevzuatını Avrupa Birliği pazar ekonomileriyle aynı hizaya getirmeyi amaçlayan bir paketin bir parçası olarak 20 Aralık 2000'de Federasyon'da *İşsizlerin İşe Yerleştirilmesi ve Sosyal Güvenlik Yasası* uygulamaya konmuştur.¹⁵⁶

12 Kasım 2000 tarihinde, Yüksek Temsilcilik tarafından; BH sanayi ürünleri için dört aşamalı bir akreditasyon sistemi, standardizasyon, metroloji ve belgelendirme/test sisteminin kurulmasına ilişkin altı karar alınmıştır. Bu yeni sistem, sanayinin ve ticaretin normal işleyişi için ve özellikle BH ürünlerinin ihracatı için ön koşuldur. Her ne kadar Avrupa Birliği BH, Makedonya, Arnavutluk ve Hırvatistan'dan yapılan ithalatı serbestleştirmiş olsa da, bu ülkelerdeki ihracatçıların ürünlerinin mevcut AB ürün mevzuatı ve standartlarına uygun olduğunu kanıtlamak için uygunluk değerlendirme prosedürünü geçmesi gerekmektedir.¹⁵⁷

BH'nin dış ticaret sektörünü geliştirme çabalarındaki en önemli gelişme, en önemli ticaret ortağı olan Hırvatistan ile 1 Ocak 2001'den itibaren geçerli olacak *Serbest Ticaret Anlaşması*'nın imzalanması olmuştur. Hırvatistan'a ithal edilen BH ürünlerinin derhal vergiden muaf olması, Hırvatların BH'ye yaptığı ithalat vergileri 2001'de % 30 azalması ve 2004'e kadar kademeli olarak kaldırılması sağlanmıştır.¹⁵⁸

BH ile AB arasındaki ticareti daha da kolaylaştırmak için, mevcut AB gümrük politikaları ve prosedürleriyle uyumlu gümrük düzenlemelerini güncellemek amacıyla BH Gümrük Politikası Yasasında değişiklikler yapılmıştır. Bu değişiklikler, mültecilerin BH'ye geri dönmelerini destekleyen kişisel eşyalarına gümrük vergileri ödemek zorunda kalmadan BH'ye dönmelerini sağlamak için tasarlanmıştır. Ek olarak, değişiklikler sınır noktalarında bir dizi gümrüksüz satış mağazasını kapatmış, kaçakçılığı engellemiş ve gelir tahsilatını iyileştirmiştir.¹⁵⁹

Barış Uygulama Konseyi (BUK), Aralık 1998'deki Madrid toplantısında "*Ödeme Bürolarının Ortadan Kaldırılması*" çağrısı yapmış ve Mayıs 2000'de Brüksel'de toplandığında bunu tekrarlamıştır. BH'deki finansal işlemleri hantal hale getiren, şeffaf olmayan bir ortamda işletilen ve potansiyel yatırımcılar için caydırıcı olan ödeme büroların kaldırılması, "*AB Yol Haritası*"nın şartlarından biri ve BH'nin

¹⁵⁶ A.e., The May Brussels PIC and Its Economic Goals, #22.

¹⁵⁷ A.e., The May Brussels PIC and Its Economic Goals, #24.

¹⁵⁸ Free Trade Agreement Between Croatia and Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi) <https://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/Croatia-Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf> , 5 Temmuz 2019,

¹⁵⁹ A.e., The May Brussels PIC and Its Economic Goals, #26.

Avrupa Konseyi üyeliğine hak kazanması için alması gereken önlemlerden biriydi. Bu yürürlükten kaldırılma sürecinin bir parçası olarak, operasyonel bir finansal sistemin kurulmasına sorunsuz bir geçiş için olağanüstü olan mevzuat Yüksek Temsilcilik tarafından yürürlüğe konmuş, hem SC hem de Federasyon'da bir dizi bankanın ve banka varlığının ihaleleri ve satışı ile ilgili görüşmelere başlanmıştır.¹⁶⁰

Her iki entitede kurumsal özelleştirme süreci uzun bir belirsizlik ve gecikme süresinden sonra 2000 yılı sonunda hız kazanmıştır. Küçük ölçekli özelleştirme, Federasyon'da açık artırmalar, ihaleler veya doğrudan satışlar yoluyla satılan yaklaşık 200 şirket ve SC'de doğrudan satışlar ve doğrudan satış yoluyla satılan yaklaşık 80 şirketle birlikte ilerlemiştir. Büyük ölçekli işletmelerde, özelleştirme hızı daha yavaş olmuş ve 2001 yılı başı itibarıyla SC'de 70, Federasyon'da ise sadece 12 şirket kısmen özelleştirilmiştir.¹⁶¹

Özelleştirmeyi teşvik eden ve liberalizasyonu serbest bırakan BH için yeni bir Telekomünikasyon Politikası, 9 Kasım 2000 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından onaylanmıştır. Ancak, usule ilişkin ihtilaflar ve Devlet düzeyinde sorunları çözemediği için resmi olarak yayını tekrar tekrar ertelenmiştir. *Yüksek Temsilci tarafından 14 Şubat 2001 tarihinde Telekomünikasyon Politikasını Resmi Gazete'de yayınlama kararı verilmiştir.* Enerji sektöründe, entite hükümetleri, ayrı bir ortak elektrik şebekesi şirketi kurulmasını talep eden yeni bir politikayı onaylamışlardır. Yeni ve piyasaya yönelik Elektrik Yasalarının parlamentolara sunulması, enerji sektörü reformunu da başlatacak 230 milyon dolarlık Dünya Bankası Enerji-III Kredisi Projesi için kritik bir ön şart olmuştur.¹⁶²

2000 yılı sonuna gelindiğinde ülkede sistemik yolsuzluğun seviyesi yüksekliğini korumakta, barış uygulaması ve reformuna engel teşkil etmeye etmekteydi. Yolsuzlukla mücadele kapsamında Kasım 2000 ayından itibaren YTO tarafından mevcut yasalardaki eksiklikleri gidermek ve yeni Devlet Mahkemesi için geliştirilmek üzere ceza yasası mevzuatı hazırlanmaya başlanmıştır. Yargıya yardım edebilmek için yetenekli bir soruşturma kurumu oluşturulması gerekmektedir. Bu amaçla Ocak 2001'de mevcut mali polisi yolsuzlukla ve dolandırıcılıkla mücadeleye

¹⁶⁰ A.e., The May Brussels PIC and Its Economic Goals, #27.

¹⁶¹ A.e., The May Brussels PIC and Its Economic Goals, #28.

¹⁶² A.e., The May Brussels PIC and Its Economic Goals, #30.

adapte etmeyi öngören “*Mali Polis Reform Projesi*” üzerinde çalışılmaya başlanmıştır.¹⁶³

Bölgesel ve Avrupa Ekonomik Entegrasyonu kapsamında *İstikrar Pakti* bölgesel işbirliği anlamında faydalı bir ortam sağlamıştır. BH Avrupa Entegrasyon Bakanlığı, Ekonomik Yeniden Yapılanma ve Geliştirme Çalışma Grubu da Pakt’ın ekonomik faaliyetlerine aktif olarak iştirak etmiştir. Avrupa Birliği Yol Haritası için Müşterinin Korunması Kanunu ve Rekabet Kanunu gibi kritik yasal düzenlemelerin parlamento onayı beklediği bir dönem olan 2001 yılı, AB üyeliğine kabul için daha uzun dönemli politik hedeflerin ve ekonomik beklentilerin devam ettiği bir yıl olmuştur.¹⁶⁴

Vergi Reformu kapsamında Yüksek Temsilcilik Ofisinin katkılarıyla yapılan çalışmalar neticesinde iki entite de IMF’in katkılarıyla Nisan yılında vergi yasası tamamlanmış ve *Satış Vergi Kanunu* Ocak 2002 yılından itibaren tüm ülkede (Brcko Bölgesi dâhil) uygulanmaya başlamıştır.¹⁶⁵

27 Haziran 2001’da, Arnavutluk, BH, Hırvatistan, Makedonya, Eski Yugoslavya Cumhuriyeti, Romanya ve Bulgaristan’ın uluslararası ticaretten sorumlu Bakanları, ticaretin serbestleştirilmesine yönelik taahhütleri içeren *Serbest Ticaret Mutabakat Muhtırasını* (MoU) imzalamışlardır.¹⁶⁶

BH için AB’ye katılım 2001 yılı Haziran ayının sonuna kadar, uzun vadeli politik amaç ve ekonomik isteklilik olarak devam etmiştir. BH makamları, AB’nin Yol haritası gerekliliklerini yerine getirmeyi başaramamışlardır. Kilit ticari mevzuat arasında; Rekabet Kanunu, Tüketicinin Korunması Kanunu, BH’deki Sınai Mülkiyet Kanunu, Telif Hakları ve BH’deki Diğer İlgili Haklarla ilgili kanunlar parlamento onayını beklemeye devam etmiştir.¹⁶⁷

¹⁶³ A.e., Anti-Corruption and Transparency Issues, #33.

¹⁶⁴ 19th Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to The Secretary-General of the United Nations, II Economy, #24,25 (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=68607> , 9 Temmuz 2019.

¹⁶⁵ A.e., II Economy, #26.

¹⁶⁶ 20th Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to The Secretary-General of the United Nations, II Economy, #17 (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=53817> 14 Temmuz 2019.

¹⁶⁷ A.e., II Economy, #19.

2001 yılı sonu itibarıyla ülkedeki işsizlik oranı yaklaşık % 40 seviyesine ulaşmış ve ekonomik anlamda alarmin en önemli göstergesini oluşturmuştur. 1 Ocak 2002 tarihine kadar 12 AB ülkesinde “AVRO” nun Avrupa Birliği para birimi olarak piyasaya sunulması, BH'deki KM üzerinde önemli bir etki yaratmamıştır. BH Merkez Bankası (BHMB) Para Kurulu düzenlemesine göre 1 KM: 0,51 EURO sabit döviz kuru altında serbestçe çevrilebilir şekilde kabul görmüştür.¹⁶⁸

AB'ye entegrasyon kapsamında 2002 yılı başı ilk çeyreğinde ekonomi alanında önem arz eden üç ana ticaret mevzuatının; *Rekabet Yasası*, *Doğrudan Yabancı Yatırım ve Dış Ticaret Odası*, parlamento onayı tamamlanmıştır. BH *Tüketici Koruma Yasası*, *Sınai Mülkiyet*, *Telif Hakkı ve İlgili Haklar* 16 Ocak 2002 tarihinde BH Temsilciler Meclisi tarafından kabul edilmiştir.¹⁶⁹

Bölgesel ekonomik entegrasyon yolundaki daha büyük ilerleme, 2006'nın sonuna kadar karşılıklı ticaretin % 90'ının gümrüksüz olmasını içeren, Ticaret Serbestleşmesine ilişkin bölgesel bir Mutabakat Muhtırası (MoU) olan İstikrar Paketi girişimi ile yapılmıştır.¹⁷⁰

2002 yılı başı itibarıyla ekonomik reform anlamında; özelleştirmeye yönelik SC'de ve Federasyon'da önemli gelişmeler olmuş ve 2002 yılında tamamlanacak şekilde özelleştirmeler gerçekleşmeye başlamıştır. BH Federasyonu Emeklilik Teşkilatı ve Sigortacılık Kanunu'nun uygulanmasında önemli ilerleme kaydedilmiştir. Hava Trafik kontrol hizmetleri konusunda BH ile Orta Avrupa Hava Trafik Hizmetleri Kurumu ile anlaşma imzalanmış, Banya Luka ve havaalanlarında daha sonra da Tuzla Havaalanında Devlet Sınır Hizmetleri personelinin faaliyetleri başlamıştır. Hem SC'de hem de BH Federasyonu hükümetleri Demiryolu Kanunlarını geçirmiştir. Karayolu taşımacılığı sektöründe, BH Devlet hükümeti devlet düzeyinde lisanslama ve uluslararası ve entiteler arası kamyon ve otobüs taşımacılığının düzenlenmesi için temel teşkil eden *Uluslararası ve Entiteler Arası Karayolu Taşımacılığı Kanunu* ile ilgili mevzuatı çıkarmıştır. Güç-III projesinin uygulanması ilerlemiş ve Bakanlar Kurulu Bağımsız Servis Hizmeti ve Tek İletim

¹⁶⁸ 21nd Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to The Secretary-General of the United Nations, II Economy, #16, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=52557> 15 Temmuz 2019.

¹⁶⁹ A.e., II Economy, #4.

¹⁷⁰ A.e., II Economy, #5.

Şirketi ile birlikte elektrik iletimi konusunda bir Düzenleme Komisyonu kuran yeni Devlet Elektrik Yasasını kabul etmiştir.¹⁷¹

Savaşın bir barış antlaşması ile sonuçlandırılmasından sonra BH'yi ekonomik açıdan “Dayton'dan Avrupa'ya” taşıma süreci “Bağışlardan Yatırımlara” anlamına gelmekteydi. Bu dönemde özellikle altyapı rehabilitasyonu zirveye ulaşırken, 2002 yılına gelindiğinde ekonomiyi restore etmek için gerekli uzun vadeli reform paketi buhar olmaya başlamıştır. Orta ve Doğu Avrupa'daki diğer ekonomilerden on yıl sonra BH, planlı olarak kendi pazar sistemine geçişe başlamıştır. Daha geleneksel geçiş deneyimleri için “sıçrama” olmadan, bu birikimin üstesinden gelinemeyeceği aşikârdı. 2000 yılındaki Brüksel Konferansı'nın sonuçları, derin bir şekilde bölünmüş olan bir ülkenin işlevsel entegrasyonu için yapısal reformlara duyulan acil ihtiyacı vurgulamıştır. Tamamen işlevsel bir piyasa ekonomisi, ekonomik aktörler için çerçeveyi belirleyen etkin kurumlara ihtiyaç duymakta - tek bir ekonomik alan için, rekabetin ve dış ticaretin mantığı, bu verimli piyasa düzenleyici kurumların Devlet düzeyinde oluşmasını gerektirmekteydi.¹⁷²

Brüksel Konferansı'ndan iki yıl sonra, makroekonomik rakamlar BH'de genel olarak olumlu bir tabloya işaret etmekteydi. Savaşın ardından, BH'de, özellikle uluslararası bağışçıların katkıları ve uluslararası finans kuruluşlarından alınan kredilerle beslenen yedi yıllık güçlü pozitif büyüme oranları sağlanmıştı. 1999 yılından itibaren, yerli ve yabancı özel yatırımlarda artış yaşanmış ve BH “bağışçı bağımlılığı”ndan yavaş yavaş kurtulmaya başlanmıştır. Öngörülebilir bir yatırım ortamı, 1998'de BH Merkez Bankası tarafından başarılı bir şekilde uygulamaya konan Konvertible Mark'ın tanıtılmasına dayanan fiyat ve döviz kuru istikrarı ile de desteklenmiştir.¹⁷³

Ekonomik reform alanında 2002 yılı ilk yarısında; *Devlet Sivil Havacılık Kanunu*, *Entite Elektrik Kanunları*, *Federasyon İmtiyazlar Kanunu*, *Entite Bankalar Hakkında Kanun* ve *Devlet Veteriner Kanunu* kabul edilmiştir. Ayrıca Kamu

¹⁷¹ A.e., II Economy, #6-11.

¹⁷² 22nd Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to The Secretary-General of the United Nations, II Economy, #36, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=51577> 16 Temmuz 2019.

¹⁷³ A.e., II Economy, #37.

Reformu kapsamında 23 Mayıs 2002 tarihinde Devlet düzeyinde *Kamu Hizmeti Yasası* yürürlüğe girmiştir.¹⁷⁴

2002 yılının ikinci yarısında ekonomik reform süreci ve kurumsal yapının inşası konusunda özellikle SC'de birçok zorlukla karşılaşmaya devam etmiştir. SC'deki siyasetçilerin BH'de tek bir ekonomik alanın kurulmasına konusunda devam eden muhalefeti, yalnızca SC'nin kendisini geliştirmesinin yanı sıra bir bütün olarak BH'nin önünde bir engel teşkil etmeye devam etmiştir. Ayrıca, bu siyasi sistemde, politikacılar, Yüksek Temsilci'nin Kararları sonucu siyasi işlevlerden dışlanmış olsalar bile, kamu kuruluşlarının stratejik sektörlerdeki kontrolü gibi ekonomik faaliyetlerle siyasi etki yapmaya devam edebilmişlerdir.¹⁷⁵

12 Kasım 2002'de, Yüksek Temsilci, iş imkânlarının büyümesi ve iş yaratmadaki engelleri aşmaya yönelik "*Buldozer İnisiyatifi*" adıyla bir teşebbüs başlatmıştır. Başlangıçta, Buldozer Komitesi YTO tarafından koordine edilmiş ve Avrupa Komisyonu, Dünya Bankası, IMF, ABD Yardım Ajansı ve YTO'dan oluşmuştur. Yerli üyeler arasında FBİH ve SC İşveren Konfederasyonu, İş Kadınları Konfederasyonu, Yabancı Yatırımcılar Derneği ve birçok bölgesel veya yerel iş birliği vardır.¹⁷⁶

Ekonomik alanda devletin güçlendirilmesi adına 2002 yılı sonu itibarıyla Yüksek Temsilci'nin katkılarıyla vergi ve mali yapıda önemli reformların yapılması, bu bağlamda devlet seviyesinde KDV sürecinin başlatılması ve gümrüklerle ilgili reform çalışmalarının yapılması konusunda yapılan teklif üzerine, Şubat 2003'te, *Dolaylı Vergi Politikası Komisyonu* kurulmuş ve BH'ye yönelik tek bir gümrük hizmeti ve tek/devlet düzeyinde KDV'yi teşvik etmek için çeşitli faaliyetlerde bulunmak üzere görevlendirilmiştir.¹⁷⁷ AB dolaylı vergi politikasında uzman olan Komisyon, 1 Temmuz'da Dolaylı Vergilendirme Kurumunu (ITA) kuran geçici bir yasa metni üzerinde anlaşmaya varmıştır.

¹⁷⁴ Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, July-December 2002, Economic Development, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=48192>, 16 Temmuz 2019.

¹⁷⁵ A.e., Economic Development.

¹⁷⁶ A.e., Economic Development.

¹⁷⁷ Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, July-December 2002, Economic Development, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=48192>, 16 Temmuz 2019.

Bu yasa AB standartlarını karşılamakta ve BH'yi modern bir devlet düzeyindeki dolaylı vergi tahsilat sistemi ile donatmaktadır. Öte yandan tek, etkili bir gümrük hizmeti Bakanlar Kurulu ve parlamento tarafından onaylanmıştır. Bu yasanın başarılı şekilde uygulanması ve uygulanmaya başlanması, hem BH'nin ekonomik alanda, sahtekârlık ve yolsuzlukla mücadelede hem de AB uyumluluğuyla mücadelede zor kararlar alabildiğini göstermede büyük bir adım olmuştur. Bu Kanun diğer iki alanda yeni bir çığır açmıştır. Bu yasal düzenleme ile ilk kez Dayton'un 3.5A Maddesi, Entite'den Devlete yetki vermek için kullanılmaya başlanmış ve Entiteler Arası Sınırlar dikkate alınmaksızın BH'nin Doğal Ekonomik Bölgelerine uygun olarak ilk idari alanlar oluşturulmuştur.¹⁷⁸

2003 yılının ilk çeyreğinde *Devlet düzeyinde bir Veteriner Yasası ve BH Federasyonu Orman Kanunu* kabul edilmiştir.¹⁷⁹ Yine bu dönemde ekonomik paketin bir parçası olarak *İletişim Yasası* yürürlüğe konularak telekomünikasyon sektöründe önemli bir ilerleme kaydedilmiştir. Enerji alanında önemli gelişme ise, 2002 yılının Kasım ayında Bosna Hersek'in, Güneydoğu Avrupa'da Bölgesel Elektrik Piyasası ve AB Uluslararası Elektrik Piyasasına Entegrasyonu Konusunda bir Mutabakat Zaptı imzalaması olmuştur. Karayolu, demiryolu ve Sava Nehrinde su yolu taşımacılığında konularındaki olumlu gelişmeler ekonomik anlamda reformların hızlanmasına katkı sağlayacak imkânlar sunmaya devam etmiştir.

Vergi Reformu Komisyonunun çalışmaları sonucunda, iki entite hükümetinden BH Devleti düzeyine yetkinliği aktaran, ülke çapında *tek bir Dolaylı Vergilendirme Kurumunun (ITA) kurulmasına* imkân sağlanmıştır. BH Parlamentosu, BH'nin Dolaylı Vergilendirme Sistemi Yasası'nı 29 Aralık 2003 tarihinde kabul etmiş ve böylece Entite Gümrük İdareleri kaldırılmıştır. BH Bakanlar Kurulu 19 Şubat 2004 tarihinde Bosna'nın ilk Dolaylı Vergilendirme Direktörünü atamıştır.¹⁸⁰

2003 yılı son çeyreğinde, BH Bakanlar Kurulu, *Elektrik İletim Şirketi ve Bağımsız Sistem İşletmecisi Kanunlarını* kabul etmiştir, Bu yasalar ile elektrik iletim sisteminin doğru şekilde işlemlerini ve BH'nin AB İç Elektrik Piyasasına

¹⁷⁸ A.e., Tax and Fiscal Structure, #13.

¹⁷⁹ A.e., Agriculture and Forestry, #14-15.

¹⁸⁰ 25th Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Tax and Fiscal Structure, #8., (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=46419>, 17 Temmuz 2019.

entegrasyonunu sağlamaya yardımcı olacaktır¹⁸¹. Ayrıca, *Sivil Havacılık Kanunu*, Aralık 2003 ayında Parlamento tarafından kabul edilmiştir.

18 Kasım 2003 tarihinde, Avrupa Komisyonu, Avrupa ile entegrasyon sürecini geçiş için *İstikrar ve Ortaklık Sürece (İOS)* müzakerelerinin başlatılması amacıyla; tek ekonomik alan da dahil olmak üzere, Bosna'nın önemli ilerleme kaydetmesi gereken on altı öncelikli alanı ihtiva eden “*BH için Fizibilite Çalışması*” yayınlamıştır.¹⁸² Bu etüd kapsamında yer alan ve ilerleme kaydedilmesi halinde müzakere sürecinin başlamasını mümkün kılacak alanlar şunlardır;¹⁸³ mevcut koşullara ve uluslararası yükümlülüklerle uygunluk; daha etkili yönetim; daha etkili kamu yönetimi; Avrupa ile entegrasyon; etkili insan hakları hükümleri; etkili yargı; suçla mücadele, özellikle de organize suç; iltica ve göç yönetimi; *gümrük ve vergi reformu; bütçe mevzuatı; bütçe uygulaması; güvenilir istatistikler; tutarlı ticaret politikası; entegre enerji pazarı; BH’de tek ekonomik alanı oluşumu* ve halk yayıncılığı.

BH’nin AB ile entegrasyonu kapsamında yeni bir dönemin başlayacağı 2004 yılından itibaren BH’nin ilerleme kaydetmesi için ön koşul olarak sunulan on altı öncelikli alanın *yedi tanesi ekonomik alanda yapılması gereken hususları ihtiva etmektedir*. Bu boyutuyla *İstikrar ve Ortaklık Süreci* 2004 yılı ve sonrasında AB’nin politikaları ve ön koşulları açısından ayrıca aşağıda ele alınmıştır.

4.2.4. İstikrar ve Ortaklık Süreci (İOS) Kapsamında 2004’den 2018’e Avrupa Birliği’nin BH’de Ekonomik Alanda Güvenlikleştirme Politikaları ve Etkileri

AB’ye entegrasyonu en öncelikli hedef olarak gören BH için *İstikrar ve Ortaklık Süreci* çok önemli bir dönemdir. Bu kapsamda 1995 yılından itibaren yürütülen tüm reform çalışmaları asıl amacı; ülkede savaştan kalan enkazı bir an evvel ortadan kaldırmak ve uluslararası toplumun yoğun desteği ile ülkeyi/devleti kurum kuruluşlarıyla ve toplumuyla birlikte yeniden inşa etmek olmuştur. 2003 yılı sonunda Avrupa Komisyonu’nun ortaya koyduğu bu yeni süreç, BH’nin 1995

¹⁸¹ A.e., Electric Power and Utilities, #13.

¹⁸² Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, July – December 2003, Summary, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=44843>, 26 Temmuz 2019.

¹⁸³ European Commission, Bosnia and Herzegovina: Commission approves Feasibility Study, IP/ 03/ 1563, Brussels, 18 November 2003, (Çevrimiçi) http://europa.eu/rapid/press-release_IP-03-1563_en.htm, 26 Temmuz 2019.

yılından itibaren uluslararası toplumun desteğiyle ortaya koyduğu gelişmelerin AB'nin istediği seviyelere kısa sürede çıkartılarak İstikrar ve Ortaklık Sürece müzakerelerine başlayabilmesi için bir eşik oluşturmuştur. Fizibilite Çalışmasına göre, BH 1995 yılı sonundaki karanlık günlerden itibaren geçen sekiz yılda ekonomik alanda önemli ilerlemeler kaydedilmiş, ancak önemli zayıflıklardan ve ülkenin yapısal hassasiyetlerinden dolayı zorluklar yaşanmaya devam etmektedir. Ülkenin bu alandaki başarıları arasında: hem devlet hem de entitelerde ekonomik alanda ihtiyaç duyulan temel kurumların kurulması, ekonomik alanda önemli yasal düzenlemelerin yapılması, demokratik prosedürlerin oluşturulması, hukukun üstünlüğünün iyileştirilmesi, nisbeten istikrarlı bir makroekonomik durum ve BH'yi Avrupa standartlarına yaklaştırmaya başlayan sektörel reformlar yer almaktadır. Bununla birlikte, BH'nin daha birçok temel reformu yapması gerekmektedir. Ekonomik reformun konsolide edilmesi ve ülkenin teknik ve idari kapasitelerinin daha da geliştirilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan Fizibilite Çalışmasında BH'nin ekonomik alanda harekete geçmesi istenen hususlar şöyle ifade edilmiştir;¹⁸⁴

- *Dolaylı Vergi Politikası Komisyonunun tavsiyelerini uygulamak, özellikle ilgili yasal düzenlemelerin kabulü dâhil olmak üzere Dolaylı Vergilendirme Kurumu Kanununun parlamentoda tam olarak kabul edilmesini sağlamak, Dolaylı Vergilendirme Kurumu için bir direktör tayin etmek ve yeni gümrük idaresinin işleyişini sağlamak, KDV'nin tanıtımının hazırlanmasında ilerleme olduğunu göstermek,*
- *Orta Vadeli bütçe planlama ve tahminlerini kapsayan bir bütçe kanunu kabul edip uygulamaya başlamak ve konsolide bir devlet hesabı oluşturmaya başlayarak bütçe yönetimini iyileştirmek, kamu makamlarına tahakkuk eden tüm gelirleri farklı hükümet seviyelerinde kaydetmek için adımlar atmak,*
- *İstatistik Yasasını tamamen uygulamak,*
- *Serbest bölgelerde tutarlı bir politika sağlamak için tutarlı ve kapsamlı bir ticaret politikası oluşturmak ve mevcut mevzuatı gözden geçirmek, devlet düzeyinde belgelendirme ve hayvansal ürünlerin ihracatı için diğer prosedürleri oluşturmak ve aynı zamanda ihracatı teşvik etmek amacıyla Avrupa*

¹⁸⁴ European Commission, Bosnia and Herzegovina: Commission approves Feasibility Study, IP/ 03/ 1563, Brussels, 18 November 2003, (Çevrimiçi) http://europa.eu/rapid/press-release_IP-03-1563_en.htm, 26 Temmuz 2019.

Komisyonu'na uyumlu bir bitki sağlığı ofisi tesis etmek ve aynı zamanda standartlarını oluşturmak, tek ekonomik alanı geliştirmek,

- Entite Eylem Planlarını uygulayarak elektrik piyasasını bütönlöştörmek,
- Rekabet Konseyi'ni kurarak BH'nin tek ekonomik alanını geliştirmek, ürünlerin BH'nin yasal düzeninde karşılıklı olarak tanınmasına ilişkin hükümleri getirmek, tutarlı ve etkili bir kamu alımları rejimi uygulamak, hizmet sağlayıcıların, gereksiz idari işlemleri yerine getirmek zorunda kalmadan BH'de faaliyet gösterebilmelerini sağlamak için tüm lisansları, izinleri ve benzeri yetkilendirme şartlarını kaldırmak, tek bir işletme kayıt sistemi oluşturmak.

Yukarıda göröldüğü üzere Fizibilite Çalışması, BH'yi kademeli olarak AB yapılarına entegre etmek için tasarlanan AB İstikrar ve Ortaklık Sürecinin (İOS) son aşamasıdır. Fizibilite Çalışmasında belirtilen reformlardaki başarı, İOS müzakerelerinin de yolunu açacaktır.

28-29 Haziran 2004 tarihinde İstanbul'da yapılan NATO Zirvesi'nde NATO liderliğindeki İstikrar Kuvveti (SFOR)'un görev süresinin 2004 yılı sonunda sona ereceğinin açıklanmıştır. Bu karar üzerine, 9 Temmuz 2004'te, BM Güvenlik Konseyi AB'nin Aralık 2004'ten itibaren bir AB Askeri Misyonu başlatma niyetini memnuniyetle karşılamış ve 12 Temmuz 2004'te Avrupa Konseyi NATO görevini AB liderliğindeki bir barış koruma gücü (EUFOR) ile 2004'ün sonunda değıştirme kararını vermiştir. AB Gücü, İstikrar ve Ortaklık sürecinin amaçlarını ve YTO'nın Misyon Uygulama Planını desteklemek için AB Özel Temsilcisi, AB Polis Gücü, AB Gözlem Misyonu ve Avrupa Komisyonu'nun yardım programları dâhil olmak üzere diğör AB oyuncularını ile yakın çalışacak şekilde 2 Aralık 2004 tarihinde görevi NATO İstikrar Kuvvetinden devralmıştır. Bu surette AB'nin BH'de güvenlik ve istikrarın sağlanması sorumluluğunu devralarak AB'nin İstikrar ve Ortaklık sürecine yönelik politikaların daha etkin bir şekilde uygulanmasına askeri güvenlikleştirme politikaları boyutuyla da katkı sağlamaya başlamıştır.

2004 yılı içerisinde ekonomik reform kapsamında dolaylı vergi ve gümrük reformu konusunda önemli gelişmeler olmuştur. Ocak 2004'te faaliyete geçen Dolaylı Vergi Dairesi, yeni bir entegre dolaylı vergi tahsilat hizmetinin yanı sıra devlet düzeyinde gümrük hizmetini de uygulamaya koymuştur. Aynı zamanda, bu yeni kuruluş tüm ülke için geçerli olan birleşik kurallar sistemini uygulamaya

başlamıştır. KDV'nin ülke çapında yürürlüğe konması 2006'nın başında olacak şekilde hazırlıklar yapılmaya başlanmıştır.¹⁸⁵

YTO, ülkedeki yatırım ve iş yaratma önündeki en büyük engeli ortadan kaldıracak olan iç borç çözüm planının hayata geçirilmesi konusundaki önemli katkıları ile kamu hizmetleri sektörünün reform ve yeniden yapılandırılması ve BH'de iş dostu bir ortam yaratma konularında önemli ilerlemeler kaydetmiştir. Enerji sektöründe Elektrik İletim Şirketi ve Bağımsız Sistem İşletmecisi'nin kurulmasına ilişkin yasalar 2004 yılının ilk yarısında yürürlüğe girmiştir.¹⁸⁶

Bürokrasiyi, yatırım kurallarını ve düzenlemelerini azaltma çabalarından YTO koordinasyonunda yürütülen *Buldozer Girişiminin* başarılarına dayanarak, Temmuz 2004'te bu girişimin üçüncü aşamasına başlanmış, *Ticaret Siciline Dair Çerçeve Yasa* kabul edilmiştir. Yetkililer, Bosna Hersek'te bir işyerine kaydolma süresini azaltacak ve iş yapma maliyetini azaltacak *tek bir iş kayıt sistemi oluşturulması* başlamıştır.¹⁸⁷

İşletmelerin özelleştirilmesi sürecini merkezileştirme çabaları YTO koordinatörlüğünde devam etmiştir. Bu kapsamda, özelleştirme fırsatları için tek bir bilgi noktası oluşturmak amacıyla, Mart 2004 ayında, potansiyel yatırımcı için yararlı çok dilli bilgi ve veriler sunan www.privatizacija.ba, isimli web sitesi olarak kurulmuştur.¹⁸⁸

Özellikle telekom şirketleri olmak üzere kamu kurumlarındaki yanlış yönetim ve yetersizlikler tüketicilere ve vergi mükelleflerine büyük miktarda paraya mal olan yaygın yolsuzluklarla birleşince endişe verici bir durum ortaya çıkmıştır. Bu gelişme üzerine, BH'deki yönetim gözetimi ve modern muhasebe standartlarının kurumsallaştırmasına imkân sağlanması amacıyla entite hükümetleri, YTO'nın desteğiyle, *Kamu İşletmeleri Kanunu*, *Kamu Fonu Yatırımları Kanunu* ve *Kamu İhaleleri Kanunu* dâhil olmak üzere çeşitli yasalar hazırlanmıştır.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, January – June 2004, Mid -Year Report To The European Parliament, Reforming the Economy, Para.2, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=44839> , 29 Temmuz 2019.

¹⁸⁶ A.e., Reforming the Economy, Para.4.

¹⁸⁷ A.e., Reforming the Economy, Para.6.

¹⁸⁸ A.e., Reforming the Economy, Para.7.

¹⁸⁹ A.e., Reforming the Economy, Para.8.

Aralık 2004 ayında satış ve tüketim vergisine ilişkin devlet düzeyinde yasalar kabul edilmiştir. Bu vesile ile 1995 yılında Dayton Barış Antlaşması'nın imzalanmasından Aralık 2004 ayı sonuna kadar ilk kez, aynı dolaylı vergi oranları, kuralları, icra düzenlemeleri ve tahsilat sistemi tüm ülkede geçerli olmaya başlamıştır. Aynı zamanda, BH sınırları içindeki çifte vergilendirme sorunu ortadan kalkmıştır. Tek Hesap Kanununun yürürlüğe girmesi ile tüm gümrük tarifelerinin, tüketim ve satış vergisi gelirleri 1 Ocak 2005 tarihinden itibaren tek bir hesaba geçmeye başlamıştır. Bu sadece Ocak 2006'da Katma Değer Vergisinin sorunsuz bir şekilde uygulanmasının önünü açmakla kalmamış, aynı zamanda BH'nin devlet düzeyindeki hükümetini finanse etmek amacıyla çok daha istikrarlı bir yol da sağlamıştır.¹⁹⁰

2004 yılının son çeyreğinde BH hükümetlerinin bütçelerini yeniden dengelemede kayda değer bir başarı sağlanmıştır. 2005'e ilişkin yeni bütçe düzenlemeleri, IMF'nin onayı ile Devlet ve Entite Maliye Bakanları arasında Aralık 2004 ayında yapılan bir anlaşmaya göre yeniden paylaştırılmadan önce tek bir hesapta toplanarak kamu gelirlerinin büyük bir kısmını görececek duruma gelmiştir.¹⁹¹

Tek bir ekonomik alanın kurulmasını tamamlamak ve tüm entiteler için tek bir seviye uygulama alanı oluşturmak için daha önemli adımlar da atılmıştır. Devlet düzeyinde Kamu İhaleleri Kanunu 2004 sonbaharında kabul edilmiş, yeni BH Muhasebe ve Denetleme Yasası ile tek tip uluslararası muhasebe ve denetim standartları seti getirilmiştir. Bu değişiklikler BH şirketlerinin raporlama standartlarını iyileştirmesine ve BH'yi yabancı yatırımcılar için daha erişilebilir ve daha cazip hale getirmeye imkân sağlamıştır.¹⁹²

1992-1995 savaşıdan sonra, Avrupa Elektrik Şebekesi sınırının BH'den geçmesi nedeniyle Avrupa Elektrik Sektörü iki şebekeye bölünmüştü. 10 Ekim 2004'de, bu iki şebekenin nihayet yeniden bağlandığı tarihi bir gün olmuştur. Böylece BH'deki fiziksel yeniden yapılanma ve kurumsal reform çabaları, dünyadaki en büyük senkron elektrik tedarik bölgesini yeniden yaratmaya yardımcı olmak için bir araya gelmiştir. BH'deki enerji sektöründe devam etmekte olan reformlarla AB

¹⁹⁰ Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, June – December 2004, Reforming the Economy, Para.2. (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=42447>, 5 Ağustos 2019.

¹⁹¹ A.e., Reforming the Economy, Para.3.

¹⁹² A.e., Reforming the Economy, Para.4.

Bölgesel Direktifi ile uyum içinde kalması ve işlevsel bir bölgesel enerji piyasasının temelini oluşturması gerekmektedir.¹⁹³

Hayvancılık alanında gelişim sağlamak amacıyla, BH Devlet Veteriner Sınır Denetimi Hizmeti, Kasım 2004 ayında Yüksek Temsilcilik Ofisi yardımı ile başlatılmıştır. Bu, BH'li üreticilerin tarımsal ürünlerini ihraç etmeleri için yeni fırsatlar yaratmıştır. BH vatandaşlarının geçim kaynaklarının çok büyük oranının tarım ve gıda işlemesine bağlı olduğu göz önüne alındığında, bu önemli bir gelişmedir.¹⁹⁴

2005 yılının ilk altı aylık döneminde ekonomik alanda, iş ortamını iyileştirmek ve daha fazla iş için elverişli bir ortam yaratmak amacıyla mali sistemi düzenlemek amacıyla tasarlanan reformlara öncelik vermeye devam edilmiştir. Bu reformlar ülkeyi daha güvenli bir makroekonomik temele sokmayı ve nihayetinde AB üyeliğinin önünü açmayı amaçlamıştır. Barış Uygulama Konseyi İcra Kurulu, 14 Mayıs 2005'te Bosna Hersek Mali Konseyi'nin (BHMK) kurulmasını memnuniyetle karşılamış, Bosna Hersek tek bir ekonomik ve mali alana sahip olmaya daha da yaklaşmıştır.¹⁹⁵

14 Mayıs 2005 tarihinde Devlet ve Entite Başbakanlar ve Maliye Bakanları *Bosna Hersek Mali Konseyi*'ni kurmuşlardır. Mali Konsey'in temel görevlerinden biri, Bosna Hersek konsolide bütçesinin, ülkenin güvenliği ve AB'nin istekleri için çok önemli olan kurumların finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yeterli bütçeleri sağlamasıdır.¹⁹⁶

BH Parlamentosu, Haziran 2005 ayında Bosna Hersek Demiryolları Yasasını çıkarmış ve ulaştırma sektörünün reform ve yeniden yapılanma çabaları somut sonuçlar vermiştir. Bu yasa, demiryolu sektörü ilgili Avrupa Komisyonu direktiflerine ve en iyi uluslararası uygulamalara göre dönüştürmek için önemli bir sürecin temelini oluşturmuştur.¹⁹⁷

¹⁹³ A.e., Reforming the Economy, Para.6.

¹⁹⁴ A.e., Reforming the Economy, Para.7.

¹⁹⁵ 28th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 January 2005 – 30 June 2005, Summary, #11 (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=42439>, 5 Ağustos 2019.

¹⁹⁶ A.e., VII. Reforming the Economy, #37.

¹⁹⁷ A.e., VII. Reforming the Economy, #38.

2005 yılı sonuna gelindiğinde makroekonomik durum genel olarak yıl içinde iç talebin güçlü olması nedeniyle olumlu seyretmiştir. 2001 yılında ekonomik olarak dibe vurulduktan sonra, endüstriyel üretimdeki büyüme hızı istikrarlı bir şekilde artmıştır. Ekonomik büyüme 2005 yılında yaklaşık % 5,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu oran bölgedeki en yüksek orandır. Enflasyon ihmal edilebilir düzeyde seyretmiş ve BH Merkez Bankası yaklaşık altı aylık ithalat teminatı sağlayan önemli miktarda döviz rezervine sahiptir.¹⁹⁸

İhracat büyümesi, bazı sektörlerde daha güçlü performansın yanı sıra gelişmiş raporlama ile desteklenmiştir. 2005 yılında ticari mal açığı GSYİH'nın % 53,3'ü olmuştur. Cari hesap açığı, 2004'te GSYİH'nın % 20,8'i iken 2005'te % 22,5'e yükselmiştir. Bununla birlikte, 2005'in dördüncü çeyreğindeki ithalatın artmasıyla oluşan genişlemenin büyük bölümü KDV'ye girişle birlikte gerçekleşmiştir.¹⁹⁹

BH'de tarım reformu gecikmiştir. Sektördeki ilerlemeyi kolaylaştırma çabalarına rağmen, SC Hükümeti Avrupa Komisyonu'nun BH çapında yasal ve kurumsal bir çerçeve oluşturma konusundaki tavsiyesini reddetmiştir. Devlet ile entite idareleri arasındaki işbirliği tarımda hayati öneme sahip olduğu için, YTO kurumları tek taraflı yaklaşımlarından vazgeçmeye çağırıştır.²⁰⁰

2002-2006 yıllarında Yüksek Temsilci aynı zaman AB Özel Temsilcisi olarak görev yapan Paddy Ashdown BH ekonomisine yönelik yapmış olduğu bir değerlendirmede;

“Gelecekte, BH'nin ekonomik olarak başarılı olma potansiyeline sahip olduğunun altını çizmeye devam etmek için gerekli olan, mantıklı politikaların daha sonra değil, daha erken uygulanması ve kurumsal yeniden yapılanmanın bir kez daha hükümetin önceliği olması halinde gerçek ve hızlı ekonomik büyüme mümkündür.” şeklinde ifade etmiştir.²⁰¹

¹⁹⁸ Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, June-December 2005, Reforming the Economy, para.2, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=41899>, 6 Temmuz 2019.

¹⁹⁹ Commission of The European Communities, Commission Staff Working Document, Bosnia and Herzegovina 2006 Progress Report, Brussels, 08.11.2006, p.21, (Çevrimiçi) https://europa.ba/wp-content/uploads/2015/05/delegacijaEU_2011121404232987eng.pdf, 6 Temmuz 2019.

²⁰⁰ Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, June-December 2005, Reforming the Economy, para.6. (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=41899>, 6 Temmuz 2019.

²⁰¹ A.e., Reforming the Economy, para.7.

2006 yılı, BH için belki de en göz korkutucu ve derecede karmaşık mali reformu olan katma değer vergisi uygulamasıyla başlamıştır. KDV mümkün olduğunca sorunsuz bir şekilde yapıldığından emin olmak için % 17'lik tek bir oranla yürürlüğe girmesi planlanmıştır. Bu reformun etkileri belirli bir süre sonra ortaya çıkacaktı. KDV'yi uygulamaya koymada teknik yönlerinde herhangi bir aksama olmamıştır. KDV'nin uygulanması, BH'nin kendisini Avrupa entegrasyonuna uygun hale getirme çabalarında gerekli bir dönüm noktası ve ekonomiyi canlandırma, vergi tabanını büyütmeye, yatırımları çekme ve yeni işler yaratma yolunda atılmış büyük bir adım olmuştur.²⁰²

BH'nin genel makro-ekonomik durumu 2006 yılı için olumlu olmuştur. Ekonomik büyüme, bölgedeki en yüksek oranlardan olan reel GSYİH'nın % 5 ila 5,5'i olarak gerçekleşmiştir. İhracat, 2006 yılının ilk çeyreğinde, bir önceki yılın aynı dönemine göre % 33 oranında artmıştır. Bu artış, ihracatçıların KDV nedeniyle daha doğru raporlama yapmasına ve büyük olasılıkla daha güçlü teşvik edilmelerine neden olmuştur. İthalatın büyümesi ise Aralık 2005'te, esas olarak KDV'nin uygulanmasından hemen önce önleyici alımlar nedeniyle hızla artmıştır.²⁰³

2006'nın ilk yarısındaki tüm veriler KDV'nin başarılı bir şekilde uygulandığını göstermiştir. İlk beş ayın sonunda, Dolaylı Vergi Dairesi beklenenden 150 milyon KM daha fazla vergi toplamıştır.²⁰⁴

Öte yandan, devlet, entiteler ve Brcko Bölgesi arasındaki gelir dağılımı konusundaki tartışmalar endişe verici miktarda politik zamanı ve enerjiyi tüketmiştir. 2006 yılının ilk yarısında daimi tahsis katsayılarında sözleşme sağlanamamıştır. Gelirlerin tahsisi konusundaki anlaşmazlık, Ulusal Mali Konsey Yasası'nın kabul edilmesindeki ilerlemeyi geciktirirken, aynı zamanda böyle bir yasaya duyulan ihtiyacı da ortaya koymuştur.²⁰⁵

Ekonomik alanda önemli kriterlerden olan “*tek bir ekonomik alan oluşturma*” konusunda; Sırp Cumhuriyeti, bankacılık denetleme yetkisini ve yükümlülüklerini devlete devretmekte isteksiz davranmıştır. SC hükümeti iki kez

²⁰² A.e., Reforming the Economy, para.1.

²⁰³ 30th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 February – 30 June 2006, VI. Reforming the Economy, #53, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=40435>, 7 Ağustos 2019.

²⁰⁴ A.e., Reforming the Economy, #58.

²⁰⁵ A.e., Reforming the Economy, #59.

Yükümlülükler Kanunu hakkında bir devir anlaşmasını kabul etmesine rağmen, SC Ulusal Meclisi bunu onaylamamıştır.²⁰⁶

Ekonomideki bu momentumun korunması, gelişmiş mali koordinasyon ve mali risklerde bir azalma sağlanabilmesi için temel ekonomik reformlardan biri de mevcut ancak gayri resmi Mali Konseyin düzgün şekilde çalışmasını da sağlayacak *Ulusal Mali Konsey Yasası*'nın, Yüksek Temsilci (aynı zamanda AB Özel Temsilcisi) Ashdown tarafından 2006 yılı bitmeden yürürlüğe girmesinin sağlanması olmuştur. Uygulanacak diğer reformlar, devlet memurlarının ve diğer çalışanların yükümlülükleri ve maaşları ile ilgili yasalardır. Bunlar sırasıyla; kamu maliyesinin yönetiminin rasyonel hale getirilmesine, ticari sözleşmelerin tüm yelpazesine yasal olarak kesinlik getirilmesine ve devlet memurlarının ve parlamenterlerin ücretlerinin gerçekçi ve finansal açıdan sürdürülebilir bir temele sokulmasına önemli imkân sağlamıştır.²⁰⁷

Bununla birlikte, 2006 yılının ortalarına doğru ekonomik reformun genel hızı önemli ölçüde yavaşlamıştır. Bunun üç ana nedeni vardır. İlk olarak, Sırp Cumhuriyeti'ndeki seçimler ve hükümet değişikliği, Dodik'in göreve gelmesinden önce ekonomik reform gündeminin iki ay süreyle kesintiye uğramasına neden olmuştur. İkincisi, seçim kampanyasının hem ekonomik hem de siyasi reformlar konusunda ilerleme kaydedilmesinde önemli olumsuz etkileri olmuştur. Üçüncüsü, Bakanlar Kurulu ve diğer BH makamları zor kararlar vermede belirgin olarak yetersizlik göstermeye devam etmişler ve bunun sorumluluğunu Yüksek Temsilci'ye yüklemeye çalışmışlardır.²⁰⁸

KDV'nin uygulanmaya başlaması kaçınılmaz olarak perakende fiyatlarına etki etmiş ve ortalama enflasyonda % 6,8'e yükselmiştir. İhracat artmış ve istatistiklerle birlikte, cari işlemler açığı 2005'te GSYİH'nın % 21'den, 2006'da GSYİH'nın % 13,5'e kadar daralması bunun sonucudur. Ancak dış açık yine çok büyük oranda gerçekleşmiştir.²⁰⁹

²⁰⁶ A.e., Reforming the Economy, #61.

²⁰⁷ A.e., Reforming the Economy, #54.

²⁰⁸ A.e., Reforming the Economy, #55.

²⁰⁹ Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, July 2006 – April 2007, III. Reforming the Economy, #38. (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=38174>, 8 Ağustos 2019.

Katma değer vergisinin başarılı bir şekilde uygulamaya konması, şüphesiz 2006 yılındaki en önemli ekonomik reform başarısı olmuştur. 2006 yılı için KDV'den 4 milyar KM'dan biraz daha fazla bir tahsilat yapılmıştır. Bununla birlikte, bu gelirlerin entiteler ve Brcko Bölgesi arasında dağıtılması formülü konusunda, mevcut yöntem sürekli bir çekişme sebebi olmuştur. Sonuç olarak, tek hesaptan elde edilen gelirler aylık veya iki ayda bir ve bazen de borç olarak tahsis edilmiştir. Bu çekişme aslında Ulusal Mali Konsey konusunda yasal bir temel olmaması nedeniyle, üyeleri arasındaki anlaşmazlıkların çözümü için etkili bir mekanizma olamamış ve alınan kararlarını uygulamak için bir anlaşmaya ulaşmada gecikmelere neden olmuştur.²¹⁰

Zorlu siyasi ortama rağmen, BH, istikrarlı ekonomik performansının dördüncü yılı olan 2007'de GSYİH'nin büyümesi % 6, 2007'nin ilk çeyreğinde enflasyon % 1,5 olarak gerçekleşmiştir.²¹¹

2007 yılı itibariyle ekonomik alanda yaşanmakta olan zorlukları vurgulamak için Yüksek Temsilci (Aynı zamanda AB Özel Temsilcisi), 16 Ekim 2007 tarihinde uluslararası toplumu, yerel politikacıları ve iş liderlerini bir araya getiren ekonomik bir konferansa ev sahipliği yapmıştır. Konferans, ekonomik meseleleri başarılı bir şekilde kamuoyu tartışmalarının merkezine koymuş ve kısa vadede yaşam standartlarını iyileştirmeye yönelik tedbirler de dâhil olmak üzere BH ekonomisinin ihtiyaçları hakkında diyalog için bir platform oluşturmuştur. En önemlisi, bu faaliyet devlet ve entite başbakanları ve Brcko Bölgesi belediye başkanı tarafından imzalanan, mali koordinasyonu geliştirmek, daha iyi bir iş ortamı oluşturmak ve sürdürülebilir ekonomikliği sağlamak için reformları teşvik etmek amacıyla yapılması gerekenleri ortaya koyan bir eylem platformu ile sonuçlanmıştır.²¹²

2007'nin dördüncü çeyreğinde hızlanan enflasyon, BH'deki en büyük ekonomik gelişmelerden birini oluşturmuştur. Fiyatlar Ekim 2007 ayında % 2,1 hem Kasım hem de Aralık aylarında % 1,1 artmıştır. Bu artış Aralık ayında yıllık enflasyonu % 4,9 olarak gerçekleştirmiştir. Bununla birlikte, cari işlemler açığı BH ekonomisini engellemeye devam etmiştir. Ticaret açığı, 2007 yılının üçüncü

²¹⁰ A.e., Reforming the Economy, #39.

²¹¹ 32nd Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 April – 30 September 2007, VI Reforming the Economy, #33, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=38182>, 9 Ağustos 2019.

²¹² A.e., Reforming the Economy, #38.

çeyreğinde, 2006 yılının aynı dönemine göre % 16,2 oranında artarak 2,1 milyar KM'ye ulaşmıştır. İhracat, 2006'ya göre % 12,6 ithalat ise % 15 oranında artmıştır.²¹³

BH Bakanlar Kurulu, 14 Şubat 2008'de devlet düzeyinde *İlaç ve Tıbbi Cihazlar Yasası*'nı kabul etmiştir. Bu yasa, düzenlenmiş tek bir ilaç pazarı yaratmayı amaçlamaktadır. Federasyon, hem SC ile uyumlu olan ve çifte vergilendirmeyi önleyecek, hem de 1 Ocak 2009 tarihinden itibaren geçerli olması gereken yeni bir *Gelir Vergisi Yasası*'nı yürürlüğe sokmuştur. Bakanlar Konseyi son olarak mali koordinasyon ve makroekonomik istikrar sağlamak amacıyla *Ulusal Mali Konsey Yasası* taslağını onaylamış ve meclise iletmiştir.²¹⁴

2008 yılının ilk yarısındaki ekonomik eğilimler, ekonomik büyümenin önündeki zorlukları göstermiştir. Artan gıda ve enerji fiyatları nedeniyle enflasyon Temmuz 2008'de % 9,9'a ulaşmıştır. Bu oran son 10 yılın en yüksek oranıdır. Bosna Hersek'in 2008 yılının ilk sekiz ayında ticaret açığı 3,2 milyar avro, ihracat % 17, ithalat ise yıllık % 21,8 artış göstermiştir. Bu dönemde Bosna Hersek'te % 19 artışla ortalama aylık net ücret 376 Avro'ya yükselmiştir. İstihdam cephesinde işsizlik oranı ise yaklaşık % 6 oranında azalmıştır.²¹⁵

Mali tarafta, Devlet ve kamu mali sürdürülebilirliği ve makroekonomik istikrarın sağlanması için Devlet ve Entiteler arasında daha iyi bir koordinasyon sağlamayı amaçlayan, Bosna Hersek Mali Konseyi'nin kuruluşu ilgili kanunun 23 Temmuz 2008'de Bosna Hersek Parlamenterler Meclisi tarafından kabul edilmesiyle mümkün olmuştur. Mali Konsey ilk toplantısını 11 Eylül 2008'de gerçekleştirmiş ve 28 Ekim 2008'deki oturumunda kendi usul ve kurallarını kabul etmiştir.²¹⁶

Dolaylı Vergilendirme Kurumunun Yönetim Kurulu 24 Haziran 2008'de toplanmış ve dolaylı vergilerin tahsisi ve Bosna Hersek Maliye ve Hazine Bakanı'nın 1 Temmuz 2008'den itibaren yeni Dolaylı Vergilendirme Kurumu Yönetim Kurulu

²¹³ 33rd Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 October 2007 – 31 March 2008, VI Reforming the Economy, #33. (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=37452>, 9 Ağustos 2019.

²¹⁴ A.e., Reforming the Economy, #36.

²¹⁵ 34th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 April-31 October 2008, Reforming the Economy, #48. (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=36616>. 10 Ağustos 2019.

²¹⁶ A.e., Reforming the Economy, #49.

Başkanı olarak atanması için kalıcı bir metodoloji üzerinde anlaşmıştır. Yönetim Kurulu üç toplantı yapmış, ancak Sırp Cumhuriyeti Maliye Bakanı'nın devamsızlığının çok sık olması nedeniyle gündem oluşturmakta zorluklar yaşanmıştır.

SC'de Dodik'in yönetime geçmesinden itibaren özellikle Eylül 2008 ayından itibaren ortaya konan yaklaşım ülkedeki ekonomik alanda başarıları gölgelemeye yönelik girişimler olarak göze çarpmaktadır. İlki 11 Eylül 2008'de olmak üzere SC'nin enerji sektöründe TRANSCO şirketinden tek taraflı olarak ayrılma bildirisi, diğeri ise Sırp Cumhuriyeti'nin Bosna Hersek Merkez Bankası Yasasını değiştirmeye çalışmasıdır. SC değişiklik teklifi ile Sırp Cumhuriyeti'nin Merkez Bankası'ndaki kuruluş payının ve kârının dağıtım yönteminin belirlenmesini istemiştir. Teklif, BH Merkez Bankası'nın BH Anayasası'nın öngördüğü şekilde bağımsızlığını ihlal ediyor olması ve Anayasa'ya dayandırılmadığı gerekçesiyle reddedilmiştir.²¹⁷

2008 yılında reel GSYİH büyümesi % 5,5 iken, küresel ekonomik krizin Bosna Hersek üzerindeki etkisinin 2009'da keskin bir düşüşe neden olduğu görülmüştür. Emtia fiyatlarındaki ve kamu hizmetlerindeki artışın etkisiyle enflasyon 2008'in sonu itibarıyla % 7,5'e ulaşmıştır. 2008 yılında dış ticaret açığı 9.574 milyar KM'ye ulaşmıştır. İhracat yıllık bazda % 13,1 oranında artarak 6,711 milyar KM'ye yükselirken ithalat % 17,2 oranında artarak 16,286 milyar KM'ye ulaşmıştır. Kamu sektöründeki maaş artışlarının bir sonucu olarak, Bosna Hersek'teki ortalama net ücret artmış ve 2008 sonunda 800 KM'ye ulaşmıştır. 2008 yılı sonunda kayıtlı işsizlik oranı % 40,8'e ulaşmış ve yükselme eğilimde olmuştur.²¹⁸

BH Mali Konseyi 11 Eylül 2008'de resmen göreve başlamasından sonra bir seri toplantı yaparak önemli kararlar almıştır. 6 Kasım 2008'de Devlet, Entiteler ve Brcko Bölgesi bütçeleri için üst limiti belirleme kararı, 2009 bütçelerinin her düzeyde görece olarak erken kabul edilmesine katkıda bulunmuştur. Mali Konsey, üyeleri arasında ekonomik politika koordinasyonuna çok az katkıda bulunmuştur. Küresel ekonomik krizin bir sonucu olarak ülkenin karşılaştığı zorluklardan bağımsız olarak, Bosna Hersek Mali Konseyi üyeleri birbirlerinden bağımsız olarak önlemler

²¹⁷ A.e., Reforming the Economy, #53-54.

²¹⁸ 35th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 November 2008-30 April 2009, VI. Reforming the Economy, #43 (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=35967>, 11 Ağustos 2019.

planlamış, kabul etmiş ve uygulamıştır. Özellikle endişe verici olan şey, bu mekanizmanın her iki entite tarafından da yalnızca entitelere yarar sağlayan anlaşmalara ulaşmak için kullanılmasıdır.²¹⁹

2009 yılındaki ekonomik göstergeler, tüm dünyayı saran küresel ekonomik krizin Bosna Hersek üzerindeki etkisini yansıtmıştır. Ocak-Ağustos 2009 döneminde dış ticaret açığının yaklaşık 2,2 milyar Avro, ihracatta % 22, ithalatta ise % 26 düşüşe bağlı olarak, 2008 yılının aynı dönemine göre % 29 daha az olduğu görülmüştür. Temmuz 2009 ayında kayıtlı işsizlik oranı % 41,8'e yükselmiştir. 2008 yılının aynı dönemine göre, Ocak-Temmuz döneminde ortalama net ücret % 8 oranında artarak 400 Avro tutarındayken, ortalama emekli aylığı % 6,4 artarak 160 Avro olmuştur. 2009 yılının ilk yarısında doğrudan yabancı yatırımlar 2008 yılının aynı dönemine göre % 52,8 oranında azalmıştır.²²⁰

Krizin etkilerini azaltmak için, Bosna Hersek Mali Konseyi ve IMF, 5 Mayıs 2009'da 1,2 milyar Avro tutarında üç yıllık bir Stand-by düzenlemesine karar vermiştir. Devlet ve entite yetkililerinin reformlar ve ödeme indirimleri yoluyla harcamaları kesme değerlendirmesine istinaden, IMF İcra Kurulu tarafından 8 Temmuz 2009'da düzenleme onaylanmış ve fonun ilk dilimi 10 Temmuz 2009'da serbest bırakılmıştır. IMF, Bosna Hersek'in kararlaştırılan program kriterlerinin Kasım 2009 ayına kadar yerine getirilmesi halinde ikinci dilimi de serbest bırakmayı taahhüt etmiştir.²²¹

2009 yılının son döneminde eski Yugoslavya'dan kalan malların, BH içinde entiteler arasında dağıtımı ve kullanılması konusu ile enerji sektöründe elektrik dağıtımına ilişkin SC'nin ortaya koyduğu olumsuz tavırlar, ülkenin belli kesimlerindeki yoğunlaşan elektrik kesintileri, enerji nakil hatlarının bakım ve onarıma yatırım yapma konusundaki ihmalleri gündem konusu olmuştur. BH ekonomisine direkt etkisi olan kesintisiz elektrik dağıtımı konusunda mevcut şirketin faaliyetlerini boykot etmesi ve SC'nin kendi elektrik iletim şirketini kurma planının ortaya çıkması üzerine, Yüksek Temsilci 18 Eylül 2009'da verdiği talimat ile Yönetim Kurulu olmaksızın ve gecikmeksizin yeni bir genel müdür ataması

²¹⁹ A.e., Reforming the Economy, #45.

²²⁰ 36th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 May-31 October 2009, VI. Reforming the Economy, #47 (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=35210>, 12 Ağustos 2019.

²²¹ A.e., Reforming the Economy, #48.

yapılması, bu görevlinin görevde kalmaya ve tüm yasal görevlerini yerine getirmeye zorlanması, halefi atanana veya görevden ayrılana kadar veya yeni bir mekanizma sağlayana kadar vekil bir direktör atanmasını sağlamıştır.²²²

2009 yılı sonu ve 2010 yılının ilk çeyreğinde tek bir ekonomik alan sağlamak için tasarlanmış ekonomik reformlardan ve aynı zamanda Avrupa Birliği Ortaklığı öncelikleri arasında yer alan yükümlülükler ve tek bir bankacılık denetim sisteminin kurulmasına ilişkin kanunun kabulü SC tarafından engellenmiştir.²²³

Bosna Hersek'in 2009 yılındaki ekonomik göstergeleri 2008 yılı ile karşılaştırıldığında ekonomik durumun daha zor olduğunu görülmektedir. Gayri safi yurtiçi hasıladaki büyüme 2009 yılında negatif olmuş ve % eksi 3, ihracat % 17,6, ithalat ise % 24,2 azalmıştır. Resmi kayıtlı işsiz, çalışan nüfusun % 43'üne düşmüş ve yabancı doğrudan yatırımlar 2009 yılında 2008 yılına göre % 18 azalmıştır.²²⁴

Bu kritik dönemde IMF ile yapılan bir Stand-by düzenlemesi, ülkenin belirsizliğini ve finansal krizi önlemeye yardımcı olmuştur. 24 Mart 2010 tarihinde, IMF Yürütme Kurulu, Bosna Hersek'in Stand-By kapsamında ekonomik performansının ilk incelemesini tamamlamış. IMF fonunun hem ikinci hem de üçüncü diliminin derhal ödenmesini onaylamıştır. Bu fon toplam 138,4 milyon Avro tutarında olmuş, üçte ikisi Federasyon'a üçte biri Sırp Cumhuriyeti'ne tahsis edilmiştir. Buna ilave olarak, 8 Nisan 2010 tarihinde, Dünya Bankası Yönetim Kurulu, Bosna Hersek Kalkınma Politikası Operasyonunda kullanılmak ve öncelikli kamu harcaması reformlarının uygulamasını hızlandırmak ve bütçe desteği sağlamak amacıyla 111 milyon ABD Doları tutarında yardımı onaylamıştır.²²⁵

Bosna Hersek Mali Konseyi IMF Stand-By ile ilgili iki organın kurulmasını onaylamış, IMF'nin tahsis ettiği fonun entiteler arasında dağıtımının düzenlenmesi ve çekilmesi ile ilgili düzenleme onaylanmıştır. Ayrıca, Avrupa Birliğinin 100

²²² A.e., Reforming the Economy, #52.

²²³ 37th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 November 2009-30 April 2010, VI. Reforming the Economy, #28 (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=34492>, 13 Ağustos 2019.

²²⁴ A.e., Reforming the Economy, #48.

²²⁵ A.e., Reforming the Economy, #49.

milyon Avro değerinde makro finansal yardımın tahsis edilme şekli konusunda karara varmıştır.²²⁶

Eski Yugoslavya Federal Cumhuriyeti'den intikal eden kalan hakların dağıtımı Yüksek Temsilci'nin 18 Eylül 2009 tarihli kararına uygun olarak 31 Mart 2010 tarihine kadar tamamlanmıştır. Söz konusu verasetten kalan 87 milyon Avro'dan fazla para BH Devleti ve Brcko Özerk Bölgesi'ne herhangi bir tahsisat yapılmaksızın Federasyon ve SC arasında hukuki hiçbir dayanağı olmaksızın dağıtılmıştır.²²⁷

2010 yılına ilişkin mevcut ekonomi verileri tutarlı ve sınırlı bir gelişme göstermiştir. BHMB'nin değerlendirmelerine göre 2010 yılı için % 0,5 lik bir büyüme gerçekleşmiştir. Ticarete 2009 yılına göre % 2,9 bir daralma olmakla birlikte 2010 yılında ihracat dalgalanmalara rağmen 2009 yılının aynı dönemine göre % 32 artmıştır. (3,38 milyar KM, yaklaşık 1,7 milyar Avro). AB, BH'nin en önemli ticaret ortağı olarak toplam dış ticaretin yaklaşık % 50'sine tekabül etmektedir. 2010 yılında Ocak-Temmuz döneminde enflasyon % 2'ye ulaşmıştır. Kayıtlı işsizlik oranı yüksek olup % 43 seviyesindedir. 2010 yılının ilk yarısında direkt yabancı yatırımlar bir önceki yıla göre % 47 düşüş göstermiş ve yaklaşık 81,15 milyon KM olmuştur. Temmuz 2010 ayı itibarıyla ortalama net gelir 799 KM, ortalama emekli geliri ise Ocak-Temmuz döneminde 333 KM olmuştur. 2010 yılının ikinci yarısının sonunda BH'nin dış borcu 5,93 milyar KM'ye yükselmiştir.²²⁸

BH'de 2011 yılı için Devlet ve Entite bütçelerinin belirlenmesi konusunda başarı sağlanamamıştır. 2010 yılı ile aynı seviyede olmasına rağmen 2011 yılı Devlet bütçesini Entitelerin reddetmesi en önemli engeli teşkil etmiştir. Devlet bütçesinin azaltılmasının ülkenin AB ve NATO ile bütünleşmesi ile ilgili devlet kurumların sorumluluklarını yerine getirmesine ve ihtiyaçlarını karşılamasına zarar vereceği değerlendirilmiştir.²²⁹

BH Elektrik İletim Şirketi (TRANSCO)'ne yönelik sorunlar 2010 yılı boyunca devam etmiş, özellikle Genel Müdürü ve İcraçısı Direktörlerin atamasında

²²⁶ A.e., Reforming the Economy, #51.

²²⁷ A.e., Reforming the Economy, #52.

²²⁸ 38th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 May 2010- 15 October 2010, IX Reforming the Economy, #61. (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=32154> , 15 Ağustos 2019.

²²⁹ A.e., Reforming the Economy, #65.

etnik dağılıma uyulması yönünde siyasi bir anlaşma sağlanamaması nedeniyle 2010 yılı başından itibaren bu pozisyonlar vekâleten yürütölmek zorunda kalmıştır. Ülkenin elektrik dağıtımına dolayısıyla ekonomik üretime direkt etki eden bu kurumda elektrik şebekesinin bakımı ve yenilenmesi yaklaşık üç yıldır aksadığından önemli elektrik kesintilerine neden olmuştur.²³⁰

Sırp Cumhuriyeti yetkilileri, Dolaylı Vergilendirme Kurumu ile Sırp Cumhuriyeti arasında iddia edilen 35 milyon Avroluk bir borç nedeniyle BH 'deki bütün mali kararları engellemekle tehdit etmeye başlamışlardır. Sırp Cumhuriyeti'ne ait gelirleri korumaya yönelik yeni tedbirlerle tehdit etmişler, bu bağlamda SC'nin bu iddiaları aslında SC'nin dolaylı vergilendirme sistemine ve Devletin yetkilerine karşı devam eden mücadelesi olarak değerlendirilmelidir.²³¹

BH Mali Konseyi, 2010 sonu itibarıyla yapılan toplantılarda SC'nin tavırları nedeniyle 2011-2013 Dönemi için BH'deki Küresel Mali Denge ve Politikalar Çerçevesini kabul etme yönünde olumlu bir ilerleme kaydedememiştir.²³² 2011 Devlet bütçesinin kabul edilmemiş olması, Devletin sadece geçici finansmana bağlı kalma riskini ortaya çıkarmıştır. Sonuç olarak, Devlet seviyesindeki tüm ödemeler artık yalnızca maaş ve kamu hizmetleri ile sınırlı kalmıştır. Diğer tüm ödemeler ya tamamen askıya alınmış ya da sadece istisnai durumlarda onaylanabilmiştir. Hiçbir bütçe kullanıcısı, yeni bir program başlatamamış veya mevcut program faaliyetlerini genişletememiştir. Geçici finansman rejimi, Devlet Kurumlarının yasal ve Avrupa-Atlantik entegrasyon yükümlölüklerini yerine getirme yeteneklerini doğrudan etkilemiştir.

2011 Yılı BH için ekonomik reform anlamında 2010 yılına göre küçük bazı ilerlemeler dışında aynı seviyededir. 2011 yılının ilk altı ayı değerlendirildiğinde 2010 yılının aynı dönemine göre ihracaatın % 20,5 seviyesinde, ithalatın ise % 18,2 seviyesinde arttığı görölmüştür. Bu da toplam dış ticaret açığında % 15,9'luk bir artışa neden olmuştur. Bosna Hersek'teki toplam sanayi üretimi % 7,7 artmış

²³⁰ A.e., Reforming the Economy, #66.

²³¹ 39th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 16 October 2010- 20 April 2011, Reforming the Economy, #73, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=33514>, 15 Ağustos 2019.

²³² Bütçe takvimine göre, Çerçeve, 2010 bütçelerinin her düzeyde hazırlanmasına olanak sağlamak için Mayıs 2010 sonuna kadar kabul edilmiş olmalıdır. Devletlerin 2011'deki dolaylı vergi gelirlerindeki payına ilişkin olarak Devlet ve Entiteler arasındaki anlaşmazlık gecikmelerin nedenidir.

(Federasyonda % 5 ve Sırp Cumhuriyeti'nde % 3,6). Bosna Hersek'teki ortalama net maaş, 2010 yılının aynı dönemine göre % 2,4 artarken (813 KM), ortalama emeklilik maaşı ise % 0,9 oranında azalmıştır (336 KM) olmuştur. Bu verilere göre yıllık enflasyon % 3,6 olarak gerçekleşmiştir.²³³

Dolaylı vergilendirme Sistemi konusunda son altı ayda yapılan toplantılardan 22 Temmuz 2011 tarihli olanında, Yönetim Kurulu, 2011 yılının üçüncü çeyreğine uygulanan yeni dolaylı vergi geliri tahsisi katsayıları konusunda bir anlaşmayla sonuçlanmıştır. Yönetim Kurulu, 7 Eylül'deki oturumunda daha da ilerleme kaydetmiş, bu oturumda, Yönetim Kurulu daha önce toplanan ve dağıtılan dolaylı vergi gelirinin geçici olarak yeniden dengelenmesine dayanarak 2008, 2009, 2010'un ilk altı ayı ve 2011 için borç uzlaştırması üzerinde mutabakata varmıştır. Bu kapsamda 14 Eylül 2011'de yürürlüğe giren ve Kasım 2011 sonuna kadar uygulanan olan anlaşmaya göre Federasyon SC'ye yaklaşık 33,8 milyon KM geri ödemiştir.²³⁴

Bosna Hersek Bakanlar Konseyi Ekonomik Planlama Direktörlüğü'ne göre, Bosna Hersek ekonomisi 2011 yılında önemli bir ekonomik büyüme kaydetmemiştir. Tahmini gerçek büyüme oranı % 1,5 ila % 2, 2010 reel büyüme oranına göre mütevazı bir artış göstermiştir. Direktörlük, 2011 yılının sonuna doğru Bosna Hersek'te kademeli bir ekonomik bozulma kaydetmiş ve bunun büyük bir kısmı Avrupa Birliği'nde yaşanan finansal krizin sonucunda ortaya çıkmış, 2012 yılının ilk aylarında da mevcut veriler de yavaşlamaya devam ettiğini göstermiştir.²³⁵

Tüm olumsuzluklara rağmen 2011 yılının olumlu tarafı da olmuştur. Bosna Hersek Merkez Bankası için 2011 yılı bir önceki yıla göre 12,75 milyon KM artırarak 45.93 milyon KM net karla sonuçlanmıştır. 12 Nisan 2012'da, Merkez Bankası Yönetim Kurulu, Bosna Hersek Merkez Bankası Kanunu'na dayanarak Merkez Bankası Net Kârlarının Tahsisine İlişkin Kararı kabul etmiştir. Bu karara istinaden, toplam net kârın 27,56 milyon KM'si Bosna Hersek kurumlarının

²³³ 40th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 21 April – 15 October 2011, VI. Reforming the Economy, #53, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=33143>, 16 Ağustos 2019.

²³⁴ A.e., Reforming the Economy, #55.

²³⁵ 41st Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 16 October 2011-20 April 2012, V. Reforming the Economy, #63, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=32771>, 16 Ağustos 2019.

bütçesine gitmiş ve 18.37 milyon KM ise Merkez Bankası genel rezervlerinde kalmıştır.²³⁶

Dolaylı Vergilendirme Kurumu gelirlerinin tek bir hesaptan tahsis edilmesine yönelik SC yönetiminin itirazları devam etmiş, Yönetim Kurulu, 20 Mart'ta, 2012'nin ilk çeyreği için dolaylı vergi geliri tahsis katsayılarını kabul etmeye karar vermiş. Bununla birlikte, 2010'un ikinci yarısı ve 2011 için taraflar arasındaki dolaylı vergi gelirin yeniden dengelenmesi konusunda yine karar verememiştir. Bu konu Dolaylı Vergi Reformunun geri alınmasını savunanlar da dâhil olmak üzere farklı yorumlara izin verdikleri sürece sorunludur. Bu konuda, SC Maliye Bakanı'nın Devlet Seviyesinde tek hesaptaki mevcut dolaylı vergi gelirin tahsis sistemini “işlevsel olmayan” olarak nitelendirmesi, ayrı entite hesaplarının oluşturulması ve Devletin finansmanın entite transferlerinden sağlanması ifadesinden açıkça görülmektedir. Bu yaklaşım tek hesabın kapatılmasını, entite hesaplarının oluşturulmasını, önceden kararlaştırılmış bu reformun geri alınmasını ve mevcut dolaylı vergi sistemine ciddi bir meydan okumayı temsil etmektedir. Devlet kurumlarını entite transferlerine bağımlı kılacak ve Brcko Bölgesinin gelecekteki finansmanı ile ilgili sorunları arttıracaktır.²³⁷

Devlet kurumlarının mali sürdürülebilirliğine ilişkin zorluklar 2012 yılında da devam etmiştir. *Bosna Hersek Kurumlarının Bütçesi ve Bosna Hersek'in Uluslararası Yükümlülükleri Hakkında Kanun*, 28 Aralık 2011 tarihinde altı siyasi parti liderinin onayı ile kabul edilmiştir. Her şey BH Anayasasında açık ve net olmasına rağmen, bazı sorunların giderilmesine yönelik olarak yeni bir Bakanlar Kurulu oluşturulmasından sonra yapılan işlemlerden, 14 Şubat 2012 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan *Bosna Hersek Kurumlarının Bütçesi ve 2011'de Bosna Hersek'in Uluslararası Yükümlülükleri* için Dayton Barış Antlaşması'nın Ek-4'ünde belirtildiği üzere BH Parlamentosu onayı alınmamıştır. Bu durum, temel Devlet kurumlarının anayasal rollerini baltalamış ve Bosna Hersek kurumlarının bütçesi gibi önemli icraatların Anayasa'nın öngördüğü prosedürün dışında kabul edilmesinin beklenmesi potansiyel olarak sorunlu bir örnek teşkil etmiştir. Ayrıca, hem 2011 Devlet bütçesini hem de tahminde bulunmak suretiyle 2012 yılı için geçici

²³⁶ A.e., Reforming the Economy, #65.

²³⁷ A.e., Reforming the Economy, #68.

finansmanı konusunu Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi önüne kritik bir sorun olarak ortaya çıkarmıştır.²³⁸

BH devlet kurumları, son beş ayı Dayton Barış Antlaşmasının EK-IV'ü (BH Anayasası) uyarınca kabul edilmemiş olan 2011 bütçesine dayanan, toplamda 17 ay süreyle kısıtlı ve geçici finansman üzerinden faaliyet göstermişlerdir. Nihayet, BH Kurumlarının Bütçesi ve 2012 için Uluslararası Borçlar Yasası, 24 Mayıs 2012'de BH Temsilciler Meclisi ve 31 Mayıs 2012'de BH Halk Meclisi tarafından kabul edilmiştir. 2012 bütçesi 1,39 milyar KM'dir, bunun 950 milyon KM'si devlet kurumlarını finanse etmek üzere tahsis edilmiştir.²³⁹ Devlet düzeyindeki sınırlı finansman, devlet bütçesinden gelen ödeneklere bağlı olan, özellikle ulusal öneme sahip kültürel kurumları etkilemiştir. BH Ulusal Müzesi kapılarını 124. yıldönümünde 4 Ekim 2011'de ziyaretçilere kapatmıştır. BH Sanat Galerisi 1 Eylül 2011'de kapanmıştır. BH Edebiyat ve Tiyatro Müzesi de kapanma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu kurumlar, yasal statüleri bugüne kadar çözülmemiş olan, ulusal öneme sahip yedi savaş öncesi kurum arasındadır.²⁴⁰

Önceki faaliyetlerin bir parçası olarak, 31 Ağustos 2012'de Dolaylı Vergilendirme İdaresi Yönetim Kurulu 2010, 2011 ve 2012 yıllarına yönelik dolaylı vergi gelir tahsisinin ödenmesine ilişkin kararı oybirliği ile kabul etmiştir. Toplam borç mutabakatı sonucu Federasyon, 3 Eylül - 31 Aralık 2012 tarihleri arasında Federasyonun dolaylı vergi geliri içindeki payından 12,9 milyon KM'yi SC'ye geri ödemiştir. Geçmiş yıllara ilişkin işletme borçlarının çözümü, geçmişteki davaların ayrıca dolaylı vergilendirme sistemine ve Dolaylı Vergilendirme Kurumu Yönetim Kurulunun bu konudaki kararlarına karşı getirdiği zorlukların çözülmesi anlamında mali alanda sağlanmış çok büyük bir gelişmedir.²⁴¹

2013 yılının ilk yedi ayında bazı olumlu ekonomik gelişmeler yaşanmıştır. Özellikle dikkat çeken husus, özellikle imalat sanayi ve elektrik üretim sektöründeki 2012 yılının aynı döneme göre görülen olumlu eğilimlerin bir sonucu olarak, sanayi üretiminde % 6,9'luk bir artış olmasıdır. 2013'ün yedi ayı ihracatta % 8,5'lik büyüme (elektrik ihracatı 2012 yılına göre % 300 oranında önemli bir artış kaydedilmiştir.),

²³⁸ A.e., Reforming the Economy, #71-72.

²³⁹ A.e., Reforming the Economy, #76.

²⁴⁰ A.e., Economy, #78.

²⁴¹ A.e., Economy, #81.

ithalat ise % 1,5 oranında azalma görülmüştür. Bu, ithalatın ihracatla karşılanma oranını % 57,8 oranında arttırmıştır. Temmuz ayı itibarıyla yıllık enflasyon % 0,6 olmuştur.²⁴²

Bu olumlu gelişmelere rağmen, genel ekonomik durumda negatif durumlar devam etmiştir. Temmuz 2013 ayının sonu itibarıyla 552.989 kişi resmi kayıtlarda işsiz olarak tescil edilmiştir. 2012 yılında aynı dönemine göre % 2 artış göstermiş ve işsizlik oranının % 44'ten fazla olduğu değerlendirilmiştir. Temmuz 2013 ayı itibarıyla ortalama net aylık maaş (yaklaşık 415 Euro'ya eşdeğer) ve aylık ortalama emeklilik maaşı (yaklaşık 168 Euro'ya eşdeğer) Temmuz 2012 ayı ile aynı seviyeye yakın kalmıştır.²⁴³

2013 yılı yazında yayımlanan Miras Vakfı (Heritage Foundation)'nın 2013 yılı Ekonomik Özgürlük Endeksi'ne göre, BH 177 ülke arasında 103'üncü veya 43 Avrupa ülkesi arasında 38'inci olarak sıralanmıştır. 2013-2014 Dünya Ekonomik Forumu Küresel Rekabet Edebilirlik Raporuna göre BH 148 ekonominin 87'ncisi; 2013 Dünya Bankası İş Yapma Raporuna göre ise, iş yapma kolaylığı açısından BH 185 ekonominin 126'ncısı olarak sıralanmıştır. Bütün bu sonuçlar, önemli bir büyüme potansiyeline sahip ülkenin gerçekleştirmesi gereken çok işi olduğunu göstermektedir.²⁴⁴

Bütün bu gelişmelere rağmen BH'nin ekonomisinin 2013'te toparlanmaya devam ettiği söylenebilir. 2013 yılında sanayi üretimindeki % 6,7'lik artış, ağırlıklı olarak üretimde % 9,5'lik bir artış ve yoğun yağış nedeniyle elektrik üretimindeki % 5,6'lık bir artıştan kaynaklanmıştır. İhracatın da % 6,6 oranında büyüdüğü, ithalat ise % 0,5 oranında azaldığı görülmüştür. Sonuç olarak, BH'nin 2013'teki dış ticaret açığı % 8,3 oranında gerilerken, ithalatın ihracatı kapsamı % 55,2 olmuştur. Buna rağmen, BH'deki işsizlik oranı % 44,5 olarak gerçekleşmiş ve işsizlik seviyesi

²⁴² 44th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 20 April 2013 – 21 October 2013, Economic Indicators, #77, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=32012> , 20 Ağustos 2019.

²⁴³ A.e., Economic Indicators, #78.

²⁴⁴ A.e., Economic Indicators, #80.

artmaya devam etmiştir. BH'de Aralık 2013'te ortalama net maaş ve emekli aylığı, sırasıyla yaklaşık 428 Euro ve 173 Euro'ya eşittir.²⁴⁵

2013'teki dolaylı vergi geliri açığı devlet seviyesini etkilememiş, çünkü devlet kurumlarını finanse etmek için sabit bir gelir elde etmiştir. Ancak, 2013 yılında devlet kurumları için bütçelenen seviyenin 2012'deki ile aynı olması ve 2014'te de bir artış öngörülmemesi, devlet kurumlarının işleyişini ve özellikle AB/NATO ile ilgili olanların tüm yükümlülüklerini yerine getirme yeteneklerini etkileyebileceği endişesi yaşanmaya başlamıştır.²⁴⁶

Devlet seviyesinde Elektrik Dağıtım Şirketi (TRANSCO)'nun Hissedarlar Meclisi üyesi olan Entiteler, uzun yıllar süren gecikmelerden sonra Aralık 2013-Mart 2014 aylarında olağanüstü denetim raporlarını kabul etmişler, ülkenin elektrik iletim şebekesi için geliştirme ve iş planlarını onaylamışlar ve şirkete olağanüstü üst düzey atamaları yapmışlardır. Ayrıca, TRANSCO'nun yatırım planlarını geliştirmek için önerilerde bulunmak üzere Avrupa Komisyonu Enerji Topluluğu Sekreteryası uzmanları da davet edilmiş, BH Bakanlar Kurulu da yeni şirket Yönetim Kurulu üyelerinin atamalarını yapmıştır.²⁴⁷ Yeni yasal düzenlemeler kapsamında 2007-2012 yılları arasında şirketin elde ettiği yaklaşık 50 milyon Avroluk kârın ortaklara dağıtılması, elektrik sistemine yatırımların başlaması hem BH için hem de bölge ülkelerinin ekonomileri açısından önemli fayda sağlamıştır.²⁴⁸

Özelleştirme politikaları kapsamında gerek Federasyon'da gerekse SC'de birçok fabrika tesis ve kurum özelleştirilmiş, bunların bir kısmı kapanmış ve çok sayıda çalışan işsiz kalmıştır. 2014 yılı Şubat ayı başında, özelleştirilen birçok fabrikadaki işçinin maaşlarını alamaması ve işten çıkarılması gibi gerekçelerle yaptıkları gösterilerin polisin orantısız güç kullanımı sonucu şiddete dönüşmesi neticesinde olaylar bir anda saman alevi gibi büyümüş, BH Federasyonunda Bihaç, Mostar, Zenitsa, Saraybosna, Kakani gibi şehirleri sızramış, Devlet ve Hükümet binalarının ateşe verilmesi gibi olaylar yaşanmıştır. Ekonomik alandaki bir sorunun sosyal medyanın da etkisiyle çok kısa bir sürede toplumsal bir güvenlik sorununa

²⁴⁵ 45th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 21 October 2013 to 21 April 2014, VIII. Economy, #80-82, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=31718>, 25 Ağustos 2019.

²⁴⁶ A.e., Fiscal Issues, #87-88.

²⁴⁷ A.e., Fiscal Issues, #89-90.

²⁴⁸ A.e., Fiscal Issues, #90-91.

nasıl evrilebileceğinin en güzel örneğini oluşturmuştur. Büyük bir şans eseri bu ekonomik gerekçeli olaylar art niyetli kişi veya kişilerce etnik bir saldırıya dönüştürülmemiştir. 1995 yılı sonundan itibaren ve özellikle 2004 yılında AB sorumluluğu NATO'dan devraldıktan sonra ilk defa bu çapta şiddet olaylarının meydana gelmesi başta Yüksek Temsilcilik olmak üzere tüm uluslararası kurumları (Başta Avrupa Birliği ve NATO olmak üzere) büyük bir endişeye ve sıkıntıya düşürmüştür. İhtimalat planları yeniden düzenlenmek zorunda kalmıştır.

Ülke ekonomisinin çok iyi olmasa da toparlanmaya başladığı bir dönemde özellikle 2014 yılının 14 Mayıs'ında meydana gelen sel felaketi ve buna bağlı toprak kaymalarının çıkardığı zarar; Avrupa Birliği, Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Bankası'nın desteğiyle BH'nin her kademesindeki yetkililer tarafından gerçekleştirilen Kurtarma İhtiyaçları Değerlendirmesi sonucunda, 2,04 milyar Avro veya ülke GSYİH'sının % 15'i olarak tahmin edilmiştir.²⁴⁹ Bu felaket karşısında bireylerin ve yerel toplulukların etnik ve idari sınırlar gözetmeksizin muhtaç olan komşularına veya insanlara yardım etmek için hızlı ve cansiperane bir şekilde seferber olması, ülkenin sorunlarına çözüm bulmak adına bölücü söyleminden vazgeçmeyen bazı politikacılardan ziyade insanların kötü günlerde birleşebileceğinin en büyük işareti olmuştur. Uluslararası toplum felakete maddi yardım sağlarken askeri anlamda insan gücü olarak AB Gücü marifetiyle çok önemli katkı sağlanmıştır. Ancak yerel yetkililerin ortak sorunların çözümü için kurtarma çabalarındaki işbirliğinin ve ortak çabasının aslında ortak kaderde bu toplumların birleşebilmeleri için altyapısının varolduğunu göstermiştir. Öte yandan gelecekte benzer felaketlerin risklerini azaltmak için yapılması gereken çok şeyler konusunda önemli bir tecrübe olmuştur.

Şiddetli sel taşkını ve ardından gelen toprak kaymaları, Mayıs 2014'te hem entitelerde hem de Brcko Bölgesi'ndeki yaklaşık bir buçuk milyon insanı etkilemiş, evlere, altyapılara, işyerlerine ve tarım arazilerine büyük zarar vermiştir. Ağustos 2014 ayındaki şiddetli yağışlar da ilave hasara ve iyileşme çabalarının aksamasına neden olmuştur. Binlerce insan evlerinden ve yerinden edilmiş, iki binden fazla ev

²⁴⁹ 46th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 21 April 2014 to 21 October 2014, Summary, "Bosnia and Herzegovina Floods 2014 – Recovery Needs Assessment", conducted by the authorities in BiH with the support of the European Union, the United Nations and the World Bank, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=31320>, 27 Ağustos 2019.

tamamen tahrip olmuştur. Sel, 1992-95 savaşındın sonra kalan mayın tarlalarını ve diğér patlamamış mühimmatı da taşıyarak taşkın alanlarının % 70'ini bu tehditten dolayı risk altında bırakmıştır.²⁵⁰

BM, AB, AB Gücü, NATO ve Kızıl Haç da dâhil olmak üzere uluslararası kuruluşlar ve ikili bağışçılar, su baskınlarına yol açan sellere derhal müdahale edilmesinde çok önemli bir rol oynamışlar, acil durum sırasında başlangıçta 30 milyon dolarlık yardım, müteakiben bir 30 milyon dolarlık yardım da özel katkılardan ve diğér kaynaklardan sağlanmıştır. 16 Temmuz 2014'de Brüksel'de, Bosna Hersek, Sırbistan ve Hırvatistan'daki taşkınlardan etkilenen ülkelere mali yardım sağlamak için uluslararası bir bağış konferansı düzenlenmiş söz verilen toplam 1,846 milyar Avro tutarında yardımın 809,2 milyon Avrosu BH'ye tahsis edilmiştir.²⁵¹

Afetten aylar geçmesine rağmen ülke felaketin yaralarını tam olarak saramamıştır. Bosna Hersek makamlarına uluslararası toplumdan önemli miktarda maddi destek sağlanabiliyor olmasına rağmen, kapsamlı bir afet yardım stratejisinin olmaması, yerel makamlarca ilgili afet yardım projelerinin bulunmaması, bağışçıların yardımlarının ilgililere ödenmesini ve afet yardım çabalarının uygulanmasını engellemiştir. Bu durum kış yaklaşırken felaketten etkilenen insanların savunmasız kalmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, pek çok bağışçı (Avrupa Birliği dâhil, 43 milyon Avroluk Taşkın Kurtarma Programı aracılığıyla), UNDP gibi uygulayıcı kurumlar aracılığıyla doğrudan etkilenen belediyelerde temasa geçerek toparlanma faaliyetlerini gerçekleştirmeyi tercih etmişlerdir. Dahası, bu gelişmeler gelecekteki potansiyel benzer afetlerle başa çıkma konusunda ülkenin tutarlı bir stratejiden yoksun olduğunu ortaya çıkarmış ve yerel makamlar tarafından acilen ele alınmasının ve planlama yapılmasının önemini ortaya koymuştur.²⁵²

IMF Heyeti'nin 19 Eylül 2014'de görev ziyareti sona erdiğinde verdiği raporda, BH'nin Mayıs ayında gerçekleşen sel felaketinin etkisine karşı ekonomik

²⁵⁰ A.e., II. Political Update, #7.

²⁵¹ A.e., II. Political Update, #8.

²⁵² A.e., II. Political Update, #9.

iyileşme konusunda beklenenden daha dayanıklı olduğunu, bunu da 2014'te öngörülen büyümenin % 1'e yakın olması ile gösterdiğini belirtmiştir.²⁵³

İlkbaharın sonlarına doğru, özellikle su baskınları ve IMF'nin Stand-By Düzenleme taahhütlerinin gerçekleştirilmesindeki gecikmelerin neden olduğu IMF ve Dünya Bankası ödemelerindeki belirsizlikler mali istikrar için çok sayıda risk doğurmuştur. Bu riskler istikrarlı dolaylı vergi gelirleriyle azaltılmıştır. Ayrıca, IMF, mevcut Stand By Düzenlemesi kapsamında 95,7 milyon Avroyu serbest bırakırken ülkede sel ve taşkınların etkilerinin hafifletilmesine yardımcı olmak ve düzenlemenin artırılması amacıyla ilave 95,7 milyon Avro tahsis etmesiyle birlikte uluslararası ödemeler yeniden başlamıştır.

Mayıs 2014'teki sel felaketinin etkisine rağmen ülke 2014 yılını % 0.7 büyüme ile kapatmıştır. 2013 yılı ile karşılaştırıldığında, 2014 yılının kilit göstergeleri olan ihracatta % 3,6, ithalatta % 6,8 ve doğrudan yabancı yatırımlarda ilk dokuz ayda 2013'ün aynı dönemine göre % 7,9 artış göstermiştir. Öte yandan yıllık % 0,9 deflasyon ve endüstriyel üretimde bir durgunluk yaşanmıştır. 2014 yılında BH, o güne kadar kaydedilen en yüksek tahsilât olarak dolaylı vergilerden 3,128 milyar Avro tahsil etmiştir.²⁵⁴

2014 yılı sonu itibarıyla işsizlik seviyesi yüksek kalmış, işsizlik oranı yaklaşık % 44'e, gençlerin toplam işsizlik içindeki payı ise yaklaşık % 60 seviyesine ulaşmıştır. Aralık ayında ortalama net maaşı 431 Avro olan sabit gelirliler bile ay sonunu getirme mücadelesi içerisine girmişlerdir. Ülkedeki yüksek işsizlik seviyeleri ve düşük gelir, endişe verici olan beyin göçünün temel nedenleri arasında yer almıştır. Dünya Ekonomik Forumu, Küresel Rekabet Edebilirlik Raporlarında, BH'nin yetenekli beyinleri ülkede tutma kapasitesinin dünyanın en düşükleri arasında yer aldığını değerlendirmiştir. Beyin göçü düzeylerine göre BH, 2011/2012'de 142 ülkenin 126'ncısı, 2012/2013'te 144 ülkenin 140'ncısı ve 2013/2014'te 148 ülkenin 143'ncüsü olarak sıralandırılmıştır.²⁵⁵

²⁵³ A.e., VIII. Economy, #54.

²⁵⁴ 47th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 21 October 2014 to 21 April 2015, VIII. Economy, #68, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=31099>, 1 Eylül 2019.

²⁵⁵ A.e., VIII. Economy, #69.

2015 yılına gelindiğinde 2014 yılının aynı dönemleri mukayese edildiğinde mevcut ekonomik göstergeler cesaret vericidir. Yılın ilk sekiz ayında BH, ihracatta % 4,9, ithalatta % 0,2 ve dış ticaret açığında % 6,2 oranında bir artış kaydetmiştir. Temmuz ayında sanayi üretimi 2014 yılı aynı ayına göre % 2,3 artmıştır. Fiyat seviyesi ise bir yıl öncesine göre % 1,1 oranında azalmıştır. Devam eden artışlar dolaylı vergi gelir tahsilatında kaydedilmiştir. Ocak-Ağustos 2015 döneminde BH, bir önceki yılın aynı dönemine göre % 3,5 veya 143 milyon KM daha fazla olacak şekilde dolaylı vergilerden toplam 4.140 milyar KM toplamıştır. Dış ticaretteki olumlu eğilimler ve dolaylı vergi gelir tahsilatı 2015 yılı boyunca da devam etmiştir.²⁵⁶

2015 yılında da işsizlik seviyeleri önemli bir endişe olmaya devam etmiştir. Temmuz 2015 ayının sonunda, 542.936 işsiz vardır ve gençlerin toplam işsizlikte payı % 60 civarındadır. Asıl cesaret kırıcı olan doğrudan yabancı yatırım seviyeleridir. BH Merkez Bankası'na göre, 2015 yılının ilk çeyreğinde doğrudan yabancı yatırımlar 2014 yılına göre % 77,6 azalarak 84,7 milyon KM olmuştur.²⁵⁷

BH Parlamento Meclisi'nin 30 Temmuz 2015'te *2015-2030 Dönemi BH Çerçeve Taşımacılık Politikasını* kabul etmesi, ülkenin genel ekonomik kalkınmasının kritik unsuru olan sürdürülebilir ulaşımın geliştirilmesini sağlamıştır. Öte yandan bu politikanın kabulü, BH'nin 2015 için mevcut finansmanına erişiminin önkoşulu olmuştur.²⁵⁸

2015 yılı BH'nin ekonomik iyileşmesi açısından genel olarak olumlu olarak değerlendirilirken, ilgili BH sanayi kurumları sanai üretim ve dış ticarete 2015 yılında % 2,6 artış 2016'nın ilk aylarında düşüş eğilimi kaydetmiştir. Sanayi üretimi Ocak 2016'da 2015 yılının aynı ayına göre % 3,3'e gerilemiştir. 2015 yılında, ihracatta % 3,5 ve ithalatta % 2,1 düşüş kaydederken, 2016 yılının ilk iki ayında

²⁵⁶ 48th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 21 April 2015 to 21 October 2015, VIII. Economy, #73, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=63204>, 1 Eylül 2019.

²⁵⁷ A.e., VIII. Economy, #75.

²⁵⁸ A.e., VIII. Economy, #85.

ihracat ve ithalat sırasıyla % 1,2 ve % 2,4 oranında düşmüştür. 2015 yılında kaydedilen % 1'lik deflasyon seviyesi 2016'nın başında da yaşanmıştır.²⁵⁹

Ocak 2016 ayında BH'deki ortalama net maaş 829 KM ve ortalama emeklilik maaşı 358 KM olarak gerçekleşmiş, her iki durumda da 2015 yılının aynı ayına göre % 2 artış olmuştur. İşsizlik oranı Ocak 2015'e göre Ocak 2016 ayında % 2 düşmüş ve işsizlik oranı % 43,2 olarak gerçekleşmiştir. Genç işsizliğinin toplam işsizlik oranındaki payı % 60 civarındadır. 2015 yılının ilk dokuz ayında doğrudan yabancı sermaye yatırımları, 2014 yılının aynı dönemine göre % 33,8 oranında azalarak 388,9 milyon KM olmuştur.²⁶⁰

BH'nin mali istikrarındaki önemli bir zorluk da kamuoyunun borçlanması artmasından kaynaklanmaktadır. 2015 yılının sonunda BH'nin toplam kamu borcu, 2014'e göre % 3,6 artışla 11,936 milyar KM olarak gerçekleşmiştir. 2014 yılında, iç borcun toplam kamu borcundaki payı 3,535 milyar KM iken, 2014 yılına göre % 7,1 artmış, öte yandan sadece beş yıl öncesine kıyasla toplam kamu borcu % 26,2 artmıştır.²⁶¹

BH'deki ekonomi ile ilgili kurumlar, 2016 yılının ilk yedi ayında ekonomik aktivitede 2015 yılının aynı dönemine göre bir artış kaydetmişlerdir. İhracat % 1,8, ithalat ise % 0,8 azalmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı % 58,3, dış ticaret açığı ise % 4,1 oranında azalmıştır. Sanayi üretimi % 4 artarken, fiyat seviyeleri % 1 düşmüştür. İşsizlik oranı Temmuz 2016 ayında Temmuz 2015'e göre % 4,2 oranında gerilerken, genel işsizlik oranı % 41,6 olmuştur. Dünya Bankası, gerçek işsizliği % 25,4 genç işsizliğin toplam işsizlik içindeki payını ise % 54,3 olarak değerlendirmiştir.²⁶²

2016 için mevcut ekonomik göstergeler karışık bir tablo çizmiştir. Dış ticaret ve sanayi üretimi 2015 yılına göre bir miktar artarken, Bakanlar Kurulu Ekonomik Planlama Direktörlüğü de büyüme oranlarında 2015 yılının neredeyse yarısı kadar

²⁵⁹ 49th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 22 October 2015 to 15 April 2016, IX. Economy, #78, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=69005>, 2 Eylül 2019.

²⁶⁰ A.e., IX. Economy, #80-81.

²⁶¹ A.e., IX. Economy, #84.

²⁶² 50th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 16 April to 21 October 2016., IX. Economy, Para 1, (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=96460>, 4 Eylül 2019.

önemli bir düşüş kaydetmiştir. İşsizlikte % 5,1'lik bir düşüşe rağmen, Aralık ayında işsiz olarak kaydedilen yarım milyondan fazla insanın durumu endişe vericidir. İşsizlik oranı % 40,9, reel işsizlik oranı % 25,4 düzeyinde olmuştur. Genç işsizliğinin toplam işsizlik oranındaki payı % 54,3 olduğu değerlendirilmiştir.²⁶³

14 Temmuz 2016'da BH Bakanlar Kurulu 2016-2030 yılları için *BH Çerçeve Taşımacılık Stratejisini* bir planlama belgesi olarak kabul etmiştir. Stratejinin kabul edilmesi, BH'nin altyapı projeleri için uluslararası finansal desteğin kapısını açmasına imkân sağlamıştır.²⁶⁴ 14 Ekim 2016'da, Enerji Topluluğu Bakanlar Konseyi, 2015 oturumunda BH'ye karşı, özellikle de gaz sektörü ile ilgili olarak Enerji Topluluğu Antlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülüklerin sürekli ihlalleri nedeniyle alınan önlemleri askıya almıştır.²⁶⁵

2016 yılında ve 2017 yılının ilk çeyreğinde dolaylı vergi gelirleri artmaya devam etmiştir. Bu gelirin istikrarlı biçimde toplanması, BH'nin bütün hükümet seviyelerinde mali istikrar için şarttır. 2016 yılında, BH Dolaylı Vergilendirme İdaresi, rekor yıllık bir tahsilat olarak 2015 yılından % 4,48 daha fazla olarak 6,638 milyar KM (yaklaşık 3,32 milyar Avro) toplamıştır.²⁶⁶

Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile eski Sosyalist Federal Yugoslavya Cumhuriyeti (SFRY) arasındaki emtia değişimlerinden kaynaklanan Rusya Federasyonu'nun 125,2 milyon ABD Doları tutarında bir meblağı BH'ye "borçların temizlenmesi" kapsamında ödemesiyle ülkede yaşanmakta olan finansal zorlukların bir miktar azaltmıştır. BH Bakanlar Kurulu'nun 10 Kasım 2016'da, BH Cumhurbaşkanlığı'nın 24 Kasım 2016'da kabul etmesinin ardından BH Maliye ve Hazine Bakanı Vjekoslav Bevanda ile Rusya Federasyonu Maliye Bakan Yardımcısı Sergei Anatolievich Storchak arasında 21 Mart 2017 tarihinde Moskova'da borç anlaşması imzalanmıştır. Borcun, Anlaşmanın onaylanması üzerine ödenmesi kararlaştırılmıştır. Ortaya çıkan finansal varlıklar devlet (% 10), Federasyon (% 58), SC (% 29) ve Brcko Bölgesi (% 3) arasında paylaştırılması esas alınmıştır.²⁶⁷

²⁶³ 51st Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 22 October 2016 through 21 April 2017, VIII. Economy, Para 1-2, (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=97409>, 6 Eylül 2019.

²⁶⁴ A.e., IX. Economy, Para 15.

²⁶⁵ A.e., IX. Economy, Para. 16.

²⁶⁶ A.e., VIII. Economy, Para.7.

²⁶⁷ A.e., VIII. Economy, Para.10.

BH için 2017 yılındaki ekonomik performans bir bütün olarak değerlendirildiğinde genel olarak olumlu geçmiştir. Mevcut göstergelere göre, reel GSYİH büyümesi 2016 yılındaki gibi % 2,7 olarak gerçekleşmiştir. İhracat ve ithalat sırasıyla % 17,4 ve 12,2 oranında artarken, sanayi üretimi % 3,1 oranında artmıştır. 2016'nın aynı dönemine göre 2017 yılının ilk dokuz ayında doğrudan yabancı yatırımlarda % 60,8 artış kaydedilmiştir.²⁶⁸

Finansal açıdan bakıldığında IMF'nin maddi yardımlarından istifade edilememesine rağmen dolaylı vergi gelirlerinde bir önceki döneme göre % 7,8 oranında artış ve iç borçlanmalar sayesinde bütçe dengesi sağlanmaya çalışılmıştır. Entiteler ve Brčko Özerk Yönetimi kendi bütçelerindeki açığı iç borçlanma yoluyla karşılamaya çalışırken büyük sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır.

2017 yılı içinde de devlet düzeyindeki kurumların finansmanı temel cari harcamaları karşılamalarına izin verirken, tam işleyişleri ve yükümlülüklerinin yerine getirilmesi için yeterli olmamıştır. Devlet kurumlarına yönelik bütçe, özellikle SC'nin BH Devletini zayıflatmak amaçlı siyasi tutumları nedeniyle 2012'den 2017 yılına kadar aynı seviyede kalmıştır.

2017 yılına gelindiğinde işsizlik oranı % 39,4 olup bu da işsiz olarak kayıtlı yaklaşık yarım milyon kişiye karşılık gelmektedir. Esas endişe verici olan konu ise, Dünya Bankası'nın % 54,3 olarak tahmin ettiği genç işsizlik düzeyidir. Bu beyin göçüne yol açmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu, analize tabi olan 137 ekonomiden BH'yi genç yeteneklerini elinde tutabilme kabiliyeti bakımından 135'inci, yeteneklerini geri çekme kabiliyeti bakımından 136'ncı sırada değerlendirmiştir. Ekonomik alandaki diğer önemli bir endişe kaynağı ise, BH iş dünyasında bugüne kadarki en yüksek sayı olan ve ciddi likidite sorunlarına işaret eden, BH Merkez Bankası rakamlarına göre bir veya daha fazla hesabı bloke olan şirket sayısının 74.837'e ulaşmış olmasıdır.²⁶⁹

2017 yılı sonuna gelindiğinde genel mali durum, temel olarak dolaylı vergi gelirlerinin artması, iç borçlanma ve uluslararası finansal yardımlar nedeniyle

²⁶⁸ 53rd Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the UN, 22 October 2017 through 21 April 2018, VIII. Economy, Para 1, (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=99230>, 9 Eylül 2019.

²⁶⁹ 52nd Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the UN, 22 April through 21 October 2017, VIII. Economy, Para 2, (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=98165>, 8 Eylül 2019.

nispeten istikrarlıdır. BH Dolaylı Vergilendirme Kurumu (ITA), 2017'de, 2016 yılına göre % 6,1 oranında artışla 7,04 milyar KM yıllık toplam dolaylı vergi geliri tahsilatı yapmıştır. 2018 yılının ilk iki ayında da % 13,2 artışla bu olumlu seyir devam etmiştir.

Temmuz 2018 ayında, Mali Konsey, 2019-2021 Dönemi için Küresel Mali Bütçe ve Politika Çerçevesini, 2019'da bir önceki yıla göre % 1,68 ya da 16 milyon KM artışla, 969 milyon KM olarak kabul etmiştir.²⁷⁰

BH'nin 2018 yılındaki ekonomik performansı genel olarak olumludur. Eylül 2018 ayında, BH Bakanlar Kurulu'nun Ekonomik Planlama Direktörlüğü 2018'in ilk çeyreğinde % 2'lik ekonomik büyüme olduğunu açıklamıştır. Enflasyon ise % 1,2 olarak gerçekleşmiştir. Genel işsizlik oranı % 3,7'ye gerileyerek % 35,7 seviyesine inerken BH İstatistik Kurumu İşgücü Anketi'ne göre hesaplanan gerçek işsizlik oranı % 18,4 olmuştur. Haziran 2018 sonu itibarıyla toplam kayıtlı çalışan sayısı, 2017 yılının aynı dönemine göre % 7,8 artmıştır.²⁷¹

2018 yılı sonu itibarıyla bankacılık sektörü genel olarak istikrarlı ve likit olarak değerlendirilmiştir. BH Merkez Bankası verilerine göre, ticari bankalar 2018'de 367,1 milyon KM ile rekor kâr elde etmiş, 2017 yılına göre % 8,9 artış göstermiştir. Ancak, 2018'in ilk dokuz ayında doğrudan yabancı yatırımlar aynı döneme göre sadece % 0,1 oranında artmıştır.²⁷²

EUROSTAT'ın, Haziran 2018 ayı verilerine göre *BH, Avrupa'nın en fakir ikinci ülkesidir*. Aynı değerlendirmede BH vatandaşının satın alma kapasitesinin AB ortalamasının % 32'si olduğu tahmin edilmiştir. Haziran 2018 ayındaki ortalama net maaş, Haziran 2017'ye göre % 2,5 artışla 872 KM (436 Euro) olurken, Temmuz 2018 ayında ortalama emekli aylığı Temmuz 2017'ye göre % 7,7 artışla 387 KM (194 Euro) olmuştur.²⁷³

²⁷⁰ 54th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the United Nations, 22 April through 15 October 2018, II. Political Update, C. Five Objectives and Two Conditions for Closure of the OHR, Fiscal Sustainability, Para 4, (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=100167>, 9 Eylül 2019.

²⁷¹ A.e., VIII. Economy, Para.1.

²⁷² 55th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the United Nations, 16 October 2018 through 15 April 2019, VII. Economy, para 3., (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=100919>, 10 Eylül 2019.

²⁷³ A.e., VIII. Economy, Para.3.

2018 yılında mali istikrar, temel olarak dolaylı vergi gelirinin, tüm devlet kademeleri için kilit gelir kaynağı olarak büyümesinin devam etmesi nedeniyle sağlanmıştır. 2018'deki dolaylı vergi geliri, BH Dolaylı Vergilendirme Kurumunun kurulmasından bu yana en yüksek olan 7,59 milyar KM olmuştur.

2018 sonu itibarıyla BH'nın kamu borcu 11,1 milyar KM, bunun % 73.8'i dış borç ve % 26.2'si ise iç borç olarak gerçekleşmiştir. Genel kamu borcundaki Federasyon payı % 52,1 ve SC payı % 46,7'dir.

BH'deki ortalama net maaş ve emekli aylığı Aralık 2018'de 2017 yılının aynı ayına göre (906 KM (% 5,1 artış) ve 386 KM (% 6,3 artış)) daha yüksek seviyededir. Asgari emekli aylığı, SC'de 187 KM, Federasyon'da ise 348 KM dir.²⁷⁴

Öte yandan uluslararası kâr amacı gütmeyen kuruluşların bulgularına göre, ülke nüfusunun neredeyse yarısının yoksulluğa karşı savunmasız olduğunu değerlendirilmiştir. Aynı bulgulara göre, yaklaşık 600.000 kişinin günlük 3-5 KM ile yaşadığını, 40.000'i asgari yaşam standartlarının altında yaşayan yaklaşık 128.000 çocuğun sosyal yardım aldığını ve aile durumları nedeniyle 100.000 çocuğun korunmasız olduğu ifade edilmiştir.²⁷⁵

Genel politik ve sosyal çevrenin, göç etmek için teşvik unsuru olduğu sık olarak ifade edilmektedir. BH'de Sürdürülebilir Geri Dönüş ve Entegrasyon Birliği'ne göre, bu sebeple son beş yılda BH'den 169.000'den fazla insan göç etmiştir.²⁷⁶

4.2.5. Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'te Ekonomik Alanda Güvenlikleştirme Politikalarının Etkilerinin Değerlendirilmesi

Bosna Hersek'te 1992-1995 yılları arasında yaşanan ve ülkenin neredeyse topyekün yerle bir olmasına neden olan savaş sonrasında yapılan Dayton Barış Antlaşması ile çatışma durdurulmuş, ülkenin yeniden inşa edilmesi, ülke ekonomisinin oluşturulması ve uzun vadeli olarak yeniden yapılandırılmasının politik istikrar ve kalıcı barış için ön koşullar olduğu, bu amaçla yapılacak reform

²⁷⁴ 55th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the United Nations, 16 October 2018 through 15 April 2019, VII. Economy, para 2., (Çevrimiçi) <http://www.ohr.int/?p=100919>, 11 Eylül 2019.

²⁷⁵ A.e., VII. Economy, Para.4.

²⁷⁶ 54th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the United Nations, 22 April through 15 October 2018, VIII. Economy, Para.4 (Çevrimiçi), <http://www.ohr.int/?p=100167>, 11 Eylül 2019.

alışmaları arasında ekonomik alanda yapılacak olanların en kritik çalışmalardan biri olduğu ortaya ıkmiştır. Bu amacı sağlamak adına, Antlaşmanın üzerinden geçen yirmi üç yıldan fazla sürede (1995-2018) savaşın neden olduğu ağır tahribatı ortadan kaldırmak için gerek BH Devletine ve Entitelere gerekse uluslararası kurum ve kuruluşlara çok önemli görevler düşmüştür.

Söz konusu Barış Antlaşması ile ekonomik alanda alınacak tedbirlerin ana sorumluluğunun sadece Federasyon ve Sırp Cumhuriyeti'ne verildiği net olarak ifade edilmiştir. Üç yıldan fazla birbiriyle savaşmış bu üç toplumun iki federasyon çatısı altında bir araya gelerek etnik ayrılıkları bir tarafa bırakması, ekonomik tedbirlere ilişkin kararlar alması, gerekli hukuki düzenlemeleri yapması ve ekonomi ile alakalı kurumları teşkil etmesinin kısa vadede, hatta orta vadede beklemek büyük bir iyimserlik olacaktır. Dayton Barış Antlaşmasında bu iki entitenin üzerinde onlara yön verecek, gerektiğinde bazı önemli kararların alınmasında zorlayabilecek güçlü bir devlet mekanizması olmaması nedeniyle çok zorlu bir süreç yaşanmıştır. Aslında bu sancılı süreç bugün de hâlâ devam etmektedir.

Özellikle Dayton Barış Antlaşması sonrasındaki sekiz yıllık dönem (1995-2003) yıkılmış bir devletin yeniden inşası olarak değerlendirilebilecek bir safhadır. Fukuyama'nın da belirttiği gibi *“Yıkılan devlet, uluslararası yardımla istikrarın sağlanmasıyla yeterince şanlıysa (Bosna'da olduğu gibi), ikinci aşama devreye girmektedir. Burada temel amaç dış müdahalenin geri çekilmesi ile hayatta kalabilen kendi kendine yeten devlet kurumları oluşturmaktır. Bu aşamanın başarılması ilkinden çok daha fazla zor ve eğer dış gler söz konusu sorunlu ülkeden sakin bir şekilde çıkış yapacaklarsa bu safha daha da kritik bir öneme sahiptir.”*²⁷⁷ Bosna Hersek'de ikinci safhaya maalesef bir türlü geçilememiştir.

Dayton Barış Antlaşmasının esas amacı da aslında çarpışan taraflar arasında çatışmayı durdurmak, devletin inşasına ve idamesine ilişkin esasları vermektir. Antlaşma atışmayı durdurmuş ve devletin temel kurumlarının oluşturulmasına ilişkin esasları hükmetmiştir. Ancak güçlü bir devlet otoritesi oluşturamadığı için bu kritik görevin BM'nin atayacağı bir Yüksek Temsilci marifetiyle yürütülmesi esas alınmıştır. Dayton Barış Antlaşması bütün olarak incelendiğinde ekonomik alanda

²⁷⁷ Francis Fukuyama, **State Building, Governance and World Order in the 21th Century**, Ithaca, New York, Cornell University Press, 2004, s. 100.

yapılacak çalışmalar bu Antlaşmanın sivil alanda uygulanacak hükümlerinin önemli bir kısmını oluşturmaktadır. Uluslararası toplumun büyük katkıları ve bağışları ile ülkenin yeni baştan inşa edilmesini, neredeyse ülke altyapısının tamamının yenilenmesini amaçlayan ekonomik reform çalışmalarının uluslararası toplum adına BMGK tarafından görevlendirilecek bu Yüksek Temsilci marifeti ile koordine edilmesi bir zorunluluk olmuştur.

Diğer taraftan temel devlet kurumları (Üçlü Devlet Başkanlığı Konseyi, BH Parlamentosu, BH Halk Meclisi vb.) ile birlikte ekonomik alanda faaliyet gösterecek kurumların (BH Merkez Bankası, BH İstatistik Ajansı, Dolaylı Vergi Kurumu, BH Mali Konseyi vb.) tamamının kurulması ve fonksiyonel hale gelmesi kısa bir sürede gerçekleşmemiştir. Ekonomik güvenlikleştirme çalışmalarında katkısı çok kritik olan bu kurumların teşkili ve kritik personel atamalarının yapılmasında, etnik düşünce farklılıklarından dolayı ortak kararların alınması çoğunlukla gecikmiş ve bunun ekonomik güvenlikleştirme faaliyetleri üzerinde negatif etkileri olmuştur. AB olarak bu süreçlerin aşılması Yüksek Temsilcilik makama 1997 yılında Barış Uygulama Konseyinin vermiş olduğu Bonn Yetkileri sayesinde alınan kararlarla başarılabilmektedir. 1998 yılından 2011 yılına kadar Yüksek Temsilci 2004 yılından itibaren aynı zamanda AB Özel Temsilcisi olarak ekonomik alanda 97 adet kritik karara imza atmıştır.

AB ile Bosna Hersek arasındaki ilişkiler, 1995'te Dayton ve Paris'te *Barış İçin Genel Çerçeve Anlaşması*'nin imzalanmasından itibaren karşılıklı ilişkilerin artmasıyla ve müteakip aşamalarda özellikle 2003 sonrasında AB'nin inisiyatifi ile önemli bir momentumun kazanmıştır.

Bosna Hersek'te yaraların sarılması için en önemli katkıyı başta AB olmak üzere uluslararası kurumlar ve ikili olarak ülkelerin yaptığı bağışlar yapmıştır. 1996-1999 yılları arasında yapılan beş bağışçı konferansında toplam 5,1 milyar dolar bağış vaadinde bulunulmuş, vaad edilenlerden tahsis edilen bağışların büyük bir bölümü ülkenin altyapısının yenilenmesi amacıyla kullanılmıştır. Ancak bu bağışların kullanımı öncelikli olarak Saraybosna çevresi olmak üzere BH Federasyonunda nispeten daha az bir bölümü ise SC bölgesinde kullanılmıştır. Önemli miktarda bağış yapılmasına rağmen bağışların dengeli olarak ülke içerisinde kullanılmasında istenen başarı sağlanamamıştır. Bu başarısızlıkta başlangıçtan

itibaren SC'nin isteksiz yaklaşımı önemli faktör olmuştur. Ülkeye yapılan bağışların ülke içinde dengeli ve adil olarak dağıtılması konusunda arzu edilen başarı sağlanamamıştır.

BH'de başta Avrupa Birliği olmak üzere uluslararası toplum Yüksek Temsilcilik Ofisi (YTO)'nın gözetiminde ve yönlendirmeleri ile uluslararası kuruluşların ve diğer ülkelerin ikili anlaşmalar çerçevesindeki katkılarını da kullanarak Dayton Barış Antlaşmasının sivil yönlerinin uygulanmasını özveri ile sürdürmüştür. Savaştan hemen sonra, 1996-2003 yılları arasında; ekonomik anlamda ülkenin temel kurumları (Bosna Hersek Merkez Bankası, BH İstatistik Ajansı, Özelleştirme İzleme Komisyonu, Kamu Kurumları Komisyonu, Dolaylı Vergilendirme Kurumu vb.) teşkil edilmiş, ekonomik alanda ülkenin ihtiyacı olan yasal mevzuat düzenlemeleri (Gümrük Tarifeleri Kanunu, Yabancı Yatırım Kanunu, Özelleştirme Kanunu, Uluslararası ve Entiteler Arası Karayolu Taşımacılığı Kanunu, Devlet Sivil Havacılık Kanunu, Entite Elektrik Kanunları, Federasyon İmtiyazlar Kanunu, Entite Bankalar Hakkında Kanun, Devlet Veteriner Kanunu, Dolaylı Vergi (KDV) Kanunu, Sivil Havacılık Kanunu, Kamu İhaleleri Kanunu vb.) yapılmış, ortak ve milli para birimi (KM) yürürlüğe konmuş, ulaşım (karayolu, demiryolu, su yolu), enerji ve dağıtımı (elektrik, doğalgaz vb.), telekomünikasyon, altyapı onarım ve yenileme, işgücü yaratma, üretimin yeniden başlatılması, tarım, ormancılık, ülkeye geri dönüşün desteklenmesi gibi ülke ekonomisini doğrudan ilgilendiren alanlarda Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin yönlendirmeleri ile önemli reform çalışmaları yapılmış, entiteler arası ortak kararlar alınarak ülkede tek bir ekonomik alan yaratılması hususunda gayret sarf edilmiştir. Ancak tüm bu reform alanlarının hepsinde arzu edilen düzeyde başarı sağlanamamıştır.

BH'nin AB ile entegrasyonunu sağlamak adına İstikrar ve Ortaklık Süreci müzakerelerine başlayabilmesi adına hazırlanan ilk fizibilite raporu sonrasında yapılan çalışmalar meyvesini vermiş ve *İstikrar ve Ortaklık Anlaşması (İOA)* 16 Haziran 2008'de Lüksemburg'da 1 Temmuz 2008'den itibaren ticaret ve ticaretle ilgili konuları düzenleyen geçici bir anlaşma ile birlikte imzalanmıştır. AB, ülkeye AB üyelik yolunda reform öncelikleri konusunda rehberlik etmektedir. Avrupa Komisyonu ve Bosna Hersek arasındaki politika diyalogu 2009'dan bu yana Geçici Anlaşma kapsamında ve 2015'ten beri de İOA kapsamında yürütülmektedir.

Aralık 2014'te, Avrupa Konseyi Bosna Hersek ile yeni bir yaklaşım üzerinde anlaşmaya varmış, AB Dışışleri ve Güvenlik Politikası Yüksek Temsilcisi / Başkan Yardımcısını ve Komşuluk Politikası ve Genişleme Müzakereleri Komiseri ile birlikte AB üyeliğine yönelik reformlarda üstlenemeyecekleri taahhütleri güvence altına almak amacıyla BH'li siyasi liderlerle işbirliği yapmak üzere davet etmiştir. Konsey, Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı'nca hazırlanan yazılı taahhüdün BH Parlamentosu'nda bulunan 14 siyasi partisinin liderleri tarafından imzalanması ve BH Parlamento Meclisi tarafından onaylanması üzerine, 1 Haziran 2015'de İOA'nın yürürlüğe girmesini kabul etmiştir. İOA'nın yürürlüğe girmesiyle birlikte, Bosna Hersek AB ile ilişkilerinde yeni bir bölüm açılmıştır. İOA, çok çeşitli politik, ticari ve ekonomik konularda ve resmi politika diyalogu için yasal dayanak olarak karşılıklı taahhütler çerçevesi sunmaktadır.

Bosna Hersek, AB Komisyonu ve AB üye devletleri ile ekonomik diyaloga katılmaktadır. BH her yıl AB Komisyonuna makro-mali istikrarı güçlendirmek ve büyümenin önündeki yapısal engellerle mücadele planlarını ortaya koyan orta vadeli bir Ekonomik Reform Programı (ERP) sunmaktadır. ERP temelinde, Bosna Hersek her yıl Ekonomik ve Mali Diyalog'da Komisyon, AB Üye Devletleri ve diğer tüm genişleme ülkeleriyle bir araya gelmektedir.

2015 ile 2018 arasında Bosna Hersek, ekonomik büyüme ve iş fırsatlarını geri getirmek için iddialı bir “reform gündemine” başlamıştır. Önemli zorluklar devam ederken, yapılan reformlar, ekonomik göstergelerin, dengeli kamu maliyesi ve istikrarlı ekonomik büyüme dâhil olmak üzere makro-ekonomik durumun iyileştirilmesine katkıda bulunmuştur. Yeni bir sosyo-ekonomik reform önlemi kümesinin, ERP ve ortaklaşa kararlaştırılan politika rehberliği ile tam uyum içerisinde, ülkenin her kademesinde hükümetler tarafından kabul edilmesi ve uygulanması gerekmektedir.

AB Konseyi kararının ardından, Bosna Hersek vatandaşları Kasım 2010 tarihinden itibaren Schengen bölgesine vizesiz seyahatten yararlanmaya başlamıştır. Bu karar adalet, özgürlük, güvenlik ve belirlenen 174 özel şartın yerine getirilmesi konularında önemli ilerlemeye dayanmaktadır.

Bosna Hersek, Eylül 2006'da Avrupa Enerji Topluluğu Anlaşmasını, Temmuz 2007'de Avrupa Ortak Havacılık Bölgesi Anlaşmasını ve Nisan 2018'de Avrupa Ulaştırma Topluluğu Anlaşmasını onaylamıştır.

İOA ve 2008'den itibaren uygulanan Geçici Anlaşma, çoğu mal için ileri seviyede ticaretin serbestleştirilmesine ve karşılıklı gümrüksüz erişimine izin vermiştir. 2000'den beri Bosna Hersek “Özerk Ticaret Önlemleri”nden faydalanmaktadır. Bosna Hersek, 2007 yılında Orta Avrupa Serbest Ticaret Anlaşmasına (CEFTA) katılmış olup Dünya Ticaret Örgütüne katılım müzakereleri son aşamadır. AB, CEFTA ülkelerinin ardından Bosna Hersek'in en önemli ticaret ortağıdır. AB ile ticaret entegrasyonu yüksektir. 2017'de, ülkenin 5,6 milyar Avro'luk ithalatının % 61'ini AB'den (CEFTA'dan % 12) yapmıştır. Ülke ihracatının % 71'i AB'ye (% 15'i CEFTA'ya) yapılmıştır. Ülkenin AB ile olan ticaret açığı 2017 yılında 1,7 milyar Avro olarak gerçekleşmiştir.

AB, Bosna Hersek'in savaş zamanındaki yıkımdan iyileşmesini ve kendisini ekonomik olarak yeniden kurmasını sağlayan önemli finansal yardımları yıllar içinde sağlamıştır ve sağlamaya devam etmektedir. Bosna Hersek, 1996'dan 2000'e kadar Phare ve Obnova programları kapsamında AB mali yardımlarından yararlanmıştır. 2000'den 2007'ye kadar CARDS yönetmeliği İstikrar ve Ortaklık Süreci önceliklerine göre hazırlanmış mali destekten istifade etmiştir. Bosna Hersek, 2007'den 2018'e kadar ağırlıklı olarak katılım öncesi yardım aracı olan IPA altındaki AB yardımlarından yararlanmaktadır. 2007-2018 döneminde Bosna Hersek, 433 milyon Avrosu bölgesel programlardan olmak üzere AB'den 1,5 milyar Avro yardım almıştır. 2000'den beri Avrupa Yatırım Bankası, Bosna Hersek'teki projeleri desteklemek için 2,4 milyar Avro tutarında krediyi Bosna Hersek'te kullanmıştır. IPA I ve IPA II programlarının uygulanması devam etmektedir. Bosna Hersek için 2014-2017 için strateji belgesi, birkaç ilave sektör içerecek ve 2020 yılına kadar uzatılacak şekilde 2018'de revize edilmiştir.²⁷⁸ Çevre, enerji, ulaştırma ve kırsal kalkınma için sektör stratejileri uygulanmakta ve bu sektörlerde IPA desteği sağlanmaktadır. Kamu mali yönetimi ve istihdam gibi ülke çapında stratejilerin kabul

²⁷⁸ European Commission, Annex to the Commission Implementing Decision amending Commission Decision C(2014) 9495 of 15.12.2014 adopting the Indicative Strategy Paper for Bosnia and Herzegovina for the period 2014-2020 (Çevrimiçi) <https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180817-revised-indicative-strategy-paper-2014-2020-for-bosnia-and-herzegovina.pdf> , 30 Eylül 2019.

edilmesi, Bosna Hersek'in 2018-2020'de IPA fonundan tam olarak yararlanabilmesi için kilit bir gereksinim olmaya devam etmektedir.

Bosna Hersek, kısmen IPA fonlarıyla finanse edilen AB programlarına katılımını kademeli olarak artırmıştır. Bosna Hersek şu anda COSME, Yaratıcı Avrupa, Gümrük 2020, Vatandaşlara Avrupa, Erasmus+, Fiscalis 2020, Horizon 2020 ve Birliğin Sağlık Alanındaki Üçüncü Eylem Programında yer almaktadır. Bosna Hersek ayrıca INTERREG programına katılmıştır.²⁷⁹

Yukarıda belirtildiği üzere AB'nin Bosna Hersek ile entegrasyon konusundaki ciddi ve samimi çalışmaları 2003 yılı Selanik Zirvesinden sonra görece olarak artmış, 2015 yılından itibaren ise çok daha etkili bir sürece evrilmiştir. Ancak AB'nin diğer reform politikalarıyla birlikte, ekonomik güvenlikleştirme politikalarının etkinliğini; mevcut piyasa ekonomisini Kopenhag kriterleri kapsamında ve AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleriyle başa çıkma kapasitesi göz önüne alınarak değerlendirildiğinde, *“Bosna Hersek'te mevcut işleyen piyasa ekonomisinin etkin olarak kurulması ve ortak pazarda rekabet edebilmesi için henüz erken bir aşamada olduğu”* değerlendirilmektedir.

Bu kapsamda, AB'nin Bosna Hersek'te ekonomik alandaki güvenlikleştirme politikalarının etkisi değerlendirildiğinde, tüm yapılan ekonomik reform çalışmalarına, uygulanan politikalara ve yapılan maddi yardımlara rağmen aşağıda özetlenen konularda etkinlik sağlanamamıştır ve eksiklikler devam etmektedir.

Ekonomik yönetişimin yüksek derecede siyasallaşması ve kilit paydaşlar arasındaki işbirliği eksikliği nedeniyle her seviyede engellemeler devam etmektedir. Bu ekonomik ve diğer konularda karar alma sürecinde sık sık siyasi çıkmazlara ve uzun gecikmelere yol açmaktadır. Bu bağlamda, BH Mali Konsey'in üst düzey koordinasyon rolünün güçlendirilmesine ihtiyaç vardır. Ayrıca, ekonomik yönetişim, statükonun korunmasına öncelik vermekte ve gecikmiş yapısal reformların çözüm süreçlerini ve uygulanmasını daha da yavaşlatmaktadır. Devletin ekonomik alandaki rolü orantısızdır, gereğinden fazla kamu sektörü istihdamını, verimsiz kamu girişimlerini ve verimsiz sosyal güvenlik sistemini finanse etmek için önemli

²⁷⁹ European Commission's Communication From The Commission to The European Parliament and The Council, Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the European Union, dated 29.5.2019, s.7.

kaynaklar lüzumsuzca sarf edilmektedir. Bu, ülke iç pazarının yüksek derecede parçalanmasının bir sonucu olarak, zayıf bir hukuk devleti, gereksiz bürokrasi, yolsuzluk, uzun ve karmaşık idari prosedürler tarafından da engellenmektedir. İş dünyasının zayıf olması ve ülkenin eğitim sistemindeki zayıflıkların bir sonucu olarak, işsizlik, özellikle gençler arasında endişe verici derecede yüksektir. Ayrıca, kayıt dışı ekonomi haksız rekabet yaratarak ve gerekenden daha yüksek bir vergi yüküne yol açarak ülke ekonomisini olumsuz olarak etkilemektedir.

Eğitim kalitesi yetersiz ve etnik ayrımcılığı körüklemeye devam etmektedir. Araştırma ve geliştirme harcamaları düşüktür. Ülkenin fiziki sermayesi, kronik yetersiz yatırımlar ve verimsiz uygulamalardan olumsuz etkilenmektedir. Ulaştırma ve enerji altyapısı yeterince gelişmemiştir. Yapısal uyum hızı, ülkenin bölgesel ticaret yapısındaki son zamanlardaki çeşitliliğe rağmen, büyük oranda parçalanmış ve politikleşmiş bir ekonomide yeni girişimler kurmanın ve sürdürmenin güçlüklerini ve zorluklarını yansıtmaktadır.

Bosna Hersek'in 2015 yılı itibariyle uygulamaya başladığı sosyo-ekonomik önlemler, kamu yönetimi ve hukuk devleti reformlarındaki "reform gündemi", diğerlerinin yanı sıra daha esnek bir işgücü piyasası yaratılmasına ve finansal sektör düzenlemelerini uluslararası standartlara daha iyi uyum sağlamasına imkân sağlamıştır. Daha fazla ekonomik büyüme ve vergi toplama performansı nedeniyle, ülkenin kamu maliyesi büyük ölçüde dengeli olmuştur. Bu, ülkenin uzun süredir ihmal edilen altyapısına yatırım yapmak veya yeni işlere destek olarak yüksek emek vergisini düşürmeye başlamak için uygun bir fırsat sunmuştur. 2015'ten itibaren ekonomi % 3 oranında büyümüş, destekleyici bir ekonomi politikası ile bu oran 2020'li yılların başında % 4'e ulaşabilecektir. Bununla birlikte, ülkenin ekonomik büyümesi potansiyelinin altında kalmaya devam etmektedir ve makroekonomik gelişmelerin etkisi henüz nüfusun çoğunluğu tarafından hissedilmemiştir. Genç ve çalışma çağındaki nüfusun göç etmesinin önlenmesi en kritik konulardan birisi olarak ortaya çıkmaktadır.

BH Ekonomik Reform Programı kapsamında ortaklaşa kabul edilen politika rehberi, makro-mali istikrarı güçlendirmeyi ve büyümenin yapısal engellerini aşmayı amaçlamaktadır. Bununla birlikte, ülke içindeki çeşitli düzeylerdeki kilit bakanlıklar ve organlar arasındaki önemli ölçüde yetersiz işbirliğinin bir sonucu olarak Bosna

Hersek tarafından geliştirilen *Ekonomik Reform Programı*'nın kalitesi düşüktür. Ayrıca tüm taraflarca ortaklaşa kabul edilen ve sürecin esas parçası olan bu politika rehberinin çok kısıtlı bir uygulaması vardır. 2015-2018 “*reform gündeminin*” sona ermesinin ardından, Bosna Hersek Ekonomik Reform Programının ortak sonuçlarında belirtilen politika rehberi ile tam uyum içinde olmak üzere, ülkedeki tüm seviyelerdeki hükümetler tarafından kabul edilen yeni bir reform seti (Ekonomik Reform Programı 2019-2021) hazırlanmıştır. Bu gelişme AB adaylığı ortak hedefine ulaşmak için ülkedeki tüm etnisitelerin işbirliği yapmaya olan istek ve inançlarını göstermesi açısından kıymetlidir.

Dayton Barış Antlaşmasının ülkede savaşı durdurmayı ancak üniter bir devlet olmayı engelleyen hükümleri nedeniyle, tek bir ekonomik alan oluşturma yönünde yapılan yoğun çabalar özellikle siyasilerin etnik görüş ayrılıkları nedeniyle istenilen hızda ve etkinlikte ilerlemesine engel olmaya devam etmektedir.

4.3. Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'te Çevresel Alanda Güvenlikleştirme Politikaları ve Etkileri

4.3. 1. Bosna Hersek'te Çevresel Alanda Yapılan Güvenlikleştirme Çalışmaları ve Avrupa Birliği'nin Etkileri

Bosna Hersek'te 1992-1995 yılları arasında yaşanan trajik ve dramatik savaş faciasının Bosna Hersek üzerinde yarattığı en önemli sonuçlardan birisi de aslında çevresel alanda yaratılan güvenlik sorunları olmuştur. Ancak çevresel güvenlikleştirme konusu diğer dört sektörle birlikte mukayese edildiğinde, çok kısa bir geçmişe sahip olduğunda bu sektördeki tehditler için gerekli önem verilmemiştir. Çevresel güvenlik esas olarak ekosistemde meydana gelen önemli gelişmeler ve biyosferin kullanılmasına ilişkin oluşan tehditler üzerinde yoğunlaşmakla birlikte Bosna Savaşı'nın çevresel güvenlik adına ortaya çıkardığı en büyük tehdit diğer tüm tehditlere ilave olarak ülkenin büyük bir bölümünün savaş öncesi ve savaş esnasında kara mayınları ile kirletilmiş olmasıdır. Bu husus detaylı olarak bu bölümde ayrıca incelenecektir.

Tarihsel süreçte diğer dört sektördeki tehditlerin (politik, ekonomik, toplumsal ve askeri alanlarda), söylemlerin, güç mücadelelerinin ve güvenlikleştirici eylemlerin, devletler, milletler ve BM Sistemi gibi çeşitli organizasyonlar tarafından

somutlaştırılması, sık sık gündeme getirilmesi ve toplumlar tarafından varoluşsal tehditler olarak algılanması nedeniyle çevresel tehditler yeteri kadar önemsenmemiş ve benimsenmemiştir. Bosna Hersek'te savaş sonrası dönemde yeni devlet inşası için mücadele edilirken ağırlıklı olarak diğer varoluşsal tehditler üzerinde durulmuş, çevresel sektörde de az da olsa bir ilerleme kaydedilmiştir.

Çevre ile ilgili yasal düzenlemeler öncelikle entite düzeyinde kanunlar, yönetmelikler ve standartlar marifetiyle ele alınmaya başlamıştır. Bununla birlikte, devlet düzeyinde çevrenin korunması ve doğal kaynaklar ile ilgili sorunların çözülmesi yetkisi ekonomik reform çalışmaları kapsamında kurulan BH Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'na verilmiştir.²⁸⁰

Bosna Hersek resmi makamları çevrenin korunması konusunun farkında olmakla birlikte, politik, ekonomik, toplumsal ve askeri alanlarda çözümlenmemiş sorunlara öncelikli olarak odaklandıklarından çevre konusunda önemli bir politika uygulayacak konumda olamamıştır. AB ile İstikrar ve Ortaklık Süreci çalışmaları kapsamında 2003 yılından itibaren çevre konusu Bosna Hersek gündeminde daha fazla yer almaya başlamıştır. Bosna Hersek'in ilk Çevresel Performans İncelemesi (EPR) 2003 yılında yapılmıştır.

Yapılan bu değerlendirmede; çevresel konuların diğer politikalara entegrasyonu konusunda genel sorumluluğu yürüten Bakanlıkta çevre koruma alanındaki boş mevkiler ve profesyonel çevre uzmanlarının sayısının az olması ve idari kapasitedeki yetersizliklerin kısa vadede tamamlanacak gibi olmadığı bildirilmiştir. Ayrıca değerlendirmede; çevresel alandaki kurumsal yapı da karmaşıktır. Öte yandan uluslararası alandaki anlaşmalarda bile merkezi koordinasyon ve uygulama konularında eksiklikler mevcuttur. Gerçek ilerleme için kilit ön şart, Bosna Hersek'in çevre koruması ile ilgili idari kapasitesini büyük ölçüde artırmak ve özellikle de Devlet düzeyinde çevre koruma ile ilgili kurumları güçlendirmektir. Devlet seviyesinde iyi donanımlı ve operasyonel bir *Çevre Koruma Ajansı oluşturulması*, bu konuda ileri bir adım olacaktır. Çevrenin korunması için ülke çapında ve uyumlaştırılmış bir yasal çerçevenin oluşturulması da önemlidir. Devlet, çevre koruma ve sürdürülebilir kalkınma için bir strateji hazırlamamış ve

²⁸⁰ European Commission, Bosnia and Herzegovina 2005 Progress Report, Brussels, dated 9 November 2005, s.54, (Çevrimiçi) https://europa.ba/wp-content/uploads/2015/05/delegacijaEU_2011121404174977eng.pdf, 2 Ekim 2019.

evre koruma ile ilgili yasa tasarısını uzun süredir onaylayıp yayınlamayamamıştır. Bu devlet yasasının eksikliği bir dizi sorunu da beraberinde getirmiştir. Entiteler arası koordinasyon mekanizmalarının zayıf olması nedeniyle yasal ve idari usul ve esaslar yavaş ve işlevsiz olmuştur.

Çevrenin korunmasına ilişkin devlet yasasının kabul edilmesindeki gecikmeler nedeniyle, Avrupa Komisyonunun Yeniden Yapılanma, Kalkınma ve İstikrar için Topluluk Yardım (CARDS 2006) Programından 2 milyon Avro iptal etmek zorunda kalmıştır. Katılım Öncesi Yardım Aracı (IPA) kapsamında AB üyeliği konusundaki yükümllüklerini yerine getirmesine yardımcı olmak için 2008'den itibaren 2 milyon Avro daha kullanabilecek olmasına rağmen bu fondan devlet evre koruma yasası kabul edilmediği için faydalanılamamıştır.

Avrupa Komisyonu'nun 2019 Mayıs ayında hazırladığı rapora göre;²⁸¹ ilk evre değerlendirmesinin üzerinden 16 yıl geçmiş olmasına rağmen, Bosna Hersek'in, evre koruma ile ilgili devlet düzeyinde bir yasaya ve yalnızca evre ile ilgili devlet düzeyinde bir otoriteye sahip olmadığı belirtilmektedir. Bosna Hersek, çevrenin korunması ve iklim değişikliği alanlarındaki uyumluluk tablolarına istinaden bu iki alan arasındaki uyumun sistematik olarak gözlenmesi hususunu geliştirmelidir. Uygulama genellikle proje esaslı yapılmaktadır.

2017 yılında ülke çapında bir evre yaklaşım stratejisi benimsenmiş ve entiteler ve Brko Bölgesi için daha özellikli çevresel yaklaşım programları ile desteklenmiştir. Devlet ve entite düzeyinde yürürlükte olan birkaç alt sektör stratejisi daha vardır. Bu sektör stratejilerinin çoğu entiteler arasında uyumlaştırılmamıştır. Böylece mevcut stratejiler ile ülke genelinde evre sektörü eşit olmayan şekilde kapsanmaya çalışılmaktadır.

Bosna Hersek'in, verimli, tutarlı ve kapsamlı bir evre denetim ve izleme sisteminin veya merkezi bir veri tabanının (hava kalitesi, su, gürültü ve biyolojik çeşitlilik vb. için) sağlanması ihtiyacı vardır.

²⁸¹ European Commission, Commission Staff Working Document Analytical Report, Accompanying the Document Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's Application for Membership of the European Union, Brussels, dated 29.5.2019. s.155.

Çevre alanındaki politikalar mevzuat açısından değerlendirildiğinde, ülkede devlet, entite ve kantonlardaki mevzuat, müktesebata sınırlı bir ölçü uyumlu olduğu ve Bosna Hersek'in tüm hükümet düzeylerinde AB çevre müktesebatına uyması ve verimli uygulaması için idari kapasiteleri güçlendirmesi gerektiği aynı raporda yer almaktadır.²⁸² Stratejik Çevre Değerlendirmelerin (SÇD) entite düzeyindeki pratik uygulamaları da çok sınırlı miktardadır. Çevresel Etki Değerlendirmeleri (ÇED) her iki entite için izin verme sürecinde yaygın bir araç olarak kullanılmaktadır. Bununla birlikte, hem SÇD hem de ÇED için, yetkililer oldukça geniş bir takdir yetkisine sahiptir. Bosna Hersek Federasyonu'nda çevre ile ilgili düzenlemeler kapsamında mevcut tesisler için ÇED izinleri kabul edilmiştir.²⁸³ İkincil mevzuat olan halkın katılımı müktesebatla tam olarak uyumlu olmayıp genellikle sınırlıdır. Bosna Hersek'in imzacı taraf olduğu uluslararası çevresel sözleşmelerin uygulanması için çevre politikaları konusundaki Milli Odak Noktasının (MON) Bosna Hersek'teki işlevlerinin ve görevlendirme usul ve esaslarının resmiyet kazanması gerekmektedir. Bu yasa da beklemededir ve kabul edildiğinde MON'nın tüm sözleşmelere vukufiyeti sorunu sistematik bir şekilde çözülecektir.

Havanın korunması ve hava kalitesi entitelerin ve Brčko bölgesinin sorumluluğu altındadır. Endüstriyel hava emisyonları, araçlardan ve evsel ısınmadan (yakacak olarak odun ve linyit kullanılarak) yapılan emisyonlar ciddi hava kirliliği oluşturmaktadır. Özellikle başkent Saraybosna'daki hava kirliliği kış aylarında çok sık olarak öyle boyutlara ulaşmaktadır ve haftalarca Saraybosna Havaalanından uçuşlar iptal edilmektedir. Bu durum sıklıkla Dünya Sağlık Örgütü ve AB hava kalitesi standartları aşmakta ve dünyadaki hava kirliliği nedeniyle en yüksek ortalama ölüm oranlarından birine neden olmaktadır. Hava kalitesi konusundaki müktesebata uyum, karmaşık siyasi ve idari yapı, personel yetersizliği ve finansman nedeniyle sınırlıdır ve engellenmektedir. Hava kalitesinin iyileştirilmesi ve izlenmesi için ulusal veya ülke çapında bir strateji veya program veya ülke genelinde işleyen bir hava izleme ağı yoktur. Avrupa Çevre Ajansı gibi uluslararası makamlara raporlama resmi olarak tanımlanmamıştır ve Avrupa Komisyonu'na çevre hava kalitesi ve Avrupa için daha temiz hava hakkında Direktif kapsamında herhangi bir

²⁸² A.e., s.155.

²⁸³ European Commission, Bosnia and Herzegovina 2005 Progress Report, Brussels, dated 9 November 2005, s.54, (Çevrimiçi) https://europa.ba/wp-content/uploads/2015/05/delegacijaEU_2011121404174977eng.pdf, 2 Ekim 2019.

raporlama yapılmamaktadır. Hava kalitesi izleme ağıları her iki entitede vardır ancak Brčko bölgesinde yoktur. Cihazların bakımı için kaynak yetersizliğinden dolayı, Federasyon kuruluşundaki tüm parametrelerin tam ve düzenli olarak izlenmesi mümkün olmamaktadır. Kirletici madde seviyelerinin limit değerleri aşan alanlar için hava kalitesi planları kabul edilmelidir. Federasyon'daki bazı kantonların, kirletici madde seviyelerinin limit değerleri aştığı alanlar için kendi hava kalitesi koruma planları vardır. Bu tür yasaların veya planların bulunmadığı kantonlarda, bunlar Federasyon entite düzeyinde yasa ve strateji ile düzenlenmektedir. Sırp Cumhuriyeti'nde yalnızca Banja Luka yerel bir hava koruma programına ve hava kalitesi sınır değerlerinin aşıldığı alanlar için hava koruma planına sahiptir.

Atık yönetimi ile ilgili olarak, stratejiler sadece entiteler ve Brčko düzeyinde mevcuttur. 2005 yılında, Bosna Hersek Federasyonu bu alanda çok miktarda uygulama mevzuatını yürürlüğe sokmuştur. Çevreyi kirleten kurumlar kayıt altına alınmaya başlamıştır. Tüm bu mevzuat düzenlemelerine rağmen *“kirleten öder”* ilkesi henüz uygulanmamaktadır. Düşük su kalitesi ve atık su arıtımı konusundaki yetersizlikler çevre açısından sıkıntılı bir konudur.

Federasyon, 2008-2018 atık yönetimi stratejisini 2012-2017 atık yönetimi planı ile uygulamaktadır. Sırp Cumhuriyeti'nde de 2017-2026 atık yönetimi stratejisi mevcuttur, ancak uygulanması için bir atık yönetimi planının kabul edilmesi gerekmektedir. Federasyon kuruluşunda, atık yönetimi kantonlarla paylaşılan bir sorumluluktur. Federasyon kuruluşundaki kantonlar, kendi kanton atık yönetim planlarını geliştirmek ve daha sonra uygulamakla yükümlüdür. On kantondan yedisi bunu yapmıştır.²⁸⁴ Brčko Özerk Bölgesi de kendi yasaları ile bunu yönetmektedir.

Bosna Hersek'in yasal mevzuatına göre, ülkenin atık yönetimi ile ilgili olarak ülke çapında koordine edilmiş ve uyumlu bir yaklaşım sergilemesi gerekmektedir. Bunun hem yasal çerçeveye hem de stratejik yaklaşıma yansıtılması gerekmektedir. İnsan gücü ve finansal kaynakların yetersizliği mevzuatın gelişmesini ve uygulanmasını engellemektedir. Bosna Hersek, lağım çamurları, bataryalar, ambalajlar, poliklorlu bifeniller/poliklorlu terfeniller ve kullanım ömrü sonundaki vasıtalar konusunda AB müktesebatına uyum sağlamalıdır. Bu kapsamda Atık

²⁸⁴ On kantondan Herzegovina-Neretva, Posavina ve Zenitsa-Doboy Kantonları dışındaki yedi kantonda atık yönetim planları geliştirilmiştir.

Gömme Yönergesini AB Atık Gömme Yönergesi ile uyumlu hale getirmesi, AB Özel Uygulama Planı Yönergesini kabul etmesi ve uyumlu olmayan atık gömme alanlarını kapatması veya rehabilite etmesi gerekmektedir. Atık oluşumunu azaltmak, yeniden kullanımı ve geri dönüşümü teşvik etmek için önemli çabalar ve bilinçlendirme önlemleri alınması önemlidir. Öte yandan, 2004 yılı itibarıyla atık yönetimi durumu göstermesi açısından kentsel ve endüstriyel atıkların yaklaşık % 95'inin doğrudan nehirlerle deşarj edilmesi, nehir kenarları boyunca atıkların suyuyla elden çıkarılması nedeniyle su kalitesi genel olarak düşüktür. Kanalizasyon bağlantısı kentsel alanlarda yaklaşık % 50'dir, bu oran kırsal alanlarda % 10'a bile ulaşmamaktadır.²⁸⁵

Su kalitesi konusunda, BH Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı, su yönetimi konularında uluslararası kuruluşlarla işbirliğini ve koordinasyonu sürdürmektedir. Su kaynakları yönetimi tamamen Entitelere ve Brčko Özerk Bölgesine verilmiştir. BH Federasyonu 2010-2022 su yönetimi stratejisini, Sırp Cumhuriyeti 2015-2024 dönemine ilişkin entegre su yönetimi stratejisini uygulamaktadır. Su kalitesi konusunda AB müktesebatıyla uyum ileri düzeydedir. Ancak su hakkında devlet düzeyinde bir kanun yoktur. Bu nedenle, AB'nin su mevzuatı ile uyum, entite düzeyinde ve Brčko Özerk Bölgesindeki su ile ilgili yasalar aracılığıyla yapılmaktadır. AB'nin içme suyu, kentsel atık su ve sel riski yönetimi konusundaki mevzuatını uygulamak için özel planların kabul edilmesi ve yürürlüğe konması gerekmektedir. Devlet düzeyindeki yetkili makamların ülke için “*Nehir Havzası Yönetim Planları Hakkındaki Çatı Raporunu*” kabul etmesi gerekmektedir. 2014 yılında yaşanan sel ve su taşkınları sonrasında Bosna Hersek'te 2014-2021 döneminde taşkın koruma ve nehir yönetimi için bir eylem planı uygulanmaktadır. Tüm ülke için taşkın tehlike ve risk haritası hazırlanmaktadır.

Bosna Hersek coğrafi konumu nedeniyle biyolojik çeşitlilik açısından Avrupa'nın en zengin ülkelerinden biridir. Bununla birlikte, özellikle habitatlar ve kuş direktifleri dâhil doğanın korunmasına ilişkin müktesebata uyum çok sınırlıdır. Doğanın ve biyoçeşitliliğin korunması, bir ölçüde entiteler ve Brčko Bölgesi'ndeki doğanın korunmasına ilişkin yasalarla düzenlenmektedir. Bosna Hersek'te biyoçeşitlilik ve peyzaj koruma için 2015-2020 stratejisi ve eylem planı mevcuttur.

²⁸⁵ European Commission, Bosnia and Herzegovina 2005 Progress Report, s.55.

Hidroelektrik, rüzgâr ve güneş enerjisi santralleri de dâhil olmak üzere, enerji santrallerinin planlanması ve inşası, diğerlerinin yanı sıra kuşlar ve habitatlar için stratejik çevre değerlendirmesi ve somut projeler için ÇED direktifleri dâhil olmak üzere AB çevre mevzuatına uygunluk gerektirmektedir. Bosna Hersek'te biyoçeşitlilik hakkında bilgi toplamak ve biyoçeşitliliğin sistematik olarak izlenmesi için bir sistem mevcut değildir. Bosna Hersek'teki biyolojik çeşitliliğin korunmasına yönelik 2015-2020 Stratejisi ve Eylem Planı, BM Biyolojik Çeşitlilik Sözleşmesi kapsamında belirtilen şartlara uymayı amaçlamaktadır. Bosna Hersek, Nesli Tehlike Altında Olan Yabani Hayvan ve Bitki Türlerinin Uluslararası Ticaret Sözleşmesi'nin (CITES) uygulanması için ilgili kurumları belirlemeli, gerekli insan gücü ve finansal kaynakları sağlamalı ve yapıları kurmalıdır. CITES türlerinin ticareti hakkında iki yıllık ve yıllık raporlar ilgili makamlara sunulmuştur.

Diğer taraftan endüstriyel kirlilik kontrolü ve risk yönetimi konusundaki AB müktesebatına uyum da çok sınırlıdır. Büyük yakma tesisleri için Ulusal Emisyon Azaltma Planı (NERP) Aralık 2015'te kabul edilmiş ve Enerji Topluluğu Sekreteryasına sunulmuş, uygulamaya başlanmıştır. Ancak Bosna Hersek, AB Sanayi Emisyonları Direktifi (IED) ile daha fazla uyum sağlamalıdır. Ayrıca BH, Endüstriyel Tehlikelerin Sınıraşan Etkileri Sözleşmesine de taraftır. Devlet, entite ve Brčko Özerk Bölgesi düzeyinde ilgili kontrol prosedürleri mevcuttur. Bosna Hersek'in, tehlikeli maddeleri içeren büyük kaza tehlikelerinin kontrolü hakkındaki mevzuatı AB'nin Seveso Direktifiyle²⁸⁶ uyumlu değildir.

Kimyasallar konusunda, Bosna Hersek'te Kalıcı Organik Kirleticilere (KOK) ilişkin Stockholm Sözleşmesi için bir Ulusal Uygulama Planı 2016'da kabul edilmiştir. Bu plan 19 adet strateji ve eylem planı içermektedir. Kimyasallarla ilgili devlet düzeyinde bir kanun yoktur. Kimyasalları kapsayan mevzuat entite ve Brčko Bölgesi düzeyindedir. Bosna Hersek'in, her hükümet düzeyinde kimyasalların kaydı, değerlendirilmesi, yetkilendirilmesi ve sınırlandırılmasıyla ilgili AB'nin REACH Tüzüğüne²⁸⁷ uyması ve etkili bir uygulama için gereken idari kapasitelerini

²⁸⁶ AB, 1976 yılında İtalya'nın Seveso kasabasında meydana gelen ölümcül kazadan sonra, tehlikeli kimyasallar içeren kazaların insanlar ve çevre için önemli bir tehdit oluşturduğu gerekçesiyle bir Direktif yürürlüğe koymuştur. AB'nin 82/501/EEC sayılı direktifi Seveso Direktifi olarak adlandırılmaktadır.

²⁸⁷ REACH Tüzüğü, AB üyesi ülkelerde faaliyet gösteren ve yılda 1 tondan fazla kimyasal madde imal eden veya ithal eden şirketlerin, imal ettikleri veya ithal ettikleri kimyasal maddeleri Avrupa Kimyasallar Ajansı'na (ECHA) kaydettirmelerini gerektirmektedir. REACH Tüzüğü'nün amacı insan

güçlendirmesi gerekmektedir. Ülkenin ayrıca, AB Maddelerin ve Karışımların Sınıflandırılması, Etiketlenmesi ve Ambalajlanması Hakkında Yönetmelik (CLP) düzenlemesini uygulaması, koruyucu ve iyileştirici önlemleri formüle edilmesi ile ilgili bilgi almaktan sorumlu organları tayin etmesi gerekmektedir. Ayrıca, asbeste ve bilimsel amaçlarla kullanılan hayvanların korunmasına ilişkin AB mevzuatına uyması gerekmektedir. Bosna Hersek, Uluslararası Ticarete Bazı Tehlikeli Kimyasallar ve Pestisitler İçin Önceden Bilgilendirilmiş Onay Prosedürü hakkındaki Rotterdam Sözleşmesine taraftır, ancak bunu tam olarak uygulamamıştır.²⁸⁸

Sivil korunma konusunda; depremler, seller, yoğun kar yağışı, toprak kaymaları, mayın kirliliği ve orman yangınları Bosna Hersek vatandaşları için ana afet riskleri olarak belirlenmiştir. Devlet düzeyinde, afet risk yönetimi için yetkili idari organlar, Bosna Hersek Bakanlar Kurulu'nda uzman bir operasyon organı olan BH Güvenlik Bakanlığı ile Koruma ve Kurtarma Koordinatörlüğü'dür. BH Güvenlik Bakanlığı, Komisyonun Ortak Acil İletişim ve Bilgi Sistemine (CECIS) bağlı olmayan BH-112 Operasyonel-İletişim Merkezine ev sahipliği yapmaktadır. Ayrıca Entite, Brčko Bölgesi ve kanton düzeyinde sivil koruma makamları vardır. Belediye düzeyinde, tam otoriteye sahip belediye başkanları ile birlikte sivil korunma hizmetleri bulunmaktadır. Merkezi olmayan politik yapı ve çeşitli hükümet seviyelerinin varlığından dolayı, ülkedeki sivil korumanın normatif, stratejik ve kurumsal çerçevesi karmaşıktır. Entitelerle Brčko Özerk Bölgesi arasında sivil korunmada işbirliği eksikliği vardır.

BH, Avrupa Komisyonu Sivil Koruma Mekanizması Birliği'ne²⁸⁹(UCPM) katılan bir devlet olmaya hazırlanmaktadır. Uygulanan standardizasyon ve metodolojiler de dâhil olmak üzere, daha sistematik yatay işbirliğine ve gelişmiş dikey koordinasyona ihtiyaç vardır. Polis, ambulans ve itfaiyeciler için Avrupa

sağlığı ve çevrenin yüksek düzeyde korunmasını sağlamak, maddelerin zararlarının değerlendirilmesine yönelik olarak alternatif yöntemlerin özendirilmesi, rekabet gücünün ve yenilikçiliğin artırılması ve maddenin iç piyasada serbest dolaşımının sağlanmasıdır.

²⁸⁸ European Commission, Commission Staff Working Document Analytical Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the European Union, Brussels, dated 29.5.2019, s.158.

²⁸⁹ Sivil koruma yardımı, bir felaketten hemen sonra diğer devletlerden verilen yardımlarından oluşmaktadır. İyi koordine edilmiş Avrupa yardım çabaları, tekrarları önlemek ve etkilenen ülkeye gönderilecek her türlü yardımın ülkenin gerçek ihtiyaçları karşılamaını sağlamak için gereklidir. 28 AB Üye Devletinin tümü ve İzlanda, Norveç, Kuzey Makedonya, Karadağ, Sırbistan ve Türkiye bu mekanizmaya katılmaktadır.

Birleşik Acil Durum Numarası olan 112'nin CECIS'e bağlantılı ve İdareler arasındaki Güvenli Trans Avrupa Telematik Hizmetleri (sTESTA) bağlantısının bir ön koşulu olarak kurulmasına ihtiyaç vardır.

Diğer taraftan iklim değişikliği politikası ve mevzuatı ile ilgili olarak hükümetin her kademesindeki bakanlığın ve kurumun bir sorumluluğu vardır. Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı, devlet düzeyindeki görevli bakanlıktır. Ancak ne Entite, ne Brčko Bölgesi ne de kantonlar düzeyinde, politikaların hazırlanması, yasal düzenlemelerin ve iklim değişikliğine ilişkin tedbirlerin hazırlanması, uygulanması ve izlenmesi ile ilgili sorumluluklarla ilgili bakanlıkların veya kurumların rolleri açıkça tanımlanmamıştır. İklim konularını diğer ilgili politika alanlarına yerleştirmek için açık bir çaba da gösterilmemektedir. Bosna Hersek makamları bu alanda da yetersiz insan gücü ve finansal kaynaklardan dolayı sıkıntı yaşamaktadır. Bosna Hersek, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC) ile ilgili olarak bir temas noktasına sahiptir. Bununla birlikte, Bosna Hersek'in imzacı olduğu bütün çevresel sözleşmelerin uygulanması için temas noktasının işlevlerini tayin etmeli ve genel resmi prosedürü uygulaması gerekmektedir.

BH'nin AB İklim Müktesebatına uyum düzeyi sınırlıdır. Bosna Hersek'te iklim değişikliği ile ilgili ayrı bir devlet yasası yoktur. Sırp Cumhuriyeti'ndeki iklim alanındaki uygulama için yasal dayanak, Hava Koruma Kanunu'ndaki bir hükümdür. Bosna Hersek Federasyonu'nun iklim değişikliği ile ilgili özel bir mevzuatı yoktur. 2013-2025 dönemini kapsayan Bosna Hersek için ülke genelinde 2013 iklim değişikliğine uyum ve düşük emisyon geliştirme stratejisinin güncellenmeye ihtiyacı vardır. Bununla birlikte, AB 2030 İklim ve Enerji Politikaları Çerçevesiyle tutarlı bir şekilde uygulanması ve ilgili tüm sektörlerle entegrasyonu, temel olarak bilgi eksikliği ve kurumsal kapasite nedeniyle çok yavaştır. Bosna Hersek, iklim değişikliğine bağlı politika ve stratejileri uygulamak için gerekli kaynakları belirleyecek ve zaman çizelgelerini oluşturacak bir Ulusal Uyum Planı (UUP) üzerinde çalışmaktadır. Çalışma; sektörel yaklaşımlara, iklim müktesebatına uyum sağlamaya ve orta vadede kurumsal kapasiteleri geliştirmeye odaklanacaktır. Bosna Hersek, AB Enerji Kurumu (2018) tavsiyesi ve ilgili politika kılavuzları doğrultusunda entegre bir Ulusal Enerji ve İklim Planı (UEİP) geliştirmek amacıyla bir çalışma grubu oluşturmuştur.

BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine gelince, 2002-2009 ve 2012-2013'e ilişkin sera gazı (Sera Gazı) envanter raporlarını içeren üçüncü ulusal iletişim ve 2014 yılı envanter verilerini içeren sera gazı emisyonları hakkındaki ikinci İki Yıllık Güncelleme Raporu Mayıs 2017'de kabul edilmiş ve BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi sekreteryasına sunulmuştur. Sera gazı envanter raporlarının derlenmesinin sorumluluğu entite düzeyinde hidro-meteoroloji hizmetlerine aittir. Dördüncü ulusal rapor ve iklim değişikliği ile ilgili üçüncü iki yıllık rapor hazırlıklarına başlanmıştır. Bosna Hersek, Paris Anlaşmasını 22 Nisan 2016 da imzalamış Mart 2017'de onaylanmıştır. Şimdi Ulusal Belirlenmiş Katkısını (UBK) Mart 2017'deki ilk raporunda belirtildiği üzere, BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesinde tanımlandığı şekilde uygulamaya öncelik vermelidir.²⁹⁰

Bosna Hersek'in AB İzleme ve Raporlama Yönetmeliği, yakıt kalitesi hakkındaki direktifler, ozon tüketen maddeler, florlanmış gazlar, karbon tutma ve depolama ve diğer ilgili mevzuat dâhil olmak üzere iklim müktesebatına uyması gerekmektedir. Bosna Hersek, Ocak 2019'da yürürlüğe giren 2016 Ozon Katmanını Tüketen Maddelere İlişkin Montreal Protokolü'nde yapılan 2016 Kigali değişikliğini onaylamamıştır. Her düzeydeki ilgili bakanlıkların ve kurumların idari kapasitelerinin önemli ölçüde güçlendirilmesi ve özellikle Ulusal Belirlenmiş Katkısının uygulamasına destek sağlaması gerekmektedir.

4.3.2. Bosna Hersek'te Savaş Sonrasında Kalan Kara Mayınlarının Çevresel Alanda Yapılan Güvenlikleştirme Çalışmalarına Etkileri ve Avrupa Birliği'nin Bu Alandaki Güvenlikleştirme Çalışmaları

Kopenhag Okulu çevre sektörünü bir güvenlikleştirme alanı olarak ele alırken çevre gündemindeki çalışma konularını belli başlıklar altında ifade etmiştir. Bu konulardan bir kısmının diğer sektörler tarafında da ele alınmaktadır. Bu konu başlıkları şöyle özetlemiştir; ekosistemin bozulması, enerji problemleri, nüfus problemleri, yiyecek problemleri, ekonomik sorunlar ve *sivil çekişmeler sonucunda bir tarafta savaş sebebiyle çevrenin tahribatı, diğer tarafta şiddetle bağlantılı çevresel bozulmalar*. Bu araştırmada Bosna Hersek'te savaş esnasında döşenmiş kara

²⁹⁰ European Commission, Commission Staff Working Document Analytical Report Accompanying the document Communication from the Commission to the European Parliament and the Council Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the European Union, Brussels, dated 29.5.2019, s. 159.

mayınları sorunu çevresel bir tehdit olarak ele alınmıştır. Çevre güvenliği bu konu başlıklarının tamamı ile uğraşmadığı gibi bunların tamamı da sürekli olarak güvenlikleştirme konusu değildir. Bu listedeki konulardan hiç şüphesiz ekosistemin bozulması en açık biçimde çevresel konudur. Bu listedeki diğer konular başka sektörlerdeki gündemlerle üst üste gelebilir ancak burada hepsine çevresel bir mercekten bakılması ve çevresel etki yaratıp yaratmadığının incelenmesi önemlidir.

AB'nin Bosna Hersek'te askeri alanda güvenlikleştirme politikaları incelenirken ifade edildiği üzere, savaş esnasında savaşan taraflar tarafından askeri gereklilikle ülkede döşenen, çoğu masum ve korunmasız sivilleri ve özellikle çocuklardan oluşan yüzlerce kişiyi öldüren veya sakat bırakan, ekonomik kalkınmayı ve yeniden yapılanmayı engelleyen, mültecilerin ve iç göçe maruz kalmış kişilerin yurtlarına dönmelerine manî olan ve yerleştirildikten sonra yıllarca diğer vahim neticeler yaratan anti-personel mayınların neden olduğu acılar ve kayıplar savaşın üzerinden 20 yıldan fazla süre geçmesine rağmen halen ülkede önemli bir tehdit olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir.

Diğer taraftan “*Ottawa Sözleşmesi*” olarak da bilinen “*Anti-Personel Mayınların Kullanımının, Depolanmasının, Üretiminin ve Devredilmesinin Yasaklanması ve Bunların İmhası ile İlgili Sözleşme*”, 4 Aralık 1997 tarihinde Ottawa’da (Kanada) imzaya açılmış, 1 Mart 1999’da yürürlüğe girmiştir.²⁹¹ Bosna Hersek, 8 Eylül 1998 tarihinde Sözleşmeyi onaylamış ve 1 Mart 1999’da Bosna Hersek için yürürlüğe girmiştir.²⁹²

Dünyada yaklaşık 80 ülkede kara mayınlarına bağlı ölüm veya ölümcül yaralanma olayları meydana gelmektedir. Mayınların en çok etkilendiği ülkeler arasında Afganistan, Kamboçya, Hırvatistan, *Bosna Hersek*, Angola, Kuveyt, Mozambik, Batı Sahra, Hindistan, Pakistan, Güney ve Kuzey Kore gelmektedir.²⁹³

²⁹¹ Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction, Ottawa Treaty (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=XXVI-5&chapter=26&clang=en, 6 Ekim 2019.

²⁹² Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction, States Parties to Convention, Bosnia and Herzegovina (Çevrimiçi) <https://www.apminebanconvention.org/states-parties-to-the-convention/bosnia-and-herzegovina/>, 6 Ekim 2019.

²⁹³ Uluslararası Hukuk ve Mayınlar Sorunu, (Çevrimiçi) <https://insamer.com/tr/uluslararasi-hukuk-ve-mayinlar-sorunu-93.html>, 6 Ekim 2019.

Bu çevre tehdidi savaş esnasında çarpışan taraflarca oluşturulurken taraflar döşedikleri bu mayınları savaş sonrasında nasıl temizleneceğini düşünmeksizin sadece askeri anlamda güvenlik boyutunu düşünmüşlerdir. Ancak savaş sonrası yapılan çalışmalar göstermiştir ki ülke yüzölçümünün yaklaşık % 2,1'i kara mayınları ile kirletilmiştir. Uzmanlar yapılacak daha detaylı tetkiklerle bu oranın artabileceği ifade edilmektedir.

Bosna Hersek'teki mayın sorununun genel bir değerlendirmesi, 2007'de yapılmıştır. Yapılan bu değerlendirmede ülke genelinde 1.631 topluluğun yaşadığı meskûn mahal ve çevresinin mayınlarla kirletildiği, mayınlarla kirlenmiş bölgelerde yaşayan yaklaşık 921.500 insanın güvenliğinin tehdit altında olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan yaklaşık 154.500 kişinin (122 adet meskûn mahal) yüksek tehdit altında olduğu, 342.550 kişinin (625 adet meskûn mahal) orta tehdit altındaki bölgelerde yaşadığı, 424.400 kişinin (884 adet meskûn mahal) ise düşük riskli bölgelerde bulunan topluluklar olduğu belirtilmektedir.²⁹⁴ (EK-E Bosna Hersek'te Mayınla Kirletilmiş Bölgeler Haritasına bakınız.) Bosna Hersek'teki Mayınla Mücadele Programı, mayınla mücadele için yerel yapı ve kapasiteler inşa etmek amacıyla Birleşmiş Milletler Mayınla Mücadele Merkezi'nin (UN Mine Action Centre-UNMAC) kurulmasıyla 1996'da başlamıştır. Mayınla mücadele için entite mayınla mücadele merkezleri (SC Mayınla Mücadele Merkezi ve Federasyon Mayınla Mücadele Merkezi) devlet seviyesinde mayınla mücadele merkezi ile birlikte (BHMAL) 1998'de kurulmuştur. 2002 yılında Bosna Hersek'te Mayın Temizleme Yasasının geçmesiyle birlikte mevcut mayınla mücadele yapısı değiştirilmiştir. Devletin bu alandaki merkezi organı BH İçişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren Mayın Temizleme Komisyonu'dur.

Bosna Hersek'te 2009–2017 döneminde yapılan mücadele sonrasında mayınla kirletilen 1.688 kilometrekare alan 1.061 kilometrekare'ye düşürülmüştür. Toplamda 14.385 anti-personel mayını, 1.181 anti-tank mayını ve 15.105 adet patlamamış savaş mühimmatı tespit edilmiş ve imha edilmiştir.²⁹⁵

²⁹⁴ Bosnia and Herzegovina Interim Request for Extension to the Deadline for Fulfilling Obligations as per Article 5, Para 1 of the Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on Their Destruction March 2018, s.4 (Çevrimiçi) https://www.apminebanconvention.org/fileadmin/APMBC/clearing-mined-areas/art5_extensions/countries/17MSP-Bosnia_Herzegovina-ExtRequest-Received-25Apr2018.pdf, 6 Ekim 2019.

²⁹⁵ A.e., s.4.

Bosna Hersek Ottawa Sözleşmesi 5 nci Md.si gereği 1 Mart 2009 tarihine kadar mevcut mayınları imha etmesi sorumluluğunu yerine getirememiştir. BH, 1 Mart 2019 tarihine kadar sürenin uzatılmasını talep etmiş ve bu talep kabul edilmiştir. Stratejik Plan kapsamında 2009-2016 yılları arasında bu sorumluluğun yerine getirilmesi için harcanması gereken bütçe 673.37 milyon KM (yaklaşık 325 milyon Avro) dur. 2009 yılından 2016 yılına kadar yıllık mayınla mücadele harekât planlarının uygulanabilmesi için mevcut tüm finansal kaynakların istikrarlı ve sürekli katkısı gerekmekte iken Bosna Hersek bu kullanım için ilave finansal kaynak bulamamıştır. Diğer taraftan Bosna Hersek diğer tüm ülkeler gibi 2009'da tüm dünyada yaşanan ekonomik krizden etkilenmiştir. 2009-2017 yılları arasında mali kaynakların yetersizliği yüzünden mayınla mücadelede, örneğin teknik mayın araştırması ve mayın temizliği % 35 seviyesinde gerçekleşmiştir.²⁹⁶

2009-2017 arasındaki dönemde Bosna Hersek'te sivillerin şüpheli ve onaylanmış mayın tehlikesi olan bölgelere girmelerini önlemek için sürekli çaba sarf edilmiştir. Bosna Hersek'te mayın risk eğitimi mayınla mücadelenin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu kritik eğitim, mayından etkilenen topluluklardaki nüfusu bilgilendirmek ve mayın kurbanlarının sayısını azaltmak için, BH Mayınla Mücadele Merkezi dışında akredite olmuş diğer kuruluşlar tarafından da yürütülmektedir. Mayın risk eğitimi normal olarak ilkokullarda müfredatın bir parçası olarak da verilmektedir. 2009 yılında yapılan yükümlülük uzatma talebi verildiğinden itibaren toplam 178 mayın risk eğitimi projesi kapsamında çoğu okul çocuğu olmak üzere 222.310 kişiye bu eğitim verilmiştir. AB Gücü ülkenin 17 değişik meskûn mahallinde konuşlu İrtibat ve Gözlem Timleri vasıtasıyla planlı olarak sorumluluk bölgelerinde bu eğitimi vermektedir.²⁹⁷

Bosna Hersek'teki mayın kazalarının analizi yapıldığında olayların mevsimsel olduğu, çoğu olayın tarım ve yakacak odun toplama faaliyetlerinin sonucu olarak sonbahar ve ilkbaharda meydana geldiği görülmüştür. Mayın kazalarının ikinci önemli nedeni, halkın mayınlı bölgelerde ekonomik değeri olan hammaddeleri toplamasıdır. Mayın kurbanlarının analizleri yapıldığında en çok etkilenen grup

²⁹⁶ A.e., s.5.

²⁹⁷ AB Gücü tüm Bosna Hersek'te toplam 17 İrtibat ve İzleme Timi ile ilgili olarak emniyetli ve güvenli bir ortam yaratmak için faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu evlerden 5 adedi Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından işletilmektedir. (Çevrimiçi) <http://www.euforbih.org/eufor/index.php/eufor-elements/eufor-houses> , 8 Ekim 2019.

olarak yetişkin erkeklerin çoğunlukta olduğu, ölümcül kazaların çoğunun sıçrayarak parçalanmış PROM-1 mayınının faaliyete geçmesi sonucu olduğu ortaya çıkmıştır. Bosna'da 2009'dan 2017'ye kadar 128 kişi mayın/patlamamış mühimattan hayatını kaybetmiştir. Bu kurbanların % 94'ünü erkekler, % 6'sını ise kadınlar oluşturmaktadır. Bunlara ek olarak; mayın kurbanlarının % 87'si yetişkinler, % 13'ü ise çocuklardır. Savaştan hemen sonraki dönemden (1995'ten) 2017'ye kadar 1.756 mayın/ patlamamış mühimmat olayının 614'ü ölümle sonuçlanmış 1.758 kişi hayatını kaybetmiştir.²⁹⁸ Yürütülmekte olan mayın temizleme operasyonları esnasında ise 121 mayın temizleme personeli de hayatını kaybetmiştir.²⁹⁹

Ülkedeki mayın riskinin yarattığı tehlikenin ne kadar büyük olduğu 2014 yılı Mayıs ayında meydana gelen sel felaketi ve sonrasında yaşanan büyük çaplı toprak kaymaları esnasında görülmüştür. 1992-1995 yılları arasında meydana gelen Bosna Savaşında taraflarca döşenen mayınların ve muhtelif silahlardan atılmış ancak patlamamış mühimmatın sel nedeniyle açığa çıkması ve yer değiştirmesine neticesinde sel felaketi yaşanan bölgenin yaklaşık % 70'inde mayın işaretli alanların geçersiz hale gelmesine neden olmuş, meskûn mahallerde çekilen sel sularından sonra sürüklenen mayınların yarattığı tehlikeler için özel önlemler alınmak durumunda kalmıştır.

Bosna Hersek şu anda Avrupa'da mayından en fazla etkilenen ülkedir. Mayın şüphesi olan alan sayısı 8.482 olup toplam olarak 1.061.241.360 metrekare veya Bosna Hersek yüzölçümünün % 2,1'ini oluşturmaktadır.³⁰⁰

Bosna Hersek, Ottawa Sözleşmesindeki yükümlülüğünün 1 Mart 2019'a kadar uzatılmış ve bu süre dolmamış olmasına rağmen, Mart 2018 ayında ilave iki yıllık bir geçici uzatma ile bu yükümlülüğün 1 Mart 2021'e kadar uzatılmasını talep etmiştir.

Diğer taraftan, AB Küçük Silahların Kontrolü Programı esnasında elde ettiği sonuçlar üzerine inşa ettiği tecrübe ile Bosna Savaşı'ndan kalan büyük miktardaki kontrolsüz patlayıcı ve mühimmat kalıntılarının ortaya koyduğu tehdit ve risklerin

²⁹⁸ Bosnia and Herzegovina Interim Request for Extension to the Deadline for Fulfilling Obligations, dated March 2018, s.5.

²⁹⁹ Bosnia and Herzegovina Mine Action Centre, Current Mine Situation/Plan/Report, (Çevrimiçi) http://www.bhmac.org/?page_id=747&lang=en, 8 Ekim 2019

³⁰⁰ Bosnia and Herzegovina Interim Request for Extension to the Deadline for Fulfilling Obligations, dated March 2018, s.6.

ortadan kaldırmaları için yürütülen projenin 1 ve 2'nci safhalarının icrasına ilişkin olarak BH'ye yaklaşık 4,5 milyon Avro maddi katkı sağlanmıştır. Bunun yanı sıra söz konusu riskin azaltılması kapsamında, 1 Eylül 2012 tarihinden itibaren AB Gücü'nün ALTHEA Harekâtı birlikleri yeniden yapılandırılmış ve esas odağı *BH Silahlı Kuvvetlerinin Kapasite Geliştirme ve Eğitimi* olarak değiştirilmiştir. Bununla birlikte, BH makamları için güvenli ve emniyetli ortamın devamlılığının sağlanması yükümlülüğünü de yerine getirmeye devam etmektedir.³⁰¹ Kapasite Geliştirme ve Eğitim Başkanlığı'nın bir şubesi olan Birleşik Askeri İşler Şubesi, Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerini, Mayın Temizleme, Askeri Mühimmat Hareketlerinin Kontrolü, Mühimmat ve Silahlar, Silah ve Mühimmat Depolama Yönetimi eğitimlerine ilave olarak Bosna Hersek'in yerel halkını (Okullarda öğrenciler, avcı dernekleri, çiftçiler, kamu kurumları vb.) mayın ve patlayıcı maddelerin olumsuz etkilerine karşı bilinçlendirmek amacıyla bugüne kadar ülkenin her bir köşesinde on binlerce kişiye “*mayın riski eğitimi*” vermiş ve bu faaliyetlerine aralıksız olarak devam etmektedir. 1996 yılından bugüne kadar (SFOR dâhil) ülkede 250.000'den fazla kişiye mayın risk eğitimi verilmiştir.³⁰²

Bosna Hersek'teki savaş döneminden kalan en önemli sorunlardan biri olan mayınlanmış sahaların işaretlenmesi ve temizlenmesi işi 2002 yılından itibaren BH Mayın Harekât Merkezi (BHMACE) ve BH Mayın Temizleme Komisyonu isimli sivil kuruluşların sorumluluğunda, özel şirketler ve sorumluluk alan ülkelerin de katkılarıyla BH Silahlı Kuvvetlerine bağlı Mayın Temizleme Taburunun etkin katılımıyla icra edilmektedir. AB'nin bu konudaki katkısı BH Silahlı Kuvvetlerinin imkânlarının artırılmasına yönelik faaliyetler olmuştur. Bu kapsamda yıllara sari olarak safhalandırılan mayın temizleme harekâtında,³⁰³

— 2007-2010 yılları arasında, üç etniye ait mayın temizleme birlikleri birleştirilerek BH Silahlı Kuvvetleri Mayın Temizleme Taburu teşkil

³⁰¹ Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2012 Progress Report accompanying the Communication from the Commission to The European Parliament and the Council. Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013, s.6, bakınız, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/keydocuments/2012/package/ba_rapport_2012_en.pdf, 13 Nisan 2019.

³⁰² International Mine Action Day and EUFOR Mine Risk Education, (Çevrimiçi) <http://euforbih.org/eufor/index.php/eufor-news/1632-international-mine-action-day-and-eufor-mine-risk-education>, 13 Nisan 2019.

³⁰³ Report of European Union on Demining Activities (2004-2015), Effects of EU on Demining Activities, Private Companies, Other Countries Working on Demining in BiH, Activities Increasing AFBİH Demining Capabilities, s.1.

edilmesi faaliyetine katkı sağlanmış 27 Eylül 2007’de AB Gücü Karargâhı ile BH Silahlı Kuvvetleri arasında bir Mutabakat Muhtırası (MoU) imzalanmıştır. Bu muhtıraya istinaden; 31 adet 4X4 araç, 249 adet Metal Mayın Dedektörü, 449 adet personel koruyucu ceket, 456 adet helmet ve vizör, 26 adet araç telsizi, 16 patlayıcı arama köpeği, 7 adet römorku ve yedek parçalarıyla birlikte mayın temizleme makinası hibe edilmiştir. BH Silahlı Kuvvetleri 2009-2019 Mayın Temizleme Stratejisini hazırlanmış ve AB Gücü de bu karşı mayın harekâtını gözlemeye devam etmektedir.

- 2010-2019 yılları arasında BH Mayın Temizleme Taburu, Mayın Temizleme Stratejisi ve yıllık planlara istinaden mayın temizleme görevlerini icra etmiş ve etmeye devam etmektedir. AB Gücü bu faaliyetleri gözlemlemenin yanı sıra bu tabura ihtiyaçları doğrultusunda muhtelif mayın temizleme eğitimleri vermiştir.³⁰⁴

AB Gücü BH de emniyet ve güvenli bir ortam oluşturmak amacıyla ülke genelinde konuşlu 17 adet İrtibat ve İzleme Timi vasıtasıyla sorumluluk bölgelerindeki okullarda öğrencilere, sivil toplum kuruluşlarına, avcılık derneklerinin mensuplarına ve sivil halka mayın tehlikesi ve riskine ilişkin alınacak tedbirler konusunda durumsal farkındalık eğitimleri verilmektedir. UNICEF’in de destek verdiği bu eğitimler kapsamındaki medya yoluyla, sunumlar yaparak ve etkilenen nüfusla yapılan birebir görüşmeler yoluyla mayın bilincini artırmak, mağdur sayısını azaltmak ve mayınlardan kaynaklanan uzun vadeli bir tehlikeye işaret etmek hedeflenmektedir.

BH’deki mayınla kirletilmiş bölgeler sorunu sadece askeri güvenlikleştirme politikaları kadar ve çevresel alanlarda da güvenlikleştirmeye olan etkileriyle çok önemli bir tehdittir. Kopenhag Okulunun güvenlikleştirme yaklaşımına göre öncelikli çevresel güvenlik konusu olmamakla birlikte, Bosna Hersek’teki boyutuyla sadece askeri alanda değil hem çevresel hem de ekonomik alanlarda ülke halkının yaşamına olumsuz etkileri yoğun biçimde devam etmektedir.

³⁰⁴ A.e., s.2.

4.3.3. Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'te Çevresel Alanda Güvenlikleştirme Politikalarının Etkilerinin Değerlendirilmesi

AB Bosna Hersek'te gerek çevre ve iklim değişikliği (ekosistemin bozulması) gerekse Bosna Savaşı'ndan kalan kara mayınlarının temizlenmesi konusunda ortaya koyduğu güvenlikleştirme politikalarında istenilen seviyede başarılı olamamıştır. Diğer sektörlerle mukayese edildiğinde en az düzeyde başarı sağlanan sektörün çevresel sektör olduğu değerlendirilebilir.

Bosna Hersek çevre ve iklim değişikliği alanında hazırlık safhasının başlangıç aşamasında bir hazırlık seviyesine sahiptir. Bosna Hersek için ülke çapında çevresel yaklaşım stratejisinin kabul edilmesinin ardından, ülkenin çevre sektöründe ve tüm alt sektörlerindeki stratejik planlama ve mevzuatında ve bütün hükümet seviyelerinde AB müktesebatı ile uyumlaştırmayı hedefleyen, ülke çapında koordineli ve uyumlaştırılmış bir yaklaşımı güçlendirmesi ve tam olarak uygulaması gerekmektedir. Bosna Hersek, ülke genelinde işleyen bir hava izleme ağı kurmak ve hava kirliliğine karşı uygun önlemleri almak için uygun veri toplanmasını sağlamak zorundadır.

Bosna Hersek iklim değişikliğinde, ülke genelinde idari kapasitesini önemli ölçüde güçlendirmeli ve mevcut proje bazlı yaklaşımın ötesine geçen iklim değişikliğini sistematik bir şekilde ele almak ve AB iklim müktesebatına daha uyumlu bir şekilde etkin olarak uygulanmasını ve icrasını sağlamak için sektörler arası işbirliğini geliştirmelidir.

AB'nin Bosna Hersek'teki çevre ve iklim değişikliği (ekosistemin bozulması) konularındaki güvenlikleştirme politikaları bir bütün olarak değerlendirildiğinde; çevre ve iklim değişikliği alanlarında devlet seviyesindeki BH Güvenlik Bakanlığının etkinliğinin ve yetkinliğinin yeterli seviyede olmaması, yasal mevzuatın eksikliği, entite ve kantonlardaki mevzuatın ise AB müktesebatına sınırlı ölçüde uyumlu olması konusunda yeterli gelişmeyi sağlayamadığı açık olarak görülmektedir. Öncelikle devlet seviyesinde eksik olan yasal mevzuatın AB mevzuatı ile uyumlu olacak şekilde ve entitelerin mevzuatını da aynı uyum çerçevesinde güncelleyerek toptancı bir yaklaşımla düzenlenmesi gerekmektedir.

Her seviyede teknik ve idari hizmet kadrolarındaki eksiklerin tamamlanması konusunda asgari yeterli başarının sağlanamadığı görülmektedir. Çevre ve iklim değişikliği konusunda verimli olabilmek adına kritik kadrolara (Milli Odak Noktası gibi) personel ataması yapılması ve bu personelin işlevlerinin ve görevlendirme usul ve esaslarının resmiyet kazanması gerekmektedir.

BH'deki mayınla/patlamamış mühimmatla kirlenmiş bölgeler sorunu; askeri, ekonomik ve çevresel sektörlerde güvenlikleştirmeye olan etkileriyle çok önemli bir tehdit olarak ortada durmaktadır. BH Savunma Bakanlığı'nın ilgili makamların tüm gayretlerine rağmen istenilen seviyede ilerleme kaydedilememiştir. AB ve AB ülkeleri de bu alandaki çalışmalara sınırlı seviyede araç, teçhizat ve eğitim desteği vererek aktif katkı sağlamaktadır, ancak yeterli finansal destek sağlanamamaktadır. BH'nin, mevcut ve yeni tespit edilecek kara mayınları ile patlamamış mühimmat alanlarını temizleme faaliyetlerinin hali hazır kapasitesi ve yeteneği ile Ottawa Sözleşmesindeki taahhüdüne rağmen, önümüzdeki 10-15 yılda yılda tamamlayamayacağı değerlendirilmektedir.

SONUÇ

Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'teki güvenlikleştirme politikalarının etkilerini değerlendirmeden önce, bu coğrafyanın tarihsel olarak geçirdiği travmaları kısaca özetlemek, bu manada AB'nin neden Bosna Hersek'in önündeki en önemli fırsat olduğunu ortaya koymak önem arz etmektedir.

Tarih boyunca ulus devlet oluşumuna engel olmak veya ulus devletleri yıkmak için çok kullanılan araçların başında etnik kargaşa ve çekişmeler gelmektedir. Balkan coğrafyasında özellikle 1990 sonrasında ortaya çıkan etnik mücadeleleri ifade etmek maksadıyla uluslararası hukuk literatürüne giren *Balkanlaşma* (Balkanization) kavramının en sıcak hissedildiği coğrafyalardan biri de Bosna Hersek'tir. Bölge üzerinde tek bir hâkimiyetin kurulamadığı dönemleri ve kaosu ifade eden bu kavram irdelendiğinde, Balkanlardaki birçok milletin aynı hâkimiyet alanında kalması halinde barışın uzun süre devam ettiği görülmektedir. Bunu tarihte iki örneği vardır. İlki, Bosna Hersek'in dört yüzyıldan fazla bir süre (1463-1878) Osmanlı İmparatorluğu yönetimi altında kaldığı dönemdir. Osmanlı Devleti döneminde "Millet Sistemi" içerisinde Müslüman ve Müslüman olmayan unsurlara hukuk ve adalet sistemi içerisinde vergi veya askerlik gibi yükümlülüklerin dengeli olarak uygulanması karşılığında oluşturulan sosyal barış dönemi İXX. yüzyıla kadar aksamadan devam edebilmiştir. "*Pax Ottomana*" olarak bilinen bu uyum anlaşması, milliyetçi akımlar ve dönemin emperyal güçleri olan İngiltere, Fransa ve Rusya'nın müdahaleleri ile bozulmuştur. İkinci örneği ise eski Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti döneminde tek bir ideoloji altında toplanan halkların göreceli olarak bir bir bayrak altında yaşamasıdır. Bugün gelinen noktada ise Bosna Hersek'te barış ve istikrarı sağlayacak bir güç olarak Avrupa Birliği'nin himayesinin önemli bir alternatif olacağı değerlendirilmektedir.

Soğuk Savaşın bitmesi ve SSCB'nin dağılması süreciyle eş zamanlı olarak 1990'lı yılların başında itibaren eski Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti de parçalanma sürecine girmiş, Balkanlaşma kavramının tahakkuk etmesiyle birlikte Federasyonu oluşturan milletlerden Slovaklar ve Hırvatlar bağımsızlık arayışları artırarak sürerken Bosna'da da karışıklıklar patlak vermiştir. Etnik milliyetçilik söylemlerinin eyleme dönüşmesi ile 1991 yılından itibaren eski Yugoslavya Federal Cumhuriyetindeki milletler birer birer bağımsızlıklarını ilan etmeye başlamışlardır.

Tito'nun yönetimi altında Bosna coğrafyasında barış içinde birlikte yaşayan Boşnak, Hırvat ve Sırlar Tito'nun ölümünden sonra Balkanlarda yaşanan bu olaylardan fazlasıyla etkilenmiş, aralarında başlayan etnik ayrımcılık bağımsızlık yanlısı eylemlere dönüşmeye başlamıştır. Bosna'da olası bir savaşı önlemek adına başlangıçta yapılan girişimlerde AT (AB) öncü rol almıştır. Avrupa'nın tam göbeğinde yaşanan bu sorunun Avrupa'nın kendi iç işi olduğu ve sorunların kuvvet kullanmadan görüşmeler yoluyla çözülebileceğini iddia eden Avrupa Topluluğu tarafları ikna etmekte başarılı olamayınca bu görevi Birleşmiş Milletlere devretmek zorunda kalmıştır. BM'nin de başarısız ve etkisiz politikaları bu coğrafyayı savaşa sürüklemiştir.

Bundan 27 yıl önce 1992 yılında Bosna Hersek'te başlayan trajik ve dramatik savaş, önce Sırbistan ve Karadağ daha sonra da Hırvatistan'ın saldırıları ile başlamıştır. Saraybosna 3.5 yıl Sırların kuşatması altında kalmış, şehir düşmese de ülkedeki birçok yerleşim birer birer düşmüş ve uluslararası camianın gözleri önünde Srebrenitsa'da 8.000'den fazla Boşnak Sırlar tarafından öldürülmüştür. Aslında bu süreç incelendiğinde ülkenin birçok yerinde çok büyük acıların yaşandığı görülmektedir.

Medeniyetin beşiği kabul edilen Avrupa'nın ortasında ve tüm dünyanın gözü önünde meydana gelen, bu savaşı durdurma amacıyla, uluslararası toplumun baskısıyla savaşı durduran tarafların imzalamak zorunda kaldığı Dayton Barış Antlaşması, Bosnalı Müslümanlar için varoluş mücadelesinin uluslararası toplum tarafından kabulü, Hırvatlar için Boşnaklarla paylaştıkları bir coğrafya ve karar mekanizmalarında diğerleriyle eşdeğer bir statü, Bosnalı Sırlar için ise büyük Sırbistan hayalini bitiren bir belge olmuştur. Bu antlaşma çözüm olarak ortaya konmasına rağmen, o günden bugüne kadar Bosna Hersek'te başta siyasal alanda olmak üzere yaşanan tüm güvenlik sorunlarının temelini teşkil etmiş ve etmeye de devam etmektedir.

Barış Antlaşması bütün olarak değerlendirildiğinde ülkede savaşı durdurmuş ancak ülkeye barışı getirememiş bir metin olduğu göze çarpmaktadır. Bu antlaşma, Bosna Hersek'te geçmiş 20 yıldan fazla süreyi ve büyük ihtimalle de yakın geleceğini düzenlemeye devam edecek, kelimenin tam manasıyla "*Bosna Gerçeği*"ni

tüm boyutlarıyla sergileyen, kalıcı barış ve güvenlikleştirme çalışmalarının analizi için göz ardı edilmemesi gereken bir belgedir.

Bosna Hersek'te devleti inşa edecek ve işletecek, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve kamu düzenini sağlayacak kurumlar Dayton Barış Antlaşması çerçevesinde oluşturulmuştur. Ancak bu antlaşmanın öncesinde üç yılı aşkın savaştan, birbirini öldürmüş, yaralamış ve büyük kin duymuş üç toplum arasındaki derin etnik ayrılıklar tarafların, yeni teşkil edilen bu kurumları kendi toplumsal çıkarları için kullanma talepleri yüzünden etkin olarak çalışmamış, bu nedenle Fukuyama'nın Devletin İnşasına yönelik ortaya koyduğu gibi uluslararası toplumu temsil eden kurumların ülkeden ayrılması için uygun ortam oluşturulamamıştır.

Çalışmada, Avrupa Birliği'nin Bosna Hersek'teki güvenlikleştirme politikalarının etkileri Kopenhag Okulu Güvenlikleştirme Teorisinin ortaya koyduğu beş sektör altında incelenmiştir.

AB'nin BH'de siyasal alanda güvenlikleştirme politikalarının etkinliğinin analizinde en önemli faktör, Dayton Barış Antlaşmasının 4 No.lu ekini oluşturan ve yeni kurulan bu devletin tüm siyasal sistemini açıklayan BH Anayasası olmuştur.

AB Bosna Hersek'te siyasal alandaki güvenlikleştirme politikalarında yeterli ölçüde etkili olamamıştır. AB ülkede siyasal alanda güvenlikleştirme politikalarına taraflar arasındaki çatışmanın sona ermesi ve ülkeye barış getirmesi amacıyla başta ABD ve Avrupa Birliği olmak üzere uluslararası toplumun dayatması ve baskılarıyla imzalanan Dayton Barış Antlaşmasından hemen sonra başlamıştır. 8-9 Aralık 1995'te Londra Konferansında teşkil edilen Barış Uygulama Konseyi'nin ve bu Konseyin icra makamı olan Yönetim Kurulu'nun en önemli üyelerinden biri olarak AB siyasal alandaki politikaların oluşturulmasında önemli katkılar sağlamış ve önemli etkileri olmuştur. Barış Antlaşması Bosna Hersek Devletinin inşası için gereken tüm yasal düzenlemeleri yürürlüğe sokmuş ve çok etnisiteli federal bir devletin siyasal temellerini atmıştır. Ancak antlaşmanın imzalanmasının üstünden yirmi üç geçmiş olmasına rağmen bu antlaşma ülkeye kalıcı barışı getirmemiştir. Ülkede devleti işletecek, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü ve kamu düzenini sağlayacak kurumların büyük bir kısmı Dayton Barış Antlaşması çerçevesinde çok kısa bir sürede oluşturulmuştur. 1996 yılında yapılan ilk genel seçimlerden sonra devletin temel organları fonksiyonel olarak görevlerini de yapmaya başlamışlardır.

Dayton Barış Antlaşması ile kurulan iki güçlü entite ve bu iki entitenin koordinasyonu için devlet seviyesinde oluşturulan zayıf kurumlar vasıtasıyla, düşmanlıkların yeniden başlatılmasının siyasal riski sözde azaltırken Boşnakların, Bosnalı Hırvatların ve özellikle Bosnalı Sırpların siyasi taleplerinin karşılanmasını hedeflemiştir. Fakat özellikle Bosnalı Sırplarda etnik/ulusal çıkarları koruma anlayışının baskın olması nedeniyle, başta yasama sistemi olmak üzere bu sözde denge mekanizması kilitlenmiş böylece gerekli olan yasa teklifleri daha görüşülmeden kadük kalmıştır.

Dayton'un ortaya koyduğu ve savaşın hemen sonrasında devletin inşasını ve acil sorunları çözmeyi hedef alan bu siyasal sistem BH'yi AB üyeliğine taşıyabilecek kapasitesinden çok uzaktı. Bu nedenle AB'nin BH ile bütünleşme stratejisi, Dayton sisteminin eksikliklerine çözüm niteliğinde hazırlanmıştır. Bununla birlikte, ülkedeki siyasal alandaki sorunların birçoğu Dayton Anayasası'nın ortaya koyduğu siyasal sistemden kaynaklandığından çözümsüzlük kaçınılmaz bir durum olmuştur.

Dayton'un Bosna Hersek için ortaya koyduğu ve ulaşılması istenen toplumsal demokrasi (Consociational Democracy) hedefini, üç farklı millettten oluşmuş, benzer dillere, ancak üç farklı dini inanca ve kültüre sahip bir toplumda gerçekleştirmenin çok zor bir süreç olacağı dikkate alınarak ülke toprakları iki entite halinde bölünmüş ve olası sürtüşmelerin önüne geçilmesi hedeflenmiştir. Bugüne kadar yaşanan süreç göstermiştir ki, bu üç farklı millet kendi siyasal alanlarını korumak konusunda çok hassas davranmaya özen gösterirken aynı siyasi birim içinde yan yana fakat ayrı toplumlar olarak yaşamaya, birbiriyle karışmaya ancak entegre olmamaya özen gösterdikleri çok net bir biçimde gözlenmektedir. Avrupa Birliği, büyük bir travma yaşamış bu toplumda tarafları profesyonel ortamlarda birlikte çalışmalarını dışında bir araya getirme konusunda başarılı hiç bir proje yürütmemiştir.

BH Anayasasında devletin temel kurumları, bunların yapısı ve fonksiyon alanları açıklanmıştır. Anayasa hükümlerin uygulanması esnasında, yeni kurumların oluşumu ve işlevleri ile diğer detayları görüşülürken veya yasalaşması esnasında etnik görüş ayrılıkları nedeniyle oylamalar esnasında süreç ya kilitlenmekte ya da çok ağır ilerlemektedir. İki entite ve bir özerk bölgeden oluşan devlet sisteminden özellikle Sırp Cumhuriyeti'nin etnik ulusal çıkarlarını koruma bahanesiyle, devlet seviyesinde alınacak kararlarda hemen hemen her konuda, özellikle de ülkenin AB

ile üyelik ilişkilerini düzenleyen yasaları geciktiren veya zora sokan yaklaşımları ile Bosna Hersek devletinin siyasal çıkarlarını ve uluslararası toplumla entegrasyonunu olumsuz olarak etkilemekte olduğu net olarak görülebilmektedir.

Başta Avrupa Birliği olmak üzere, uluslararası toplumun Bosna Hersek'te demokratikleşme ve hukukun üstünlüğünü sağlama adına ortaya koyduğu politikalar neticesinde ihtiyaç olan birçok yeni kurumun oluşturulması öngörülmüştür. Etnik milliyetçilik söylemleri ile ulusal menfaatlerini korumak adına hukukun üstünlüğünü hiçe sayan her seviyedeki politikacının, yargı kurumlarının bağlayıcı kararlarını göz ardı etmesi veya reddetmesi yapılan ve yapılacak olan siyasi güvenlikleştirme çalışmalarını olumsuz olarak etkilemektedir. Bu hususta en çarpıcı örnek; BH Federasyonu merkezli partilerin, BH Anayasa Mahkemesinin "*Ljubic davasındaki*" kararından kaynaklanan sorunları çözmek için siyasi olarak bir anlaşmaya varma konusunda samimi bir çaba sarf etmemişlerdir. Diğer bir örnek, BH Anayasa Mahkemesi kararından dolayı Mostar şehrinde yerel seçimlerin 2008 yılından beri yapılamamasıdır. Başka bir örnek ise, Sırp Cumhuriyeti yönetiminin, BH Anayasa Mahkemesi ve BH Devlet Mahkemesinin devlet malları (yaklaşık 1000 adet kamu binası, kamu tesisi ve arazileri) ile savunma mallarının (60 adetten fazla askeri karargâh ve kışla) tescili ile ilgili kararına uymayı reddetmesi ve bu tavrına devam etmesidir. Bunun altında yatan en önemli neden SC'nin bağımsızlık ilanı ve/veya Sırbistan'a bağlanma konusunda başından beri devam eden isteğidir. Bu bina, arazi ve kışlaların BH Devletine ve BH Savunma Bakanlığına devredilmesi halinde bu haklarından mahrum kalacakları korkusundan kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Öte yandan savunma mallarının devri konusu, Yüksek Temsilcilik Ofisinin kapatılması için 5+2 gündeminde yer alan koşullardan biri olmakla birlikte, aynı zamanda Bosna Hersek'in NATO Üyelik Eylem Planı (NATO Membership Action Plan) statüsünü kazanabilmesi için de bir önkoşuldur.

Lijphart, çok etnisiteli toplumlarının bir özelliğini de, demokrasinin çöküşüne daha fazla eğilimli olmaları şeklinde açıklarken bu tür toplumlar için öngördüğü asimilasyon, birleşme veya bölünme şeklindeki üç alternatiften özellikle ikisinin (asimilasyon ve bölünme) Bosna Hersek halkının beyinlerinin arka planda hep var olduğu gözlenmiştir. Bu bağlamda Bosnalı Sırp'ların Boşnak hegemonyası altında asimile olma korkusu ile Boşnak çoğunluğun Bosnalı Sırp'ların BH'yi bölme

arzusundan duydukları korku arasında gidip gelen ve belirsizliklerle devam eden süreçte, bu korkular zaman zaman siyasi liderlerin söylemleri ile gündemde tutulmaktadır. Burada dikkat çeken husus her iki korkunun da kaynağının Bosnalı Sırpların tavrından kaynaklanmasıdır. Boşnakların diğer iki etniseyi asimile etmek gibi bir yaklaşımı ve eylemi gözlenmemekle birlikte, Bosnalı Sırplar bunu çeşitli platformlarda sık sık dillendirmekte ve gündemde tutma gayreti içerisinde.

Diğer taraftan bir süre öncesine kadar Sırp Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı olan, 7 Ekim 2018’de yapılan genel seçimlerde BH Cumhurbaşkanlığı Konseyi Sırp üyesi seçilen Milorad Dodik 2008 yılından beridir, Bosnalı Sırpların Bosna Hersek’ten ayrılması ve bağımsızlığını ilan etmesi konusunda beyanatlari ve Avrupa Birliği’ni eleştirileri sürekli gündemdedir. Avrupa Birliği, Bosnalı Sırpların bu söylemlerine Bosna Hersek halkının birbirlerine kenetlenmesi ve tek devlet olma bilincini güçlendirmesi için gerekli adımları atma konusunda geç ve yetersiz kalmıştır.

1 Haziran 2015 tarihinden itibaren AB ile Bosna Hersek arasında imzalanan İstikrar ve Ortaklık Anlaşması ile Bosna Hersek’in AB’ye aday ülke olma konusunda bir gelişme sağlanmıştır, ancak yeterli değildir. “*Toplumsal demokrasi*” çok etnisiteli Bosna Hersek özelinde hem asimilasyonu hem de bölünmeyi demokrasi çerçevesinde önlemek amacıyla, Dayton’da ortaya konmuş bir düzenleme olarak bugüne kadar başta AB olmak üzere uluslararası toplumun yerinde müdahaleleri sonucunda hiç bir etnisite tarafından söylemden öteye gidememiştir. Bosna Hersek için geleceğe ilişkin üç alternatiften en riskli görüneni bölünmedir. Sırp siyasiler tarafından sıkça gündeme getirilen bu konu Sırp Cumhuriyeti’nin Bosna Hersek’ten ayrılması hususudur. AB Sırpların bu ayrılıkçı söylemini engelleyecek kuvvetli bir politika ortaya koyamamıştır.

Dayton’a göre Bosna Hersek’te devletin inşasını gerçekleştirirken toplumsal demokrasiyi oluşturmak adına önemli olan dört unsurun nasıl uygulandığı 3’üncü bölüm 1’inci Kısımda detaylı olarak incelenmiştir.

Bosna Hersek’te devlet düzeyinde siyasi kurumlar, ülkenin üç etnik topluluk arasında büyük koalisyonların oluşumunu teşvik etmek üzere tasarlanmıştır. BH Cumhurbaşkanlığı Konseyi, BH Parlamenterler Meclisi’nde yer alan Halklar Meclisi ve Temsilciler Meclisi kurucu üç entitenin eşit sayıda temsilci ile oluşturulduğu kurumlar olarak inşa edilmiştir. Tasarlanan bu kontrol ve dengeleme sistemi, iki

nedenden dolayı savaş sonrasında Huntngton'un da belirttiği gibi BH'de yeni ve etkin olmayan bir çatışma yöntemini ortaya çıkarmıştır. İlki, devlet düzeyindeki sınırlı sayıda kurum, sınırlı yetkilerle entitelerin üzerinde yapılanmıştır, böylece gerçek güç entite (alt-devlet) yapıları içinde kalmıştır. Bu düzenleme etnik olarak daha az homojen popülasyona sahip olan Sırp Cumhuriyeti'nde daha verimli çalışırken diğer tarafta Bosna Hersek Federasyonu içinde yürütme yetkisi, değişen oranlarda farklı etnisitelerden oluşan homojen olmayan on kantonun lehine olacak şekilde azalmıştır.

Devlet düzeyinde siyaset, Bosnalı politikacılar arasında rekabet ve çekişme yeri haline geldiğinden, Dayton Anayasası toplumsallaşma anlayışını esas itibarıyla iki konuda bozmaktadır. İlki, iyi niyetli politikacıların yokluğunda Dayton Sisteminin sürekli bir çöküş riski taşıması, ikincisi ise, Sırp Cumhuriyeti'ndeki Sırp Partilerinin, ellerindeki veto yetkisi nedeniyle, devlet seviyesindeki hükümeti AB üyelik süreci için gereken reform önerilerinin yasalaşması aşamasında kendilerine bağımlı ve yetkisiz kılmalarıdır.

Dayton Barış Antlaşması kurucu üç halkın yaşamsal çıkarlarının korunmasını garanti altına alan hükümler içermektedir. Anayasa, hayati çıkarların ihlali durumunda devlet düzeyindeki kararları gözden geçirmek üzere biri Boşnak, biri Bosnalı Sırp, diğeri bir Bosnalı Hırvat'dan oluşan ortak bir komisyonun kurulmasını amir kılmaktadır. Anayasadan kaynaklanan bu hak da taraflarca maksatlı olarak kullanılmış ve karar alma sistemi kilitlenmiştir. Bu husus AB üyeliğine yönelik kararların alınmasında da benzer şekilde engel teşkil etmektedir. AB, Dayton Barış Antlaşmasının amir hükümlerine ilişkin bir değişiklik yapamadığı için siyasal alanda etkin politikalar uygulayamamıştır.

Çok etnisiteli toplumlarda, siyasi toplumsalcılığın üçüncü temel unsuru, siyasi temsiliyet, kamu hizmeti atamaları ve kamu fonlarının dağıtımında orantılılıktır. Orantılılık ilkesi azınlık durumda olan toplulukların da kamu kurumlarına ulaşması için bir imkân yaratması gerekirken Bosna Hersek'te orantılılık ilkesi yalnızca üç kurucu halktan birine mensup vatandaşlar için geçerlidir. Bosna Hersek Devletinde, Dayton Anayasası'nda "diğerleri" kategorisine giren BH vatandaşları "ayrımcılığa" maruz kalmaktadır.

Bosna Hersek 2002 yılında Avrupa Komisyonuna üye olduktan sonra, seçim yasalarını bir yıl içerisinde değerlendireceğini kabul etmiş, ayrıca sözleşme ve protokolleri herhangi bir çekince koymaksızın onaylamıştır. Buna ilave olarak, 2008 yılında AB ile İstikrar ve Ortaklık Anlaşmasını (İOA) onaylamasının ardından, Parlamento'daki Halklar Meclisi'nin üyeleri ve Devlet Başkanlığı seçimleri ile ilgili Bosna Hersek seçim yasasını, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ile Avrupa Konseyi'ne kabul sonrası taahhütlerine iki yıl içerisinde uyumlu hale getireceğini açık bir şekilde taahhüt etmiştir. Ancak bu taahhütleri yerine getirmemiştir. Benzer husus 2006'dan beridir çözümlenemeyen Sejdiç ve Finci davası için de geçerlidir. Avrupa Anayasası ile çelişen bu durum karşısında AB kurumlarının yeterli tepkiyi göstermemiş olması, AB'nin etkinliği açısından düşündürücüdür.

Diğer taraftan siyasal alanda önemli başka bir konu da *“Her Entitenin Kendi İç İşlerini Yürütmesi için Yüksek Derecede Özerkliğe”*e sahip olmasıdır. Federatif bir anlayışla taraflardan gelebilecek bir bağımsızlık talebini engellemek amacıyla verilen özerk yetkiler ülke içinde dengelerin oluşmasında, ortak kararlar alınmasında zorlukların yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu bölünmüş yetkilendirme, entitelerin kendi politik, ekonomik stratejilerini bazen birbirlerine muhalif olacak şekilde tasarımlarına ve yönetmelerine de izin vermesi nedeniyle devlet seviyesinde yetkili olabilecek kurumların teşkil edilmesine, ortak menfaatlerin oluşturulmasına ve paylaşılmasına kadar birçok alanda dezavantaj oluşturmaktadır.

Dayton Barış Antlaşması gereği entiteler ile devlet arasında bir anlaşmazlık olması halinde nihai arabulucu olarak tayin edilen Yüksek Temsilcilik Makamının yetkileri 1997 yılında Bonn Kararları ile genişletilmiş ve 1997 yılından 2011 yılına kadar çeşitli alanlarda 914 kez bu yetkisini kullanılmıştır. Uzun zamandır Bosna Hersek yasal sisteminin ayrılmaz bir parçası olan Yüksek Temsilcilik Ofisi'nin kaldırılması hususunda 2008 yılına Barış Uygulama Konseyi tarafından alınan kararların (5+2) tamamı 2018 yılı sonuna kadar yerine getirilememiş ve karar yürürlüğe konamamıştır. Kararın Bosna Hersek'te devlet düzeyindeki kurumlara yeni yürütme yetkilerini devretmek için net bir geçiş stratejisi olmadan uygulanması Dayton Barış Antlaşmasına yönelik önceki diğer tehditlerden daha büyük bir istikrarsızlığı neden olabilecek hukuki bir boşlukla sonuçlanabilecek ve Bosna

Hersek'in siyasal yapısını kısa sürede felç edebilecektir. Bu karar Avrupa Birliği ile entegrasyon sürecinin de sona ermesine neden olabilecektir.

Özetle, AB, Bosna Hersek'te siyasal alanda güvenlikleştirme konusunda öngördüğü ve hedeflediği başarıyı yeterli seviyede gerçekleştirememiş, bu alanda etkili bir aktör olamamıştır. AB Müktesebatı kapsamında Dayton Barış Antlaşmasının özellikle EK-4'ünde (BH Anayasası) gerekli değişiklikler yapılmadığı takdirde, AB'nin kısa ve orta vadede siyasal alandaki güvenlikleştirme politikalarındaki hedeflerini yeterli seviyede gerçekleştiremeyecektir. Bunun için de AB üyeliği gibi bir argumanın etkin olarak kullanması gerekmektedir.

AB'nin Bosna Hersek'te askeri alanda güvenlikleştirme politikalarının etkileri analiz edildiğinde; bu politikaların sahadaki uygulamalarının 2004 yılı sonunda kalıcı barışı ve istikrarı sağlama görevinin NATO İstikrar Gücünden (SFOR) teslim almasıyla birlikte başladığını, AB Gücü'nün icra etmeye başladığı Althea Harekâtının AB'nin Askeri Kriz Yönetim Konseptinin ilk pratik uygulaması olduğunu tespit etmek gerekmektedir.

NATO İstikrar Kuvveti 1995 yılından 2004 yılına kadar yürüttüğü Barışı Uygulama ve İstikrar Harekâtlarında oluşturduğu nispeten istikrarlı güvenlik ortamının kazanımları üzerine inşa edilen AB Gücü/Althea Harekâtı aslında hazırlanmış bir temel üzerine yeni bir bina inşa edilmesi olarak değerlendirilmelidir. Bu anlamda AB Gücü ilk görevinde çok önemli bir fırsat yakalamıştır.

Bosna Hersek'te NATO ile başlayan BDH'nda barışın uygulanması ve istikrar safhalarının birçok yönüyle sorunsuz tamamlanmış olması AB Gücü'nün harekâtını çok kolaylaştırmıştır. Büyük çoğunluğunu NATO SFOR birliklerinden AB Gücüne devredilen 7000 personelle başlayan AB Gücü'nün Althea Harekâtında kısa sürede kademeli olarak personel sayısı azaltılmış, ülkedeki barış ve istikrar durumu ve ülkenin nabzı değişik bölgelerinde konuşlandırılan 17 adet irtibat ve izleme timi vasıtasıyla tüm ülkede izlenmeye ve gözlenmeye başlanmıştır.

BH'deki savunma reform çalışmalarının AB'nin sorumluluğu NATO SFOR'dan devralması dönemine rastlaması askeri sektördeki güvenlikleştirme çalışmalarına AB'nin daha fazla katılımı ve katkı sağlaması için imkân sağlamıştır. Uluslararası toplumun devlet düzeyindeki kurumları güçlendirmeye odaklanması

savunma reformunun kapsamını şekillendirmiştir. AB, BH Savunma Reform Komisyonuna önemli katkılar sağlamıştır. Bu kapsamda; yürürlüğe giren yeni BH Savunma Yasası ile devlet seviyesinde tek bir BH Savunma Bakanlığının kurulması, BH Silahlı Kuvvetlerinin sivil otoritenin kontrolü altına girmesi, müşterek BH Silahlı Kuvvetleri oluşturulması, entitelerdeki savunma yapılarının kapatılması ve silahlı kuvvetlerin boyutunun azaltılması gibi askeri alandaki çok önemli güvenlikleştirme politikalarının uygulanması ve yarattığı etkileri açısından askeri güvenlikleştirme alanında çok olumlu ve çok kritik gelişmeler olmuştur.

AB Gücü'nün BH'deki varlığı üç ana amaca hizmet etmektedir. Birincisi, Bosna Hersek'in uzun vadeli siyasi istikrarı için psikolojik güvence sağlamasıdır. Bosna Hersekliiler ülkede anlaşmazlıkların yeniden başlatılmasını uzak bir olasılık olarak görmelerine rağmen, AB Gücü'nün sahadaki varlığı bu algıları daha da güçlendirmektedir. İkincisi, AB'nin Althea Harekâtı ile siyasi güvenlik ikileminden kaynaklanan herhangi bir taşkınlığın karşıt gruplar arasındaki şiddete dönüşmesine karşı gerekli korumayı sağlamasıdır. En önemlisi ise AB Gücü-Althea Harekâtı, katılan AB üyesi ulus devletlerin ve diğer ülke askerlerinin ortak bir komuta yapısı altında çalışmasına ve çatışma sonrası bir ülkedeki gözetim yetkinliklerini başarabilmelerine imkân sağlamıştır.

AB'nin BH'de askeri alandaki güvenlikleştirme politikaları bir bütün olarak ele alındığında, AB Gücü'nün varlığı, herhangi bir etnik çatışmanın yenilenme riskine karşı uluslararası toplumun psikolojik bir güvencesi olarak hizmet etmektedir. AB Gücü yetkilileri, siyasi olarak tarafsız kalmaya özel önem vermektedirler. Savunma reformunun büyük bölümüyle tamamlanmış olması, ülkeye yayılmış AB Gücü'ne bağlı 17 İrtibat ve Gözlem Ekibinin görevlerini de kolaylaştırmaktadır.

Ancak BH'de 4 Şubat 2014 tarihinde Tuzla şehrinde başlayan ve kısa sürede hemen hemen tüm Federasyon'a yayılan şiddet olayları ekonomik alanda uygulanan özelleştirme politikalarının sebep olduğu bir meselenin çok kısa bir sürede toplumsal bir güvenlik sorununa evrilebileceğini göstermesi bakımından çok önemlidir. Bu dönemde art niyetli kişi/kişilerce yapılabilecek bir etnik saldırının saman alevi gibi ülkede etnik bir çatışmaya dönüşme ihtimalini ortaya çıkarması son derece düşündürücü ve geçmiş yaklaşık 23 yılın güvenlikleştirme politikalarını sorgulamak adına bir o kadar da önemli bir geri beslemedir. Bosna Hersek Silahlı Kuvvetlerinin

yaşanan bu tür toplumsal olaylara mevcut yasalara göre direkt müdahale etmesi mümkün değildir. BH yasaları gereği bu tür gerginlik durumunda BH Güvenlik Bakanlığı müdahil olması ve öncelikle kolluk kuvvetleri ile tedbir alınması gerekmektedir. Birbirinden bağımsız, farklı yetenek ve kapasiteye sahip 14 farklı polis teşkilatının olaylara müdahale etmekte yetersiz kalmasına rağmen olayların etnik bir yapıya dönüşmemesi büyük bir şans olmuştur.

Askeri anlamda yapılan değerlendirmelerde BH’de etnik ayrışmanın henüz ortadan kalkmadığı ve toplumsal olarak tüm Bosnalıların beyninde yaşamaya devam eden travmanın en ufak bir gerginlik anında kısa sürede etnik bir çatışmaya evrilebileceği düşüncesi, başta AB Gücü olmak üzere uluslararası topluma ait tüm kurumlarda değişmeyen bir algı olmuştur. Mevcut durum, AB Gücü’nün mevcut birlikleri ve ufuk ötesi ihtiyatları ile aynı anda birçok bölgede meydana gelebilecek etnik olaylara müdahale etmekte yetersiz kalacağı ve NATO’nun başka bölgelerdeki ihtiyatlarının kullanılmasına ihtiyaç duyulacağını ortaya çıkarmıştır. Bu vaka AB ve NATO’nun mevcut takviye planlarının yeniden gözden geçirilmesi sürecinin başlamasına neden olmuştur.

Diğer taraftan AB Gücü’nün müdahalesini gerektirebilecek bir tehditin oluşması halinde AB’nin siyasi kanadı ve Belçika-Mons’ta bulunan AB Gücü Karargâhı mevcut ihtimalat planların uygulanması için ihtiyat birliklerine verilmesi gereken *intikale hazırlık emrini* dahi verememiştir. Bu gerginlik durumu ülkedeki etnik fay hatlarının mevcudiyetinin ortadan kalkmadığını tüm uluslararası topluma bir kez daha hatırlatırken AB Gücü’nün askeri anlamda yeterliliği konusunda askeri tarafta soru işaretleri yaratmış ve ihtimalat planların NATO ile birlikte ele alınması gerektiğini ortaya çıkarmıştır. Bu gelişme, 2012’den itibaren mevcudu azalarak görev devam eden AB Gücü’nün uyguladığı askeri stratejilerin ve politikaların ülke gerçeklerini dikkate almadan hazırladığını göstermiştir.

AB’nin BH’de askeri alandaki güvenlikleştirme politikaları bir bütün olarak değerlendirildiğinde; savunma reformunun kabulü ve bu reform kapsamında ilgili kurumların (BH Savunma Bakanlığı ve Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri vb.) teşkil edilmesi, BH’nin BİO üyeliğine kabulü ve bu Üyelik Eylem Planına şartlı olarak davet edilmesi, AB Gücü tarafından BH Silahlı Kuvvetlerine kapasite geliştirme

eğitimleri verilmesi, NATO ile BİO üyeliği kapsamında eğitimler vb., bu alanda çok önemli ve başarı politikalarıdır.

AB'nin Bosna Hersek'te toplumsal sektördeki güvenlikleştirme politikalarının etkileri analiz edildiğinde; savaşın neden olduğu en büyük toplumsal mesele diğer ülkelere göçler ve ülke içinde yerinden edilmeler olmuştur. Savaş bittikten sonra ülke nüfusunun yarısından fazlasının bir taraftan başka bir tarafa savrulduğu anlaşılmıştır.

BH'de toplumsal güvenlikleştirme adına en önemli travmalar olan savaşın neden olduğu soykırım ve göçe ilave olarak; ikiyüz binden fazla insanın hayatını kaybetmesi, kırk binden fazla kadının tecavüze uğraması, ülke içerisinde oluşturulan toplama kampları, üç etnisiteye ait askeri/paramiliter güçlerinin ele geçirdikleri düşman askerleri için oluşturduğu esir kampları ve buralarda yaşanan soykırıma varan uygulamalar düşünüldüğünde, toplumsal hayatı tamamen paramparça olmuş bir ülkede oluşan güvensizlik ortamını ortadan kaldırma gayretleri muhakkak ki çok zor, zahmetli ve yıpratıcı bir süreçte uygulanmak zorunda kalmıştır. Ancak bu toplumsal travmalar tam olarak atlatılamamış ve bilinçaltında tüm canlılığı ile yaşamaktadır.

Bosna Hersek'te toplumsal alanda yaşanan en önemli güvenlik sorunları, savaş esnasında diğer ülkelere göç edenler ile ülkede yerinden edilenlerin savaş sonrasında kendi topraklarına geri dönüşlerinin sağlanması, geri dönenlerin yeniden uyum sürecinin desteklenmesi ve etnisiteler arasında toplumsal barışın sağlanması olmuştur. Göç edenler ve yerinden edilenlerle ilgili geri dönüş işlemlerinin yürütülmesi ve desteklenmesi görevi AGİT genel sorumluluğunda başta AB olmak üzere uluslararası toplumun maddi katkılarıyla yürütülmüştür.

BH'de AB Gücünün varlığı aslında toplumsal güvenlikleştirme meselenin tam olarak çözülemediğinin ve sorunların halen devam ettiğinin en önemli göstergesidir. Savaştan hemen sonra NATO Uygulama gücü daha sonra NATO İstikrar Gücü, Aralık 2004'ten itibaren de AB Gücü uluslararası toplum adına ülkenin güvenlik durumu gözlemlemektedir. BH'de gerek devlet seviyesinde gerekse entitelerde toplumsal alanında güvenlikleştirme çalışmaları ve projeleri yeterli seviyede değildir. Uluslararası toplumun katkıları ve tavsiyelerine rağmen ülkede

kanun uygulama gücü olan polis teşkilatının birleşik tek bir polis gücüne dönüştürülememesi toplumsal güvenlik adına mevcut durumu yansıtmaktadır.

AB'nin toplumsal alanda güvenlikleştirme adına uyguladığı politikalar, yapmış olduğu maddi yardımlar ile ülkede hayatın normalleşmesi için yapmış olduğu çabalara rağmen ülkede toplumsal güvensizlik, etnisiteler arasındaki kin ve nefret duygusunu tam olarak ortadan kaldıramamıştır. Toplumsal güvensizlik duygusu her üç etnisitenin de önemli bir kısmında; yaşam koşullarını, ekonomik durumlarını, işsizlik sorunlarını olumsuz yönde etkilemiştir ve etkilemeye devam etmektedir.

AB'nin Bosna Hersek'te ekonomik sektördeki güvenlikleştirme politikalarının etkileri analiz edildiğinde; Bosna Hersek'te 1992-1995 yılları arasında yaşanan ve ülkenin neredeyse topyekün yerle bir olmasına neden olan savaş sonrasında ülkenin yeniden inşa edilmesi, ülke ekonomisinin oluşturulması ve uzun vadeli olarak yeniden yapılandırılmasının politik istikrar ve kalıcı barış için ön koşullar olması, bu amaçla yapılacak tüm reform çalışmaları arasında ekonomik alanda yapılacak olanların en kritik çalışmalar olduğu ortaya konmuştur.

AB savaş sonrası dönemde uluslararası toplumun yürüttüğü çabaların bir parçası olarak en güçlü olduğu ekonomik alanda; devlet ekonomisine ait altyapının oluşturulması ve geliştirilmesi, AB müktesebatına uygun olarak yasal mevzuatın hazırlanması ve yürürlüğe konması, tek ekonomik bölge oluşturulması gibi önemli sorumluluklar üstlenmiştir. Bu bağlamda; 2000 yılında CARDS programına dâhil edilinceye kadar BH'nin; Avrupa Komisyonu İnsani Yardım Komisyonu'nun insani yardım programlarından, Polonya ve Macaristan: Ekonomilerinin Yeniden Yapılandırılması İçin Yardım Fonlarından, OBNOVA programlarından istifade etmesine imkân sağlamıştır. BH'ye, AB'nin genişleme politikası kapsamında batı Balkan ülkeleri için tahsis ettiği maddi yardımlardan; CARDS, IPA, IPA II, Sivil Toplum Tesisleri, Bölgesel Konut Programı ve Mülteci Göç Akışlarını Yönetmede Bosna Hersek'e Özel Tedbirler fonundan ödenek tahsisleri yapılmıştır.

Diğer taraftan, savaşı durduran Dayton Barış Antlaşmasında ekonomik alanda alınacak tedbirlerin ana sorumluluğunun sadece BH Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti'ne verildiği net olarak ifade edilmiştir. Antlaşmada bu iki entitenin hiyerarşik olarak üzerinde, onlara yön verecek, gerektiğinde bazı önemli kararların alınmasında zorlayabilecek güçlü bir devlet mekanizması olmaması nedeniyle çok

zorlu bir süreç yaşanmıştır. Üç yıldan fazla birbiriyle savaşmış bu üç toplumun iki federasyon çatısı altında bir araya gelerek etnik ayrılıkları bir tarafa bırakması, ekonomik tedbirlere ilişkin ortak kararlar alması, bu alanda hukuki düzenlemeler yapması, ekonomi ile ilgili kurumları teşkil etmesi ve tek bir ekonomik bölge oluşturması konularının kısa ve orta vadede gerçekleşmemiştir. Bu sancılı süreç bugün de hâlâ devam etmektedir.

Bosna Hersek'te ekonomik alanda en önemli katkıyı, başta AB olmak üzere uluslarüstü/uluslararası kurumlar ve ikili olarak ülkelerin 1996-1999 yılları arasında yapılan beş bağışçı konferansında vaad edilen toplam 5,1 milyar dolar bağıştan oluşturmuştur. Bu bağışların büyük bir bölümü ülkenin altyapısının yenilenmesi amacıyla öncelikli olarak Saraybosna çevresi olmak üzere BH Federasyonu'nda nispeten daha az bir bölümü ise SC bölgesinde kullanılmıştır. Önemli miktarda bağış yapılmasına rağmen bağışların ülke içerisinde dengeli olarak kullanılmamıştır. Başlangıçta SC'nin isteksiz yaklaşımı bu dengesiz tahsislerde önemli bir faktör olmuştur. Bağışların ülke içinde dengeli ve adil olarak dağıtılmaması dışında bağışların üretim ekonomisini canlandırmak amacıyla kullanılmaması ve sürdürülebilir tek bir ekonomi bölge oluşturulmaması da bu alandaki önemli eksikliklerdir.

AB ile BH arasındaki ekonomik ilişkiler 2015 yılından itibaren çok daha etkili bir sürece evrilmiştir. Ancak AB'nin diğerler reform politikalarıyla birlikte, ekonomik güvenlikleştirme politikalarındaki etkinliği; Kopenhag kriterleri kapsamında AB içindeki rekabet baskısı ve piyasa güçleriyle başa çıkma kapasitesi göz önünde bulundurarak değerlendirildiğinde *“Bosna Hersek'te mevcut işleyen piyasa ekonomisinin etkin olarak oluşturulması ve ortak pazarda rekabet edebilmesi için henüz erken bir aşamada olduğu”* değerlendirilmektedir.

Ekonomik yönetim yüksek derecede siyasallaşması ve entiteler arasındaki işbirliği eksikliği nedeniyle her seviyede engellemeler devam etmektedir. Bu ekonomik ve diğer alanlarda karar alma sürecini sık sık siyasi çıkmazlara sokmakta ve uzun gecikmelere yol açmaktadır. Bu bağlamda, BH Mali Konsey'in üst düzey koordinasyon rolünün güçlendirilmesine ihtiyaç vardır.

Ayrıca, ekonomik yönetişimde statükonun korunmasına öncelik verilmesi, gecikmiş yapısal reformların çözüm süreçlerinin ve uygulanmasının yavaşlığı,

gereğinden fazla kamu sektörü istihdamı, verimsiz kamu girişimleri ve verimsiz bir sosyal güvenlik sisteminin finanse edilmesi için önemli kaynakların sarf edilmesi gibi sorunlar halen devam etmektedir. Devletin ekonomideki rolü, ülke iç pazarının yüksek derecede parçalanmasının bir sonucu olarak, zayıf bir hukuk devleti, gereksiz bürokrasi, yolsuzluklar, uzun ve karmaşık idari prosedürler tarafından da engellenmektedir. İş dünyasının zayıf olması ve ülkenin eğitim sistemindeki zayıflıkların bir sonucu olarak işsizlik, özellikle gençler arasında endişe verici derecede yüksektir. Ayrıca, kayıt dışı ekonomi haksız rekabet yaratarak ve gerekenden daha yüksek bir vergi yüküne yol açarak ülke ekonomisine olumsuz etki etmektedir.

Eğitim kalitesinin yetersizliği ve etnik ayrımcılığı körüklemesi ülkenin geleceği için çok önemli olumsuzluklardır. Araştırma ve geliştirme harcamaları çok az bütçe ayrılmaktadır. Ulaştırma ve enerji altyapısı yeterince gelişmemiştir. Yapısal uyum hızı, ülkenin bölgesel ticaret yapısındaki son zamanlardaki çeşitliliğe rağmen, büyük oranda parçalanmış ve politikleşmiş bir ekonomide yeni girişimler kurmanın ve sürdürmenin güçlüklerini ve zorluklarını yansıtmaktadır.

Bosna Hersek'in 2015 yılı itibariyle uygulamaya başladığı sosyo-ekonomik önlemler, kamu yönetimi ve hukuk devleti reformlarındaki "reform gündemi", diğerlerinin yanı sıra daha esnek bir işgücü piyasası yaratılmasına ve finansal sektör düzenlemelerinin uluslararası standartlara daha iyi uyum sağlamasına imkân sağlamıştır. Daha fazla ekonomik büyüme ve vergi toplama performansı nedeniyle, ülkenin kamu maliyesi büyük ölçüde dengeli olmuştur. Bu, ülkenin uzun süredir ihmal edilen altyapısına yatırım yapmak için uygun bir fırsat sunmuştur. 2015'ten itibaren ekonomi % 3 oranında büyümüş, destekleyici bir ekonomi politikası ile bu oran 2020'li yılların başında % 4'e ulaşabilecektir. Bununla birlikte, ülkenin ekonomik büyümesi potansiyelinin altında kalmaya devam etmektedir ve makroekonomik gelişmelerin etkisi henüz nüfusun çoğunluğu tarafından hissedilmemiştir. Genç ve çalışma çağındaki nüfusun göç etmesinin önlenmesi ekonomik alanda en kritik konulardan birisi olarak ortaya çıkmaktadır.

Ülke içinde çeşitli düzeylerdeki kilit bakanlıklar ve organlar arasındaki yetersiz işbirliğinin bir sonucu olarak Bosna Hersek tarafından geliştirilen 2015-2018 yıllarını kapsayan *Ekonomik Reform Programı* 'nın kalitesi düşüktür ve çok kısıtlı bir

uygulaması olmuştur. Bu Ekonomik Reform Programının sonuçlarında belirtilen politika rehberi ile uyum içinde olmak üzere, ülkedeki tüm seviyelerdeki hükümetler tarafından kabul edilen yeni bir reform seti (Ekonomik Reform Programı 2019-2021) hazırlanmıştır. Bu gelişme AB adaylığı ortak hedefine ulaşmak için ülkedeki tüm etnisitelerin işbirliği yapmaya olan istek ve inançlarını göstermesi açısından kıymetlidir.

Dayton Barış Antlaşmasının üniter bir devlet olmayı engelleyen hükümleri nedeniyle, tek bir ekonomik alan oluşturma yönünde yapılan yoğun çabalar özellikle siyasilerin etnik görüş ayrılıkları nedeniyle istenilen hızda ve etkinlikte ilerlemesine engel olmaya devam etmektedir. AB, 2015 yılından itibaren ekonomik alanda daha bilinçli politikalar uygulamaya başlamıştır. Ancak 2018 yılı sonu itibarıyla AB üyeliği yolunda ekonomik alandaki politikalarda başarı seviyesi yetersizdir. Etnik ayrılıkların yarattığı bir nevi medeniyetler çatışması ekonomik sektörde de devam etmektedir. AB'nin tüm tarafları tek çatı altında sorunlardan arındırılmış olarak birleştirmesi ancak AB adaylığı ve AB üyeliği ülküsünün diğer alanlarla birlikte özellikle ekonomik alanda yapılacak daha etkili politikalarla gerçekleştirilebileceği değerlendirilmektedir.

Bosna Hersek'te halk tabanında Avrupa Birliği'ne üyeliğe için ciddi bir destek vardır. Her fırsatta bölgedeki etnik tansiyonu yükselten unsur olan fanatik Bosnalı Sırp'lar da bölgedeki Makedonya, Hırvatistan ve Bosna Hersek halkları kadar Avrupa Birliği'ne üyelik konusunda istekli görünmektedir. Ancak Avrupa Birliği, tüm Balkanlarda olduğu gibi Bosna Hersek'te de barışçıl politikalar üzerinden Birliğin çıkarlarını gözetecek politikalar üretmeyi tercih etmekte ve itidalli davranmaktadır.

AB'nin Bosna Hersek'te çevresel sektördeki güvenlikleştirme politikalarının etkileri analiz edildiğinde; çevre ve iklim değişikliği (ekosistemin bozulması) konularındaki güvenlikleştirme politikalarından BH'de devlet seviyesindeki sorumlu makam olan BH Dış Ticaret ve Ekonomik İlişkiler Bakanlığı'nın etkinliğinin ve yetkinliğinin yeterli seviyede olmaması, yasal mevzuattaki eksiklikler, entite ve kantonlardaki mevzuatın ise AB müktesebatına sınırlı ölçüde uyumlu olması sebepleriyle yeterli gelişme için uygun ortamın hazır olmadığı açık olarak görülmektedir. Yasal mevzuat uyumun ötesinde, verimli olabilmek adına ülkedeki

çevre ile ilgili kritik kadrolara (Milli Odak Noktası vb.) personel ataması yapılmaması ve bu personelin işlevleri ile görevlendirme prosedürlerinin resmîyet kazanmaması, her seviyede teknik ve idari hizmet kadrolarındaki eksiklerin tamamlanmaması gibi hususlar göze çarpan önemli eksikliklerdir.

Bosna Hersek çevre ve iklim değişikliği alanında hazırlık aşamasının erken bir aşamasında bir hazırlık seviyesine sahip olduğu görülmektedir. Bosna Hersek için ülke çapında *Çevresel Yaklaşım Stratejisinin* 2017 yılında kabul edilmesine rağmen ülkenin çevresel sektörde ve tüm alt sektörlerdeki stratejik planlama ve mevzuatını bütün hükümet seviyelerinde AB müktesebatı ile uyumlaştırılması sağlanamamıştır. Ülke çapında koordineli ve uyumlaştırılmış bir yaklaşımın güçlendirilmesine ve tam olarak uygulanmasına ihtiyacı vardır. Karmaşık politik ve kurumsal yapılanma nedeniyle, siyasi uzlaşma, farkındalık, finansal kaynak eksikliği ve yetersiz kadrolaşma nedenleriyle diğer ülkelere kıyasla yasal ve politik önlemler bakımından çok daha fazla çaba ve zamana ihtiyacı vardır. Bununla birlikte, Bosna Hersek, ülke genelinde en önemli sorun olan hava kirliliği konusunda uygun veri toplanmasını sağlamak amacıyla işleyen bir hava izleme ağını kurmak ve hava kirliliğine karşı uygun önlemleri almak zorundadır. Çevresel sektördeki AB müktesebatına uyum konusunda alınması gereken uzun bir yol ve yapılması gereken önemli bir birikim mevcuttur.

Bosna Hersek iklim değişikliği konusunda da, ülke genelinde idari kapasitesinde eksiklikler mevcuttur. Hâlihazır proje bazlı yaklaşımın ötesine geçerek iklim değişikliğini sistematik bir şekilde ele almak ve AB iklim müktesebatına daha uyumlu bir şekilde etkin uygulamalar yapmak için entiteler arası işbirliğini geliştirmelidir.

Çevresel sektördeki diğer önemli konu da Bosna Hersek'teki savaş döneminden kalan kara mayınları ve patlamamış mühimmat sorunudur. Ülkede mayınlanmış sahaların işaretlenmesi ve temizlenmesi işi 2002 yılından itibaren BH Mayın Harekât Merkezi (BHMAC) ve BH Mayın Temizleme Komisyonu sorumluluğunda, BH Silahlı Kuvvetlerine bağlı Mayın Temizleme Taburunun etkin katılımı, özel şirketler ve sorumluluk alan diğer ülkelerin de katkılarıyla icra edilmektedir. AB'nin bu alandaki katkılarını, BH Silahlı Kuvvetlerinin imkânlarının

(malzeme, teçhizat vb.) artırılması ve faaliyetlerin gözlenmesine yönelik işlemler oluşturmaktadır.

AB Gücü BH’de emniyet ve güvenli bir ortam oluşturmak amacıyla ülke genelinde konuşlu 17 adet İrtibat ve İzleme Timi vasıtasıyla sorumluluk bölgelerindeki okullarda öğrencilere, sivil toplum kuruluşlarına, avcılık derneklerinin mensuplarına ve sivil halka mayın tehlikesi ve riskine ilişkin alınacak tedbirler konusunda durumsal farkındalık eğitimleri vermektedir. UNICEF’in de destek verdiği bu eğitimler kapsamındaki medya yoluyla, sunumlar yaparak ve etkilenen nüfusla yapılan birebir görüşmeler yoluyla mayın bilincini artırmak, mağdur sayısını azaltmak ve mayınlardan kaynaklanan uzun vadeli bu tehlikeye işaret etmek hedeflenmektedir.

Kopenhag Okulunun güvenlikleştirme yaklaşımına göre çatışma ortamının etkileri öncelikli çevresel güvenlik konusu olmamakla birlikte, Bosna Hersek’teki boyutuyla mayınla kirletilmiş bölgeler hem çevresel alanda hem de askeri ve ekonomik alanlarda ülke halkının yaşamına olumsuz etkileri olan önemli bir güvenlik tehdididir. AB ve AB ülkeleri de bu alandaki çalışmalara sınırlı seviyede araç, teçhizat ve eğitim desteği vererek aktif katkı sağlamakta, ancak yeterli finansal destek sağlamamaktadır. BH’nin, mevcut ve yeni tespit edilecek kara mayınları ile patlamamış mühimmat alanlarını temizleme faaliyetlerinin hali hazır kapasitesi ve yeteneği ile Ottawa Sözleşmesindeki taahhüdüne rağmen önümüzdeki 10-15 yıldan önce tamamlayamayacağı değerlendirilmektedir.

AB’nin BH’de çevresel sektördeki güvenlikleştirme politikaları diğer sektörlerle mukayese edildiğinde en az başarı sağlanan sektör olarak değerlendirilmektedir. Çevresel alandaki her bir konu birer tehdit olarak algılanmakla birlikte, siyasi, askeri, ekonomik ve toplumsal alanlardaki güvenlikleştirme sorunları çözümlenmeden bu alana gayret, zaman ve imkân tahsis edilmesi konusuna gerekli önceliğin verilmeyeceği değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak; Bosna Hersek’te savaş sonrasında, Dayton Barış Antlaşması ve BH Anayasasından kaynaklanan ve 20 yılı aşkın bir süredir çözülemeyen üç taraflı sorunlara, tarafların etnik köken temelinde ve kendi çıkarları doğrultusunda çözüm aramaları, dış aktörler ve referans nesneleri tarafından somut yaklaşımlar sunulmadığı için her geçen gün daha büyük çözümsüzlüklere ilerlemektedir.

AB'nin BH'deki güvenlikleştirme politikaları ve bu politikaların etkileri sektörel olarak ayrı ayrı analiz edildiğinde her bir sektörde sağlanan etki /etkiler veya başarılabilen etkiler farklılık arz etmektedir.

Bosna Hersek'te savaşı sonlandırmak, ülkede kalıcı barış ve istikrarı tesis etmek amacıyla, Dayton Barış Antlaşmasını öngördüğü esaslarda; bir devletin inşası, kamu düzeninin sağlanması, demokrasinin tesisi, insani haklarının korunması ve mültecilerin geri dönüşlerinin desteklenmesi, ekonomik olarak ülkenin ayağa kaldırılması vb. çok geniş bir yelpazede yapılan reform çalışmalarına başından itibaren AB/AT kendi normları ve değerleri çerçevesinde katkı sağlamaya gayret göstermiştir. Dönemsel olarak farklı sektörlerde yoğunlaşan reform çalışmalarını değerlendirirken AB/AT'nin içinde bulunduğu durumu da ortaya koymak gerekmektedir.

AB'nin Bosna Hersek'te kalıcı barış ve istikrarın sağlanması için tüm sektörlerde ortaya koyduğu güvenlikleştirme politikalarının etkileri bütüncül bir yaklaşımla analiz edildiğinde, planladığı ve uyguladığı politikalarda etkili bir aktör olamadığı değerlendirilmektedir. Bu etkisizliğe neden olan çok sayıda iç ve dış etken olduğu değerlendirilmektedir. Bunlardan AB'nin kendi iç etkenleri olarak değerlendirebileceğimiz konular; (I) Avrupa Topluluğu / Birliği kurumlarının Bosna Savaşı sonrası dönemdeki (1995-2008) yapısının iç savaş sonrası kurulmuş yeni başvuru sahibi bir devletin üyelik için hazırlanmasını sağlayacak donanım, esnekliğe ve düşünce yapısına henüz sahip olmaması, (II) Avrupa Birliği'nin önde gelen üyeleri arasında eylem birliği olmaması, bu kapsamda AB'nin genişlemesi konusunda Almanya, Fransa ve İngiltere'nin kendilerine özgü ayrı ayrı dış politika gündemleri olması, (III) AB'nin başından beri BH'ye yönelik yaklaşımları özellikle politika yapımında önyargılı bir üstünlük üzerine kurulu olması, (IV) Özellikle 2008'den itibaren tüm dünyayı saran ve uzun süre devam eden ekonomik kriz süresinde Avrupa Birliği vatandaşları arasındaki genişlemeden kaynaklanan endişeler nedeniyle, AB liderleri, Bosna Hersek için reform sürecinde somut bir başarı göstermeden net bir katılım tarihi belirleyememeleri olarak sayılabilir. Dış etkenler olarak ise; (1) Dayton Anayasasının devletin yapısına ilişkin değiştirilemeyen amir hükümleri etnik ayrılığı daha da körüklemesi, (II) Dayton Barış Antlaşması'nın kurucu üç halklara yaşamsal çıkarlarının korunması için veto hakkı vermesidir.

Dayton Barış Antlaşması ile kurgulanan BH siyasal yapının tüm etnik toplumların eşit olarak temsil edildiği bir toplumsal demokrasiyi gerçekleştirmek, asimilasyon ve bölünmeyi engellemek amacıyla oluşturduğu söylenmektedir. Ancak, tamamen siyasetçilerin iyi niyetine dayalı bir yaklaşımın hâkim olması, entitelere özellikle de Sırp Cumhuriyetine toprak bütünlüğünü koruması için geniş siyasi otonomi garantileri verilmesi aslında BH’de toplumsal demokrasinin gerçekleşmesine engel olan temel hususlardır. Geçtiğimiz yirmi üç sene boyunca, Bosna Hersek’te savaşın yol açtığı fiziksel zarar yavaş da olsa bir şekilde düzeltilmiştir. Başta AB olmak üzere uluslararası toplum, Bosnalıların sosyal ve ekonomik altyapılarının yeniden inşa edilmesine yardımcı olma konusunda kilit rol oynamıştır. Bu dönemde iki entite kendi siyasi sistemlerini geliştirmiş ve uluslararası toplumun ülkede merkezi otoriteyi geliştirme baskısı aslında giderek entiteleri birbirinden daha da ayırmıştır. Toplum ve siyaset, etnik çizgide her zamankinden daha çok parçalanmıştır.

Siyasi olarak gerilemesine ve tüm belirsizliklerine rağmen, Bosna Hersek, Batı Balkanlar’daki komşularıyla birlikte Avrupa Birliği’ne üye olmak istemektedir. Avrupa Birliği’nin Bosna Hersek’in AB üyelik perspektifinde savaş sonrasında fonksiyonel olmayan ve çok etnisiteli toplumunu, etnik kökene bakılmaksızın vatandaşları için zenginlik ve güvenlik üreten bir toplum haline getirme fırsatı vardır. AB, 2018 yılına kadar bu beklentileri karşılamada beklenen başarıyı sağlayamamıştır. AB’nin BH stratejisi Dayton Sistemini yanlış yorumlamakta ve yönetim açığını devlet düzeyinde otorite yaratarak çözmeye çalışarak çok zaman kaybetmektedir. Bosnalı politikacılar arasındaki etnik siyasi mücadele nedeniyle devlet düzeyindeki kurumların kapasitesini artırmayı hedefleyen reform girişimlerinin büyük bir kısmı henüz hedefine ulaşamamıştır. Aslında bu husus, Bosna Hersek’in kurucu milletlerini oluşturan ve üç farklı medeniyeti temsil eden üç etnisite aralarında yüzyıllardır süregelen medeniyetler çatışmasının farklı yöntemler ve araçlarla devamı şeklinde değerlendirilmelidir.

AB, savaşın bitiminden bu yana Bosna Hersek’i çok sayıda yardım programı ve sürekli müzakereler yaparak desteklemiştir. Bununla birlikte, AB kendi norm ve değerlerinde esnemenen hareket ettiği ve farklı Bosnalı kimliğini hiç dikkate almadığı için, bu durum gelişmeye ve AB’ye daha yakın sürede katılımına mani

olmaktadır. AB, yıllardan beridir eleştirdiği Bosnalı liderlerle eski bir anlaşma üzerinden anlaşmaya çalışmaktadır. Uluslararası toplum arasında Bosna Hersek'in ykmllklerini asla yerine getiremeyeceği ve AB'nin sınırlarında az gelişmiş bir toplum olarak kalacağı konusunda artan bir endişe mevcuttur.

Bosna Hersek'te sürdürülebilir ve kalıcı barış sağlamak için AB ile entegrasyon çok önemli bir fırsattır. Bosnalı Sırpların Dayton'da elde ettikleri kazanımlarından vazgemeyecekleri, uluslararası toplumun ise uzlaşma sağlayarak Dayton Barış Antlaşmasının herhangi bir maddesini bile değiştirmesinin mümkün olamayacağı göz önünde bulundurulduğuunda, AB'nin başka perspektiften yaklaşarak Dayton'a rağmen BH ile entegrasyon sürecine işlerlik kazandırma yollarını bulması gerekmektedir. AB bugüne kadar yrttğu klasik entegrasyon stratejilerinin ötesinde; BH'e özel, esnek ve yenilikçi politikalar yürütmelidir. Bu kapsamda, Avrupa Birliği'nin BH'de yeni bir inisiyatif başlatarak devlet düzeyinde politikalar yürütmek yerine, entitelerle ayrı ayrı müzakereler yapması için gerekli düzenlemelerin yapılmasını, aynı zamanda Bosna Hersek'e özel olarak her iki entitenin birlikte katılmalarını da garanti edecek yeni bir entegrasyon stratejisi oluşturmasının uygun olacağı değerlendirilmektedir. AB'nin asıl gücünü, olağanüstü yıkıcı bir dünya savaşından sonra Avrupa kıtasına barışı getiren yenilikçi kurucuların varlığı oluşturmaktadır. AB istediği taktirde BH için yararlanılması gereken tüm bu kaynaklar fazlasıyla mevcuttur.

BİBLİYOGRAFYA / KAYNAKÇA

Anadolu Ajansı:	Bosna Savaşı'nda yıkılan camiler küllerinden doğuyor, (Çevrimiçi) https://www.aa.com.tr /tr/ dunya /bosna-savasinda-yikilan-camiler-kullerinden-doguyor/813056 , 8 Mayıs 2019.
Academia.edu:	Bosna Hersek'te Okuma, Yazma ve Uzlaşma: Eğitim Reformu, (Çevrimiçi), https:// www. academia .edu /5856746/ Reading Writing and Reconciliation Educational Reform in Bosnia and Herze govina .ECMIWorking Paper 18 September2003 , 4 Mayıs 2019.
Açıkmeşe, Sinem Akgül:	“Güvenlik ve Güvenlik Çalışmaları, Güvenlikleştirme”, Evren BALTA (Ed), Küresel Siyasete Giriş, Uluslararası İlişkilerde, Kavramlar, Teoriler, Süreçler , İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, ss. 241-255.
	“Kopenhag Okulu ve Realist Güvenlik Çalışmalarında Aktör, Tehdit ve Politika: Avrupa Güvenliği Üzerine Bir Değerlendirme”, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara, Ankara Üniversitesi, 2008,
Anderson, Benedict:	Imagined Communities- Reflections on the Origins and Spread of Nationalism , London, Verso Publishers, 1983.
Avrupa Birliği:	AB Selanik Zirvesi Basın Bildirisi (Çevrimiçi), http://europa. eu/ rapid /press-release PRES-03-163_en.htm , 1 Ocak 2019.
Avrupa Komisyonu:	26 Mayıs 1999'da, BH de dahil olmak üzere Güneydoğu Avrupa'da beş ülke için yeni İstikrar ve Ortaklık Süreci'ne ilişkin Avrupa Parlamentosu ve Avrupa Konseyi ile yaptığı yazışma (Çevrimiçi), http://aei.pitt.edu /3571/1/3571.pdf , 29 Aralık 2018.
	Genişlemeden Sorumlu Direktörlük tarafından hazırlanan CARDS Programı'nın 2001-2006 yılları arasındaki

	performans değerlendirmesine ilişkin ‘‘CARDS Programı zel Değerlendirmesi Raporu, (evrimii), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/phare/evaluation/ad_hoc_evaluation_cards_bih_en.pdf
	CARDS Programına ilişkin 2666 sayılı Düzenlemesine ulaşmak için bakınız. (evrimii), https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000R2666:bEN:HTML , 01 Ocak 201
	22 Mart 2004 tarihli, 533 sayılı düzenlemesi (evrimii), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX:32004R0533 ,04 Ocak 2018.
	2012 yılına ilişkin Bosna Hersek İlerleme Raporu. (evrimii), https://www.ecoi.net/en/document/1285261.html , 06 Ocak 2019.
Avrupa Konseyi:	26 şubat 1996 yılındaki toplantısında kabul edilen bölgesel yaklaşımı (evrimii), http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/gena/028a0001.htm ., 28 Aralık 2018
	Madrid Zirvesi (15-16 Aralık 1995) sonuçlarını incelemek için bakınız. (evrimii) http://www.europarl.europa.eu/summits/mad1_en.htm , 28 Aralık 2018.
	19-20 Haziran 2000 tarihlerinde icra ettiği Feira Zirvesi Sonuç Raporu (evrimii) https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/ec_00200-r1.en0.htm ,30 Aralık 2018.
	Bosna Hersek ile Avrupa Ortaklığında yer alan ilkeler, öncelikler ve koşullar hakkındaki 14 Haziran 2004 tarihli 2004/515 / EC sayılı Konsey Kararı (OJ L 221, 22.6.2004, s.10). (evrimii), https://eur-lex.europa.eu/eli/dec/2004/515/oj , 02 Ocak 2019.

	14 Haziran 2004 tarihli Kararı (Çevrimiçi), https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32004D0515 , 14 Ocak 2019.
Avrupa Parlamentosu:	AB Devlet Başkanları Konseyi'nin 11-12 Aralık 1998 tarihinde Viyana'da yaptığı Zirve Kararları ulaşmak için bakınız., (Çevrimiçi) http://www.europarl.europa.eu/summits/wie1_en.htm 28 Aralık 2018 .
Babbie, Earl R.:	The Practice of Social Research , 9 ed., Belmont, CA, Wadsworth Publishing, 2001.
Bakir İzzetbegoviç:	Aliya Konferansı Konuşma Notları-2014, Europa Otel, Saraybosna, 13 Ocak 2014.
Banning, Tim:	The 'Bonn Powers' of the High Representative in Bosnia Herzegovina: Tracing a Legal Figment, Goettingen Journal of International Law 6 (2014), 2.
Barış Uygulama Konseyi:	Yönlendirme Komitesi (PIC-Steering Committee) (Çevrimiçi) http://www.wikizeroo.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvUGVhY2VfSW1wbGVtZW50YXRpb25fQ291bmNpbCNTdGVlcmluZ19Cb2FyZA , 15 Aralık 2018.
	http://www.wikizeroo.net/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvUGVhY2VfSW1wbGVtZW50YXRpb25fQ291bmNpbA ,16 Aralık 2018.
	Yönetim Kurulu tarafından belirlenen, Yüksek Temsilcilik kapanmadan önce Bosna Hersek tarafından tamamlanması gereken hedefler ve koşullara ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?page_id=1318 , 23 Aralık 2018.
	Aralık 1998 'te Madrid'te yaptığı toplantıda alınan kararlar (BUK Madrid Deklarasyonu) (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?p=54105 , 9 Ocak 2019.
Barkın, Ersan:	1951 Tarihli Mülteciliğin Önlenmesi Sözleşmesi, (Çevrimiçi), http:// www.ankara.barosu.org.tr/

	siteler/ankarabarosu/tekmakale/2014-1/12.pdf , 27Ekim 2018.
Boşnak Medya:	Cumhuriyet Döneminden Günümüze Bosna Hersek'ten Göçler ve Nedenleri, (Çevrimiçi) https://www.bosnakmedya.com/cumhuriyet-doneminden-gunumuze-bosnahersekten-turkiyeye-goc-lerin-nedenleri/ , 6 Mayıs 2019
Benson, Leslie:	Yugoslavia: A Concise History , New York, Palgrave, 2004.
Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi:	BMGK'nin 713 Sayılı Kararı: (Çevrimiçi) http://unscr.com/en/resolutions/doc/713 , 21 Eylül 2018.
Booth, Ken:	Security and Self: Reflections of a Fallen Realist, Keith Krause ve Mizheal C.Williams (der), Critical Security Studies: Concepts and Cases , Minneapolis, University of Minneapolis, 1997, ss. 83-120.
Bose, Sumantra:	Bosnia After Dayton, Nationalist Partition and International Intervention, UK,
Bosnahersek.ba Internet Sitesi:	Ahmeci Köyü Katliamı (Çevrimiçi), http://www.bosnahersek.ba/bosna-hersek/gezilecek-yerler/travnik/ahmici-koyu/ , 30 Ekim 2018.
Bosna Hersek Türk Temsil Heyeti Başkanlığı:	"Bosna Hersek Devletinin NATO Üyelik Süreci" konulu bilgi notu, 23 Mart 2019.
Bosnia and Herzegovina Mine Action Centre:	Current Mine Situation/Plan/Report, (Çevrimiçi) http://www.bhmac.org/?page_id=747&lang=en , 21 Mart 2019.
	Current Mine Situation/Plan/Report, (Çevrimiçi) http://www.bhmac.org/?page_id=747&lang=en , 8 Ekim 2019.
Bosnia and Herzegovina Ministry of Justice:	BH Adalet Sektörü Reform Stratejisi (2008- 2012), (Çevrimiçi), https://issat.dcaf.ch/content/download/2249/19520/file/Bosnia%20and%20Herzegovina%20Justice%20Sector%20Reform%20Strategy.pdf ,16 Ocak 2019.

Bosnia and Herzegovina Ministry of Defense:	Bosnia and Herzegovina Interim Request for Extension to the Deadline for Fulfilling Obligations as per Article 5, Para 1 of the Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on Their Destruction March 2018, s.4 (Çevrimiçi) https://www.apminebanconvention.org/fileadmin/APMBC/clearing-mined-areas/art5_extensions/countries/17MSP-Bosnia_Herzegovina-ExtRequest-Received-25Apr2018.pdf , 6 Ekim 2019.
Bosnian Daily:	The Police Forces in BiH, In a Report from Atlantic Initiative and Democratization Policy, November 19, 2015, s.8. (Çevrimiçi), http://www.democratizationpolicy.org/pdf/BDaily_Persistent%20Fragmentation%20and%20Increasing%20Politicization_pp.8-9.8-9.pdf , 22 Ocak 2019.
Burg, Steven, Shoup, P:	The War in Bosnia-Herzegovina Ethnic Conflict and International Intervention, 2000, USA, ss. 211-212, Aktaran N. Aslı Şirin Öner, Dram Sonrası Bosna Mültecilerin Geri Dönüşü Üzerine Bir Alan Araştırması, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013, s. 59.
Buzan, Barry:	People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations, in Post-Cold War Era , 2 ed., Boulder Lynnee Rienner; Hemel Hempstead: Sussex, Harvester Wheatsheaf, 1991,
Buzan Barry, Waever, Ole, De Wilde, Jaap:	Security: A New Framework for Analysis, Colorado and London, Lynne Rienner Publisher, 1998, ss.35-42. Buzan, Barry, Waever, Ole: Regions and Powers: The Structure of International Security, Cambridge, Cambridge University Press, 2003.
Buzan, Barry:	Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi, Uluslararası İlişkiler Dergisi , No.18, Yaz 2008, ss. 107-123.
Buzan, Barry, Hansen Lene:	Evolution International Security Studies , Cambridge, Cambridge University Press, 2009.

Buzan, Barry, Little, Richard:	“The Idea of International System, Theory Meets History”, ”International Political Science Review,”15:3,1994, ss. 231-235., Barry Buzan, Segal Gerald, “Rethinking East Asian Security,” Survival”, 36:2 ss. 3-21.
Buzan, Barry, Jones, Charles, Little, Richard,	The Logic of Anarchy: Neorealism to Structural Realism , New York Columbia University Press, 1993.
Carnegie Endowment for International Peace:	Unfinished Peace Report, (Çevrimiçi) http://www.nsf-journal.hr/online-issues/book-reviews/id/1062#.XcbabNUzbb0 , 28 Ekim 2018.
Chasek, Pamela S., Downie, David L., Brown Janet:	Global Environmental Politics , Boulder; Westview Press, 2014.
Clausewitz, Carl Von:	Savaş Üzerine , İstanbul, Doruk Yayınları, 2015.
Cohen Lenard.:	Broken Bonds: Yugoslavia’s Disintegration and Balkan Politics in Transition , The USA, Westview Press, 1995.
Commision of European Communities:	Bosna Hersek’te idari yapılanmasına ilişkin bilgilere ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/financial_assistance/phare/evaluation/ad_hoc_evaluation_cards_bih_en.pdf , 01 Ocak 2019.
	Commission Staff Working Document, Bosnia and Herzegovina 2006 Progress Report, dated 8,11,2006, s.4. için bakınız.(Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2006/nov/bih_sec_1384_en.pdf , 4 Ocak 2019.
	European Commission Zagreb Summit 24 November 2000 Final Declaration, (Çevrimiçi) https://www.esiweb.org/pdf/bridges/bosnia/ZagrebSummit_24Nov2000.pdf , 27 Mayıs 2019.
	Copenhagen Criteria (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/policy/glossary/terms/

	accession-criteria_en , 06 Ocak 2019.
	Commission Staff Working Paper Bosnia And Herzegovina 2011 Progress Report Enlargement Strategy and Main Challenges 2011-2012, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2011/package/ba_rapport_2011_en.pdf , 15 Ocak 2019.
	Commission Staff Working Paper Bosnia and Herzegovina 2012 Progress Report Accompanying the document Communication From The Commission to the European Parliament and The Council Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013, (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2012/package/ba_rapport_2012_en.pdf , 18 Ocak 2019.
	Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2014 Progress Report Accompanying the document, Communication From the Commission to The European Parliament, The Council, The European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, Enlargement Strategy and Main Challenges 2014-2015, (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/key_documents/2014/20141008-bosnia-and-herzegovina-progress-report_en.pdf , 26 Ocak 2019.
	Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2018 Report Accompanying the Document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2018 Communication on EU Enlargement Policy, (Çevrimiçi), https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180417-bosnia-and-herzegovina-2018-report_en.pdf

	herzegovina-report.pdf , 26 Ocak 2019.
	Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2015 Progress Report Accompanying the document, Communication From the Commission to The European Parliament, The Council , The European Economic and Social Committee and The Committee of the Regions, Enlargement Strategy and Main Challenges 2015-2016, (Çevrimiçi), https:// ec.europa .eu/ neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf /key _documents/2015/ 20151110 _report_ bosnia _and_ herzegovina.pdf , 27 Ocak 2019.
	Commission Staff Working Document, Bosnia and Herzegovina 2016 Progress Report Accompanying the Document Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions 2016 Communication on EU Enlargement Policy, (Çevrimiçi), https://ec. europa .eu/neighbourhood-enlargement/sites/ near/files/pdf/key _documents/2016/20161109 _report_ bosnia _and_ herzegovina.pdf , 28 Ocak 2019.
	Bosnia and Herzegovina 2005 Progress Report, dated 9 November 2005, p.13. Bakınız (Çevrimiçi), https:// europa.ba/wp-content/uploads/ 2015 /05/ delegacija EU_2011121404174977eng.pdf , 11 Nisan 2019
	Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2009 Progress Report accompanying the Communication from the Commission to The European Parliament and the Council Enlargement Strategy and Main Challenges 2009-2010, (Çevrimiçi) https://www. refworld.org/docid/ 4adc28fe2. html , 13 Nisan 2019.
	Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2012 Progress Report accompanying the

	Communication from the Commission to The European Parliament and the Council. Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013, p.6, bakınız, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/keydocuments/2012/package/ba_rapport_2012_en.pdf, 13 Nisan 2019.
	Bosnia and Herzegovina - Financial Assistance Under Instrument for Pre-accession Assistance II (IPA II), (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/bosnia-herzegovina_en, 6 Mayıs 2019.
	Instrument for Pre-accession Assistance, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/overview_en, 10 Mayıs 2019.
	European Commission, Bosnia and Herzegovina: Commission approves Feasibility Study, IP/ 03/ 1563, Brussels, 18 November 2003, (Çevrimiçi) http://europa.eu/rapid/press-release_IP-03-1563_en.htm, 26 Temmuz 2019.
	Free Trade Agreement Between Croatia and Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi) https://wits.worldbank.org/GPTAD/PDF/archive/Croatia-Bosnia%20and%20Herzegovina.pdf, 5 Temmuz 2019,
	European Commission, Bosnia and Herzegovina: Commission approves Feasibility Study, IP/ 03/ 1563, Brussels, 18 November 2003, (Çevrimiçi) http://europa.eu/rapid/press-release_IP-03-1563_en.htm, 26 Temmuz 2019.
	Commission of The European Communities, Commission Staff Working Document, Bosnia and Herzegovina 2006 Progress Report, Brussels, 08.11.2006, s.21, (Çevrimiçi) https://europa.ba/wp-content/uploads/2015/05/delegacijaEU_201112

	1404232987eng.pdf , 6 Temmuz 2019.
	European Commission's Communication From The Commission to The European Parliament and The Council, Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the European Union, dated 29.5.2019,
	European Commission, Annex to the Commission Implementing Decision amending Commission Decision C(2014) 9495 of 15.12.2014 adopting the Indicative Strategy Paper for Bosnia and Herzegovina for the period 2014-2020 (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/20180817-revised-indicative-strategy-paper-2014-2020-for-bosnia-and-herzegovina.pdf , 30 Eylül 2019..
	European Commission's Communication From The Commission to The European Parliament and The Council, Commission Opinion on Bosnia and Herzegovina's application for membership of the European Union, dated 29.5.2019.
	Commission Staff Working Document Bosnia and Herzegovina 2012 Progress Report accompanying the Communication from the Commission to The European Parliament and the Council. Enlargement Strategy and Main Challenges 2012-2013, p.6, bakınız, (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/sites/near/files/pdf/keydocuments/2012/package/ba_rapport_2012_en.pdf , 13 Nisan 2019
Council of the European Union:	Bosnia and Herzegovina - Financial Assistance Under Instrument for Pre-accession Assistance II (IPA II), (Çevrimiçi) https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/instruments/funding-by-country/bosnia-herzegovina_en , 6 Mayıs 2019.

Çekiç, Smail:	Dayton Barış Antlaşmasının Meşrulaştırdığı Boşnak Soykırımı, İstanbul, Lutka Kitap, 2018,
Çikotić, Selmo:	Security Prospectives of Bosnia and Herzegovina , Sarajevo, BEMUST, 2010.
	“Development Of Bosnia and Herzegovina’s Armed Forces”, Bosnia and Herzegovina:Law, Society and Politics , Ed. Yücel Oğurlu, Ahmet Kulaniç, Sarajevo, The International University of Sarajevo, 2016,
Dannreuther, Roland:	International Security: The Contemporary Agenda , Cambridge and Malden, Policy Press, 2007.
Dautović, Kenan:	“Security Policies in the Western Balkans: Bosnia and Herzegovina”, Ed. Miroslav Hadžić, Milorad Timotić and Predrag Petrović, Security Policies in the Western Balkans, Belgrade, Belgrade Centre for Security Policy , 2010, (Çevrimiçi) http://www.bezbednost.org/publikacije , 23 Şubat 2019.
Delegation of the European Union to Bosnia and Herzegovina:	Explosive Ordnance and Remnants of War Destruction Project in Bosnia and Herzegovina (EXPLODE) Grant Application Form, Annex-I, bakınız, (Çevrimiçi) https://info.undp.org/docs/pdc/Documents/BIH/Annex I-Description_of_the_action.pdf , 31 Mart 2019
	Instrument for Pre-Accession Assistance (IPA II), s.23, (Çevrimiçi), http://europa.ba/wp-content/uploads/2016/01/annexe_acte_autonome_nlw_part1v1.pdf , 6 Mayıs 2019.
Directorate for European Integration:	Stabilization and Association Agreement (Çevrimiçi) http://www.dei.gov.ba/dei/bih_eu/sporazum/default.aspx?id=9812&langTag=en-US 29 Kasım 2018.
Elmas, M. Salih:	Modern Toplumun Güvenlik Çıkması, Tehdit, Risk ve Risk Toplumu Perspektifinden Güvenlik , İstanbul, Usak Yayınları, 2013.
Ember, Carol, Ember: Melvin, Russett,Bruce:	“Peace Between Participatory A Cross-Cultural Test of the ‘Democracies Rarely Fight Each Other’ Hypothesis.”

	World Politics, 44:4, 1992, ss. 573-599.
Eralp, Doğa Ulaş:	Politics of the European Union in Bosnia-Herzegovina, Between Conflict and Democracy , New York, Lexington Books, 2012,
European Court of Human Rights:	Sejdic-Finci & Bosna Hersek davasına ilişkin 22 Aralık 2009 tarihli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin kararı (Çevrimiçi) http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-96491 , 13 Aralık 2018.
European Union:	AB Yüksek Temsilcisi Catherine Ashton'un 13 Mayıs 2011'de SC Cumhurbaşkanı Milorad Dodik ile yapmış olduğu toplantı sonrasında yaptığı basın açıklaması (Çevrimiçi), http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/EN/foraff/12_1984.pdf , 19 Ocak 2019.
	Report of European Union on Demining Activities (2004-2015), Effects of EU on Demining Activities, Private Companies, Other Countries Working on Demining in BiH, Activities Increasing AFBİH Demining Capabilities,
European Union External Action:	Berlin Plus Agreement (Çevrimiçi) http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/dv/berlinplus/_berlinplus_en.pdf 24 Kasım 2018.
EU Council Secretariat:	Factsheet, EU Military Operation in Bosnia and Herzegovina (Operation EUFOR-Althea) ATH/08 dated 28 February 2007, bakınız. (Çevrimiçi), http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/sede/dv/sede230610factsheeteuforalthea/_sede23010factsheeteuforalthea_en.pdf , 12 Nisan 2019.
EUFOR HQ:	Mission (Çevrimiçi), http://www.euforbih.org/eufor/index.php , 29 Kasım 2018.
	Briefing on" AFBİH Ammunition Storage Sites (ASS) and AFBİH Weapon Storage Sites (WSS) dated 01 Feb 2016.

	Operation Althea European Union Force in BiH, May 2019, Camp Butmir, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina Information Booklet, (Çevrimiçi) http://euforbih.org/eufor/images/pdfs/EUFOR_Information_Booklet.pdf , 12 Nisan 2019.
	The Key Objectives of Althea, (Çevrimiçi) http://www.euforbih.org/eufor/index.php/about-eufor/background , 12 Nisan 2019.
	EU Political Objectives in BiH, (Çevrimiçi) http://www.euforbih.org/eufor/index.php/about-eufor/background , 12 Nisan 2019.
	Original Force Structure of EUFOR, (Çevrimiçi), http://www.euforbih.org/eufor/index.php/about-eufor , 12 Nisan 2019.
	EUFOR Mandate and Mission, Operation Althea European Union Force in BiH November 2018 Camp Butmir, Sarajevo Bosnia and Herzegovina Information Booklet, (Çevrimiçi) http://www.euforbih.org/eufor/images/pdfs/201811_info_Booklet.pdf , 13 Nisan 2019.
	International Mine Action Day and EUFOR Mine Risk Education, (Çevrimiçi) http://euforbih.org/eufor/index.php/eufor-news/1632-international-mine-action-day-and-eufor-mine-risk-education , 13 Nisan 2019.
	Operation Althea, About EUFOR, (Çevrimiçi) http://www.euforbih.org/eufor/index.php/about-eufor/background , 14 Nisan 2019.
	CB&T Division Briefing, dated 15 March 2014.
	Capacity Building&Training Division Annual Evaluation Briefing, dated 12 February 2017, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina
	Operation Althea European Union Force in BiH, November 2018 Camp Butmir, Sarajevo, Bosnia and Herzegovina Information Booklet, Mine Action.

	(çevrimiçi), http://www.euforbih.org/eufor/images/pdfs/201811_infoBooklet.pdf , 15 Nisan 2019.
	International Mine Action Day and EUFOR Mine Risk Education, (Çevrimiçi) http://euforbih.org/eufor/index.php/eufor-news/1632-international-mine-action-day-and-eufor-mine-risk-education , 13 Nisan 2019.
	AB Gücü İzleme ve İrtibat Timleri (Çevrimiçi) http://www.euforbih.org/eufor/index.php/eufor-elements/eufor-houses , 8 Ekim 2019.
	Omnibus Survey Results “Public Perception of EUFOR” Survey Results Analysis, January 2016.
EU Police Mission in BiH:	(Çevrimiçi), http://gsdrc.org/document-library/the-eu-police-mission-in-bosnia-and-herzegovina-eupm/ 29 Kasım 2018.
EU’s Special Representatives:	(Çevrimiçi) https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage_en/3606/EU%20Special%20Representatives , 29 Kasım 2018.
Flessen Kemper, Tobias, Helly Damien:	Ten years after: Lessons from the EUPM in Bosnia and Herzegovina 2002-2012, European Union Institute for Security Studies Joint Report , January 2013.
Forster, Anthony, Wallace, William:	“Common Foreign Security Policy.” In Policy-Making in the European Union edited by Helen Wallace and William Wallace. Oxford: Oxford University Press, 2000.
Fukuyama, Francis:	State Building, Governance and World Order in the 21th Century , New York, Cornell University Press, 2004.
Furnivall, John Sydenham:	Colonial Policy and Practice: A Comparative Study of Burma and Netherlands India , New York, New York University Press, 1956.
Gallagher, Tom:	The Balkans After The Cold War: From Tyranny to Tragedy , London and New York, Routledge, 2003.

Gözen, Ramazan:	Uluslararası İlişkiler Teorileri , İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
Haas, Peter, Keohane, Robert, Levy, Marc A.:	Institutions for the Earth-Sources of Effective International Environmental Protection , Cambridge, Mass Press, 1993.
Hobbes, Thomas:	Leviathan , J.S.A. Gaskin (ter.) Oxford, Oxford Yayınları, 1998.
Homer-Dixon, Thomas,	“On the Threshold: Environmental Changes and Acute Conflict”, International Security , 16:2, 1991, ss. 11-26.
Hronesova, Jessie:	Migration from Bosnia during the War and Bosnian Diaspora, s.2, (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/14574160/Migration_from_Bosnia_during_the_war_and_Bosnian_diaspora_? , 24 Ekim 2018.
Huntington, Samuel P.:	Medeniyetler Çatışması , Murat Yılmaz (der), İstanbul, Vadi Yayınları, 2014.
International Commission on the Balkans:	Unfinished Peace, Carnegie Endowment, New York, 1996.
International Crisis Group:	2011 yılında yayınlanan 214 sayılı rapor “SC Cumhurbaşkanı Milorad Dodik’in 13 Nisan 2011 tarihindeki konuşması ve referandum talebine ilişkin değerlendirmeler” (Çevrimiçi), https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/balkans/bosnia-and-herzegovina/bosnia-what-does-republika-srpska-want , 19 Ocak 2019.
	ICG Bosna Projesi Raporu Nu.33, 14 Mayıs 1998, http://www.crisisgroup.org/~media/Files/europe/balkans/bosnia-herzegovina/Bosnia%2015.pdf , 19 Nisan 2016.
Jackson, Robert H.:	Quasi-States: Sovereignty, International Relations and the Third World , Cambridge, Cambridge University Press, 1990.
JFC HQ Naples:	NATO HQ Sarajevo, (Çevrimiçi),

	https://jfcnaples.nato.int/hqsarajevo/about-sarajevo-30 Kasım 2018.
	NATO HQ Sarajevo Missions (Çevrimiçi) https://jfcnaples.nato.int/hqsarajevo/about-sarajevo/nhqs-mission , 30 Kasım 2018.
	NATO HQ Sarajevo Objectives (Çevrimiçi) https://jfcnaples.nato.int/hqsarajevo/about-sarajevo/nhqs-mission/objectives , 30 Kasım 2018.
Kabaağaç, Sina, Alovera Erdal:	Latince/Türkçe Sözlük , Sosyal Yayınlar, İstanbul, 2003.
Keil Soeren, Perry, Valery:	State-Building and Democratization in Bosnia and Herzegovina , New York, Routledge, 2016,
Kolodziej, Edward A:	Security and International Relations , New York, Cambridge University Press, 2005.
Krause, Keith , Williams, Michael C.:	Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods, Mershon International Studies Review , Cilt 40, No.2, Ekim 1996, ss. 229-254.
Kreimer, Alcira:	Bosnia and Herzegovina : Post-conflict Reconstruction Country Case Study Series, World Bank, 2000.
Lewis, Bernard:	“The Roots of Muslim Rage”, The Atlantic Monthly , vol. 266, September 1990, p.60. (Çevrimiçi) https://www.theatlantic.com/magazine/archive/1990/09/the-roots-of-muslim-rage/304643/ , 10 Ekim 2018.
Lijphart, Arend:	The Politics of Accommodation: Pluralism and Democracy in Netherlands , Berkeley, University of California, 1968.
	Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration , New Haven and London, Yale University Press, 1977.
Lorwin, Val Regin:	“Segmented Pluralism, Ideological Cleavages and Political Cohesion in the Smaller European Democracies”, Comparative Politics 3, 1971.

Malcolm, Noel:	Bosnia, A Short History, New Updated Edition, London, Papermac,1996.
Marsmira Türkiye:	Srebrenitsa “Barış Yürüyüşü” (Çevrimiçi) http://marsmira.turkiye.org/ , 21 Nisan 2019.
Mattingly, Garrett:	Renaissance Diplomacy, Boston, Houghton Mifflin, 1955.
Major, Claudia, Molling, Christian:	“EU Battlegroups: What Contribution to European Defense? Progress and Prospects of European Rapid Response Forces.” Stiftung Wissenschaft und Politik Research Paper 8 , 2011.
McDonald, Matt:	“Securitization and Construction of Security”, European Journal of International Relations , 2008, Vol.14, No.4.
Mose, Grqorylul:	“Destruction of Churches and Mosques in Bosnia and Herzegovina: Seeking a Right-based Approach to the Protection of Religious Cultural Property”, The Bufffalo Journal of International Law, VoI.3, Summer 1996, Number 1.
Myers, Norman:	Ultimate Security-The Environmental Basis of Political Stability , Washington, Island Press, 1996.
NATO :	Peace Support Operations in Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi), http://www.nato.int/cps/en/natolive/topics_52122.htm? , 22 Kasım 2018.
	BMGK 17 Nisan 1993 tarihli ve 821 Sayılı Kararı ile, Avrupa ülkelerinin BH komşularına ticari kısıtlamalar getirme konusundaki taahhüdüne bağlı kalmış, böylece silahların ve savaşçı grupların hiçbir tarafından alınmamasını sağlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bakınız. (Çevrimiçi) http://www.nato.int/for/un/u930417a.htm 25 Aralık 2018.
	BH’de Savunma Reformu Komisyonunu kurulmasına ilişkin inceleme (Çevrimiçi) https://www.nato.int/docu/review/2004/historic-changes-balkans/Bosnia-defence-institutions/EN/index.htm , 24 Şubat 2019.

	The speech of the NATO Secretary General, Jaap de Hoop Scheffer, at the meeting of the Signing of the Partnership for Peace Framework Document by Bosnia-Herzegovina on December 14, 2006, emphasizes the strategic importance of the agreement for BiH. Bakınız. (Çevrimiçi), http://www.nato.int/docu/speech/2006/s061214b.htm , 15 Nisan 2019.
NATO SFOR:	Informer, (Çevrimiçi), https://www.nato.int assessed on 17 Ocak 2008.
New York Times:	Conflict in Yugoslavia Europeans Send a High-Level Team, New York Times, 1991 Archive, (Çevrimiçi) https://www.nytimes.com/1991/06/29/world/conflict-in-yugoslavia-europeans-send-high-level-team.html , 20 Eylül 2018.
Office of High Representative:	High Representatives worked in Bosnia and Herzegovina (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?page_id=1153 , 28 Kasım 2018.
	BH 'de devlet seviyesinde yeni kurulması istenen yargı kurumlarına ilişkin deklarasyon.(Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?p=54105 , 11 Ocak 2019.
	The Mandate of the OHR, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/ohr-info/default.asp?content_id=38612 , 29 Kasım 2018.
	The Peace Implementation Council and Its Steering Board, (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/pic/default.asp?content_id=38563 , 29 Kasım 2018.
	PIC Bonn Conclusions, (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/pic/default.asp?content_id=5182 , 27 Kasım 2018.
	General Information, bakınız. (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?page_id=1139 , 27 Kasım 2018.
	Bosna Hersek Anayasa Mahkemesi'nin 2012 yılına ilişkin kararına ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/ohr-dept/legal/const/default.asp?content_id=7274 , 9 Aralık 2018.

	54th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the United Nations. (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=100167 , 14 Aralık 2018.
	Yüksek Temsilci'nin aldığı kararlara ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?page_id=1196 , 23 Aralık 2018.
	Yüksek Temsilci'nin kararı ile yürürlüğe giren Bosna Hersek Mahkemesi Kanunu'na ilişkin karara ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?p=67097 , 11 Ocak 2019.
	34th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, bakınız, (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?p=36616 , 18 Ocak 2019.
	53rd Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the UN, bakınız. (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?p=99230 , 30 Ocak 2019.
	Defence Reform Commission Report, The Path to PfP, September 2003, (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/archive/drc-report/pdf/drc-eng.pdf , 24 Şubat 2019.
	Defence Reform Commission 2005 Report, AFBIH: A Single Military Force For The 21st Century, (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/archive/drc-report/pdf/drc-report-2005-eng.pdf , 25 Şubat 2019.
	OHR Mission Implementation Plan, 30 Jan. 2003, (Çevrimiçi) www.ohr.int/ohr-info/ohr-mip/default.asp?content_id=29145 , 15 Nisan 2019.
	1st Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nation, Economic Reconstruction,

	(Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=57327#3.5 , 24 Mayıs 2019.
	2nd Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reconstruction, #20. (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=57315#3.3 , 1 Haziran 2019.
	3rd Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reconstruction, #63, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=57307 , 1 Haziran 2019.
	4th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reconstruction, #62, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=57303 , 2 Haziran 2019. 5th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reconstruction, #115, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=57299 , 3 Haziran 2019.
	6th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reform and Reconstruction, #95, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=57295 , 3 Haziran 2019.
	7th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reform and Reconstruction, #86. (Çevrimiçi)
	8th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the

	Secretary-General of the United Nations, Economic Reform and Reconstruction, #15-16. (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=57287 , 6 Haziran 2019.
	9th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reform and Reconstruction, #88, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=57283 , 6 Haziran 2019.
	10th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations, Economic Reform and Reconstruction, #104, http://www.ohr.int/?p=57279 , 8 Haziran 2019.
	12th Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations,, Economic Reform and Reconstruction, # 82-83, http://www.ohr.int/?p=57271 , 11 Haziran 2019.
	13rd Report of the High Representative for Implementation of the Bosnian Peace Agreement to the Secretary-General of the United Nations,, Economic Reform and Reconstruction, # 84. http://www.ohr.int/?p=57267 , 12 Haziran 2019.
	15th Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to The Secretary-General of the United Nations, Economic Reform and Reconstruction, #85,(Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=57259 , 18 Haziran 2019.
	17th Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to The Secretary-General of the United Nations, General Overview of the BiH Economy, #29, (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?p=57335 , 4 Temmuz 2019.

	18th Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to The Secretary-General of the United Nations, General Overview of the BiH Economy, #19, (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?p=57335 , 4 Temmuz 2019.
	19th Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to The Secretary-General of the United Nations, II Economy, #24,25 (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=68607 , 9 Temmuz 2019.
	20th Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to The Secretary-General of the United Nations, II Economy, #17 (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=53817 14 Temmuz 2019.
	21nd Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to The Secretary-General of the United Nations, II Economy, #16, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=52557 15 Temmuz 2019.
	22nd Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to The Secretary-General of the United Nations, II Economy, #36, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=51577 16 Temmuz 2019.
	Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, July- December 2002, Economic Development, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=48192 , 16 Temmuz 2019.
	Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, July- December 2002, Economic Development, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=48192 , 16 Temmuz 2019.

	25th Report by the High Representative for Implementation of the Peace Agreement to the Secretary - General of the United Nations, Tax and Fiscal Structure, #8, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=46419 , 17 Temmuz 2019.
	Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, July – December 2003, Summary, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=44843 , 26 Temmuz 2019.
	Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, January – June 2004, Mid -Year Report To The European Parliament, Reforming the Economy, Para.2, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=44839 , 29 Temmuz 2019.
	Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, June – December 2004, Reforming the Economy, Para.2. (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=42447 , 5 Ağustos 2019.
	28th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 January 2005 – 30 June 2005, Summary, #11 (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=42439 , 5 Ağustos 2019.
	Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, June- December 2005, Reforming the Economy, para.2, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=41899 , 6 Temmuz 2019.
	30th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 February – 30 June 2006, VI. Reforming the Economy, #53, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=

	40435 , 7 Ağustos 2019.
	Report to the European Parliament by the OHR and EU Special Representative for BiH, July 2006 – April 2007, III. Reforming the Economy, #38. (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=38174 , 8 Ağustos 2019.
	34th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 April-31 October 2008, Reforming the Economy, #48. (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?p=36616 . 10 Ağustos 2019.
	35th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 November 2008-30 April 2009, VI. Reforming the Economy, #43 (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=35967 , 11 Ağustos 2019.
	36th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 May-31 October 2009, VI. Reforming the Economy, #47 (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=35210 , 12 Ağustos 2019.
	37th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 November 2009-30 April 2010, VI. Reforming the Economy, #28 (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?p=34492 , 13 Ağustos 2019.
	37th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 November 2009-30 April 2010, VI. Reforming

	the Economy, #28 (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?p=34492 , 13 Ağustos 2019.
	38th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 1 May 2010- 15 October 2010, IX Reforming the Economy, #61. (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=32154 , 15 Ağustos 2019.
	39th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 16 October 2010- 20 April 2011, Reforming the Economy, #73, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=33514 , 15 Ağustos 2019.
	40th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 21 April – 15 October 2011, VI. Reforming the Economy, #53, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=33143 , 16 Ağustos 2019.
:	Peace Implementation Council – Summary of Bonn Conclusions, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=54133 , 6 Haziran 2019.
	41st Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 16 October 2011-20 April 2012, V. Reforming the Economy, #63, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=32771 , 16 Ağustos 2019.
	44th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 20 April 2013 – 21 October 2013, Economic

	Indicators, #77, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=32012 , 20 Ağustos 2019.
	45th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 21 October 2013 to 21 April 2014, VIII. Economy, #80-82, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=31718 , 25 Ağustos 2019.
	46th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 21 April 2014 to 21 October 2014, Summary, “Bosnia and Herzegovina Floods 2014 – Recovery Needs Assessment”, conducted by the authorities in BiH with the support of the European Union, the United Nations and the World Bank, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=31320 , 27 Ağustos 2019.
	47th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 21 October 2014 to 21 April 2015, VIII. Economy, #68, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=31099 , 1 Eylül 2019.
	48th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 21 April 2015 to 21 October 2015, VIII. Economy, #73, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=63204 , 1 Eylül 2019.
	49th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 22 October 2015 to 15 April 2016, IX.

	Economy, #78, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=69005 , 2 Eylül 2019.
	50th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 16 April to 21 October 2016., IX. Economy, Para 1, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=96460 , 4 Eylül 2019.
	51st Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on Bosnia and Herzegovina to the Secretary-General of the United Nations, 22 October 2016 through 21 April 2017, VIII. Economy, Para 1-2, (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?p=97409 , 6 Eylül 2019.
	52nd Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the UN, 22 April through 21 October 2017, VIII. Economy, Para 2, (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?p=98165 , 8 Eylül 2019.
	53rd Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the UN, 22 October 2017 through 21 April 2018, VIII. Economy, Para 1, (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?p=99230 , 9 Eylül 2019.
	54th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the Secretary-General of the United Nations, 22 April through 15 October 2018, II. Political Update, C. Five Objectives and Two Conditions for Closure of the OHR, Fiscal Sustainability, Para 4, (Çevrimiçi), http://www.ohr.int/?p=100167 , 9 Eylül 2019.
	55th Report of the High Representative for Implementation of the Peace Agreement on BiH to the

	Secretary-General of the United Nations, 16 October 2018 through 15 April 2019, VII. Economy, para 3., (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?p=100919 , 10 Eylül 2019.
	Yüksek Temsilcilerin 1998 yılından 2011 yılına kadar ekonomik alanda almış oldukları kararlar, (Çevrimiçi) http://www.ohr.int/?cat=326 , 27 Mayıs 2019.
OĞURLU, Yücel:	20. Yılında Dayton Antlaşmasına Nasıl Bakılmalı? (Çevrimiçi) http://www.dunyabulteni.net/gunun-haberleri/349503/20-yilinda-dayton-antlasmasina-nasil-bakilmali . 21 Kasım 2018.
OSCE BiH:	AGİT ve Bosna Hersek'teki Görevleri, (Çevrimiçi), https://www.oscebih.org/?s=mandate+for+OSCE++ , 30 Kasım 2018.
	(Çevrimiçi) http://www.oscebih.org/human_rights_institutions.asp#BiHOmbudsman , 30 Kasım 2018.
	“Observations on the National War Crimes Processing Strategy and its 2018 Draft Revisions, including its relation to the Rules of the Road “Category A cases”, (Çevrimiçi) https://www.osce.org/mission-to-bosnia-and-herzegovina/397541?download=true , 16 Ocak 2019,
:	“Delivering Justice in Bosnia and Herzegovina: An Overview of War Crimes Processing from 2005 to 2010” (Çevrimiçi), https://www.osce.org/bih/108103?download=true , 16 Ocak 2019,
Öner, N.Aslı Şirin:	Dram Sonrası Bosna Mültecilerin Geri Dönüşü Üzerine Bir Alan Araştırması , İstanbul, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, 2013.
	Balkans in the Post-Cold War Era,: Quest for Stability and the European Union, Turkish Review of Balkan Studies 8, 2003, ss.88-106.
Pellet, Allen (Edi):	Badinter Komisyonu Raporu, The Opinions of the Badinter Arbitration Committee A Second Breath for the

	Self-Determination of Peoples, (Çevrimiçi) http://ejil.org/pdfs/3/1/1175.pdf , 24 Eylül 2018
Perry, Valery:	Reading, Writing and Reconciliation: Educational Reform in Bosnia and Herzegovina, European Centre for Minority Issues, ECMI Working Paper # 18, 2003.
Phillips, Douglas A.,	Bosnia and Herzegovina, Philadelphia, Chelsea House Publishers, 2004,
Ponting, Clive:	A Green History of the World, London, Sinclair Stevenson,1991
Pusula Haber:	Saraybosna kuşatmasının ilk kurbanları anıldı. (Çevrimiçi) http://www.pusulahaber.com.tr/saraybosna-kusatmasin-in-ilk-kurbanlari-anildi-439586h.htm , 20 Nisan 2019.
Rafiq, Rustamov:	Azerbaycan Dış Politikasında Kimlik, Tehdit Algılaması ve Güvenlik Yaklaşımları, Yayınlanmış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara, 2008.
Rappard, William E.:	“Collective Security”, The Journal of Modern History , Vol.18, No.3, 1946, ss.195-201.
Republic of Srpska Government:	Sırp Cumhuriyeti’ndeki imalat sanayinde yabancı yatırım ortakları (Çevrimiçi) https://www.slideshare.net/dejansoftware/republic-of-srpska-foreign-investment-encouragement-strategy-20162020-with-action-plan , Aralık 2018.
	BMGK’ne sunulan sekizinci raporuna ulaşmak için bakınız. (Çevrimiçi), http://www.vla.dars.net/eng/Documents/Republika%20Srpska%E2%80%99s%20Eighth%20Report%20to%20the%20UN%20Security%20Council.pdf , 18 Ocak 2019.
Republic of Srpska:	SC Ulusal Meclisinin 2011 yılında aldığı karar sonuçları (Çevrimiçi), http://www.narodnaskupstinars.net/?q=la/akti/zaklju%C4%8Dci/zaklju%C4%8Dci-broj-01-86811 ,19 Ocak 2019.

Republic of Srpska N1 Media:	SC Cumhurbaşkanı Dodik'in BH Anayasası'nı yok hükmünde sayarak sürekli olarak Sırp Cumhuriyeti'nin BH'den ayrılacağını ifade eden beyanatları http://hr.n1info.com/English/NEWS/a330074/Dodik-Second-Trump-term-could-be-a-chance-for-RS-secession.html , 11 Şubat 2019.
Rosenau, James N.:	Turbulence in World Politics: A Theory of Change and Continuity , New York, Harvester Wheatsheaf, 1990.
Silber, Laura, Little, Allan,	The Death of Yugoslavia, USA, Penguin Books, 1995.
Small Arms and Light Weapons Coordination Board:	The Small Arms and Light Weapons (SALW) Control Strategy in Bosnia and Herzegovina 2016-2020, 21 November 2016, (Çevrimiçi) http://www.seesac.org/f/docs/Bosnia-and-Herzegovina/SALW_ENG-FINAL_BiH_1.pdf , 2 Nisan 2019.
Sritzel, Holger :	Towards a Theory of Securitization:Copenhagen and Beyond, European Journal of International Relations , Cilt 13, No:3, 2007, ss.357-383.
Ten Day War Slovenia,	https://en.wikipedia.org/wiki/Ten-Day_War 20 Eylül 2018.
The Constitutional Court of Bosnia and Herzegovina:	MOSTAR Belediye Seçimlerine ilişkin BH Anayasa Mahkemesinin 2010 yılı kararı. (Çevrimiçi) http://www.ustavnisud.ba/dokumenti/_en/U-9-09-386218.pdf , 11 Şubat 2019
The MoD BiH:	Tito'nun Gizli Harp Karargahı.(Çevrimiçi), http://titosbunker.ba/ , 18 Mayıs 2019.
The National Interest:	Milorad Dodić'in Sırp Cumhuriyeti'nin bağımsızlık söylemleri ve Bosna Hersek'in neden NATO'ya üye olamayacağına ilişkin söylemlerini içeren makale (Çevrimiçi) https://nationalinterest.org/feature/bosnia-boondoggle-why-sarajevo-cant-join-nato-41287 , 24 Mart

	2019.
Thornburn, J.Van-Selm:	Avrupa Konseyi'nin Yugoslavya Krizi İle İlgili Raporları 1991-1993, aktaran:N.Aslı Şirin Öner, Dram Sonrası Bosna, İstanbul, IQ KÜltür Sanat Yayıncılık, 2013. s.87.
TRT WORLD:	TRT WORLD: Dini mekanlara yapılan saldırılar (Çevrimiçi), https://trtworld.com/video/social-videos/bosnias-aladza-mosque-reopens/5ccea6d6e0252f7cb0590a32 , 8 Mayıs 2019.
Türk Dil Kurumu	Türkçe Sözlük , Ankara, TDK Yayınları, 2005.
UN Development Programme (UNDP):	“4R Approach UNHRC in BiH” (Çevrimiçi) http://www.undp.org/cpc/we_do/4r_approach.shtml , 1 Aralık 2018.
United States Institute of Peace,	Washington Agreement. 1 March 1994. (Çevrimiçi) https://www.usip.org/sites/default/files/file/resources/collections/peace_agreements/washagree_03011994.pdf . 16 Kasım 2018.
United Nations:	General Framework Agreement For Peace in Bosnia and Herzegovina, Annex-4 Constitutions of Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi), https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf , 3 Aralık 2018,
	Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article IV Presidency, 2 Procedures, d. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf
	Constitution of Bosnia and Herzegovina, Annex-10 Agreement on Civilian Implementation of the Peace Settlement, s. 111, (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf , 27 Mayıs 2019.
	Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article VI, 2,3. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.Pdf

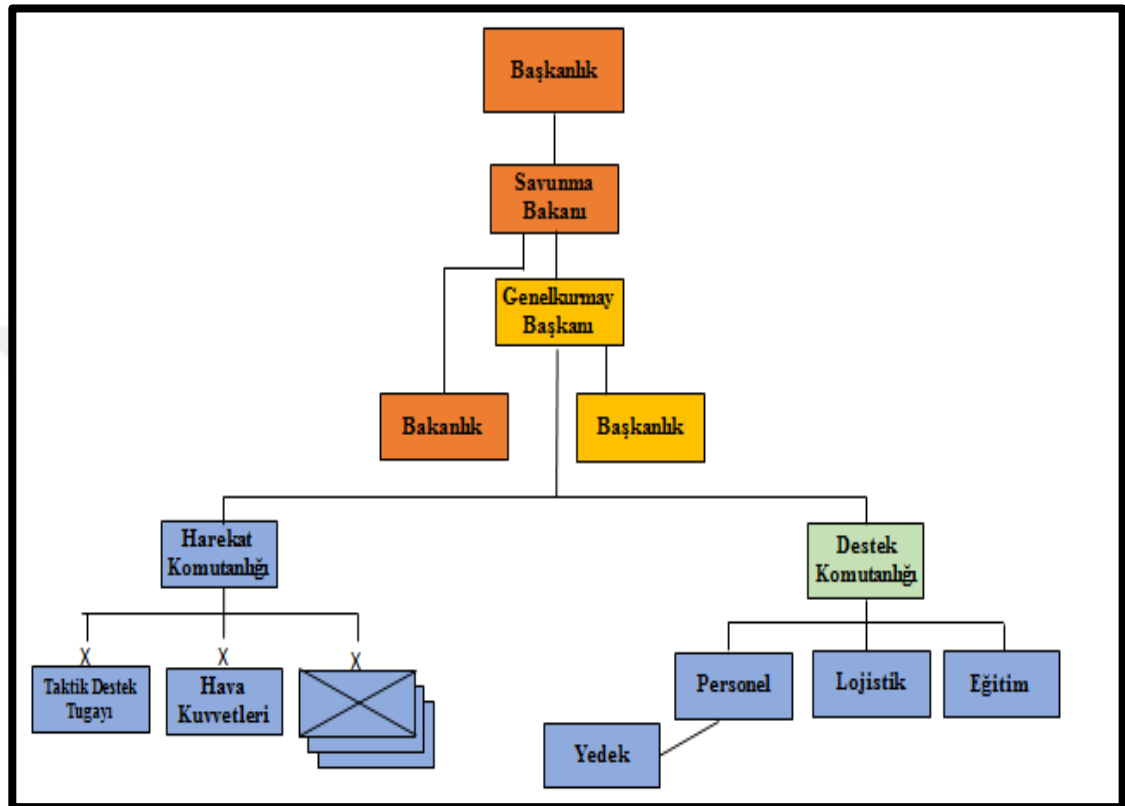
	Constitution of Bosnia and Herzegovina, Annex IV to Dayton Peace Agreement Preamble, s.59. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_Dayton_Agreement.pdf
	Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article IV Presidency, (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_Dayton_Agreement.pdf , 9 Aralık 2018.
	Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article III, Responsibilities of and Relations Between The Institutions of Bosnia and Herzegovina and the Entities, 2. (d), s.64. https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_Dayton_Agreement.Pdf
	Terms of References of High Representative in BiH, Dayton Peace Agreement Annex-10 (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf, 17 Aralık 2018.
	Terms of References of High Representative in BiH, Dayton Peace Agreement Annex-10 (Çevrimiçi) https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf, 17 Aralık 2018.
	Fransa ve İngiltere UNPROFOR Harekâtına en büyük katkıyı sağlayan ülkeler idi. UNPROFOR birliklerinin yaklaşık üçte birini (Otuz dört ülkeden toplam 24.000 mavi helmetli askerin 8700'ünü (6.200 asker Fransa'dan)) bu iki ülke karşılamıştır. Bakınız. (Çevrimiçi) http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unprof_b.htm , 25 Aralık 2018.
	General Framework Agreement For Peace in Bosnia and Herzegovina, Annex IV, Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article III Responsibilities of and Relations Between The Institutions of Bosnia and Herzegovina And the Entities, s.63.

	Birleşmiş Milletler Bosna Hersek Misyonu 2000 yılı Raporu.
	Dayton Peace Agreement, Annex -11, Agreement on International Police Task Force (Çevrimiçi), https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf , 21 Ocak 2019.
	Dayton Barış Antlaşması,1995, EK-1A Barışın Yerleştirilmesinin Askeri Boyutları Anlaşması, Md.2, Düşmanlıkların Durdurulması, s.9. Bakınız. (Çevrimiçi), https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf , 21 Ocak 2019.
	General Framework Agreement for Peace in Bosnia and Herzegovina, Annex 4, Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article V, Presidency, Standing Committee,
	Dayton Peace Agreement Annex-4 , Constitution of Bosnia and Herzegovina, Article II Human Rights and Fundamental Freedoms,Item 5, 5. Refugees and Displaced Persons, s.65, (Çevrimiçi), https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf , 20 Nisan 2019.
	Dayton Peace Agreement, Annex-7 Agreement on Refugees and Displaced Persons, s.94, (Çevrimiçi), https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/BA_951121_DaytonAgreement.pdf , 28 Nisan 2019.
	UNHCR Bosnia Repatriation Plan, 1996, (Çevrimiçi), http://www.un.org/press/en/1996/19960117.ref1131.html , 28 Nisan 2019.
	Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction, Ottawa Treaty (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mt_dsg_no=XXVI-5&chapter=26&clang=en , 6 Ekim 2019.

	Convention on the Prohibition of the Use, Stockpiling, Production and Transfer of Anti-Personnel Mines and on their Destruction, States Parties to Convention, Bosnia and Herzegovina (Çevrimiçi) https://www.apminebanconvention.org/states-parties-to-the-convention/bosnia-and-herzegovina/ , 6 Ekim 2019.
UN Development Programme:	Bosna Hersek'teki kurumlarda yolsuzluk algılamasına ilişkin Rapor, UNDP 2010b, Early Warning System Report, Sarajevo.
	2010 yılı Ocak ve Şubat aylarında yapılan “Facing the Past, and Access to Justice From a Public Perspective, Special Report” adı altındaki ankete ilişkin UNDP (2011) Özel Raporu (Çevrimiçi), http://www.ba.undp.org/content/dam/bosnia_and_herzegovina/docs/Research&Publications/Crises%20Prevention%20and%20Recovery/Facing % 20the% 20Past%20and %20Access %20to%20Justice/BiH_facing_the_past_and_access_to_justice.pdf , 6 Ocak 2019.
UN Security Council:	Resolution 1575, The Situation in BİH, (Çevrimiçi), http://unscr.com/en/resolutions/doc/1575 , 9 Nisan 2019.
	Resolution 1551, The situation in Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi), http://unscr.com/en/resolutions/1551 , 12 Nisan 2019.
UNHRC BiH :	UNHRC in BiH (Çevrimiçi) http://www.unhrc.ba , 01 Aralık 2018.
UNHCR	2002 UNHCR Statistical Yearbook, Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi), https://www.unhcr.org/414ad5707.pdf , 29 Nisan 2019.
Valenta Marko, Ramet, Sabrina P.:	The Bosnian Diaspora: Integration in Transnational Communities, Farnham, Ashgate Publishing Limited, 2011.
Vandiver, Margaret:	Reclaiming Kozarac:Accompanying Returning Refugees. In: Sokolovic,D.&Bieber, F(Eds), Reconstructing

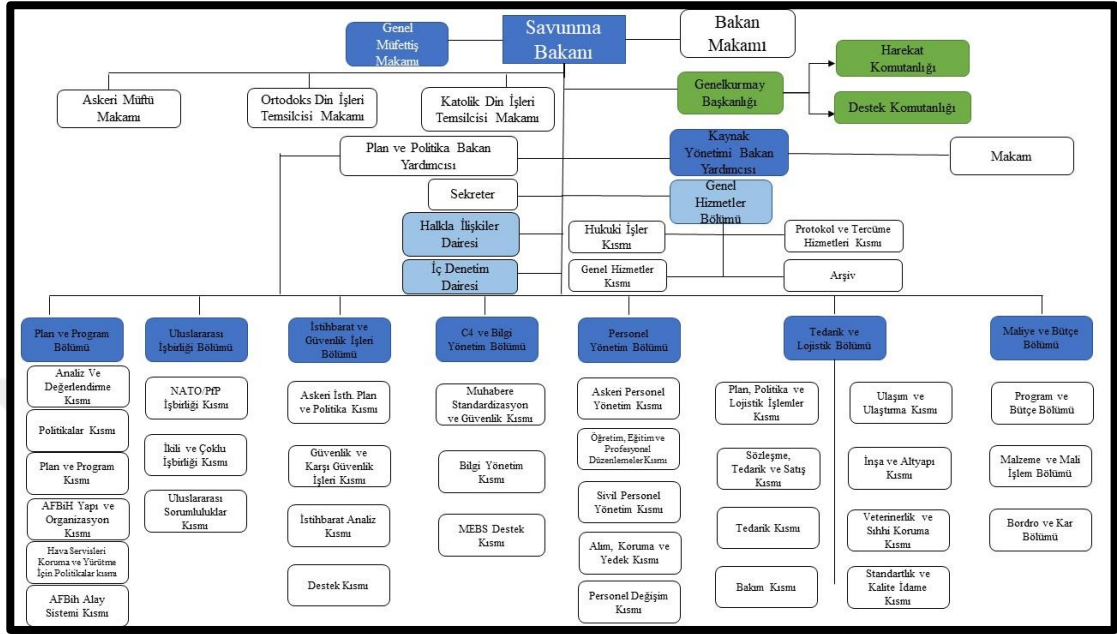
	Multiethnic Societies:The Case of Bosnia-Herzegovina(167-184) , England Ashgate. Aktaran N. Aslı Şirin Öner, Dram Sonrası Bosna Mültecilerin Geri Dönüşü Üzerine Bir Alan Araştırması, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul, 2013.
Velikonja, Mitja:	Religious Separation and Political Intolerance, USA, Texas A&M University Press, 2003.
Venedik Komisyonu:	11-12 Mart 2005 tarihinde 62. Genel Kurul toplantısında Bosna Hersek'teki Anayasal Durum ve Yüksek Temsilci Yetkileri Görüşüne ulaşmak için bakınız. https://www.venice.coe.int/webforms/documents/CDL-AD(2005)004-e.aspx , 14 Aralık 2018.
	Venedik Komisyonu'nun BH'de Adli Bağımsızlık ve Yasal Kesinlik Üzerine Görüşler konulu Raporu (Çevrimiçi), https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2012)014-e , 8 Ocak 2019.
	2013 yılı Bosna Hersek'in Taslak Mahkemeler Yasasına yasasına ilişkin 14-15 Haziran 2003 tarihinde kabul edilen görüşüne göre; BH Mahkemesi bünyesinde bir Temyiz Mahkemesi kurulması hususu yer almıştır. (Çevrimiçi), https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-AD(2013)015-e , 14 Ocak 2019.
Waeber, Ole:	"Securitization and Desecuritization", in Ronnie D. Lischutz (ed.), On Security , New York, Cambridge University Press,1995.
Waeber, Ole, Buzan, Barry, Kelstrup, Morten, Lemaitre, Pierre:	Identity, Migration and the New Security Order in Europe , London, Pinter, Chapter 4,
Weber, Bodo:	Democratic Policy Council, The Police Forces in BiH– Persistent Fragmentation and Increasing Politicization, AI-DPC BiH Security Risk Analysis Policy Note # 06, Berlin , 2015, s.1, (Çevrimiçi) http://www.democratizationpolicy.org/pdf/Bdaily

	_Persistent %20Fragmentation%20and%20 Increasing%20Politicization pp.8-9.8-9.pdf , 21 Ocak 2019.
White, N.D.:	The Law of International Organizations, Manchester, Manchester University,1996, Chapter 10.
Wikipedia:	Srebrenitsa Katliamı, (Çevrimiçi) https://tr.0wikipedia.org/wiki/SrebrenitsaKatliam %C4%B1 , 21 Nisan 2019.
Wikizeroo:	Bosna Hersek Parlamenterler Meclisi (Çevrimiçi) https://www.wikizeroo.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly90ci53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvQm9zbnEtSGVyc2VrX1BhcmxhbWVudGVybGVyX01lY2xpc2k , 9 Aralık 2018.
	Economy of Bosnia and Herzegovina, (Çevrimiçi) http://www.wikizero.biz/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvRWNvbm9teV9vZl9Cb3NuaWFfYW5kX0hlcnp1Z292aW5h , 24 Mayıs 2019.
WorldBank:	Worldbank Report: Reshaping the Future-Education and Post Conflict Reconstruction, 2005, (Çevrimiçi), https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/14838/344190PAPER0Re101Official0use0only1.pdf?sequence=1&isAllowed=y , 29 Nisan 2019.
	Djipa Dino, Muzur Mirsada, Franklin Lytle Paula, War-Torn Lives, (Çevrimiçi) http://site.resources.worldbank.org/INTPOVERTY/Resources/335642-1124115102975/1555199-1124115210798/lanbosnia.pdf , 24 Mayıs 2019.
Yapıcı, Merve İrem:	“Bosna Hersek’te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri”, Uluslararası Hukuk ve Politika , Cilt 2, No: 8, 2007, s.2.
Yılmaz, Sait:	Uluslararası Güvenlik, Teori, Pratik ve Gelecek , Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017.



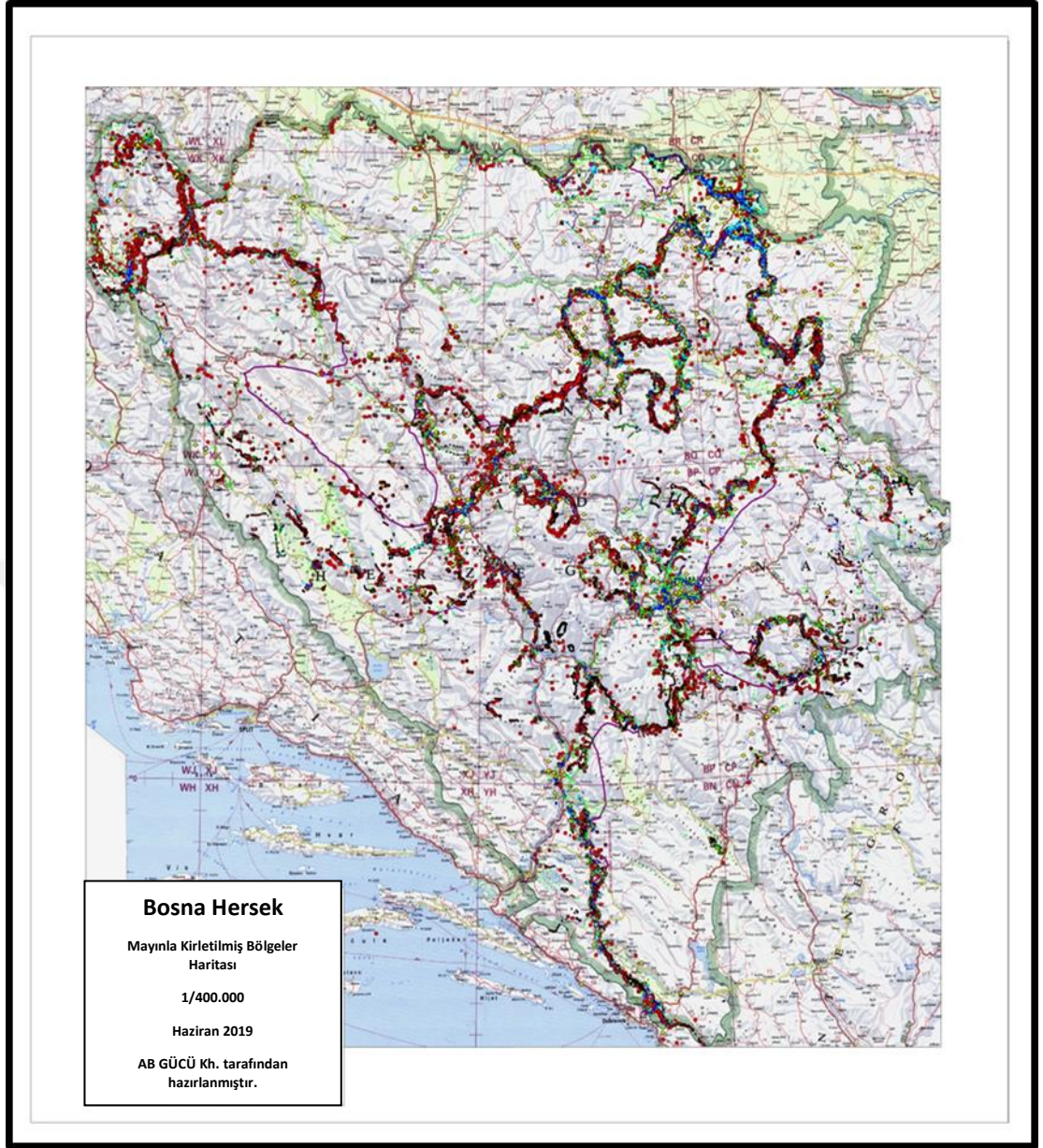
EK-B (BH Silahlı Kuvvetleri Komuta Kontrol Yapısı)

Kaynak: Selmo Çikotić, Security Prospective of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo BEMUST, 2010, s.192.



EK-Ç (BH Savunma Bakanlığı Teşkilat Yapısı)

Kaynak: Selmo Çikotić, Security Prospective of Bosnia and Herzegovina, Sarajevo BEMUST, 2010, s.194.



EK-E (BH Bosna Hersek'te Mayınla Kirletilmiş Bölgeler Haritası)

Kaynak: Bosna Hersek Silahlı Kuvvetleri Mayın Temizleme Taburu Kh. Saraybosna.

ÖZGEÇMİŞ

1964 yılında Ankara’da doğmuştur. 1982 yılına Kuleli Askeri Lisesi’nden, 1986 yılında Kara Harp okulu’ndan (Lisans, Makina Mühendisliği) mezun olmuştur. 1996-1998 yılları arasında Kara Harp Akademisinde Kurmay Subaylık Eğitimi ile birlikte Ulusal ve Uluslararası Güvenlik Stratejileri Yönetimi Yüksek Lisans programını tamamlamıştır. 2008 yılında Silahlı Kuvvetler Akademisi’nde Üst Düzey Yöneticilik Eğitimi görmüştür. 2014 yılında Stratejik Araştırmalar Enstitüsü’nde (SAREN) doktora eğitimine başlamış, 2017 yılından itibaren doktora eğitimine İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalında devam etmiştir.

Öğrenim süreci içine; 2011 yılında Bahçeşehir Üniversitesinde Kamu Diplomasisi ve Algılama Yönetimi, 2012 yılında, aynı üniversitede Stratejik İletişim ve Terörizm ve Terörizmle Mücadele Sertifika Programlarını tamamlamıştır.

1987-2001 yılları arasında değişik Kıta ve Karargâh Görevlerinde bulunmuş, 2001-2002 yılları arasında BM Kuveyt-Irak Gözlem Misyonu (UNIKOM)’nda Türk Kıdemli Subaylığı ve Askeri Gözlemcilik, 2002-2003 yılları arasında Birlik Komutanlığı, 2003-2006 yılları arasında NATO Napoli Müsterek Kuvvetler Komutanlığı’da Plan Subaylığı, 2006-2010 yılları arasında Üst Düzey Yöneticilik, 2010- 2016 yılları arasında Harp Akademileri Komutanlığı’nda Öğretim Başkanlığı ve İdari Başkanlık, bu arada 2013-2014 yılları arasında AB Gücü (EUFOR) Hrk. Kur.Ybşk. ve Bosna Hersek-Türk Temsil Heyeti Başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. 2016 yılında Güneydoğu Avrupa BG Tugayı (South Eastern Europe Brigade-SEEBRIG) Komutanlığına atanmış ve bu görevde iken emekli olmuştur. Halen Milli Savunma Üniversitesi Kara Harp Enstitüsü’nde Komuta ve Kurmay Eğitimi Öğretim Üyesi olarak görev yapmaktadır.

İngilizce bilen Alptekin TARTICI, Hatice TARTICI ile evli olup iki çocuk babasıdır.